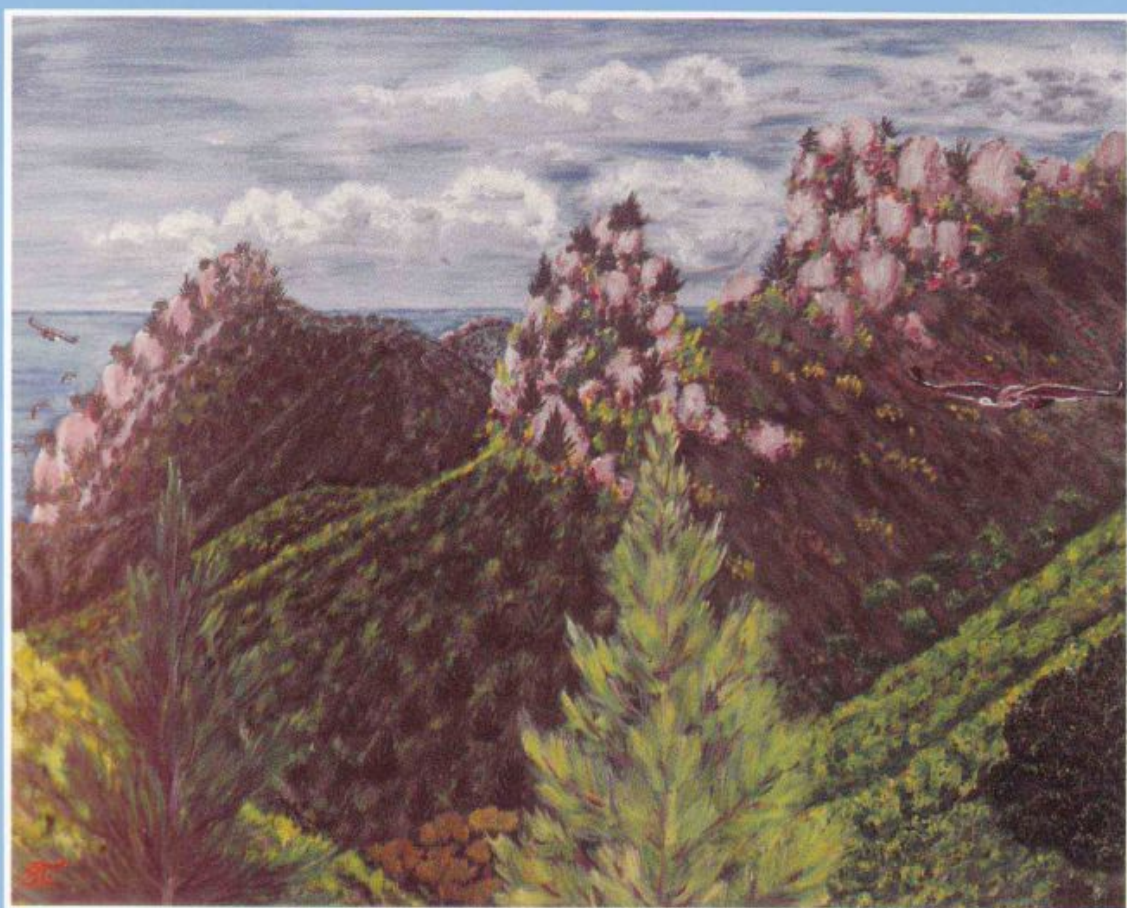


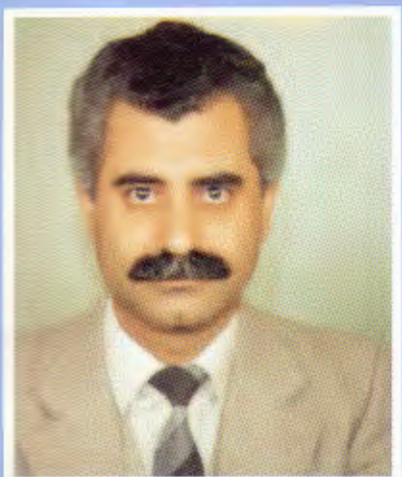
Ευθύμιου Μ. Ευθυμίου

ΜΑΝΔΡΕΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ

Πρότυπη τοπική μελέτη



Ελεύθερη Αμμόχωστος 1993



ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο Ευθύμιος Μ. Ευθυμίου γεννήθηκε στις Μάνδρες Αμμοχώστου στις 31 Ιουλίου 1947. Όταν τέλειωσε το Δημοτικό Σχολείο των Μανδρών, φοίτησε στο Γυμνάσιο Αρρένων Αμμοχώστου, απ' όπου αποφοίτησε το 1965. Τον ίδιο χρόνο κατατάσσεται στην Εθνική Φρουρά, όπου υπηρετεί στην 21 Ε.Α.Ν., στα τεθωρακισμένα. Το 1966 εγγράφεται στο Φυσικό Τμήμα της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, απ' όπου παίρνει το πτυχίο του το 1971. Σαν πτυχιούχος Φυσικός παρακολούθησε, άμέσως μετά, μαθήματα για ηλεκτρονικούς υπολογιστές στο Κ.Ε.Η.Υ. Αθηνών, για ένα χρόνο. Από το 1973 εργάζεται σαν καθηγητής στη Μέση Εκπαίδευση.

Άλλα έργα του ιδίου :

- Τα Τοπωνύμια του Παραλιμνίου (1998)
- Φυτά της Κύπρου (2001)

email :

emefthimiou@cytanet.com.cy

Ευθύμιου Μ. Ευθυμίου

ΜΑΝΔΡΕΣ

ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ

Πρότυπη τοπική μελέτη



Ελεύθερη Αμμόχωστος 1993

Κάθε γνήσιο αντίτυπο φέρει
την υπογραφή του συγγραφέα.

Επιχορηγήθηκε
από τις
Πολιτιστικές Υπηρεσίες
Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού

Ευθύμιος Μ. Ευθυμίου
Φανερωμένης 9
Παραλίμνι 5281
Αμμόχωστος Κύπρος
email : emefthimiou@cytanet.com.cy

ISBN 9963-7926-D-X

Πηγές:

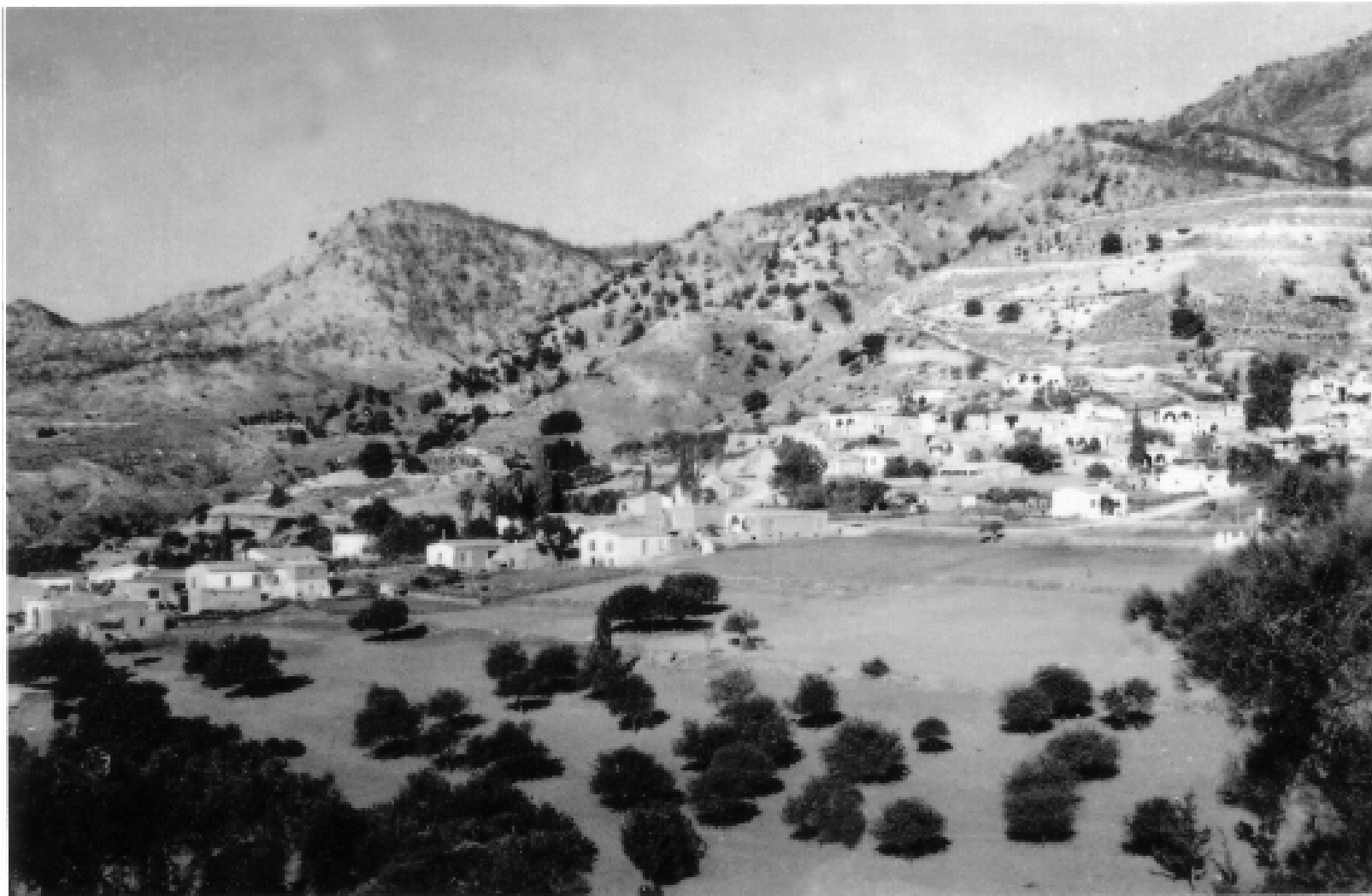
Κρατικές υπηρεσίες
Αρχιεπισκοπή Κύπρου
Medelhavsmuseet, Stockholm
Διάφορες εκδόσεις
Αφηγήσεις

Εξώφυλλο:

Μπροστά : «Αετοφωλιά των Μανδρών», Ζωγραφικός Πίνακας
Χριστόδουλου Κουτσογιάννη (60Χ45)
Πίσω : Ο «τεπάρισσος στο μοναστήρι του Τοχνιού»

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ

Στους γονείς μου Μιχάλη και Δέσποινα
που ήταν η ψυχή του βιβλίου
και στη σύζυγό μου Δέσπω
της οποίας η δημιουργική συμβολή για τη
συγγραφή του βιβλίου υπήρξε ανεκτίμητη



Νοτια ανατολική άποψη του οικισμού των Μανδρών

Ευχαριστίες

Από τη θέση αυτή θέλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους διορθωτές του κειμένου:

Δέσποινα Ευθυμίου, Δασκάλα
Κωνσταντία Ιωάννου, Φιλόλογο
Μενέλαο Χριστοδούλου, Γλωσσολόγο
Μηλίτσα Χατζηχριστοφή, Φιλόλογο
Γεώργιο Κουτσογιάννη, Μηχανολόγο Μηχανικό

στους επεξεργαστές των σχεδίων:

Πασχάλη Τελεβάντο, Μηχανικό Κατασκευών
Δέσπω Σαζειΐδη, Πολιτικό Μηχανικό

στον Πάνο Ανδρέου, Ανώτερο Τεχνικό στο Τμήμα Αναπτύξεως Υδάτων,
για τη σύνθεση των αεροφωτογραφιών

στο σεβαστό μου καθηγητή Θεοδόση Νικολάου και στο Μενέλαο Χριστοδούλου
για τις συμβουλές τους

στην αδελφή μου Κατίνα για την πολύπλευρη βοήθειά της

σε όσους άλλους έδωσαν πληροφορίες ή φωτογραφίες και

σ' όλους όσους με οποιονδήποτε τρόπο συνέβαλαν στην ολοκλήρωση του έργου αυτού.

Υπόμνημα

Λέξεις που αναφέρονται όπως τις έλεγαν οι Μανδρίτες γράφονται με μικρότερα και έντονα γράμματα π.χ. **τεπάρισσος**. Οι πιο πολλές από αυτές συνοδεύονται με επεξήγηση ή και περιλαμβάνονται στο γλωσσάριο.

Τα γράμματα χ, σ, κ, τζ, που περιλαμβάνονται σε Κυπριακές λέξεις, διαβάζονται:

το χ όπως το sh στη λέξη shop
π.χ. στη λέξη χέρι για το χέρι

το σ όπως το sh στη λέξη shop
π.χ. στη λέξη σιόφερης για το σοφέρη (οδηγό)

το κ όπως το sh στη λέξη shop
π.χ. στη λέξη κόσκίνο για το κόσκινο

το τζ' όπως το G στη λέξη German
π.χ. στη λέξη τζαί για το και

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περιεχόμενα	9
Πρόλογος	13
Εισαγωγή	15

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Γεωγραφία

1) Θέση	19
2) Γεωμορφολογία	19
3) Γεωλογία	22
4) Υδρογεωλογία	24
5) Κλίμα	25
6) Δάσος	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Χλωρίδα - Πανίδα

1) Χλωρίδα	32
2) Πανίδα	44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Τοποθεσίες

1) Το νότιο τμήμα όπου ο οικισμός και τα χωράφια	50
2) Τοποθεσίες στο δάσος	53
3) Λάντες	54
4) Ποτάμια	55
5) Σπηλιές	58

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Ο οικισμός

1) Θέση	61
2) Τα σπίτια	61
3) Ύδρευση	66
4) Δρόμοι - Συγκοινωνία	69

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Σχολεία - Εκκλησίες

1) Σχολεία	73
2) Εκκλησία Αγίου Μάμα	74
3) Ξωκκλήσια	
3.1) Παναγία Γαλακτηνή	76
3.2) Παναγία Τοχνιού	78
3.3) Αρχάγγελος	84
3.4) Άλλες εκκλησίες	84
4) Νεκροταφείο	84

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Άλλες Υπηρεσίες

1) Τηλέφωνο	85
2) Ταχυδρομείο	85
3) Κυβερνητικές υπηρεσίες	85
4) Φωτισμός	86
5) Καφενεία	86
6) Ελαιοτριβεία	87
7) Αλευρομηχανή	87
8) Παντοπωλεία	88

9) Κουρεία	88
10) Ραφτάδικα	88
11) Υποδηματοποιεία	88
12) Μαραγγός	88
13) Σιδηρουργεία	88
14) Τράπεζα	88
15) Σφαγείο - κρεοπωλείο	89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ Διατροφή

1) Προέλευση	90
2) Σιτηρέσιο	90
3) Υγιεινή των τροφών	91
4) Διατήρηση των τροφών	92
5) Προβλήματα διατροφής	92
6) Μαγειρική	93
7) Ετοιμασία χρήσιμων υλικών μαγειρικής	97

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ-ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Αρχαιολογία

1) Επισκοπήσεις	101
2) Ανασκαφές	101
3) Άλλες πληροφορίες	104

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Ιστορικές αναφορές

1) Ονομασία του χωριού	108
2) Αρχή των Μανδρών	109
3) Προσθήκη	109
4) Το χωριό όπως το θυμούνται	112
5) Γεωκτημοσύνη	113

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΚΑΙ ΑΡΧΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Οικογένειες

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Διοίκηση

1) Κοινοτική διοίκηση	147
2) Αγροφύλακες	147
3) Ιερείς - ψάλτες	148
4) Δάσκαλοι	148
5) Δασοφύλακες	149
6) Θηροφύλακες	150
7) Υπάλληλοι υγειονομείου	150

ΜΕΡΟΣ ΠΕΠΤΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΑΓΩΝΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Παγκόσμιοι Πόλεμοι

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Αγώνας ΕΟΚΑ 1955 - 1959

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Εργασίες

1) Παράγοντες - ιστορικό	169
2) Γεωργία	169
3) Κτηνοτροφία	173

4) Δασοκομία	175
5) Μελισσοτροφία	176
6) Εμπόριο	177
7) Άλλες εργασίες	178

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Ψυχαγωγία

1) Καφενεία	179
2) Διασκεδάσεις	179
3) Πανηγύρια	180
4) Κυνήγι	181
5) Άλλα	184
6) Παιχνίδια	185
7) Κατασκευές - παιχνίδια	190
8) Παλέματα	191
9) Παραμύθια	192

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Δραστηριότητες στο σπίτι

1) Καθάρισμα	193
2) Μαγείρεμα	193
3) Κόψιμο του φιδέ	193
4) Πλύσιμο των ρούχων	194
5) Ύφανση των ρούχων	194
6) Παραγωγή μεταξιού	196
7) Ύπνος	197

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ Γεωργική ζωή

1) Στο σπίτι	198
2) Το όργωμα	198
3) Το θέρος	200
4) Το αλώνισμα	202
5) Το μάζεμα των χαρουπιών	204
6) Το μάζεμα των ελιών	206

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ Από τον κύκλο της ζωής

1) Η γέννηση	208
2) Η βάφτιση	209
3) Το λόγιασμα και ο αρραβώνας	210
4) Ο γάμος	210
5) Ιατρική περίθαλψη	216

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ Επετειακές εκδηλώσεις

1) Πρωτοχρονιά	218
2) Φώτα	218
3) Σήκωση	218
4) Πάσχα	219
5) Πρωτομαγιά	220
6) Του Άη Γιαννιού	220

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ Προλήψεις

1) Ταφή παιδιού	221
2) "Καλές γεναίτζιες"	221
3) Θεραπείες	221
4) Γητέματα	221
5) Ξημμάθκιασμα	223
6) Έφκαρμα του φόου	224

7) "Μάρτης"	224
8) Για τα αρχαία	224
9) Άλλα	225

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ Σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους	
1) Φιλοξενία	226
2) Σχέσεις με τους Τούρκους	226

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ ΠΑΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Μόρφωση	233
------------------------------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Από τη Λαϊκή Παράδοση	
1) Παροιμίες - γνωμικά	236
2) Αινίγματα	240
3) Λογοπαίγνιο	241
4) Τραγούδια	241
5) Ονόματα - τοπωνύμια	244
6) Μύθοι	245
7) Παραδόσεις	246

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΩΟ ΤΕΧΝΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Αρχιτεκτονική	249
------------------------------------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Οικοδόμοι και Υλικά	254
--	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Ελαιοτριβεία	256
-----------------------------------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ Λαϊκή Τέχνη	
1) Γεωργικά εργαλεία και μηχανές	258
2) Χρειώδη του σπιτιού	261
3) Κατασκευές ατομικής χρήσης	262
4) Διάφορα	264
5) Ρουχισμός	266
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ Αξίες	271

ΜΕΡΟΣ ΕΝΝΑΤΟ ΕΙΣΒΟΛΗ-ΕΚΤΟΠΙΣΜΟΣ

1) Εισβολή	277
2) Προσφυγοποίηση	277
3) Εγκλωβισμός – Κατοχή – Εκτοπισμός	277
Γλωσσάριο	281
Ευρετήριο	292
Αναφορές	300

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Είναι αρκετά τα βιβλία, κι' ανάμενα σ' αυτά μερικά πολύ αξιόλογα, που εκδόθηκαν μετά την εθνική συμφορά του 1974 και πραγματεύονται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, ό,τι ακριβό έχουμε και χάσαμε, τους προσφιλείς μας χώρους μ' όλες του τις χάρες και την ίδια τη ζωή μέσα σ' αυτούς, μ' όλες τις χαρές και τις ομορφιές της.

Τα πιο πολλά από τα βιβλία αυτά ανήκουν στην περιοχή της λογοτεχνίας και ιδιαίτερα της ποίησης.

Υπάρχει όμως κι ένας σημαντικός αριθμός βιβλίων που θέλησαν να προσεγγίσουν τα τραγικά γεγονότα και τις οδυνηρές εμπειρίες περισσότερο με το λόγο παρά με το συναίσθημα, έχοντας βασικό στόχο τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης, που ενισχύει την εθνική συνείδηση, προϋπόθεση απαραίτητη για τη διαφύλαξη του εθνισμού μας. Επάνω στην άγρυπνη μνήμη θεμελιώνουμε την επιβίωσή μας. Η ιστορία και η παράδοση του τόπου θεωρούνται, και δίκαια, ασφαλή εχέγγυα για τη σωτηρία του.

Μια εντελώς ξεχωριστή θέση ανάμενα σ' αυτά τα βιβλία έρχεται να πάρει το βιβλίο του Ευθύμιου Μιχάλη Ευθυμίου που έχετε στα χέρια σας.

Τύχη αγαθή έφερε να γνωρίσω και να ζήσω και να χαρώ από κοντά την ειδυλλιακή κοινότητα των Μανδρών της Αμμοχώστου και τους εξαίρετους κατοίκους της, από τα παιδικά μου χρόνια. Όστε ανοίγοντας τις σελίδες των τυπογραφικών δοκιμών του βιβλίου, ξανοιγόμουν σε μια νοσταλγικήν αναδρομή σε οικείους χώρους, τόσο απομακρυσμένους τώρα και ανθρώπους τόσο αγαπητούς. Γι' αυτό και μεγάλη ήταν η συγκίνησή μου. Άλλος τόσος όμως ήταν κι ο θαυμασμός μου για το συγγραφικό κατόρθωμα του Ευθύμιου.

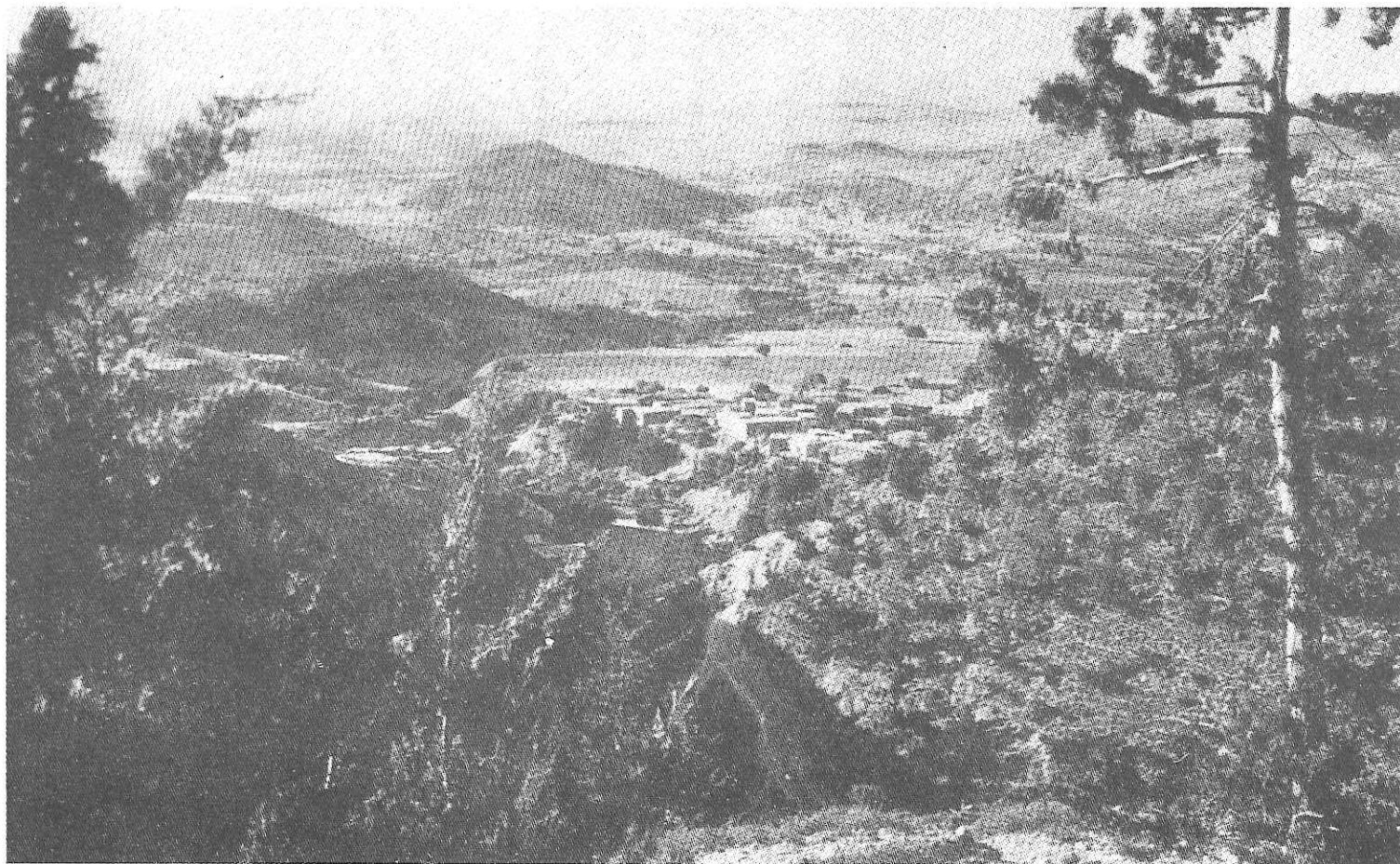
Προερχόμενος από το χώρο των θετικών επιστημών, έδινε στο βιβλίο την εγκυρότητα της επιστημονικής μεθόδου. Γέννημα όμως και θρέμμα ο ίδιος των Μανδρών πρόσθεσε σ' αυτό τη θερμή της ψυχής του. Λόγος και συναίσθημα γίνονται ένα.

Το αποτέλεσμα ένα βιβλίο με μοναδικές αρετές: αξιοθαύμαστη η επίπονη και ενδελεχής συγκέντρωση του υλικού κατά τομείς· η εμμονή στη λεπτομέρεια και την πληρότητα· οι αυθεντικές μαρτυρίες· η επιστημονική διάταξη και δομή της ύλης· το άνετο και γλαφυρό ύφος γραφής· η ακριβής και διαυγής γλώσσα.

Βιβλία σαν αυτό είναι θεμελιακής σημασίας για την εθνική μας αυτοσυντήρηση.

Μονογραφίες σαν αυτή, που διατηρούν τη μνήμη και απεικονίζουν ανάγλυφα τη δημιουργική πνοή της γνήσιας κυπριακής ψυχής, αποτελούν ανεκτίμητη συμβολή στην αυτογνωσία και στην ιδιαίτερα πολύτιμη σήμερα για όλους μας ενίσχυση της εθνικής μας ταυτότητας, προϋπόθεσης απαραίτητης για την ύπαρξη και την επιβίωση κάθε εθνικού συνόλου.

Παναγιώτης Χρ. Σέργης



Θέα της Καρπαθίας από τις Μάνδρες, 1929.
(Από το βιβλίο του E. Gjerstad "SEKLER OCH DAGAR", STOCKOLM, 1933)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πέρασαν ήδη 19 χρόνια από τη βάρβαρη εισβολή των Τούρκων στο νησί μας και την προσφυγοποίηση του μισού σχεδόν πληθυσμού της Κύπρου, με την κατάληψη του βόρειου τμήματός της. Από τότε άρχισε και συνεχίζεται από τον κατοχικό στρατό μια συστηματική καταστροφή κάθε τι Ελληνικού. Γκρεμίζονται σπίτια μέχρι και ολόκληρες γειτονιές ακόμα. Στα νεκροταφεία αφαιρούνται οι σταυροί από τους τάφους. Οι εκκλησίες μετατρέπονται σε τζαμιά. Στα χωριά και τις τοποθεσίες δίνουν Τούρκικες ονομασίες, που προσπαθούν να προωθήσουν σε διεθνείς οργανισμούς.

Με την προσφυγοποίηση οι κάτοικοι των χωριών σκορπίστηκαν σε ολόκληρη την ελεύθερη Κύπρο και με την πάροδο του χρόνου άρχισε να δημιουργείται πρόβλημα μνήμης των κατεχομένων μας, αφού αυτοί που τα είδαν και έζησαν από κοντά λιγοστεύουν με πρόωρο για πολλούς θάνατο, ενώ νέοι, που συγγενεύουν με τους πρόσφυγες χωριανούς μας, δεν έχουν την ευκαιρία να δουν από κοντά και να γνωρίσουν τους κατεχόμενους τόπους μας.

Στο σχολείο που εργαζόμουν τα τελευταία χρόνια φοιτούν και παιδιά από γονείς πρόσφυγες, που γεννήθηκαν μετά την εισβολή και τον εκτοπισμό, σε χωριά με διαφορετικά ήθη και έθιμα από αυτά των Μανδρών. Παρατήρησα ότι μερικά από αυτά τα παιδιά, παρόλο που κατάγονται από το ίδιο χωριό ή είναι συγγενείς, δε γνωρίζονταν μεταξύ τους. Όταν μερικά ενδιαφέρθηκαν να μάθουν λίγα πράγματα για το χωριό τους, σκόνταψαν στο πρόβλημα από πού να μαζέψουν πληροφορίες.

Σε κάθε επίσκεψή μου στους γέροντες γονείς μου η κουβέντα έφερνε στη σκέψη μας γεγονότα και πράγματα από το σκλαβωμένο μας χωριό. Σιγά σιγά συνειδητοποίησα ότι αυτοί οι άνθρωποι ήταν μια πολύτιμη πηγή πληροφοριών, που δεν έπρεπε να μείνει ανεκμετάλλευτη, προπάντων γιατί ήταν ηλικιωμένοι και η ηλικία δυστυχώς άρχισε να επηρεάζει τη μνήμη τους.

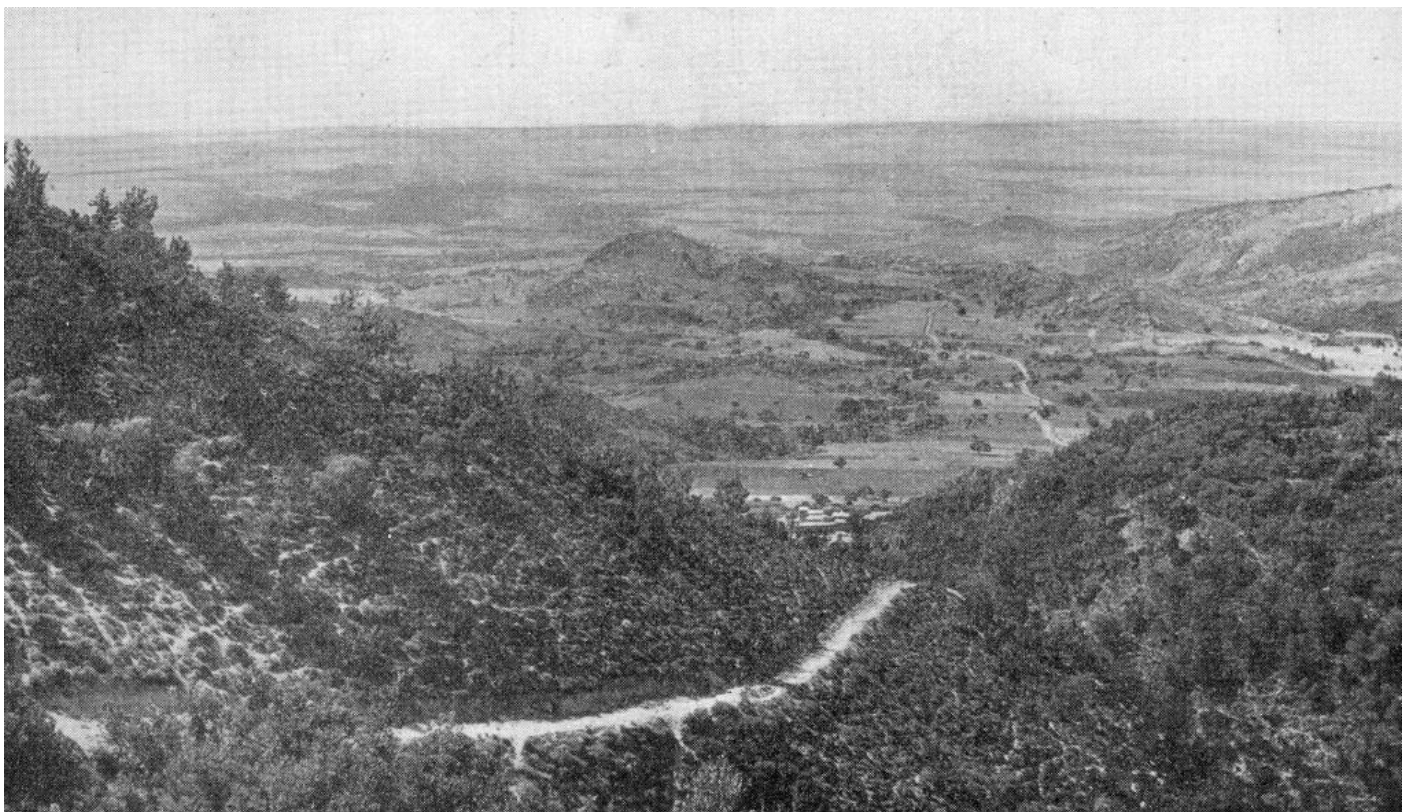
Όλα τα πιο πάνω, αλλά και το γεγονός ότι αρκετά γραπτά στοιχεία έχουν χαθεί, με ώθησαν στην προσπάθεια να μαζέψω για το χωριό μου, τις Μάνδρες της Αμμοχώστου, όσες πιο πολλές πληροφορίες μπορούσα και να τις καταγράψω.

Πρώτος, κατά γενική ομολογία, που προσπάθησε και κατάφερε να καταγράψει πληροφορίες για το χωριό (κυρίως γενεαλογία) ήταν ο Μιχαήλ Σιαλής Γιαννή Ππουζή από το 1923. Τα γραπτά αυτά διάβασαν πολλοί, δυστυχώς όμως φαίνεται ότι χάθηκαν. Ίσως τα έχει ο γιος του Γεώργιου Κατσικίδη που μένει στην Αυστραλία. Για τις ονομασίες των τοποθεσιών γράφτηκαν αρκετά γύρω στα 1960 από το Χριστόδουλο Κουτσογιάννη, τα οποία έχει μεν ανέκδοτα, αλλά μου έδωσε και χρησιμοποίησα σαν πηγή πληροφοριών στα αντίστοιχα κεφάλαια. Πολλές πληροφορίες φαίνεται ότι μαζέψε ο επίσης χωριανός μας Σάββας Καραγιάννη, τώρα κάτοικος Λονδίνου, τις οποίες δεν έχει εκδώσει ακόμη σαν σύνολο παρά μερικά στοιχεία μόνο σε ένα πληροφοριακό φυλλάδιο. Ανταλλάξαμε πληροφορίες που αφορούν τις οικογένειες, για τις οποίες διαπίστωσα πλήρη ταυτότητα. Αρκετές άλλες πληροφορίες για το χωριό υπάρχουν ευτυχώς σε διάφορα επίσημα κυβερνητικά αρχεία. Πληροφορίες υπάρχουν επίσης ευτυχώς σε βιβλιοθήκες και μουσεία του εξωτερικού.

Τις περισσότερες πληροφορίες μου έδωσαν οι γονείς μου Μιχάλης και Δέσποινα Ευθυμίου με τη βοήθεια και της αδελφής μου Κατίνας, χωρίς τις οποίες δε θα μπορούσε να γίνει αυτή η εργασία.

Με το έργο μου αυτό θέλω να δώσω την ευκαιρία στους μεγάλους συγχωριανούς μου να ανανεώσουν τις μνήμες τους και στους νέους, που γεννήθηκαν στην προσφυγιά, ευκαιρία γνωριμίας με τον τόπο τους ελπίζοντας να είναι αυτό ένα κέντρισμα για παραπέρα έρευνα. Επίσης ελπίζω να είναι μια ακόμα απόδειξη για τους ξένους της πραγματικής ταυτότητας του χωριού μας, σε αντίθεση με τις ψευδολογίες που διαδίδει το ψευδοκράτος των Τούρκων. Τέλος ας είναι μήνυμα στον κατακτητή ότι, όπως λέει και ο Γιώργος Σεφέρης:

*Η γη δεν έχει κρικέλια
για να την πάρουν και να φύγουν
μήτε μπορούν, όσο κι αν είναι διψασμένοι
να γλυκάνουν το πέλαγο
με νερό μισό δράμι.*



Θέα των Μανδρών από την οροσειρά του Πενταδάκτυλου
Στο κέντρο το Βουνό του Κακοτρύ
Στο βάθος τμήμα της Μεσαορίας
Φωτογραφία του 1930, από το βιβλίο του E. Gjerstad

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

1) Θέση

Το χωριό βρίσκεται στην επαρχία Αμμοχώστου, στη δυτική άκρη της Καρπασίας. Απλώνεται στη νότια πλαγιά του Πενταδάκτυλου, από το υψόμετρο των 200 μέτρων μέχρι την κορυφογραμμή του, που εδώ έχει υψόμετρο 600 μέτρα. Αγγίζει επίσης τις νότιες παρυφές του δάσους της Καντάρας.



Άποψη της ευρύτερης περιοχής των Μανδρών όπως φαίνεται από την περιοχή Παραλιμνίου. Σε πρώτο πλάνο η Αμμόχωστος. Στο τετραγωνάκι η θέση του οικισμού. Στο κέντρο αριστερά το «φούντος» του Υψαρόβουνου.

Έχει στα βορειοδυτικά την Ακανθού, δυτικά το Πλατάνι, νότια τον Άγιο Ιάκωβο, ανατολικά τα Άρδανα και τον Άγιο Ανδρόνικο και βορειοανατολικά το Φλαμούδι. (Δες και στο ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ, σελ.1, παρ. 1) (και ΣΥΝΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 18)

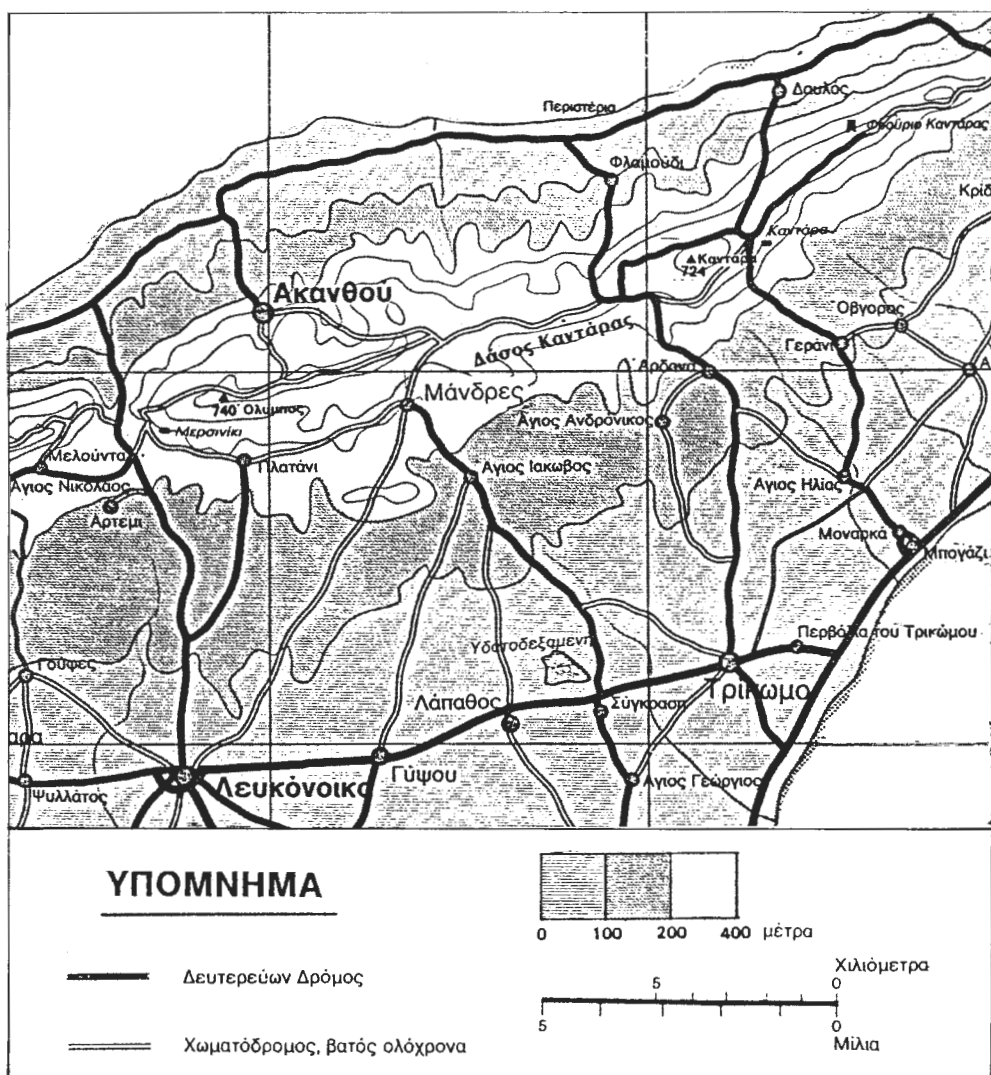
Ο οικισμός αρχικά κτίζεται σε υψόμετρο 350 μέτρων, σε ένα μικρό σφήνωμα της βόρειας κοιλάδας του βουνού, σαν να θέλει να κρυφτεί, αργότερα όμως επεκτείνεται, λες ξεθαρρεύοντας, στα ανοικτά της κοιλάδας προς νότο, πάντα σε πλάτωμα μεταξύ δυο ποταμών. (δες αεροφωτογραφία στη σελ. 67)

2) Γεωμορφολογία

2.1) Έδαφος

Το έδαφος στα κοινοτικά όρια των Μανδρών είναι:

α) νότια μέχρι το υψόμετρο του οικισμού (300 μέτρα) κοιλάδα, με μικρή κατωφέρεια προς νότο, έχοντας τον κύριο όγκο του Πενταδάκτυλου βόρεια και βορειοανατολικά και τον Υψαρόβουνο νότια. (δες υψομετρικό χάρτη σελ. 21)



Οι Μάνδρες με τα γειτονικά χωριά.

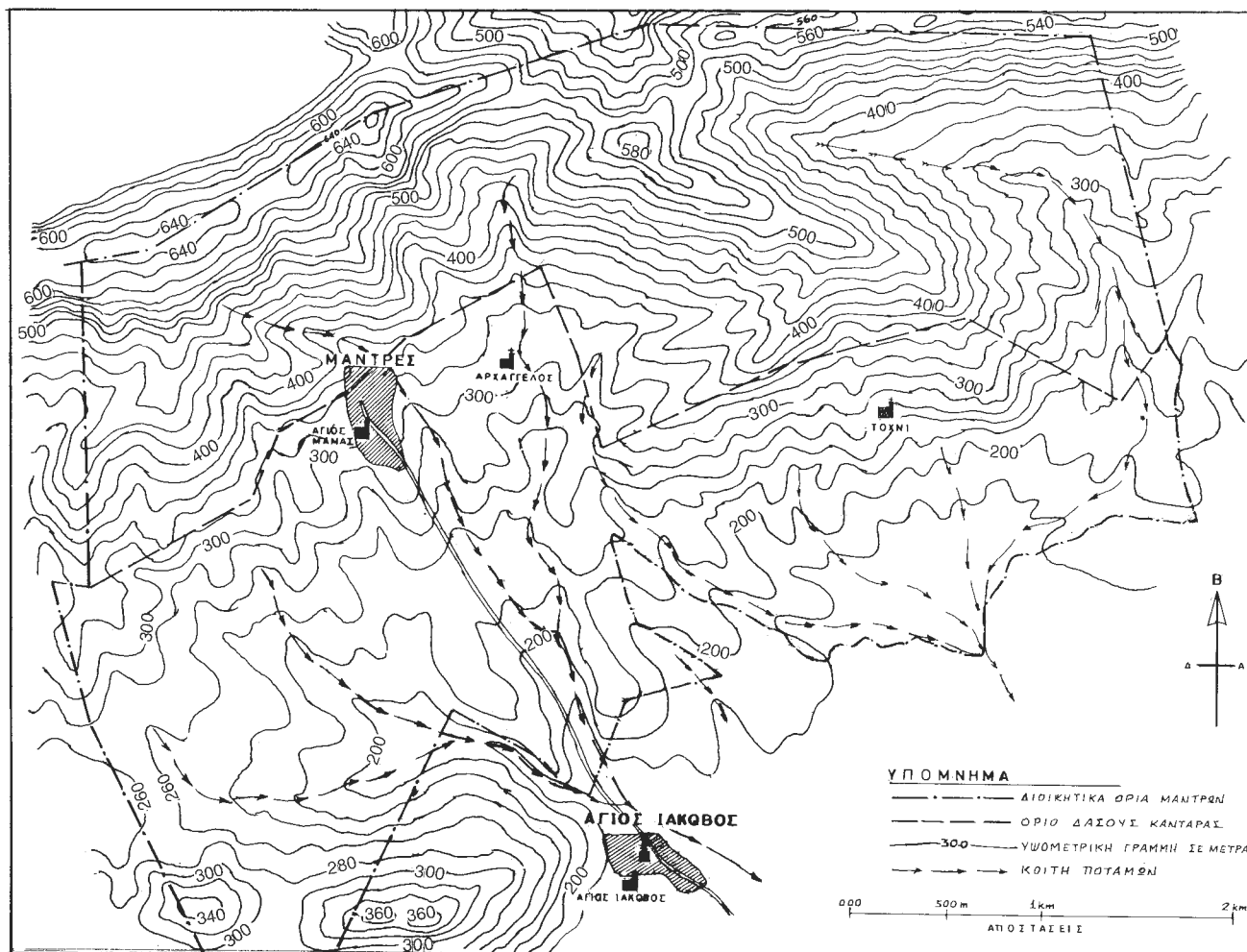
β) ορεινό από τον οικισμό και πάνω με μεγάλη όμως κατωφέρεια και πάλι προς νότο.

2.2) Ποταμοί

Έχουν τις πηγές τους στη βόρεια ορεινή περιοχή και κατευθύνονται νότια ή νοτιοανατολικά διά μέσου της κοιλάδας. Αρχίζουν σαν πολλά, μικρού μήκους, ρυάκια, που συνενώνονται στα νότια σε ποταμούς. Σήμερα όλοι οι ποταμοί είναι χείμαρροι. (δες χαρτ. σελ. 56)

2.3) Άλλοι σχηματισμοί

Μεταξύ των ποταμών υπάρχουν κατά τόπους μικροί χαμηλοί λόφοι ή πλατώματα γνωστά σαν **τραχώνοι**. (δες ένθετο Α)



Υψομετρικός Χάρτης της περιοχής Μανδρών

3) Γεωλογία

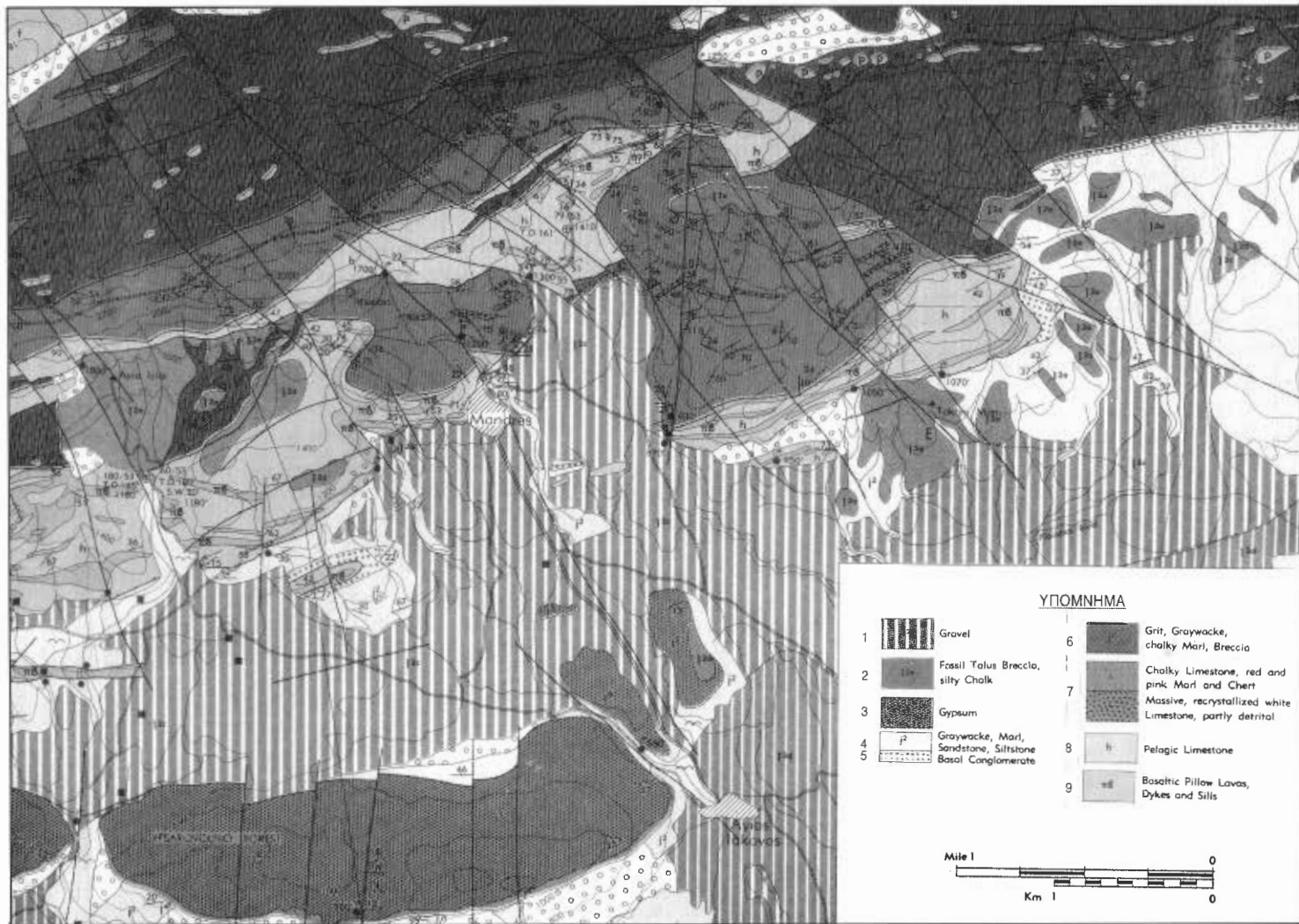
Το έδαφος είναι ιζηματογενείς σχηματισμοί κυρίως ασβεστολιθικοί και απο-τελείται γενικά:

α) βόρεια, από κιμωλίες, μάργες, υφαλογενείς ασβεστόλιθους, ψαμμίτες και κερατόλιθους της περιόδου Μαιστρίχτιο - Κατώτερης Μειόκαινης, ηλικίας 75 εκατομ. ετών, και

β) νότια, από κιμωλίες, μάργες, υφαλογενείς ασβεστόλιθους, ψαμμίτες και γύψους προς νότο (Υψαρόβουνος) της Μέσης - Ανώτερης Μειόκαινης περιόδου, ηλικίας 18 εκατομ. ετών.

Αναλυτικά δίνεται ο πιο κάτω πίνακας σε συσχέτισμό με το χάρτη στη σελίδα 23.

Περίοδος		Πέτρωμα	Περιοχή
Πλειστόκαινος 0.01-1.8 εκ. χρ.	1	αμμοχάλικο (Gravel)	σχεδόν όλα τα χωράφια
	2	Απολίθωμα (Fossil). Λιθώδες πρανές (Talus), Λατυποπαγές (Breccia), Ιζηματογενείς Κρητίδες (silty chack)	Ράχη της Τζυλίστρας Νερό του Παπαδημήτρη
Μέση Μειόκαινος ως Κατώτερη Μειόκαινος 11 - 20 εκ. χρ.	3	Γύψος (Gypsum)	Υψαρόβουνος, Μισούψαρι
	4	Γραουβάκης (Graywacke), Μάργη (Marl), Ψαμμίτης (Sandstone), Ιζηματογενείς πέτρες (Siltstone)	Δεννάρκα της Μούττης Βροντομέρσινα, Κακοφίλοι Μαυροκρέμμα και στα ποτάμια : Πλουσιάς, Βροντομερσινιών, Γουππών, Ανωγίων, Ποταμόλακκος
	5	Κροκαλοπαγής Βασάλτης (Bassal Conglomerate)	Βούναρος, Σαμπάτης
Κατώτερη Μειόκαινος ως Ανώτερη Ιόκαινος 15-25 εκ. χρ.	6	Χονδρόκοκκος άμμος (Grit) Γραουβάκης (Graywacke), Κρητιδικές Μάργες (chalky Marl), Λατυποπαγές (Breccia)	Ανατολικά Αγ. Ειρήνης Λιχάρι της Βρύσης Λιχάρι της Μέσης, Φονιάς Λάξης, Μαυρολίχαρος Κοτσινόλιχαρος
Μέση Ιόκαινος ως Παλαιόκαινος	7	Κρητιδικός Ασβεστόλιθος (chalky Limestone), κόκκινη και ρόζ Μάργα (red and pink Marl), Κερατόλιθος (Chert). Συμπαγές (Massive),	κορυφογραμμή "Ζυός" από Λούμα ως Γαλακτηνή και Καλοήρι Τούμπαρος του Χογλατζιού



Γεωλογικός χάρτης της περιοχής Μανδρών

25 - 30 εκ. χρ.		Ανακρυσταλλωμένος λευκός Ασβεστόλιθος (recrys- tallized Limestone)	Πελεκανιά, Τούμπαρος Αγ. Θικιοφίλου
Ανώτερη Κρητιδική 30 - 75 εκ.χρ.	8 9	Πελαγικός ασβεστόλιθος (Pelagic Limestone) με Οφιόλιθους είδους Βασαλτικές Πίλλουου λάβες (Basaltic Pillow Lavas), Φλέβες και Κοίτες (Dykes and Sills)	Καραμανλού, Βουνός, Αρκόσυκο, Κωτσώνης, Μουττάρι του Μαζουλερού, Πλασι του Θκυόσημ, Πρέντης Σκάλες

Αξιζει να σημειωθούν εδώ τα εξής :

- Το χώμα στα χωράφια έχει την ιδιότητα να συγκρατεί την υγρασία.
- Η Μάργη είναι είδος κόννου.
- Τα Ασβεστολιθικά είναι χαβάρες.
- Οι Κρητίδες είναι κιμωλία.
- Ο Ψαμμίτης είναι αμμώδες χώμα.
- Οι Κροκάλες είναι πέτρες μεγέθους κεφαλής.

4) Υδρογεωλογία

Πιο κάτω καταγράφονται τύποι υδροφορέων, τα πετρώματα που τους περι-
κλείουν, χαρακτηριστικά του νερού εκεί και η επιμέρους περιοχή στο υπέδαφος
της οποίας τους συναντούμε μέσα στα κοινοτικά όρια των Μανδρών, σε συσχετι-
σμό με το χάρτη στη σελίδα 25.

α) Εκτεταμένοι υδροφορείς σε Αλλουβιακούς άμμους και χαλίκια, Κροκαλο-
παγή, Ψαμμίτες και Ασβεστολιθικούς Ψαμμίτες.

Κοιτάσματα της Πλειστόκαινης άμμου, των χαλικιών και των ιζημάτων.

Πολύ ρηχά υπόγεια νερά, ελεγχόμενα από τη διαμόρφωση του υποκείμενου
ιζήματος, αργίλου ή μάργης.

•Τέτοιου είδους είναι στην περιοχή των χωραφιών γενικά, δηλαδή νότια, νο-
τιοανατολικά και νοτιοδυτικά του οικισμού. Το είδος αυτό είναι παρόμοιο με εκεί-
νο που συναντούμε στα παράλια της Ακανθούς και της περιοχής Λασιών.

β) Εκτεταμένοι υδροφορείς σε ρήγματα και καρστικό ασβεστόλιθο, δολομίτη,
γύψο, κρητίδα και μαργαϊκή κρητίδα.

Μη περιορισμένα υπόγεια νερά σε υδροφόρα πετρώματα δευτερεύουσας
σημασίας από κυρίως συμπαγή, μεγάλης στεγανότητας κιμωλία, κατά τόπους με
διαλυμένα ορυκτά άλατα.

Βρίσκονται στην περιοχή βόρεια του οικισμού, από το ύψος του οικισμού ως
την κορυφογραμμή του Πενταδάκτυλου.

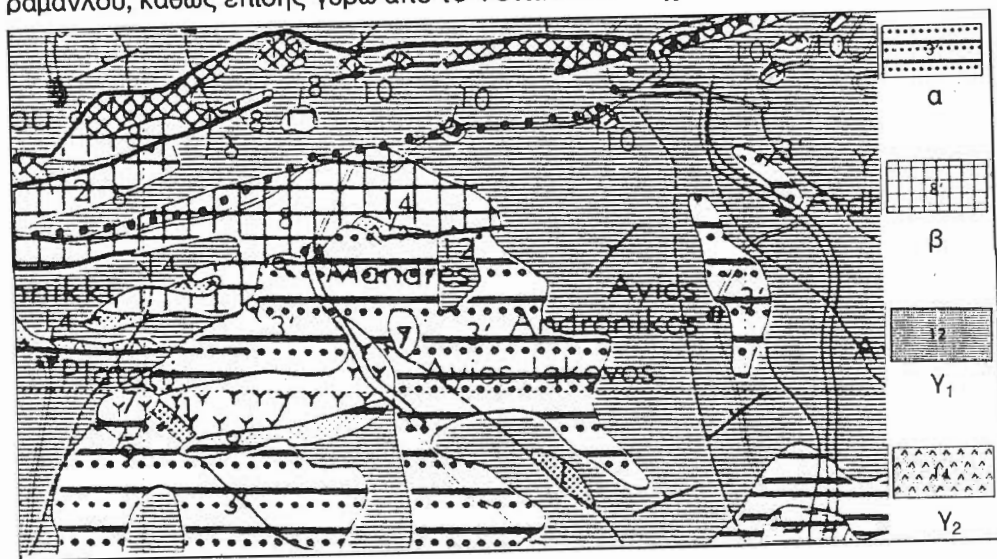
γ) Τοπικοί και μικροί διακεκομμένοι υδροφορείς σε σύμπλεγμα ιζηματογε-
νών και εκρηξιγενών τμημάτων.

γ1) Τμήματα με εναλλασσόμενα ημιδιαπερατά ή αδιάβροχα και διαπερατά
στρώματα που περιέχουν κρητίδα ή ασβεστόλιθο δευτερεύουσας σημασίας.

Τα εναλλασσόμενα πετρώματα είναι μάργη, ιζηματογενείς πέτρες, γραουβάκης, άργιλος και αργιλικός σχιστόλιθος.

Τα νερά αναβλύζουν συνήθως με μεγάλη περιεκτικότητα σε ορυκτά άλατα.

Συναντούνται στις περιοχές Νερό του Παπαδημήτρη, Τιτσιροβούναρος, Καραμανλού, καθώς επίσης γύρω από το Φονιά και το Τοχνί.



Hydrogeological map of Cyprus, Geological Survey Department, Government of Cyprus 1970.

γ2) Τμήματα Εκρηξιγενούς πετρώματος.

Είναι Ηφαιστειογενή πετρώματα με κυρίαρχες υποβρύχιες Πίλλουσι λάβες.

Υπάρχουν σκόρπιες αποθήκες πολύ αλατούχων νερών.

Συναντώνται στις περιοχές Σχί-στρα, Τζιερράτης.

Στο τρίτο κεφάλαιο, στην παράγραφο που καταγράφονται οι τοποθεσίες, αναφέρονται και **λάντες** που ήταν γνωστές σε διάφορες περιοχές, οι οποίες σχηματίζονταν από νερό που ανάβλυζε από τις πλαγιές των λόφων ή τις πλευρές των ποταμών.

5) Κλίμα

Ο χειμώνας είναι ήπιος, με μέση ετήσια βροχόπτωση 535 χιλιοστόμετρα. Μια φορά το χρόνο, κάθε δυο τρία χρόνια, χιονίζει μερικά εκατοστόμετρα. Το καλοκαίρι, συχνά τα πρωινά,

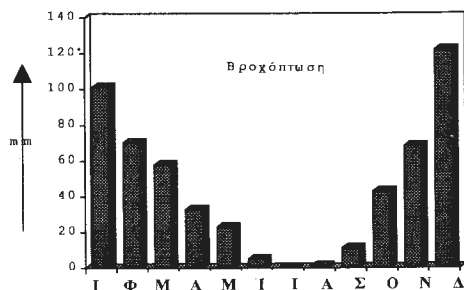
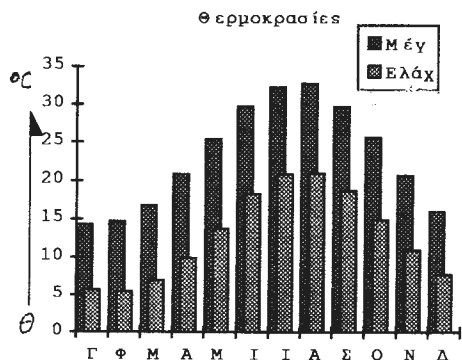


Χιόνια στις Μάνδρες

σχηματίζεται υγρασία στα φυτά και στο έδαφος, **νοθηκιά**, όμως γενικά το κλίμα το καλοκαίρι είναι ξηρό και δροσερό, γι αυτό και πολύ υγιεινό.

Η Μετεωρολογική Υπηρεσία έδωσε τα πιο κάτω στοιχεία, τα οποία υπολογίστηκαν, λαμβάνοντας υπ' όψη πραγματικές μετρήσεις για γειτονικές περιοχές και κάνοντας αναγωγή για τις Μάνδρες με βάση το υψόμετρο του χωριού.

Μήνας	Θερμοκρασία °C		Βροχόπτωση
	Ελάχιστη	Μέγιστη	σε mm
Γενάρης	5.7	14.3	101
Φεβράρης	5.5	14.7	70
Μάρτης	7.0	16.8	58
Απρίλης	9.9	20.9	33
Μάης	13.8	25.4	23
Ιούνης	18.3	29.7	5
Ιούλης	20.9	32.3	0
Αύγουστος	21.0	32.8	1
Σεπτέμβρης	18.7	29.7	11
Οκτώβρης	14.9	25.6	43
Νιόβρης	11.0	20.7	68
Δεκέμβρης	7.8	16.0	122
ετήσια	12.9	23.2	535



Ο δάσκαλος Παντελίδης Παντέλης θυμάται ότι το 1923 κάποιος Βασίλης Αντωνίου από τον 'Αγιο Θεόδωρο Καρπασίας, δασοφύλακας στις Μάνδρες, έφερε μαζί του τη γυναίκα του Μαρία, που έπασχε από φθίση. Έμεναν τότε στο σπίτι του Ευθύμιου Νικόλα. Μετά από λίγο καιρό παραμονής στο χωριό θεραπεύτηκε η Μαρία, γεγονός που παραξένεψε πολύ το γιατρό της, το γνωστό τότε σε όλους, Θεμιστοκλή Δέρβη. Γι' αυτό ο γιατρός επισκέφτηκε αμέσως τις Μάνδρες, για να δει ο ίδιος "τι χωριό είναι αυτό που έχει τόσο καλό κλίμα".

Από τη φθίση θεραπεύτηκαν αργότερα και οι Σωκράτης Φιλίππου από το Τρίκωμο (έμενε στο ίδιο σπίτι), Γεώργιος Αντώνη Τσαγγάρη από το Λευκόνειο (κατ' απαίτηση του χωριού, από το φόβο της αρρώστιας, έμενε στο περιβόλι του Ευθύμιου) και Κυριάκος Χοίρας από το Λευκόνειο.

Από τις συνηθισμένες καιρικές συνθήκες δεν έλειπαν οι σπάνιες και αξιοσημείωτες περιπτώσεις. Θυμάται λοιπόν ο Μιχάλης Ευθυμίου, ότι το 1921 στις 21 Μαΐου, ημέρα των αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, έκαμε τόσες πολλές βροχές, ώστε κατέβηκαν οι ποταμοί σε ύψος που δεν το θυμάται ούτε κατά το χειμώνα. Παρά το γεγονός δε ότι κατάφεραν γρήγορα γρήγορα να βγάλουν πολλά δεμάτια σε αρκετό ύψος στην όχθη του ποταμού, έφτασε ως εκεί το νερό, τα πήρε, τα πήγε μακριά και χάθηκαν. Επίσης ο Γεώργιος Κουτσογιάννη σημείωσε στο βιβλίο της Ιστορίας της Κύπρου που διάβαζε: "23 Οκτωβρίου 1934. Έκαμε χαλάζι, μεγάλα κομμάτια 100 ως 300 δράμια βάρους το ένα, διάφορα σχήματα".

6) Δάσος

6.1) Γενικά (δες και ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 23

Το δάσος μέσα στα όρια του χωριού χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, το κύριο και το δευτερεύον δάσος. Αναφέρει σχετικά το Τμήμα Δασών¹: (δες χάρτη σελ. 28)

"Μέσα στα χωριτικά όρια και στα βόρεια και δυτικά των Μαντρών εμπίπτει έκταση 860 εκταρίων του κύριου Κρατικού Δάσους Καντάρας.

Στα ανατολικά του χωριού και μέσα στα χωριτικά όρια, είναι το δευτερεύον κρατικό δάσος Σπαλαθόβουνο με έκταση 30 περίπου εκταρίων. Νότια του χωριού βρίσκεται (πάλι μέσα στα χωριτικά όρια) μέρος του Δευτερεύοντος Κρατικού Δάσους Υψαρόβουνο με έκταση 94 εκταρίων περίπου."

Όμως παλαιότερα, πριν την οριοθέτηση που έγινε το 1937 περίπου, το δάσος επεκτεινόταν νοτιότερα του κύριου δάσους, τόσο ανατολικά όσο και δυτικά του χωριού, μέχρι το δάσος Πλουσιάς και Μέλιας και τον Υψαρόβουνο.

Το δάσος ήταν πλούσιο σε χλωρίδα και πανίδα, κυρίως πεύκα, αντρουκλιές, σχοινιές, μερσινιές, λουβιθκιές, λαγούς, περδίκια κ.ά. Η χλωρίδα και πανίδα του δάσους περιγράφεται αλλού.

Δυστυχώς διάφορες πυρκαγιές, κυρίως δύο μεγάλες, κατέστρεψαν σχεδόν ολοκληρωτικά το δάσος.

6.2) Πυρκαγιές

Τα τελευταία χρόνια συνέβησαν μικρές και μεγάλες πυρκαγιές :

α) Το 1923 ξεσπά η πυρκαγιά "του Μιλή", η οποία καταστρέφει μεγάλη περιοχή στο Θκυόσμη με πεύκα, κυπαρίσσια, αγριοελιές και αγριοχαρουπιές.

β) Το 1956 ξεσπά η πρώτη μεγάλη πυρκαγιά. Για την πυρκαγιά αυτή το Τμήμα Δασών αναφέρει:¹

"Δάσος Καντάρας : 652 εκτάρια περίπου δάσους μέσα στα χωριτικά όρια των Μαντρών κήκαν." (δες χάρτη σελ. 28)

Η πιο πάνω πυρκαγιά άρχισε από την περιοχή Μαζιά του Φλαμουδιού, επεκτάθηκε προς την Πέτρα τη Μακριά, τον Πιθαρά και στη συνέχεια κατευθύνθηκε προς τα νότια του βουνού. Στην πορεία της η πυρκαγιά κατέστρεψε σημαντικό τμήμα του δάσους των Μανδρών, από τη βόρεια και δυτική κορυφή του μέχρι τα πρώτα σπίτια, στα βόρεια και δυτικά του χωριού. Αφού περιέζωσε πρώτα το χω-

1. Οι σχετικές πληροφορίες δόθηκαν με την άδεια του Τμήματος Δασών του Υπουργείου Γεωργίας και Φυσικών Πόρων.

ριό, η πυρκαγιά επεκτάθηκε μετά, από τα δυτικά του χωριού, νοτιότερα μέχρι τον Υψαρόβουνο.

Το χωριό κινδύνευσε να παραδοθεί στις φλόγες. Όμως το πείσμα των κατοίκων να αγωνιστούν για ώρες με κουβάδες και φτυάρια και να κατασβήνουν αμέσως, όπου έπεφτε μια σπίθα, απέτρεψε τελικά τον κίνδυνο.

Από ενωρίς γίνεται εκκένωση του χωριού από τα παιδιά και τους γέροντες, που μεταφέρονται στο γειτονικό Τούρκικο χωριό Άγιος Ιάκωβος, όπου φιλοξενοούνται για το βράδυ και από το οποίο παρακολουθούν με τρόμο, χωρίς να μπορούν να προσφέρουν κάτι, την επέκταση της πυρκαγιάς. Είναι δε η πυρκαγιά αυτή τόσο μεγάλη, που επιστρατεύονται δασοφύλακες ακόμη και από την Πάφο.

Η επέκταση της πυρκαγιάς του 1956 σε τόσο μεγάλο βαθμό πιστεύεται ότι ήταν αποτέλεσμα εσκεμμένο από το Βρετανικό στρατό, με σκοπό να καταστρέψουν κρησφύγετα των αγωνιστών της ΕΟΚΑ και να εξοντώσουν αγωνιστές που ήταν κρυμμένοι στην περιοχή.

Το πιο πάνω στοιχειοθετείται από τα εξής:

- Προηγούνται εκτεταμένες έρευνες στα χωριά της περιοχής χωρίς κανένα αποτέλεσμα. Οι έρευνες επεκτείνονται στο δάσος με την ίδια κατάληξη.
- Της πυρκαγιάς υπερίππεται στρατιωτικό ελικόπτερο, από το οποίο ρίχνουν αντικείμενα στο χώρο της φωτιάς, πιθανόν εμπρηστικά. Από τη φωτιά ξεπηδούν πύρινες μπάλες, που διανύουν μεγάλες αποστάσεις και επεκτείνουν, όπου πέσουν, την πυρκαγιά. Υπάρχουν σκέψεις ότι πρόκειται για κουκουνάρια που εκτινάσσονται από τη φωτιά, όμως το μέγεθος και η απόσταση που διανύουν (μέχρι χίλια μέτρα) δεν το δικαιολογεί. Μια τέτοια πύρινη μπάλα πέφτει δίπλα από το σπίτι του Κώστα Κουτσόφτα. Είναι αντικείμενο που έχει το σχήμα της σωλήνας.
- Στο χώρο της πυρκαγιάς κυκλοφορούν Άγγλοι στρατιώτες μαζί με Τούρκους και παρακολουθούν, χωρίς να δείχνουν ενδιαφέρον να βοηθήσουν.
- Τέλος ανώτεροι δασικοί υπάλληλοι (Πατσαλίδης Ανδρέας - Δασικός Έπαρχος) αντιλαμβάνονται τα τεκταινόμενα και μετά που είδαν ένα τέτοιο πυροτέχνημα και τη συμπεριφορά των Άγγλων, διατάσσουν κατώτερο υπάλληλό τους, το Μιχάλη Ευθυμίου, (δασοφύλακας χαμηλών δασών), "πήγαινε στο χωριό να το εκκενώσετε, γιατί το δάσος είναι καταδικασμένο".

γ) Το 1970 πυρκαγιά στα βορειοανατολικά του Τοχνιού καταστρέφει έκταση περίπου 40 εκταρίων.¹

δ) Το 1974 κατά τη διάρκεια της εισβολής κτυπημένο Τούρκικο αεροπλάνο πέφτει στο δάσος κοντά στην αντένα του ΡΙΚ προς την Καντάρα και πυροδοτεί τη μεγαλύτερη για την περιοχή πυρκαγιά. Θα φτάσει και πάλι μέχρι τα πρώτα βόρεια σπίτια του χωριού. Και πάλι το χωριό προστατεύεται από τους κατοίκους.

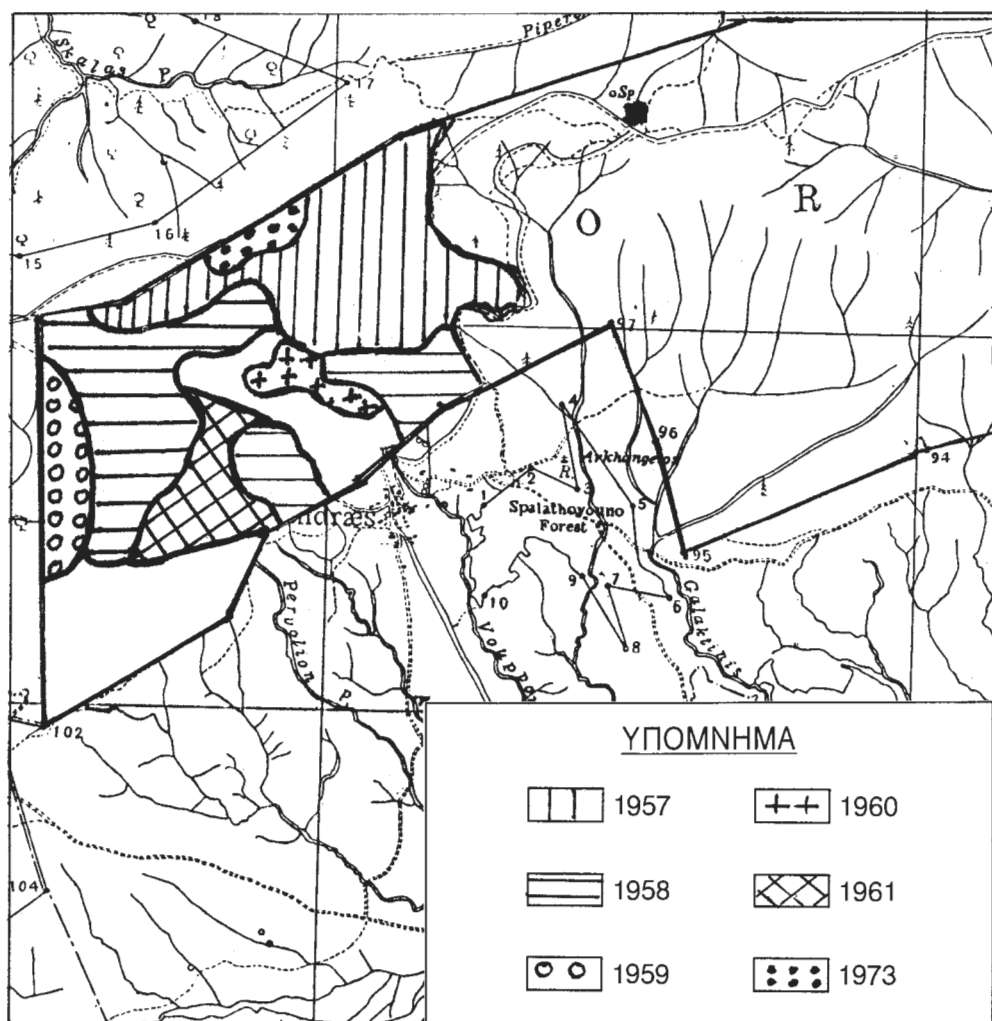
6.3) Αναδάσωση

Η πρώτη αναδάσωση έγινε το 1953 στην περιοχή του Τζιερράτη (κάτω από το Λούμα) με τη μέθοδο της **ππάτσιας**. Με τη μέθοδο αυτή, καθαρίζεται χώρος 3 Χ 3 μέτρα, σκαλίζεται και φυτεύονται σπόροι κυπαρισσιού ή πεύκου. Στο πάνω

1. Οι σχετικές πληροφορίες δόθηκαν με την άδεια του Τμήματος Δασών του Υπουργείου Γεωργίας και Φυσικών Πόρων.

μέρος ανοίγεται οριζόντιο αυλάκι ώστε να συγκρατεί το νερό της βροχής, να το απορροφά το έδαφος και να ποτίζεται το φυτό που είναι από κάτω.

Το 1957 μετά την πυρκαγιά των Βρεττανών άρχισε σε μεγάλη έκταση αναδάσωση με τη μέθοδο των **κρατονιών**. Με εκσκαφείς ανοίγονται αυλάκια μέσα στα



Χάρτης αναδώσεων της περιοχής Μανδρών

οποία φυτεύονται σπόροι και σε μερικές περιπτώσεις έτοιμα δεντράκια. Όπου δεν μπορεί να δουλέψει ο εκσκαφέας, τα αυλάκια ανοίγονται από εργάτες. Η προσπάθεια αυτή έχει πλήρη επιτυχία, ώστε η περιοχή γίνεται αρκετά πράσινη, για να καταστραφεί για δεύτερη φορά με την πυρκαγιά του 1974.

Για τις αναδασώσεις δόθηκαν επίσης από το Τμήμα Δασών οι πιο κάτω πληροφορίες:

"Αναδασώσεις:

1957 50 εκτάρια περίπου

1958 95 » »

1959 35 » »

1960 4 » »

1961 20 » »

1973 3 » »

Συνολική έκταση που αναδασώθηκε μέσα στα χωρτικά όρια των Μαντρών, 207 εκτάρια."

6.4) Προστασία (δες και ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 23)

Το δάσος προστατεύεται από το κράτος με διάφορους τρόπους:

α) Κτίζονται δασικοί σταθμοί.

Ένας τέτοιος σταθμός είναι στο Λούμα. Κτίστηκε το 1950 με πέτρες από το Φονιά, με τaráτσα από μπετόν και με τζάκι σε κάθε κάμαρη. Κατά τον απελευθερωτικό αγώνα 1955-59 ανατινάχθηκε από την ΕΟΚΑ στα μέτρα αντίστασης κατά της κυβέρνησης του κατακτητή.

β) Διορίζονται δασοφύλακες.

Οι δασοφύλακες διαμένουν στους δασικούς σταθμούς ή στο χωριό και περιπολούν το δάσος καθημερινά.

γ) Γίνονται έργα.

Δημιουργούνται αντιπυρικές ζώνες και διανοίγονται δασικοί δρόμοι για γρήγορη προσπέλαση και έγκαιρη κατάσβεση της πυρκαγιάς.

δ) Ορίζονται μόνιμοι εργάτες.

Οι εργάτες του δασονομείου περιπολούν τους δρόμους και είναι οι πρώτοι που θα τρέξουν σε περίπτωση πυρκαγιάς. Αργότερα μετατρέπονται σε πυροφύλακες που επιτηρούν το δάσος από παρατηρητήρια σε ειδικά φυλάκια (π.χ. Κορωνιά, Όλυμπος).

ε) Επιβάλλονται κανονισμοί.

Σε περίπτωση πυρκαγιάς όλοι οι άνδρες, με επιλογή του δασοφύλακα, είναι υπόχρεοι να τρέξουν αμισθί (αγγαρία) για την κατάσβεση πυρκαγιάς. Ο δασοφύλακας μπαίνει στο σπίτι και σημειώνει όλους τους ενήλικες άνδρες. Όποιος αρνηθεί και δεν παρουσιαστεί διώκεται στο δικαστήριο. Τα τελευταία χρόνια η συμμετοχή στην κατάσβεση πυρκαγιάς είναι μεν υποχρεωτική, όμως με πληρωμή.

Το Διοικητήριο (ο Έπαρχος) είχε υπό την ευθύνη του τα "χαμηλά", δευτερεύοντα δάση, Ύψαρόβουνου και Σπαλαθόβουνου όπως επίσης κυβερνητικά χωράφια, του Καψαλοτράχωνα και της Πλουσιάς. Ο υπάλληλος, **ορμαντζής**, ήταν δασοφύλακας και έφερε στο βραχίονα μπρούντζινο οβάλ σήμα που έγραφε (forest ruler constable). Η υπό το διοικητήριο υπηρεσία περιήλθε στο δασονομείο το 1967.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΧΛΩΡΙΔΑ – ΠΑΝΙΔΑ

Η περιοχή των Μανδρών είναι πολύ πλούσια σε χλωρίδα και πανίδα. Είναι δε ιδιαίτερα γνωστή για την πανίδα της.

Η χλωρίδα και πανίδα της περιοχής καταγράφονται πιο κάτω. Στους καταλόγους που ακολουθούν, οι οργανισμοί αναφέρονται με το όνομα με το οποίο είναι γνωστοί στους Μανδρίτες. Για τους οργανισμούς εκείνους που αναγνωρίστηκαν σε φωτογραφίες ή από την περιγραφή τους σε διάφορες εκδόσεις¹, αναφέρεται και η επιστημονική τους ονομασία.

1) ΧΛΩΡΙΔΑ (δές καί ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 7)

Αθρόσσυλλα (η) *Arum dioscoridis* *Urginea maritima*

Τη συναντούμε στα δήμματα των ποταμών. Τα ξηρά φύλλα τρώγονται από τα ζώα.

Αγρελιά (η) *Asparagus stipularis*

Υπάρχουν πολλές στον Ψαρόβουνο, στον Κακοτρύ και αλλού λίγες αραιά. Ο τρυφερός βλαστός είναι ωραίος μεζές τηγανητός με τα αυγά. Τα τελευταία πριν την εισβολή χρόνια μερικοί μάζευαν και πουλούσαν τους τρυφερούς βλαστούς.

Αγρελιά άγρια (η) *Asparagus acutifolius*

Υπάρχουν λίγες σκόρπιες εδώ κι εκεί.

Αθασιά (η) *Amygdalus communis*

Υπάρχουν φυτεμένες στα χωράφια για εκμετάλλευση.

Αλουπός (ο) *Aristolochia sempervirens*

Υπάρχει στους όχτους.

Αλωνιά (η) *Alhagi maurorum*

Υπάρχει στη Μέλια, τον Άγιο Νικόλα. Είναι ζιζάνιο με αγκάθια. Βλαστά το Καλοκαίρι, ακόμα και μέσα στους λάκκους σε βάθος μερικών μέτρων.

Αναγρήκα ή αναθρήκα (η) *Ferula communis*

Είχε πολλές στο Μισοϊψάρι και λιγότερες στον Κακοτρύ. Ο ξηρός βλαστός τους χρησιμοποιόταν από τους παλιούς για κατασκευή μικρών καθισμάτων (**σκαμνούθκια**), πωμάτων για τις **θάττες** (πήλινα δοχεία νερού) και για κατασκευή παιχνιδιών από τα ίδια τα παιδιά.

Στον εσπερινό των Φώτων άναβαν στην εκκλησία αναγρήκα και κουνώντας την για να μη σβήσει μπορούσαν να πάρουν ευλογημένη φωτιά στο σπίτι.

Αγκάθκια του κάμπου *Carthamus*

1. Nature of Cyprus C. Georgiades 1989
Flowers of Cyprus C. Georgiades 1987
Flowers of Cyprus Vol.II C. Georgiades 1987
Birds of Cyprus J.M.E. Took 1992
"Κυπριακή Γεωργική Λαογραφία" Α. Πανάρετου 1967.

Αντζουλόθατος (ο) *Smilax aspera*

Υπάρχει αναρριχόμενος πάνω στα πεύκα, με μικρά ίσια αγκάθια.

Αντροκλιά (η) *Arbutus andrachne*

Επικρατούσε στα βουνά μας ιδιαίτερα στα βόρεια. Το ξύλο της χρησιμοποιείται για κατασκευή καρέκλας και σαν καυσόξυλο. Ο καρπός της τρώγεται, είναι δε ιδιαίτερα αγαπητός στις τζίκλες.

Αντρούκλιαστος (ο) *Salsola kali*

Υπήρχε στο **λακκούι** της Παναγίας στη Μέλια. Είναι αναρριχητικό φυτό χωρίς φύλλα. Σκεπάζει τους θάμνους.

Αοραθιά (η) *Juniperus phoenicea*

Υπήρχαν πολλές στην Πλουσιά. Εκεί ξεριζώθηκαν χιλιάδες από αυτές σε έκταση 4500 σκαλών για να καλλιεργηθεί η γη. Μερικές ήταν ψηλά δέντρα που ήταν κατάλληλα για **βολίτζια**. Υπάρχουν αραιά παντού. Ο καρπός τους θεωρείται φαρμακευτικό για τις αιμορροΐδες και είναι αγαπητή τροφή των τζίκλων.

Αρκάστης (ο) *Cynodon dactylon*

Υπάρχει πολύς όπου έχει **ρυσώματα** (ρυάκια), και στα χωράφια όπου δυσκόλευε το όργωμα, γιατί γέμιζε το ξυλάλετρο. Κατά το όργωμα του Οκτωβρίου αποτελούσε τροφή των γαιδάρων. Η ρίζα όταν βραστεί, δίδει χυμό που θεωρείται καλός για όσους έχουν "πέτρες" στο νεφρό. Με τη διάδοση των ζιζανιοκτόνων τα χωράφια σχεδόν καθάρισαν από το φυτό αυτό.

Αρκάπης (ο) *Purus syriacus*

Υπάρχουν μερικοί σκόρπια, π.χ. στα Γουππάρκα, τους Κακοφίλους, τον Άγιο Αντρόνικο. Ο καρπός του τρώγεται σαν φρούτο, παρόλο που είναι άγριος.

Αρκοελιά (η) *Olea*

Υπάρχουν στους πρόποδες του Τζιερράτη, στον Καππαρόβουνο και στο Τρισκάλι του Τοχνιού. Οι καρποί τους είναι ιδιαίτερα αγαπητοί στις τζίκλες. Τον τελευταίον αιώνα οι χωριανοί μεταφύτευαν νεαρές αρκοελιές στα κτήματά τους και μετά τις μπόλιαζαν ήμερες.

Αρκολουβάνα (η) *Lathyrus blepharicarpos*

Συναντάται στα σπαρμένα. Τρώγεται και είναι πολύ νόστιμη, πράγμα που τονίζει και το πιο κάτω τετράστιχο:

Περτίτζι μ' αρκοπέζουνο
που τρως αρκολουβάνα
που τον τζαιρόν που σε φιλώ
τα χείλη μόν εγιάναν

Αρκομάραθος (ο) *Foeniculum vulgare*

Έχει πολλούς στον Τεπαρισσόβουνο. Οι νοικοκυρές έκοβαν κλαδιά του και τα έβαζαν σαν αρωματικό μέσα στις "τσακκιστές ελιές" που διατηρούσαν σε αλάρμη.

Αρκομολόχα (η) *Malva silvestris*

Βλαστά παντού στα χωράφια. Ένα είδος της τρώγεται μαγειρευμένη, βραστή ή τηγανητή με αυγά.

Αρκορεβίθι Ononis
Αρκοσταφύες Smyrnum ??

Αρκοραδίτζι (το)*Cichorium pumilum*

Υπάρχουν πολλά, όπου έχει νερό τρεχούμενο.

Αρκοσήσαμο (κούκος) (το)*Glaucium corniculatum*

Φυτρώνει ιδιαίτερα στα **φτανά** (που δεν ευδοκιμούν) χωράφια, ο καρπός είναι **χυλάτζι** (λοβός) με χώρισμα κατά μήκος διπλό. Το σπέρμα τους τρώγεται από τον άνθρωπο, ιδιαίτερα όμως από τις πέρδικες.

Αρκοσιφφούναρν (το)*Avena*

Παντού υπάρχει στα χωράφια. Με τη νέα μέθοδο καλλιέργειας αραιώσε.

Αρκοσταφία (η)*Smyrniium*

Μοιάζει με αναγρήκα. Υπάρχει στον ποταμό των Γουπιών. Από τα σπίτια του Μιλή μέχρι το Λειβάδι τα πλευρά ήταν γεμάτα. Ο καρπός είναι μαύρος, μεγέθους φασολιού. Οι παλιοί έβαζαν κουπανιστό καρπό στα μαλλιά τους για ενδυνάμωση των τριχών ή για να ψοφήσουν οι **φτείρες** (ψείρες).

Αρκοτερατσία (η)*Ceratonia*

Υπάρχουν στους πρόποδες του Τζερράτη, στον Καππαρόβουνο και στο Τρισκάλι του Τοχνιού. Το Μάιο έκοβαν καρπό, τον έβαζαν να ψηθεί στα κάρβουνα και έτρωγαν τις **κοκκόνες** (σπέρματα), γιατί ήταν πρώιμα σε σχέση με τα ήμερα. Το ξύλο της ήταν κατάλληλο για **θούλα** και **ποάρι** του ξυλάετρου και για **μουέλια** στα κάρα, γιατί είχε αντοχή μεγάλη. Τα **πορίζια**, λεπτά και ίσια, χρησιμοποιούνταν για **καμματόθερες**.

Αρκοτζινάρα (η)*Cynara cardunculus*

Την έβρισκαν αρχικά στα χωράφια. Μετά χάθηκαν με το όργωμα. Μεταφυτεύτηκαν όμως πολλές στις **θραχτές** (λαχανόκηποι δίπλα από τα σπίτια). Ο καρπός της όταν είναι χλωρός μαγειρεύεται, αφού τηγανιστεί πρώτα, με το πουργούρι, με τις πατάτες γιαχνί ή ακόμα με το κρέας **πταβά**.

Παλιά, κατά το θερισμό, μαγειρεύονταν επί τόπου με το πουργούρι.

Αροάμνα (η)*Nerium oleander*

Υπάρχει στις ποταμοσιές. Οι παλιοί τις χρησιμοποιούσαν για τη σκεπή σαν **άστες** πάνω από τα βολίτζια, για σκουπόξυλα, τη δε στάχτη τους για το πλύσιμο των ρούχων. Τα παιδιά έφτιαχναν με το βλαστό **πιτσύκλες** ή **πιστόλες**. Με το σκληρό μέρος του βλαστού κατασκευάζεται η **πίννα** (είσοδος του αέρα) του **πιθκιαθλιού**. Από τα ζώα μόνο η αίγια την δαγκώνει.

Βάτος (ο)*Rubus sanctus*

Υπάρχει στους ποταμούς. Ο καρπός του τρώγεται, λέγεται δε ότι ωφελεί στη δυσκοιλιότητα. Έχει στο βλαστό του αγκάθια γαμπά, στα οποία εύκολα πιάνεται κάποιος και πολύ δύσκολα ξεμπλέκει, τόσο που οι ντόπιοι λένε το σχετικό πιο κάτω δίστιχο:

Με βάτον **κορατζήσεις**
με **χέρκα** **καλοήρου**

Θεωρώντας εξίσου δύσκολη και την περίπτωση να έχουν υποχρέωση σε καλόγηρο.

Βλούι (το) *Typha latifolia*

Υπάρχει στον Κατσούνα. Παλιά υπήρχε και στα Γουππάρκα. Οι κάτοικοι του Αγίου Ιακώβου το χρησιμοποιούσαν για κατασκευή ψαθκιών, καθώς επίσης και για **τόνο** (σχοινί από χόρτο) για **δήμμα της καρέκλας** (κατασκευή του καθίσματος).

Βοσκός (ο) *Colchicum*

Υπάρχει παντού. Βλαστά πρώτο απ' όλα τα φυτά το Φθινόπωρο με ελάχιστη υγρασία.

Βουόχορτο (το)

Είχε πολλά χωράφια γεμάτα απ' αυτό. Το ύψος του φτάνει μέχρι τριάντα εκατοστόμετρα. Τα λουλούδια του έχουν χρώμα πορτοκαλλί. Τρώγεται από τα βόδια.

Βυζιά του Κάτπου (τα) *Taraxacum megalorrhizon* ή *cyprium*

Βλαστούν ιδιαίτερα μέσα στις σχοινιές. Τα φύλλα τρώγονται βραστά. Ο βλαστός τρώγεται ωμός.

Γάλα του Λαού (το) *Agrostemma githago* / *Tragopogon sinuatus* ?

Το 'συναντούμε στα χωράφια. Τρώγεται. Όταν το κόψεις βγάζει υγρό σαν το γάλα.

Γάλα της Κατσέλλας(το) *Euphorbia helioscopia*

Γαλανιά (η) *Αγριοβαλανιδιά*

Στην τοποθεσία Γαλανιές υπάρχουν μερικά φυτά. Υπάρχουν λίγες και στο βουνό. Ο καρπός τρώγεται.

Γαλατούνα (η) *Scolymus hispanicus*

Βλαστά παντού. Τρώγεται ωμή.

Γαουράγκαττο (το) *Onopordum cyprium*

Υπάρχει παντού. Τρώγεται από τα γαϊδούρια και τις γκαμήλες.

Γαουρόγρουμπος (ο) *Onosma fruticosam* Καμπανούες

Τα λουλούδια του είναι όπως τις καμπάνες, διαφόρων χρωμάτων (ροζ, άσπρο, γαλάζιο στο ίδιο φυτό). Το χρησιμοποιούσαν για **πρόσμμα** (βοηθά στο άναμμα της φωτιάς).

Γληφώνιν (το) *Calamintha*

Υπάρχει στο Ξεροῦρι. Έχει ωραία μυρωδιά, γι' αυτό έλεγαν:

Γληφώνιν τζαί Μητέρα

τζαί Λασμαρίν τζι αλλόναν

άν τόξερεν η μάνα σου

τζι έλουννεν τα μαλλιά σου

.....

Γλίντος (ο) *Amarantus blitum*

Βλαστά παντού στα αυλάκια που έχουν νερό. Τρώγεται βραστός.

Γλιστιριά (η) *Portulaca oleracea*

Υπάρχει στα Περβολούθκια. Εκεί πήγαιναν οι παλιοί, τη μάζευαν και την έβαζαν στη σαλάτα.

Γαλόχορτο (το) *Euphorbia*

Γλωσσόβουα (η)

Βλαστά παντού στα χωράφια. Χαμηλό φυτό με φύλλα πλατιά τριχωτά.

Είναι ζιζάνιο.

Γριστάγκαττο (το)

Carthamus

Συναντάται παντού στα χωράφια. Τα φύλλα του απλώνονται κάτω σε σχήμα σταυρού χωρίς κεντρικό βλαστό και τρώγονται όταν είναι τρυφερά.

Γρουμπί ή θρουμπί (το)

Thymus capitatus

Υπάρχει παντού όπου είναι ακαλλιέργητα. Ευδοκιμούν σε έδαφος **φτανό**, που είναι ακατάλληλο για καλλιέργεια, σε αντίθεση με το Μαζί, που προτιμά καλύτερο έδαφος, γι' αυτό οι παλιοί, όταν ήθελαν να κάνουν αξιολόγηση του εδάφους, έλεγαν:

Όπ' έχει μάζα μάζευκε / όπου βρείς μαζί αξιοποιά το χώρο

όπ' έχει θρούμπο φεύκε / όπου βρείς θρουμπί φύγε

Ο χυμός του άνθους δίδει το καλύτερο μέλι. Χρησιμοποιούνταν για **πρόσαμμο** και για **σαρκές** (είδος σκούπας) που ήταν κατάλληλες για τις στάνες, επειδή τα θρουμπιά είναι σκληρά. Ο ανθός του χρησιμοποιείται σαν άρτυμα στο φαγητό ή τρώγεται με το ψωμί και τις ελιές. (δες φωτογραφία σελ. 111)

Δάκρυα της Παναγίας (τα)

Helichrysum conglobatum

Φυτρώνουν στα ακαλλιέργητα πλευρά, παντού. Τα έβαζαν στα βάζα σαν διακοσμητικά για το ωραίο χρυσαφί τους χρώμα και γιατί διατηρούνταν πολύ. Τα παλιά χρόνια στόλιζαν με αυτά τον επιτάφιο το Πάσχα.

Ελιά

(Κυπριακή) *Olea europaea*

Φυτεμένες σε όλη την έκταση του καλλιεργημένου εδάφους, ήταν μαζί με τις χαρουπιές τα κύρια καρποφόρα δέντρα των κατοίκων. (δες αρκοελιά)

Καππαρκά (η)

Capparis spinosa

Βλαστά παντού. Τα τελευταία χρόνια ο τρυφερός βλαστός, ο ανθός και ο τρυφερός καρπός (αγγουρούι) ήταν εκμεταλλεύσιμα για εισόδημα, τόσο που πήγαιναν και κλάδευαν αρκετά φυτά για καλύτερη παραγωγή.

Καπνιά (η)

Fumaria officinalis

Τη βρίσκουμε όπου έχει σπαρμένα δημητριακά, ιδιαίτερα στο ρόβι και στις κουκκίες.

Καρταμίλλα (η)

Nasturium officinale ?

Υπάρχει παντού στα χωράφια. Μοιάζει με τη λαψάνα, όμως δεν τρώγεται.

Κατούρης (ο)

Υπάρχει στα χωράφια, παντού. Μοιάζει με τη χωστή. Τρώγεται ο κεντρικός βλαστός, όταν είναι τρυφερός και το στέλεχος των φύλλων.

Κολλιτσιά (η)

Galium aparine

Υπάρχει στα σπαρμένα. Είναι ζιζάνιο.

Κόνιζος (ο)

Inula viscosa

Φυτρώνει όπου έχει υγρασία. Την εποχή των ξυλάετρων έπρεπε να καθαριστούν πρώτα οι κόνιζοι με το χέρι, για να μπορέσει να οργωθεί το χωράφι. Όταν

Κοπέλλες

Anacamptis pyramidalis

ο αέρας ήταν υγρός (π.χ. το πρωί) η περιοχή γύρω από τους κόνιζους μύριζε ωραία, **νέσταινε ο τόπος**. Από τα άνθη του οι μέλισσες μαζεύουν χυμό.

Κούκος ή Πετεινός (ο) *Papaver rhoeas*

Υπάρχει στα σπαρμένα. Με τα πέταλά του βάφονται τα αυγά το Πάσχα.

Κούκος (ο) *Anemone coronaria*

Βλαστούν κυρίως κάτω από τις σχοινιές, σε διάφορα χρώματα. Υπήρχε η πρόληψη ότι, όταν κοπούν και μεταφέρονται στο σπίτι, τυφλώνονται οι κότες.

Κουντούρα (η) *Lolium rigidum*

Μοιάζει με το σιτάρι. Τα σπέρματά της είναι μεθυστικά. Κάποτε στο σιτάρι του Τανά είχε πολλή Κουντούρα. Όταν ετοίμασαν με αυτή πίττες και έφαγαν, είχαν εμετούς και διάρροια με αίμα, ο δε χοίρος έφαγε και μέθυσε. Παλιά η βλάστησή της ήταν αποτέλεσμα μη καθαρού σπόρου.

Κουρτουνιά (η) *Ricinus communis*

Τη συναντούμε αραιά κυρίως στο Λειβάδι.

Κουτσοπόιν (το) *Cyperus rotundus*

Συναντάται αραιά κυρίως στη Μέλια. Το χρησιμοποιούσαν σαν αρωματικό, κουπανιστό στο πόσιμο νερό και στα βρέφη κατά το **τουλούπιασμα**.

Κουτσουμπάλια (τα)

Βλαστούσαν σε χωράφια που έπιναν πολύ νερό, π.χ. στα Γουππιά. Το ρίζωμά τους μοιάζει με το καρόττο και τρώγεται. Τα έβρισκαν συνήθως σαν **θολοκοπούσαν** (έσπαζαν τους βόλους) το χωράφι μετά το όργωμα.

Λαμπάι (το) *Asphodelus aestivus*

Υπάρχει παντού. Ο βλαστός αποξηραμένος χρησιμοποιόταν από τα παιδιά στην κατασκευή παιχνιδιών, όπως π.χ. **αουρία** (φτερωτή που τη γυρίζει ο άνεμος), ξυλάλατρο και άλλα ομοιώματα. Οι μέλισσες μαζεύουν χυμό από τα λουλούδια του.

Λαψάνα (η) *Sinapis arvensis*

Τη συναντούμε στα σπαρμένα κυρίως. Είναι ιδιαίτερα αγαπητή στις γκαμήλες. Ο βλαστός της τρώγεται ωμός, όσο είναι τρυφερός ή και οι ανθοί της τηγανητοί με τα αυγά. Υπάρχει και είδος της που λέγεται Μαντολαψάνα, με πολλές μικρές τριχίτσες, που όμως δεν τρώγεται.

Λιλιθήρι (το) *Matricaria chamomilla* ή *Matricaria recutita* var. *coronata*

Βλαστά παντού. Την περίοδο του 1950-60 τα παιδιά μάζευαν και πωλούσαν στο Μιλή άνθη, που τα εμπορευόταν, γιατί χρησίμευαν για κατασκευή τσαγιού (φασκόμηλο).

Λουβιθκιά κόκκινη (η) *Cistus villosus creticus* και *Cistus parviflorus*

Υπάρχει στο δάσος κυρίως σε μεγάλες εκτάσεις. Η Λουβιθκιά ήταν αρεστή τροφή στις αίγιες. Επειδή κολλούσαν στα γένια τους και είχαν ωραία μυρωδιά, όταν μαζεύονταν το βράδυ στις μάντρες, μοσχοβολούσε όλος ο χώρος. (δες φωτογραφία σελ. 111)

Λουππατζοίτης (ο) *Stypa tortilis*

Βλαστά στα "ακάμωτα", δηλαδή χέρσα χωράφια. Τρώγεται από τα βόδια, αλλά πριν να κάνει σπόρο. Έλεγαν οι παλιοί ότι την εποχή που ήταν βλαστημένος

Λιώνι (το) *Cistus salvifolius*

ο Λουππατζοίτης, δεν έβγαιναν οι αλεπούδες από τις τρύπες τους, γιατί κολλούσαν στις τρίχες των ποδιών τους και τους ήταν πολύ ενοχλητικό.

Λύκος (ο)

Μοιάζει με το ρόβι. Απλώνει στο έδαφος. Είχε πολύ στα Τραχώνια. Ύστερα καταστράφηκε με τα οργώματα. Όταν το έτρωγαν τα ζώα, ψοφούσαν.

Μαζί (το)

SarcoPoterium spinosum

Το συναντούμε όπου δεν είναι καλλιεργημένα και στο δάσος. Σ' ένα πλάτωμα του Υψαρόβουνου έχει τόσο πυκνά μαζιά, που είναι το ένα πάνω στο άλλο. Οι βοσκοί της Μεσαορίας ζητούσαν **σαρκές** (σκούπες) από μαζί ή γρουμπί (θρουμπί) που είναι πιο σκληρές από εκείνες με σαψυσιά. Μάστορας των σαρκών ήταν ο Χ"Σάββας. Είναι κατάλληλο και για πρόσασμα.

Μανιτάρι (το)

είδος μύκητα

Κοκκινοκίτρινο, φυτρώνει στο δάσος κάτω από τα πεύκα, τις αρκότερατοϊές, τις λουβιθκιές, σχοιινιές κ.ά., στις περιοχές Βουνό, Καραμαλλού, Δεντρό. Συναντάται σε δύο είδη. Το ένα είναι σπουδαίος μεζές ψημένο στα κάρβουνα ή τηγανητό, ενώ το άλλο είναι "θανατίτης", δηλ. δηλητηριώδες.

Μανιτάρι (το)

είδος μύκητα

Άσπρο, γνωστό σαν "πόρτος του γάρου", φυτρώνει στις κοπριές. Δεν τρώγεται.

Μαννουθκιά (η)

Thymelaea

Είχε στον τράχωνα της Πεταολής. Μπορούσε να πυκνωθεί ώστε να είναι αδιαπέραστη, γι αυτό την χρησιμοποιούσαν για να κλείουν κατά το χειμώνα τις **αρσέρες** (ανοίγματα, ψηλά στον τοίχο, κυρίως για αερισμό).

Μαντολαψάνα (η)

Sisymbrium orientale

Βλαστά στα χωράφια. Δεν τρώγεται.

Ματσικόριο (το)

Narcissus tazetta

Υπάρχει στο Μισούψαρι.

Μαχαιράς (ο)

Lotium

Φυτρώνει παντού, σε τραχώνους και χωράφια.

Μαυρόκαλλος (ο)

Echinops spinosissimus

Φυτρώνει παντού. Ο καρπός είναι **καυκαρούα** (όπως την άγρια αγκινάρα), με μπλε στήμονες, πολύ αρεστός στα γαϊδούρια, ο δε χυμός του μαζεύεται από τις μέλισσες. Ο βλαστός τρώγεται όταν είναι τρυφερός καθώς επίσης και το στέλεχος των φύλλων, που μοιάζουν με εκείνα της χωστής. Μαγειρεύεται βραστός με το αλεύρι. (δες φωτογραφία σελ. 110)

Μελισιάτος (ο)

Toradylum aegyptiacum

Υπάρχει στα χωράφια. Ο καρπός του πλακουτσερός, όταν είναι τρυφερός, τρώγεται.

Μελισσόχορτο (το)

Heliotropium europaeum

Υπάρχει στα χωράφια. Οι μέλισσες μαζεύουν χυμό από τα άνθη.

Μαλιά της Παναγίας (τα)

Cuscuta planiflora

- Μερίκα (η)** *Tamaris pallasii*
Υπήρχε στα Γουππάρκα. Φυτευόταν στα **δήμματα** (δόμες) για ενίσχυση. Σύχναζε σ' αυτή είδος τζιτζικιού, που το έλεγαν "ζίζιρος της μερίκας".
- Μερσινιά (η)** *Myrtus communis*
Στους ποταμούς είχε πολλές, στο βουνό. Κατά το κτίσιμο των σπιτιών έβαζαν πάνω από τις **άστες** κλαδιά μερσινιάς. Ο καρπός τρώγεται από τον άνθρωπο, αλλά και από τα πουλιά, όπως οι τζίκλες και οι μαυρόπουλλοι. Τα ξηρά φύλλα κουπανιστά με κουτσοπόι και λίγο λάδι ήταν μυρωδικό για τα βρέφη.
- Μητέρα (η)** *Teucrium polium*
Είχε στο Ξεροϋρι. Μυρίζει ωραία. (δες Γλυφώνιν)
- Μοσφιλιά (η)** *Crataegus azarolus*
Υπάρχουν λίγες σκόρπια. Ο καρπός τρώγεται ή γίνεται μαρμελλάδα και γλυκό.
- Νιολίφκια (τα)**
Υπάρχουν παντού. Χρησιμοποιούνται σαν τροφή των βοδιών και κατά το θερισμό σαν **γεματικά** για το δέσιμο των δεματιών.
- Ντζιόχχος (ο)** *Sonchus oleraceus*
Υπάρχει παντού. Νεαρός τρώγεται ολόκληρος.
- Ξιννίττα (η)** *Urtica pilulifera*
Τα σπέρματά της μοιάζουν με το σπασάμι (λίγο πιο μικρά) και τρώγονται. Στα φύλλα της υπάρχουν πολλές μικρές τριχίτσες που, όταν σε κεντρίσουν, προκαλούν κνησμό. Αντιφάρμακο είναι η εντριβή με φύλλο μολόχας. Οι παλιοί έλεγαν με την εντριβή
"έβκα έβκα Ξιννίττα
τζ' έμπα έμπα μολόχα"
- Ξιουφάρα (η)** *Imperata cylindrica*
Τη συναντούμε στους ποταμούς και στα χωράφια.
- Ξινιάτος (ο)** *Rumex*
Βλαστά στα χωράφια. Σαν τον ντζιόχχο με πλατιά φύλλα. Τρώγεται ωμός (γλυκόξινος) ή σε **σέεπαστές**.
- Παλλούρα (Κονναρκά) (η)** *Ziziphus lotus ή Zizyphus Sativa*
Είχε πάρα πολλές στους τραχώνους. Υπάρχουν ακόμα πολλές. Χρησιμοποιόταν για "βράξιμο" (φράξιμο) των μάντρων και των **θραχτών**. Ο καρπός τρώγεται. Οι μέλισσες μαζεύουν χυμό από τα άνθη της.
- Παπούτσα (η)** *Opuntia ficus-indica*
Υπάρχουν μερικές μέσα στο χωριό. Οι καρποί τους, τα παπουτσόσuka, είναι πολύ νόστιμοι.
- Πάσχα (το)** *Gladiolus italicus*
Υπάρχει παντού στα χωράφια. Είναι ιδιαίτερα πυκνό στις Μαρμαρίνες. Τα λουλούδια του είναι χρώματος ροζ.
- Πάσχα (το)** *Gynandris sisyrinchium*
Το συναντούμε στα χωράφια. Τα λουλούδια του έχουν χρώμα μπλε.
- Πάγκαλλος (ο)** (δες ριζόνι) *Eryngium creticum*

Περικλοκάι (το) *Convolvulus arvensis*

Υπάρχει παντού στα χωράφια. Έχει πολύ όμορφα ροζ λουλούδια.

Περτικοκαύλι (το)

Φυτρώνει στα χωράφια. Ο κεντρικός βλαστός του τρώγεται όταν είναι τρυφερός.

Πετραγγουρκά (η) *Citrulus colocynthis*

Φυτρώνει στα χωράφια. Δεν τρώγεται ούτε από τα ζώα.

Πετρανάγρηκος (ο)

Μοιάζει με αναγρήκα. Κάνει κίτρινα άνθη που τα αγαπούν ιδιαίτερα οι σφήκες. Την περίοδο που τα παιδιά μάζευαν σφήκες, κοντά τους έβρισκαν πολλούς.

Πεύκος (ο) *Pinus brutia*

Το κύριο δέντρο του δάσους. Από το ξύλο του γίνονταν οι **βουκάνες**, οι **ζυοί**, τα **σάρακλα** και οι **θούρνες** για το πότισμα των ζώων και καυσόξυλα. Από την πίσσα του φτιάχνονταν τα **πισσορόγια**. Τα σπέρματά του τρώγονται.

Πολυόνατος (ο) *Polygonum aviculare*

Βλαστά παντού. Ήταν χρήσιμος για τη συγκράτηση των **δημμάτων**.

Πομενέτριχος (Ριζόνι) (ο) *Cardopatum corymbosum*

Βλαστά στα χωράφια, ιδιαίτερα στην περιοχή Άγιος Αντρόνικος. Τρώγεται από τις γκαμήλες.

Πουλουστρένες (οι)

Βλαστούν στις δόμες των χωραφιών. Έχουν επιφανειακά μόνο φύλλα, στενόμακρα ως 10 εκατοστόμετρα μήκος και υπόγειο βλαστό, όπως την πατάτα, όμως με σχήμα και μέγεθος όπως τον βολβό των φρένζινων. Ο υπόγειος βλαστός έχει χρώμα λευκό και τρώγεται.

Ππιρίλλα (η) *είδος μύκητα*

Σφαιρικός (σαν **ππιριλλί**) βλαστός χωρίς φύλλα, με λεπτές σαν κλωστή ρίζες. Βλαστά κάτω από τα πεύκα μεταξύ των φύλλων (βελόνων) που αρχίζουν να σέπονται. Είναι δύο ειδών, άσπρες, γλυκές (λέγονταν σιταρένες) και μαύρες, γλυκόξινες (λέγονταν κλιτταρένες) και τρώγονται.

Προβατάρης (ο) *Ranunculus*

Υπάρχει στα χωράφια. Τρώγεται από τα ζώα.

Ρόθι (το) *Vicia Ervillia*

Το φύτευαν οι γεωργοί για ζωτροφή. Ο καρπός είναι είδος λοβού. Το σπέρμα είναι χρώματος μαύρου, σφαιρικό και το χρησιμοποιούσαν για **κούτσισμα** (προσθήκη) στην τροφή των ζώων.

Ριζόνι (το) *Eryngium creticum*

Υπάρχει στα χωράφια. Τρώγεται ωμό, βραστό ή γίνεται ξυδάτο. Για το ριζόνι λέγουν ότι "εμέρωσεν αντρόουνο" (ότι δηλαδή κάποιος ήθελε να χωρίσει τη γυναίκα του, γιατί μύριζε άσχημα το στόμα της, όταν όμως αυτή έφαγε ριζόνι, μύριζε ωραία και ξανάσμιξαν).

Ρολόι (το) *Erodium*

Σαψυσία (η) *Origanum majorana*

Βλαστά στο δάσος. Μυρίζει ωραία. Με αυτή έφτιαχναν **σαρκές** που ήταν μαλακές, κατάλληλες για το σκούπισμα των αυλών.

Σιμιλλούι (Λάζαρος) (το) *Chrysanthemum coronarium*

Βλαστά στα χωράφια. Το άνθος λέγεται "λάζαρος". Με τα άνθη στολίζεται ένα παιδί και με τη βοήθεια άλλων γυρίζουν τα σπίτια και τραγουδούν τα πάθη του Λάζαρου, το Σάββατο του Λαζάρου. Ο τρυφερός βλαστός τρώγεται ωμός ή τηγανητός με τα αυγά.

Σκαλαπούνταρος (ο) *Arisarum vulgare*

Βλαστά στους όχτους.

Σκλοινίτζι (το) *Juncus maritimus*

Υπάρχει χωράφι που λέγεται Σκλοινικοί στην περιοχή Χωράφκια βόρεια της Γαλακτηνής, επειδή είχε πολλά σκλοινίτζια. Το συναντούμε συνήθως κοντά σε βρύσες. Μπλεκτά γίνονταν δέσμη που χρησιμοποιόταν για σκούπισμα των γωνιών του σπιτιού, **ξηγώνισμα**, ή χώρων όπως κάτω από έπιπλα. Ο βλαστός μοιάζει με βελόνα μήκους ενός μέτρου και ήταν χρήσιμος για το πλάσιμο των μακαρονιών **ροανάτα** (τρυπητά).

Σκορτάλλι (το) *Allium neapolitanum*

Υπάρχει στους όχτους των χωραφιών.

Σκουράττα (η) *Allium ampeloprasum*

Το συναντούμε στο Λιωτό στα ακαλλιέργητα. Ο βολβός τρώγεται ωμός με τις ελιές ή από τους Τούρκους μαγειρεμένος (σαν σκόρδο).

Σουμάτζι (το) *Rhus coriaria* ?

Στο Σαμπάτη βλαστούσε πολύ σουμάτζι και το χρησιμοποιούσαν για το **καματερό** (μεταξοσκώληκα), όμως με το όργωμα καταστράφηκε.

Σπαλαθκιά (Μαζουλιά) (η) *Calicotome vilosa* *Calycotome villosa*

Υπάρχει λόφος με το όνομα Σπαλαθόβουνο, γιατί είναι καλυμμένο με σπαλαθκίες. Το φυτό χρησιμοποιείται σαν καυσόξυλο ή για **δραμό**. Παλιά είχε μεγάλες σπαλαθκίες. Αυτό το γνωρίζουμε από το ότι υπήρχαν σπίτια με βολιτζία από αυτές ή ακόμα και νευκές. Όταν ανθίζουν, ο χώρος φαντάζει και μυρίζει υπέροχα. (δες φωτογραφία σελ. 110)

Σπουρτούλλα (η) *Asphodelus ramosus*

Βλαστά παντού. Όταν ξηραθεί τρώγεται πολύ από τις αίγες, τους είναι δε τόσο αρεστή που "γλείφουν και τη γη".

Σταυροκάριο (το) *Bunium ferulaceum*

Βλαστά πολύ στις περιοχές Σαμπάτης και Χωραφκίες, επίσης στα αλώνια. Το ρίζωμά του είναι σαν Κουτσοπόι αλλά με λεία επιφάνεια, καφέ. Τρώγεται.

Στερατζιά (η) *Styrax officinalis*

Υπάρχει στο δάσος. Όταν ένα βόδι είχε πόνους, το **γητεύκαν** (έλεγαν ευχές) με τη βοήθεια ξύλου από στερατζιά. Ενώ έλεγαν τα ειδικά λόγια, έκαναν το σχήμα του σταυρού με το ξύλο. Γνώστες της γητειάς ήταν οι Καραγιάννης και Συμε-

Σταφύλι της κουφής (το) *Smilax aspera*

ός. Οι βλαστοί, όταν ήταν ευθείς, χρησιμοποιούνταν για το κόψιμο των χαρουπιών καθώς επίσης και για βουκέντρες στα αλώνια **αλωνόθερκες**, γιατί ήταν ελαφριοί.

Στρατουρόχορτο (το) *Andropogon hirtum*

Τρώγεται από τα ζώα. Χρησιμοποιόταν στην κατασκευή των **στρατουρκών** (είδος σέλλας με ρούχο), όπου το τύλιγαν με δέρμα σε σχήμα κυλινδρικό και γινόταν το περίγραμμα του στρατουρκού. Μοιάζει με το σκλοινίτζι, όμως είναι πιο ψηλό και πιο μαλακό.

Συτζιά (η) *Ficus carica*

Υπάρχει στα σπίτια και τα περιβόλια. Στον Υψαρόβουνο, η σπηλιά με τους νυχτοκόρακους φρασσόταν με μεγάλη αγριοσυτζιά.

Σχιοινιά (η) *Pistacia lentiscus*

Τη βρίσκουμε στο βουνό και στα χωράφια. Είναι ένα από τα κύρια φυτά του τόπου μας. Στα χωράφια χρησιμοποιείται για τη συγκράτηση των δημμάτων. Στον Άγιο Ιάκωβο με τον τρυφερό βλαστό έφτιαχναν κοφίνες πολύ στερεές. Η στέγη της καλύφης γινόταν με **μάλες** (κλαδιά) από σχοιινές. Χρησιμοποιόταν και σαν καυσόξυλο για τους φούρνους, η δε στάκτη των ξύλων της για το πλύσιμο των ρούχων. Τον καρπό της τον έκαναν σχοιννόπιττες. Το λάδι από τον καρπό της είναι πολύ καλό. "Δύο κόσκινα σχοίνου για εφτά κιλά λάδι" κατά την Χ'Ελένη του Χ'Σάββα, που το πωλούσε στην Ακανθού για σαπούνια. Ο πολύ τρυφερός βλαστός της τρώγεται.

Τεπαρίσι (το) *Cupressus sempervirens*

Το συναντούμε στο δάσος και στα χωράφια. Παλιά είχε πολύ περισσότερα, όμως **ξόρτζιαζαν** (ξερίζωναν κάθε είδος μη χρήσιμο, και καθάριζαν) αρκετές εκτάσεις, κυρίως τα χαλίτικα για καλλιέργεια και έτσι λιγόστεψαν. Ο κορμός του κυπαρισσιού χρησιμοποιόταν για βολιτζία και οι μάλες (τα κλαδιά) για καύσιμα. Οι παλιοί έβαζαν λίγο στο ζεστό νερό με το οποίο λούζονταν. Στα Λακκοβούναρα είχε ένα τεπαρίσι, που αντί να ψηλώσει άπλωσε και έγινε σαν στρώμα. Οι βοσκοί που περνούσαν από εκεί κάθονταν από πάνω να ξεκουραστούν. Στο Τοχνί έχει τεπαρίσι πανάρχαιο και θεόρατο, που αναφέρεται και από μελετητές. (δες στις παραδόσεις)

Τερατσία (η) *Ceratonia siliqua*

Φυτεύτηκαν σε μεγάλες ποσότητες ήμπολιάστηκαν σε αγριοχαρουπιές. Ο καρπός, ένα από τα κύρια εισοδήματα των Μανδριτών, τρώγεται ή δίνει το **τερατσόμελο**, σιρόπι για μαγείρεμα γλυκών. Τα κλαδέματα χρησιμοποιούνταν σαν καυσόξυλα.

Τριμιθιά (η) *Pistacia terebinthus*

Υπάρχουν λίγες στο δάσος. Ο πολύ τρυφερός βλαστός τρώγεται, όπως επίσης και ο καρπός.

Τριόλια (τα) *Onobrychis Crista galli*

Βλαστούν στα χωράφια. Μοιάζουν με το τριφύλλι. Έχουν καρπό αγκαθωτό. Τα παλιά χρόνια που περπατούσαν ξυπόλητοι, όταν τα συναντούσαν, τους ήταν μεγάλο βάσανο.

Τρισατσία (η) *Centaurea hyalolepis* ή *centauria cyanoides*

Βλαστά παντού. Τρώγεται ωμή και βραστή. Οι μέλισσες μαζεύουν χυμό από τα άνθη της.

Τσάκρα (Καρταμίλλα) (η) *Leontice leontopetalum*

Τη συναντούμε στα σπαρμένα. Δεν τρώγεται.

Τσάκρα (Στρουθί) (η) *Silene vulgaris*

Βλαστά στο Λιωτό. Τρώγεται τηγανητή. Το άνθος το κτυπούσαν στο μέτωπο για να σκάσει και να βγάλει κρότο, **τσακρά**.

Τσάμπουνος (ο)

Φυτρώνει παντού, ιδιαίτερα όμως στην περιοχή Θκυό Τερατσίές στην ποταμοσιά, από την Καπνερή προς τα πάνω. Τρώγεται πολύ ο κεντρικός βλαστός, όταν είναι τρυφερός.

Τσουννα (η) *Verbascum sinuatum*

Έχει κάποια επίδραση στα χέλια. Οι παλιοί έβαζαν δέσμη τσουννας στο νερό των **κολύμπων**, οπότε τα χέλια έβγαιναν στην επιφάνεια και τα μάζευαν. π.χ. στον Κόλυμπο του Κούτα ανατολικά των Μονεθκιών.

Για τη τσουννα υπάρχει το εξής. Η Σταυρού Χριστοφή (Κατσικίδη) το 1915 έστελλε τη Δέσποινα Χ" Παναγή στον ποταμό να φέρει κλαδί τσουννας με λουλούδια (κίτρινα με άσπρο), το οποίο στήριζαν στο χώμα και του μοιρολογούσε επαναληπτικά :

Αχ τσουννα μου, τσουννα μου
τζί επέθανεν η μάνα σου τζί ο **τζύρης** σου
τζί εσου έβαλες τα καλά σου
τα φουστάνια σου τα κίτρινα
τζαι τες κουρούκλες σου τες άσπρες
(ακολουθούσε προσποιητό κλάμα)

οπότε σε λίγο άρχιζαν να πέφτουν τα λουλούδια της τσουννας ένα ένα.

Τιτσίρκα (η) *Rhamnus oleoides*

Φυτρώνει στο βουνό ιδιαίτερα, αλλά και στα χωράφια.

Φκιά του Λαού (τα) *Cyclamen persicum*

Τα συναντούμε στο βουνό, στην Πεταολή, στο Καλάμι. Το στέλεχος του άνθους τρώγεται. Τα χρησιμοποιούν για στόλισμα στα βάζα. Ο ζωμός από το βράσιμο του βολβού καταστρέφει βλαβερούς οργανισμούς του εδάφους στα λασάνια.

Φτερικούι (το) *Adiantum capillus-veneris*

Βλαστά όπου τρέχει νερό. Στην Πεταολή, στα Χερομούλια, στον Κοτσώνη.

Χαλαθάνα (η) *άνηθος*

Είχε στα Γυψιώτικα και στις Πλάκες, σε κοννώδη εδάφη.

Χαχομηλιά (η) *Salvia cypria*

Υπάρχει παντού. Είναι από τα κύρια φυτά του τόπου μας. Στον Υψαρόβουνο υπάρχει περιοχή γνωστή με το όνομα Χαχομηλίτης, επειδή εκεί το φυτό αυτό φυτρώνει πολύ πυκνά. Οι ανθοί τους μετατρέπονταν σε μικρά σφαιρικά εξογκώματα μεγέθους φουντουκιού, λείας επιφάνειας, πράσινα, που τρώγονται. Επειδή τα φύλλα τα εξογκώματα σχηματίζει το φυτό περικλείοντας αυγά που εναποθέτει συγκεκριμένο έντομο

λα της είναι ωραία για τσάι, τα μαζεύουν και τα πωλούν. Παλιά, για το μάζεμα των φύλλων χρειαζόταν άδεια της κυβέρνησης, γιατί εθεωρείτο σαν δασικό προϊόν. (δες φωτογραφία σελ. 110)

Χόρτο της κουφής (το) *Arum arisarum/ Arum dioscoridis*

Συναντάται στις περιοχές Γαλακτηνή, Ποταμόλακκος και όπου έχει δροσιά. Ο καρπός είναι κόκκινος, σφαιρικός, μεγέθους στραγαλιού, εσωτερικά σαν ντομάτα και τρώγεται. Υπάρχει και το *Arisarum vulgare*

Χωστή (η) *Cynara cornigera*

Μοιάζει με άγρια αγκινάρα μικρότερων μεγέθους. Το στέλεχος των φύλλων τρώγεται στην αρχή της βλάστησης, όταν είναι ακόμα τρυφερός, ωμός ή βραστός με το αλεύρι. Ο καρπός **καυκαρούα**, τρώγεται ωμός ή αφού τηγανιστεί. Ψήνεται και με το πουργούρι.

Ψωμιά της Πέρτικας (τα) *Convolvulus althaeoides*

Φυτρώνει στα χωράφια και στους όχτους. Τα άνθη της τρώγονται.

2) ΠΑΝΙΔΑ

α) Πτηνά

Αγριοπέζουνο (το)

Είναι χρώματος γκριζου με μαύρη γραμμή στη φτερούγα. Φωλιάζει σε ψηλούς γκρεμούς. Είναι ενδημικό.

Αρκάδρωπος (ο)

Είναι η άσπρη κουκουβάγια της Ευρώπης. Περνά από την Κύπρο το φθινόπωρο και το χειμώνα.

Γιαννής (ο)

Μεγάλο πουλί σαν περιστέρι, έρχεται το φθινόπωρο και το χειμώνα με την πολυομβρία. Το συναντούμε στα χωράφια να τρώει σπόρους.

Γεράκα (η) *Buzzard*

Είναι πιο μεγάλη από το περιστέρι. Όταν κυνηγά κάνει κύκλους από ψηλά και βγάζει σφυρίγματα. Σε ορισμένες περιπτώσεις κλέβει κοτόπουλα από τις αυλές. Είναι ενδημική.

Γύπας (ο) *Griffon vulture*

Είναι μεγάλο πουλί, μεγέθους γαλοπούλας. Τρώγει μόνο ψόφια. Είναι ενδημικός.

Δακκαννούρα (η)

Έχει το μέγεθος της τζίκλας με ωραία χρώματα. Φωλιάζει στις ελιές και χαρουπιές. Τρώει σπόρους.

Ζευκαλάτης (ο) *White wagtail*

Είναι μικροκαμωμένο πουλί κάπως μακρύ με μακριά ουρά. Το συναντούμε στα χωράφια να κάθεται πάνω στους βόλους και να κουνιέται. Οι γεωργοί έλεγαν γι' αυτό ειρωνικά ότι νομίζει πως νίκησε τη γη. Είναι αποδημητικός και έρχεται το

φθινόπωρο. Όταν οργάνουν οι γεωργοί τους τρέχει ξοπίσω τρώγοντας μέσα από το φρεσκοσκαμμένο χώμα.

Θερκοπούλι (το)

Έχει μέγεθος λίγο μικρότερο από το σπουργίτη. Το χρώμα του είναι σταχτί με γραμμικά σημάδια κατά μήκος του σώματος. Ο λαιμός του είναι σχετικά μεγάλος και τον κινεί συνέχεια όπως το θερκό. Είναι αποδημητικό. Υπάρχουν λίγα το χειμώνα.

Θουπί (το)

Scops owl

Μοιάζει με την κουκουβάγια. Κλαίει τις υγρές νύχτες με τον ήχο "πιού-που, πιού-που". Είναι ενδημικό.

Καρακάξα (η)

Έχει το μέγεθος του περιστεριού με γκριζοπράσινο και γαλάζιο χρώμα. Φωλιάζει σε ψηλές τρύπες και βράχους. Είναι αποδημητική και τη συναντούμε την άνοιξη και το φθινόπωρο.

Κατσικορώνα (η)

Έχει μεγάλη ουρά και μέγεθος περιστεριού. Έχει έντονο μαύρο χρώμα στο κεφάλι, στο στήθος, στις φτερούγες και στην ουρά, ενώ το υπόλοιπο μέρος της είναι άσπρο σαν χιόνι. Φωλιάζει πάνω σε χαρουπιές, ψηλές ελιές, μοσφιλιές. Φτιάχνει τη φωλιά της με πηλό και τη σκεπάζει με μεγάλα ξηρά κλαδιά. Είναι ενδημική.

Κατσικορώνα περατιτζή (η) (Κούκος, ο)

Υπάρχουν δυο πουλιά με διαφορετικό χρώμα. Το ένα γκριζοκαφέ με μαύρες ραβδώσεις κάθετα στο μήκος του, σαν τον κίτση και το άλλο με χρώματα καφέ κοκκινωπό και μαύρο ανακατωμένα σ' όλο το σώμα και κάπως ασπροκίτρινη κοιλιά. Τρώει κάμπιες από τα πεύκα και κλαίει "πού που, πού που". Είναι αποδημητική και τη συναντούμε την άνοιξη.

Η ίδια δεν κάνει φωλιά, γι' αυτό φωλιάζει σ' εκείνες των ντόπιων κατσικορώνων.

Κίτσης (αερογάμης) (ο)

Kestrel

Είναι σαρκοφάγο, το μικρότερο από τα άλλα σαρκοφάγα. Φωλιάζει σε γκρεμούς και ψηλά μέρη, σπάνια σε δέντρα. Το συναντούμε στον Υψαρόβουνο. Τρώει ακρίδες και σίελεντρούνες. Είναι ενδημικό.

Τα παιδιά που ήξεραν ένα μυστικό και δεν ήθελαν να το πουν στους άλλους έλεγαν ειρωνικά:

Ξέρω ένα πράμαπραματίτσι
πον' το ξέρει μ' ο κολιός μ' ο κίτσης.

Κλόκκαρος (ο)

Κολιός (ο)

Το μέγεθός του είναι μικρότερο από του περιστεριού. Το χρώμα του είναι μαύρο. Είναι ενδημικό και ζει με άλλους σε σμήνη. Φωλιάζει σε γκρεμούς ή ψηλά χαλάσματα. Το συναντούμε γι' αυτό στον Υψαρόβουνο. Κάνει πολλές ζημιές στα μπουστάνια τρυπώντας τα καρπούζια κ.ά. Τα μικρά του βγαίνουν από το αυγό τους στην πιο κατάλληλη περίοδο, τον Αύγουστο που έχει πολλή τροφή, γι' αυτό έλεγαν:

Κάθε πράμα στον τζαιρόν του
τζι ο κολιός τον 'Αουστο.

Κοράζινος (ο)

Έχει μέγεθος περιστεριού με μεγαλύτερο κεφάλι και ράμφος. Έχει σκούρο γκριζωπό χρώμα με πιο μαύρες φτερούγες. Το περπάτημά του είναι άνοστο. Είναι ενδημικός και φωλιάζει σε γκρεμούς.

Κοτσινόνουρος (ο)

Έχει το μέγεθος, το σχήμα και τις συνήθειες του κοτσινόλαιμη. Το χρώμα του είναι γκριζο με κοκκινωπή ουρά. Μπροστά έχει χρώμα γκριζογάλαζο ή μαυριδερό. Είναι αποδημητικός και τον συναντούμε τον Οκτώβρη.

Κοτσινόπαππουφος (ο) *Robin*

Είναι γνωστός και σαν κοτσινόλαιμης

Κουκουφκιάος (ο) *Little owl*

Φωλιάζει σε τρύπες και κουφάλες. Το κλάμα του θεωρείται κακός οιωνός. Είναι ενδημικός.

Λεμονόστρουφος (ο)

Το μέγεθός του είναι λίγο μεγαλύτερο από του σπουργίτη. Το σώμα και η ουρά του αρσενικού έχουν καθαρό κίτρινο χρώμα, ενώ οι φτερούγες του είναι γκριζες. Το θηλυκό έχει χρώμα καφέ. Το ράμφος του είναι σαν του σπουργίτη. Έχει κελάδημα κρυστάλλινο. Φωλιάζει την άνοιξη. Φεύγει μετά το καλοκαίρι.

Λιορκός (ο)

Είναι λίγο πιο μικρός από το τρυγόνι και κίτρινος. Είναι αποδημητικός και τον συναντούμε το καλοκαίρι και το φθινόπωρο.

Μαυρομμάτι (το)

Έχει το χρώμα του κίτση όμως είναι πιο μεγάλο σε μέγεθος και πιο μαυριδερό από πάνω. Επιτίθεται πολύ γρήγορα. Παρακολουθεί τους κυνηγούς και τους κλέβει το θήραμα. Είναι αποδημητικό και το συναντούμε από το φθινόπωρο ως την άνοιξη.

Μαυροπούλλι (το)

Έχει χρώμα μαύρο με άσπρα σημάδια και σφικτό γυαλιστερό φτερό. Το κρέας του δεν είναι νόστιμο. Ζει σε σμήνη που πλησιάζουν τους ανθρώπους ή κάθονται πάνω στα ζώα. Είναι αποδημητικό και το συναντούμε το φθινόπωρο και το χειμώνα.

Μαυρόπουλλος (ο) *Blackbird*

Είναι πιο μεγάλος από τη μαυρότζικλα. Έχει ολόμαυρο γυαλιστερό χρώμα με κίτρινο ράμφος. Είναι αποδημητικός και τον συναντούμε σχεδόν ολόχρονα εκτός του καλοκαιριού.

Μαυρότζικλα (η)

Είναι πιο μεγάλη από την τζίκλα και έχει χρώμα μαυριδερό με ράμφος μαυροκίτρινο. Είναι αποδημητική και τη συναντούμε από το φθινόπωρο ως την άνοιξη.

Μελισσοφάος (ο) *Bee-eater*

Έχει ωραία χρώματα και είναι λίγο μεγαλύτερος από το σπουργίτη. Είναι αποδημητικός και τον συναντούμε το καλοκαίρι και το φθινόπωρο.

Μουγιαννούι (το) *Olivaceous warbler*

Είναι γνωστό και σαν μουγιαντούι. Είναι ενδημικό.

Μπεκάτσα (η) *Woodcock*

Είναι γνωστή και σαν πικάτσα. Έχουν μεγάλη μύτη. Συναντούμε πολλές στον Υψαρόβουνο, τα Πετρερά και τους τραχύνους. Είναι αποδημητική και περνά από τον τόπο μας την περίοδο Δεκεμβρίου - Ιανουαρίου.

Νυχτερίδα (η)

Νυχτοκόρακας (ο)

Είναι η νυχτερίδα του δάσους. Είχε σε σπήλιους στον Υψαρόβουνο.

Ορτύκι (το)

Είναι αποδημητικό και το συναντούμε την άνοιξη και το φθινόπωρο στα χωράφια.

Περτίτζι (το) *Chukar*

Υπάρχουν πολλά στο Τοχνί και προς το Πλατάνι.

Πετροχελίονο (το) *Swift*

Πουπούξιος (ο) *Hoopoe*

Είναι αποδημητικό πουλί. Αφού κρεμμαστεί ανάποδα από ένα κλαδί και φουσκώσει το λαιμό του βγάζει φωνή "πούπου που, πούπου που". Φωλιάζει σε τρύπες. Τον συναντούμε στον Υψαρόβουνο την άνοιξη και το καλοκαίρι.

Σγαρτίλι (αγκαθοπούλι) (το)

Μοιάζει με το σπουργίτη με χρώματα άσπρο, μαύρο, κίτρινο, καφέ ανάκατα. Το συναντούμε παντού να τρώει σπόρους και ακρίδες.

Σπίνος (ο)

Είναι μικρό πουλί, με χρώμα γκριζοπράσινο, κιτρινωπό. Έχει λεπτό και κοντό ράμφος. Κλαίει παραπονιάρικα "σπίν, σπίν, σπίν". Τρώει αφίδες. Είναι αποδημητικό.

Στρούφος (ο)

Είναι ο σπουργίτης. Φωλιάζει κάτω από τα κεραμίδια ή σε τρύπες που ανοίγει στους τοίχους από πλιθάρια.

Τζίκλα (η) *Song thrush*

Τρώει καρπούς σχοινιάς, μερσινιάς, αντρουκλιάς, αοραθκιάς, ελιάς καθώς επίσης σκουλήκια και καραόλους. Είναι αποδημητική και τη συναντούμε από το φθινόπωρο ως την άνοιξη. Ιδιαίτερα πολλές συναντούμε στο Ζυό, αλλά και στα χωράφια όπου έχει ελιές. Κυνηγοί που έρχονται από άλλες περιοχές λένε ότι τόσες πολλές έχει μόνο στο Καρπάσι και στον Ακάμα.

Τρυόνι (το)

Είναι αποδημητικό πουλί. Το συναντούμε από την άνοιξη ως το φθινόπωρο.

Τρυονότzikλα (η)

Λέγεται και τριζάρα. Μοιάζει με το τρυγόνι και την τζίκλα και είναι πιο μεγάλη από το μαυρόπουλλο. Τρώει κυρίως καρπό αοραθκιάς (αορατοκόκκονα). Ζει σε σμήνη, είναι αποδημητική και τη συναντούμε από το φθινόπωρο ως την άνοιξη.

Τρουλλία (περαστική) (η) *Kentish plover*

Τρουλλία (μόνιμη) (η) *Crested lark*

Έχει λοφίο στο κεφάλι "τρουλλί". Είναι ενδημική και τη συναντούμε στα χωράφια να κάθεται, μένει δε στη θέση της μέχρι να πλησιάσεις πολύ. Λέει γι' αυτό ο κόσμος "εκατέβασεν το Δεσπότην που τη μούλα". Η παράδοση λοιπόν λέει το εξής:

Κάποτε ερχόταν από την πόλη ο Δεσπότης καβάλα στη μούλα του. Στο δρόμο είδε την τρουλλία να κάθεται στο χωράφι. Όταν την πλησίασε πολύ και αυτή δεν πέταξε να φύγει, κατέβηκε ο Δεσπότης από το ζώο για να την πιάσει. Τελικά όμως το πουλί έφυγε, οπότε ο Δεσπότης θύμωσε και της πέταξε το καλυμαύχι του, που κάθησε στο κεφάλι του πουλιού και το φέρει από τότε.

Τσακροπούλι (το)

Είναι σαν σπουργίτης με χρώματα γκριζο, κίτρινο, πράσινο, άσπρο ανάμεικτα. Βόσκει και με τους σπουργίτες στο χορτάρι. Η φωνή του είναι "τσιήν, τσιήν". Είναι αποδημητικό και το συναντούμε από το φθινόπωρο ως την άνοιξη.

Τσακρόστρουφος (ο) *Spanish sparrow*

Είναι διπλάσιος σε μέγεθος από το σπουργίτη, μοιάζει όμως με αυτόν. Είναι περαστός από τον τόπο μας κατά το φθινόπωρο.

Φάσσα (η) *Wood pigeon*

Είναι αποδημητική, όμως τη συναντούμε ολόχρονα ιδιαίτερα στις περιοχές Σχίστρα και Πιπερούντα. Τρώει σπόρους.

Φλωρκός (ο) *Golden oriole*

Χελιόνι (το) *Swallow*

Παπίρα (η)

Όταν ήταν καλοχρονιές στα Γουππάρκα, είχε κόλυμπο και κατέβαιναν παπίρες, καθώς επίσης και στους Αποθαμμένους. Ο κόλυμπος στα Γουππάρκα ισοπεδώθηκε από τον Αδάμο Κυριάκου (Τζύρκα) και δεν σταματούσαν πια οι παπίρες.

β) Άλλα είδη πανίδας

Αλουπός (ο)

Λαγός (ο) *Lepus cyprius*

Δακκαννομούττας (ο) *Chamaeleon*

Κουρκουτάς (ο) *Agama stellio*

Κατσόχοιρος (ο) *Erinaceus auritus*

Σ'ελεντρούνα (η)

Καραόλος (ο) Δες στο ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ, σελ. 2, παρ. 7

Χελώνα (η)

Είχε παλιά στον Κόλυμπο, στην Πεταολή, στα Γουππάρκα (διαστάσεις 20 Χ 20 εκατοστόμετρα)

Καθούρι (το)

Είχε παλιά στην Πεταολή, στη Γαλακτηνή, στον Κακοτρύ, στα Γουππάρκα (διαστάσεις 5 Χ 5 εκατοστόμετρα)

Χέλι (το)

Είχε παλιά στον ποταμό του Καλαμιού (από τον Άγ. Ιάκωβο και κάτω).

Δυστυχώς η λιγότεψη των βροχών, αλλά κυρίως η εκτεταμένη και έντονη χρήση DDT για ψέκασμα των λάντων και των ποταμών, κατέστρεψε τα τρία πιο πάνω είδη.



Το μαζί

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟΠΟΘΕΣΙΕΣ

(δες και ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 26)

Η περιοχή χωρίστηκε σε δύο τμήματα. Το ένα τμήμα περιλαμβάνει το νότιο μέρος της περιοχής, όπου είναι και τα χωράφια. Αυτό ήταν και το πιο πολυσύχναστο, γι' αυτό και οι ονομασίες είναι πιο πυκνές. Το δεύτερο τμήμα περιλαμβάνει το βόρειο μέρος της περιοχής, το ορεινό, το οποίο ήταν και λιγότερο προσιτό, γι' αυτό και οι ονομασίες είναι πιο αραιές.

1) Το νότιο τμήμα όπου ο οικισμός και τα χωράφια

(δες ένθετο Α)

Οι αριθμοί δίπλα από το όνομα στον κατάλογο αντιστοιχούν με τους αριθμούς στο σχέδιο, όπου είναι ο τόπος.

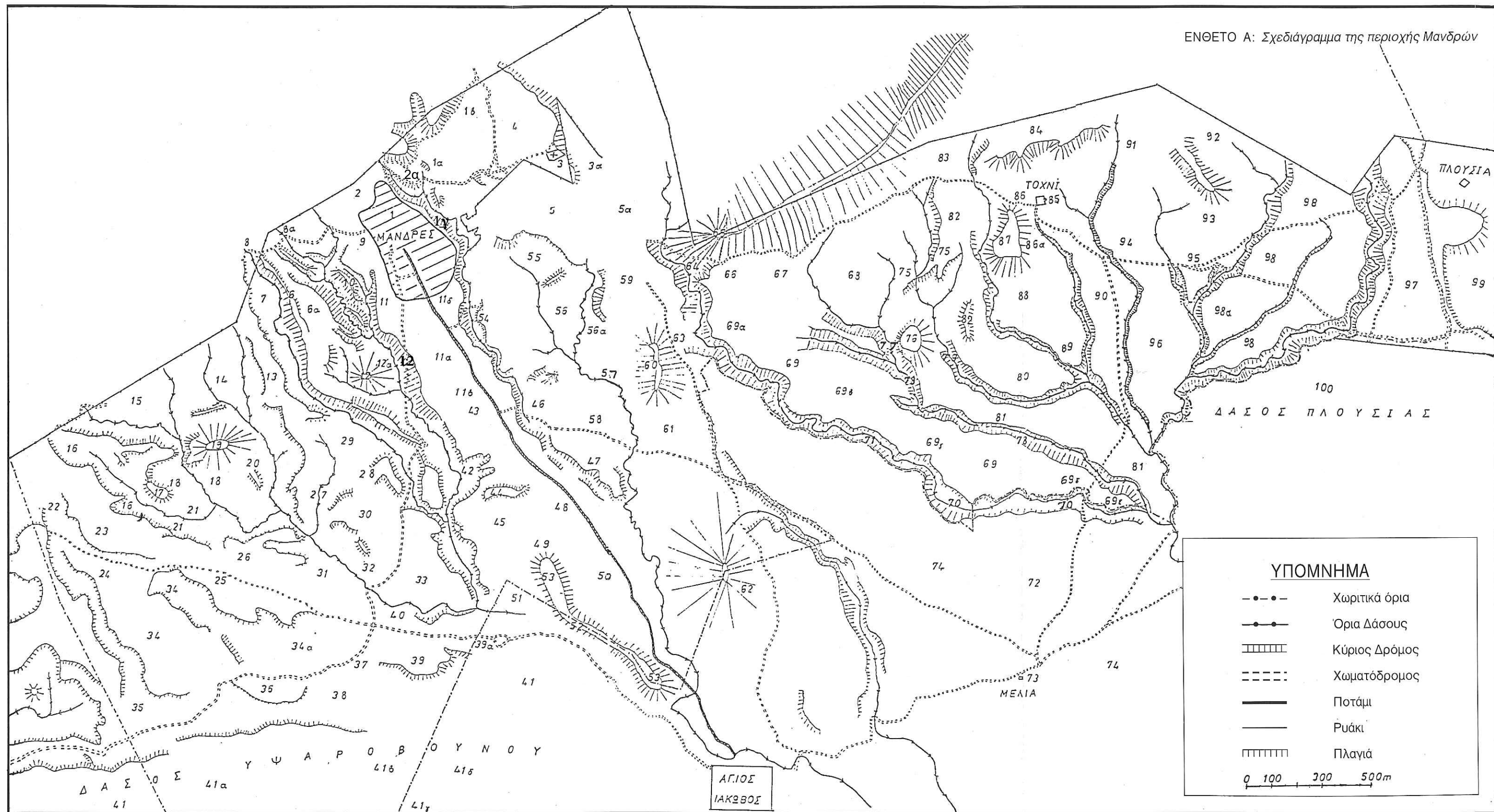
Οι ονομασίες των τόπων γράφονται όπως λέγονταν από τους Μανδρίτες και δίπλα τους γράφονται σε παρένθεση, όπου υπάρχει διαφορά και τα επίσημα τοπωνύμια. Τα επίσημα τοπωνύμια είναι καταγεγραμμένα στο βιβλίο "A complete Gazetteer of Cyprus, Towns and villages of Cyprus and their toponyms", Κυπριακή Δημοκρατία, Λευκωσία 1987, σελ 1528, με επικεφαλίδα "Μάνδρες Αμμοχώστου".

Με αστερίσκο συνοδεύονται επιπρόσθετα τοπωνύμια, που δεν αναφέρονται επίσημα.

Οικισμός	1
Άγιος Αντρόνικος, ο	45
Αληθινόν Βουνάρι, το	24
Αλωνιά, η	2
Αμπελούι του Σιόουλου, το *	8α
Ανώγια, τα	28
Αποθαμμένοι, οι *	12
Αρκάτζι (Αργάκι) των Ανωγιών, το	27
Αρκάντζελος, ο (Αρχάγγελος, ο)	3α
Αρκοελιά, το *	1β
Ασπρόγια, τα (Ασπρογιά, η)	48
Βαλανιές ή Γαλανιές, οι (Βαλάνια, τα)	42
Βιλλούρκα, τα (Βιλλούρια, τα)	63
Βουνάρι τους Αποθαμμένους (Πεθαμμένοι, οι)	12
Βούναρος ή Βούναρος του Λούκα, ο	19
Βουναρούι (Βουναρούδι) του Πολή, το	9
Βουναρούι Κουκκουλλούς, το *	69α
Βουνό του Κακοτρύ, το *	62
Βουρνί, το	84
Βούχες, οι (Βούφες, οι)	10
Βροντομέρσινα, τα (Κοντομέρσινα, τα)	75
Βρυσιά, τα	58
Βυζατζιές, οι *	11
Γαλακτηνή, η	64

Γαλανιές, οι (δες Βαλανιές)	42
Γεροπηγή, η *	99
Γούππα του Σαμπάτη, η	56α
Γουππάρκα τα (Βουππάρια, τα)	31
Γουππιά, τα	46
Δάσος Πλουσιάς, το	100
Δάσος Υψαρόβουνου, το	41α
Δεννάρκα της Μούττης, τα *	95
Δήμματα, τα *	51
Διπλόμουττα, τα *	69ε
Εκκλησία Αρχαγγέλου *	3
Εκκλησία της Μέλιας *	73
Ελιές του Χατζηττόουλου	16
Ελληνοχώρι, το *	89
Εξηντόβουνος, ο *	76
Θκυο Τερατσίες, οι *	11α
Κακοφίλοι, οι (Κακόφιλοι, οι)	15
Καμίνι, το	13
Καπνερή, η *	1α
Κάτω Λιωτός, ο	49
Κατουροπόταμος, ο	1β1γ
Καψάλια, τα	69
Καψαλοτράχωνας, ο *	69γ
Κοιλάδα Λινοχωρκού *	98α
Κόλυμπος του Κούτα, ο *	39α
Κορυπάες, οι (Κορυπάδες, οι)	14
Κότσινες, οι *	72
Κουτσούλλες, οι	6α
Κρεμμαστοί, οι (Κρεμμαστή, η)	88
Κρεμμοί του Γιατζείμη, οι (Κρεμμός του Γιακείμη, ο)	71
Κυπαρισσόβουνος, ο	60
Λακκοβούναρα, τα (Τράχωνας του Πλατύβουνα)	68
Λαντί, το *	8
Λατσιά, τα *	34α
Λειβάδια, τα (Λειβάδι, το)	47
Λινοχωρκός, το (Λινοχώρι, το)	98
Λιοντορή, ο (Λιοντάρι, το)	38
Λιωτός, ο	43
Λουρκά, τα (Λουριά, τα)	50
Μαρμαρίνες, οι	61
Μαυροκρέμμα, τα (Μαυροκρεμμάδια, τα)	18
Μαζερή, η *	41β
Μέλια, η *	74
Κοντομέρσινα	κοντά στο 82
Κατσούνας	μετά το 70

ΕΝΘΕΤΟ Α: Σχεδιάγραμμα της περιοχής Μανδρών



Μελισσώνια, τα	91
Μετής, ο (Χωραφούθκια του Μετή, τα)	70
Μισοϋψάρι Βουνό, το (Μισογύψαροι,οι)	52
Μονέθκια, τα (Μονέδια, τα)	39
Μοσφιλούκια, τα (Μόσφιλοι, οι)	90
Μούττη Χαμηλή, η	93
Μούττη Ψηλή, η	92
Μούττη της Κυπαρισσίας, η *	65
Νεκροταφείο	54
Νιόλυτα, τα	37
Ξερο(γ)ύρι (το)	2α
Παγκέρα, η *	41β
Παλιάμπελα, τα *	4
Παλιοχώραφον, το	96
Παλλούρα, η	36
Πάνω Μισοϋψάρι, το *	44
Περβόλια, τα	7
Πετρερά, τα	66
Πεταολή, η (Πετάβολη, η)	57
Πηλός, ο *	35
Πικροί, οι *	79
Πικρονερά, τα (Πικρόνερο, το)	20
Πικρούθκια, τα *	78
Πλάκες, οι	21
Πλουσιά, η (Πλούχεια, η)	100
Ράχη Ανωγιών, η	30
Ράχη Κουτσούλλων, η	6
Ράχη της Τζυλίστρας, η	82
Ράχη της Λάγγας (Λάντας), η	94
Ράχη του Μισοϋψάρου, η	53
Ράχη των Τραχωνιών, η (του Τραχωνιού, η)	32
Ραχίθκια (Ραχίδια) της Βασίλας, τα	87
Σαμπάτης, ο	56
Ξερομύλια (δές Χερομύλια)	86α
Σινάρι, το *	67
Σκάλες του Ζυού, οι	34
Σκουτέλια, τα	5
Σπαλαθόβουνος, ο	55
Σπήλιος του Γέρου, ο	86
Σπίτι της Βασιλούς, το	25
Στράτα του Πλατανιού, η	17
Στρογγυλοβούναιο, το (Ράχη των Πλάκων)	11β
Σχόιννερη, η	77
Τενιοί, οι (Τεννάρκα της Μούττης, τα)	85
Τοχνί, το	

Τρεις Μούττες, οι *	41α
Τρεις Σκάλες, οι	83
Τράχωνας, ο	23
Τράχωνας των Βουππαριών, ο	26
Τράχωνας Πιπέρη, ο *	69β
Τράχωνας της Πεταβολής, ο	59
Τράχωνας της Πλουσίας, ο	97
Τράχωνας τους Πεύκους, ο	69δ
Τράχωνας του Πλατύβουνα, ο *	81
Τραχώνια, τα	40
Τραχώνιοι, οι (Τραχώνι, το)	33
Υψαρόβουνος, ο (δές Δάσος Υψαρόβουνου)	
Φούντος, το *	41γ
Χαχομηλίτης, ο *	41δ
Χερομύλια, τα *	5α
Χωραφκίες, οι *	11γ
Χωραφούθκια, τα *	29
Χωραφούθκια του Βελή, τα	22

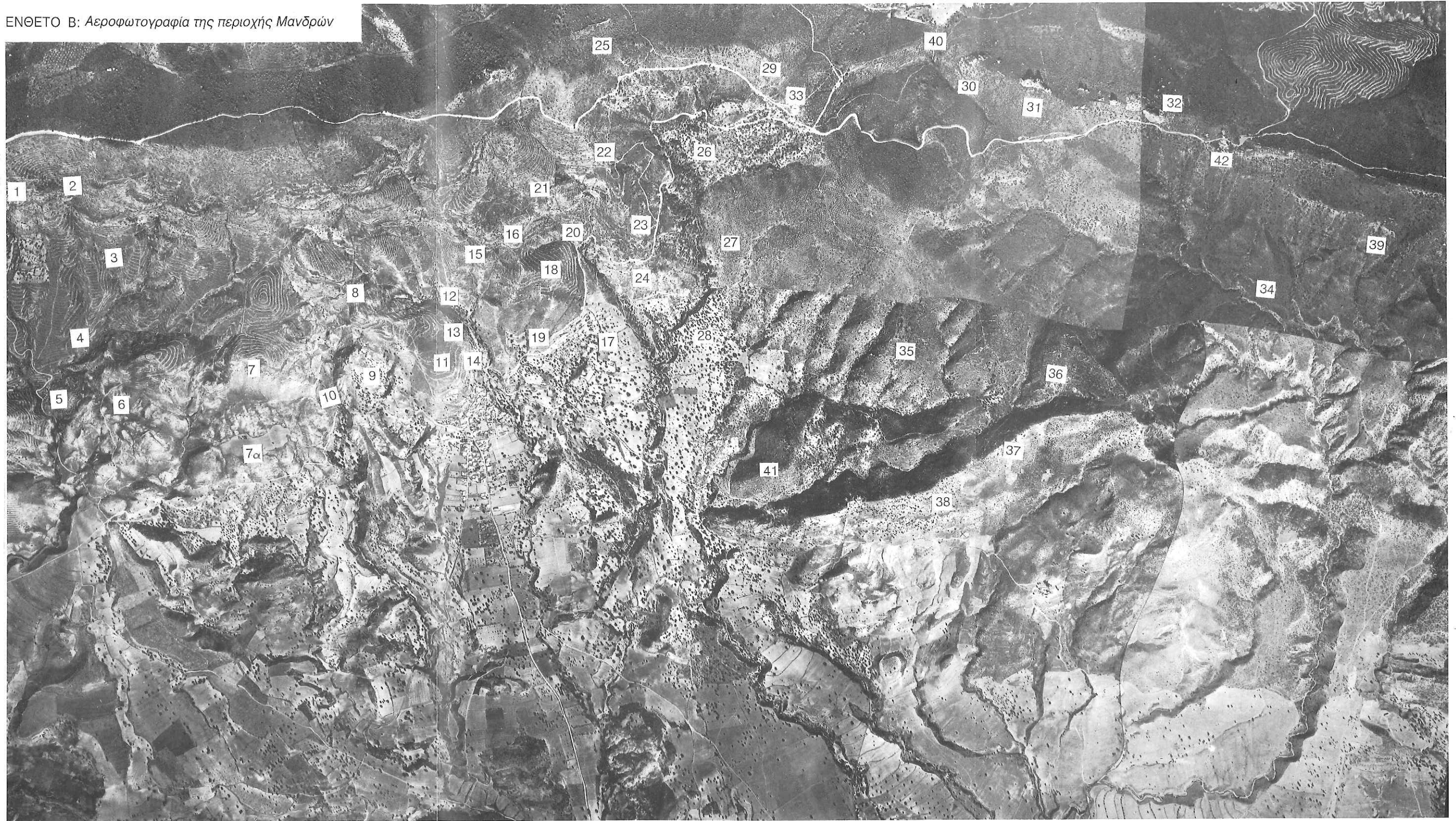
2) Τοποθεσίες στο δάσος

Καταγράφονται πιο κάτω οι τοποθεσίες στην περιοχή του δάσους, βόρεια του χωριού. Τα τοπωνύμια γράφονται όπως είναι γνωστά στους κατοίκους των Μανδρών (δές ένθετο Β)

Αλωνιά, η	11
Αρκοελιές του Χογλατζιού, οι	
Αρκόσυκο, το (πάνω από Λαντί)	9
Βουνός, ο	7
Δέντρο, το (Βόρεια του Άη Θικίφλου)	
Εφτάτζυλοι, οι (Τζυλίστρεςτους γάρους)	16
Θκυό Τερατσίές, οι	19
Θκυόσμη, ο	22
Καλάμι, το	13
Καλοήρι, το	37
Καπαρόβουνος, ο	41
Καραμανλού, η	6
Κότσινια φτέρη, τα	
Κοτσινόλιχαρος, ο	39
Κοτσώνης, ο	20
Κύρ Βασίλης, ο	1
Λάντα της Φοινιτζιάς, η	5
Λάντα του Χάηλου, η (στα Χερομύλια)	28
Λαντί, το	10
Λάξης, ο	34
Λιχάρι της Βρύσης, το	30
Λιχάρι της Μέσης, το	31
Τζεφαλαίς	

βόρεια του 41

ΕΝΘΕΤΟ Β: Αεροφωτογραφία της περιοχής Μανδρών



Λούματα τους Ατούς, τα	33
Μαυρολίχαρος, ο	36
Μουττάρι του Δέντρου, το	2
Μουττάρι του Καλαμιού, το	
Μουττάρι του Μαζουλερού, το	21
Μουττάρι της Πέτρας της Μακριάς, το	25
Μουττάρκα, τα	24
Νερό του Παπαδημήτρη, το	4
Παλιάμπελα, τα	17
Πελεκανιά, τα	12
Πιθαράς, ο	29
Πιπερούντα, η	40
Πλάτσα, η	7α
Πλατοσί του Θκυόσμη, το	23
Πλατοσίθκια των Μουτταρκών, τα	
Πρέντης, ο	26
Σκάλες, οι	38
Σχίστρα, η	27
Τζιερράτης, ο	35
Τιτσιροβούναρος, ο	3
Τουμπάρι του Λάκκου, το	18
Τούμπαρος Αγίου Θκυοφίλου, ο	15
Τούμπαρος της Περνιάς, ο (αγριοβαλανιά, η)	
Τούμπαρος του Χοχλατζιού, ο	8
Τρία Λιχάρκα ή Λιχαρούκια, τα	30,31,32
Τρισκάλι, το (Βορειοδυτικά του Τοχνιού)	
Τταππούρα, η	14
Φονιάς, ο	32
Χαρτζί, το	42
Χερομύλια, τα (δες Λάντα του Χάηλου)	28

3) Λάντες

Σε πολλές από τις πιο πάνω τοποθεσίες, υπήρχαν **λάντες**, δηλαδή λακούβες με νερό, οι οποίες σχηματίζονταν από νερό που ανάβλυζε από τις πλαγιές των λόφων ή τις πλευρές των ποταμών. Οι λάντες αυτές ήταν γνωστές με το όνομα της ευρύτερης περιοχής ή με όνομα ανεξάρτητο.

Στον κατάλογο πιο κάτω, δίπλα από το όνομα της λάντας γράφεται και ο αριθμός της ευρύτερης περιοχής, όπως αυτή σημειώνεται στον αντίστοιχο της χάρτη.

α) Στην περιοχή του δάσους (οι αριθμοί αναφέρονται στο ένθετο Β)

Άγιος Θκυόφιλος, ο	15
Θκυόσμη, ο	22
Καλάμι, το	13
Κοτσώνης, ο	20

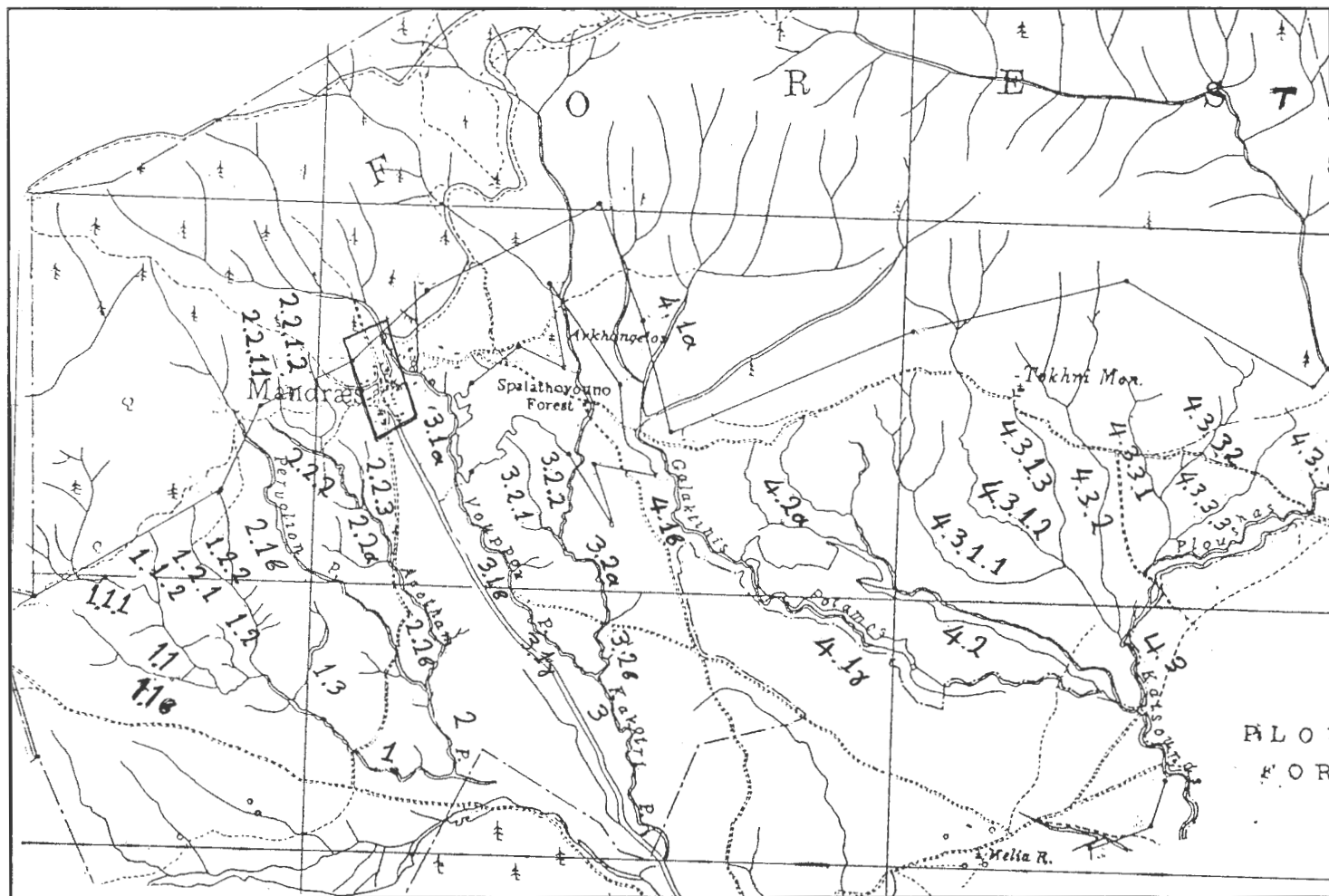
Κυπαρίσσι ήμερο, το	
Λάντα της Σχίστρας, η	27
Λάντα της Φοινιτζιάς, η	5
Λούματα τους Ατούς, τα	33
Νερό Παπαδημήτρη, το	4
Πιπερούντα, η	40
Τταππούρα του Καλαμιού, η	14

β) Στην περιοχή των χωραφιών (οι αριθμοί αναφέρονται στο ένθετο Α)

Ανώγια, τα	28
Αποθαμμένοι, οι	12
Βιλλούρκα, τα	63
Γαλακτηνή, η	64
Γουμπάρκα, τα	31
Ελιές του Κουτσού, οι	
Ελιές του Χ"Ττόουλου, οι	16
Κακοφίλοι, οι	15
Κατσούνας, ο	
Κόλυμπος του Κούτα, ο	39
Λάντα του παπά Δημήτρη, ο	75
Λάντα του Σΐούλου, η	
Λαντί, το	8
Μαρμαρίνες, οι	61
Μαυροκρέμμα, τα	18
Νερό του Κκάφα, το	7
Νερό της Πλουσιάς, το	97
Νερό του Σαμπάτη - Βρυσιά	56,58
Νερό του Τοχνιού, το	85
Νερό του Χατζή, το	64
Νιόλυτα, τα	37
Παλλούρα του Χάηλου, η	34
Πεταολή, η	57
Πικρονερό, το	20
Πικρούθκια, τα - Πικροί(Τενιοί), οι	78-79
Ποταμός Κακοτρή, ο	
Ποταμός των Κουτσούλλων, ο	6
Ποταμός Χερομυλιών, ο	
Σινάρι, το	86a
Χερομύλια, τα	5a
Χωραφούθκια, τα	27
Χωράφι της Παναγίας, το	

4) Ποτάμια

Τα ρυάκια και οι ποταμοί έχουν την ονομασία εκείνης της περιοχής την οποία διασχίζουν, εκτός μερικών περιπτώσεων που έχουν διαφορετική ονομασία. Για το λόγο αυτό σε ορισμένες περιπτώσεις, δύο τμήματα του ίδιου ποταμού έχουν διαφορετικό όνομα.



Τα ποτάμια της περιοχής Μανδρών

Στον κατάλογο που ακολουθεί, δίδονται πρώτα οι ονομασίες των παραποτάμων και τελικά του ποταμού με τους αριθμούς που έχουν στο σχεδιάγραμμα στη σελ. 56.

- 1.1.1 ποταμός των Κακοφίλων
- 1.1.2 ρυάκι των Κακοφίλων
- 1.1α ποταμός των Μαυροκρεμμαθικών
- 1.1β ποταμός των Πλακών
- 1.2.1 ρυάκι του Πικρονερού
- 1.2.2 ποταμός των Κορυπάδων
- 1.2 ποταμός του Πικρονερού
- 1.3 αρκάτζι των Ανωγιών

1 ποταμός των Γουππαρκών

- 2.1α ποταμός των Περβολιών
- 2.1β ποταμός των Ανωγιών
 - 2.2.1.1 ποταμός Μεστιάκος
 - 2.2.1.2 λάντα του Σΐουλου
 - 2.2.1 ποταμός Μεστιάκος
 - 2.2.2 ποταμός των Κουτσούλλων
 - 2.2.3 ποταμός των Αλωνιών
- 2.2α ποταμός των Αποθαμμένων
- 2.2β ποταμός των Βαλανιών

2 Ποταμοί

- 3.1α Ποταμόλακκος
- 3.1β ποταμός των Γουππών
- 3.1γ ποταμός των Λειβαθικών
 - 3.2.1 ποταμός του Σαμπάτη
 - 3.2.2 ποταμός της Πεταολής
- 3.2α ποταμός των Βρυχιών
- 3.2β ποταμός των Μαρμαρίνων

3 Κακοτρύς

- 4.1α ποταμός των Χερομυλιών
- 4.1β ποταμός της Γαλακτηνής
- 4.1γ ποταμός των Κρεμμών του Γιακείμη
- 4.2α (αρκάτζι) Σκληνικού
- 4.2 ποταμός των Λακκοβουναρκών
 - 4.3.1.1 ποταμός των Βροντομέρσινων
 - 4.3.1.2 ποταμός των Σπιθικών της Βασίλας
 - 4.3.1.3 ποταμός Κρεμμαστοί
- 4.3.2 ποταμός των Μοσφιλουθικών

- 4.3.3.1 ποταμός της Μούττης
- 4.3.3.2 ποταμός του Λινοχωρκού
- 4.3.3.3 κοιλάδα του Λινοχωρκού
- 4.3.3.4 ποταμός της Πλουσιάς

4.3 ποταμός Κατσούνας

4 Κατσούνας

5) Σπηλιές

Στην περιοχή του δάσους κυρίως αλλά και αλλού υπήρχαν πολλές σπηλιές, τις οποίες χρησιμοποιούσαν οι βοσκοί και οι γεωργοί σε περίπτωση που τους ξέκοβαν οι βροχές. Στον Υψαρόβουνο υπάρχει σπηλιά που κατοικείται από πτηνά.

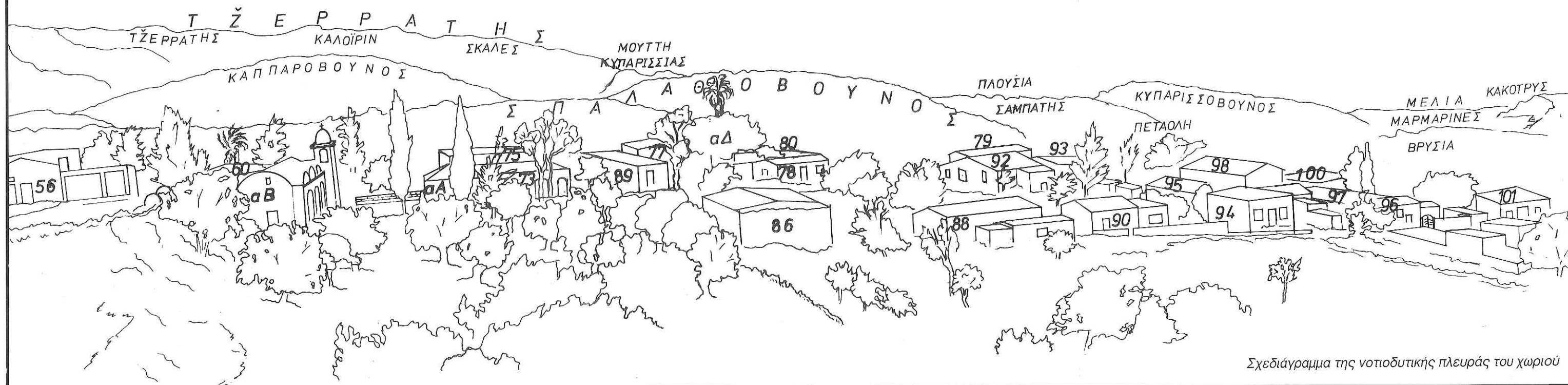
Στον Τζερράτη υπάρχει σπήλιος γνώστός σαν "σπήλιος του Γιαπαύλη", γιατί για μια περίοδο κρύφτηκε μέσα σ' αυτόν ο Γιαπαύλης, μετά που σκότωσε έναν Τούρκο.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ



Φωτογραφία της νοτιοδυτικής πλευράς του χωριού



Σχεδιάγραμμα της νοτιοδυτικής πλευράς του χωριού

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ

1) Θέση

Ο οικισμός είναι κτισμένος σε θέση πολύ καλά επιλεγμένη με αρκετά πλεονεκτήματα :

Βρίσκεται στη νότια πλευρά του Πενταδάκτυλου, πράγμα που προσφέρει τρία πλεονεκτήματα που έχουν σχέση με τον καιρό. Πρώτο, με την προς νότο και κάτω κλιμακωτή κατανομή τους, τα σπίτια εκτίθενται κάθετα στις ακτίνες του χειμερινού ήλιου και έτσι γίνεται ο χειμώνας πιο ζεστός. Δεύτερο προσφέρεται απανεμιά από τους βόρειους ψυχρούς ανέμους. Τρίτο, κτισμένος μέσα στο δάσος ο οικισμός, έχει δροσερό καλοκαίρι.

Το υψόμετρο (300m) είναι τέτοιο, που ο καθένας είτε βρίσκεται στο χωράφι, είτε στο σπίτι ή ακόμα στο καφενείο, έχει μπροστά στα πόδια του απλωμένο σε υπέροχη θέα, το μεσαρίτικο κάμπο, τον κόλπο της Αμμοχώστου, τη θάλασσα ώσπου φτάνει το μάτι, και τη δραστηριότητα των ανθρώπων στον πιο πάνω χώρο. Από εδώ φαίνονται το πρασίνισμα του κάμπου το χειμώνα και το χρύσωμά του την άνοιξη, τα μηχανήματα που οργώνουν τα χωράφια το Φθινόπωρο ή θερίζουν τα σπαρτά το καλοκαίρι, τα πλοία που περιμένουν τη σειρά τους να μπουν στο λιμάνι, άλλα μεγάλα και άλλα μικρά. Επίσης φαίνονται από εδώ πάνω τα οχήματα που τρέχουν στους δρόμους από το ένα χωριό προς το άλλο, όταν αντανakλούν το φως του ήλιου. Ακόμα και τη νύκτα που έρχεται το σκοτάδι να κρύψει το κάθε τι, το μάτι του Μαντρίτη βλέπει χιλιάδες φώτα από τις τόσες δεκάδες χωριά του κάμπου και της πόλης της Αμμοχώστου, των φωταγωγημένων πλοίων και των οχημάτων που τρέχουν στους δρόμους, έτσι που τίποτα να μη του ξεφεύγει. Μακριά λοιπόν από όλα αυτά έχει ησυχία, χωρίς να νιώσει ποτέ μοναξιά με τη θέα όλων αυτών.

Ο οικισμός έχει στα νότιά του την κοιλάδα, που προσφέρεται για ενασχόληση με τη γεωργία και βόρειά του το δάσος για την κτηνοτροφία και τη δασοκομία.

Δίπλα στα πρώτα σπίτια έχει σημαντική πηγή με τρεχούμενο νερό.

2) Τα σπίτια

Η οικοδόμηση άρχισε σε ένα σφήνωμα της κοιλάδας μέσα στο βουνό και επεκτάθηκε προς τα ανοικτά της κοιλάδας και από πάνω προς τα κάτω.

Το σχεδιάγραμμα που παρατίθεται πιο κάτω (σελ. 65), έγινε με βάση αεροφωτογραφίες (σελ. 67), που παραχωρήθηκαν από το Τμήμα Χωρομετρίας του Κτηματολογίου. Το χωριό αεροφωτογραφήθηκε το Φθινόπωρο του 1963. Στο σχεδιάγραμμα αυτό απαριθμούνται τα σπίτια που υπήρχαν κατά το 1963 και όσα σπίτια κτίστηκαν μέχρι το 1974, όπως τα άφησαν οι ιδιοκτήτες κατά τον εκτοπισμό τους.

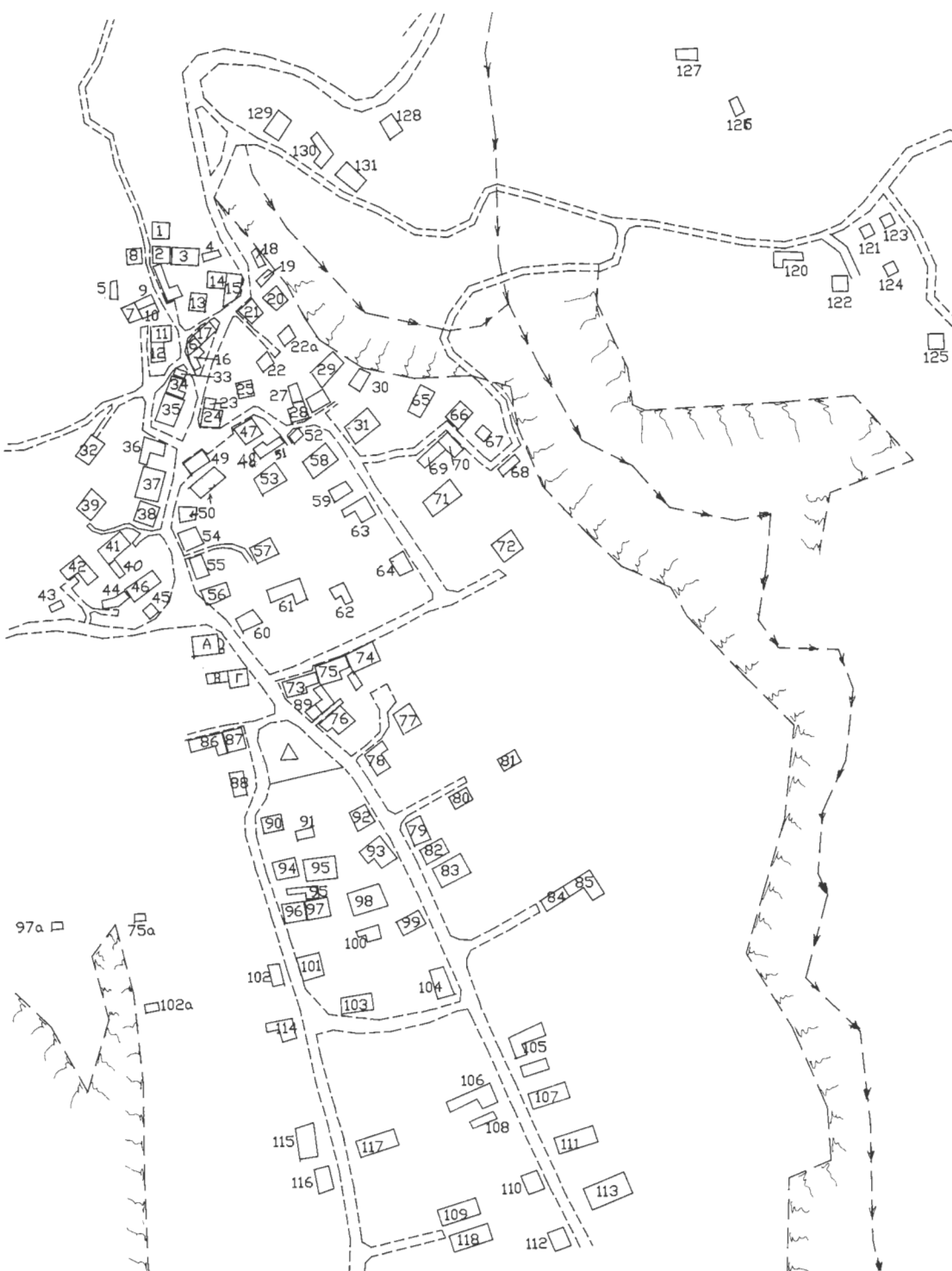
Παρατίθεται επίσης πιο κάτω, κατάλογος με τους τελευταίους πριν την προσφυγοποίηση ιδιοκτήτες των σπιτιών αυτών. Ο αριθμός αντιστοιχεί με την αρίθμηση των σπιτιών στο σχεδιάγραμμα, ενώ σε αγκύλες, δίπλα από το όνομα του τελευταίου ιδιοκτήτη, αναφέρεται το όνομα του κατοίκου που έμενε παλιά εκεί και ο οποίος ήταν από τους πρώτους γνωστούς κατοίκους του χωριού.



Βορειοδυτικό τμήμα της οικίας Ευθύμιου Νικόλα
Στην κάτω δεξιά γωνιά η οικία της Ελένης (Ψήλλας) Σταύρου

- 1 Οι μάντρες του Αλέξη (σύμφωνα με κάποια εκδοχή)
- 2 Χαμπής Ευθυμίου Νικόλα [Νικόλας (Κκόλας) Μιχάλη]
- 3 Ελένη (Ψύλλα) Σταύρου [Γιώρκος (Κκελόκαλλας) Μιχάλη]
- 4 Σωτήρης Στυλιανού [Χριστοφής (Ττόφκας)]
- 5 Γιώρκος Κουτσόφτας [Δημήτρης (Λίτρας) Μιχάλη]
- 6 Σωτήρης Κυπρή [Χ"Λιάσης και Κουτσογιάννης]
- 7 Λούκας Κουτσόφτας
- 8 Συμεός Νικόλα Μιχάλη
- 9 Παντελού Μ. Κουτσόφτα
- 10 Νικόλας Μ. Κουτσόφτα
- 11 Βαρνάβας Σ. Στυλιανού
- 12 Γιαννής Φιλίππου
- 13 Οδυσσέας Μιχαήλ
- 14 Γεώργιος Χρυσοστόμου
- 15 Λούκας Δ. Κκήμητρου
- 16 Χαμπής (Γονιούι) Γεωργίου
- 17 Λεωνίδας Γ. Γιάννου
- 18 Αννού Γεωργίου (Γονιού)
- 19 Παπαδημήτρης Γ. Τσαγγάρη
- 20 Χ"Σάββας Χ. Κατσικίτη
- 21 Μιχάλης (Παρπέρης) Κουτσόφτα
- 22 Γεώργιος Παπαδημήτρη
- 23 Σωτήρης Δημητρίου (Ππαλής)
- 24 Ανδρέας Ν. Καραγιάννη [Προκκολής (Δημήτρης)]
- 25 Ανδρέας Ν. Ρούσου [Προκκολής (Δημήτρης)]
- 26 Ελαιουργείο εκκλησίας
- 27 Γιαννάκης Σ. Καραγιάννη [Γεραδάμος Χ"Πολύ]
- 28 Ανδρέας Κυριάκου (Τζύρκα) [Χ"Καραγιάννης Χ"Πολύ]
- 29 Γιαννής Χ. Κασιούλα [Χ"Δημήτρης Χ"Πολύ]
- 30 Μιλής Χ. Κασιούλα
- 31 Μιχάλης (Μίσιελος) Νικόλα (Καφετζή)
- 32 Γιαννής Μιχάλη (Σιάηλα)
- 33 Τουμασής Στυλιανού
- 34 Γιαννής Παφίτης
- 35 Αδάμος Κ. Καραγιάννης
- 36 Κανού Θεωρή
- 37 Γιώρκος Κυπρή [Γιώρκος Καλιάς]
- 38 Φίλιππος Γιάννου (ελαιοτριβείο)
- 39 Αναστάσης (Μπέης) Γιάννου
- 40 Προκόπης Γιάννου
- 41 Βάσος Γιαννή Φιλίππου
- 42 Ανδρέας (Σιόφερος) Π. Ρούσου
- 43 Παντελής Μ. Ρούσου
- 44 Μόδεστος Χαμπή
- 45 σφαγείο
- 46 Κύρος Δημήτρη
- 47 Χαμπής (Σιαμπουλάς) Μιχαήλ [Χ"Παπας Χ"Πολύ]

- 48 Θεωρής Σαουρή
- 49 Συνεργατικό παντοπωλείο
- 50 Χριστόδουλος Γ. Σζίουλος [Ελευθέριος Ττούρος]
- 51 Σπύρος Μιχαήλ Χ"Παπα
- 52 Παπάπολυς Αδάμου
- 53 Γιαννής Μιχαήλ (Σζιαλή)
- 54 Γεώργιος Χριστοδούλου (Ττόουλου)
- 55 ραφτάδικο - λαχαναγορά (ιδιοκτησία Σωπήρη Στυλιανού)
- 56 καφενείο (του Χριστόδουλου (Ττόουλου) Γιαννή)
- 57 Γιαννής Γιώρκου Γιάννου
- 58 Παναγής Γιαννή
- 59 Ροδού Χαμπή Δημήτρη
- 60 Ανδρέας Γ. Κουτσογιάννη
- 61 Γεώργιος Μ. Κουτσογιάννη
- 62 Σωτήρης (Τσικέλλης) Παπακυπρή
- 63 Μιχάλης (Σζιάλης) Γιαννή
- 64 Λούτσιος Χ. Κασιούλας
- 65 Τάκης Λούτσιου Χαμπή
- 66 Χρίστος Γ. Καραγιάννη
- 67 Χρίστος Γ. Καραγιάννη (έμενε η Βασιλού Καραγιάννη)
- 68 Σάββας Χ. Καραγιάννη
- 69 Νίκος Αδάμου Χαμπή (Κκάφα)
- 70 Αδάμος Γ. Καραγιάννη
- 71 Γιαννής Α. Καραγιάννη
- 72 Φοίβος Γ. Καραγιάννη
- 73 καφενείο (του Τάκη Ζορπά)
- 74 Πασχάλης Γ. Μοσφίλη
- 75 Γιαννής Γ. Μοσφίλη
- 76 Πασχάλης Μ. Μοσφίλη
- 77 Αριστοτέλης Τελεβάντος
- 78 Σάββας Μ. Μοσφίλη
- 79 Γιώρκος Γ. Μοσφίλη
- 80 Δέσπω Γ. Μοσφίλη
- 81 Λοιζής Α. Καραγιάννη
- 82 Μαρία Γ. Μοσφίλη
- 83 Γιώρκος Μ. Μοσφίλη
- 84 Χριστάκης Χαμπή (Χάμπουρου)
- 85 Δημήτρης Λούκα
- 86 Χριστοφής Αδάμου Χ"Πολύ
- 87 Μιχάλης Χαμπή (Κκάφα)
- 88 Αδάμος Χαμπή (Κκάφα)
- 89 κουρείο
- 90 Γεώργιος (Παφίτης)
- 91 Χ"Παναγής Χ"Χάμπου
- 92 Αδάμος Χ"Παναγή
- 93 Ανδρέας Στυλιανού Μιχαήλ
- 94 Τάκης Ζορπάς
- 95 Πολύς Ευθυμίου



Σχεδιάγραμμα οικισμού

- 96 Χριστόδουλος Κουτσογιάννης
- 97 Μιχάλης Ευθυμίου
- 98 Συνεργατική αλωνευτική - ελαιοτριβείο
- 99 Γεώργιος Δ. Κουδέλλας
- 100 Δημήτρης Κουδέλλας
- 101 Χαμπής Μιχάλη (Σιάηλα)
- 102 Κώστας Μ. Κουτσόφτας
- 103 Παναγής Χαμπή (Σιαμπουλά)
- 104 Κυριάκος Δ. Κουδέλλας
- 105 Χαμπής Χ"Παναγή
- 106 Φιλίππης Γ. Φίλιππου
- 107 Σωτήρης Χ. Χ"Παναγή
- 108 Χριστινού Χαμπή Κουτσόφτα
- 109 Κυριάκος Γ. Φίλιππου
- 110 Πολύς Γ. Παφίτη
- 111 Γιαννής Γ. Μοσφίλη
- 112 Θεόδωρος Γ. Κυπρή
- 113 Νέο σχολείο
- 114 Αντώνης Γ. Καραγιάννης
- 115 Παύλος Πάντελα Ρούσου
- 116 Χαμπής Σπύρου Μιχαήλ
- 117 Μιχάλης Χ. Κουτσόφτα
- 118 Γιασουμής Γ. Μοσφίλη
- 120 Χρυσόστομος (Σφίτζιης) Προδρόμου
- 121 Δημήτρης (Πιπίος) Χαμπή (Κουτσοχάμπη)
- 122 Χριστόδουλος (Κκαράός) Παύλου
- 123 Τασούλλα Χαμπή Δημήτρη
- 124 Μαρία Δημήτρη (Πιπίου) Χαμπή
- 125 Μιχάλης (Μιχαηλάς) Σπύρου
- 126 Χαμπής Δημήτρη (Πιπίου)
- 127 Χριστόδουλος (Ττοουλιάς)
- 128 Μιχάλης (Χάηλος) Γιωρκή (Μοσφίλη) Σαουρή
- 129 Κώστας (Κωσταντάς) Παναγή Κατσικίτη
- 130 Παναγής Κατσικίτη
- 131 Ανδρέας Λούκα
- αΑ σπίτια της εκκλησίας
- αΒ εκκλησία Αγίου Μάμα
- αΓ παλιό σχολείο - ΠΕΚ
- αΔ κήπος

3) Ύδρευση (δές και ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 20, 21)

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή, ο πρώτος κάτοικος, ο Αλέξης, έστησε τη στάνη του λίγα μέτρα πιο κάτω από πηγή νερού, γνωστή σαν Καλάμι. Η πηγή αυτή ανήκε τελευταία στην οικογένεια των Χ"Αιάση-Κουτσογιάννη-Ρούσου. Απ' εκεί και πιο κάτω ήταν κτισμένα τα πρώτα σπίτια, όπως φαίνεται στο σχέδιο. Οι πρώτοι κάτοικοι λοιπόν απλώς ανέβαιναν λίγες δεκάδες μέτρα για να πάρουν νερό από την πηγή.



Αεροφωτογραφία οικισμού (1963)

Βόρεια του χωριού, περίπου 1500 μέτρα από τα τελευταία σπίτια, υπάρχει πηγή γνωστή σαν 'Αη Θικιόφιλος. Η πηγή αυτή ανήκε στον Κουτσοχάμπη (της ίδιας οικογένειας των πιο πάνω αναφερθέντων) και αγοράστηκε από το χωριό κατά το 1900, όταν ήταν κοινοτάρχης ο Ευθύμιος Νικόλα.

Αμέσως μετά την αγορά της πηγής του 'Αη Θικιόφλου, η πηγή του Καλαμιού συνδέθηκε με λάκκο στο Καλάμι με το νερό που έφερναν εκεί από τον 'Αη Θικιόφιλο. Το νερό μεταφερόταν από τον 'Αη Θικιόφιλο με πετραύλακο. Το πετραύλακο ήταν καμωμένο με πέτρα, την οποία έκοβαν από το βουνάρι της Κρίνας στο



Φωτογραφία του 1929 από το βιβλίο E. Gjerstad. Στα αριστερά η πρώτη βρύση του χωριού. Στο κέντρο πίσω το σπίτι του Ευθύμιου Νικόλα.
(E. Gjerstad "SEKLER OCH DAGAR", STOCKHOLM, 1933)

Τρίκωμο και την λάξευαν ορθογώνια. Το πετραύλακο σκέπαζαν από πάνω με πέτρες- πλάκες του τόπου και **χΰλωναν** τις επαφές, δηλαδή σκέπαζαν τις επαφές με πηλό, ώστε να μη μπορεί να μπει οτιδήποτε μέσα.

Ταυτόχρονα με τα πιο πάνω, ο κοινοτάρχης έκτισε φουντάνα κάτω από το σπίτι του Βαρνάβα Σωτήρη (11) κάπου 400 μέτρα από την πηγή του Καλαμιού και, με πετραύλακο πάλι, έφερε ως εκεί το νερό. Από τη φουντάνα το νερό μεταφερόταν στο σπίτι με **κορύπες** στον ώμο ή με το γαϊδούρι.

Μετά την περιοχή Πελεκανιά στο Καλάμι, υπάρχει καμάρα πάνω από ποτάμι που φέρει το πετραύλακο από τη μια πλευρά στην άλλη. Μερικοί έπαιρναν από εκεί νερό.

Το 1930 κτίστηκε και δεύτερη φουντάνα με δεξαμενή πιο κάτω, στο νέο κέντρο του χωριού (αΔ). Στη δεξαμενή έπεφτε το περισσευούμενο νερό της πηγής, που το χρησιμοποιούσαν και για άρδευση του κήπου του σχολείου.



Βρύσες στο κέντρο του χωριού. Αριστερά με τη δεξαμενή η δεύτερη βρύση του χωριού. Δεξιά η νεότερη βρύση. Τα πρόσωπα της φωτογραφίας, από αριστερά είναι η Μαρίκκου Κουτσογιάννη, ο Αντρέας (Καρεκλάς), δυο ξένες, ο Γεώργιος Σάββα και ο Γιάννης (Γιαννούρας).

Σημ. Από τις δύο ξένες, μπροστά η Λούλλα Ποιητή και πίσω η κόρη της Έρση, από την Αμμόχωστο.

Για τη μεταφορά του νερού επιστρατεύονταν και μεταλλικά βαρέλια που βόλευαν, μια και οδηγούνταν εύκολα στην κατηφόρα, όταν ήταν γεμάτα.

Το 1954, μετά από δημοψήφισμα, ζητήθηκε η διακλάδωση του νερού στα σπίτια. Κάποιες παρεμβολές όμως επέβαλαν τη διακλάδωση σε φουντάνες στις διάφορες γειτονιές. Τα αδέρφια Πολύς και Μιχάλης Ευθυμίου πλήρωσαν από 16 λίρες για να γίνει επιπλέον φουντάνα μεταξύ των σπιτιών τους. (φωτ. σελ. 70)

Μερικά χρόνια αργότερα από την πιο πάνω τροποποίηση, η πλειοψηφία επιβλήθηκε και το νερό μπήκε, όπως είναι σήμερα, σε όλα τα σπίτια.

Η ποιότητα του νερού ήταν τόσο καλή, που πολλοί Βαρσιώτες επισκέπτες γέμιζαν μεγάλα δοχεία νερού και τα έπαιρναν στο σπίτι τους.

4) Δρόμοι - Συγκοινωνία

Σήμερα ο οικισμός διασχίζεται από τα βόρεια προς τα νότια με ένα κύριο δρόμο και με δύο πλάγιους ημικυκλικούς δευτερεύοντες δρόμους, ώστε στο σύνολο να σχηματίζεται 8. (δες σχ. σελ. 65)

Ο οικισμός συνδέεται με τα περίχωρα με τρεις δρόμους. Από αυτούς, ο βασικός δρόμος προς τα νότια, συνδέει τον οικισμό με τον Άγιο Ιάκωβο και μέσω Σύγκρασης, κατ' επέκταση, με όλες τις άλλες κοινότη-



Ο συγγραφέας σε ηλικία 6 χρόνων δίπλα από βαρέλι μεταφοράς νερού.



Βρύση του 1954.

τες. Ο δεύτερος δρόμος προς τα βόρεια διαχωρίζεται στην κορυφογραμμή του Πενταδάκτυλου, και από ανατολικά μέσω Αρδάνων φτάνει στο Τρίκωμο, ενώ από δυτικά μέσω Μερσινικιά - Πλατανίου φτάνει στο Λευκόνοικο. Ο τρίτος δρόμος συνδέει τον οικισμό με το Πλατάνι. (δες χάρτη σελ. 20)

Χωματόδρομοι, που δεν είναι βατοί από αυτοκίνητα, συνδέουν απευθείας τον οικισμό με το Λευκόνοικο, τη Γύψου και το Τοψιού Κιογιού (Αη Αντρονικού).

Τα παλιά χρόνια υπήρχαν στενοί χωμάτινοι δρόμοι ή μονοπάτια. Το 1925 έγινε διαπλάτυνση του δρόμου Μανδρών - Αγ. Ιακώβου, ώστε να χωρεί αμάξι. Στο δρόμο αυτό, στην περιοχή Λουρκά, ο Μιχάλης Ευθυμίου εργάστηκε για τέσσερις μέρες **αγγαρκά** (υποχρεωτική, χωρίς αμοιβή εργασία των ανδρών που ήταν άνω των δεκαο-

κτώ ετών). Για τον ίδιο δρόμο ο Νικόλας (Κκολής) που δεν πήγε στην αγγαρκά, χρεώθηκε γι' αυτό τέσσερα σελίνια και επειδή δεν τα πλήρωσε αμέσως, φορολογήθηκε με άλλα τέσσερα σελίνια ή να πάει οκτώ μέρες φυλακή. Όσοι δούλευαν αγγαρκά, αν το ήθελαν έμπαιναν σε λίστα 12 ημερών και πληρώνονταν τις οκτώ.

Για να γίνει η διόρθωση των δρόμων με χαβάρα παραχωρούσε το αρμόδιο τμήμα ειδικό **κοντύλι** (ποσό χρημάτων). Ο Κκολής πήγαινε στις διορθώσεις των δρόμων μέχρι το 1930. (Δες και στο ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ, σελ. 2, παρ. 5)

Το 1940 άνοιξε αμαξωτός δρόμος από τις Μάνδρες προς το Πλατάνι.

Το 1948 άρχισε συνένωση της Καντάρας με το Μερσινίκι (Πλατάνι) με αμαξωτό δρόμο. Εργοδοτήθηκαν στο δρόμο αυτό αρχικά ο Χαμπής (Γονιού) Γεωργίου Κουτσοχάμπη και το 1950 ο Δημήτρης Λούκα. Όταν ο δρόμος έφτασε κοντά στο Μερσινίκι, στην περιοχή Καράκαγιας, ήταν τόσες οι δυσκολίες, που ο επιστάτης κάλεσε παπά από την Ακανθού για αγιασμό, ώστε να μπορέσει να προχωρήσει.

Το 1950, επί **μουχτάρη** Νικόλα Ευθυμίου, με τη συνεργασία των κατοίκων, του δασονομείου και της διοίκησης, άρχισε διάνοιξη δρόμου, που θα συνδέσει τελικά το χωριό με το Λούμα και τον πιο πάνω αναφερθέντα δρόμο που συνδέει την Καντάρα με το Μερσινίκι. Υπάλληλος υπεύθυνος του έργου αυτού ήταν ο Γεώργιος Παπαδόπουλος (ή "Τσάρος", για την αυστηρότητά του).

Λίγο καιρό πριν ήλθε από τη Χαλεύκα, όπου ήταν η έδρα του, ο Αρχιδασονόμος Ντέβιτσον (μιλούσε πολύ καλά Ελληνικά) για κυνήγι. Μούσκεψε στο κυνήγι από βροχή και όταν μπήκε στο χωριό, του έδωσε στεγνά ρούχα ο Νικόλας Ευθυμίου και φίλεψαν. Όταν λοιπόν ο Νικόλας ζήτησε από το διοικητή Ντόναλτ (μιλούσε κι' αυτός Ελληνικά) τη διάνοιξη του δρόμου και του έφερε δυσκολίες, με

τη βοήθεια του Ντέβιτσον και με τη δικαιολογία να παίρνουν από το δρόμο αυτοί οι κάτοικοι τα χαρούπια τους στη Συνεργατική Ακανθούς, που πλήρωνε 2 σελίνια το καντάρι περισσότερο από την Αμμόχωστο, ήλθαν σε συμφωνία.

Η συμφωνία προνοούσε το μέρος του δρόμου μέσα στο χωριό να γίνει από την κοινότητα, από εκεί μέχρι τα όρια του δάσους από τη διοίκηση και το μέρος μέσα στο δάσος από το δασονομείο. Και ενώ ο αρχικός υπολογισμός έλεγε για κόστος 2500 λιρών, (για δυο μίλια) τελικά κόστισε μόνο 800 λίρες.

Όλοι οι χωριανοί ανάλαβαν να εργαστούν δωρεάν στο μέρος που αναλογούσε στην κοινότητα. Στο μέρος αυτό έγινε με τσάπες διαπλάτυνση 3 μέτρων, ώστε ο δρόμος να είναι αμαξωτός.

Το 1967 ασφαλτοστρώθηκε ο δρόμος που ενώνει το χωριό με τη Σύγκραση. Και πάλι το μέρος το δρόμου μέσα στο χωριό ασφαλτοστρώθηκε με δωρεάν εργασία από τους χωριανούς.

Τα παλιά χρόνια η συγκοινωνία γινόταν με γαϊδούρια, μούλες και άλογα, οι δε μεταφορές με κάρα. Πρώτο αυτοκίνητο ήλθε στο χωριό το 1928 από το Λευκόνιοι-κο, με οδηγό το Λεωνίδα Θεμιστοκλή, που έφερε τις αδελφές του για εξοχή.

Πρώτος, που έκανε δρομολόγια μεταξύ Μανδρών και άλλων κοινοτήτων με αυτοκίνητο, ήταν ο Χαλήλ Ιμπραήμ από το Πλατάνι, που διέμενε στις Μάνδρες. Ο Ιμπραήμ έκανε **γραμμή** (δρομολόγιο), από τις Μάνδρες προς την Αμμόχωστο και πίσω, κάθε Τετάρτη και Σάββατο. Όμως σε λίγο πώλησε το επιβατηγό και αγόρασε φορτηγό για να κουβαλά ξύλα και έτσι η κοινότητα έμεινε χωρίς συγκοινωνία.



Τον Ιμπραήμ ακολούθησε κατά το 1943 ο Πολύς Ευθυμίου με δεκαοκταθέσιο, που έφερε το νούμερο N1663 (όπου το N σημαίνει τη Λευκωσία), αξίας 370 λιρών. Το αυτοκίνητο αυτό ήταν επίταξη στον αγγλικό στρατό στο Τέσσερα μίλι Αμμοχώστου, με πολύ καλό μισθό 50 λίρες το μήνα. Μετέφερε εργάτες του στρατού, μερικούς από το χωριό και 5-6 άλλους από τα Λιμνιά. Αργότερα ο στρατός έφερε δικά του οχήματα, γι' αυτό βγήκε το αυτοκίνητο αυτό από την επίταξη. Το προαναφερόμενο αυτοκίνητο μπορούσε να μετατρέπεται, όποτε χρειαζόταν, σε φορτηγό με αφαίρεση της σκεπής και των καθισμάτων. Αξιζει να αναφέρουμε εδώ ότι ο Πολύς, ενώ έμενε στις Μάνδρες, έμαθε να οδηγά στο αυτοκίνητο του Δημήτρη

Εργάτες στο στρατό. Δεξιά ο Χ'Παναγής και αριστερά ο Γεώργιος (Γονιού)

(Μούσκουρου) Κυριάκου από τα Άρδανα, που μετέφερε ξύλα από το δάσος, γύρω στο 1937.

Το 1948 φέρνει ο Πολύς στις Μάνδρες και το πρώτο ταξί. Στη συνέχεια ανταγωνίζεται, από το 1950, τον Ανδρέα (Σιόφερο) Πάντελα, που αποκτά δικό του αυτοκίνητο.

Η Συνεργατική δρομολογεί αργότερα δικό της αυτοκίνητο, με οδηγό αρχικά το Χαλήλ Ιμπραήμ και μετά τον Πολύ Γ. Παφίτη και ο Πολύς Ευθυμίου πωλεί το επιβατηγό στο Νικόλα Κ. Μιχάλη (Τσισάλη).

Τελευταίος που κάνει δρομολόγια, με δυο μάλιστα επιβατηγά, ήταν ο Μιχάλης (Παρπέρης) Νικόλα βοηθούμενος από το γιο του Γιαννή.

Η ασφαλιτόστρωση του δρόμου και η δρομολόγηση δυο επιβατηγών, επί καθημερινής βάσης τα τελευταία χρόνια πριν την εισβολή-προσφυγοποίηση, έπαιξαν τεράστιο ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη του χωριού, γιατί έδωσαν ευκαιρίες σε όλους όσους είχαν ανάγκη για εργασία, να μένουν στο χωριό και να εργάζονται στην πόλη. Έτσι σταμάτησε ο Ξενιτεμός, ενώ αντίθετα μερικοί που έμεναν στην πόλη, αφού εξυπηρετούνταν πια από τη συγκοινωνία, επέστρεψαν στο χωριό. Με το ειδικό για μαθητές δρομολόγιο δόθηκε σε όλα σχεδόν τα παιδιά η ευκαιρία για φοίτηση στο γυμνάσιο. Τέλος ενισχύθηκε το εμπόριο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΧΟΛΕΙΑ – ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

1) Σχολεία (δές και ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 19)

Το πρώτο σχολείο, που όμως δεν το έφτασαν να λειτουργεί οι γονείς μου, ήταν στο χώρο μπροστά από το σημερινό σφαγείο, στην αρχή του δρόμου προς το Πλατάνι. Σαν κτίσμα ήταν πλιθαρένο, με βάση από πέτρες, δίχωρο με νευκά κι ένα στύλο. Είχε την είσοδο στην ανατολή, παράθυρο στο νότο, και τζάκι στη Βορειοδυτική γωνιά. Το χάλασαν για να γίνει ο δρόμος προς το Πλατάνι και για να μεγαλώσει η βόρεια αυλή της εκκλησίας του Αγίου Μάμα.

Το σχολείο, στο οποίο φοίτησαν οι γονείς μου το 1915 και εγώ το 1959, είναι το κτίριο που βρίσκεται αμέσως νότια της εκκλησίας. Σαν κτίσμα αποτελείται από μια αίθουσα που έχει την είσοδο στο νότο, όπου και η αυλή, με πάτωμα από σανίδι και οροφή με κεραμίδι. Νοτιότερα της αυλής του σχολείου υπήρχε κήπος, πολύ μεγαλύτερος της αυλής, που ήταν υπό την ευθύνη του σχολείου.

Από το 1953 λειτουργούσε και δεύτερο σχολείο, που στεγαζόταν σε ενοικιαζόμενο σπίτι (στου Γιαννή Χ. Κασιούλα πρώτα και αργότερα στου Γιαννή Γ. Μοσφίλη).

Το 1966 λειτούργησε το νέο σχολείο στη νότια είσοδο του χωριού, με δύο αίθουσες διδασκαλίας και γραφείο, με αυλή και γήπεδο αθλοπαιδιών.

Όσον αφορά την υπηρεσία των δασκάλων το 1923, ο δάσκαλος τότε στο χωριό Παντέλης Παντελίδης θυμάται ότι, εκτός των μαθημάτων, για δικό του λογαριασμό, εφάρμοσε τη μέθοδο του "ημερήσιου προγράμματος", που πολύ αργότερα το Υπουργείο Παιδείας θεώρησε υποχρεωτική για όλους τους δασκάλους. Εκτός των εργασιών αυτών στο σχολείο, ο Παντέλης θυμάται επίσης ότι συνόδευε το **μουχτάρη** (κοινοτάρχη) σε υπηρεσιακές επισκέψεις εκτός χωριού. Την εποχή εκείνη είχε δικαίωμα ο κοινοτάρχης να ζητήσει τη συνοδεία αυτή από το δάσκαλο.



Το νέο σχολείο.

Για τη ζωή του σαν δασκάλου στις Μάνδρες ο Παντέλης και πάλι αναφέρει τα πιο κάτω:

Επειδή κατάγεται από την Ακανθού, ερχόταν στο χωριό με ζώο, διαμέσου της περιοχής Τζεφαλές της Ακανθούς ή πεζός από το μονοπάτι των Πλακών και του Ζυού, σε χρόνο μιας περίπου ώρας.

Διέμενε, όπως και άλλοι δάσκαλοι, στο **ανώι** του σπιτιού, δίπλα ακριβώς από το σχολείο, που ανήκε στην εκκλησία. Το φαγητό του ήταν κυρίως κουκκιά ή αυγά τηγανητά και πολύ συχνά ήταν αυτό δώρο από τις Μανδρίτισσες, σταλμένο με τους μαθητές.

Τις ελεύθερές του ώρες τις περνούσε στο Καφενείο με "πρέφα". Μεταξύ των αξιοσημείωτων που θυμάται είναι και η πάλη του Παπάπολου με το Λοίζο (πρώτο ενοικιαστή του κέντρου Μακεδονίτισσας), που έτυχε να έλθει τότε στο χωριό με τον Αρχιεπίσκοπο. Πριν φύγει από το χωριό, βάφτισε και την Ελένη Κατοικίδη. Στην Ακανθού πήγαινε τα Σαββατοκυριακά. Ο μισθός του ήταν τότε 6 λίρες περίπου το χρόνο.

Από τη ζωή των δασκάλων ο Νικόλας (Κκολής) θυμάται ότι, όταν ήταν μαθητής το 1912, κάποιος δάσκαλος κρατούσε τους μαθητές στην τάξη, ώσπου να προτείνει κάποιος να τον πάρει στο σπίτι για φαγητό.

2) Εκκλησία Αγίου Μάμα [δες και ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ.27]

Η εκκλησία του χωριού είναι αφιερωμένη στον 'Αγιο Μάμα, προστάτη των βοσκών.

Στο σημερινό κέντρο του χωριού βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Μάμα. Στον ίδιο αυτό χώρο υπήρχε παλιά κάποιου είδους κτίσμα σαν εκκλησία, αφιερωμένη και τότε στον ίδιο άγιο, την οποία όμως δε θυμάται κανένας από τους ζώντες σήμερα. Κάποιο στοιχείο που στηρίζει την πιο πάνω υπόθεση είναι το εξής.

Η Ελένη Χ"Παναγή είχε, όταν ήταν μικρή, το παρατσούκλι λαισία, γιατί όταν ήταν παιδί, πριν ακόμα πάει στο σχολείο, σύχναζε στο χώρο του σχολείου που ήταν πάνω από τη σημερινή εκκλησία και ο δάσκαλος για να παίξει μαζί της, πετούσε κάτι πιο κάτω και την έστελλε να το φέρει. Όταν αυτή επέστρεφε τη ρωτούσε πού ήταν και αυτή του έλεγε λαισία εννοώντας την εκκλησία.

Το ότι υπήρχε εκεί ή κάπου αλλού μέσα στο χωριό παλαιότερη εκκλησία αποδεικνύεται από στοιχεία γραμμένα στον Κτηματικό Κώδικα της Αρχιεπισκοπής έτους ΑΨΠ (δηλαδή 1780) σελ. 621, με επικεφαλίδα Μάνδρες. Τα στοιχεία είναι τα πιο κάτω :

α) καταγράφονται τα σκεύη της εκκλησίας:

ιερό ποτήρι με λαβίδα και	δίσκος καλαμένος
αστέρας, ασημένα	βιβλία ακολουθίας
σταυρός μεγάλος ασημένος	ευαγγέλιο κοσμημένο με χρυσό
ιερατική στολή	άλλα ευαγγέλια ακόσμητα
σανιά προούντζενη	επιτραχήλιο αλακένο
σημανδρο σιδερένιο	θυμιατός χυτός

β) καταγράφεται η περιουσία της εκκλησίας

περιβόλι στην περιοχή περιβολούδια
και τόπος της μάνδρας
ελιές (60 δέντρα)

Μανδράς.

ἱερὸν σπήριον μετ' αἵματος ἡ' ἀγέ	δύσκος ὅ'8 καλαμίνος .
ρας ἀσμένια	παγγέλιον χαρρίσον κοσμημένον .
σταυρὸς μετὰ ἁγία :	ἄνερα αὐτοσχεῖα
ἱερατικὴ ζογί'	ἐδὲ βαρύνον ἀγαπώνον
σανα' ἀντήν	δυσμαθὲς χυθὲς
ἀμάνδροι ἀσπέρη'	βιβλί' ἀποκαθίας ὅ'α ἐστ' .

Φωτοτυπία ἀπὸ τον Κτηματικὸ Κώδικα τῆς Αρχιεπισκοπῆς ἔτους ΑΨΠ (1780).

πλησίον τῆς ἐκκλησίας
εἰς τον φραγμὸν Σωτήρη
εἰς τον Σαμπάτην
γύρω ἀπὸ την ἐκκλησία
εἰς το ελαιοφόρι ελεατοῦ

εἰς το περιβόλι αούστας
εἰς του λούπιου
εἰς την χιννερήν
μέσα εἰς το χωριὸ
εἰς τα ελλάδια

Ο Ἀνδρέας (Καρεκλάς) θυμάται εἰκόνα στην ἐκκλησία του Ἀγίου Μάμα αφιερωμένη στον Ἰωάννη τον Πρόδρομο, στην οποία ἔγραφε "ἐπὶ επιτροπείας Γιάννου Παπάγιωρκη, 1877".

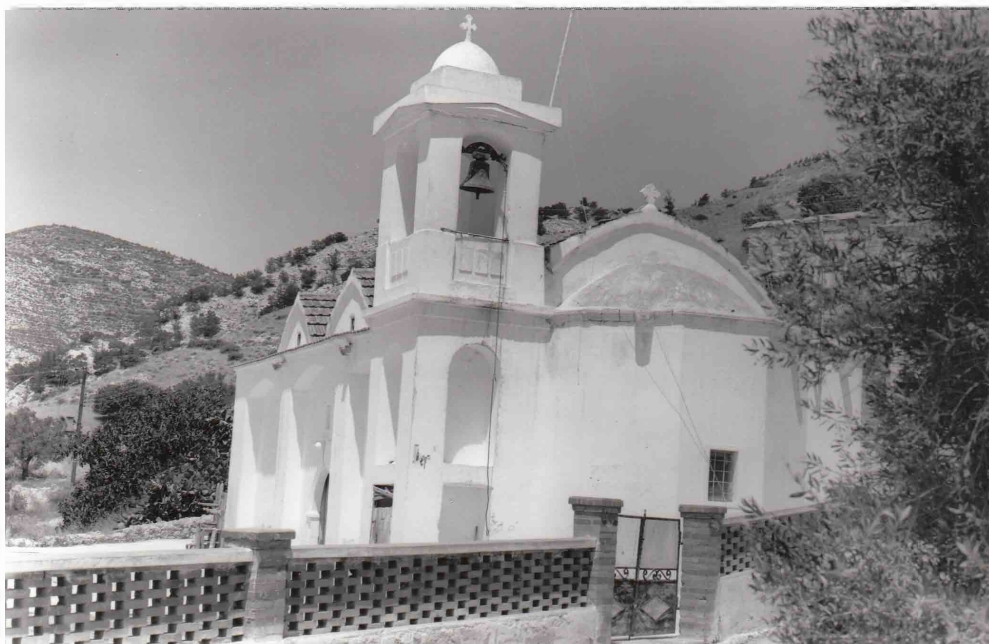
Ἡ ἐκκλησία, που ὑπάρχει σήμερα, υπολογίζεται ὅτι κτιζόταν γύρω στα 1893. Ο Εὐθύμιος Νικόλα που γεννήθηκε το 1878, ἔλεγε ὅτι **πούρκευκε** (βοηθούσε) κατὰ το κτίσιμο τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς ὅταν ἦταν 15 χρονῶν. Ἀπὸ αὐτὸ συμπεραίνουμε ὅτι το κτίσιμο γινόταν περίπου το 1893.

Σχετικὸ με το κτίσιμο τῆς ἐκκλησίας εἶναι και το ἐξῆς περιστατικὸ. Ο Χ"Πολὺς, ὅταν ἐκτίζε το σπίτι του, χρησιμοποίησε σαν νευκά ξύλο ἀπὸ δέντρο που πήρε ἀπὸ κτήμα του Ἀγίου, στη δε **τάβλα** του εἶχε σανίδες με προέλευση το ἴδιο κτήμα. Ἐνα βράδυ λοιπὸν ο Ἅγιος παρουσιάστηκε καὶ του ζήτησε τα ξύλα. Ο Χ"Πολὺς δὲν ἔδωσε σημασία, ὥσπου μετὰ ἀπὸ λίγα βράδια παρουσιάστηκε ξανά ο Ἅγιος με την ἴδια επιταγή. Ἐτσι λοιπὸν ο Χ"Πολὺς ἔσθησε **μαντζιλίκκι** (υποστήριγμα), καὶ αντικατέστησε τὴ νευκά με ἄλλο ξύλο, καθὼς ἐπίσης καὶ τις σανίδες ἀπὸ την τάβλα του, τα δε ξύλα του Ἀγίου πήρε καὶ "πέταξε" στην αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας. Λίγο ἀργότερα χρειάστηκαν εἰδικὰ ξύλα γιὰ το τέμπλο καὶ βρήκαν ὅτι ἐκεῖνα που εἶχε φέρει προηγούμενα ο Χ"Πολὺς στην αὐλὴ ἦταν τα καταλληλότερα.

Ο Γεώργιος Αραούζος, τελετάρχης σήμερα τῆς Αρχιεπισκοπῆς, θυμάται ὅτι το "μύρωμα", δηλαδὴ τα εγκαίνια τῆς ἐκκλησίας, ἔγιναν το 1949 ἐπὶ Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Β' ἀπὸ το Χωρεπίσκοπο Σαλαμίνος Γεννάδιο. Το Χωρεπίσκοπο βοηθοῦσαν οἱ: Ἐξάρχος Αρχιεπισκοπῆς Ἱερώνυμος, Οικονόμος Χαρίτωνας καὶ ο Διάκονος Βαρνάβας, ἀπὸ τον Απόστολο Βαρνάβα. Βοήθησαν ἐπίσης ο τελετάρχης τῆς Αρχιεπισκοπῆς Πολύκαρπος Χριστοφίδης καὶ ο ψάλτης του Χωρεπισκόπου Γεώργιος Αραούζος. "Νονοί" (καρποφοροῦντες) τῆς ἐκκλησίας ἦταν οἱ Χ"Σάββας καὶ Χαμπῆς (Κασιούλας).

Γιὰ τον εξοπλισμὸ καὶ τα ἐξόδα λειτουργίας τῆς, ἡ ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ ἔχει κάποια ἐσοδα, μερικὰ ἀπὸ τα ὁποῖα ἦταν προσφορές. Μεταξὺ των ἄλλων προ-

σφορών ήταν και η ακόλουθη. Πριν χρόνια, όταν ήταν επίτροποι οι Χ"Παναγής και Ευθύμιος, πλησίασαν τους βοσκούς των γύρω κοινοτήτων και τους ζήτησαν να αφιερώσουν αίγες στον Άγιο. Οι βοσκοί έβαλαν το σημάδι του Αγίου (σχίσμα του αυτιού κατά μήκος) σε ένα ή δύο κατσίκια, τα κράτησαν στο κοπάδι τους για ένα χρόνο, ώσπου να αρχίσουν να αποδίδουν και στο χρόνο τα έφεραν σε στάνη, που ετοιμάστηκε γι' αυτό το σκοπό στο Ξεροϋρι. Έτσι η εκκλησία απέκτησε δικό της κοπάδι και έσοδα.



Η Εκκλησία του Αγίου Μάμα. (Φωτ. Τμήματος Αρχαιοτήτων)

Έσοδα είχε η εκκλησία και από την ακίνητη περιουσία της, όπως για παράδειγμα τις ελιές. Για κάποια περίοδο στο μάζεμα των ελιών της εκκλησίας λάμβαναν μέρος σχεδόν όλοι οι χωριανοί. Σαν πληρωμή της εργασίας αυτής γινόταν το βράδυ φαγοπότι στο σπίτι ενός επιτρόπου, όπου στρώνονταν ψαθιά κάτω στο έδαφος, καθόντουσαν σταυροπόδι και σερβίρονταν κρέας σε μια κούπα για κάθε ομάδα.

Ο Άγιος Μάμας γιορτάζει στις 2 Σεπτεμβρίου. Από τότε που θυμούνται, στον Άγιο Μάμα λειτουργούσαν χωριανοί παπάδες. Πιο παλιά ίσως έρχονταν καλόγηροι από το μοναστήρι του Τοχνιού και λειτουργούσαν την εκκλησία του χωριού.

3) Ξωκλήσια

3.1) Παναγία Γαλακτηνή (Γαλακτοτροφούσα)

Στην ομώνυμη περιοχή, στο πλευρό ποταμού υπάρχει σπήλαιο με μικρούς σταλακτίτες, αρκετοί από τους οποίους στάζουν συνεχώς νερό - αγίασμα. Οι σταλακτίτες μοιάζουν με θηλές ή μαστούς, υπάρχουν δε αποδείξεις ότι, για όσους πίστευαν στην Παναγία και προσεύχονταν, το νερό που στάζει στο σπήλαιο ήταν θαυματουργό, διότι προκαλούσε την παραγωγή γάλακτος σε γυναίκες

ή ζώα που δεν είχαν. Γι'αυτό και η Παναγία λέγεται και Γαλακτοτροφούσα και η περιοχή Γαλακτηνή.

Από επισκοπήσεις του χώρου βρέθηκαν ειδώλια σε δυο θέσεις, κοντά στην εκκλησία και 500 μέτρα βορειοανατολικά στη Μούττην της Γαλακτηνής, που αποδίδονται στην ύπαρξη ιερών της Κλασικής - Ελληνιστικής εποχής¹.

Στο πλάτωμα, βορειοδυτικά του σπήλαιου και σε μικρή απόσταση από αυτό, κτίστηκε εκκλησία αφιερωμένη στην Παναγία. Η εκκλησία άρχισε να κτίζεται περί το 1918. Λίγο πριν, όσοι περνούσαν από εκεί, έπρεπε να φέρουν μια ή περισσότερες πέτρες μαζί τους. Όταν μαζεύτηκαν με τον τρόπο αυτό αρκετές, κουβάλησαν τις υπόλοιπες χαβαρόπετρες με γαϊδούρια από τον Καππαρόβουνο. Κτίστης ήταν ο



Η Εκκλησία της Γαλακτηνής (Οικ. Κκολή και άλλοι)

Τελεβάντος, πατέρας του Αριστοτέλη, συζύγου της Δέσποινας Πασχάλη.

Το ξωκλήσι της Παναγίας της Γαλακτηνής γιόρταζε στις 8 Σεπτεμβρίου και στις 2 Φεβρουαρίου.

Για το αγίασμα, που υπάρχει στο σπήλαιο της Παναγίας της Γαλακτηνής, η παράδοση λέγει ότι όποια γυναίκα ήθελε να κατεβάσει γάλα, ντυμένη στα άσπρα, άναβε κεριά μέσα στο σπήλαιο και μετά από προσευχή και με πίστη έβαζε αγίασμα στους μαστούς της και σε λίγο οι μαστοί **σπάρκωναν**, γέμιζαν δηλαδή γάλα. Υπάρχουν για το γεγονός αυτό σχετικές μαρτυρίες:

α) Η περίπτωση της Αντριάνας (Κανούς) Γιαννή Παφίτη είναι γνωστή σε πολλούς Μανδρίτες. Η αδελφή της Φωτεινή, παντρεύτηκε στο Φλαμούδι, γέννησε το Δημήτρη και σε λίγες μέρες πέθανε. Η Κανού πήρε κοντά της το Δημήτρη να τον μεγαλώσει. Επειδή η ίδια δεν είχε γάλα, πήγε στη Γαλακτηνή όπου κατέβασε με τη βοήθεια του αγιάσματος. Έτσι μεγάλωσε το Δημήτρη.

β) Η Δέσποινα Μιχάλη αναφέρει μερικά άλλα περιστατικά. Όταν ήταν μικρή συνόδεψε γυναίκα από την Τρυπημένη στο αγίασμα, για να κατεβάσει γάλα. Η γυναίκα αυτή είχε αδελφή που πέθανε στη γέννα και έτσι της έμεινε το βρέφος. Μια και η ίδια δεν είχε γάλα αναζήτησε τη βοήθεια της Παναγίας. Σαν έφτασαν στο σπήλαιο η ξένη έβγαλε τα μαύρα ρούχα του πένθους, έμεινε με το άσπρο μεσοφόρι, άναψε κεριά, προσευχήθηκε και έβαλε στα στήθη της αγίασμα. Σε λίγες ώρες κατέβασε γάλα. Σε άλλη περίπτωση συνόδεψε γυναίκα από την Πηγή, μέχρι να επιστρέψουν στο χωριό, η γυναίκα αυτή είχε γάλα.

1. Σ. Χατζησάββα, «Καταβολές», Έκδοση Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου και Τμήματος Αρχαιοτήτων, Λευκωσία 1991 (σελ 104,105) .

γ) Ο Μιχάλης Ευθυμίου αναφέρει ότι μια μέρα, ενώ έκανε περιπολία στο δάσος, είδε από μακριά δυο Τουρκάλες να ανεβαίνουν προς την Παναγία. Τις πλησίασε και του είπαν ότι ήταν από τη Λάρνακα και ότι η Εμεττέ Χαλήλ από τον Άγιο Ιάκωβο τους μίλησε για το αγίασμα και ήθελαν να δοκιμάσουν. Τις συνόδεψε ως έξω από το σπήλαιο. Αυτές μπήκαν μέσα, προσευχήθηκαν στην Παναγία, έκαμαν τη διαδικασία και έφυγαν. Σε λίγες μέρες, όταν συνάντησε την Εμεττέ, την ρώτησε για το αποτέλεσμα και αυτή του είπε ότι, μέχρι να επιστρέψουν οι Τουρκάλες στο σπίτι της, υπέφεραν από το πολύ γάλα.

δ) Γνωστή είναι επίσης η περίπτωση του Γιαννή (Πέτσα) συγχωριανού, ο οποίος με κάποια ειρωνεία έβαλε αγίασμα στα στήθη του και κατέβασε γάλα.

ε) Τέλος πολλοί βοσκοί κουβαλούσαν τα ζώα τους που είχαν πρόβλημα με το γάλα, τα σκέπαζαν με ρούχο άσπρο, τους έβαζαν αγίασμα και πραγματικά κατέβαζαν γάλα.

3.2) Παναγία του Τοχνιού

Συναντάται με τα ονόματα Παναγία του Τοχνιού ή του Δοχνιού, ή Τοχνιώπισσα ή Τεχνιώπισσα. Υπήρχαν δύο εικόνες της Παναγίας. Στη μια, μικρού μεγέθους, η οποία είναι και η αρχαιότερη, υπάρχει η επιγραφή "Παναγία η Τοχνιώπισσα" και στην άλλη, μεγαλύτερου μεγέθους, νεότερη, η επιγραφή "Παναγία η Τεχνιώπισσα".

3.2.1. Γραπτές πληροφορίες

Σχετικά με το μοναστήρι και την εκκλησία υπάρχουν καταγεγραμμένες διάφορες πληροφορίες :

α) Στο βιβλίο του Ν.Γ. Κυριαζή "Τα μοναστήρια της Κύπρου", Δεκ. 1950, σελ. 152-153.

"Μον Τοχνίου Καρπ. Αμ. Αρχιεπ.

Αποκαλείται ακόμη και Τόχνιν ή απλώς Δοχνίν.

Εις κατάλογον χωρίων Ενετοκρατίας αναφέρεται εις τους *Casali Μεσαορία Αμμ/στου το Monio tis Zochnis* <<ΚΧ>> ιβ 289 και ιγ 50- 51 και εις τα *Prastij* επίσης. Ιδρύθη ίσως τον 13ο αιώνα."

β) Στο βιβλίο του Ν. Κληρίδη "Χωριά και πολιτείες της Κύπρου" (σελ. 235).

"Με το όνομα Τοχνίον και Τοχνί (το) ήταν ένα μοναστηράκι στα βορειο-δυτικά του Τρικώμου που διαλύθηκε και πέρασε στην εξουσία της Αρχιεπισκοπής."

γ) Στο βιβλίο του Σ. Χατζησάββα "Καταβολές" (σελ 105).

"Μοναστήρι του 14ου αιώνα. Το καθολικό της μονής αποτελείται από μονόκλινο ναό με εντοιχισμένα τόξα στους πλάγιους τοίχους, έτσι που να σχηματίζεται σταυρός κάτω από τον ψηλό τρούλο. Στ' ανατολικά ο ναός συμπληρώνεται με αψίδα."

γ1) Δες και στο ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ, σελ.1, παρ. 2 και 3 / Δές και ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 31



Δυτική άποψη της εκκλησίας του Τοχνίου (Από τα αρχεία του τμήματος Αρχαιοτήτων).

δ) Στο βιβλίο "Ιστορία Χρονολογική της νήσου Κύπρου", Αρχιμανδρίτου Κυπριανού, 1788, (σελ. 392).

Κατατάσσεται εις τα "της επαρχίας της Αρχιεπισκοπής". Παλιά λειτούργησε σαν μοναστήρι με μοναχούς.

ε) Στη "Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια", Έκδοση "Φιλόκυρος" 1988, τόμος 13ος, (σελ. 136).

Τα μοναστηριακά κτίρια περιβάλλουν ευρύχωρη αυλή από τις τρεις πλευρές (βορρά, δύση, νότο) και εν μέρει από την ανατολική πλευρά, που δε φαίνονται παλαιότερα του 18ου αιώνα αν και στις κολόνες που στηρίζουν ξύλινα επιστύλια της ανοικτής στοάς μπροστά στα κελιά χρησιμοποιούνται παλαιότερα αρχιτεκτονικά μέλη που μερικά ανήκουν στην Παλαιοχριστιανική κι άλλα στη Μέση Βυζαντινή περίοδο.

Το καθολικό του μοναστηριού μπορεί να χρονολογηθεί το αργότερο στα τέλη του 12ου αιώνα. Έχει εσωτερικές διαστάσεις 12.5 X 4.5 m. Η αψίδα έχει χορδή 2.8 m και βέλος 1.6 m. Η εκκλησία έχει δύο εισόδους, μια στο μέσο του νότιου και μια στο μέσο του δυτικού τοίχου.

Αρχικά η εκκλησία ήταν ολόκληρη διακοσμημένη με τοιχογραφίες. Επανειλημμένες όμως βλάβες της εκκλησίας και επεμβάσεις στην τοιχοδομία, είχαν ως αποτέλεσμα την καταστροφή των τοιχογραφιών. Μέχρι την εισβολή διασώζονταν λίγες τοιχογραφίες, η πιο αξιόλογη από τις οποίες ήταν το Άγιο Μανδήλιο, πάνω από το δυτικό τυφλό τόξο του βόρειου τοίχου.

στ) Στο Κυπριακό Μουσείο, Τμήμα Αρχαιοτήτων.

Σε φωτογραφία που λήφθηκε από το Τμήμα Αρχαιοτήτων φαίνεται ότι το εικονοστάσιο ήταν ξυλόγλυπτο, όμως δεν ήταν επιχρυσωμένο. Κάτω από την εικόνα (της Παναγίας) υπάρχει ανάγλυφη επιγραφή που γράφει "Μνήσθητι μου Δέ-



Ανάγλυφη επιγραφή στο εικονοστάσι της Παναγίας του Τοχνιού.

σποινα και Κυρία Θεοτόκε του λαού Σου Διονυσίου Ιερομονάχου και Ηγουμένου 1751. Χείρα Πέτρου Αναγνώστου".

ζ) Στον περιουσιακό κώδικα Αρχιεπισκοπής έτους ΑΨΠ (1780), περιγράφονται :

- η περιουσία του ναού του Τοχνιού (σελ. 1008)
- τα οικιακά και γεωργικά, με 10 ζώα και 100 πρόβατα και κατοίκια (σελ. 1009)
- περβόλια, περβολοχώραφα και 173 ελιές (σελ. 1010) - ελιές, κερασιές και τα εις το Μετόχι Αγ. Γεωργίου Σπαθαρικού (σελ. 1011)
- δωρεά Πετρή κατά το 1783, τα χωράφια εκεί και στη γη του Λαπάθους και τα εις Μετόχι "Υψων" (μάλλον Γύψου) (σελ. 1012).

η) Στο Αρχείο Αρχιεπισκοπής, βιβλίο ΛΑ, με αυξ. αρ. 83, καταγράφηκαν το 1884 τα όρια του μοναστηριού.

"11 Οκτωβρίου Ημέρα Πέμπτη

Μαρτυρία υπερεβδομηκοντούτιδος Χ' Νικόλα Μιχαήλ από τα 'Αρδανα
Λακκο(γ)ούναρα εκ νότου και δυτικώς

Ραχΐδια εκ νότου και δυσμών

νερόν του Δυοσρείς εκ νότου

νερόν του Πιθαρά εκ βορρά

Κυπερούντα και περιβόλι του Μοναστηριού σκάλες εξ (6) εκ βορρά

νερόν του Τσελεφού εκ βορρά

λιθάρι Χρυσούπη με το νερόν του εκ βορρά

νερόν του Λάξη εκ νότου

λάκκος της Πλουσιάς με τας πέριξ ελαίας εκ νότου

Ταύτα εις τα όρια τα οποία περιέχουσι σκάλας περίπου δύο χιλιάδες
(2000) "

θ) Εις την πινακοθήκη Αρχιεπισκόπου Γ' υπάρχουν τρεις εικόνες από το Τοχνί. (δες φωτογραφίες σελ.107)

"Σταύρωση" 16ου αιώνα, διαστάσεις 41 X 32 εκ.

"Χριστός" 16ου αιώνα, διαστάσεις 117 X 73 εκ.

"Βάπτισις του Χριστού" 16ου - 17ου αιώνα, διαστάσεις 115.8 X 72.5 εκ.

3.2.2. Άλλες πληροφορίες

Πριν πολλά χρόνια η εικόνα της Παναγίας πήρε φωτιά από το καντήλι της και μόλις πρόλαβαν οι εκεί κατοικούντες να περισώσουν ένα μέρος της. Έτσι έγινε νέα εικόνα από την Κατερίνα, σύζυγο του Κατακίδη.

Ο Ανδρέας (Καρεκλάς) θυμάται στο Τοχνί εικόνα του Αγίου Γεωργίου σχεδιασμένη σε πανί εμποτισμένο με γύψο και απλωμένο σε ξύλο, που ανήκε στην εκκλησία Αγίου Γεωργίου Μέλιας.



Η Σταύρωση.

Αρχικά το μοναστήρι κατοικείτο από μοναχούς, αργότερα όμως στα δωμάτια των μοναχών έμεναν γεωργοί και βοσκοί, που εργοδοτούνταν από την εκκλησία να φροντίζουν την περιουσία του μοναστηριού, δηλαδή χωράφια και ζώα.

Κατά περιόδους έμεναν στα δωμάτια του μοναστηριού γεωργοί και κτηνοτρόφοι, που ενοικίαζαν την περιουσία του ή που εργάζονταν σαν υπάλληλοι των ενοικιαστών. Π.χ. η οικογένεια Δημήτρη (Κουδέλλα) έμεινε εδώ για επτά περίπου χρόνια, όταν εργάζονταν για τον ενοικιαστή Μένοικο ή Πάρπα από το Τρίκωμο. Άλλη οικογένεια που έμενε εδώ ήταν του Ττόουλου Γιαννάτζη.

Το 1940 εργοδοτήθηκε στο Τοχνί σαν εμβολιαστής ο Νικόλας (Κκολής). Εργαζόταν τρεις μήνες το χρόνο, για τρία ως τέσσερα χρόνια, με τέσσερις βοηθούς να του προετοιμάζουν τις ελιές και χαρουπιές που εμβολίαζε.



Νότια άποψη του μοναστηριού του Τοχνιού (Φωτ. του σωματείου «Άγιος Μάμας» Μανδρών Αμμοχώστου).

Στο χώρο του μοναστηριού υπάρχουν μεγάλες αποθήκες που χρησίμευαν για το άχυρο των ζώων, το σιτάρι και το λάδι, που τα έβαζαν σε τεράστια πιθάρια. Στα υπόγεια δωμάτια κυρίως, αλλά και σε άλλα δωμάτια υπάρχουν τεράστια πιθάρια, τόσο μεγάλα που διερωτάται κανείς πώς τα έβαλαν εκεί μέσα.

Δίπλα στο χώρο του μοναστηριού λειτουργούσε αλώνι και ελιόμυλος, του οποίου η πρέσα είχε πλάκα από κυπαρίσσι με διάμετρο μεγαλύτερη του ενός μέτρου.

Το 1944 και το 1955 πουλήθηκαν σε δυο δόσεις κτήματα του μοναστηριού. Μερικά από αυτά τα αγόρασαν Μαντρίτες.

Έξω από το μοναστήρι υπάρχει τεράστιο κυπαρίσσι, ο "τεπάρισσος", που συγκαταλέγεται μεταξύ των μεγαλύτερων σε ηλικία και μέγεθος δέντρων της Κύπρου, με παράδοση και για το οποίο γίνεται αναφορά στο κεφάλαιο για τις παραδόσεις. Το 1969 ο Χριστόδουλος Κουτσογιάννη έστειλε επιστολή στο Τμήμα Αρχαιοτήτων, με την οποία επισήμαινε τον κίνδυνο να πέσει λόγω διάβρωσης του εδάφους ο "κυπαρίσσος". Το τμήμα ανάλαβε την στήριξη του δέντρου και δόθηκε έτσι η ευκαιρία να αναγνωρίσει τη σημασία του μοναστηριού και να αναλάβει την ανακαίνισή του, που άρχισε το 1970 και τελείωσε το 1973.

Άρχισαν τότε και οι επισκέψεις τουριστών, που γίνονταν βέβαια με μεγάλη δυσκολία λόγω της κακής κατάστασης των δρόμων. Η Τουρκική εισβολή και η κατοχή του μοναστηριού από τους Τούρκους όχι μόνο ανέστειλε κάθε προσπάθεια για το καλύτερο, αλλά δυστυχώς αντίστρεψε τις εξελίξεις, έτσι που σήμερα να αντιμετωπίζεται ολοκληρωτική καταστροφή του. Από πλευράς Τμήματος Αρχαιοτήτων το Τοχνί είναι αρχαίο μνημείο 2ου πίνακος.

Η Παναγία η Τοχνιώτισσα γιορτάζει στις 25 Μαρτίου και 21 Νοεμβρίου. Παλαιότερα, που δε γινόταν λειτουργία στην Παναγία τη Γαλακτοτροφούσα, γιόρταζε και στις 2 Φεβρουαρίου και 8 Σεπτεμβρίου. Πάντα ο εορτασμός ήταν σημαντικό γεγονός για όλη την περιοχή λάμβαναν δε ουσιαστικό μέρος πιστοί, εκτός των Μαντριτών, από τη Γύψου κυρίως, αλλά και από την Ακανθού, το Τρίκωμο,



Στο πανηγύρι του Τοχνιού.

τα Άρδανα και άλλες κοινότητες. Παλιά, όταν η συγκοινωνία γινόταν με τα ζώα, οι ξένοι έφταναν από το απόγευμα της προηγούμενης μέρας και φιλοξενούνταν στο μοναστήρι. Την ημέρα της γιορτής μετά τη λειτουργία έστρωναν τραπέζι στα δώματα του μοναστηριού ή κάτω από τον κυπάρισσο ή και στη γύρω περιοχή και ακολουθούσε γλέντι.

Η Παναγία του Τοχνιού ήταν το καταφύγιο των κατοίκων όλης της γύρω περιοχής. Οι Γυψιώτες, για παράδειγμα, σε καιρούς ανομβρίας έπαιρναν, πεζοί και με ψαλμωδίες, την εικόνα στο χωριό τους για παράκληση και οι βροχές ήταν άμεσες. Σε περιπτώσεις θανατηφόρων ασθενειών οι κάτοικοι έζωναν με νήμα την εκκλησία και το κακό σταματούσε.

Σε μια περίπτωση ο Σάλιχος (Τούρκος) από τη Σύγκραση έφερε μέχρι τον Άγιο Ιάκωβο το κοπάδι του που αποδεκατίστηκε από ασθένεια και ζήτησε την προστασία της Παναγίας, οπότε ο Παπα-Πολύς έκαμε αγιασμό στο κοπάδι και το κακό σταμάτησε.

Η πίστη των κατοίκων των Μανδρών συνδέει την Παναγία του Τοχνιού με διάφορα φαινόμενα. Τέτοιες μαρτυρίες αναφέρονται πιο κάτω :

– Ο Γιαννής Σιαλή είδε ένα απόγευμα φως να κινείται από το Τοχνί προς τη Γύψου. Το βράδυ στο χωριό έμαθε ότι εκείνη περίπου την ώρα οι Γυψιώτες μετέφεραν την εικόνα της Παναγίας από το Τοχνί στο χωριό τους για παράκληση.

– Το 1974 κατά τη διάρκεια της 1ης εισβολής των Τούρκων, 23 Ιουλίου, ξέσπασε μεγάλη πυρκαγιά από την Καντάρα, που έφτασε μέχρι την περιοχή Καπνερρή έξω από το χωριό. Όπως αγωνίζονταν οι κάτοικοι να προφυλάξουν το χωριό, η Γιανούλα Γεωργίου (Τσίρτη) είδε φωτιά σαν κοφίνα να κινείται από το ύψος της Αλωνιάς προς τα Ανατολικά. Θεώρησε το φαινόμενο σαν παρουσία της Παναγίας. Αμέσως, παρά το τεράστιο μέγεθός της, η πυρκαγιά σταμάτησε τόσο απότομα να προχωρά, που άφησε μισή σχοινιά καμένη και την άλλη άβλαπτη.

3.2.3) Παραδόσεις

Για το κτίσιμο του μοναστηριού η παράδοση λέει:

Επί Τουρκοκρατίας στο μοναστήρι της Καντάρας ζούσαν καλόγεροι. Οι Τούρκοι της περιοχής τους ενοχλούσαν συχνά. Κάποτε όμως βάλθηκαν να τους εξοντώσουν. Οι καλόγεροι έμαθαν τις προθέσεις τους και τους περίμεναν. Όταν λοιπόν οι Τούρκοι κινήθηκαν με κακό σκοπό, οι καλόγεροι έφυγαν από το μοναστήρι και φυσικά κυνηγήθηκαν από τους Τούρκους. Κυνηγημένο ένα καλογεράκι έφτασε σε ένα βράχο, ψηλό και απότομο, που είναι σε περιοχή στα βορειοανατολικά του



Πίσω οι βράχοι: ο "Φονιάς" δεξιά, στο κέντρο το Λιχάρι της Μέσης, αριστερά το Λιχάρι της Βρύσης

χωριού, και από το μοναδικό μονοπάτι ανέβηκε πάνω να κρυφτεί. Εκεί το ανακάλυψαν οι Τούρκοι και όταν πια το πλησίασαν, αποφάσισε, μια και δεν υπήρχε άλλη διέξοδος, να πέσει στον γκρεμό παρά στα χέρια του αλλόθρησκου. Έκαμε λοιπόν την προσευχή του και έριξε το κορμί του στο χάος. Όμως, ώ του θαύματος, η Παναγία το κράτησε στον αέρα και σαν να είχε φτερά πέταξε μέχρι την κορυφή λόφου πιο νότια, που γι' αυτό πήρε το όνομα "Καλοήρι". Έτσι γλύτωσε το θάνατο. Οι

Τούρκοι, που προσπάθησαν να το ακολουθήσουν με τον ίδιο τρόπο, έπεσαν στο χάος και σκοτώθηκαν, και γι' αυτό ο βράχος ονομάστηκε "Φονιάς". Το καλογεράκι λοιπόν για να ευχαριστήσει την Παναγία, έψαξε εκεί κοντά για θέση με νερό, όπου και έκτισε μοναστήρι με εκκλησία αφιερωμένη στην Παναγία.

3.3) Αρχάγγελος (Αρκάντζιελος)

Στην ομώνυμη περιοχή υπάρχουν ερείπια. Στο βιβλίο "Καταβολές" του Σ. Χατζησάββα διαβάζουμε:

"Αρχάγγελος. Πρωτοβυζαντινός οικισμός. Ανάμεσα στα κατάλοιπα του οικισμού δεσπόζουν τα ερείπια της εκκλησίας του Αρχάγγελου, που βρίσκεται στα νότια του οικισμού αυτού", (σελ. 104).

Στο χώρο που είναι σήμερα η εκκλησία υπάρχουν τα θεμέλια παλιάς εκκλησίας, που σε ορισμένα σημεία φαίνονται και τοιχογραφίες.

Παλιά, όσοι έπασχαν κυρίως με πυρετό, έπαιρναν τάμα στον Άγιο αυγό ή κρεμμύδι, το απόθεταν στα χαλάσματα, **τζυλιούνταν** (κυλούσαν το σώμα τους) στο χώμα και ζητούσαν θεραπεία από τον Άγιο.

Ένα κτήμα δίπλα από την εκκλησία ανήκε στον Ευθύμιο Νικόλα Μιχάλη και ήταν γεμάτο με πέτρες, που δεν άρμοζαν στο χώρο. Αυτό είναι μαρτυρία ότι υπήρχε παλαιότερα εκεί μεγάλο κτίσμα. Τα παιδιά του Ευθύμιου, όταν ακόμα πήγαιναν σχολείο, κάθε πρωί έπρεπε να μαζέψουν πέτρες από το χωράφι με σκοπό να καθαρίσει ο χώρος και να γίνεται καλύτερη παραγωγή. Τις πέτρες αυτές έβαζαν στο χώρο της χαλασμένης εκκλησίας.

Η νέα εκκλησία κτίστηκε το 1968, δίπλα στα χαλάσματα από τον Νικόλα Ευθυμίου, σαν τάμα για το γλυτωμό του γιου του από πιθανή καταδίκη του σε θάνατο, επειδή στον αγώνα 1955-59, όταν ήταν καταζητούμενος, συνελήφθη να κουβαλά όπλα από τους αποικιοκράτες.

3.4) Άλλες εκκλησίες

α) Στον Άγιο Θιόφιλο υπήρχε εκκλησία. Υπάρχουν εκεί κτίσματα γνωστά σαν το "θρονί", τοίχος με πέτρες πελεκητές και μεγάλη σπηλιά, κάπου 50 μέτρα από το νερό, με τρύπα στο βάθος της ανοικτή προς τα πάνω (πιθανόν εξαεριστήρας). Το 1970 ο Άγιος Θεόφιλος οραμάτισε το Σωτήρη Ανδρέα Λούκα ότι στη θέση εκεί υπάρχει **σικλί** (κουβαδάκι) με λεφτά. Του είπε να τα βρει και να τα χρησιμοποιήσει για να κτίσει εκκλησία για τον Άγιο.

β) Υπάρχουν χαλάσματα εκκλησίας του Αγ. Αντρονίκου στο Μισοΰψαρι.

γ) Χαλάσματα εκκλησίας της Αγ. Παρασκευής υπάρχουν στο Καμίνι.

δ) Ο Ανδρέας (Καρεκλάς) θυμάται χαλάσματα στο σπίτι του (χώρος γνωστός σαν "μύλος της εκκλησίας"), που πιστεύεται ότι ήταν παλαιότερα μικρή εκκλησία.

4) Νεκροταφείο. (δές καί ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 21)

Μέχρι το 1945 τους νεκρούς τους οι Μαντρίτες τους έθαβαν στην αυλή της εκκλησίας. Το 1945, με πρωτοβουλία του τότε κοινοτάρχη Νικόλα Ευθυμίου, αγοράστηκε από το χωριό με 12 λίρες κτήμα από τον Κασιούλα. Στο κτήμα αυτό, που είναι στα νότια του χωριού, επειδή το έδαφος κρίθηκε από τους αρμόδιους σαν κατάλληλο, έγινε το νεκροταφείο. Πρώτος που θάφτηκε στο νέο νεκροταφείο ήταν ο Σταύρος Παύλου. Επειδή ήταν ο πρώτος, η κυβέρνηση πλήρωσε στην οικογένειά του τρεις λίρες για τα έξοδα της ταφής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

1) Τηλέφωνο

Το 1951 το δασονομείο διακλαδώνει γραμμή και στο χωριό Μάνδρες, αμέσως ύστερα από τη διακλάδωση στο Φλαμούδι, με τηλεφωνικό κέντρο την Καντάρα. Η διακλάδωση έγινε για σκοπούς του δασονομείου, όμως ταυτόχρονα εξυπηρετούνται και οι γύρω κοινότητες.

Το τηλέφωνο αρχικά τοποθετήθηκε στο σπίτι του Κώστα Κουτσόφτα, που ήταν τότε δασοφύλακας. Το 1968 περίπου μεταφέρεται για λίγο στο σπίτι του Χριστόδουλου Κουτσογιάννη, που το ενοικίαζε ο δασοφύλακας Λοΐζος και τέλος στο σπίτι του Γιωρκατσά, που το ενοικίαζε ο δασοφύλακας Ευθύμιος Χατζηευθυμίου.

Κοινοτικό τηλέφωνο τοποθετήθηκε στο κέντρο του χωριού, δίπλα στο καφενείο (73) που έχει σήμερα ο Τάκης Ζορπά και λειτουργούσε υπό την ευθύνη άλλοτε του κοινοτάρχη και άλλοτε του καφετζή.

2) Ταχυδρομείο (δές και ΣΥΜΠΛΗΡΩΝΑ 2, σελ. 21)

Το ταχυδρομείο, η **πόστα**, λειτουργεί στο καφενείο του Τάκη Ζορπά, που ανήκε παλαιότερα στο Νικόλα Ευθυμίου. Παλιά το ταχυδρομείο ήταν στο καφενείο του Νικόλα (Καφετζή), όμως γύρω στο 1945 ο Νικόλας το έφερε στο δικό του καφενείο.

Η μεταφορά του ταχυδρομείου γινόταν παλιά δυό φορές τη βδομάδα με το γαϊδούρι από ένα Γερασιώτη και πιο ύστερα από κάποιο Τρικωμίτη. Αργότερα τη μεταφορά του αναλαμβάνουν κατά περιόδους κατόπιν προσφοράς, ο **πόστατζής** Γεώργιος από το Τρίκωμο, που ήταν και ταξιτζής, ή ο οδηγός του λεωφορείου των Μανδρών, που κάνει τη "γραμμή" της συγκοινωνίας.

Όταν γίνεται η μεταφορά του ταχυδρομείου με το λεωφορείο της συγκοινωνίας, μόλις κατεβούν από το λεωφορείο όσοι έρχονται από την πόλη, επειδή το καφενείο είναι και στάση, μπαίνουν όλοι στο καφενείο και περιμένουν πρώτα να "ανοίξει η πόστα", να φωναχτούν τα ονόματα όσων έχουν επιστολή και μετά να πάνε στα σπίτια τους.

Ο καφετζής έχει τη σφραγίδα με την οποία σφραγίζει τις επιστολές πριν τιςβάλει στον ταχυδρομικό σάκκο και η οποία γράφει "Ταχυδρομείο Μανδρών".

3) Κυβερνητικές υπηρεσίες

α) Ιατρική υπηρεσία (δές και ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 19)

Τα παλιά χρόνια ο γιατρός που ερχόταν στο χωριό ήταν ιδιώτης και ερχόταν ύστερα από πρόσκληση. Μεταφορικό μέσο για το γιατρό ήταν το άλογό του. Φυσικά αυτό στοίχιζε πολύ στον άρρωστο. Σε περίπτωση επιδημίας ερχόταν και κυβερνητικός γιατρός.

Τα τελευταία χρόνια την κοινότητα επισκέφτεται κάθε βδομάδα ή κάθε δεκαπέντε μέρες κυβερνητικός γιατρός. Σαν ιατρείο χρησιμοποιείται κάμαρη σπιτιού, που την ενοικιάζει το χωριό. Για μια περίοδο ενοικιαζόταν μέρος του σπιτιού του Χριστόδουλου Κουτσογιάννη.

Υπάρχει στο χωριό μόνιμος υπάλληλος του υγειονομείου, ο Γεώργιος Χρυσοστόμου, ο οποίος ψεκάζει τους λάκκους και τις λάντες, για να μη γίνεται εκκόλαψη κουνουπιών και έτσι να αποφεύγεται η ελονοσία.

β) Υπάλληλος του γραφείου ευημερίας κάνει επισκέψεις όπου και όταν χρειάζεται.

γ) Το γεωργικό τμήμα στέλλει συχνά υπαλλήλους του για βοήθεια των Μανδριτών γεωργών και κτηνοτρόφων.

4) Φωτισμός

Παλιά φωτιστικό μέσο ήταν το λυχνάρι, στερεωμένο σε ένα πάσσαλο στο μέσο του δωματίου με καύσιμο υλικό το λάδι. Επειδή το λάδι ήταν ακριβό, στο σταύλο των ζώων χρησιμοποιούσαν κατασκευή με καύσιμο το πετρέλαιο. Η κατασκευή αυτή ήταν ένα τενεκεδένιο δοχείο κλειστό, πάνω στο πώμα του οποίου υπήρχε τρύπα. Μέσα στο δοχείο έβαζαν το πετρέλαιο και από την τρύπα περνούσαν φτιλί. Το άναβαν όμως μόνο στο δωμάτιο των ζώων, γιατί ήταν προβληματικό, επειδή η καύση δε γινόταν καλά και απέδιδε πολλή αιθάλη.

Πιο ύστερα χρησιμοποιείται σαν φωτιστικό μέσο λάμπα "2 ή 3 νούμερο". Την χρησιμοποιούσαν κυρίως οι γυναίκες για τις δουλειές, όπως για παράδειγμα όταν ύφαιναν με την παρέα και άλλων γυναικών, που μια μασούριζε και άλλη "έκαμνε σμιλί" ή κεντούσε. Το πετρέλαιο αγόραζε ένας σε μεγάλα κλειστά δοχεία, τενεκέδες και το μεταπωλούσε στους άλλους σε μικρότερα δοχεία, μπουκάλες.

Το "λουξ" πρωτοεμφανίστηκε το 1935. Λειτουργεί με πετρέλαιο και αμιάντο, όμως έχει πολύ μεγαλύτερη απόδοση από τη λάμπα.

Το πρώτο ηλεκτρικό φως στις Μάνδρες, παραγόμενο με ενοικιασμένη πετρελαιομηχανή - γεννήτρια, χρησιμοποιήθηκε για το γάμο του Χριστόδουλου Κουτσογιάννη με την Κατίνα (1957). Με την ίδια μηχανή παραγόταν ηλεκτρισμός στο σιδηρουργείο του Παναγή Χαμπή (Σιαμπουλά) για ηλεκτροκολλήσεις.

Το ηλεκτρικό ρεύμα διακλαδόθηκε στα σπίτια από 31/10/1969 και ηλεκτροφωτίστηκε έτσι όλο το χωριό.

5) Καφενεία

Το πρώτο καφενείο από αυτά που θυμούνται, γνωστό και αργότερα σαν "καφενού", λειτούργησε στο σπίτι που σήμερα ανήκει στο Μιχάλη (Παρπέρη) Νικόλα Κουτσόφτα (21), με καφετζιή το Χ'Χάμπο Σαουρή (Σαουρτά), πριν το 1885.

Το 1890 ο Γεώργιος (Κοκκωνής) λειτουργεί καφενείο στο σπίτι (24) που έχει τώρα ο εγγονός του Ανδρέας Νικόλα (Καφετζιή) Καραγιάννη. Τη λειτουργία του συνέχισε ο γιος του Κοκκωνή, Νικόλας (Καφετζιής), γι' αυτό πήρε και το επίθετο "Καφετζιής".

Το 1900 ακολουθεί ένας ξένος με καφενείο στο σπίτι (10) που ανήκει σήμερα στο Νικόλα (Κκολή) Μιχάλη Κουτσόφτα.

Στο ανώι του σπιτιού του Χαμπή Ευθυμίου (2), ο πατέρας του Ευθύμιος Νικόλα λειτούργησε το επόμενο καφενείο από το 1920. Πάνω από την είσοδο υπήρχε η επιγραφή "Το μέγα καφενείον η αγάπη του λαού".

Δυο καφενεία λειτουργούσαν τα τελευταία προ της εισβολής χρόνια. Το ένα λειτουργούσε ο Χριστόδουλος (Ττόουλος) Γιαννάτζη στο σπίτι του (56) και το οποίο άρχισε ο Γιάγκος Μιχάλη (Τσίαήλη). Το δεύτερο λειτουργούσε στο σπίτι



Το Καφενείο του Νικόλα Ευθυμίου (Στην πόρτα κρέμεται σφακτό με κρεοπώλη το Μιλή).

του (73) ο Τάκης Ζορπά με τη σύζυγό του Κατίνα Πολύ Ευθυμίου. Το αγόρασαν το 1964 από το Νικόλα Ευθυμίου, ο οποίος το ξεκίνησε το 1943.

6) Ελαιοτριβεία

Υπάρχουν αρχαιολογικά τεκμήρια για τη λειτουργία ελαιοτριβείων σε παλαιούς οικισμούς στη γύρω περιοχή, όπως στο Καμίνι και στο Βουνάρι της Κουκκουλλούς¹.

Σημάδια ύπαρξης ελαιοτριβείου υπάρχουν και στο μοναστήρι του Τοχνιού. Στα Πετρερά δε υπάρχει **σκουτέλλι**, δηλαδή πέτρινη βάση ελαιοτριβείου.

Δυο ελαιοτριβεία λειτουργούσαν ήδη το 1910. Ιδιοκτήτης του ενός ήταν ο Μιχαήλ (Σιαλής) Γιαννή και το είχε κτισμένο στην αυλή του. Το δεύτερο ελαιοτριβείο ανήκε στην εκκλησία του Αγίου Μάμα και ήταν κτισμένο σε κτήμα της, δίπλα από το σπίτι (25) του Ρούσου.

Το 1928 ο Ευθύμιος Νικόλας λειτούργησε στο σπίτι του (73) ελαιοτριβείο, το οποίο έφερε από την Ακανθού. Αργότερα το έδωσε στο γιο του Νικόλα. Τα μηχανήματα υπάρχουν ακόμα στο σπίτι αυτό, που το αγόρασε ο Τάκης Ζορπά.

Τα τελευταία πριν την εισβολή χρόνια λειτουργεί, σύγχρονο για την εποχή του, μηχανοκίνητο ελαιοτριβείο, που ανήκει στη Συνεργατική Μανδρών.

7) Αλευρομηχανή

Ανήκει στη Συνεργατική του χωριού, λειτουργεί μηχανοκίνητα στον ίδιο χώρο με το πιο πάνω ελαιοτριβείο μέχρι την προσφυγοποίηση. Εκτός από τους κατοίκους του χωριού, τα μηχανήματα αυτά εξυπηρετούν και τους Τούρκους κατοίκους του Αγίου Ιακώβου.

1. Σ. Χατζηγιάνη «Καταβολές» (1991), σελ. 104,106

8) "Παντοπωλεία" (δές και ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2. σελ. 22)

Λειτουργούσαν και λειτουργούν στα καφενεία μέχρι σήμερα. Από το 1950 περίπου λειτουργεί παντοπωλείο της Συνεργατικής. Ειδικά για οικιακά σκεύη είχε κατάστημα σε διάφορες κατά καιρούς θέσεις ο Μιχάλης (Σιάηλας) από το 1943. Για την πώληση φθαρτών λειτουργεί κατάστημα αρχικά ο Μιλής και αργότερα και ο Παναής Χαμπή.

Από παλιά ως τη μέρα της προσφυγιάς, γυρόφερναν στο χωριό πουλώντας την "πραμάτεια" τους διάφοροι πλανοδιοπώλες, με τα γαϊδουράκια τους αρχικά και με αυτοκίνητα αργότερα. Μερικοί από αυτούς ήταν χωριανοί, όπως ο Σιάηλας, ο Μιλής και πολλοί ξένοι.

9) Κουρεία

Κατά το 1930 εργάζονταν στις Μάνδρες κουρείς ξένοι, όπως για παράδειγμα ο Μιχαήλης από τα Άρδανα και ο Πέτρος Παττίχης από το Λευκόνοικο. Πρώτος Μανδρίτης που εργάστηκε στο χωριό σαν κουρέας, **παρπέρης**, ήταν ο Μιχάλης Κουτσόφτας, που πήρε και διατηρεί από τότε το επίθετο "παρπέρης". Ακολουθούν αργότερα ο Γιαννής Μιχάλη (Σιάηλα) με κουρείο στο σπιτάκι του Σώτηρου (55) και ο Κυριάκος (Τζιονής) Γιαννή στο ισόγειο των σπιτιών της εκκλησίας (αΑ).



*Ιδιοκτησία Σωτήρη Στυλιανού.
Στο ισόγειο λειτουργούσε ραφείο. Στο ημιυπόγειο το κατάστημα του Μιλή. (Φωτογραφία σωματείου «Άγιος Μάμας» Μανδρών Αμμοχώστου)*

10) Ραφτάδικα.

Ράβουν στο χωριό αρχικά ο Φοίβος Καραγιάννη στο σπίτι του και αργότερα, σε μαγαζί (55), ο Παναγιώτης Αντώνη (Καραντώνη).

11) Υποδηματοποιεία

Λειτουργούσαν στα σπίτια τους :

α) Τσαγγαράδικο, ο Γιώρκος (Τσαγγάρης) Δημήτρη παλιά και αργότερα ο Αδάμος Χ"Παναγή.

β) Σκαρπάρικο, ο Γεώργιος (Σκαρπάρης) Σάββα από το 1932 και αργότερα ο αδελφός του Δήμος Σάββα.

12) Μαραγκός.

Τελευταίος μαραγκός στις Μάνδρες ήταν ο Γεώργιος Κουτσογιάννης.

13) Σιδηρουργεία.

Δύο σιδηρουργεία λειτουργούσαν μέχρι την εισβολή. Το ένα το είχε ο Αντώνης Καραγιάννη και το άλλο ο Παναγής Χαμπή (Σιαμπουλλά) και οι δύο σε μαγαζί δίπλα από το σπίτι τους.

14) Τράπεζα (δές και ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2. σελ. 22)

Οι κάτοικοι των Μανδρών ίδρυσαν Συνεργατική Τράπεζα που εξυπηρετούσε όλους τους χωριανούς.

15)Σφαγείο - κρεοπωλείο

Παλιά ο καθένας έσφαζε για λογαριασμό του στο σπίτι του ή στο χωράφι του, ενώ ο κασάπης έσφαζε τα ζώα στο χωράφι, δίπλα από το καφενείο και πωλούσε το κρέας στο καφενείο². Αργότερα ο Μιλής λειτουργούσε κρεοπωλείο στο ημιυπόγειο (55), ιδιοκτησία του Σώτηρου. Τέλος λειτουργεί δημόσιο σφαγείο - κρεοπωλείο, με κύριους κρεοπώλες το Μιλή και τον Παναγή Χαμπή.

ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΜΑΝΤΡΕΣ...



Κάτοικοι του χωριού Μάνδρες της επαρχίας Ἀρμοχώστου ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ Φλαμουδιοῦ ξεφορτώνουν τηλεφωνικούς στύλους γιὰ νὰ συνδέσουν καὶ αὐτοὶ τὸ χωριό τους.

Φωτογραφία ἀπὸ παλιά εφημερίδα.

2. Δες φωτογραφία σελ.87

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΔΙΑΤΡΟΦΗ

1) Προέλευση

1.1) Η γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή περιλάμβανε τα πιο κάτω προϊόντα:

- α) Από τα γεωργικά : δημητριακά (σιτάρι, κριθάρι), όσπρια (ρεβύθι, φακή, κουκιά, φάβα), ελιές, πατάτα, σταφύλι, χαρούπια.
- β) Από τα κτηνευτικά: κρεμμύδια, ντομάτες.
- γ) Από τα κτηνοτροφικά: κατσίκι, πρόβατο.
- δ) Από τα οικόσιτα: κοτόπουλο, χοίρος.
- ε) Από τα παράγωγα : λάδι, **χαλλούμι**, αυγά, κρέας, **παστά**, λίπος.

1.2) Η φύση πρόσφερε πολλά και διάφορα αγριόχορτα, **καραόλους** και κυνήγι.

1.3) Η ντόπια παραγωγή σε τρόφιμα ενισχυόταν με άλλα που έφερναν διάφοροι μεταπωλητές από αλλού. Έτσι γύρω στο 1910 ένας κάτοικος Τρικώμου πήγαινε στο Βαρόσι με γαϊδούρι, ψώνιζε ανάλογα με την εποχή πορτοκάλια, πατάτες, ντομάτες, αγγουράκια, σέλινο και τα έφερνε μια φορά τη βδομάδα στο χωριό, όπου τα πωλούσε αντί αυτών, λαδιού, σιταριού. Αργότερα ο Παναγής Γιαχάλη, επίσης από το Τρίκωμο, πρώτα με γαϊδούρι και ύστερα με κάρο τροφοδοτούσε το χωριό με τρόφιμα. Από τους χωριανούς, ο Μιλής ασχολήθηκε με τα τρόφιμα διατηρώντας κατάστημα για το σκοπό αυτό και τελευταία ο Παναγής Χαμπή.

2) Το σιτηρέσιο

2.1) *Η βάση του φαγητού ήταν:*

Για όλους το σιτάρι σε διάφορες παραλλαγές, η ελιά, το κρεμμύδι, τα αγριόχορτα.

Για λίγους, ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση, πατάτες, χαλλούμι, αυγό.

Και το κρέας, για πολύ λίγους κάπως συχνά, ενώ για τους άλλους τις Κυριακές και τις μεγάλες γιορτές.

2.2) *Την περίοδο γύρω στο 1920 το σιτηρέσιο περιλάμβανε:*

α) **Μπούκκωμα** (πρόγευμα): Ψωμί, ελιές, **σιμιθιά**, **τσιορθάς**, **γρούτα** και για λίγους αυγό, λουκάνικο, παστό χοιρινό.

β) Γεύμα : Ψωμί, ελιές (ίσως στα κάρβουνα), καπύρα με λίπος χοίρου, καππάρι ή ριζόνια ξιδάτα, πουργούρι με κρεμμύδι ή καραόλους (σαλιγκάρια), πατάτες βραστές με λάδι σαν σαλάτα. Διάφορα αγριόχορτα, ανάλογα με την εποχή, όπως για παράδειγμα λαψάνες, χωστές, τσάκρες, μαυρόκαλλοι, **τρισατσίες**, ριζόνια, τσάμπουνι κ.ά. Επίσης **μούττες** (τρυφεροί βλαστοί) θάμνων, όπως σχοινιάς, τριμιθιάς, ακόμα και άνθη όπως του θρουμπιού. Το ότι θεωρούσαν αξιόλογη τροφή τις μούττες των θάμνων, το εξέφραζαν συχνά, όποτε ήθελαν να χαρακτηρίσουν μια κοπέλλα σαν ωραία, με το δίστιχο :

*Η μάνα που σε γέννησεν εγύριζεν τα όρη
έτρωεν μούττες των δεντρών τζι έκαμεν έτσι κόρη*

γ) Βραδινό: Κουκιά, φακές, ρεβίθι, φάβα, πατάτες, **τουμάτσια**, ραβιόλες, μόλочες, **τερτζελλούθκια** με το **τερατσόμελο**.

δ) Φρούτο: Στην εποχή του σταφύλι, μόσφιλα, άγρια αχλάδια, και για λίγους το σύκο.

ε) Γλυκά : Από τα σπιτίσια, το κουλούρι, η **γρυσταρκά**, ο χαλουβάς, ο **καϊκάνας**, το **πουρέκκι** του χαλλουμιού, τα **ξεροτήανα**, οι **πισίεις**. Από τα αγοραστικά, το παστέλλι και ο κούζος.

Το σιτηρέσιο του ιδιώτη, στη δουλειά έξω από το σπίτι, περιλάμβανε βασικά ψωμί που το συνόδευε κανένα **καττίκκι**, δηλαδή κάποιο επί πλέον φαγώσιμο, σαν μεζές. Για καττίκκι είχαν οι παλιοί για παράδειγμα, λίγες ελιές, χαλλούμι, κάποιο αγριόχορτο, ή σχεδόν κάθε τι φυτικό τρυφερό. Έτσι, όταν ετοιμαζόταν από τη γυναίκα η **βούρκα**, της έλεγε ο σύζυγος "μα ψουμί ξερό; Βάλε τζαι καττίκκι". Οι ελιές μεταφέρονταν στη βούρκα μέσα σε **κολοκά**. Δεν είχαν όλοι ελιές, υπήρξε δε χρονιά που δεν είχε κανείς. Λίγοι επίσης είχαν χαλλούμι για καττίκκι.

Οι εργάτες έτρωγαν, το μεσημέρι και το βράδυ, από το φαγητό του εργοδότη στον οποίο δούλεψαν όλη την ημέρα. Το βράδυ έτρωγαν στο σπίτι του εργοδότη. Το φαγητό ήταν σερβιρισμένο στο **ταβλί**, μέσα σε μια **τσάρτα**, από την οποία έτρωγαν πολλοί μαζί. Στο χωράφι, έτρωγαν συνήθως πιλάφι, πάλι κάθε τέσσερις με πέντε μαζί εργάτες μέσα από ένα δοχείο ή όλοι, αν ήταν πολλοί, από το **δουρνί** και όποιος προλάβει. Στην περίπτωση που έτρωγαν από του εργοδότη το φαγητό, δε μπορούσε αυτό να είναι φτωχικό, χωρίς να σημαίνει πως ήταν και πλούσιο. Από τη μια λοιπόν για παράδειγμα, έτυχε στη Ττίνα, που μια βδομάδα δούλεψε σε δυο τρεις διάφορους χωριανούς, γιατί τους χρωστούσε ήδη λεφτά, να τρώει κάθε βράδυ κουκκιά. Φυσικά στον τελευταίο εργοδότη δεν άντεξε και είπε τον πόνο της "μα πάλε κουτσιά;". Από την άλλη όμως, όταν μια φορά ο εργοδότης από λάθος πήρε στους εργάτες του ψωμί κριθαρένο και επειδή εκείνοι ήξεραν ότι στο σπίτι είχε σιτάρι, απαίτησαν να τους φέρει να φάνε ψωμιά σιταρένια για να συνεχίσουν την δουλειά.

2.3) Άλλες πληροφορίες

Τα φασόλια πρωτομαγειρεύτηκαν στις Μάνδρες το 1923, όταν τα έφερε ο δάσκαλος Π. Παντέλης. Το 1930 ήταν ακόμα ισάξια με το κρέας.

Κρέας υπήρχε στο τραπέζι τις Κυριακές και τις γιορτές, και όχι για όλους, συνήθως κασίκι ή για όσους ήταν άρρωστοι, κοτόπουλο σούπα.

Το ψωμί για τους μη γεωργούς ή σχεδόν για όλους μετά το Πάσχα που λιγόστευε το σιτάρι, ήταν κριθαρένιο. Το κριθαρένιο ψωμί δεν ήταν αγαπητό, διότι από την πρώτη μέρα γινόταν σκληρό σαν πέτρα.

3) Υγιεινή των τροφών

Μέχρι τα τελευταία χρόνια, οι Μανδρίτες έπαιρναν τα περισσότερα φαγώσιμα κατευθείαν από τη φύση. Όσα τρόφιμα ήταν παραγόμενα με ανθρώπινη φροντίδα, δεν περιείχαν τεχνητές ουσίες, γιατί ο κόσμος δε χρησιμοποιούσε ακόμα ούτε λιπάσματα, ούτε φυτοφάρμακα, μα ούτε και συντηρητικά. Έτσι τόσο τα άμεσα τρόφιμα υλικά, όσο και εκείνα που ήταν παράγωγα άλλων, ήταν υγιεινά.

Για παράδειγμα, μερικές οικογένειες εξέτρεφαν, όπως αναφέρεται και πιο πάνω, χοίρο στο σπίτι για το κρέας του. Με το κρέας αυτό έφτιαχναν **παστά**, **μίλλαν** και **τιτσιρίες**, τα οποία φύλαγαν να τρων λίγα λίγα. Επειδή τροφή του χοίρου ήταν το κριθάρι ή η **πασπάλλα** (αλευρόσκηνη που έπεφτε από τις αλευρομηχανές) ανακατωμένη με νερό, το κρέας και το λίπος του ήταν λιγότερο βλαβερά από ότι θεωρείται σήμερα.

4) Διατήρηση τροφών.

Τα τελευταία χρόνια, αμέσως μετά την ηλεκτροδότηση των Μανδρών, τις τροφές διατηρούσαν όπως και σήμερα σε ψυγεία. Τα προηγούμενα όμως χρόνια εφαρμόζαν διάφορες μεθόδους διατήρησης. Μερικές από αυτές είναι και σήμερα γνωστές, όπως τα παστά στο λίπος, τα χαλλούμια στο **νορό** και τις ελιές στην αλάρη ή στο ξύδι. Άλλες δεν τις συναντούμε πια όπως :

α) Φύλαγαν μέσα στο άχυρο διαλεχτά παχουλά χαρούπια, που μάζευαν από το καλοκαίρι. Οι μαθητές κουβαλούσαν λίγα λίγα από αυτά μαζί τους στο σχολείο να φαν το διάλειμμα.

β) Διατηρούσαν ντομάτες τοποθετώντας τις πάνω στο άχυρο που ήταν στον αχυρώνα.

γ) Τα λεμόνια τα διατηρούσαν με τρεις τρόπους:

- Έβαζαν **ασπρογή** (χαβαρόχωμα) μέσα σε δοχείο και τα λεμόνια μέσα στην ασπρογή κατά στρώματα. Το σύνολο διατηρούσαν υγρό ραντίζοντάς το κατά διαστήματα με νερό.
- Αντί ασπρογής χρησιμοποιούσαν **κόντυλα**. Ράντιζαν κατά διαστήματα και αυτό το σύνολο με νερό.
- Τοποθετούσαν τα λεμόνια σε βρεγμένη **κούμνα**, την οποία έχωναν στο έδαφος μέχρι το στόμιό της και το στόμιο έκλειαν και **χύλωναν** με πηλό.

δ) Την αναρή αποξήρηναν πρώτα στον αέρα και μετά φύλαγαν σε κούμνα μαζί με σιτάρι.

ε) Για λίγες μέρες διατηρούσαν φρέσκα τα μερσίνια τοποθετώντας τα μέσα σε βρεγμένη κούμνα.

Αντίθετα για ορισμένες περιπτώσεις επεδίωκαν επιτάχυνση της ωρίμανσης κάποιων τροφών. Έτσι, για παράδειγμα, τα άγρια αχλάδια, **αρκάπια**, όταν τα έκοβαν ωμά, τα έβαζαν πάνω στο κριθάρι για να ωριμάσουν.

5) Προβλήματα διατροφής.

Μέχρι το 1940 περίπου η διατροφή ήταν πολύ σοβαρό πρόβλημα για τον κόσμο και αυτό φαίνεται από τα πιο κάτω:

α) Ορισμένες εκκλησιαστικές επιτροπές έδιναν για τα Χριστούγεννα από την περιουσία της εκκλησίας λάδι, χαλλούμι και αναρή σε πολλές οικογένειες που ήταν πολύ φτωχές.

β) Το σιτηρέσιο, όπως περιγράφεται πιο πάνω, ήταν πολύ λιτό και ιδιαίτερα λιγοστό.

γ) Πολλές ήταν οι περιπτώσεις που τα παιδιά μαζεμένα γύρω από ένα πανέρι τοποθετημένο σε καρέκλα για τραπέζι θα έτρωγαν λίγο ψωμί ή πίττα με ένα κομμάτι ρέγγα. Π.χ. η μάνα του Νικόλα (Κκολή) το 1910 είχε επτά παιδιά. Η μάνα τους λοιπόν έκαμνε επτά πίττες με το **μασράτζι** και τις έψηνε στο **σάτζι** για να φαν από μια.



Το τραπέζι των μικρών με ψωμί κι ελιά σε παλαιότερη εποχή.

δ) Χαρακτηριστικό είναι και το εξής περιστατικό. Ήταν σήκωση και η εκκλησία έσφαξε αίγα την οποία πωλούσε 5 γρόσια το κιλό. Όταν πήγε και ζήτησε ο Νικολής δεν του έδωσαν, γιατί δεν κρατούσε χρήματα. Ο Νικολής τότε φώναξε ένα συγχωριανό του να πάνε στον Υψαρόβουνο να φέρουν χωστές για να φαν τα παιδιά τους. Πήρε μαζί και το όπλο του, ένα καφουλάρη. Όταν γέμισαν τη βούρκα χωστές, ήταν πια απόγευμα και ξεκίνησαν για το γυρισμό. Στο δρόμο ενώ περνούσαν από την περιοχή Πηλός, πρόσεξαν ένα κοπάδι φάσσες να κάθεται σ' ένα δέντρο. Πλησίασε προσεκτικά και έρριξε μια ντουφεκιά. Έπεσαν επτά φάσσες. Άδειασαν τότε τη βούρκα από τις χωστές και έβαλαν τις φάσσες, τις δε χωστές έβαλαν σ' ένα πουκάμισο. Η χαρά των παιδιών στο σπίτι ήταν απεριγράπτη για το μεζέ που έφερε ο πατέρας τους, έστω και αν δυο φάσσες χρειάστηκε να ανταλλαγούν με ένα **κολότζι** κρασί από το καφενείο για τους μεγάλους.

ε) Το 40ήμερο και το 50ήμερο **χΰλωναν** τις **κούμνες** με τα παστά για να μην τρώνε κατά τη διάρκεια της νηστείας. Επειδή δε η νηστεία ήταν και ευκαιρία για οικονομία έλεγαν :

Νηστεύκω σε θεέ μου

εν' πόν' εχ'εις φτωχέ μου

6) Μαγειρική

Στο μαγείρεμα χρησιμοποιούσαν αντί λαδιού, βούτυρο που αγόραζαν σε τενεκεδένια δοχεία. Οι πατάτες γίνονταν γιαχνί και σπάνια τηγανητές, γιατί χρειαζόταν πιο πολύ λάδι.

Πιο κάτω περιγράφονται διάφορα φαγητά, η προετοιμασία των απαραίτητων υλικών και το μαγείρεμά τους.

6.1) Πουρκούρι (το):

Είναι σιτάρι χοντροκομμένο, μαγειρεμένο με τηγάνιση και νερό. Ετοιμάζεται η τηγάνιση με κρεμμύδι, φιδέ και κομματάκια ψωμιού. Προστίθεται νερό και όταν βράσουν ρίχνεται μέσα χοντροκομμένο σιτάρι σε ποσότητα μισή του νερού. Σιγοβράζει μέχρι να απορροφήσει όλο το νερό.

6.2) Ζυμαρικά :

Μακαρόνια (τα):

α) "κοριτσίστικα", ζυμαρί κουλουρεμένο στο χέρι με διάμετρο ενός χιλιοστού και μήκος δυο τριών εκατοστομέτρων, αποξηραμένο στον αέρα.

β) "ροανάτα", μοιάζουν μετά σημερινά γνωστά τρυπητά μακαρόνια. Κόβονται με τη βοήθεια σμίλας από βλαστό σκληοιτιζιού. Το ζυμαρί τυλίγεται στη σμίλα και πλάθεται στην άκρη της, ώστε να πάρει μικρό πάχος. Κόβεται σε κομμάτια 10 περίπου εκατοστομέτρων και αφαιρείται από τη σμίλα. Ψήνονται σε ζεστό νερό. Τρώγονται με άρτυση τριμμένου χαλουμιού ή τριμμένης αναρής. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις συνοδεύουν κοτόπουλο βραστό. Έλεγαν γι' αυτά:

μακαρόνια ροανάτα

η τζοιλιά μου πεχυμά τα (η κοιλιά μου τα επιθυμεί)

Φιδές (ο):

Είναι όπως τα "κοριτσίστικα" μακαρόνια, αλλά πιο λεπτά. Ο φιδές αποξηραίνεται προσωρινά στον αέρα και με την πρώτη ευκαιρία **κασιανίζεται**, στεγνώνει

και ροδοκοκκινίζει στο φούρνο μαζί με τα ψωμιά. Χρησιμοποιείται στην τηγάνιση κατά το μαγείρεμα του πουρκουρκού.

Τουμάτσια (τα):

Ανοίγεται φύλλο ζυμαριού και πασαλείβεται με αλεύρι. Κόβεται στη συνέχεια σε ορθογώνια κομματάκια με πλευρές ενός εκατοστομέτρου, που αποξηραίνονται στον αέρα. Τα τουμάτσια μαγειρεύονται όπως τα μακαρόνια.



Ζυμαρικά Πάνω: Τρι Κάτω: Τουμάτσια

Τρι (το):

Ανοίγεται φύλλο ζυμαριού και πασαλείβεται με αλεύρι. Κόβεται μετά σε κομματάκια παραλληλόγραμμα με διαστάσεις μισού επί δέκα μέχρι και τριάντα εκατοστομέτρων. Μαγειρεύεται σε ζεστό νερό και προστίθεται τηγάνιση από κομμάτια ψωμιού μεγέθους μπουκιάς. Το τρι, αν δε μαγειρευτεί αμέσως, φυλάγεται, αφού αποξηρανθεί στον αέρα.

Τετζίελλούθκια (τα):

Είναι ζυμάρι κουλουρεμένο με διάμετρο τριών μέχρι πέντε χιλιοστομέτρων, που του έδιναν το σχήμα του β. Το ψήσιμο τους γίνεται σε ζεστό νερό όπως και τα μακαρόνια. Τρώγονται με τερατσόμελο.

Ελιόπιττα (σακόπιττα) (η):

Είναι ζύμη ψωμιού σε πάχος δυο με τρία εκατοστόμετρα, με ελιές μαύρες φυτευτές από πάνω, ψημένη στο σάτζι. Το σάτζι είναι ανοικτή μεταλλική κούπα, διαμέτρου 40 περίπου εκατοστομέτρων, για ψήσιμο χωρίς λάδι.

Σχόιννόπιττες (οι):

Κατασκευάζονται με ζύμη πάχους ως ένα εκατοστόμετρο, με ανακατεμένους μέσα σπόρους σχοινιάς. Ψήνονται στο φούρνο.

Τιτσιριόπιπτες (οι):

Γίνεται ζύμη ψωμιού μέσα στην οποία ανακατεύονται κομμάτια τηγανισμένου χοιρινού λίπους, που είναι περίπου κύβοι πλευράς δυο - τριών εκατοστομέτρων. Το μείγμα απλώνεται σε πίπτες πάχους δυο εκατοστομέτρων. Ψήνονται στο φούρνο.

Μιλλόπιπτες (οι):

Η ζύμη ανοίγεται σε φύλλο και αλείφεται με λίπος χοίρου (μίλλα). Ψήνεται στο σάτζι ή στο φούρνο και περιχύνεται με μέλι.

6.3) Κρεατικά:

Πουμπάρι (το):

Γίνεται από παχύ έντερο τράγου αναποδογυρισμένο, που παραγεμίζεται με κιμά από κρέας τράγου, ρύζι και μπαχαρικά. Ψήνεται στο φούρνο. Συνήθιζαν να το φτιάχνουν τον Απρίλη τις Κυριακές, ιδιαίτερα όμως το Πάσχα. Οι φτωχοί το παραγέμιζαν με ρύζι ή πουργούρι.

Τταθάς (ο):

Κρέας με πατάτες και κρεμμύδι σε πήλινο δοχείο. Ψήνεται στο φούρνο.

Κλέφτικο (το):

Κρέας ψημένο με ειδικό τρόπο. Επειδή παλιά οι περισσότερες οικογένειες δεν είχαν λεφτά να αγοράσουν κρέας, η κλεψιά ήταν συνηθισμένο φαινόμενο. Κυρίως μερικοί βοσκοί ή άλλοι άνεργοι έκλεβαν ένα κατσίκι και το έγδερναν στο βουνό. Άνοιγαν μian τρύπα σε μια απότομη πλαγιά, άναβαν μέσα στην τρύπα φωτιά να ζεσταθεί καλά (να πυρώσει), άπλωναν πάνω στη στάχτη κλαδιά χαρουπιάς ή σχοινιάς και έβαζαν από πάνω το κρέας. Έκλειναν την τρύπα και μετά από μερικές ώρες είχαν έτοιμο φαγητό, "κλέφτικο".

Μερικά περιστατικά σχετικά με το κλέφτικο και την αστυνομία είναι τα εξής:

Κάποτε πήγε η αστυνομία στο σπίτι του Τσίερκέζου για έρευνα, μετά από πληροφορίες ότι είχε εκεί κλεψιμιό κρέας. Αυτός σε συνεννόηση με τη γυναίκα του έκανε ότι την κτυπούσε, ενώ της φώναζε ότι δεν έπρεπε μια και ήταν σήκωση να του μαγειρέψει **γρούτα**. Σαν άκουσε αυτά η αστυνομία, υπέθεσε ότι δεν μπορούσε σ' αυτό το σπίτι να υπάρχει κρέας κι έφυγε άπρακτη.

Σε άλλο σπίτι μια άλλη φορά, μόλις η οικοκυρά αντιλήφθηκε την αστυνομία να πλησιάζει, έβαλε το κρέας σε ρούχα στην παιδική κούνια και το κουνούσε σαν να το νανούριζε. Όταν μπήκε στο σπίτι η αστυνομία και την ρώτησε σχετικά, αυτή αρνήθηκε, ορκιζόμενη μάλιστα "να φάει ό,τι έχει στην κούνια παρά να κλέψει".

6.4) Σούπες:

Σιμιθκιά (η):

Αλεύρι μέσα στο οποίο έριχναν σταγόνες νερού, ώστε να σχηματιστούν κουβαράκια ζυμαριού. Χώριζαν τα κουβαράκια με **τατσιά**, και τα έψηναν σε ζεστό νερό.

Τσίορθάς (ο):

Γίνεται με νερό, πουργούρι, αλεύρι ή σιμιγδάλι και τηγάνιση.

Βράζεται το νερό, προστίθεται το πουργούρι με λίγο αλάτι και άμα ψηθεί προστίθεται το αλεύρι ή σιμιγδάλι. Τηγανίζονται χωριστά κομματάκια ψωμιού, ρίχνονται στο υπόλοιπο μείγμα και ανακατεύονται.

Γρούτα (η):

Χρειάζονται αλεύρι και ελάχιστο νερό. Π.χ. ένα ποτήρι αλεύρι ραντίζεται με δύο ως τρεις κουταλιές νερό. Με τις δύο παλάμες τρίβεται το ραντισμένο αλεύρι, ώστε να σχηματιστούν αρκετά κουβαράκια. Ρίχνεται το αλεύρι με τα κουβαράκια σε ζεστό νερό για λίγο (ως δέκα λεπτά). Προστίθεται τέλος τηγάνιση με κομματάκια ψωμιού.

Κοτσόζουμι (το) :

Κατασκευάζεται με **χαθέττα** (φάβα). Η φάβα αλέθεται από πριν για να ξεφλουδιστεί. Βράζεται ώσπου να λιώσει και τρώγεται κατά τη διάρκεια της νηστείας του Πάσχα με προσθήκη ξιδιού ή σε άλλες περιπτώσεις με προσθήκη τηγάνισης.

6.5) Γλυκά:

Καϊκανάς (ο):

Είναι μείγμα αυγών, αλευριού, ελάχιστου νερού και αλατιού. Κτυπιούνται καλά τα αυγά, προστίθεται το νερό και ανακατεύεται σ' αυτά το αλεύρι. Τηγανίζεται λίγο λίγο και αφού τοποθετηθεί στο πιάτο αρτύζεται με μέλι.

Χαλουθάς (ο):

Γίνεται με σμιγδάλι ή αλεύρι, ελαιόλαδο και τερατσόμελο αραιωμένο με νερό. Ζεσταίνεται το λάδι, μπαίνει το σμιγδάλι να ροδοκοκκινίσει και προστίθεται το τερατσόμελο, αφού πρώτα ζεσταθεί. Αμέσως κατεβάζεται από τη φωτιά και ανακατεύεται. Πλάθεται σε μπαλίτσες μεγέθους αυγού. Προαιρετικά μπαίνουν στο τέλος κούννες αμυγδάλου.

Πουρέκκια (τα):

Ζύμη ψωμιού που ανοίγεται σε φύλλο. Τηγανίζεται κρεμμύδι (με ελαιόλαδο), ανακατεύεται με τριμμένο χαλούμι και απλώνεται πάνω στο μισό φύλλο σε τετράγωνα πλευράς περίπου έξι εκατοστομέτρων. Σκεπάζεται με το υπόλοιπο μισό φύλλο και κόβεται σε τετράγωνα που να περικλείουν το απλωμένο μείγμα. Μετά ψήνονται στο **σάτζι**. Σερβίρονται με μέλι.

Ξεροτήνα (τα) (λοκμάδες):

Γίνονται με αραιωμένη ζύμη ψωμιού, γνωστή σαν **μπατή**. Η μπατή ζύμη γίνεται με αλεύρι, που ζυμώνεται με **προζύμι**, δηλαδή ζυμάρι φυλαγμένο από το προηγούμενο ζύμωμα και αφήνεται για λίγες ώρες σε ζεστό χώρο (σκεπασμένη με αρκετά ρούχα) για να γίνει η ζύμωση, "να μπει". Η ζύμη κόβεται με κουταλάκι σε μικρά κομμάτια που ρίχνονται σε μπόλικο καυτό λάδι. Σερβίρονται με ζάχαρη ή μέλι.

6.6) Ροφήματα :

Καφές

Για την κατασκευή του ροφήματος ετοίμαζαν σκόνη από σπέρμα κριθαριού το οποίο **κασιάνιζαν**. Έβαζαν το κριθάρι σε μεταλλικό βαρελάκι που στερέωναν σε άξονα και το περιστρεφαν πάνω από αναμμένα κάρβουνα, ώσπου το σπέρμα να "κασιανιστεί", δηλαδή να μαυρίσει. Το **κασιανισμένο** κριθάρι άλεθαν σε **χτιν** (γυδοχέρι).

Τσάι

Αφέψημα κυρίως φύλλων του φυτού χαχομηλιάς.

7) Ετοιμασία χρήσιμων υλικών μαγειρικής

Τερατσόμελο (το):

Διαλέγονται παχουλά χαρούπια. Πλένονται και αλέθονται στον ελιόμυλο. Στὸ σπίτι το άλεσμα **σήζεται** (διαχωρίζεται) με το **αρκό**, για να φύγει το πολύ λεπτοκομμένο. Τοποθετείται μετά το άλεσμα σε **κοφίνα**, πάνω από **χαρτζί**, και του ρίχνουν νερό, να φουσκώσει και να διαλυθεί στο νερό το μέλι. Το χαρτζί με το νερό μπαίνει στη φωτιά για αρκετές ώρες, ώσπου να **καταστηθεί**, δηλαδή να εξατμιστεί αρκετό νερό και να γίνει σιρόπι. Τρώγεται με το ψωμί ή με **τερζιελλούθκια**.

Ποτζιεφαλάες (οι):

Χοντρό πουργούρι από σιτάρι που σπάζει κατά το άλεσμα με το **χέρόμυλο**.



Ταμπουτσία

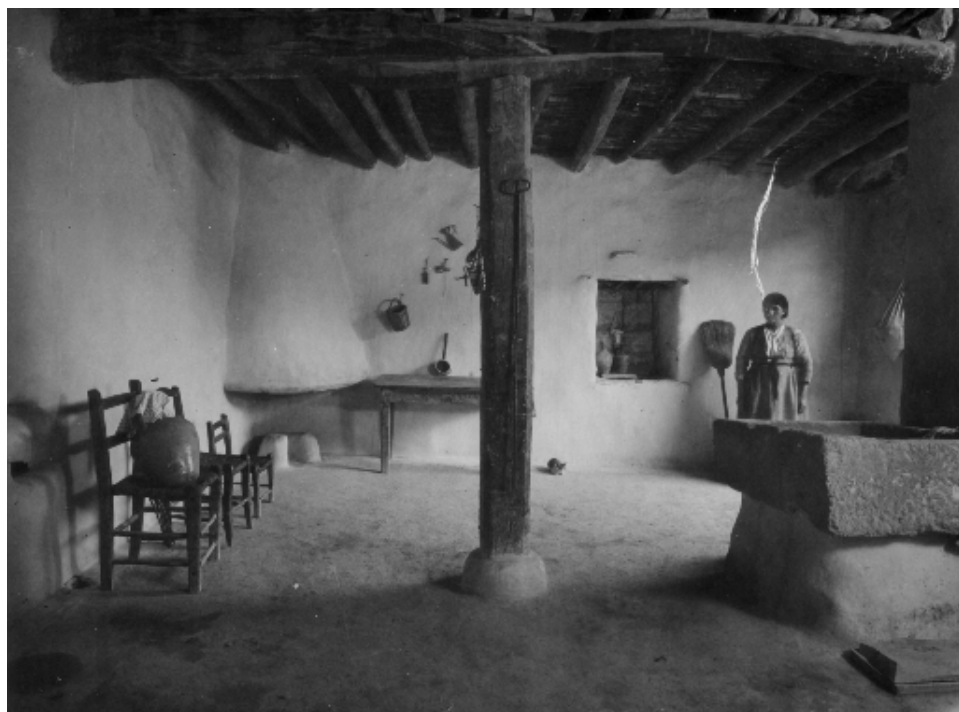
Αρκό



Η θέα των Τριών Λιχαρκών από το Λούμα

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ - ΙΣΤΟΡΙΑ



Εσωτερικό σπιτιών των Μανδρών
Φωτογραφία του 1930, από το Μουσείο Medelhavsmuseet, Stockholm

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

(δές καί ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2. σελ. 1)

Από την εποχή της Αποικιοκρατίας η περιοχή των Μανδρών αποτέλεσε αντικείμενο ερευνών από ειδικούς επιστήμονες, αρχαιολόγους, ξένους ή κυβερνητικούς. Στον ίδιο τον οικισμό των Μανδρών δεν υπάρχουν οποιαδήποτε αρχαιολογικά ευρήματα, υπάρχουν όμως στην έκταση που περικλείεται στα όρια της κοινότητας, σε διάφορες περιοχές. Σε ορισμένες περιοχές έγιναν ανασκαφές, ενώ στις περισσότερες μόνο επισκοπήσεις, δηλαδή επιφανειακές έρευνες.

Σημειώνονται πιο κάτω πληροφορίες από:

1) Επισκοπήσεις:

Από το βιβλίο Επιφανειακής Αρχαιολογικής Επισκόπησης του Τμήματος Αρχαιοτήτων σημειώνονται τα εξής στοιχεία:

Ημερομηνία	Περιοχή	Ευρήματα - περίοδος ύπαρξης (κώδ.)	CS
28/09/65	Λούματα:	Αγρέπαυλη Ελληνιστικών χρόνων 325-50 π.Χ.	1547
30/12/68	Γαλακτηνή:	Αποθέσεις Ιερού Αρχαίων χρόνων	1766
15/03/67	Ασπρόγια:	Νεκροταφείο Ελληνιστικών χρόνων	2089
17/03/67	Μέλια:	Νεκροταφείο και συνοικισμός Κλασικών χρόνων 475-325 π.Χ.	2094
	Κακοτρύς :	Νεκροταφείο Μέσης και Τελευταίας Εποχής του Χαλκού 1900-1050 π.Χ	2204
11/01/75	Βουνάρι της Κουκκουλλούς:	Νεκροταφείο Αρχαίων χρόνων	2219

2) Ανασκαφές:

Πληροφορίες από ανασκαφές υπάρχουν καταγεγραμμένες στο "Inventory" του Μουσείου Κύπρου και σε εκδόσεις των ερευνητών, για τις πιο κάτω περιοχές:

α) Μέλια

α1) Τον Ιούνιο του 1929 άρχισε ανασκαφή από Σουηδική αποστολή, που έφερε στο φως διάφορα αντικείμενα, από 14 τάφους. Τα αντικείμενα και συμπεράσματα των ερευνητών καταγράφονται σε σχετικό βιβλίο τους¹, υπό τον τίτλο "Η νεκρόπολις της Μέλιας" (σελ. 302 - 354).

Τα ευρήματα ανάγονται στις περιόδους:

Middle Cypriot III A,B and C	(Μέσης Κυπριακής)	850-700 π.Χ.
Late Cypriot I A and B	(Νεότερης Κυπριακής)	475-400 π.Χ.
Late Cypriot II A,B and C		400-325 π.Χ.

1. The Swedish Cyprus Expedition, Finds and Results of the excavations in Cyprus 1927-1931, Vol. I Text, by Einar Gjerstad, John Lindros, Erik Sjogvist, Alfred Westholm, Stockholm 1934.

Άλλα ευρήματα ανάγονται στις περιόδους:

Bronze Age,	(περιόδου του Χαλκού)	2500-1050 π.Χ.
Iron Age,	(περιόδου του Σιδήρου)	
Attic,	(Αττικών χρόνων)	325-50 π.Χ.
Roman,	(Ρωμαϊκών χρόνων)	50 π.Χ.-395 μ.Χ.
Byzantine.	(Βυζαντινών χρόνων)	395-1191 μ.Χ.

α2) Στο Μουσείο της Κύπρου υπάρχουν αρκετά ευρήματα της περιοχής, που καταγράφονται στο "Inventory" του, άλλα με τίτλο Mandres "Melia" και άλλα Ay Iacovos "Melia", με τους πιο κάτω αριθμούς :

1945/III - 27/1 ως 11
1947/VIII - 15/2
1948/X - 5/4
1952/XI - 8/10 ως 12
1955/III - 25/1
1956/I - 7/1
1957/III - 1/5
1957/III - 16/1(a,b)
1960/X - 10/8
1962/XII - 20/4

- Μερικά από τα ευρήματα αυτά εκτίθενται στο Μουσείο Αμμοχώστου.
- Μερικά από τα πιο πάνω ευρήματα παραδόθηκαν στο Μουσείο από τους Χριστόδουλο (Σιόουλο) Γιαννή και Κώστα Κουτσόφτα.

α3) Στο βιβλίο "Καταβολές", του Σ. Χατζησάββα (1991), σελ. 99- 100, καταγράφονται:

- συνοικισμός Κυπρογεωμετρικής (1050 - 700 π.Χ.) και Ρωμαϊκής (50 π.Χ. - 395 μ.Χ.) εποχής
- (1100 - 1300 μ.Χ.) χρόνων (στην εκκλησία της Μέλιας)
- νεκροταφείο Μέσης και Ύστερης εποχής χαλκού (1900 - 1050 π.Χ.), από 14 τάφους.
- νεκροταφείο Κυπρογεωμετρικής περιόδου (1050 - 700 π.Χ.)

β) Ασπρογιές

Καταγράφονται στο Inventory του Μουσείου ευρήματα με αριθμούς :

1936/XI - 24/3 ως 9
1936/XI - 13/3
1936/XII - 24/1 ως 4

γ) Σαμπάτης

Καταγράφονται στο Inventory του Μουσείου ευρήματα με αριθμούς :

1948/IX - 28/6

δ) Πλουσιά

Καταγράφονται στο Inventory του Μουσείου ευρήματα με αριθμούς :

1951/I - 19/3

ε) Γαλακτηνή

Καταγράφονται στο Inventory του Μουσείου ευρήματα με αριθμούς :

1953/III - 9/5 (a-f) Τα ευρήματα αυτά παραδόθηκαν από το Γιαννή Φιλίππου.

ζ) Αγία Ειρήνη

Καταγράφονται στο Inventory του Μουσείου ευρήματα με αριθμούς : 1961/V - 18/1. Ένα αντικείμενο είναι Βυζαντινή ασβεστολιθική στάμπα με τον Αρχάγγελο Μιχαήλ.

η) Κακοτρύς

Το 1929 η Σουηδική αποστολή επισκέπτεται την περιοχή και βρίσκει αντικείμενα, που τα ανάγει στην περίοδο Iron Age, (1000 π.Χ.).

Ανασκαφές έγιναν και το Σεπτέμβρη του 1959 από το Σουηδό Paul Astrom. Αντικείμενα, που τοποθετούνται στην περίοδο Middle Cypriote II-III, (850 - 700 π.Χ.), περιγράφονται στο βιβλίο του "Excavations at Kalopsidha and Ayios Iakonos in Cyprus" (σελ. 144-148). Φωτογραφίες των αντικειμένων έχει στο παράρτημα του ίδιου βιβλίου (σελ. 41-51).

Μερικά ευρήματα υπάρχουν σε Μουσεία της Stockholm, του Goteborg και του Πανεπιστημίου του Lund, της Σουηδίας. (δες σελ. 106)

θ) Δήμματα (Βόρεια Αγ. Ιακώβου)

θ1) Ανασκαφές έγιναν σε δυο γειτονικές τοποθεσίες, την περίοδο Αυγ. - Σεπτ. 1929 από τη Σουηδική αποστολή, που εργαζόταν στη Μέλια. Τα ευρήματα ανήκουν σε ιερό και ανάγονται στην περίοδο, Μέσο της Late Bronze Age (1400 - 1350 π.χ.). (Δες και στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, σελ.2, παρ. 4)

Για την ανασκαφή αυτή οι ερευνητές, στο βιβλίο τους¹ υπό τον τίτλο "The Cult places at Dhima", αναφέρουν :

" Ένας κάτοικος Μανδρών κίνησε την προσοχή μας σε χωράφι στο οποίο το ξύλινο αλέτρι του ξέσκαψε σπασμένα αγγεία που είναι περίπου της περιόδου των τάφων της Μέλιας" (σελ. 355).

Το άτομο που αναφέρεται πιο πάνω ήταν ο Χριστόδουλος (Σΐόουλος) και το μέρος "Σκουταρού" στην περιοχή Δήμματα. Ο Σΐόουλος, σαν όργωνε το χωράφι του (τεμάχιο 156), βρήκε κυλίνδρους και τους έδειξε στους Σουηδούς, που έμεναν στο ανώι του Παπάπολυ. Εκείνοι ενθουσιάστηκαν, ζήτησαν να ενοικιάσουν το χωράφι με έγγραφα, όπως και έγινε.

Από την επομένη πήγαν με εργάτες Μανδρίτες εκεί. Οι γυναίκες έσηζαν το χώμα, και έβρισκαν χρυσά. Έλεγαν επίσης ότι έβρισκαν χρυσά δακτυλίδια περασμένα στις ποκαλάμες. Νοουμένου ότι στο βιβλίο "Ages and Days in Cyprus" του Einar Gjerstad, έκδοση Paul Astroms Forlag, Goteborg 1980, στη σελ. 60 γράφεται:

"Μετά από μόνο 10 λεπτά ανασκαφής το χρυσάφι άρχισε να λάμπει στο έδαφος, απλά 20 εκατοστόμετρα κάτω από την επιφάνεια".

Οι πιο πάνω ισχυρισμοί δεν είναι απίθανοι, μια και το σιτάρι βλαστά και από πιο βαθιά.

Κατά τη διάρκεια των εργασιών μια γυναίκα έβαλε στο δάκτυλο της χρυσό δακτυλίδι και καμωνόταν πως δε μπορούσε να το βγάλει. «Να κόψουμε το δάκτυλό της», είπαν τότε οι ερευνητές.

1. The Swedish Cyprus Expedition, Finds and Results of the excavations in Cyprus 1927-1931, Vol. I Text, by Einar Gjerstad, John Lindros, Erik Sjogvist, Alfred Westholm, Stockholm 1934.

Λέγεται επίσης ότι μεταξύ των αντικειμένων που βρήκαν οι Σουηδοί ήταν και ένα ποτήρι. Ελέγχοντάς το, άναψαν κερί και έβαλαν το ποτήρι από πάνω. Όταν μετά από λίγα δευτερόλεπτα δεν έσβησε το κερί, οι ερευνητές χάρηκαν πολύ.

Θ2) Καταγράφονται στο Inventory του Μουσείου ευρήματα με αριθμούς :
1959/XI - 11/1

Θ3) Στο βιβλίο "Καταβολές" του Σ. Χατζησάββα (1991), αναφέρονται :
"Συνοικισμός Ελληνιστικής - Ρωμαϊκής εποχής (325 π.Χ. - 395 μ.Χ.) έκτασης 200 X 150 μέτρων και Ιερό Ύστερης εποχής του Χαλκού (1650 - 1050 π.Χ.)", σελ. 98.

Θ4) Παλιά ο Σίιούλος βρήκε άγαλμα χωρίς κεφάλι, που το έβαλε στον τάφο του πατέρα του στην αυλή της εκκλησίας και κύλινδρους που τους μετάντρεψαν σε πίπες για τσιγάρο. Λέγεται δε ότι πριν πάει στους Σουηδούς βρήκε χρυσή άμαξα ζεμένη σε δυο άλογα.

ι) Διάφορα

Καταγράφονται στο Inventory του Μουσείου ευρήματα με αριθμούς :
1941/X - 21/1 (παραδόθηκε από το Φλουρέντζο Φιλίππου)
1948/VI - 11/1

3) Άλλες πληροφορίες

α) Ο Σ. Χατζησάββας (1991) γράφει για τις πιο κάτω περιοχές:
"Αρχάγγελος.

*Πρωτοβυζαντινός οικισμός (395 μ.Χ.)
Καμίνι.*

800 μ. ΝΔ του χωριού, σε μικρό ύψωμα. Συνοικισμός Ελληνιστικής - Ρωμαϊκής εποχής (325 π.Χ. - 395 μ.Χ.). Τα κατάλοιπα περιλαμβάνουν οικοδομικά υλικά και συστατικά μέρη ελαιοπιεστηρίου.

Μούττη της Γαλακτηνής.

500 μ. ΒΑ της εκκλησίας της Γαλακτηνής, στην κορυφή λόφου. Ιερό της Ελληνιστικής εποχής και άλλα ευρήματα Ελληνιστικής - Ρωμαϊκής εποχής (325 π.Χ. - 395 μ.Χ.).

Πλουσιά.

Συνοικισμός και Νεκροταφείο Ελληνιστικής - Ρωμαϊκής εποχής (325 π.Χ. - 395 μ.Χ.). Το νεκροταφείο, με ωραίους λαξευτούς τάφους, βρίσκεται στα νότια του συνοικισμού.

Σαμπάτης.

Συνοικισμός και ιερό Ελληνιστικής - Ρωμαϊκής εποχής (325 π.Χ. - 395 μ.Χ.). Βρίσκεται στη ΝΑ πλευρά του χωριού, δίπλα στο σύγχρονο νεκροταφείο. Υπάρχουν πολλές πέτρες διάσπαρτες στην περιοχή με κεραμική της πιο πάνω εποχής. Σύμφωνα με πληροφορίες βρέθηκαν στο χώρο αγάλματα.

Σκουτέλια.

Συνοικισμός και Νεκροταφείο Ελληνιστικής - Ρωμαϊκής εποχής (325 π.Χ. - 395 μ.Χ.), απέχει 2 χιλμ. ΝΔ του χωριού. Ο χώρος του νεκροταφείου στα νότια του συνοικισμού αυτού έχει τάφους σκαμμένους στο βράχο.

Βουνάρι της Κουκκουλλούς

Συνοικισμός Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής (325 π.Χ. - 395 μ.Χ.) και Νεκροταφείο Αρχαϊκής - Ρωμαϊκής εποχής (750 π.Χ. - 395 μ.Χ.). Βρίσκεται 1 1/2 χλμ. ΝΑ του χωριού. Τα κατάλοιπα του συνοικισμού καλύπτουν δυο μικρούς λόφους. Στο δυτικό μέρος του συνοικισμού έχουν συσσωρευτεί από τους γεωργούς μεγάλες ποσότητες από τα ερείπια, που περιλαμβάνουν τη λεκάνη ελαιόμυλου." (σελ. 104 - 108).

β) Ο Ν. Κυριαζής (1952), αναφέρει: Μέλια

"(Melia) Απαντά εις τους *Casali* της Καρπασίας παρά την Πλουσιά. Εις την τοποθεσίαν αυτήν, λήγοντος του αιώνος, εσώζοντο ερείπια ναού προφανώς του χωρίου Μέλια. Ο Μ. Κούμας (Αμμόχωστος) βεβαιεί ότι ήκουσε από τας θείας του, ότι εις την τοποθεσίαν αυτήν παρά την Πλουσιάν, ενθυμούνται την ύπαρξιν χωρίου με εφτά ταβέρνης. Αναφέρεται και σαν *Megna*". (σελ 132 - 133)

γ) Διάφορα ευρήματα :

- Στο Βουναρούι της Κουκκουλλούς βρήκε αρχαία ο Αδάμος Χ"Παναγή.
- Στον Καψαλοτράχωνα γεωργός βρήκε, ενώ όργωνε, σπήλαιο με λύχνους και αμφορέα, στο ίδιο δε κτήμα ήλθαν Γυψιώτες και άνοιξαν άλλο σπήλαιο.
- Στο Λούμα, ενώ εκτελούσε έργα το δασονομείο, βρήκαν δοχείο με πολλά χρυσά νομίσματα.
- Στη Γαλακτηνή, Τούρκοι από τον Αγ. Ιάκωβο, βρήκαν κάτω από χαρουπιιά σπήλαιο με αρχαία. Βρήκαν επίσης μέσα στο πηγάδι της εκκλησίας κάτι, που λέγεται ότι ήταν φουστανελλάς με σπαθί, χρυσός.
- Μεταξύ Σπήλιου του Γέρου και Σαμπάτη υπάρχει βουνό. Δυτικά του βουνού μέχρι το νεκροταφείο (Σαμπάτης) υπάρχουν πολλές πέτρες, που φαίνονται να μη ανήκαν στο χώρο αυτό και γαστριά.
- Στις τοποθεσίες Καμίνι και Κορυπάδες, υπήρχαν εκκλησία Αγ. Παρασκευής, σπίτια και μύλος.
- Στην περιοχή Πετρερά υπάρχουν πολλές πέτρες που φαίνονται ξενόφερτες. Ίσως ανήκουν σε παλιό μεγάλο συνοικισμό.
- Στην περιοχή Λινοχώρι (Λινοχωρκός) είχε πολλές πέτρες (τενιοί), μάλλον μεταφερμένες από αλλού. Υπήρχε πιθανόν εκεί χωριό.
- Υπάρχει περιοχή με το όνομα **Σκουτέλλι**.

Σκουτέλλι λέγεται το πιάτο, που κινούνται τα λιθάρια, όταν αλέθουν τις ελιές.

δ) Στο βιβλίο "Καταβολές" του Σ. Χατζησάββα, διαβάζουμε:

"Η περιοχή του χωρίου Μάνδρες, αποδείχτηκε πλούσια σε αρχαιολογικούς χώρους. Οι συνοικισμοί, που βρέθηκαν, φαίνεται να αποτελούν τη φυσιολογική συνέχιση της κατοίκησης της νότιας πλευράς της οροσειράς του Πενταδάκτυλου. Βλέπουμε και εδώ να επικρατούν σε αριθμό χώροι της Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής. Η παρουσία δυο λατρευτικών χώρων κατά την Κυπροκλασσική και Ελληνιστική περίοδο κι η πιθανότητα τρίτου αποτελούν ένα στοιχείο, που σχεδόν δε συναντήσαμε σε προηγούμενες περιπτώσεις. Τα ιερά είναι τοποθετημένα σε λόφους, που δεσπόζουν εκτεταμένων περιοχών. Μερικοί από τους Ρωμαϊκούς χώρους συνέχισαν την ύπαρξή τους και κατά τους Βυζαντινούς χρόνους". (σελ. 108)



Ο Κακοτρύς. Στο βάθος η Αμμόχωστος.

*Ευρήματα στον Κακοτρύ
που εκτίθενται στο Κυπριακό Μουσείο.*



Χρυσό περιδέραιο.



Χρυσά σκουλαρίκια

Εικόνες από την Παναγία του Τοχνιού
που εκτίθενται στην Πινακοθήκη Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'



Βάπτισις του Χριστού (16ου αιώνα)



Χριστός (16ου αιώνα)

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

γ) Ο Ν. Κυριαζής στην έκδοση "Τα χωριά της Κύπρου", Λάρνακα 1952 γράφει:

γ1) "Manda (χάρτης Αμμ/στου α), αναφέρεται εις τους Casali της Μεσαορίας. Είναι τσιφλίτζι, κοντά της υπάρχει Μέλια και Πλουσιά." (σελ. 127).

γ2) "Mandres, Καρπασία Αμμ/στου. Τσιφλίτζι εις τους πρόποδας του βουνού." (σελ. 128).

δ) Εις τον Κτηματικό Κώδικα Αρχιεπισκοπής έτους ΑΨΠ (1780) περιγράφεται η περιουσία της εκκλησίας του χωριού και, ενώ στα περιεχόμενα στην αρχή του βιβλίου αναφέρεται σαν "Μάνδρα αλέξη", στη σελίδα 621 όπου η αναφορά, η επικεφαλίδα είναι "Μάνδραις". (δες φωτοτυπία σελ. 75).

2) Αρχή των Μανδρών

α) Υπαρκτά στοιχεία.

Υπάρχουν ακόμη και σήμερα ερείπια οικισμών πολύ παλαιών, όπως η Μέλια στα ανατολικά του χωριού 'Αγιος Ιάκωβος, σε κτήματα που ανήκουν στους Μανδρίτες, ο Αρχάγγελος, η Γαλακτηνή, η Μούττη της Γαλακτηνής, το Καμίνι, η Πλουσιά, η Παναγία του Τοχνιού, ο Σαμπάτης, τα Σκουτέλια, το Βουναρούι της Κουκκουλούς, ο 'Αγιος Σάββας, η Αγία Μαρίνα, ο Κατσούνας, οι Κορυπάδες και ο 'Αγιος Γεώργιος Τσερέ (έδαφος Πλατανιού).

Ο Σ. Χατζησάββας στο βιβλίο του "Καταβολές" (1991), αναφέρει:

"Ένας χώρος που πιθανότατα ήταν ο πρόδρομος του σημερινού χωριού, είναι ο "Αρχάγγελος", που βρίσκεται πολύ κοντά στο σημερινό χωριό". (σελ. 108)

Φαίνεται λοιπόν ότι η περιοχή κατοικείτο από παλιά και ότι το χωριό στη θέση που είναι σήμερα, είναι απλά νεώτερος οικισμός.

β) Έκδοχή

Το 1420 ζούσε στην Κατωμηλιά (ίσως η Μηλιά Αμμοχώστου) ο Ρε Αλέξης. Όταν το 1426 οι Μαμελούκοι της Αιγύπτου εισέβαλαν στην Κύπρο για να κτυπήσουν τους Φράγκους, βρήκαν οι Κύπριοι ευκαιρία να επαναστατήσουν. Ανακήρυσαν βασιλιά τους το Ρε Αλέξη, με έδρα το Λευκόνοικο. Οι Φράγκοι νίκησαν τους Κύπριους και έφεραν το Ρε Αλέξη στη Λευκωσία και τον κρέμασαν, 12 Μαΐου 1427, ημέρα Δευτέρα. Ο Ρε Αλέξης σαν προύχοντας είχε και κοπάδια, φαίνεται δε ότι με τον κατατρεγμό μετέφερε τα ζώα του και έκτισε **μάντρα** (στάλη) γι' αυτά, σε θέση βόρεια του σημερινού χωριού, κοντά στην περιοχή που είναι γνωστή σαν Καλάμι και έχει πολύ τρεχούμενο νερό. Έτσι η περιοχή έγινε γνωστή σαν "μάντρα του Αλέξη" και αργότερα για συντομία "Μάντρες".

Στην πιο πάνω αναφερθείσα θέση του Καλαμιού, υπήρχαν **σπάθκια**, δηλαδή το στεγασμένο μέρος της μάντρας, που έφτασε και ο Μιχάλης Ευθυμίου και τα οποία, όπως λέει, διόρθωσαν και χρησιμοποίησαν. Τα βολιτζία ήταν από κορμούς σπαλαθκιάς. Σήμερα στέκει ακόμη, πίσω από το σπίτι του Χαμπή Ευθυμίου, δεξιά του δρόμου προς το Καλάμι (θέση 1), μέρος τοίχου της μάντρας από πέτρα, ο οποίος κρατά το δρόμο.

3) Προσθήκη

Μετά τον Αλέξη έφτασαν και άλλες οικογένειες, από διάφορους τόπους και για διάφορους λόγους. Τέτοιες οικογένειες ήταν:



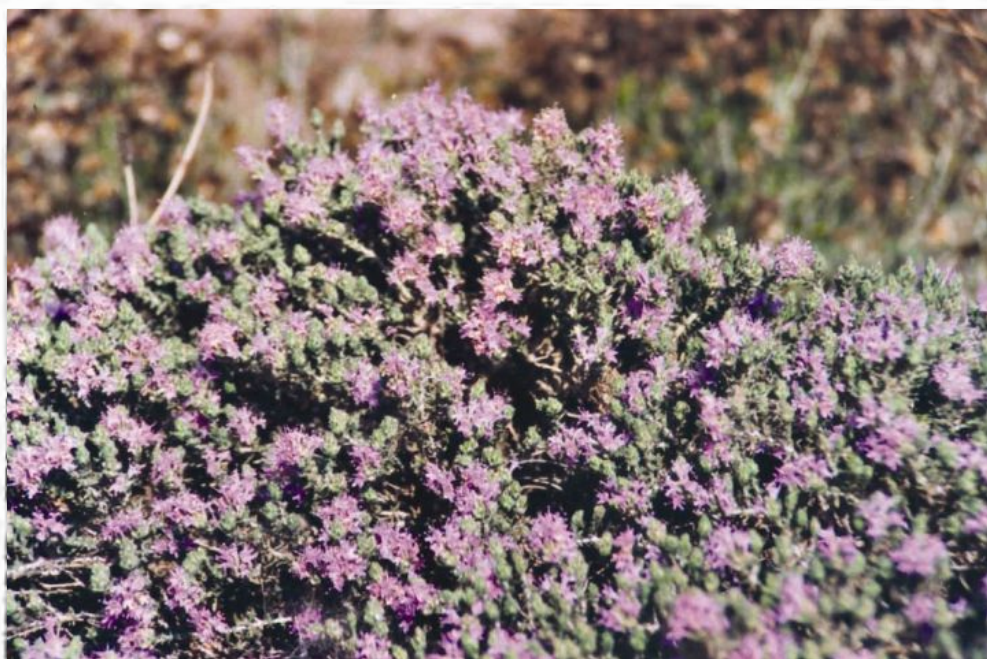
Μαυρόκαλλος



Σπαλαθιά



Χαχομηλιά



Γρουμπί (Θρουμπί)



Λουβιθκιά

α) Οι Καλιάες, τα Μουζουρέθκια, τα Χηρατέθκια, διωγμένοι από τους Τούρκους από τον οικισμό 'Άγιος Γεώργιος του Τσερέ, δυτικά του Υψαρόβουνου.

(δες χάρτη στη σελ.108)

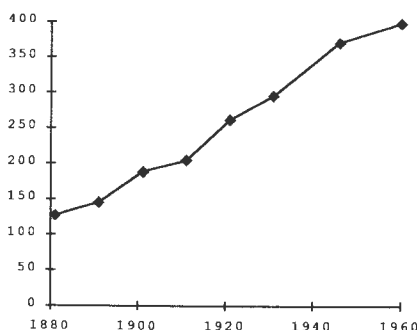
β) Οι Χ"Πολύες, πιθανόν από τη Σύγκραση, γιατί έχουν εκεί κτήματα.

γ) Οι Ρούσες (του Προκκολή), Κουτσογιάννης και Χ"Λιάσες, πιθανόν από τον 'Άγιο Γεώργιο Σπαθαρικού ή το Παραδείσι, γιατί απόγονοί τους έχουν κτήματα εκεί.

δ) Κάπως πρόσφατα, η οικογένεια τους Παμπίσηες, που ήλθαν σαν εργάτες στο μοναστήρι του Τοχνιού, συγγένεψαν με Μαντρίτες, τους δόθηκαν κτήματα ανατολικά του χωριού και έκαμαν τη δική τους γειτονιά, γνωστή σαν Ξεροϋρι.

Το χωριό γνώρισε συνεχή πληθυσμιακή αύξηση, όπως φαίνεται από τις πιο κάτω καταγραφές, που περιλαμβάνονται στη "Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια" (1988), (τόμος 9ος, σελ. 299):

Έτος	Πληθυσμός
1881	127
1891	145
1901	189
1911	205
1921	262
1931	296
1946	371
1960	398
1973	354



4) Το χωριό όπως το θυμούνται παλιοί.

Όταν η μητέρα μου Δέσποινα ήταν μικρή, το 1910, έμενε με τη γιαγιά της Χ"Πποινού, η οποία πολύ συχνά της έλεγε για παλιά γεγονότα που αφορούσαν το χωριό. Μεταξύ αυτών της έλεγε και για τις οικογένειες, όπως εκείνη τις θυμόταν περίπου το 1860, σε "εφτά σπίθκια" (σπίτια).

Τα "εφτά σπίθκια" είναι μεταξύ των πιο κάτω :

α) Χ"Πολύες. Τέσσερα αδέρφια έμεναν σε μια γειτονιά κλειστή, ώστε να θεωρείται ένα σπίτι. Η γειτονιά τους άρχιζε με **ξηπόρτι** (είσοδο) μεταξύ των σπιτιών των Χαμπή (Σιαμπουλλά) Μιχαήλ (47) και Ανδρέα (Καρεκλά) Νικολή (25).

α1) Το σπίτι του Χαμπή (Σιαμπουλλά) ανήκε στο Χ"Παπα Χ"Πολύ.

α2) Το σπίτι του Αδάμου (Γεραδάμου) Χ"Πολύ ήταν στην αυλή του Ανδρέα Κυριάκου (Τζύρκα) (28).

α3) Το σπίτι του Χ"Καραγιάννη Χ"Πολύ ήταν στην αυλή του σπιτιού του Ανδρέα Κυριάκου (Τζύρκα) (28) και σώζεται μέρος του.

α4) Το σπίτι του Χ"Δημήτρη Χ"Πολύ ήταν εκείνο που έχει ο Γιαννής (Πεύκος) Χαμπή (29).

β) Τρία αδέρφια έμεναν:

β1) Ο Προκκολής (Δημήτρης ή Νικόλας), σε σπίτι μέρος του οποίου ήταν στο σπίτι του Ανδρέα (Καρεκλά) Νικολή (25) και μέρος στο σπίτι του Ανδρέα (Μαυρή) Ν. Καραγιάννη (24).

β2) Οι Χ"Λιάσες και Κουτσογιάννης στο σπίτι του Σωτήρη Κυπρή (6).

γ) Τα Ξηρατέθκια, τρία αδέρφια, έμεναν:
γ1) Ο Νικόλας (Κκόλας) στο σπίτι του Χαμπή Ευθυμίου (2)
γ2) Ο Δημήτρης (Λίτρας) στο σπίτι του Γεώργιου Κουτσόφτα (5)
γ3) Ο Γιωρκής (Κκελόκαλλας) στο σπίτι της Ελένης Σταύρου (3)
γ4) Ο Χριστοφής (Ττόφκας), θείος των πιο πάνω, έμενε σε σπίτι το οποίο τελικά αγόρασε και επιδιόρθωσε ο Σώτηρος Στυλιανού (4).

δ) Ο Γεώργιος Καλιάς έμενε στο σπίτι, που έχει τώρα ο Γεώργιος Κυπρή (37).

ε) Ο Ελευθέριος (Ττούρος) έμενε στο σπίτι του Χριστόδουλου Γ. Σιόουλου (50).

5) Γεωκτημοσύνη (δές καί ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 23 και 24)

Οι πρώτοι κάτοικοι εκχέρσωναν τεμάχια γης, στην ίδια περιοχή κατά οικογένεια. Π.χ. οι Χ"Πολήες στα Τραχώνια, οι Προκκολήες στην Πεταολή και Μαρμαρίνες.

Οι Προκκολήες και Χ"Λιάσες είχαν τη μισή τότε γη δική τους.

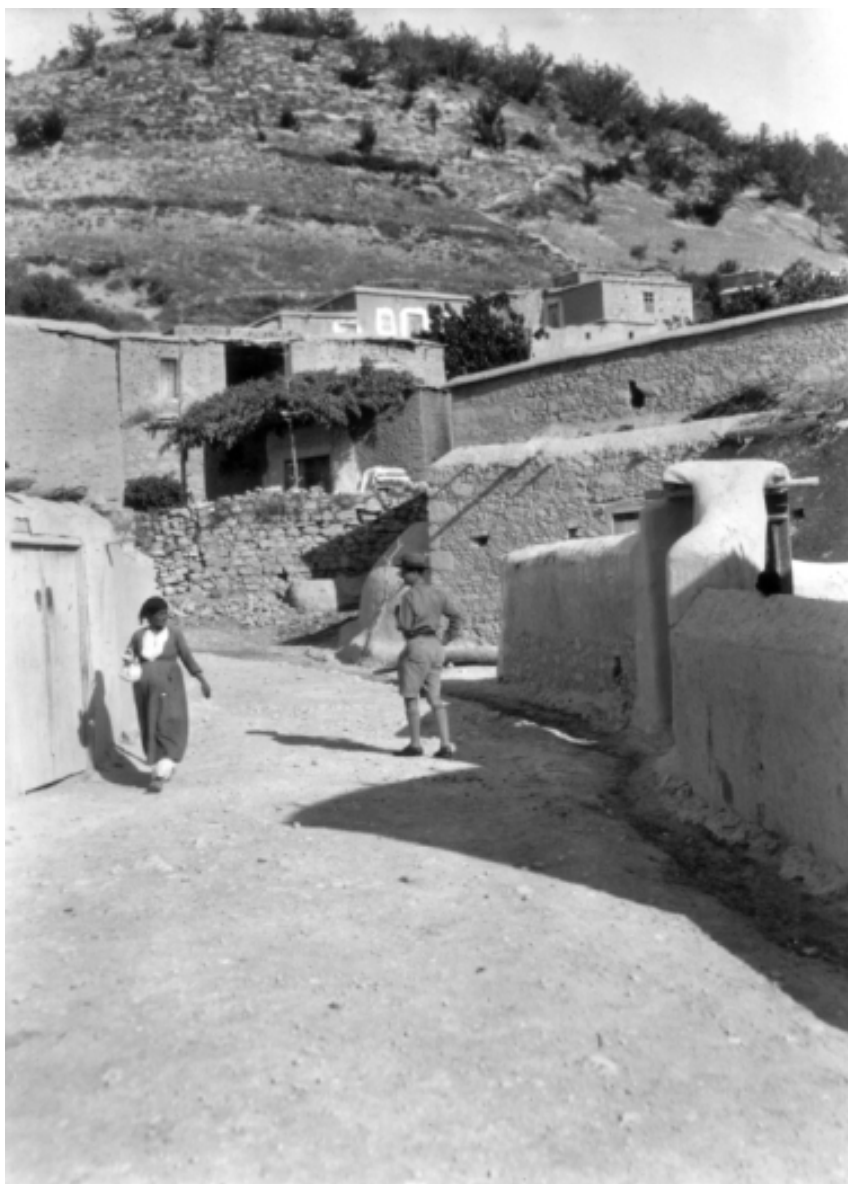
Ο Τράχωνας πουλήθηκε σε Τούρκο από τον Άγιο Ιάκωβο το 1943 περίπου, γι' αυτό όταν ορίζονταν τα όρια Μανδρών - Αγ. Ιακώβου δημιουργήθηκε σφήνα στη γη των Μανδρών, ώστε να περιληφθεί και το μέρος αυτό στον Άγιο Ιάκωβο.



Η ανατολική πλευρά του οικισμού με τον Υψαρόβουνο στο βάθος (Φωτογραφία του Σωματείου «Άγιος Μάμας» Μανδρών).

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΚΑΙ ΑΡΧΕΣ



Γειτονιά των Μανδρών

Αριστερά το σπίτι του Χατζήπαπα, αργότερα Χαμπή
(Σιαμπουλλά)

Δεξιά το σπίτι του Γεραδάμου Χατζηπολύ, αργότερα Γιαννάκη
Καραγιάννη

Φωτογραφία του 1930, από το βιβλίο E. Gjerstad

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

(δές ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σ.4,5) (διορθωμένα τα οικογενειακά δέντρα στο ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 3)

Ο κατάλογος περιλαμβάνει όσους γεννήθηκαν στο χωριό ή ήλθαν σ'αυτό σαν σύζυγοι από παλιά μέχρι την Τουρκική εισβολή.

Μπροστά από ορισμένα ονόματα και όπου ήταν τίτλος, γράφεται το Χ" αντί του Χατζή- και γίνεται μέρος του επιθέτου.

Μετά το όνομα του καθενός γράφεται σε παρένθεση, αν υπάρχει, το "παρτσούκλι", όνομα με το οποίο τους αναγνώριζαν οι χωριανοί.

Μετά το όνομα ή "παρτσούκλι" των γυναικών, γράφεται σε παρένθεση το πλήρες ονοματεπώνυμο του συζύγου, στη θέση του οποίου γράφεται ξανά με τους απογόνους της.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, μετά το όνομα ή "παρτσούκλι" του άνδρα με προπορευόμενο το + γράφεται το όνομα της συζύγου.

Σε παρένθεση είναι γραμμένο και το όνομα του χωριού από το οποίο έρχεται κάποιος ή στο οποίο έφυγε για να κατοικήσει.

Σε κάθε οικογένεια γράφεται στην πρώτη γραμμή το ονοματεπώνυμο του συζύγου, στη δεύτερη γραμμή εκείνο της συζύγου και ακολουθούν αριθμημένα τα παιδιά. Σε περίπτωση περισσοτέρων συζύγων, αριθμίζονται με α,β,γ.

Τα παιδιά προηγούμενων οικογενειών είναι οικογενειάρχες στις επόμενες οικογένειες.

Στις περιπτώσεις που δεν είναι γνωστό το όνομα κάποιου, αναφέρεται σαν άγνωστος, κορίτσι ή αγόρι.

Μέθοδος καταχώρησης οικογενειών

↓ αριθμός της οικογένειας

123 **όνομα πατέρα της οικογένειας**

└ (ο πατέρας εδώ είναι το 3ο παιδί στην οικογένεια 12)

όνομα μητέρας της οικογένειας (222) ή (τόπος καταγωγής)

αριθμός οικογένειας από όπου ήλθε ↑

1) παιδί

2) αγόρι (αν έκαμε οικογένεια θα το βρούμε με αριθμό 1232)

3) κορίτσι (όνομα συζύγου - 4512)

αριθμός της οικογένειας που πήγε ┘

Παράδειγμα

2114 Ευθύμιος Νικόλα (Κκόλα) Μιχαήλη

Κατερίνα Πολύ Χ"Παπα (113)

1) Νικόλας (Κκόλας)

2) Μιχάλης (Μιχαήλης)

3) Χαμπής + Μαριάννα Καστήκη (από Τρίκωμο)

4) Ελένη (Λενού) (Γεώργιος (Σκαρπάρης) Σάββα -31131)

5) Πολύς

2114 είναι ο αριθμός της παρούσας οικογένειας του Ευθύμιου, ο οποίος είναι το 4ο παιδί της οικογένειας 211 του Νικόλα (Κκόλα) Μιχαήλη. Μητέρα στην

παρούσα οικογένεια είναι η Κατερίνα που ήλθε από την οικογένεια 113 του Πολύ Χ"Παπα. Στην παρούσα οικογένεια είναι πέντε παιδιά. Από αυτά έχουν τη δική τους οικογένεια το 1ο παιδί ο Νικόλας με αριθμό 21141, το 2ο ο Μιχάλης με αριθμό 21142 και το 5ο ο Πολύς με αριθμό 21145. Το τρίτο παιδί αναφέρεται με τη γυναίκα του και σταματά ως εδώ. Το 4ο παιδί είναι γυναίκα, έτσι αναφέρεται ο σύζυγός της και ο αριθμός της οικογένειάς του 31131 στην οποία είναι η Ελένη μητέρα. Τα παιδιά της Ελένης παίρνουν αριθμό από το σύζυγό της.

πάππος	2			1	
παππούς	21			11	
πατέρας	211			113	
Ευθύμιος	2114		Κατερίνα	1131	
παιδιά	21141,	21142,	21143,	21144,	21145
εγγόνια	211411	211421		311311	211451
	211412	211422		311312	211452

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Χ"Πολύς

- 1 **Χ"Πολύς** Τουμασή (Γεννήθηκε περί το 1815)
 άγνωστη
 - 1) Χ"Παπαχαράλαμπος (Χ"Παπας)
 - 2) Αδάμος (Γεραδάμος)
 - 3) Χ" Καραγιάννης
 - 4) Χ" Δημήτρης
- 11 **Χ"Παπαχαράλαμπος (Χ"Παπας)** Χ"Πολύ
 Μαρία (από το Τρίκωμο)
 - 1) Στυλιανός
 - 2) Γιαννής (Ππουζής)
 - 3) Πολύς
 - 4) Μιχάλης (Γιαλλίτης)
 - 5) Νικολής (Οπόρτης) (στο Τρίκωμο)
- 111 **Στυλιανός** Χ"Παπα Χ"Πολύ
 Δέσποινα Τουμασή (από Λευκόνικο)
 - 1) Τουμασής (Τουμάτσιας)
 - 2) Σωτήρης (Σώτηρος)
 - 3) Αναστάσης + Χρυσταλλού (από Στρόβολο, στη Λευκωσία)
- 1111 **Τουμασής (Τουμάτσιας)** Στυλιανού Χ"Παπα
 Στυλλού (από Τρυπημένη)
 - 1) Δέσποινα (Πποινού) (Γιαννής Φίλιππου - 7111)
- 1112 **Σωτήρης (Σώτηρος)** Στυλιανού Χ"Παπα (Γεννήθηκε το 1882)
 'Αναστασία (από 'Αγ. Ανδρόνικο)
 - 1) Δέσποινα (Πποινού) (Χαμπής Χ"Παναγή - 32312)
 - 2) Αθηνά (έφυγε)
 - 3) Ανδρέας (Αγγλία)
 - 4) Χάμπος (Αγγλία)
 - 5) Φωτεινή (Χρύσανθος Θεμιστοκλέους, στο Βαθύλακα)
 - 6) Βαρνάβας
- 11123 **Ανδρέας** Σωτήρη (Σώτηρου)
 118 α) Μαρία Δημήτρη (Πιπίου) 91162
 - 1) Δημήτρης (Δρύνεια) με παιδί τον Βαλεντίνο
 - 2) Σωτήρης (Αγγλία)

- 11126 **Βαρνάβας** Σωτήρη Στυλιανού
Κυριακού Προκόπη (Σΐεηττάνη) (από Λευκόνοικο)
1) Τασούλα (Χαμπής Μιχάλη (Σΐαηλα - 131142)
2) Σωτήρης
3) Προκόπης
4) Μάριος
5) Δέσποινα
- 112 **Γιαννής (Ππουζής)** Χ"Παπα Χ"Πολύ
Χριστινού (από 'Αρδανα)
1) Μιχάλης (Σΐαλής)
- 1121 **Μιχάλης (Σΐαλής)** Γιαννή (Πΐπουζή) Χ"Παπα
α) Ελένη Χριστοφή (Κατσικήτη) (322)
1) Γιαννής (γεν. 1919)
2) Αντριανού (Λοιζής Μελά, στο Φλαμούδι)
3) Χριστοφής (πέθανε νέος)
β) Μαρία (Πουτζιού) (από Φλαμούδι) Χριστόφορου Γεωργίου
4) Οδυσσέας
- 11211 **Γιαννής** Μιχάλη (Σΐαλή) Γιαννή
Αντιγόνη Γιώρκου Μασούρα (από Φλαμούδι) Λοιζή
1) 'Ελλη (Λευκωσία) Ντίνος Κυριακίδης
2) Μιχαλάκης (Αγγλία)
3) Γεώργιος (Μασούρας) (Αγγλία)
4) Μαρούλλα (Αδάμος Ιωάννου (Λευκωσία))
- 11214 **Οδυσσέας** Μιχάλη (Σΐαλή) Γιαννή
Μαρία Χριστοδούλου (Κκαράω) Παύλου (Π1)
1) Χριστούλλα (στην Αγγλία)
2) Μιχαλάκης (Σΐέλλος) (στην Αγγλία)
3) Γιαννής (Μάχας) (στην Αγγλία)
4) Εύα (στην Αγγλία)
5) Μάγδα (στην Αγγλία)
- 113 **Πολύς** Χ"Παπα Χ"Πολύ
α) Φωτεινή (από Λευκόνοικο)
1) Κατερίνα (Ευθύμιος Νικόλα Μιχάλη - 2114)
2) Βασιλού (Γιαννής (Ττανάς) Γ. Παφίτη - 621)
β) Παναγιώτα (Πάτα) (από Ακανθού)
3) Φωτεινή (Χριστοφής στην Καλογραία)
- 114 **Μιχάλης (Γιαλλίτσης)** Χ"Παπα "Πολύ
Φουρέγγα Δημήτρη (Λίτρα) Μιχάλη (212)
1) Σπύρος
2) Στυλλής
3) Δημήτρης (Κουδέλλας)
4) Μαρία (Μιχάλης (Χάηλος) Γιωρκή Μοσφίλη - 3213)
5) Εύα (Βαλλού) (Χριστόδουλος (Ττόουλος) Γ. - 815)
6) Χαμπής (Σΐαμπουλλάς)

- 1141 **Σπύρος** Μιχάλη (Γιαλλίτση) Χ"Παπα
Αναστασία Χαμπή Χ"Λιάση (911)
 1) Φλουρεντζού (Γιαλλούρα) (στο Φλαμούδι)
 2) Μαρία (στο Δαυλό)
 3) Μιχάλης (Μιχαηλάς)
 4) Χαράλαμπος (Ττίγγιρος)
 5) Παντελού (στο Δαυλό)
 6) Χριστινού
 7) Ηλίας (Λιασής) (στο Σπαθαρικό)
 8) Αντριανού (στην Αγγλία)
 9) Παρασκευού (στο Σπαθαρικό)
- παιδιά του Λιασή
 Ανδρέας, Ηλιάννα,
 Άρτεμης, Παναγιώτα,
 Στυλιανός, Χριστίνα
- 11414 **Χαράλαμπος (Ττίγγιρος)** Σπύρου Μιχάλη (Γιαλλίτση)
Ροδού Πάντελα Μ.(Ρούσου) (9312)
 1) Ελένη
 2) Παντελής
 3) Σπύρος
 4) Αντρούλα
 5) Τασούλα
- 1142 **Στυλλής** Μιχάλη (Γιαλλίτση) Χ"Παπα
Χρυσή Σαουρή Γ.Καλιά (41)
 1) Μιχαήλης (στη Ξυλότυμπου)
 2) Χριστινού (Κορού) (Δημήτρης Σάββα Δημ. -31134)
 3) Αντρέας
 4) Παναγιώτα (στην Εφτακώμη)
- 11423 **Ανδρέας** Στυλλή Μιχάλη (Γιαλλίτση)
Άννα Παπαδημήτρη Τσαγγάρη (31111)
 1) Στέλιος
 2) Δημήτρης
 3) Χρυσούλα
 4) Ξενής
 5) Παναγιώτης
- 1143 **Δημήτρης** (Κουδέλλας) Μιχάλη (Γιαλλίτση) Χ"Παπα
Μαρία Κυπρή Γ.Καλιά (42)
 1) Μιχάλης (Μυροφόρα Δημήτρη (Σΐμητρά) -9311)
 (πήγαν στην Αμμόχωστο)
 2) Κύπρος (Μαρία, στην Αμμόχωστο)
 3) Θεωρού (Γιώρκος, στην Αμμόχωστο)
 4) Αντρικκού (Αντρέας από Άρδανα, στην Αμμ/στο)
 5) Χαμπής (Μαρία Αναστάση Γιάννου, στο Τρίκωμο)
 6) Γεώργιος (Κοκής)
 7) Κατερίνα (αναγιωτή στον Αντρέα Ττυλλή, στην Αμμ/στο)
 8) Κυριάκος
- 11436 **Γεώργιος (Κοκής)** Δημήτρη (Κουδέλλα) Μιχάλη (Γιαλλίτση)
Γιαννούλα Γιωρκή Γ.Μοσφίλη (32143)
 1) Δημήτρης
 2) Ανδρέας
 3) Μάριος

- 11438 **Κυριάκος** Δημήτρη (Κουδέλλα) Μιχάλη (Γιαλλίτση)
Βασούλα Αδάμου Καραγιάννη (13221)
1) Σωτήρης
2) Μαρία
3) Ανδρούλα
- 1146 **Χαμπής (Σιαμπουλλάς)** Μιχάλη (Γιαλλίτση) Χ"Παπα
α) Ελένη Φίλιππου Γιάννου (711)
1) Μιχάλης (στον 'Αγ. Νικόλα)
2) Παναής
3) Φιλιππής (έφυγε)
4) Γιώρκος (έφυγε)
β) Ελένη (από τα Πυρκά)
- 11462 **Παναγής** Χαμπή (Σιαμπουλλά) Μιχάλη (Γιαλλίτση)
Χαρικλού Ελευθερίου (από Πυρκά)
1) Χαμπής
2) Ελευθέριος
3) Κυριάκος
4) Ελένη
5) Μιχάλης
- 12 **Αδάμος (Γεραδάμος)** Χ"Πολύ
α) Μαρκαρού Σαουρτά (32)
1) Μαρουλλού (Νικολής Τσαούσης, στο Τρίκωμο)
β) Μαρίτσα (από Λευκόνοικο)
2) Χρίστοφας
3) Παπάπολυς
4) Γιαννής (Πέτσας)
5) Χαμπής (Κκάφας)
6) Φωτεινή (Μιχαήλης-Πιτσίαήλης, στον Αγ.Ηλία)
- 122 **Χρίστοφας** Αδάμου (Γεραδάμου) Χ"Πολύ
Φλουρεντζού Γιαννή (Γιαννού) (από 'Αρδανα) (841)
1) Αδάμος (στη Λευκωσία) + Μαρί (Παλλουριώτισσα) υιοθέτησαν τη Χρίστη, (Αγγλία)
2) Αντωνού (Λαμπρής, στο Γεράνι)
3) Μαρία (Παύλος Πάντελα Μ.(Ρούσου) -93121)
4) Φωτεινή (ελεεύθερη)
- 123 **Παπάπολυς** Αδάμου (Γεραδάμου) Χ"Πολύ
α) Μαρία Μιχαήλ Ρούσου (931)
1) Αδάμος (στη Φουκάσα)
β) Μαρίτσα Πιρίλλου (από Λευκόνοικο)
2) Δημήτρης (Πίττας) (στην Αγγλία)
- 125 **Χαμπής (Κκάφας)** Αδάμου (Γεραδάμου) Χ"Πολύ
Χρυστάλλα Μιχαήλ Ττόφκια (222)
1) Κυριακού (Ζένιος, στη Ξυλότυμπου)
2) Αδάμος (Τσόκκος)
3) Μιχάλης (Χαηλής)
4) Θεωρού (Μιχάλης (Σίαηλας) Γιαννή -13114)

- 1252 **Αδάμος (Τσόκκος)** Χαμπή (Κκάφα) Αδάμου (Γεραδάμου)
Θεωρού Νικόλα (Καφετζή) Χ"Καραγιάννη (1312)
1) Ηλίας (στο Λιοπέτρι)
2) Χρυστάλλα (Γιαννής Γιωρκή Γ.Μοσφίλη -321432)
3) Νίκος
4) Ανδρούλα (Γιαννής Μιχάλη (Παρπέρη) -2121412)
- 12523 **Νίκος** Αδάμου (Τσόκκου) Χαμπή (Κκάφα)
Χρυστάλλα Αδάμου Γ. (Καραγιάννη) (13221)
1) Δώρα
- 1253 **Μιχάλης (Χαηλής)** Χαμπή (Κκάφα) Αδάμου (Γεραδάμου)
Σωπήρα (από Πηγή)
1) Χρυστάλλα
2) Ελένη
3) Χαμπής
- 13 **Χ"Καραγιάννης** Χ"Πολύ
Χ"Μαρόττα (από Φλαμούδι)
1) Γεώργιος (Κοκκωνής)
2) Αδάμος (Ττόττος)
3) Κατερίνα (Πελελές, στο Λευκόνοικο)
4) κορίτσι (στο Γεράνι)
- 131 **Γεώργιος (Κοκκωνής)** Χ"Καραγιάννη Χ"Πολύ
Κατερίνα (Σίονού) Νικόλα (Κκόλα) Μιχάλη (211)
1) Γιαννής
2) Νικόλας (Καφετζής)
- 1311 **Γιαννής** Γεώργιου (Κοκκωνή) Χ"Καραγιάννη
α) Τρουτσού Γιώρκαλλου (Πιπέρη) (221)
1) Κατερινού (Λούτσιος Χαμπή Χ"Δημήτρη -1411)
β) Μαρία Σΐαηλα (από 'Αγ. Ηλία)
2) Παναής
3) Ροδού (Χαμπής (Χάμπουρος) Δημήτρη -91161)
4) Μιχάλης (Σΐαηλας)
- 1312 **Νικόλας (Καφετζής)** Γεώργιου (Κοκκωνή) Χ"Καραγιάννη
α) Ηλιού Χριστόδουλου (Σΐόουλου) Γιαννή (61)
1) Θεανώ (Χρίστος Μιχαήλη (Πιτΐαηλη) από Άγιο Ηλία)
2) Θεωρού (Αδάμος (Τσόκκος) Χαμπή (Κκάφα) -1252)
β) Μαρία Χάηλου Μαλλουππά (από Ακανθού)
3) Γιώρκος (Γιωρκαλλής) (έφυγε) (στην Άμμ/στο)
4) Ουρανία (Τάκης Ματσούκα, στη Γύψου)
5) Μιχάλης (Μΐσιελος)
γ) Θεοδώρα (από Περιστερωνοπηγή)
6) Ανδρέας (Μαυρής)

- 13112 **Παναγής** Γιαννή Γεωργίου (Κοκκωνή)
Μυροφόρα Καρόνια (από Πηγή)
1) Ανδρέας
2) Μαρία
3) Γιαννής
- 13114 **Μιχάλης (Σΐάηλας)** Γιαννή Γεωργίου (Κοκκωνή)
Θεωρού Χαμπή (Κκάφα) Αδάμου (125)
1) Γιαννής
2) Χαμπής
3) Χριστάκης
- 131141 **Γιαννής** Μιχάλη (Σΐάηλα) Γιαννή
Βασούλα Σωτήρη Κυπρή (425)
1) Μιχάλης
2) Μαρία
3) Σωτήρης
- 131142 **Χαμπής** Μιχάλη (Σΐάηλα) Γιαννή
Τασούλα Βαρνάβα Σωτήρη (11126)
1) Μιχάλης
2) Σωτήρης
- 13125 **Μιχάλης (Μισΐελος)** Νικόλα (Καφετζή)
Αγγελική Μιχάλη (Χάηλου) (3213)
1) Νίκος
2) Ανδρέας
3) Μάριος
4) Θεοδώρα (Δώρα)
5) Κατερίνα
6) Παρασκευή
7) Γιώργος
8) Πανίκκος
- 132 **Αδάμος (Ττόπτος)** Χ"Καραγιάννη Χ"Πολύ
Αντωνού (από Γένακρα)
1) Χριστινού (στα Άρδανα)
2) Γιαννής (Καραγιάννης)
3) Ελένη (Χ"Παναγής Χ"Χάμπου -3231) (Γεννήθηκε το 1894)
4) Κυριάκος (Τζύρκας)
5) Μαρία (Μαριέττα) (Πασχάλης (Σπανός) Μοσφίλη -3215)
- 1322 **Γιαννής (Καραγιάννης)** Αδάμου (Ττόππου) Χ"Καραγιάννη
Βασιλού Χριστοφή Κατσικίτη (322)
1) Αδάμος
2) Χρίστος
4) Αντωνής (Καραντώνης)
5) Σάββας (στην Αγγλία) (γεν. 1926)
3) Χριστινού (Σωτήρης Κυπρή -425)
6) Φοίβος

- 1324 **Κυριάκος (Τζύρκας)** Αδάμου (Ττόττου) Χ"Καραγιάννη
Μαρία (Σιαρόττα) Μιχάλη (Τσιαήλη) (2111)
1) Αδάμος
2) Ανδρέας
3) Ειρηνού
- 13221 **Αδάμος** Γιαννή (Καραγιάννη) Αδάμου (Ττόττου)
Σταυρού Τσιάπα (από Λευκόνοικο)
1) Βασούλλα (Κυριάκος Δημήτρη (Κουδέλλα) -11438)
2) Γιαννής
3) Λοϊζής
4) Παρασκευάς (Πάρης) (στην Αγγλία)
5) Χρυστάλλα (Νίκος Αδάμου Χαμπή (Κκάφα) -12523)
6) Μαρία
7) Ανδρούλα
8) Δημήτρης
- 132212 **Γιαννής** Αδάμου Γιαννή (Καραγιάννη)
Κλαίρη Κώστα Κουτσόφτα (21213)
1) Αδάμος
2) Ελένη
3) Κώστας
4) Μαρία
- 132213 **Λοϊζής** Αδάμου Γιαννή (Καραγιάννη)
Πόπη (από Πάφο)
1) Σταυρού
- 13222 **Χρίστος** Γιαννή (Καραγιάννη) Αδάμου (Ττόττου)
Φωτού Σάββα Δημήτρη (Κκήμητρου) (3113)
1) Γιαννής
2) Σάββας
3) Βάσος
4) Ανδρέας
- 13223 **Αντωνής (Καραντώνης)** Γιαννή (Καραγιάννη) Αδάμου
Κυριακού Γιαννή Χριστόδουλου (Σιόουλου) (614)
1) Γιαννής (στην Αγγλία)
2) Χριστάκης (στην Αγγλία)
3) Κωνσταντίνος (Ντίνος)
4) Βάσος
5) Πανίκος
6) Κατερίνα (Νίνα)
7) Ελευθερία (στην Αγγλία)
- 13226 **Φοίβος** Γιαννή (Καραγιάννη) Αδάμου (Ττόττου)
Παναγιώτα (από Λευκόνοικο)
1) Γιαννής
2) Άντρος
3) Δώρα
4) Βάσος

- 13241 **Αδάμος** Κυριάκου (Τζύρκα) Αδάμου (Ττόττου)
Αντιγόνη Γιαννή Χριστοδούλου (Σΐόουλου) (614)
- 1) Κυριάκος
 - 2) Γιαννής
 - 3) Παναγιώτης
 - 4) Διγενής
 - 5) Σωτήρης
 - 6) Αντώνης
 - 7) Ανδρέας
- 13242 **Ανδρέας** Κυριάκου (Τζύρκα) Αδάμου (Ττόττου)
Αντριανού (Πεπού) Χριστοδούλου Γιαννάτζη (815)
- 2) Κυριάκος
 - 1) Μαρία
 - 3) Χριστόδουλος
 - 4) Μιχάλης
 - 5) Αδάμος
 - 6) Εύα
 - 7) Αντιγόνη
 - 8) Σωτήρης
- 14 **Χ"Δημήτρης** Χ"Πολύ
Χ"Μηλιά Γιώρκου Καμπούρη (31)
- 1) Χαμπής (Κασιούλας)
 - 2) Μαρουλλού (Σάββας Ραουνά, στα Γένακρα)
 - 3) κορίτσι (στα 'Αρδανα) γεν. 1880, Βασιλού + Ττοουλής
 - 4) κορίτσι (στο Γεράνι)
- 141 **Χαμπής (Κασιούλας)** Χ"Δημήτρη Χ"Πολύ
Εύα (Βαλλού) Γιάννου Παπάγιωρκου (71)
- 1) Λούτσιος
 - 2) Γιαννής (Πεύκος)
 - 3) Μιλής + Κκούλλα (από Πηγή)
 - 4) Ολυμπιάδα (Πιερής Γιώρκου (Πουπουξιάρης), στη Γύψου)
 - 5) Ελένη (Κώστας Μιχαήλη (Κουτσοφτή) -21213)
- 1411 **Λούτσιος** Χαμπή (Κασιούλα) Χ"Δημήτρη
Κατερινού Γιαννή Γεώργιου (Κοκκωνή) (1311)
- 1) Τάκης
 - 2) Χρυστάλλα (Σάββας (Σαούρας) Μιχάλη (Χάηλου) -32134)
 - 3) Γιαννής (Κασιάνας) (στην Αμμόχωστο)
- 1412 **Γιαννής (Πεύκος)** Χαμπή (Κασιούλα) Χ"Δημήτρη
- α) Μαρίτσα Κώστα Χ"Σάββα (από Ακανθού)
 - 1) Χαμπής (στην Αγγλία) (γεν. 1932)
 - 2) Αγγλαία (στη Λευκωσία) + Παντελίδης
 - β) Μαρίτσα (από Πηγή)
 - 3) Ελένη (Κυριάκος, στα 'Αρδανα)
 - 4) Δημήτρης (στην Αγ. Νάπα)

14111 **Τάκης** Λούτσιου Χαμπή (Κασιούλα)
Παναγιωτού Βασίλη (από Πηγή)

- 1) Σωτήρης
 - 2) Λουκία
 - 3) Βάσος
 - 4) Ανδρούλα
 - 5) Χαράλαμπος
-

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Χηρατέθκια

2 Γονείς άγνωστοι

- 1) Μιχαήλης (από 'Αγ. Γεώργιο Τσερέ, γεννήθηκε περί το 1830)
 - 2) Χριστοφής (Ττόφκας)
 - ίσως 3) Χ'Ηλιού (δες 32)
- Χωρίζονται σε δύο οικογένειες τους Κκόληες και τους Ττόφκηες

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Κκόληες

21 **Μιχαήλης** Χηράτη
άγνωστη

- 1) Νικόλας (Κκόλας)
- 2) Δημήτρης (Λίτρας)
- 3) Γιωρκής (Κκελόκαλλας)
- 4) Γιαπαύλης

211 **Νικόλας (Κκόλας)** Μιχαήλη (γεν. 1850)
Ελένη Παπάγιωρκου (7)

- 1) Μιχαήλης (Τ΄σιαήλης)
- 2) Γιώρκος (Ρουσιάς)
- 3) Συμεός
- 4) Ευθύμιος (γεν. 1878)
- 5) Χριστινού (Γιακουμής, στο Φλαμούδι)
- 6) Κατερίνα (Σ΄ιονού) (Γιωρκής (Κοκκωνής) Χ'Καραγιάννη -131)

2111 **Μιχαήλης (Τ΄σιαήλης)** Νικόλα (Κκόλα) Μιχαήλη
α) Αντριανού (από 'Αγ. Νικόλα)

- 1) Νικόλας (Κωμοδρόμος)
- 2) Κυριάκος (Τ΄σιαήλης)

β) Κεττού Γιαγκου (από Καλογραία)

- 3) Γιαγκος
- 4) Μαρία (Σ΄ιαρόττα) (Κυριάκος (Τζύρκας) -1324)

21111 **Νικόλας (Κωμοδρόμος)** Μιχαήλη (Τ΄σιαήλη) Νικόλα (Κκόλα)
Παναγιωτού Γιαννάτζη Ττούρου (81)

- 1) Γιαννής (στο Λευκόνοικο)
- 2) Αντριανού (στο Λευκόνοικο)
- 3) Ελένη (στο Λευκόνοικο)
- 4) Μιχάλης (Σ΄ιαλής) (στο Λευκόνοικο)
- 5) Γιώρκος (Τ΄σιάρρης) (στο Λευκόνοικο)

- 21112 **Κυριάκος** Μιχαήλη (Τσαϊήλη) Νικόλα (Κκόλα)
Κατερίνα (από Καλογραία)
(πήγαν και κατοίκησαν στον 'Αγ. Νικόλα)
1) Νικόλας (επέστρεψε στις Μάνδρες -211121)
2) Ανδριανού (Γιωρκής (Γιωρκιτζίκης) -32132) (επέστρεψε στις Μάνδρες)
- 211121 **Νικόλας** Κυριάκου Μιχαήλη (Τσαϊήλη)
Φουρεγγού Σάββα Δ.(Κκήμητρου) (3113)
1) Σάββας
2) Κυριάκος (Κίκης)
- 21113 **Γιάγκος** Μιχαήλη (Τσαϊήλη) Νικόλα (Κκόλα)
Κουλλού (από Καλογραία)
1) Αντρέας (Ππόμπας) (έφυγε)
2) Ελένη (Αντρέας (Σιόφερος) Πάντελα -93124)
3) Πετρούλλα (Μίκης Χριστοδούλου (Ττόουλου) -8153)
4) Πετρή (έφυγε)
5) Μιχάλης (Μισιελής) (στο Φρέναρος)
6) Νίκος (Ζήττης) (έφυγε)
7) Χριστόδουλος (Πέκκος) (έφυγε)
8) Αλέξανδρος (Τσάντρος) (έφυγε)
- 2112 **Γιώρκος (Ρουσίας)** Νικόλα (Κκόλα) Μιχαήλη
Μαρία (από Γένακρα)
1) Χριστινού (Ρούσα) (Χρυσόστομος (Σφήτζης) Προδρόμου -512)
2) Ελένη (Γιαννής Μ. Κουτσογιάννη 921)
και (Ελευθέριος Π.(Ττονή) -531)
3) Ευφροσύνη (Χαράλαμπος, στη Λευκωσία)
4) Γρηγόρης (στην Αγγλία)
- 2113 **Συμεός** Νικόλα (Κκόλα) Μιχαήλη
Ελένη Θεοδόση (από 'Αγ. Νικόλα)
1) Θεοδόσης (πέθανε νέος)
2) Άννα (Αναστάσης Ιωάννου, στο Τρίκωμο)
3) Νικόλας + Αφροδίτη (από Καστελόριζο, στην Αγγλία)
- 2114 **Ευθύμιος** Νικόλα (Κκόλα) Μιχαήλη (Γεννήθηκε το 1878)
Κατερίνα Πολύ Χ"Παπα (113)
1) Νικόλας (Κκόλας) (γεν. 1904)
2) Μιχάλης (Μιχαήλης) (γεν. 1907)
3) Χαμπής + Μαριάννα Καϊκκη (από Τρίκωμο)
4) Ελένη (Λενού) (Γεώργιος (Σκαρπάρης) Σάββα -31131)
5) Πολύς (γεν. 1918)
- 21141 **Νικόλας (Κκόλας)** Ευθυμίου Νικόλα (Κκόλα)
Ανθούσα Κυριάκου Κουππάρη (από Λευκόνικο)
1) Κατίνα (Νίκος Παπάς, στο Λάπαθος)
(ο γιός της Χριστόδουλος (Τάκης) γεννήθηκε στις Μάνδρες)
2) Σπυρούλλα (Ελευθέριος Δημητρίου, στην Αμμόχωστο)
3) Ευθύμιος (Ελένη από Αμμόχωστο, στην Αμμόχωστο)

- 21142 **Μιχάλης (Μιχαήλης)** Ευθυμίου Νικόλα (Κκόλα)
Δέσποινα (Πποινού) Χ"Παναγή (3231)
1) Κατίνα (Χριστόδουλος Γεωργίου Κουτσογιάννη -92122)
2) Ευθύμιος (Μίμης) (γεν. 1947)
- 21145 **Πολύς** Ευθυμίου Νικόλα (Κκόλα)
Ελένη (Ελεγκού) Σωτήρη (Πόλεου) (από 'Αγ. Γεώργιο Σπαθαρικού)
1) Κατίνα
2) Παναγιώτα (Μιχαλάκης Γεωργίου, στον 'Αγ. Μέμνονα)
3) Ευθυμούλλα (Παντελής Κολατσής, στην Αμμ/στο)
4) Αντρέας (Καρπόζηλος) (Ελένη Χρ. Κατσικίτη, στην Αγγλία)
- Τάκης Ζορπάς (από 'Αγιο Θεόδωρο)
- 211451 **Κατίνα** Πολύ Ευθυμίου
1) Ελένη
2) Δέσπω
- 212 **Δημήτρης (Λίτρας)** Μιχαήλη
Παρασκευού (από 'Αγ. Γεώργιο Σπαθαρικού)
1) Μιχαήλης (Κουτσοφτής)
2) Φουρέγγα (Μιχαήλης (Γιαλλίτσης) Χ"Παπα -114)
3) Χ"Ηλιού (Χ"Κώστας, στην Ακανθού)
4) Μαριού (στον 'Αγ. Νικόλα)
5) 'Αννα (στον 'Αγ. Νικόλα)
6) Εύα (στα 'Αρδανα)
- 2121 **Μιχαήλης (Κουτσοφτής)** Δημήτρη (Λίτρα) Μιχαήλη
Κατερίνα Κωνσταντή (από 'Αρδανα)
1) Δημήτρης + Αθηνά (στην Αίγυπτο)
2) Γιώρκος
3) Κώστας
4) Νικόλας (Κκολής)
5) Λούκας
6) Χαμπής (Ππίριλλος)
7) Παντελού
- 21212 **Γιώρκος** Μιχαήλη (Κουτσοφτή) Δημήτρη (Λίτρα)
Σωτήρα Μιχαήλη (Μιχάηλου) Κουτσογιάννη (921)
1) Μιχαήλης + Αθανασία (στην Αμμόχωστο)
2) Κατερίνα (Κορού)
3) Μαρίτσα (έφυγε)
4) Γιαννής (στη Βατυλή)
5) Γρηγόρης (στον 'Αγ. Θεόδωρο) Λουκία Ηλία
6) Δημήτρης (στην Αμμόχωστο)
7) Σωτήρης (στην Αγγλία)
- Γιώρκος (Παφίτης) Γαβριηλίδη (από Παναγιά)
- 212122 **Κατερίνα (Κορού)** Γιώρκου Μ.(Κουτσοφτή)
1) Ανδρούλα
2) Χριστάκης
3) Σωτηρούλα

- 21213 **Κώστας** Μιχαήλη (Κουτσοφτή) Δημήτρη (Λίτρα)
 α) Ζωίτσα Δημήτρη (Κύρου) (-Κ114)
 1) Μιχάλης (έφυγε)
 2) Δημήτρης (έφυγε) (Δερύνεια)
 β) Ελένη Χαμπή (Κασιούλα) (141)
 3) Ανδρέας + Μαργαρίτα (στο Λευκόνοικο)
 4) Μαρούλλα (Γιαννής, στην Ταύρου)
 5) Χαμπής + Μαρία Σωτήρη (στη Γύψου)
 6) Κλαίρη (Γιαννής Αδάμου Καραγιάννη -132212)
- 21214 **Νικόλας (Κκολής)** Μιχαήλη (Κουτσοφτή) Δημήτρη
 Μαρία Νικολή Μιχάλη (Ρούσου) (9313)
 1) Μιχάλης (Παρπέρης)
 2) Χρυστάλλα (στην Αγγλία)
 3) Δήμος (στην Αγγλία)
 4) Κατερίνα (πέθανε μικρή)
 5) Νίτσα (Παντελίτσα)
 6) Κατερίνα (Νίνα) (Παναγής, από Καρπάσι)
 7) Ανδρούλλα
 8) Κωστής (στην Αγγλία)
 9) Παύλος
- 212141 **Μιχάλης (Παρπέρης)** Νικόλα (Κκολή) Μ.(Κουτσοφτή)
 Αντριάνα Γιαννή Φίλιππου (7111)
 1) Μαρία
 2) Γιαννής
 3) Δέσπω
 4) Νίκη
- 2121412 **Γιαννής** Μιχάλη (Παρπέρη) Νικόλα (Κκολή)
 Αντρούλα Αδάμου Χαμπή (Κκάφα) (1252)
 1) Γιαννάκης
 Παναής Πτωχόπουλος (από Καρπάσι)
- 212146 **Κατερίνα (Νίνα)** Νικόλα (Κκολή) Μ.(Κουτσοφτή)
 1) Φιλιώ
- 212149 **Πάυλος** Νικόλα (Κκολή) Μ.(Κουτσοφτή)
 Δέσπω Γιωρκή Γ. Μοσφίλη (32143)
- 21215 **Λούκας** Μιχαήλη (Κουτσοφτή) Δημήτρη
 Παυλού Νικολή Μ. (Ρούσου) (9313)
 1) Μιχάλης (στην Αγγλία) (γεν. 1936)
 2) Νίκος (στην Αγγλία)
 3) Ειρηνού (στην Αγγλία) (Νότιο Αφρική)
 4) Χρυσταλλού (στην Αγγλία) (Νότιο Αφρική)
 5) Μαρία (στην Αγγλία)
- 21216 **Χαμπής (Πιρίλλος)** Μιχαήλη (Κουτσοφτή) Δημήτρη
 Χριστινού Πάντελα Μ. (Ρούσου) (9312) (γεν. 1916)
 1) Παντελής (στην Αγγλία)
 2) Μιχάλης (Μπόρας)
 3) Ανδρέας (πέθανε νέος)
 4) Δημήτρης (στις Η.Π.Α.)

- 212162 **Μιχάλης (Μπόρας)** Χαμπή (Πίριλλου)
Γεωργία (Τούλα) Δημήτρη Λούκα (31122)
1) Μαρία (στην Αγγλία)
- 213 **Γιωρκής (Κκελόκαλλας)** Μιχαήλη
Χριστίνα (Αλούπα) (απο Φλαμούδι)
1) Μαρία (ελεύθερη)
2) Παρασκευού
3) Ελένη (Ψύλλα) (Σταύρος Παύλου (Γερόπαυλου) -Π2)
- Θωμάς (από Σύγκραση)
- 2132 **Παρασκευού Γιωρκή (Κκελόκαλλα)** Μιχαήλη
1) Χριστινού
- Χριστόδουλος (Ττουλιάς) (από την Κυθρέα) (δες και 91113) (Ττουλιάς)
- 21321 **Χριστινού** Θωμά (παιδιά: Αθανασία, Παρασκευού, Κωστής, στο Βαρώσι)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Ττόφκηες

- 22 **Χριστοφής (Ττόφκας)** (περίπου του 1825) Χηράτη
άγνωστη
1) Γιώρκαλλος (Πιπέρης)
2) Μιχαήλης (Γεροτσάγγαρος)
- 221 **Γιώρκαλλος (Πιπέρης)** Χριστοφή (Ττόφκια)
άγνωστη (από Φλαμούδι)
1) Τρουτσού (Γιαννής Γεωργίου (Κοκκωνή) -1311)
2) Ελένη (Γιαννάτζις Ελευθερίου (Ττούρου) -81)
- 222 **Μιχαήλης (Γεροτσάγγαρος)** Χριστοφή (Ττόφκια)
Μαρία (Μαρού) (από Φλαμούδι)
1) Θεωρού (Κυπρής Γεωργίου Καλιά -42)
2) Χρυσταλλού (Τταλλού) (Χαμπής (Κκάφας) Αδάμου -125)
3) Χριστοφής (Ττοφής) + Μαρία (Πουτζιού) (από Φλαμούδι)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Μουζουρέθκια

- 3 **Μούζουρος** (Γεννήθηκε περί το 1815)
άγνωστη
1) Γιώρκος (Καμπούρης) (Γερόλουκας)
2) Σαουρής (Σαουρτάς)

Χωρίζονται σε δύο οικογένειες, τους Κκήμητρους και τους Σαουρτάες.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Κκήμητροι

- 31 **Γιώρκος (Καμπούρης)** Μούζουρου (Γεννήθηκε περί το 1845)
άγνωστη
1) Δημήτρης (Κκήμητρος)
2) Χ"Μηλιά (Χ"Δημήτρης Χ"Πολύ -14)

- 311 **Δημήτρης (Κκήμητρος)** Γιώρκου (Καμπούρη)
Φλουρεντζού Πίτσιλλου (από Αγ. Νάπα)
1) Γιώρκος (Τσαγγάρης)
2) Λούκας
3) Σάββας (Καράσαββας)
4) Δεσποινού (Νεόφυτος στο Φλαμούδι)
5) Αντριανού (Φίλιππος Γιάννου)
6) Αννού (Γεώργιος (Γονιός) Χαμπή Χ"Αιάση - 9111)
- 3111 **Γιώρκος (Τσαγγάρης)** Δημήτρη (Κκήμητρο)
Ελένη Βαγγέλη (από 'Αγ. Αμβρόσιο)
1) Παπαδημήτρης
2) Κώστας + Κατερίνα Μιχαήλ Σκαρπάρη (από 'Αρδανα, στην Αγγλία) ή Ελένη ;
3) Κυριάκος + Μαρία (από Καλοπαναγιώτη, στην Λευκωσία)
- 31111 **Παπαδημήτρης** Γιώρκου (Τσαγγάρη)
Ξενού (από 'Αγ. Επιφάνη)
1) Γιώρκος (Κοκής)
2) Αντρικκού (Γεώργιος Χρυσοστόμου Προδρόμου -5123)
3) Ελένη (Ανδρέας Γεωργίου Κουτσογιάννη -92121)
4) Αννού (Ανδρέας Στυλλή Μιχαήλ (Γιαλλίτση) -11423)
5) Σωτηρού (έφυγε)
6) Κυριάκος (έφυγε)
7) Βάσος
- 311111 **Γιώρκος** Παπαδημήτρη
Δέσποινα Ποταμού (από Σωτήρα)
1) Ξένια
2) Μαρία
- 3112 **Λούκας** Δημήτρη (Κκήμητρο)
Χριστίνα (από 'Αγ. Νικόλα)
1) Ελένη (Γιώρκος, στα 'Αρδανα)
2) Δημήτρης
3) Ανδρέας
- 31122 **Δημήτρης** Λούκα Δ.(Κκήμητρο)
Μάρθα Λεμέσιου (από Λευκόνοικο -8131)
1) Χριστίνα (Νίνα) (Προκόπης Χρυσοστόμου -5125)
2) Δώρος (Μαργαρίτα Αναστάση από Λιβάνια) (στην Αγγλία)
3) Ανδρέας (έφυγε)
4) Λήδα (Νίκος Δρακούδης, στην Αγγλία)
5) Γεωργία (Τούλα) (Μιχάλης (Μπόρας) Χαμπή -212162)
6) Νίκος
7) Πανίκος
8) Σωτηρού (Χριστάκης Χαμπή (Χάμπουρου) -911611)

- 31123 **Ανδρέας** Λούκα Δ.(Κκήμητρου)
Ελένη Παναγή Κατσικίτη (3222)
1) Σωτήρης
2) Κατερίνα
3) Χριστίνα
4) Παναγιώτα
5) Λουκία
6) Φωτούλα (στην Αγγλία)
7) Χρυστάλλα
8) Δημήτρης
9) Κώστας
10) Μιχάλης
- 3113 **Σάββας (Καράσαθας)** Δημήτρη (Κκήμητρου)
Αναστασία Ττούσιου (55)
1) Γιωρκής (Σκαρπάρης)
2) Φουρεγγού (Νικόλας Κυριάκου Μ.(Τσιαήλη) -211121)
3) Φωτού (Χρίστος Γιαννή (Καραγιάννη) -13222)
4) Δημήτρης
5) Αντρικκού (Λεωνίδας Γιώρκου (Γιωρκατσά) -7148)
- 31131 **Γιωρκής (Σκαρπάρης)** Σάββα Δ.(Κκήμητρου)
Ελένη Ευθυμίου Νικόλα (2114)
1) Σάββας
2) Τασούλα
3) Νίνα
- 31134 **Δημήτρης** Σάββα Δ.(Κκήμητρου)
Χριστίνα Στυλλή
1) Χρυσούλα
2) Σάββας
3) Στέλιος

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Σαουρτάες

- 32 **Σαουρής (Σαουρτάς)** Μούζουρου (γεν. 1845 περίπου)
Χ"Αντζιελού (από 'Αγ. Νικόλα)
ή Χ"Ηλιού (από 'Αγ. Γεώργιο Τσερέ) ίσως αδελφή με Μουζουρέθκια
1) Γιώρκος (Μοσφίλης)
2) Χριστοφής (Κατσικίτης)
3) Χ"Χάμπος
4) Μαρκάρου (Αδάμος (Γεραδάμος) Χ"Πολύ -12)
5) κορίτσι (Χ"Κώστας στην Ακανθού)
- 321 **Γιώρκος (Μοσφίλης)** Σαουρή (Σαουρτά)
Δέσποινα (από Ακανθού)
1) Σαουρής + Κεττού (από 'Αγ. Νικόλα)
2) Μαρκάρου (πέθανε νέα)
3) Μιχάλης (Χάηλος)
4) Γιαννής (Γιαννούρας)
5) Πασχάλης (Σπανός)

- 3213 **Μιχάλης (Χάηλος)** Γιώρκου (Μοσφίλη) Σαουρή
 Μαρία Μιχάλη (Γιαλλίτση) Χ"Παπα (114)
 1) Δέσποινα (Πποινού) (έφυγε) (Δημήτρης στον Άγ Νικόλα)
 2) Γιωρκής (Γιωρκιτζίκκης)
 3) Μαρκαρού (Θωμάς Ευαγγέλου στο Φλαμούδι)
 4) Σάββας (Σαούρας)
 5) Πασκαλής
 6) Ηλιού (έφυγε)
 7) Χαμπής (έφυγε)
 8) Ελλού (στην Αγγλία) (Λάμπρος Στυλιανού από Άγ Ηλία)
 9) Αγγελική (Μιχάλης (Μίσιελος) Νικόλα(Καφετζή)-13125)
- 32132 **Γιωρκής (Γιωρκιτζίκκης)** Μιχάλη (Χάηλου)
 Ανδριανού Κυριάκου Μ.(Τσίαήλη) (-211122, επέστρεψε από Άγ Νικόλα)
 1) Μιχάλης (Μίσιελης) (στη Ξυλότυμπου)
 2) Κυριάκος (στο Λιοπέτρι)
 3) Πασχάλης (στην Αυστραλία)
 4) Μαρία (στην Κάτω Δερύνεια)
- 32134 **Σάββας (Σαούρας)** Μιχάλη (Χάηλου) Γ.(Μοσφίλη)
 Χρυστάλλα Λούτσιου Χαμπή (1411)
 1) Νίνα
 2) Μαρούλα (Αναστάσης (Τάσος) Πολύ Γιαννή -62131)
 3) Μιχάλης (Χάηλος)
 4) Λούκας
 5) Ελευθερία
 6) Χαμπής
 7) Δημήτρης
 8) Δέσπω
- 32135 **Πασκαλής** Μιχάλη (Χάηλου) Γ.(Μοσφίλη)
 Κυριακού Στυλλή (από Σύγκραση)
 1) Παναγιώτα
 2) Μιχάλης
 3) Μαρία
 4) Στυλλής
 5) Γιώρκος
 6) Δεσπούλα
 7) Φωτούλα
- 3214 **Γιαννής (Γιαννούρας)** Γιώρκου (Μοσφίλη) Σαουρή
 Τζυπρού Φλουρέντζου (από Λάπαθος)
 1) Δέσποινα (Αδάμος Χ"Παναγή -32313)
 2) Μαρκαρού (Πέτρος Εγγλέζου, στη Γύψου)
 3) Γιωρκής (Τσίρητης)
 4) Ανδρέας + Λουλλού (στο Κάτω Βαρόσι)
 5) Σάββας

- 32143 **Γιωρκής (Τσίηρτης)** Γιαννή (Γιαννούρα) Γ.(Μοσφίλη)
 Άντρικκού Ματσούκα (από Γύψου)
 1) Γιαννούλα (Γεώργιος Δημήτρη Κουδέλλα - 11436)
 2) Γιαννής
 3) Ανδρέας (στην Πάφο)
 4) Μαρία (Ανδρέας, από Πατρίκι)
 5) Γιασουμής
 6) Γρηγόρης
 7) Κυπρούλα
 8) Νίκη
 9) Δήμητρα
 10) Δεσπούλα (Παυλής Νικόλα Κουτσόφτα - 212149)
- 321432 **Γιαννής** Γιωρκή (Τσίηρτη) Γιαννή
 Χρυστάλλα Αδάμου (Τσόκκου) Χαμπή (Κκάφα) (1252)
 1) Γεωργία
 2) Δώρα
- 321435 **Γιασουμής** Γιωρκή (Τσίηρτη)
 Ξενούλλα Γεωργίου (Πίριλλου) Χρυσοστόμου (5123)
 1) Γεώργιος
 2) Ανδρέας
- 32145 **Σάββας** Γιαννή (Γιαννούρα) Γ.(Μοσφίλη)
 Ελένη Μελή (από Παραλίμνι)
 1) Κυπρούλα
 2) Γιαννής
 3) Σταυράκης
 4) Πανίκος
- 3215 **Πασχάλης (Σπανός)** Γιώρκου (Μοσφίλη) Σαουρή
 Μαρία (Μαριέττα) Αδάμου Χ"Καραγιάννη (132)
 1) Δέσποινα
 2) Αντιγόνη (Ανδρέας (Μαύρος) Ιωάννου, στην Αμμόχωστο)
 Ο γιός τους Γιαννάκης γεννήθηκε στις Μάνδρες
 3) Ελένη (Παναγιώτης Λοίζου, στην Αμμόχωστο)
 4) Γιωρκούλλα (Σάββας, στην Αμμόχωστο)
- Αριστοτέλης Τελεβάντος (από Λάπηθο)
- 32151 **Δέσποινα** Πασχάλη Γ.(Μοσφίλη)
 1) Πασχάλης (στη Λευκωσία)
 2) Νίτσα (στην Αμμόχωστο)
 3) Μαρία
 4) Αντώνης
 5) Αγνή
 6) Χαράλαμπος

- 322 **Χριστοφής (Κατσικίτης)** Σαουρή (Σαουρτά)
 Μαρία (από 'Αγ. Νικόλα)
 1) Ελένη (Μιχάλης (Σιαλής) Γιαννή (Ππουζή) -1121)
 2) Παναής
 3) Βασιλού (Γιαννής Αδάμου Χ"Καραγιάννη -1322)
 4) Χ"Σάββας
 5) Μαγδαληνή (Γιώρκος Πιστόλας, στον 'Αγ. Ηλία)
 6) Σταυρού (Λαμπρής, στα 'Αρδανα)
 7) Γεώργιος (στην Αυστραλία)
- 3222 Παναής Χριστοφή (Κατσικίτη) Σαουρή (Σαουρτά)
 α) Ελένη Τσίορβά (από Φλαμούδι)
 β) Κατερίνα Κωνσταντή (από Γύψου)
 1) Κωνσταντής (Κωσταντάς)
3β) Ελένη (Ανδρέας Λούκα Δ. (Κκήμητρου) -31123)
2β) Χριστοφής + Κούλα Στυλιανού από 'Αγ Ηλία (στην Αγγλία)
 γ) Χρυστάλλα (από Κυθρέα)
- 32221 **Κωνσταντής (Κωσταντάς)** Παναή Χ.(Κατσικίτη)
 Ελένη Χριστοδούλου (Ττόουλου) Γιαννάτζη (815)
 1) Νίνα (Κατίνα) (στην Αγγλία)
 2) Παναής
 3) Χριστόδουλος
 4) Εύα
 5) Γεώργιος
 6) Σωτήρης
 7) Ανδρέας
- 3224 **Χ"Σάββας** Χριστοφή (Κατσικίτη) Σαουρή (Σαουρτά)
 Ελένη (από Ακανθού)
 1) Μαρία (πέθανε μικρή)
- 323 **Χ"Χάμπος** Σαουρή (Σαουρτά)
 Χ"Πποινού (από Ακανθού)
 1) Χ"Παναής
- 3231 **Χ"Παναής** Χ"Χάμπου Σαουρή (Σαουρτά) (γεν. 1888)
 Ελένη Αδάμου Χ"Καραγιάννη (132)
 1) Δέσποινα (Πποινού) (Μιχάλης Ευθυμίου Νικόλα -21142)
 2) Χαμπής (Τυρίμος)
 3) Αδάμος (Κόκκος)
- 32312 **Χαμπής (Τυρίμος)** Χ"Παναή Χ"Χάμπου
 Δέσποινα (Πποινού) Σωτήρη (Σώτηρου) Στυλιανού (1112)
 1) Παναγιώτα (Ηλίας Χρυσόχορς, στην Πηγή)
 2) Σωτήρης
- 323122 **Σωτήρης** Χαμπή Χ"Παναγή
 Αρετή Πιερή (από Πηγή)
 1) Χαράλαμπος
 2) Πιερής

- 32313 **Αδάμος (Κόκκος)** Χ"Παναή Χ"Χάμπου
Δέσποινα (Πποινού) Γιαννή (Γιαννούρα) (3214)
1) Ανδρέας
2) Παναγιώτης (Πανίκος)
- 323131 **Ανδρέας** Αδάμου Χ"Παναγή
Κατίνα Χριστοδούλου (Ττόουλου) Γιαννή (6142)
1) Αδάμος
2) Παναγιώτα (Γιούλα)
3) Χριστάκης
-

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Καλιές

- 4 **Γιωρκής** Καλιάς (Γεννήθηκε περί το 1850)
Χ"Τταλλού (από 'Αρδανα) ή Βαλλού
1) Σαουρή
2) Κυπρή
3) Μαρία (Μιχάλης Κατσαρός, στο Τρίκωμο)
4) Ελένη (Κόρτας, στα 'Αρδανα) (γεν. 1880)
5) Χριστινού ;
- 41 **Σαουρής** Γιωρκή Καλιά
Χριστινού (Ττινού) Πέρικλου (από Λευκόνοικο)
1) Γιώρκος (πέθανε νέος)
2) Χρυσή (Στυλλής Μιχαήλ Χ"Παπα -1142)
3) Θεωρή
- 42 **Κυπρής** Γιωρκή Καλιά
α) Θεωρού Μιχάλη (Γεροτσάγγαρου) (222)
1) Γιώρκος
2) Κατερινού (Σολωμής, στον 'Αγ. Νικόλα)
3) Μιχάλης (στο Λευκόνοικο)
4) Μαρία (Δημήτρης (Κουδέλλας) Μιχάλη -1143)
β) Φωτού Χαμπή (Κουτσοχάμπη) Χ"Λιάση (911)
5) Σωτήρης
6) Θεωρού (Μιχάλης Νικολή Ρούσου -9313/6)
- 413 **Θεωρής** Σαουρή Γ.Καλιά (γεν. 1900)
Αντριανού (Κανού) Γιαννή Παφίτη (621)
1) Χριστινού (στην Αγγλία)
2) Γιώρκος (στην Αγγλία) (γεν. 1928)
3) Μαριού (στην Αγγλία)
4) Βασούλα (στην Αγγλία)
- 421 **Γιώρκος** Κυπρή Γ.Καλιά
Σαββού Χάηλου Μαλλουππά (από Ακανθού)
1) Μαρία (Φιλιππής Γιαννή Φίλιππου -71113)
2) Θεωρή
3) Παναγής (στην Ακανθού)
4) Κύπρος (στο Τρίκωμο)
5) Μιχάλης (στην Αμμόχωστο)

- 4212 **Θεωρήs** Γιώρκου Κυπρή
Άννα Αναστάση (Μπέη) (715)
1) Γιαννής
2) Γιώρκος
- 425 **Σωτήρης** Κυπρή Γ.Καλιά
Χριστινού Γιαννή Καραγιάννη (1322)
1) Κύπρος
2) Βασούλα (Γιαννής Μιχάλη (Σΐαηλα) -131141)
3) Γιαννής
- 4251 **Κύπρος** Σωτήρη Κυπρή
Ελένη Γιωρκή Δημήτρη (από Βαθύλακα)
1) Ανδρέας
2) Αγγελική
-

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Παμπίσης (από τον 'Αγ. Γεώργιο Σπαθαρικού)

- 5 **Μιχάλης (Παμπίσης)** (Γεννήθηκε περί το 1840)
Αναστασία (από 'Αγ. Γεώργιο Σπαθαρικού)
1) Πρόδρομος (Μίλλενος)
2) Γιωρκής (Τσίερκέζος)
3) Παντελής (Ττονής)
4) Μαρία (Κουρούπα) (Κουτσοχάμπης Χ"Λιάση -911)
5) Κυριάκος (Ττούσιος)
- 51 **Πρόδρομος (Μίλλενος)** Μιχάλη (Παμπίση)
Κυριακού (Μίλλενου) (από 'Αγ. Θεόδωρο)
1) Αντωνής (στην Ακανθού)
2) Χρυσόστομος (Σσήτζις)
3) Μανόλης (στη Φουκάσα)
4) Μιχάλης (στον 'Αγ. Θεόδωρο)
5) Βασίλης (στη Φλάσου)
- 512 **Χρυσόστομος (Σσήτζις)** Προδρόμου (Μίλλενου)
Χριστινού (Ρούσα) Γιωρκή (Ρουσιά) (2112)
1) Προδρομής (στη Σωτήρα)
2) Σοφία (στην Αμμόχωστο)
3) Γιώρκος (Σσηκούι)
4) Ελένη
5) Προκόπης
6) Μαρία (Μαριού) (Κυριάκος Γιαννή Φίλιππου -71115)
- 5123 **Γιώρκος (Σσηκούι)** Χρυσοστόμου (Σσήτζιη)
Αντρικκού Παπαδημήτρη (31111)
1) Χρυσόστομος (Πέπης)
2) Ξενού (Γιασουμής Γιωρκή (Τσίηρη) -321435)
3) Χριστίνα
- 5125 **Προκόπης** Χρυσοστόμου (Σσήτζιη)
Χριστίνα (Νίνα) Δημήτρη Λούκα (31122)
1) Μάρθα
2) Λένια
3) Χρύσω

- 52 **Γιωρκής (Τσίερκέζος) Μιχάλη** (Παμπίση)
Κούλλα (από 'Αγ. Νικόλα)
1) Μιχάλης
2) Δημήτρης (Τσίκουσής) (έφυγε)
3) Πέτρος (Κουφός) (έφυγε)
4) Ελένη (έφυγε)
- 521 **Μιχάλης** Γιωρκή (Τσίερκέζου) Μ.(Παμπίση)
Μαριαννού (από Τρίκωμο)
1) Γιωρκής + Χριστινού Αναστάση (Μπέη) (715) (στην Αμμόχωστο)
- 53 **Παντελής (Ττονής) Μιχάλη** (Παμπίση)
Εύα (Κούτα) Ελευθερίου (Ττούρου) (8)
1) Ελευθέριος
2) Μιχάλης (πέθανε νέος)
3) Γιωρκής (πέθανε)
4) Κυριάκος (πέθανε νέος)
5) Κωστέας (Στέλλα Δημήτρη Κουρκούτη, στο Τρίκωμο)
6) Αναστασία (Τρίαρος, στο Παραλίμνι)
- 531 **Ελευθέριος** Παντελή (Ττονή) Μ.(Παμπίση)
α) Ελένη Γιωρκή (Ρουσιά) (2112)
1) Μαρία (στην Κώμη Κεπίρ)
β) Φλουρού (από το Τρίκωμο)
- 55 **Κυριάκος (Ττούσιος) Μιχάλη** (Παμπίση)
α) Φωτεινή (από 'Αρδανα)
1) Αναστασία (Στασού) (Σάββας Δημήτρη (Κκήμητρου) -3113)
2) Κατερίνα (Νεόφυτος, στο Φλαμούδι)
3) Ττουσίης (στα 'Αρδανα)
β) παντρεύτηκε κάποια στα 'Αρδανα

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Γιαννή

- 6 **Γιαννής** (Γεννήθηκε περί το 1850) Σιόουλου (Χριστόδουλου;)
άγνωστη
1) Χριστόδουλος (Σ'ιόουλος)
2) Αντριανού (Κάνα)
3) Μαρία (έφυγε)
- 61 **Χριστόδουλος** (Σ'ιόουλος) Γιαννή
Κυριακού (από Περιστερωνοπηγή)
1) Χαμπού (Χ'Νικόλας, στην Ακανθού)
2) Ηλιού (Νικόλας Γιωρκή Καραγιάννη)- 1312)
3) Αντωνού (Σωτήρης (Τσικέλλης) Παπάκυπρη, στο Λευκόνικο)
4) Γιαννής
- 614 **Γιαννής** Χριστόδουλου (Σ'ιόουλου) Γιαννή
α) Κατερίνα Καστάνα (από Λευκόνικο)
1) Κυριακού (Αντωνής Γ. Καραγιάννη -13223)
2) Χριστόδουλος (Ττοουλατζιάκκης)
β) Παναγιωτού (από Πηγή)
3) Αντιγόνη (Αδάμος Κυριάκου (Τζύρκα) -13241)

- 6142 **Χριστόδουλος (Τσουλατζιάκης)** Γιαννή Χ. (Σιόουλου)
 Παναγιωτού Βαγγέλη (από Γύψου)
 1) Κατίνα (Ανδρέας Αδάμου Χ"Παναγή -323131)
 2) Γιαννής (Ανδρούλα Μελή, στην Αμμόχωστο)
 3) Βαγγέλης (Ολυμπία, στη Μηλιά)
 4) Νίτσα (Σωτήρης Χαμπή (Γονιού) -91112)
 5) Κυριάκος
- Γιώρκος Παφίτης (από Πάφο)(Κάθηκα)
- 62 **Αντριανού (Κάνα)** Γιαννή
 1) Γιαννής (Ττανάς)
 2) Παντελής (στο Γεράνι) / Κυριάκος (στα Γένακρα)
 3) Μαρία (στο Λευκόνειο)
- 621 **Γιαννής (Ττανάς)** Γιώρκου Παφίτη
 Βασιλού Πολύ Χ"Παπα (113)
 1) Αντριανού (Κανού) (Θεωρής Σαουρή Γ.Καλιά -413)
 2) Φωτεινή
 3) Πολύς (Πολούι)
 4) Κατερινού (Χαμπής, στην Ξυλοτύμπου)
 5) Γιώρκος (Φρόσω Βασίλη, στο Τρίκωμο)
- Χαμπής (από Φλαμούδι)
- 6212 **Φωτεινή** Γιαννή (Ττανά)
 1) Δημήτρης (στο Τρίκωμο)
- 62123 **Πολύς (Πολούι)** Γιαννή (Ττανά)
 Εύα Αναστάση (Μπέη) Γιάννου (715)
 1) Αναστάσης (Τάσος)
 2) Γιαννής
- 62131 **Αναστάσης (Τάσος)** Πολύ Γ.(Ττανά)
 Μαρούλα Σάββα Μοσφίλη (32134)
 1) Εύα

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Γιάννου

- 7 **Παπάγιωρκος** (από Παραδείσι) (Γεννήθηκε περί το 1840)
 άγνωστη
 1) Γιάννος
 2) Ελένη (Νικόλας (Κκόλας) Μιχάλη -211)
- 71 **Γιάννος** Παπάγιωρκου
 α) Ελένη Χ"Αιάση (91)
 1) Φίλιππος
 2) Εύα (Χαμπής (Κασιούλας) Χ"Δημήτρη -141)
 3) Θεκλού (Παπακυριάκος, στα Άρδανα)
 β) Εύα (από Περιστερωνοπηγή)
 4) Γιώρκος (Γιωρκατσάς)
 5) Αναστάσης (Μπέης)
 6) Ελένη (Παπάπαυλος, στον Άγ.Ηλία)
 7) Προκόπης
 8) Αντώνης (Κατσούρης)

- 711 **Φίλιππος** Γιάννου Παπάγιωρκου
Αντριάνου Δημήτρη (Κκήμητρου) (311)
1) Γιαννής
2) Ελένη (Χαμπής (Σιαμπουλλάς) Μιχάλη (Γιαλλίτση) -1146)
3) Φουρεγγού (στην Ξυλότυμπου)
4) Χριστινού (Γιώρκος, στο Καλό Χωριό)
5) Μαρία (Σωτήρης Δημήτρη Ρούσου -93114)
- 7111 **Γιαννής** Φίλιππου Γιάννου
Ποινοῦ Τουμασή Στυλιανού (1111)
1) Αντριάκου (Μιχάλης (Παρπέρης) Νικόλα (Κκολή) -212141)
2) Τουμασής (στην Αγγλία)
3) Φιλιππής
4) Βάσος
5) Κυριάκος (Τζιονής)
6) Σαβής
7) Αγγελική
- 71113 **Φιλιππής** Γιαννή Φίλιππου
Μαρία Γιώρκου Κυπρή (421)
1) Δέσπω
2) Σαβούλα
3) Γιαννής
4) Γιωρκούλα
5) Σωτήρης
- 71114 **Βάσος** Γιαννή Φίλιππου
Λούλλα (717)
1) Σωτηρούλα
2) Μαρία
3) Δέσπω
4) Προκοπία (Πόπη)
5) Αντρέας
- 71115 **Κυριάκος (Τζιονής)** Γιαννή Φίλιππου
Μαρία Χρυσοστόμου (Σσήτζη) (512)
1) Δέσπω
2) Χρυσόστομος
3) Χριστίνα
4) Ανδρέας
- 714 **Γιώρκος (Γιωρκατσάς)** Γιάννου Παπάγιωρκου (Γεννήθηκε το 1890)
α) Μαρριού Σίαλή Πελελέ (απόΛευκόνοικο)
1) Γιαννής (στην Πάφο)(στην Αγγλία)
β) Μυροφόρα Αντωνή (Μούλα) (από Λευκόνοικο)
2) Κυριάκος (στον Αγρό)
3) Αντωνής (Κατσϊάνης) (στην Ξυλότυμπου)
4) Φρίξος (στην Αγγλία)
5) Σάββας (στην Αγγλία)
6) Σωκράτης (στην Αγγλία)(στην Ξυλατύμπου)
7) Μαρία (Ανδρέας (Καρεκλάς) Νικολή -93135)
8) Λεωνίδα

- 7148 **Λεωνίδας** Γιώρκου (Γιωρκατσά)
Αντρικκού Σάββα Δημήτρη (3113)
1) Μυρούλα (Μυροφόρα)
2) Τασούλα
3) Γεωργία (Γιόλα)
4) Ανδρέας
- 715 **Αναστάσης (Μπέης)** Γιάννου Παπάγιωρκου
Μαρία (Παλλούρα) (από 'Αρδανα)
1) Χριστίνα (Γιώρκος Μιχάλη (Τσίερκέζου) - 521/1) (στην Αμμόχωστο)
2) Εύα (Πολύς Γιαννή Παφίτη -6213)
3) Αννού (Θεόδωρος Γιώρκου Κυπρή -4212)
4) Ελένη (στην Αμμόχωστο)
- 717 **Προκόπης** Γιάννου Παπάγιωρκου
Μαρία (από Λάπαθος)
1) Λούλλα (αδελφότεχνη της Μαρίας) (αναγιωτή)
- 718 **Αντωνής (Κατσούρης)** Γιάννου Παπάγιωρκου
Μηλιανή Λαζαρή (από Πηγή)
1) Εύα (πέθανε μικρή)
2) Γιαννής (στην Αμμόχωστο)
3) Λαζαρή (στην Αμμόχωστο)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Ττούρης

- 8 **Ελευθέριος (Ττούρος)** (περίπου του 1840)
Πεσιέγκα
1) Γιαννάτζης 5) Χριστόδουλος 7) κόρη με συζ Λαμπρή
2) Γιώρκος (Τσίάρρης) 6) Σάββας
3) Εύα (Κούτα) (Παντελής (Ττονής) Μιχάλη (Παμπίσση) -53)
4) κορίτσι (Γιαννούι, στα 'Αρδανα) Σημ: η κόρη της 841
Φλουρεντζού ήλθε και παντρεύτηκε στις Μάνδρες τον
Χριστοφή Αδάμου (Γεραδάμου) Χ"Πολύ (122).
- 81 **Γιαννάτζης** Ελευθερίου (Ττούρου)
Ελένη Γιώρκαλλου (Πιπέρη) (221)
1) Γιώρκος (στην Πέγεια Πάφου)
2) Αντωνού (Παναής, στο Τρίκωμο)
3) Θεωρού (Γιώρκος Λεμέσιος, στο Λευκόνικο) (γεν. 1890)
Σημ: η κόρη της, Μάρθα, παντρεύτηκε το
Δημήτρη Λούκα (31122)
4) Παναγιωτού (Νικόλας (Κωμοδρόμος) Μιχάλη -21111)
5) Χριστόδουλος (Ττόουλος)
6) Ελευθέριος (Λευτέρης) (έφυγε)
7) Σάββας (έφυγε) + Σαβού από Φουκάσα (στην Πέγεια)
- 815 **Χριστόδουλος (Ττόουλος)** Γιαννάτζη Ε.(Ττούρου)
Εύα (Βαλλού) Μιχάλη (Γιαλλίση) (114)
1) Γιαννής (στη Λευκωσία)
2) Ελένη (Κωνσταντής Παναγή Χ.Κατσικίδη -32221)
3) Μίκης
4) Αντριανού (Πεπού) (Ανδρέας Κυριάκου (Τζύρκα) -13242)
5) Γιώρκος
6) Παναής

- 8153 **Μίκης** Χριστόδουλου (Ττόουλου) Γιαννάτζη
Πετρούλλα Γιαγκου Μ.(Τσίαήλη) -21113)
1) Εύα
2) Γιαννούλα
3) Χριστούλα
- 8155 **Γιώρκος** Χριστόδουλου (Ττόουλου) Γιαννάτζη
Μαργαρίτα Χριστόδουλου Κούμα (από Γύψου)
1) Χριστόδουλος
2) Γιαννής
3) Εύα
4) Μιχάλης
- 82 **Γιώρκος (Τσίάρρης)** Ελευθερίου (Ττούρου)
α) άγνωστη
1) Ελευθέριος (έφυγε)
β) Δεσποινού (από Τρυπημένη)
2) Χρίστος (έφυγε)
3) Κυριάκος (έφυγε) (στη Λετύμπου, Πάφος)
4) Θεοπίστη (έφυγε)
5) Μερόπη (έφυγε)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ Χ"Λιάσσης, Κουτσογιάννης, Προκκολής

- 9 ' Αγνωστοι γονείς (Γεννήθηκαν περί το 1820)
1) Χ"Λιάσης
2) Κουτσογιάννης
3) Νικολής (Προκκολής)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Χ"Λιάσσης

- 91 **Χ"Λιάσης**
Φωτεινή
1) Χαμπής (Κουτσοχάμης)
2) Ελένη (Γιάννος Παπάγιωρκου -71)
- 911 **Χαμπής (Κουτσοχάμης) Χ"Λιάση**
α) Λενού (από 'Αρδανα)
1) Γιωρκής (Γονιός)
2) Αντριανού
β) Μαρία (Κουρούπα) Μιχάλη (Παμπίστη -5)
3) Λιασής
4) Φωτού (Κυπρής Γιαννή Καλιά -42)
5) Αναστασία (Στασού) (Σπύρος Μιχαήλ (Γιαλλίτση) -1141)
6) Δημήτρης (Πιπίος)
7) Εύα (Βαλλού) (Χριστόδουλος (Κκαράος) Παύλου -Π1)
8) Μόδεστος
- 9111 **Γιωρκής (Γονιός)** Χαμπή (Κουτσοχάμης)
Αννού Δημήτρη (Κκήμητρου) (311)
1) Φωτεινή (Ππάζος, στην Ακανθού)
2) Χαμπής (Γονιούι)
3) Αντριανού

- 91112 **Χαμπής (Γονιού)** Γιωρκή Χαμπή (Κουτσοχάμπη)
 Παναγιωτού Αντωνή (απο Λάπαθος)
 1) Γιανούλα (Αγγλία)
 2) Γιωρκούλα (Αγγλία)
 3) Σωτήρης + Νίτσα Χριστοδούλου (Ττόουλου) (6142)
 4) Αντιγόνη (Λευκωσία)
 5) Μαρούλα (Αγγλία)
- Χριστόδουλος (Ττοουλιάς) Κωστή (από την Κυθρέα) (δες και 21321)
- 91113 **Αντριανού** Γιωρκή (Γονιού) παιδιά της Αντριανούς 91113
 1) Ελένη + Ανδρέας Θεοδοσιάδη
- 9113 **Λιασής** Χαμπή (Κουτσοχάμπη)
 Ελένη (από Πηγή)
 1) Χαμπής (στην Αμμόχωστο)
 2) Άννα + Γεώργιος Παπαγεωργίου
 3) Γεώργιος + Θέκλα
 4) Ξένια + Αθανάσης Βοριανίτης
 5) Κώστας + Τασούλα
- 9116 **Δημήτρης (Πιπίος)** Χαμπή (Κουτσοχάμπη)
 Μυριάνθη Αντώρα (από Καλογραία)
 1) Χαμπής (Χάμπουρος)
 2) Μαρία (Χαμπής, στην Αμμόχωστο)
 3) Νικολής (στη Δερύνεια)
 4) Ηλίας (στη Δερύνεια)
 5) Χριστίνα (Νίνα) (στην Αγγλία)
 6) Αντωνής (Αντώρας) (στη Λευκωσία)
 6) Παναγιώτης + Πετρούλα
 7) Βάσος + Σούλα
 8) Μάρω + Γιαννάκης Χ" Σέργη
 9) Σώτος
- 91161 **Χαμπής (Χάμπουρος)** Δημήτρη (Πιπίου) Χαμπή
 α) Κατερίνα Μιχαήλη Σπύρου
 1) Χριστάκης
 2) Δήμητρα
 3) Τασούλλα
 4) Παναγιώτα
 5) Ηλίας
 6) Μιχάλης
 7) Ανθούλλα
- β) Ροδού Γιαννή Γ.(Κοκκωνή) (1311)
 8) Μαρία
- 911611 **Χριστάκης** Χαμπή (Χάμπουρος) Δημήτρη (Πιπίου)
 Σωτηρού Δημήτρη Λούκα (31122)
 1) Δημήτρης
- 9118 **Μόδεστος** Χαμπή (Κουτσοχάμπη)
 Μαρκάρου Δημήτρη (Στημητρά) (9311)
 1) Μαρούλα (Κυριάκος, στην Αμμόχωστο)
 2) Μάμας (Κυριακού, στην Πλατανιστάσα)
 3) Ελευθέριος (Αντριάνθη, στην Πλατανιστάσα)
 4) Παναής (Καρατσιόλης) (έφυγε)
 5) Χριστίνα (Ρίτα) (έφυγε)
 6) Χαραλαμπού (έφυγε)
 7) Γενοβέφα (έφυγε)
 8) Σωτήρης (Μαρία, στη Βοκολίδα)
- Οι 4, 5, 8 γεννήθηκαν στην Πεντάγια.
 Οι 3 - 8 πήγαν στην Αγγλία.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Κουτσογιάννηες

- 92 **Κουτσογιάννης**
 άγνωστη
 1) Μιχάλης (Μιχάηλος)
 2) Ελένη (Πατάτα) (στα 'Αρδανα)
 3) Μαριού (στο Γεράνι)
- 921 **Μιχάλης (Μιχάηλος)** Κουτσογιάννη
 Ελένη Γεωργίου (από Ακανθού)
 1) Γιαννής + Ελένη Γιώρκου Ρουσιά (2112)
 2) Γιώρκος
 3) Φωτού (Νικόλας Χ"Χάμπου, στην Καλογραία)
 4) Σωτήρα (Γιώρκος Μιχαήλ Κουτσόφτα -21212)
- 9212 **Γιώρκος** Μιχάλη (Μιχάηλου) Κουτσογιάννη
 Μαρικκού Ττοουλή Σούρου (από Γύψου)
 1) Ανδρέας
 2) Χριστόδουλος
 3) Παναγιώτα (Γιωτού) (Στέλιος Παντελή, στην Περιστερώνα)
- 92121 **Ανδρέας** Γεωργίου Μ. Κουτσογιάννη
 Ελένη Παπαδημήτρη (31111)
 1) Γιώργος
 2) Δημήτρης
 3) Σωτήρης
 4) Πανίκος
 5) Μάμας
- 92122 **Χριστόδουλος** Γεωργίου Μ. Κουτσογιάννη
 Κατίνα Μιχαήλ Ευθυμίου (21142)
 1) Δέσπω
 2) Γιώργος

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Προκκολήες ή Ρούσηες

- 93 **Νικολής (Προκκολής)** Μιχαήλ (Ρούσου) ;
 άγνωστη
 1) Μιχάλης (Ρούσος)
 2) Χ"Χριστίνα (Χ"Ττίνα) (στα 'Αρδανα)
 3) Μάννα (στα 'Αρδανα)
- 931 **Μιχάλης (Ρούσος)** Νικολή (Προκκολή)
 Παυλού (από Λευκόνοικο)
 1) Δημήτρης (Σΐμητράς)
 2) Πάντελας
 3) Νικολής
 4) Μαρία (Παπάπολυς Αδάμου (Γεραδάμου) -123)

- 9311 **Δημήτρης (Σιμηητράς)** Μιχάλη (Ρούσου) Νικολή (Προκκολή)
 Παναγιώτα Γιάγκου (από Καλογραία) (από Λευκόνικο)
 1) Μάμας (στην Αγγλία)
 2) Μιχάλης (Ζακχαίος) (στην Αγγλία) (γεν. 1900)
 3) Μαρκαρού (Μόδεστος Χαμπή (Κουτσοχάμπη) -9118)
 4) Σωτήρης (Ππαλής)
 5) Ελένη (στην Αμμόχωστο)
 6) Μυροφόρα (Μιχάλης Δημήτρη (Κουδέλλα) -1143/1)
- 93114 **Σωτήρης (Ππαλής)** Δημήτρη (Σιμηητρά) Μ.(Ρούσου)
 Μαρία Φίλιππου Γιάννου (711)
 1) Αντρίκου (στην Αγγλία)
 2) Παναγιώτα (στην Άχνα)
 3) Σαβού (στην Αμμόχωστο)
 4) Δημήτρης (στην Αγγλία)
 5) Νεόβη (στην Αγγλία)
 6) Ελένη (Μενέλαος Αγγελή από Ξυλοτύπου) (στη Λεμεσό)
 7) Τούλα (στην Αμμόχωστο)
- 9312 **Πάντελας** Μιχάλη (Ρούσου) Νικολή (Προκκολή)
 Ελένη (Ελέγκα) Παύλου (Γερόπαυλου) (Π)
 1) Παύλος
 2) Χριστίνα (Ππιριλλού) (Χαμπής (Ππίριλλος) Μ.(Κουτσόφτα) -21216)
 3) Ροδού (Χαμπής (Ττίγγιρος) Σπύρου -11414)
 4) Ανδρέας (Σιόφερος)
 5) Φωτού (στο Καρπάσι)
- 93121 **Παύλος** Πάντελα Μιχάλη (Ρούσου)
 Μαρία Χρίστοφα Αδάμου (Γεραδάμου) (122)
 1) Ελένη (Λέλλα) (στην Αγγλία) + Κώστας Χριστοδούλου (Μάριος, Παύλος,
 2) Φωτούλα Ανδρέας, Πανίκος
 3) Παντελίτσα + Φίλιππος Σαββίδης (Ελίζα)
 5) Ευαγγελία
 7) Φλώρα + Γιώργος Μαύρου (Αμμ/στος) (Δήμητρα, Χριστίνα)
 4) Χριστάκης
 6) Πανίκος + Παναγιώτα Μαρτή (Σωτήρα) (Παύλος, Ευαγγελία, Γιαννάκης, Μαρία)
- 93124 **Ανδρέας (Σιόφερος)** Πάντελα Μ.(Ρούσου)
 Ελένη Γιάγκου Μιχάλη (21113)
 1) Παντελίτσα (Νίτσα)
 2) Λούλλα
 3) Γιαννάκης
 4) Αντώνης
- 9313 **Νικολής** Μιχάλη (Ρούσου) Νικολή (Προκκολή)
 α) Χρυσταλλού (Ττάλλα) Παύλου (Γερόπαυλου) (Π)
 1) Μαρία (Νικόλας Μ. Κουτσόφτα -21214)
 2) Παυλού (Λούκας Μ. Κουτσόφτα -21215)
 3) Ελένη (Λιχάρα) (ΓιαννήςΚυριάκου Κασιούρα, από Τρίκωμο) (Αγγλία)
 4) Κυριακού (στην Ξυλοτύμπου)
 5) Ανδρέας (Καρεκλάς)
 β) Αναστασία Κυπρή (από Φλαμούδι)
 6) Μιχάλης + Θεωρού Κυπρή (42) (στην Αγγλία)

93135 **Ανδρέας (Καρεκλάς)** Νικολή Μ.(Ρούσου)
Μαρία Γιώρκου Γιάννου (714)

- 1) Νίκος
- 2) Όμηρος
- 3) Γιώργος
- 4) Παναγιώτης
- 5) Γιαννής

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Κύρου

Κ **Κύρος** (πιθανόν Δημήτρης) (περίπου του 1840)
άγνωστη

- 1) Γιωρκής

Κ1 **Γιωρκής** Κύρου
Φωτεινή (από 'Αρδανα)
1) Δημήτρης (Κύρος)

Κ11 **Δημήτρης (Κύρος)** Γιωρκή Κύρου
Λουκού (από Πηγή)
1) Μηλιά (Φώτης, στην Πηγή)
2) Παναγιωτού (Νικόλας, στην Πηγή)
3) Γιώρκος (Κύρος) + Άννα (από Πυργά)
4) Ζωίτσα (Κώστας Μιχάλη Κουτσόφτα -21213)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Παύλου (Γερόπαυλου)

Ήλθαν πριν το 1900 από την Καλογραία και ενοικίασαν χωράφια στο μοναστήρι του Τοχνιού. Ήταν γεωργοί και διέθεταν και **ζευκάρι** δικό τους.

Π **Πάυλος** (Γερόπαυλος) (περίπου του 1870)
άγνωστη

- 1) Χριστόδουλος (Κκαράος)
- 2) Σταύρος
- 3) Χρυστάλλα (Ττάλλα) (Νικολής Μιχάλη (Ρούσου) -9313)
- 4) Ελένη (Ελέγκα) (Πάντελας Μιχάλη (Ρούσου) -9312)

Π1 Σημ. Η Χρυστάλλα αγότερα παντρεύτηκε τον Παύλο Δουκανάρη στο Λευκόνοικο
Χριστόδουλος (Κκαράος) Παύλου (Γερόπαυλου)

Εύα (Βαλλού) Χαμπή (Κουτσοχάμπη) (911)

- 1) Μαρία (Οδυσσέας Μιχάλη (Σιαλή) -11214)
- 2) Αφροδίτη (στην Αγγλία) (+ Τάκης από Ττρίκωμο)
- 3) Σωτηρού (έφυγε)(+ Σωκράτης από Φινί) (στη Λεμεσό)
- 4) Τάκης (στην Αγγλία)

Π2 **Σταύρος** Παύλου (Γερόπαυλου)
Ελένη (Ψύλλα) Γιωρκή (Κκελόκαλλα) (213)
1) Παναής (στην Αγγλία) (γεν. 1920)
2) Αγαμέμνονας (Μέμνιος) (στην Αγγλία)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΔΙΟΙΚΗΣΗ

1) Κοινοτική διοίκηση

Η κοινοτική διοίκηση αποτελείται από τον κοινοτάρχη, **μουχτάρη**, και τέσσερις επιτρόπους, **αζάες**.

Οι κατά καιρούς κοινοτάρχες ήταν οι πιο κάτω :

Περί το 1880 Γιωρκής (Κοκκωνής) Χ"Καραγιάννη
Ακολουθεί ο Μιχαήλ (Γεροτσάγγαρος) Χριστοφή
1900 -15 Ευθύμιος Νικόλα
1916 -23 Μιχάλης (Σιάλης) Γιαννή (Ππουζή)
Ακολουθούν οι Χαμπής (Κασιούλας) Χ"Δημήτρη και
Νικόλας (Καφετζής) Γεωργίου (Κοκκωνή) ως το 1944.
1944-48 Γεώργιος Σάββα
1948-54 Νικόλας Ευθυμίου
1954-60 Λούτσιος Χαμπή (Κασιούλα)
1960-61 Γεώργιος Παπαδημήτρη
1961-66 Μιχάλης (Σιάλης) Γιαννή
1966-σήμερα Αδάμος Καραγιάννη

Μεταξύ των εργασιών που έκαναν οι κοινοτάρχες ήταν:

- Η κατανομή του φόρου αγροφυλακής και των σχολικών.
- Η υπογραφή **χαρτιών** (εγγράφων) π.χ. για πώληση ζώων.

Οι παλιοί κοινοτάρχες φιλοξενούσαν (φαϊ και ύπνο) τους κυβερνητικούς επισκέπτες π.χ. δασονόμους, αστυνομία, κ.ά., με τα ζώα τους.

2) Αγροφύλακες (Τουρκόπουλλοι)¹

Σαν αγροφύλακες υπηρέτησαν, κατά καιρούς, οι πιο κάτω:

1923 Σάββας Δημήτρη (Κκήμητρου)
1924 Αντώνης Κατσούρης
1930 Γεώργιος (Γιωρκατσάς) Γιάννου Παπάγιωρκη
Γιάγκος Μιχαήλη
1945 Χαμπής Ευθυμίου
1953 Νικόλας (Κκολής) Μιχάλη (Κουτσόφτα). Ο μισθός του ήταν 11 λίρες το μήνα. Από αυτά έπαιρνε τα μισά από το χωριό και τα υπόλοιπα μισά από την κυβέρνηση.
1961 Πασχάλης Μοσφίλη, που ήταν και ο τελευταίος πριν την Τουρκική εισβολή.

Παλιά πληρώνονταν από το χωριό, αργότερα όμως έγιναν κυβερνητικοί υπό την ευθύνη του διοικητηρίου. Σαν επιτηρητές του νόμου είχαν ισχύ στο χωριό. Είχαν σήμα σχήματος οβάλ, από υλικό μπρούντζο, με την επιγραφή "Rural Constable", δηλαδή φύλακας του νόμου. Το σήμα αυτό φορούσαν στο βραχίονα.

1. Τουρκοπούλι, επί Τουρκοκρατίας, λεγόταν ο φύλακας των τσιφλικιών των Τούρκων που ήταν καβαλλάρης σε άλογο.

Στις υποχρεώσεις του αγροφύλακα ήταν και η είσπραξη της αγροφυλακής, υπό τον έλεγχο της διοίκησης. Για τυχόν ζημιές που γίνονταν από ζώα κάποιου σε περιουσία άλλου, **εποκόφκαν** πρόστιμο, δηλαδή υπολόγιζαν πόσο θα πλήρωνε ο αίτιος, αν η ζημιά ανερχόταν το πολύ ως δυο λίρες. Για μεγάλες ζημιές αναλάμβανε η χωρική αρχή και, αν δεν πλήρωνε ο αίτιος, έκαναν καταγγελία στο δικαστήριο. Σε περίπτωση που διαπιστωνόταν ότι ο αίτιος της ζημιάς ήταν άγνωστος, **κακόβουλος**, τη ζημιά πλήρωνε η κοινότητα.

3) Ιερείς _ ψάλτες:

Τα πολύ παλιά χρόνια, όταν έμεναν στο Τοχνί καλόγεροι, ίσως έρχονταν από αυτούς και λειτουργούσαν στο χωριό.

Πρώτος παπάς, από αυτούς που θυμούνται, ήταν κάποιος από το Καρπάσι, του οποίου όμως δε θυμούνται το όνομα. Ακολούθησε ο Παπάγιωρκος (γεννήθηκε περί το 1840) που ήλθε από το Παραδείσι και έγινε Μανδρίτης. Επόμενος ήταν ο Χ"Παπαχαράλαμπος (γεννήθηκε περί το 1840 και αναφερόταν στο μνημονοχάρτι από τον Ευθύμιο Νικόλα).

Από το 1908 ο Παπάπολυς ήταν ιερέας στις Μάνδρες.

Τελευταίος ιερέας ήταν ο Παπαδημήτρης, που πέθανε στην προσφυγιά.

Από τους ψάλτες μερικοί ήταν εκπαιδευμένοι στη βυζαντινή μουσική. Για παράδειγμα, από τους παλιούς, ο Παναγής Κατσικίδης (λεγόμενος Μουσικός) έμαθε ψαλμωδία αρχικά στον Πιερή, στην Ακανθού και μετά στο Χουρμούζιο στη Λάρνακα. Από τους τελευταίους, ο Γεώργιος Παπαδημήτρη πρώτος και μετά ο αδελφός του Βάσος έμαθαν Βυζαντινή μουσική.

4) Δάσκαλοι

Οι πρώτοι δάσκαλοι έρχονταν από άλλα χωριά. Επειδή τα πρώτα χρόνια οι μαθητές ήταν λίγοι, υπηρετούσε ένας δάσκαλος κάθε φορά.

Οι δάσκαλοι για τους οποίους βρέθηκαν πληροφορίες ότι υπηρέτησαν στις Μάνδρες κατά καιρούς είναι οι πιο κάτω : (Δες και στο ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ, σελ. 3, παρ. 9)

Το 1913 ο Χ"Αναστάσης από το Δαυλό.

Το 1914 δάσκαλος ήταν ο Απόστολος από το Λευκόνοικο, που ήταν και γεωργοκτηνοτρόφος. Ενοικίασε τα χωράφια του Τοχνιού, είχε δυο ζευγάρια βόδια και βοηθούς για τις δουλειές στα χωράφια.

Το 1915 η Καλλιόπη (νούννα του Χρίστου Καραγιάννη).

Το 1918 ο Γιώργης από την Ακανθού.

Το 1922 ο Χ"Τσοουλής Οικονομίδης από το Δαυλό.

Πρώτος κυβερνητικός δάσκαλος, ήταν ο Παντέλης Παντελίδης από την Ακανθού, που διορίστηκε το 1923 και έμεινε ως το 1926. Μετά συνέχισαν σαν κυβερνητικοί δάσκαλοι οι πιο κάτω :

1927 Πάυλος από το Γερόλακκο.

1929-33 Τσιγώνης από την Κυθρέα.

~~1933~~ ~~Χαράλαμπος~~

1935 Κώστας Σφήκας από το Στρόβολο

1937 Θεόδωρος Ορφανίδης

1939-40 Ηλίας Πέτρου από το Ριζοκάρπασο

- 1942 Κώστας Χριστοδούλου
 1943 Χρίστος Στυλιανόπουλος από την Κυθρέα
 1944 ~~Χαράλαμπος Καραγιάννης~~ Χριστάκης Γεωργίου
 1944 ~~Κώστας Χατζησάββας~~
 1945 Γεώργιος Κυριακίδης Γεωργίου
 1946 Γεώργιος Συγκαλλέττης από το Δαυλό
 1947-51 Σάββας Κ. Σάββα από Πηγή
 1952 ~~Χάρις~~ Θεοδόσιος Ψάριος
 1953-56 Χριστόδουλος Καλλή από το Λάπαθος
 Από το 1954 λειτουργούν δύο τμήματα με δύο δασκάλους.
 1954-58 Μιχάλης Συμεωνίδης από την Κυθρέα
 1957-60 Χριστόδουλος Γεωργίου Κουτσογιάννη από τις Μάνδρες
 1959-63 Σωτήρης Πρωτοπαπάς από την Ακανθού
 1961-64 Ανδρέας Αδάμου Χ"Παναγή από τις Μάνδρες
 1964 ~~Χαράλαμπος~~ από τη Γύψου Μιχαήλ Καηλίδης
 1965-70 Σάββας και Ελένη Γ. Μοσφίλη από τις Μάνδρες
 1971 -εκτοπισμό Κύπρος και Ελένη Σωτήρη Κυπρή από τις Μάνδρες.

Λίγα χρόνια λοιπόν πριν την εισβολή, ανέλαβαν και δίδαξαν στο χωριό δασκαλοι Μανδρίτες.

5) Δασοφύλακες

Οι δασοφύλακες έμεναν στο χωριό μέχρι το 1950, οπότε κτίστηκαν δασικοί σταθμοί. Στους σταθμούς έμεναν μόνο το καλοκαίρι και τον υπόλοιπο χρόνο στο χωριό και αυτό μέχρι το 1957 οπότε καταστράφηκε ο σταθμός.

Δασοφύλακες που υπηρέτησαν στο χωριό ήταν χρονολογικά οι πιο κάτω:

- 1918 Βασίλης Αντωνίου (από τον 'Αγ. Θεόδωρο)
 1925 Κουδουνάρης (από το Μουτουλλά)

Ακολουθούν οι:

- Αντώνης (Μαρωνίτης)
 Γιώρκος Πογιατζιής (από το Λευκόνοικο)
 Σιακκάς (από τον Κάμπο Τσακκίστρας)
 Κώστας Χατζησάββας (από την Ακανθού)

Το 1935 ο Αρχιδασοφύλακας Σιτκί εφέντης, πολύ καλός, συστήνει τον Κώστα Κουτσόφτα, ο οποίος διορίζεται πρώτος Μανδρίτης δασοφύλακας.

Ακολουθούν οι:

- Πετρής (από την Ακανθού)
 1938 Μουσάς (από το Πλατάνι)
 1940 Μουσταφά Κεμάλ (από τον 'Αγ. Νικόλα Πάφου)
 1942 Μουσταφάς (από την Κώμη Κεπίρ. Η γυναίκα του ήταν χριστιανή και πέθανε αφήνοντας κόρη με το όνομα Χρυσούλλα)
 Μιχαήλ Διάκος (από τον 'Αγ. Αμβρόσιο)
 1950 Κώστας Παπαδόπουλος (από τον Ασκά, νουνός της Μαρίας Τελεβάντου)
 Μιχάλης (από Τρεις Ελιές)
 Ανδρέας Ππίλλος (από τον 'Αγ. Αμβρόσιο)

Ανδρέας Κουτσίδης (από τον Καλοπαναγιώτη)
Λοΐζος Ιωάννου (από το Τρίκωμο)
Γιαννής Φτωχόπουλλος (από τον 'Αγ. Αμβρόσιο)
Ττοουλής (από τα Χανδριά)

Τελευταίος δασοφύλακας, που εκτοπίζεται με την Τουρκική κατοχή ενώ υπηρετεί στις Μάνδρες, είναι ο Ευθύμιος Χατζηευθυμίου, που κατάγεται από τον 'Αγ. Αμβρόσιο.

Το 1939 διορίστηκε **ορμαντζής**, δασοφύλακας στα χαμηλά δάση, ο Μιχάλης Ευθυμίου και συνεργάστηκε με το Ραματά Αχμέτ από τον 'Αγιο Ανδρόνικο. Σε κάποια περίοδο, ήλθε σαν συνεργάτης ο Κωνσταντής Παρασκευά. Το 1948 διορίστηκε συνεργάτης ο επίσης Μανδρίτης Γεώργιος (Σκαρπάρης) Σάββα.

Ο Σωτήρης (Σώτηρος) Στυλιανού Χ"Παπα, όταν ήταν ακόμα ελεύθερος, ήταν με στολή (1900-1910) και γυρνούσε τα χωριά, μέχρι το Καρπάσι και την Αγία Νάπα, ίσως σαν δασοφύλακας.



Ο Σώτηρος, δασοφύλακας

6) Θηροφύλακες

Το 1966 διορίστηκε θηροφύλακας ο Μιχάλης (Σιάηλας) Γιαννή. Υπηρετούσε στις Μάνδρες μέχρι την προσφυγοποίηση και στην ελεύθερη περιοχή μέχρι τη σύνταξή του.

7) Υπάλληλοι υγειονομείου.

Για τις υποθέσεις του υγειονομείου εργάστηκε στις Μάνδρες, πριν το 1942 κάποιος Τούρκος.

Κατά την περίοδο 1942-50 ανέλαβε ο χωριανός μας Δημήτρης Λούκα και από το 1945 βοηθούσε και ο Ανδρέας Σώτηρου. Σε διάφορες περιόδους δούλεψαν επίσης και μερικοί άλλοι, όπως για παράδειγμα ο Πολύς Παφίτη.

Από τους τελευταίους διορίστηκε στις Μάνδρες και εργάστηκε και στην προσφυγιά ο Γεώργιος (Σσηκούι) Χρυσοστόμου.

8) Μαίες

(δές ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 21)

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΑΓΩΝΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

1) Α' παγκόσμιος πόλεμος.

Οι Μανδρίτες σαν απόγονοι του μεγάλου αγωνιστή Αλέξη δε μπορούσαν να μείνουν αμέτοχοι στους διάφορους αγώνες, έτσι:

Στον Α' παγκόσμιο πόλεμο έλαβαν μέρος μαζί με τους άλλους Κύπριους οι πιο κάτω Μανδρίτες:

Γεώργιος (Κύρος) Δημήτρη
Γεώργιος (Γονιός) Κουτσοχάμπη
Δημήτρης Μ. Κουτσόφτα
Δημήτρης (Πιπίος)
Σάββας Δημήτρη (Κκήμητρου)
Χριστόδουλος (Κκαράός) Παύλου
Χριστοφής (Γρίστοφας) Αδάμου
Χρυσόστομος (Σσήτζιης)

Όλοι οι Μανδρίτες, που πήραν μέρος στον πόλεμο αυτό, γύρισαν πίσω ζωντανοί με πολλές εμπειρίες από διάφορες χώρες στις οποίες πολέμησαν.

2) Β' παγκόσμιος πόλεμος

Στο Β' παγκόσμιο πόλεμο έλαβαν μέρος οι πιο κάτω Μανδρίτες:

Κώστας Τσαγγάρη
Λούκας Κουτσόφτα
Μιχάλης Κ. Κουτσόφτα
Παναγής Σταύρου
Σωτήρης Δημήτρη Ρούσου
Χαμπής (Ππίριλλος)
Χαράλαμπος (Ττίγγιρος) Σπύρου
Χριστόδουλος (Κκαράός) Παύλου
Χρυσόστομος (Σσήτζιης)

Αρκετοί απ' αυτούς, όπως φαίνεται και από τους δύο αντίστοιχους καταλόγους, έλαβαν μέρος για δεύτερη φορά σε παγκόσμιο πόλεμο. Μεταφέρθηκαν μαζί με τους άλλους Κύπριους και πολέμησαν σε πολλά μέρη της Ευρώπης. Ευτυχώς δεν υπήρξαν θύματα.

Ο Παναγής Σταύρου συνελήφθη αιχμάλωτος στην Ευρώπη, κατόρθωσε όμως να δραπετεύσει και να φτάσει στην Ελβετία. Θεωρήθηκε νεκρός, γι' αυτό ήταν μεγάλη η χαρά όλων όταν επέστρεψε. Με την επιστροφή του έφερε μαζί και διάφορα πράγματα τα οποία έδινε δώρο στους φίλους, που έτρεξαν να τον χαιρετήσουν. Μεταξύ των αντικειμένων αυτών περιλαμβανόταν και ευρωπαϊκό σαπούνι, που ήταν τότε πολύ μεγάλη πολυτέλεια.



Ο Χρυσόστομος (Σσήτζιης) φαντάρος στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΓΩΝΑΣ 1955-59 ΤΗΣ ΕΟΚΑ

Σε έναν απελευθερωτικό αγώνα όπως αυτόν του 1955-59, στον οποίο η συμμετοχή των Κυπρίων ήταν σχεδόν καθολική και που διεξαγόταν μυστικά, δεν είναι εύκολο να γίνει πλήρης, ισοζυγισμένη ή απόλυτα ακριβής αναφορά. Έτσι γίνεται παρακάτω μια προσπάθεια να αναφερθεί η συμμετοχή των Μανδρών στον αγώνα αυτό, που ήταν σύμφωνα και με τη γνώμη σημαντικών ανθρώπων αξιόλογη.

1) Διοικητική θέση των Μανδρών:

Κατά τη διάρκεια του αγώνα οι Μάνδρες υπάγονταν διοικητικά στην οργάνωση κατά καιρούς ως εξής:

α) Στον τομέα Κερύνειας ως τον Οκτώβρη του 1956.

1ος τομεάρχης ήταν ο Γρηγόρης Αυξεντίου ως το Σεπτέμβρη του 1955.

2ος τομεάρχης ήταν ο Θάσος Σοφοκλέους ως τον Οκτώβρη του 1956, με υποτομεάρχη το Φώτη Παπαφώτη.

β) Στον τομέα Καρπασίας από τον Οκτώβρη του 1956, με τομεάρχη το Φώτη Παπαφώτη.

2) Γεγονότα σε χρονολογική σειρά.

Χρονολογικά διαδραματίζονται τα πιο κάτω, όπως περιγράφονται από ανθρώπους που έλαβαν μέρος στον αγώνα ή όπως καταγράφονται σε διάφορες εκδόσεις βιβλίων σχετικών με τον αγώνα:

Πρώτος εντάχθηκε στην οργάνωση Ε.Ο.Κ.Α. ο Ευθύμιος Νικόλα Ευθυμίου. Γράφει σχετικά ο Διγενής στο "Χρονικόν" (1972).

"1/4/55-23/12/55...επελέγησαν και εξεπαιδεύθησαν οι ακόλουθοι εκ των μαθητικών ομάδων, ίνα απαρτίσουν εφεδρικές δυνάμεις. Ευθύμιος Ν. Ευθυμίου...", (σελ 277).

Ο Ευθύμιος Νικόλα Ευθυμίου την άνοιξη του 1955, ενώ ήταν ακόμα μαθητής, ήλθε στο χωριό με τον Ευγένιο Ζερβίδη, που εργαζόταν τότε σαν πλασιέ τσιγάρων. Ζήτησε και πήρε από τον πατέρα του το περιστρόφο που κατείχε παλιά ο παππούς του, Ευθύμιος.

Στα μέσα Απριλίου 1955, μυείται στον αγώνα ο Μιχάλης (Σΐαηλας) Γιαννή με πρώτη εντολή να μυήσει και άλλους Μανδρίτες.

Διηγείται ο Μιχάλης (Σΐαηλας):

"Στα μέσα Απριλίου του 1955, καθόμουν στο καφενείο του Ττόουλου, όταν σταμάτησε αυτοκίνητο εκεί. Πρόσεξα να βγαίνουν από αυτό τρία άτομα. Ήταν οι Παυλάκης Παύλου και Κυριάκος Παύλου από τα Άρδανα και ένας ακόμη που αργότερα έμαθα ότι ήταν ο Αντώνης Παπαδόπουλος, καθηγητής γυμναστικής. Σαν μπήκαν στο καφενείο, ο Κυριάκος μου ζήτησε να συνοδέψω κάπου τους άλλους δυο.

Κινήσαμε προς τον Άγιο Ιάκωβο. Στο δρόμο μου μίλησαν για το σκοπό. Στην αρχή γέλασα και τους είπα "μα με χέρια δεμένα, χωρίς όπλα, πώς να διώξουμε τους Εγγλέζους;" Όμως δέχτηκα να ενταχθώ. Τότε μου ζήτησαν να επιλέξω άλλα τέσσερα πέντε άτομα για να βοηθήσουν.

Πλησίασα τους Χριστόδουλο (Ττόουλο) Γιαννάτζη, Χ΄Σάββα Κατσικίδη, Σάββα (Σαούρα) Μόσφιλη και Ανδρέα (Καρεκλά) Νικολή. Δέχτηκαν όλοι.

Στις 7 Αυγ. 1955, μια μέρα μετά τη γιορτή του Σωτήρος, Κυριακή, πήγα στην Ακανθού για προσκύνημα. Εκεί με πλησίασαν μέλη της οργάνωσης και μου είπαν να βρω γαιδούρι από τους άλλους χωριανούς και να επιστρέψω με αυτό. Το βράδυ μου ανάθεσαν να μεταφέρω τον Αυξεντίου στο χωριό μας.

Στην πρώτη του επίσκεψη στο χωριό ο Αυξεντίου έμεινε στο σπίτι του Χ"Σάββα Χριστοφή. Για τρεις μέρες κάναμε επισκόπηση της περιοχής. Πήγαμε και είδαμε και ένα σπήλαιο στην περιοχή του "Πεύκου της Πίσσας" προς το Καλοήρι που, από τότε, θα γίνει καταφύγιο των ανταρτών".

Στην ομάδα Αυξεντίου, μεταξύ άλλων, είναι και ο Φώτης Παπαφώτης, που σημειώνει για το Μάιο 1955¹:

"Κατ' εντολήν του Διγενή, έλαβον οδηγίας από τον Γρηγόριον Αυξεντίου (ΖΗΔΡΟΝ) να εργασθώ εις τα χωριά Ακανθού, Μάνδρες, Άρδανα, Δαυλόν και Φλαμούδι, τα οποία υπάγοντο εις τον τομέα Ζήδρου εδρεύοντος εις Καραβάν." (σελ.248-249)

Ο Πολύς Ευθυμίου εντάσσεται στον αγώνα στις 27.5.55, από τον Παυλάκη, μέσω Σιάηλα. Αναλαμβάνει καθήκοντα σαν οδηγός, στις μεταφορές και σαν σύνδεσμος. Σε λίγες μέρες παραλαμβάνει με το επιβατηγό του στις 9 μ.μ. πέντε άτομα και τα φέρνει στο σπίτι του. Τα άτομα αυτά ήταν οι: Αυξεντίου (Μάστρος), Στυλιανός Λένας (Ψαρός), Φώτης Παπαφώτης (Μεταξάς), Κώστας Ιωάννου (Νικίτας), Θάσος Σοφοκλέους (Σώζος) και Χαράλαμπος Καμπούρης (Ππόλος).

Πριν ακόμη οργανωθούν καλά καλά οι Μανδρίτες γεύονται την αντίδραση του κατακτητή. Ο Π. Σ. Μαχλουζαρίδης (1985) σημειώνει:

"Την 15.9.55 επιβλήθηκε 12ωρος κατ' οίκον περιορισμός στα χωριά Σωτήρα, Λιοπέτρι και Μάνδρες Αμμοχώστου." (σελ. 397)

Ο Πολύς Ευθυμίου σύντομα λαμβάνει μέρος σε επιχειρήσεις. Μια μέρα του Σεπτέβρη 1955 κάνει μεταφορά πολλών αγωνιστών από τα Άρδανα με αρχηγό τον Αυξεντίου. Την επόμενη μέρα γίνεται απόπειρα να κτυπηθεί στρατόπεδο στη Μελαντρίνα, παρά τον Άγ. Αμβρόσιο, η οποία αποτυγχάνει.

Λίγες μέρες μετά την πιο πάνω απόπειρα, φεύγει με μετάθεση ο Αυξεντίου και αναλαμβάνει την περιοχή ο Θάσος Σοφοκλέους (Σώζος).

Επαναλαμβάνεται στις 6-12-55 η επιχείρηση στη Μελαντρίνα με αρχηγό το Σώζο, στην οποία βοηθά και πάλι ο Πολύς. Αρχίζουν την επιχείρηση στις 9.00 μ.μ., που διαρκεί 20 λεπτά χωρίς δικές μας απώλειες. Για την επιχείρηση αυτή ο Θάσος Σοφοκλέους, τομεάρχης, αναφέρει σχετικά¹:

"...επίθεση κατά του στρατοπέδου Αγίου Αμβροσίου...Η μια ομάδα διαφεύγει προς Ακανθού, τους μεταφέρει με το αυτοκίνητό του ο Πολύς Ευθυμίου." (σελ. 228, 231)

Κατά το τέλος Νοεμβρίου του 55 ο νέος τομεάρχης Θάσος Σοφοκλέους μεταφέρεται στις Μάνδρες. Αναφέρει ο ίδιος: ²

1. Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, "ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΑΓΩΝΟΣ ΕΟΚΑ 1955 - 1959", Λευκωσία 1972.

2. Θάσου Σοφοκλέους, "ΠΟΘΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ", (αναδρομές στον αγώνα 1955-1959), Λευκωσία 1989.

"Ειδοποιούμε τον αγωνιστή Πολύ Ευθυμίου από τις Μάνδρες, που μας μετέφερε με φορτηγό αυτοκίνητο στο χωριό Μάνδρες και μένουμε στο σπίτι του. Είναι ένα χωριό ψηλά στον Πενταδάκτυλο, απόκρημνο, γραφικό και ωραίο, μας παρέχει καλό άσυλο. Οργανωμένο με στελέχη αξιόλογα, τα αδέρφια Ευθυμίου, Πολύ, Νικόλα, Μιχάλη και Χαμπή, το Μιχάλη Σιάηλα, που είναι και ο υπεύθυνος του χωριού, τον Πασχάλη Μοσφίλη, το Γιαλλούρη³, τον Κουτσόφτα". (σελ. 79)

Η μήση ακολουθεί κάποια διαδικασία. Ο Μιχάλης Ευθυμίου θυμάται, πως όταν έγιναν περίπου 15 στην ομάδα του, τους πήραν στην Καντάρα και τους εξέτασε γιατρός αν είναι υγιείς. Ακολουθώς τους όρκισαν.

Μέχρι τότε δεν είχαν γίνει ακόμη κρησφύγετα στις Μάνδρες, γι' αυτό οι αντάρτες δεν έμεναν σε ένα σπίτι, αλλά μετακινούνταν συνεχώς. Ταυτόχρονα η μήση συνεχίζεται και όλο περισσότεροι Μανδρίτες ενισχύουν την οργάνωση. Αναφέρει και πάλι ο Θ. Σοφοκλέους για τα πιο πάνω²:

"Μεταφερόμαστε για λίγες μέρες στο σπίτι του Πασχάλη, στο κέντρο του χωριού. Φύγαμε όμως από το σπίτι αυτό και πήγαμε στη βόρεια πλευρά του χωριού προς το βουνό, σ' ένα από τα τελευταία σπίτια. Ήταν το σπίτι του Χαμπή Ευθυμίου. Ο Χαμπής και η γυναίκα του είναι δυο απλοί άνθρωποι, ειλικρινείς και φιλόξενοι. Θυμάμαι, στο μεγάλο χώλ ήταν μια μεγάλη φωτογραφία της Βασίλισσας της Αγγλίας, που θέλησαν οι νοικοκυραίοι να κατεβάσουν, όμως τους εμπόδισα, γιατί ήταν ωραίο καμουφλάζ.

Οργανωμένα στελέχη ήταν επίσης οι Γεώργιος Σάββα, Αδάμος Καραγιάννη, Παναγιώτης Χριστοδούλου, Χριστόδουλος Κουτσογιάννη, Χριστόδουλος Γιαννάτζη, Χατζησάββας Κατσικίδη, Κώστας Κουτσόφτα, Μιχάλης Κουτσόφτα, Μιχάλης Καραγιάννη, Τάκης Λούτσιος, Νικόλας Κυριάκου, Ανδρέας Καρεκλά. Παράλληλα με την οργάνωση των ανδρών έχουμε και αξιόλογη ομάδα γυναικών, παρόλο που θα μπορούσα να πω ότι στις περισσότερες περιπτώσεις μετείχε όλη η οικογένεια. Είναι η Κατίνα Πολύ, Κατίνα Μιχάλη, Σπυρούλα Νικόλα, Χρυστάλλα Καραγιάννη, Αγγελική Καραγιάννη, Ανθούσα Νικόλα, Δέσποινα Μιχάλη, Θεοδώρα Σιάηλου, Βασούλα Γιαννή, Κατίνα Χριστοδούλου." (σελ. 80)

16-12-55. "Αναγκάζομαι να μετακινηθώ με την ομάδα μου για λίγες μέρες προς ανατολές και φθάνω έως τις Μάνδρες, όπου μένω στο σπίτι του Χαμπή Ευθυμίου".¹ (σελ. 229)

Αρχές του 1956. "Μετακινήθηκα στις Μάνδρες, στο σπίτι του Χαμπή Ευθυμίου, στο οποίο μέναμε κι άλλοτε, όταν βρισκόμασταν υπό καταδίωξη."² (σελ. 103)

1. Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, "ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΑΓΩΝΟΣ ΕΟΚΑ 1955 - 1959", Λευκωσία 1972.

2. Θάσου Σοφοκλέους, "ΠΟΘΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ", (αναδρομές στον αγώνα 1955-1959), Λευκωσία 1989.

3. Σημ. εννοεί προφανώς τον Σάββα Μοσφίλη.

4. Σημ. Όσον αφορά τα άτομα που αναφέρονται εδώ, πρέπει με το όνομα Χρυστάλλα Καραγιάννη να εννοεί την Χρυστάλλα Σάββα Μοσφίλη. Επίσης πρέπει να έγιναν και μερικές παραλείψεις, σίγουρα άθελα, όπως για παράδειγμα της Κυριακούς Πασχάλη Μοσφίλη, στο σπίτι της οποίας, όπως ο ίδιος αναφέρει, έμενε για λίγο.

Ιανουάριος 1956. Ορίζεται ο Παπαφώτης σαν υποτομεάρχης Καρπασίας, με έδρα τις Μάνδρες. Αναφέρει ο ίδιος σχετικά:¹

" Άμα τη αναλήψει των καθηκόντων μου ωργάνωσα πυρήνας εις Μάνδρες, Άρδανα... με κέντρον εξορμήσεων τις Μάνδρες.

Με συγκίνησιν αναμνηνίσκομαι τώρα, ύστερα απο χρόνια, την ολοπρόθυμον και δημιουργικήν συνεργασίαν των συνεργατών μου εις Μάνδρες. Αισθάνομαι την υποχρέωσιν να εξάρω και τας υπηρεσίας που προσέφερε εις τον αγώνα το δεκάχρονο τότε κοριτσάκι του σπιτονοικοκύρη μας, η Καπινού του Πολύ. Σύνδεσμος εντός του χωριού, φρουρός, τροφοδότης και...σύντροφος στο σπιτίσιο λημέρι μας". (σελ.253)

Σε κάποιο στάδιο η οργάνωση αποφασίζει να χρησιμοποιήσει τα κυνηγετικά όπλα. Αρκετοί Μανδρίτες διαθέτουν κυνηγετικά και παρ' όλο που οι περισσότεροι είναι μέλη της οργάνωσης, οργανώνεται και εδώ το μάζεμά τους χωρίς να τους το προαναφέρουν. Ο Νικόλας (Κκολής), που είναι ο αγροφύλακας του χωριού, δεν είναι ακόμη μνημένος και χρειάζεται να του παιχθεί,για λόγους ασφάλειας, μικρό θέατρο.

Για το μάζεμα των κυνηγετικών όπλων από την οργάνωση, ο Πολύς Ευθυμίου αναφέρει και επιβεβαιώνει ο Νικόλας (Κκολής):

Ιαννουάριος 1956. "Ο αγροφύλακας Νικόλας (Κκολής) Κουτσόφτα, υποχρεώθηκε αργά το βράδυ από τον Παπαφώτη, ο οποίος του δηλώθηκε σαν αστυνομικός, να τον συνοδέψει να μαζέψουν τα κυνηγετικά. Λίγο μετά το μάζεμα, ο Νικόλας έτρεξε στον αδελφό του Κώστα, που είχε στο σπίτι τηλέφωνο σαν δασοφύλακας, να τηλεφωνήσουν στην αστυνομία. Ο Κώστας, μνημένος, προσποιήθηκε ότι το τηλέφωνο ήταν χαλασμένο και απέπεμψε τον αδελφό του. Η επιχείρηση πέτυχε, όμως ο Κκολής και ο αδελφός του Γιώργος οδηγήθηκαν στο δικαστήριο με την κατηγορία ότι δεν είχαν καλά φυλαγμένο το όπλο και τους επιβλήθηκε 2 λίρες πρόστιμο".

Τα όπλα που μαζεύτηκαν, το ίδιο βράδυ "θάβονται" μέσα σε κασόνι κάτω από μια χαρουπιά, σε κυβερνητικό χωράφι ενοικιασμένο από τον Κώστα Κουτσόφτα στην περιοχή Πεταολή. Επειδή την επομένη ο Μιχάλης Ευθυμίου αντιλήφθηκε βοσκό να περιεργάζεται το χώρο, πήρε διαταγή να τα μεταφέρει το βράδυ στα Άρδανα. Το βράδυ λοιπόν τα φόρτωσε στο γαϊδούρι του αδελφού του Νικόλα και τα μετέφερε, όπως μεταφέρουν τα ξύλα, στα Άρδανα στο σπίτι του Κυριάκου Παύλου. Αμέσως ο Κυριάκος τα έστειλε με άλλο άτομο στον Άγιο Ηλία.



Διαδήλωση στο χωριό

1. Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, "ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΑΓΩΝΟΣ ΕΟΚΑ 1955 - 1959", Λευκωσία 1972.

Οι Μάνδρες θεωρήθηκαν κατάλληλος χώρος για απόκρυψη των ανταρτών, έτσι έγιναν και κρησφύγετα μέσα στα σπίτια.

Ο Πολύς Ευθυμίου αναφέρει γι' αυτό:

"Το 1956 κατασκευάζεται κρησφύγετο στο σπίτι μου. Μιας κάμαρης, που σχημάτιζε Γ, κόβεται με τοίχο το τελευταίο τμήμα και για είσοδο σκάβεται τρύπα-λάκκος κάτω από τον τοίχο. Το ένα άνοιγμα της τρύπας σκεπάζεται με σάκκο αλευριού, έτσι που να αφήνεται σκόνη αλευριού γύρω της για παραπλάνηση".

Τέλος Ιουνίου 56. Ο αγώνας συνεχίζεται με δυσκολίες. Στις 22-6-56 συμβαίνει ένας σοβαρός τραυματισμός. Ο Γ. Διγενής (1972) αναφέρει σχετικά:

"Πληγώνεται ο Φώτης Παπαφώτης, που βρίσκεται από καιρό στις Μάνδρες και ελέγχει την περιοχή Καρπασίας σαν βοηθός τομεάρχης, από βόμβα στο σπίτι του Πολύ Ευθυμίου". (σελ.230)

Το πιο πάνω ατύχημα, που είχε σαν αποτέλεσμα τον τραυματισμό του Παπαφώτη, έγινε ως εξής:

Μερικές μέρες πριν, άρχισε η δοκιμή νέων υλικών σε διάφορους συνδυασμούς για κατασκευή βόμβας με καλύτερα αποτελέσματα. Κάθε φορά, που γινόταν νέα αναλογία, ο Πολύς πήγαινε στο βουνό και πυροδοτούσε τη βόμβα για δοκιμή. Οι δυο πρώτες κατασκευές δεν είχαν επιτυχία, όμως η τρίτη "θέρισε" δέντρα διαμέτρου 10 εκατοστομέτρων και θεωρήθηκε καλή. Ετοιμάστηκε υλικό και γεμίσθηκαν αρκετές βόμβες, χωρίς όμως να κλειστούν.

Την ημέρα αυτή, πρωί, διατάσσεται ο Μιχάλης Ευθυμίου να βγει περιπολία, με το πρόσχημα της δουλειάς του σαν δασοφύλακας, για έλεγχο της περιοχής, μη τυχόν και υπάρχει στρατός. Επιστρέφει κατά το μεσημέρι και αναφέρει ότι όλα είναι εντάξει, οπότε του λέει ο Παπαφώτης "σάσ' τα μπράτσα σου", δηλαδή να βοηθήσει να πατηθεί το υλικό στις βόμβες και να σφραγιστούν. Ο Μιχάλης ζητά λίγα λεπτά και πάει στο καφενείο για καφέ.

Τα υλικά είναι στο σπίτι του Πολύ, στο δωμάτιο που μένουν οι γέροι γονείς του, όπου μένει και ο ίδιος ο Παπαφώτης. Για λόγους ασφάλειας παίρνει ο Παπαφώτης κάποια υλικά και πάει μόνος του σε άλλο δωμάτιο, που είναι μέρος του σπιτιού του Μιχάλη, και χρησιμοποιείται σαν αποθήκη από τους γέρους. Σε λίγο η οικοδέσποινα Ελένη Πολύ πάει να του πάρει **μαχαλλεπί** και εκείνος τη διώχνει, γιατί είναι επικίνδυνο. Δεν προλαβαίνει να βγει έξω η Ελένη και το κακό γίνεται. Τρέχει η Ελένη, από δίπλα η Δέσποινα Μιχάλη και από το καφενείο ο Μιχάλης Ευθυμίου. Δίνουν αυτοί τις πρώτες βοήθειες στον Παπαφώτη, τη στιγμή που ο ίδιος μέσα στους τόσους πόνους, τους δίνει οδηγίες, όπως π.χ. "αν μας πιάσουν να πείτε ότι είχαμε διαφορές και ήλθα να σας σκοτώσω".

Ο Πολύς και το αυτοκίνητό του είναι στην Αμμόχωστο, έτσι στέλλεται ο Φοίβος Καραγιάννη με τη μοτορά να φέρει ταξί από το Τρίκωμο, για τη μεταφορά του τραυματία. Έρχεται ο Α. Στράππος, και με τη συνοδεία του Σιάηλα, παίρνουν τον τραυματία στην Αμμόχωστο, τυλιγμένο σε άσπρα σεντόνια. Όμως, σαν περνούσαν μέσα από τον Άγιο Ιάκωβο, έγιναν αντιληπτοί από μια Τουρκάλα.

Εν τω μεταξύ, στο χώρο του δυστυχήματος οι γυναίκες εργάζονται πυρετωδώς να καθαρίσουν τους τοίχους και το ταβάνι από τα αίματα και τα κομματάκια κρέατος από το διαμελισμένο χέρι, καθώς επίσης και όλο το δωμάτιο από το σιτάρι, το μέλι, τα χαλλούμια και άλλα υλικά της αποθήκης, που έγιναν όλα ένα από την έκρηξη.

Στα μέτρα προφύλαξης, για την περίπτωση που θα έλθει στρατός με σκύλους, στέλλονται τρεις γυναίκες χωριστά, για παραπλάνηση και του πωλητή, και αγοράζουν αρτύματα, που αλέθονται και σκορπίζονται σε μεγάλη έκταση ολόγυρα.

Ο υποφαινόμενος (συγγραφέας), 9 χρόνων τότε, την ώρα του δυστυχήματος έπαιζα με άλλα παιδιά στο γειτονικό σπίτι του Κώστα Κουτσόφτα. Η έκρηξη δυνατή και απότομη έκαμε τα περισσότερα να πεταχτούν έντρομα στον αέρα και εμάς τα παιδιά να βγούμε στο δρόμο με περιέργεια. Όταν βρέθηκα στο δρόμο, είδα πυκνό καπνό να βγαίνει από την ανοιχτή είσοδο του σπιτιού μας. Τρέχω έντρομος, μπαίνω στο σπίτι μέσα στον καπνό και μια παράξενη πρωτόγνωρη μυρωδιά με καθηλώνει. Αρχίζω τις φωνές, ψάχνω το σπίτι και μη βρίσκοντας κανένα από τους δικούς μου, που έτρεχαν πάνω κάτω να βοηθήσουν, βάζω τα κλάματα.

Κατά την επιστροφή του Σιάηλα στο χωριό τον σταμάτησαν μέσα στον Άγιο Ιάκωβο Τούρκοι και τον ρωτούσαν επίμονα να τους πει τι μετέφερε όταν έφευγε. Λέει ο Σιάηλας γι' αυτό:

"Τους είπα ότι αρρώστησε το δαμάλι μου, το έσφαξα και το πήγα του Πέση (Παναγής Χήρα) στο Λευκόνικο. Τους προκάλεσα μάλιστα να παν να δουν αν δεν πιστεύουν. Μόλις έφθασα στο σπίτι μου, φώναξα τον αγωνιστή Νικόλα Κυριάκου και με πήγε από άλλο δρόμο στο Λευκόνικο με τη μοτόρα του. Εκεί ζήτησα από τον Πέση και έσφαξε αμέσως ένα δαμάλι και άρχισε να το πωλεί. Με το αίμα του ζώου λέρωσα τα ρούχα μου και τα έστειλα στις Μάνδρες με τον Κυριάκο Παττίχα. Την ίδια μέρα ήλθε αργότερα στο σπίτι μου αστυνομία από το Τρίκωμο, παράλαβε τα ρούχα και τα έστειλε για εξέταση. Το κρέας του δαμαλιού κατασχέθηκε από την αστυνομία Λευκονοίκου."

Έτσι δημιουργήθηκε τέλειο άλλοθι για τη μεταφορά του τραυματία με το ταξί.



Άλλη διαδήλωση.

Έτσι δημιουργήθηκε τέλειο άλλοθι για τη μεταφορά του τραυματία με το ταξί.

Από τον Ιούλιο του 56 οι Μάνδρες υπάγονται σε νέο τομέα, στον Υποτομέα Τρικώμου, με υποτομεάρχη τον Σταυράκη Ζάκου¹ (σελ. 255).

Ο κατακτητής δεν ξέρει πώς να καταφέρει πλήγματα στην οργάνωση ή πώς να μειώσει το ψηλό ηθικό του Έλληνα αγωνιστή. Εφαρμόζει γι' αυτό διάφορες μεθόδους, με τις οποίες όμως το μόνο που καταφέρνει είναι να χαλυβδώσει το ηθικό του αντιπάλου και να γελοιοποιηθεί ο ίδιος. Έτσι, όπως όλοι οι υπόλοιποι συμπατριώτες, υποφέρουν και οι Μανδρίτες. Στο "ΧΡΟΝΙΚΟ" του Γ. Γρίβα-Διγενή, περιγράφονται σχετικά τα πιο κάτω:

" Μάνδρες. Ένα από τα πολλά:

Από 13-25/3/57 και 28-29/3/57 οι Άγγλοι επέβαλαν στο χωριό ένα εξαντλητικό κέρφιο. Κατά την διάρκειαν του, μία νύκτα τρόμου, ήρχισε ως εξής:

Η ώρα 8.30' μ.μ. οι ολίγοι θαμώνες του καφενείου έφευγαν δια τα σπίτια των, αι οικοκυραί κατεγίνοντο να κοιμήσουν τα τέκνα των και άλλοι από τα παραθυρόφυλλα παρηκολούθουν τους στρατιώτες που πηγαινοήρχοντο στους δρόμους του χωριού γελώντας σαρκαστικάς.

Αυτήν ακριβώς την ώρα ηκούσθη μια ριπή αυτομάτου. Οι κάτοικοι έντρομοι διηρωτώντο τι συνέβη. Πριν ακόμη συνέλθουν ηκούσθη και δευτέρα και τρίτη και τετάρτη ριπή πολυβόλου συνοδευόμεναι από τας εκτυφλωτικές λάμψεις των φωτοβολίδων που επετούσαν αφειδώς με την απατηλήν ελπίδα, ότι θα διέκρινον άνδρας της Ε.Ο.Κ.Α. να φεύγουν από το χωριόν.

Αυτό το πανδαμόνιον διήρκεσε μέχρι της 11.30 μ.μ. δια να συνεχισθή εις τας 2 π.μ. της επομένης. Παντού στην κάθε γωνιάν του δρόμου δίπλα από το κάθε σπίτι ηκούοντο πυροβολισμοί και εκρήξεις. Ενόμιζον οι βάρβαροι πως θα παραλύσουν τα νεύρα των κατοίκων και την άλλην ημέραν θα προέβαινον ούτοι εις αποκαλύψεις. Δεν εγνώριζον όμως πως του Έλληνοσ τα νεύρα χαλυβδώνονται την ώρα του κινδύνου.

Όταν την 5 π.μ. εκόπασεν η αντάρα, ηκούσθη η φωνή του γνωστού εκ Καζάφани Κυρηνείας καταδότου Μήτσιου. "Όλοι οι άρρενες κάτοικοι από 12 χρόνων και άνω να συνταχθούν εις την αυλήν του σχολείου γρήγορα". Εκεί όλοι στριμωγμένοι σαν σαρδέλλες υπέστησαν εξαντλητικές ανακρίσεις, ξεγύμνωμα, ξυλοδαρμούς και οι νέοι υπεχρεώθησαν να τρέχουν άνω κάτω μέχρις εξαντλήσεως, όλοι δε υπεχρεώθησαν να περάσουν μπροστά από κλειστόν αυτοκίνητον εντός του οποίου οι Άγγλοι ισχυρίζοντο ότι ευρίσκετο κάποιος που εγνώριζε ανθρώπους της Ε.Ο.Κ.Α.

Εκείνην την νύχτα οι Άγγλοι εφόνευσαν 2 γαϊδούρια του Νικόλα Κουτσόφτα τα οποία αποζημίωσαν δια 35 λιρών. Ζημίες επροξενήθησαν παντού, εις τα κεραμίδια, εις τα έπιπλα, εις τα σπαρτά και τα πρόβατα του Χριστόδουλου Σιόουλου.

Εις το χωριό υπήρχε κρησφύγετον ανταρτών και κρύπται όπλων και πυρομαχικών. Παρ' όλας τας έρευνας χιλίων περίπου στρατιωτών επί 15 ημέρας, τίποτε δεν ανεύρον. Σκοπός του κέρφιου ήτο η ανεύρεσις του ήρωος Μάτση, ως απεδείχθη από τας ερωτήσεις των ανακριτών, ενώ ούτος ουδέποτε ήλθε στο χωριό." (σελ.262)

1. Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, "ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΑΓΩΝΟΣ ΕΟΚΑ 1955 - 1959", Λευκωσία 1972.

Παρά την εξαντλητική δοκιμασία του πολυήμερου περιορισμού και των βασανιστηρίων οι Μανδρίτες απαντούν με δολιοφθορές. Αναφέρει σχετικά ο Φ. Παπαφώτης (1993):

α) «Μέσα Απριλίου 1957. Ανατίναξη και καταστροφή με βόμβες ενός τρακτέρ, κυβερνητική περιουσία στην τοποθεσία Πλουσιά». (σελ.171)

β) «Μέσα Ιουλίου 1957. Πυρπόληση και καταστροφή κυβερνητικού υποστατικού στην Πλουσιά». (σελ. 172)

γ) «Αύγουστος 1957. Ανατίναξη και καταστροφή δασονομικού σταθμού Λουμάτων». (σελ. 172)



Συγκέντρωση διαμαρτυρίας στην εκκλησία.

Ήταν Άγιο Σάββατο όταν έβαλαν φωτιά στην κυβερνητική κατοικία στην Πλουσιά. Υπήρχαν εκεί Τούρκοι φρουροί τους οποίους όμως οι αγωνιστές έδιωξαν πριν την πυρπόληση. Για την ανατίναξη του δασικού σταθμού χρησιμοποιήθηκαν 6 βόμβες.

Εκτός των κακοποιήσεων δε γλυτώνουν οι Μανδρίτες ούτε από τις συλλήψεις. Πρώτος Μανδρίτης συλλαμβάνεται ο Πολύς Ευθυμίου, κατά τον Ιούλιο 1957. Μετά τη σύλληψή του, μεταφέρθηκε στη φυλακή του αστυνομικού σταθμού στην παλιά πόλη της Αμμοχώστου. Ανακριτής του ήταν ο Άγγλος Ντίαρ. Στον ίδιο σταθμό ήταν και ο βασανιστής Τούρκος γνωστός σαν "νάμπερ ουάν".

Μεταξύ των αστυνομικών υπηρετούσε εκεί σαν λοχίας ο Τούρκος Μουσταφά Μουσάς, που ήταν φίλος του Πολύ. Όταν ο Μουσταφά υπηρετούσε στο Τρίκωμο, πήγαιναν μαζί κυνήγι. Τον εξυπηρέτησε επίσης να πάρει τη γυναίκα του, που ήταν έγκυος, στην Πάφο. Αρχικά λοιπόν ο Μουσταφά έκαμε, πως δεν ήξερε τον Πολύ. Το τρίτο όμως βράδυ, μεσάνυχτα, πήγε να τον δει και του είπε "το ψωμί και

το άλας που έφαγα στο σπίτι σου ήρτεν η ώρα να το πληρώσω". Ζήτα μου να σου φέρνω ό,τι θέλεις, όμως μη δείξεις ότι με ξέρεις. Ο Πολύς του ζήτησε να μην τον κτυπήσουν. Επίσης, για να δοκιμάσει τον Τούρκο, του ζήτησε να του φέρει εκεί, για να τον δει, ένα φίλο του από τη Σύγκραση. Πράγματι εκείνος του έφερε το φίλο του. Επίσης, κατά τη 17ήμερη κράτηση του Πολύ, δεν τον άγγιξε κανείς.

Οι Άγγλοι του πρότειναν "ένα κόσκίνο πεντόλιρα" (πολλά λεφτά) για να δώσει πληροφορίες. Κάθε μέρα μέχρι επτά ώρες του έκαναν ανάκριση. Οι Άγγλοι φέρονταν στον ίδιο, όπως και στους άλλους, με ευγένεια, όμως επέτρεπαν (ή προέτρεπαν;) τους Τούρκους να βασανίζουν. Έτσι, παρ' όλο που ο ίδιος γλύτωσε, οι Τούρκοι βασάνιζαν πολύ και κάθε βράδυ τους κρατούμενους.

Με τη σύλληψη του Πολύ το κρησφύγετο στο σπίτι του καταστρέφεται και κατασκευάζεται άλλο στο σπίτι του Νικόλα Κυριάκου.

Κάθε στιγμή ήταν λόγος και για μια εκδήλωση εναντίον του κατακτητή, ιδιαίτερος όμως λόγος ήταν οι εθνικές επέτειοι. Τέτοιες λοιπόν μέρες όλοι οι κάτοικοι ύψωναν ελληνικές σημαίες στα σπίτια τους, μαζεύονταν στην εκκλησία, όπου γινόταν δοξολογία και δεήσεις στον Ύψιστο για βοήθεια και διαβάζονταν ομιλίες. Ακολουθούσαν στην αυλή τραγούδια και χοροί και τέλος με σημαίες και πανώ διαδηλωνόταν στους δρόμους του χωριού η επιθυμία για λευτεριά.

Μιά τέτοια περίπτωση ήταν κατά το Μάρτη του 1958 και η πιο κάτω, όπως την αφηγείται ο Ζαχαρίας Σιαλής:¹

"Πήραμε οδηγίες να πραγματοποιήσουμε επισκέψεις σε χωριά, για να γιορτάσουμε μαζί με τους κατοίκους των χωριών αυτών την εθνική επέτειο της 25ης Μαρτίου 1821. Ομάδα που την αποτελούσαν μαθητές του



Χοροί σε εθνική εκδήλωση.

1. Φ. Παπαφώτη, "Η Καρπασία στον αγώνα της ΕΟΚΑ", τόμος Ι, Λεμεσός 1993.

Γυμνασίου Γιαλούσας, με υπεύθυνο το φιλόλογο καθηγητή Νίκο Αγγελίδη, επισκέφτηκε τα χωριά : Μπογάζι, 'Αγ. Ηλία, Γεράνι, 'Αρδανα, Μάνδρες, Τρίκωμο, Σύγκραση, 'Αγιο Γεώργιο, Αρναδί, Σπαθαρικό. Στις Μάνδρες τους πρόσφεραν πλουσιότατο γεύμα - ψητό στις σουβλές" (σελ. 272).

Οι συλλήψεις συνεχίζονται. Επόμενος συλληφθείς είναι ο υπεύθυνος του χωριού, Μιχάλης (Σιάηλας) Γιαννή στις 24/7/58. Η αστυνομία συνόδεψε το στρατό που συνέλαβε το Σιάηλα, ενώ ήταν στο καφενείο. Ο Σιάηλας οδηγήθηκε αρχικά στο Μερσινίκκι, μετά στον 'Αγιο Λουκά, στον Καράολο και τελικά στα κρατητήρια Πύλας. Κρατήθηκε μέχρι τις 12.2.59. Στο Λεύκωμα Κρατητηρίων και Πολιτικών Κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959, αναφέρεται: "Μιχαήλ (Σιάηλας) Ιωάννου DP 2297" (σελ. 389)

Αμέσως μετά τη σύλληψη του Σιάηλα την αρχηγία των Μανδριτών ανέλαβε ο Πολύς Ευθυμίου.

Με εξαίρεση μερικά άτομα, όλοι οι υπόλοιποι Μανδρίτες είναι πια ενταγμένοι στον αγώνα. Προσπάθεια για εμφύχωση των μελών δε χρειάζεται, γιατί το ηθικό είναι ψηλό. Όμως ο κατακτητής πρέπει να αισθάνεται συνεχώς ότι είναι ανεπιθύμητος. Γι' αυτό σε κάθε τοίχο ή σε πανώ πρέπει να διαβάξει γραμμένο τον πόθο για τη λευτεριά. Λειτουργεί για το σκοπό αυτό ομάδα νέων. Μια και δεν υπάρχουν πια τοίχοι αδειανοί να γράψουν, επιστρατεύονται τα πανώ. Στις πολλές όμως επιχειρήσεις γίνεται και το λάθος.

15 Αυγούστου 1958, 2 μ.μ. Με αρχηγό το Χριστόδουλο Κουτσογιάννη, ομάδα από τους Ανδρέα Δημητρίου Λούκα, Ανδρέα Παναγή Γιαννή, Γιαννάκη Αντώνη Καραγιάννη, Κυριάκο (Τζιονή) Γιαννή Φίλιππου, συλλαμβάνεται από 'Αγγλους που ήταν κρυμμένοι στην αυλή της εκκλησίας, ενώ προσπαθούν να γράψουν συνθήματα και ν' αναρτήσουν πανώ. Οι συλληφθέντες οδηγούνται αρχικά στο στρατόπεδο στο Μερσινίκκι και μετά στο Τρίκωμο, όπου κατηγορούνται και αφήνονται ελεύθεροι. Από αυτούς οι ενήλικες δικάζονται και καταδικάζονται, οι Χριστόδουλος Κουτσογιάννη και Ανδρέας Παναγή σε 2 μήνες φυλακή στις Κεντρικές φυλακές, ενώ ο Κυριάκος σε 15 μέρες κράτηση στον Αστυνομικό σταθμό Αμμοχώστου.

2-10-58 Η ομάδα των μαχητών δρα ξανά. Στο "Χρονικόν του αγώνος" του Γρ. Διγενή, αναφέρεται:

"Στρατιωτικόν όχημα ανετινάχθη υπό νάρκης πιέσεως επί της οδού Μανδρών -Πλατανιού, με αποτέλεσμα τον θάνατον δυο στρατιωτών και τον τραυματισμό ετέρων δύο. Το ακολουθούν αυτοκίνητον ανετράπη με αποτέλεσμα να τραυματισθούν στρατιώται. Η νάρκη ετοποθετήθη υπό των Πολύ Ευθυμίου, ομαδάρχου, Γεωργίου Χ. Παφίτη, Ανδρέα Στυλιανού, Προκόπη Χρυσοστόμου". (σελ.246, 247)

Οι Μάνδρες λαμβάνουν μέρος και στον πολιτικόν αγώνα. Γι' αυτό, ο Χρίστος Σάββα Περατικός αναφέρει:¹

"Ως Βοηθός Πολιτικός Υπεύθυνος του υποτομέως Τρικώμου έχω την ευθύνην, ως τον Αύγουστο 1958, των χωριών, Μάνδρες..." (σελ. 268)

1. Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, "ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΑΓΩΝΟΣ ΕΟΚΑ 1955 - 1959", Λευκωσία 1972.



Στιγμιότυπο από την καθολική συμμετοχή των Μανδριτών στον αγώνα. Πίσω το παλιό σχολείο.

Όπως αναφέρθηκε και προηγούμενα, οι Μάνδρες θεωρούνται κατάλληλες για φιλοξενία και απόκρυψη ανταρτών σε σπίτια, τα οποία αναφέρονται πιο κάτω:

1) Οικίες όπου έμεναν αντάρτες για λίγες μέρες και κατά περιόδους, ήταν των:

- α) Πολύ Ευθυμίου
- β) Πασχάλη Μοσφίλη
- γ) Χαμπή Ευθυμίου
- δ) Μιχάλη Ευθυμίου

Φιλοξενήθηκαν δε σ' αυτά οι Θάσος Σοφοκλέους, Φώτης Παπαφώτης, Στυλιανός Λένας, Χαμπής Καμπούρης, Κώστας Ιωάννου κ.ά.

2) Κρησφύγετα είχαν στο σπίτι τους οι:

- α) Πολύς Ευθυμίου. Φιλοξενούσε τους Φώτη Παπαφώτη, Χαμπή Καμπούρη (Ππό-λο)
- β) Πασχάλη Μοσφίλη. Φιλοξενούσε τους Σταυράκη Ζάκο, Φάνο Αγαμέμνονος, Ανδρέα Κάμηλο, κ.ά.
- γ) Νικόλας Κυριάκου. Φιλοξενούσε τους Σταυράκη Ζάκο, Φάνο Αγαμέμνονος, Ανδρέα Κάμηλο, κ.ά.

3) Άλλα γεγονότα

Τα βράδια οι άνδρες μαζεύονταν στα καφενεία για να ακούσουν από το ραδιόφωνο τις ειδήσεις. Πολλές φορές τέτοια ώρα ερχόντουσαν στρατιώτες και όσους έβρισκαν στο καφενείο τους έστηναν στον τοίχο για έρευνα και κάποτε τους κτυπούσαν ή τους γύμνωναν.

Κάθε βράδυ, είτε για προστασία των ανταρτών που έμεναν στο χωριό, είτε για προστασία των ανθρώπων που εκτελούσαν μεταφορές ανταρτών, οπλισμού ή και για την προστασία του χωριού σαν συνόλου από την πιθανότητα επιδρομής των Τούρκων από τα γειτονικά χωριά, στα δώματα των ακραίων σπιτιών υπήρχαν φρουρές. Τα καλοκαίρια, ήταν πολλές οι βραδιές που ο γράφων, όπως και άλλα παιδιά, κρατούσε συντροφιά στους φρουρούς ως αργά το βράδυ στο δώμα του γείτονα Κώστα Κουτσόφτα, παρά το νεαρό της ηλικίας.

Τονίζεται εδώ ότι οι ελάχιστοι Μανδρίτες που δεν έλαβαν μέρος στην οργάνωση, ήταν γνώστες όσων γινόντουσαν στο χωριό, όμως κανένας δε μίλησε.

Στο βιβλίο του Φώτη Παπαφώτη (1993), στις σελίδες 447 - 449, υπάρχει μακρύς κατάλογος, σίγουρα όχι πλήρης, των Μανδριτών που έλαβαν μέρος στην οργάνωση. Στον κατάλογο αυτό αναφέρεται και ο υποφαινόμενος Ευθυμίου Μίμης, σαν αρχηγός Ακριτοπούλων (1958-59).

Το νότιο τμήμα του χωριού ήταν μέρος του πεδίου βολής των Άγγλων. Την περίοδο του αγώνα, σε μια περίπτωση, και ίσως επίτηδες, έπεσαν βλήματα μέσα και κοντά στο χωριό. Ένα από τα βλήματα αυτά έπεσε στην είσοδο του σπιτιού του Χαμπή Ευθυμίου και ένα άλλο, σε χωράφι μπροστά από το σπίτι του Δημήτρη Λούκα.

Όταν γίνονταν οι ασκήσεις των Άγγλων, ο στρατός τοποθετούσε μεγάλες προειδοποιητικές πινακίδες στις εξόδους του χωριού και ύψωνε μεγάλη κόκκινη σημαία στην έξοδο, κοντά στα σπίτια του Παύλου (Παυλικκά) Πάντελα. Κατά τη διάρκεια του αγώνα λοιπόν, τα αντικείμενα αυτά θεωρούνταν από τα παιδιά σαν εχθρικά και συχνά καταστρέφονταν.



Άλλη μια εκδήλωση των Μανδριτών.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ



Γκαμήλες κατά τη μεταφορά καυστόξυλων από το βουνό στα πεδινά χωριά. Πίσω το Βουνό του Κακοτρύ.

Φωτογραφία από την Σουιδική αρχαιολογική αποστολή το 1930

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Παράγοντες – Ιστορικό

Το έδαφος, ημιορεινό και δασώδες, ήταν πρόσφορο για την ελεύθερη κτηνοτροφία. Το δάσος ήταν πλούσιο σε ποικιλία φυτών και κατάλληλο για διάφορα είδη ξυλείας. Η ποιότητα του εδάφους ευνοεί διάφορες δεντροκαλλιέργειες, στο δε νότο του χωριού ο Υψαρόβουνος έχει οрукτό πέτρωμα.

Ο πρώτος κάτοικος, ο Αλέξης, ήταν βοσκός αιγών, οι άλλοι όμως που ήλθαν αργότερα από πεδινές περιοχές θα πρέπει να ήταν κυρίως γεωργοί.

Οι πλούσιοι κάτοικοι του χωριού ήταν γεωκλήμονες και κτηνοτρόφοι, γιατί είτε για τη κτηνοτροφία είτε για τη γεωργία, τα ζώα που χρειάζονταν είχαν μεγάλο κόστος αγοράς και συντήρησης, ώστε δεν μπορούσαν να τα έχουν οι φτωχοί.

Οι φτωχοί λοιπόν απασχολούνταν ως εξής:

- Σαν εργάτες στα κτήματα των γαιοκτημόνων ή βοσκοί των ζώων των μεγάλων κτηνοτρόφων.
- Έκοβαν από το δάσος ξύλα και ή τα έκαναν κάρβουνα ή τα πωλούσαν σαν ξύλα για καύσιμα στα πεδινά χωριά, κυρίως στο Λευκόνοικο.

Σημαντικός παράγοντας των Μανδρών για ευκαιρίες εργασίας ήταν το μοναστήρι του Τοχνιού, με πολλά κτήματα και κάπως πρόσφατα το κυβερνητικό αγρόκτημα της Πλουσιάς.

2) Γεωργία (δές καί ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 23, 24)

α) Περιβόλια

Η πρώτη ίσως γεωργική καλλιέργεια είναι είδος που περιορίζεται σε μικρές εκτάσεις κοντά σε νερό και είναι γνωστή σαν **περβόλι**. Σε μερικές τοποθεσίες γύρω από το χωριό υπάρχουν πηγές με νερό. Εκεί λοιπόν ήταν ή και είναι ακόμα μερικά γνωστά περιβόλια.

Στο Καλάμι είναι τα **Περβολούθκια**. Εκεί υπήρχαν οι "χρυσομηλιές του Ρούσου" που ανήκαν στους Ρούσους και λίγο πιο βόρεια, στον ποταμό της Ταππούρας έβαζαν **ρεντικά** (κολοκύθια, κρεμμύδια, ντομάτες, αγγουράκια).

Στον Άγιο Θικόφιλο είχε περιβόλι ο Χ'Λιάσης, με **ρεντικά** και λίγες ελιές.

Στους Κακοφίλους το 1918 ο Ευθύμιος Νικόλα Μιχάλη αγόρασε (από τον Αναστασασούση) μέρος του ποταμού, μια κακοτοπιά γεμάτη με αροδάφνες, μερσινιές, βάτους και άλλα άγρια φυτά, όμως με λίγο νερό να τρέχει στο ποτάμι. Στην προσπάθειά να καθαρίσουν το χώρο με ξυλάλετρο, ώστε να γίνει χωράφι, σκόνταψαν σε πέτρα με πηλό. Από περιέργεια έσκαψαν και τότε φάνηκε δεξαμενή κυλινδρική, κτισμένη με πέτρες και ασβεστοπηλό. Στην άκρη βρέθηκε πέτρινη **χολέτρα** (αυλάκι), που με το καθάρισμά της τους οδήγησε, λίγα μέτρα πιο πάνω κατά μήκος του ποταμού, στην πηγή του νερού, που έβγαине μέσα από τη σχισμή μιας πέτρας. Ο Πολύς Χ'Παπαχαράλαμπου θυμόταν εδώ συκαμές.

Εδώ λοιπόν πρέπει να ήταν παλαιότερα περιβόλι, οπωσδήποτε όμως έγινε από τον Ευθύμιο, με τη βοήθεια των παιδιών του, αμέσως μετά που αγόρασε την περιοχή, ένα μεγάλο περιβόλι. Στην αρχή φυτεύτηκε με αμπέλια, βαμβάκι, **ρεντικά** και τελικά με πολλές χρυσομηλιές. Από την παραγωγή των δέντρων, το 1935 ο

Πολύς Ευθυμίου με εντολή του πατέρα του μεταφέρει τα χρυσόμηλα στο Τρίκωμο με το ποδήλατο για να τα πουλήσει, κάνοντας δύοδρομολόγια την ημέρα.

Στο Λαντί η ευρύτερη περιοχή είναι γνωστή σαν "περβόλια", σημάδι ότι παλιά πρέπει να υπήρχαν εκεί περιβόλια. Το 1920 ο Χαμπής (Κκάφας) έκαμε στην περιοχή αυτή περιβόλι με χρυσομηλιές και **ρεντικά**.

Στη Γαλακτηνή το 1930 ο Χ"Παναγής Χ"Χάμπου έκαμε περιβόλι με δεξαμενή και φύτεψε χρυσομηλιές και **ρεντικά**.

β) Δημιουργία χωραφιών

Τα σημερινά χωράφια ήταν πρώτα δάσος το οποίο σταδιακά εκχερσώθηκε. Οι πρώτες οικογένειες φαίνεται ότι εκχέρωναν και καλλιεργούσαν σε ξεχωριστές για την κάθε μια τους περιοχές. Το καθάρισμα του χώρου και η μετατροπή του σε χωράφι γινόταν είτε παράνομα, είτε από το ίδιο το κράτος, σε μικρές εκτάσεις στην πρώτη περίπτωση και σε μεγάλες, οργανωμένα, στη δεύτερη.

Τα μέσα για την εκχέρωση ήταν, στην αρχή το ξινάρι και το ξυλάλετρο, αργότερα τα σιδεράλετρα και τελευταία τα γεωργικά τρακτέρ και οι εκσκαφείς.

Αν στο χώρο υπήρχαν άγρια δέντρα, μετατρέπονταν σε ήμερα και αν δεν είχε, μεταφέρονταν από αλλού πάλι άγρια και αφού φυτεύονταν πρώτα, εμβολιάζονταν ύστερα σε ήμερα.

Μερικά παραδείγματα εκχέρωσης γης είναι:

- Ο Γιάννος Παπάγιωρκου καθάρισε την περιοχή Παλλούρα στον Υψαρόβουνο, πριν το 1900.
- Το 1900 ο Μιχάλης (Κοτσοφτής) Δημήτρη με το ξινάρι καθάριζε χαλίτικα στις περιοχές Μετής, Διπλόμουττα, Γαλακτηνή και την περιοχή από τα Πικρούθκια ως τα Διπλόμουττα.
- Η Δέσποινα Σωτήρη Στυλιανού θυμάται που, ενώ ήταν στη δεύτερα τάξη του δημοτικού (1920), την έβγαλε από το σχολείο ο πατέρας της (που ως τότε ασχολείτο με την πώληση ξύλων) για να "καθαρίσουν χωράφι". Ο χώρος αυτός, "ελιές του Μονού" στην περιοχή Χιερομύλια, ήταν καλυμμένος με θάμνους, όπως μαζουλιές και σχοινιές, επίσης με φρύγανα, όπως για παράδειγμα τα θρουμπιά. Ξυπόλητοι έβγαζαν με το ξινάρι ή με τα χέρια τους θάμνους, τους μάζευαν σε σωρούς και τους έκαιγαν. Το όργωμα άρχισε με τη συνεργασία βοδιού και γαϊδουριού για ζευγάρι. Έτσι γίνεται ο Σωτήρης γεωργός και από δίπλα βοηθοί τα παιδιά του, μαζί και η Δέσποινα. Σπέρνουν σιτάρι, κριθάρι



Προετοιμασία για «Ξόρπιασμα» (Φωτογραφία 1929, Αρχ. Σουηδικής Αποστολής)

και **χαθέττα** (φάβα). Στον ίδιο χώρο υπήρχαν αγριοχαρουπιές που τις μετέτρεψαν σε ήμερες. Να σημειώσουμε ότι αγριοχαρουπιές βλαστούσαν παντού γιατί, όταν τα ζώα έτρωγαν τα αγριοχαρούπια σε μια θέση, με τη μετακίνησή τους μεταφέρον τα σπέρματα αλλού.

- Τα Χίερομύλια και ο Καψαλοτράχωνας ήταν χαλίτικα. Κατά το 1920 έγινε στην περιοχή αυτή επέμβαση, **ξόρτζιασμα** (καθαρισμός από δέντρα, χόρτα, πέτρες), από γεωργούς που δεν είχαν γη δική τους. Αρχικά το κράτος επέβαλε πρόστιμο στους γεωργούς για την επέμβασή τους αυτή, αργότερα όμως τους μεταβίβασε την ιδιοκτησία της γης ή τους την ενοικίαζε προς ένα σελίνι την σκάλα κάθε χρόνο.
- Το 1935 ο Χαμπής Χ"Παναγή καθάρισε δυο σκάλες. Στο κτήμα αυτό τον πρώτο χρόνο παρήγαγε 15 **κκιλά** σιτάρι και τα πώλησε προς 3 σελίνια το **κκιλό**. Του έγινε για την επέμβαση **λαπόρτο**, (καταγγελία) και καταδικάστηκε σε 7 σελίνια πρόστιμο ή 3 1/2 μέρες φυλακή.
- Πολλές κοίτες ποταμών μετατράπηκαν σε χωράφια. Η μετατροπή γινόταν με μια σειρά έργων. Κτίζονταν πρώτα **δήμματα**, (αναχώματα κάθετα στη ροή του ποταμού), σκάβονταν τα πλευρά για διαπλάτυνση και το χώμα ισοπεδωνόταν γεμίζοντας την κοίτη του ποταμού. Τέλος το νερό εκτρέποταν στη μια πλευρά σε μεγάλο αυλάκι, την **αυκολιά**. Φυσικά συχνά, όταν "κατεβαίνει" ο ποταμός, παρασύρει τα σπαρτά ή καταστρέφει τα δήμματα, όμως αυτός δεν είναι λόγος εγκατάλειψης του αγώνα. Τέτοια περίπτωση μετατροπής του ποταμού σε χωράφι, είναι για παράδειγμα, τα "Χωραφούθκια του Μετή".
- Το 1955 η περιοχή Πλουσιά ήταν καλυμμένη με δάσος, που περιείχε λίγα χωράφια και πηγάδι με πολύ νερό που χρησιμοποιούσαν οι βοσκοί. Μεγάλο μέρος της περιοχής εκχερσώθηκε από το ίδιο το κράτος, καλλιεργήθηκε, έγιναν **πάγκοι** (εκτεταμένα αναχώματα) και δεντροφυτεύτηκε με χαρουπιές, ελιές και αμυγδαλιές. Όταν πια ετοιμάστηκε ένα μέρος του, δόθηκε με ενοίκιο στους Μανδρίτες και το υπόλοιπο ενοικιάζαν κάτοικοι των γύρω χωριών δηλ. Τρικώμου, Αγίου Ιακώβου, Αγίου Αντρονίκου και Αρδάνων. Το Τμήμα Δασών έδωσε τις πιο κάτω πληροφορίες: (Δες και στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, σελ. 2, παρ. 6)

"Το δάσος Πλουσιά, δευτερεύον κρατικό δάσος με έκταση 459,1 εκτάρια, βρίσκεται στα χωρικά χώματα του χωριού Άγιος Ιάκωβος και εφάπτεται του χωριού Μάνδρες. Μέρος του δάσους Πλουσιάς ενοικιάζεται σε κατοίκους του χωριού Μάνδρες."

Αρκετά από τα κτήματα της περιοχής ανήκαν στο μοναστήρι του Τοχνιού, που τα ενοικιάζαν για καλλιέργεια.

γ) Φυτείες:

Αμπέλια υπήρχαν αρκετά, όμως σε δυο κυρίως περιοχές κρατούσαν μεγάλη έκταση. Υπάρχει περιοχή βορειοανατολικά του χωριού προς τον Κοτσώνη, με το όνομα "Παλιάμπελα", η οποία είχε πολλά αμπέλια. Εδώ μεταξύ των άλλων είχε και ο Χ"Παπαχαράλαμπος περί το 1900. Στο Λιωτό υπήρχε αμπέλι γνωστό σαν "Αμπέλι του Ππουζή" και πολλά άλλα σε όλη την περιοχή, μερικά μέχρι το 1960. Από τα αμπέλια αυτά δεν έκαναν κρασί, απλώς πωλούσαν τα σταφύλια.

Υπάρχει εξάλλου ο μύθος ότι στο Βουναρούι της Κουκκουλλούς υπάρχει από κάτω θαμμένη στέρνα με κουμανταρία.

δ) Καλλιέργειες

Οι γεωργοί φύτευαν αρχικά σιτάρι, κριθάρι, βαμβάκι, σιγάμι, κουκιά, λουβιά, **μποστανικά** (καρπούζια, πεπόνια) για τροφή και ρόβι¹ ή φάβα² για ζωοτροφή. Τα τελευταία όμως χρόνια περιορίστηκαν στα δυο πρώτα.

Η παραγωγή ενισχύεται από τη δενδροκαλλιέργεια. Έτσι παράγονται ελιές και χαρούπια.



Ελιές και σπαρτά μεταξύ των λόφων (Δεξιά ο Υψαρόβουνος).

Ο Τάκης Ζορπιάς, γαμπρός από τον Άγιο Θεόδωρο Καρπασίας, κάνει την εξής σύγκριση μεταξύ των δυο χωριών για τις ελιές. “Τα δέντρα που έχουν οι Μαντρίτες είναι όσα έχει ένας Αϊθωρίτης. Η γη είναι καλύτερη στον Αϊθώρο (Άγιο Θεόδωρο), όμως τα δέντρα εδώ είναι πιο καλά, περιποιημένα. Στις Μάνδρες παράγονται κάθε χρόνο ελιές, έστω και ελάχιστες, το δε λάδι είναι εδώ πιο παχύ και πιο άσπρο, ενώ εκεί είναι μαυρόλαδο.”

Επειδή το έδαφος συγκρατεί την υγρασία, σχεδόν όλοι φυτεύουν **μποστανικά** άνυδρα, δηλαδή χωρίς να τα ποτίζουν. Τέτοιες φυτείες είναι με καρπουζιές, πεπονιές, λουβιές, μπάμια και προορίζονται βασικά για την οικογένεια του γεωργού. Για καλύτερη παραγωγή, ένα πρωινό στην αρχή του φυτρώματος, που θα τύχει να υγρανθεί αρκετά το έδαφος στην επιφάνεια, θα αναποδογυρίσουν το χώμα κοντά στο ρίζωμα του φυτού για να σκεπαστεί και συγκρατηθεί η υγρασία του.

ε) Οργάνωση γεωργών

Με τη βοήθεια του Ηράκλη Χατζηηράκλη (στελέχους τότε της ΠΕΚ) ιδρύεται το 1964 στο χώρο του παλιού σχολείου η ΠΕΚ Μανδρών. Καφετζής γίνεται ο Αντώνης Καραγιάννη.

1. ρόβι = Vicia Ervillia

2. φάβα = Lathyrus Sative

3) Κτηνοτροφία

α) Εκτροφή αιγών

Τα παλιά χρόνια η κτηνοτροφία στηριζόταν στην εκτροφή αιγών, είδους κατάλληλου για τον τόπο αλλά και για τον τρόπο της εκτροφής.

Τα ζώα τρέφονταν στο δάσος ελεύθερα. Τα αρσενικά (τράγοι) το Δεκέμβριο, μετά το **θάτεμα** (γονιμοποίηση) των θηλυκών, χώριζαν μόνα τους από το υπόλοιπο κοπάδι και έμεναν στην περιοχή Λιθάρκα στο βουνό μέχρι τον Απρίλη, οπότε επέστρεφαν πάλι μόνα τους, στο δικό του κοπάδι το καθένα. Τα θηλυκά έμεναν τη νύκτα σε στάνες κοντά στο χωριό και το πρωί αφήνονταν ελεύθερα, χωρίς συνοδεία, να βόσκουν στο δάσος, στις απότομες πλαγιές και τις χαράδρες, μέχρι το απόγευμα. Στη μάντρα έμεναν για ένα περίπου μήνα οι αίγες που γέννησαν και μετά έβγαιναν ξανά στο βουνό για τροφή.

Πολύ εντυπωσιακός ήταν ο τρόπος με τον οποίο μαζεύονταν οι αίγες από το βουνό στις στάνες. Το απόγευμα οι βοσκοί ανέβαιναν σε ύψωμα και **λιμάτευκαν**, δηλαδή καλούσαν με σφύριγμα τα κοπάδια βοηθούμενοι από τα γαυγίσματα των τσοπανόσκυλλων. Οι αίγες ανταποκρίνονταν στο κάλεσμα και με τα κουδούνισμά τους κατέβαιναν τις βουνοπλαγιές κατά ομάδες. Όταν πλησίαζαν το χωριό, χωρίζονταν από μόνες τους και ακολουθούσαν η κάθε μια το δρόμο για τη δική της στάνη, όπου θα ακολουθούσε το άρμεγμα.

Οι μάντρες των αιγών ήταν από πολλά χρόνια στην περιοχή από την Καπνερρή, ανατολικά του σπιτιού του Χάηλου, μέχρι το Ξεροῦρι.

Ο κάθε κτηνοτρόφος σημάδευε τις αίγες, λίγο μετά τη γέννησή τους, με ένα ή περισσότερα κοψίματα στο αυτί, τις **θούλλες**, που έμοιαζαν με ν. Τέτοια σημάδια ήταν π.χ. ανάλογα με τη θέση τους, τα **πρόκοκκα** στο προς τα μπρος πλάι του αυτιού ή **πισώκοκκα** στο προς τα πίσω πλάι ή απλό κόψιμο της άκρης του αυτιού **κουτσούλλα** και **μουττόσχισμα**, σχίσμα κατά μήκος του αυτιού.

Οι κτηνοτρόφοι ήταν πολύ λίγοι, γιατί τα ζώα ήταν πολύ ακριβά. Από τους παλιούς κτηνοτρόφους ο Νικόλας (Κκόλας) Μιχάλη "εχίλιασέν τες δυο φορές", δηλαδή είχε για πρώτη φορά πάνω από χίλιες αίγες, έδωσε μερίδια στα παιδιά που πάντρεψε και αργότερα τις έκαμε ξανά χίλιες. Επίσης ο Μιχάλης Κουτσόφτας "εχίλιασέν τες" δηλαδή είχε περισσότερες από χίλιες αίγες. Ο Χριστοφής Μιχαήλ Τσαγκάρη είχε δικό του **μερρά**, δηλαδή περιοχή, ανατολικά του χωριού όπου έβοσκαν τα ζώα του, ενώ οι άλλοι είχαν τη βόρεια και τη δυτική περιοχή του χωριού από τον Άγιο Θικόφιλο μέχρι τον Τζιεράτη και πέρα.

Οι κτηνοτρόφοι αντιμετώπιζαν διάφορα προβλήματα, τα κυριότερα των οποίων ήταν η ανομβρία και οι ζωικές ασθένειες. Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι:

- Το χειμώνα του 1931-32 δεν έβρεξε καθόλου μέχρι τις 21 Ιανουαρίου, γι' αυτό δε βλάστησαν χόρτα. Έτσι τα ζώα δεν έβρισκαν να φαν, νοουμένου δε, ότι μέχρι τότε δεν ήξεραν ακόμη να εκτρέφουν τα ζώα σε μάντρες, αυτά αποδεκατίστηκαν. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι κάποιου κτηνοτρόφου από τα εκατό κατσικάκια που γεννήθηκαν, επέζησε μόνο ένα.
- Μεγάλο πρόβλημα για τα ζώα ήταν οι **φτείρες** και τα **τσιθίτζια**, παράσιτα πολύ διαδεδομένα παλιά, που βύζαιναν το αίμα των ζώων. Οι βοσκοί κάθονταν και σκότωναν με τα χέρια ένα ένα τα παράσιτα αυτά, για να προστατέψουν κάπως τα ζώα τους.

Από το 1940 περίπου απαγορεύτηκε από την Αγγλική κυβέρνηση η βόσκηση στα ψηλά δάση και τα ζώα περιορίστηκαν σε χαμηλότερες περιοχές.

β) Εκτροφή αγελάδων

Μερικοί είχαν σαν επάγγελμα την εκτροφή αγελάδων, αλλά με τη μέθοδο της βοσκής στα χωράφια. Ο Γιαννής (Γιαννούρας) Γιωρκή (Μοσφίλη) είχε κάποτε κάπου 10 ζώα, **κατσέλλες** και **δαμάλια**.

Τα βόδια ήταν βασικά φροντίδα των μικρών της οικογένειας, "να **γλέπουν** τα **θούθκια**". Είτε θα τα φρόντιζαν πρωί, πριν το σχολείο, είτε δε θα πήγαιναν καθόλου σχολείο για να τα προσέχουν όλη μέρα, σαν θα έβοσκαν στο χωράφι.

Ένα πρόβλημα των βοδιών ήταν είδος μυίγας, που έβαζε τα αυγά της στη ράχη του βοδιού και η οποία κατατρώμαζε τα βόδια τόσο που τα καθιστούσε και επικίνδυνα.

Μερικοί, κατά το 1930, κατέβαιναν μέχρι την είσοδο του Τρικώμου να βοσκήσουν τα βόδια και **ξωτζοιμούνταν**, κοιμούνταν δηλαδή εκτός σπιτιού. Όλη την ημέρα έπαιζαν δίπλα στα ζώα που έβοσκαν παιχνίδια, όπως **αντρί**, **λιγκρί** και **λουτσίες** για να περάσει η ώρα ή ακόμα χόρευαν κτυπώντας μεταλλικά δοχεία, **πτενεκέδες**.

γ) Εκτροφή προβάτων

Κατά το 1950 άρχισε η κτηνοτροφία προβάτων με τη συνοδεία βοσκών στα χωράφια και σε συνδυασμό με τη γεωργία, γινόταν δηλαδή καλλιέργεια ζωτροφών, όπως ροβιού και φάβας για τροφή των ζώων.

Αρκετοί από τους βοσκούς αυτής της περιόδου έφερναν το καλοκαίρι τα κοπάδια τους για βόσκηση μέχρι και τον Άγιο Σέργιο, ενώ διανυκτέρευαν με το κοπάδι όπου τύχαινε να βρεθούν, κοντά σε κάποιο πηγάδι.

Ενδεικτικά αναφέρονται παρακάτω κάποια στατιστικά στοιχεία.³

Το 1973 οι κτηνοτρόφοι ήταν 57. Κατά το ίδιο έτος εκτρέφονταν:

πρόβατα	746
κατσίκες	1629
βόδια	19
πουλερικά	1378

δ) Κτηνοτροφική παραγωγή

Οι αίγες και τα πρόβατα εκτρέφονταν για το κρέας, το γάλα, το μαλλί και το δέρμα τους, ενώ τα βόδια κυρίως για το όργωμα.

Η παραγωγή του γάλακτος είχε σαν σκοπό την παραγωγή **χαλλουμιών**, **αναρής**, **τσιππας** και γιαουρτιού.

Το δέρμα του τράγου είναι παχύ και κατάλληλο για την κατασκευή ποδίνων. Το δέρμα της αίγας χρησιμοποιόταν για να γίνουν οικιακά σκεύη, όπως **κόσκινο**, **ταμπουτσιά** (μεγάλο κόσκινο), **αρβάλι**, **αρκό**, **πατούρι**, και η **θούρκα**. Με το μαλλί του προβάτου έκαναν στρώματα των κρεβατιών και υφαντά σεντόνια.

Το 1946 τα ετήσια έσοδα ενός γεωργού ήταν περίπου 35 λίρες, ενώ ένα ζευγάρι βόδια άξιζε 14-16 λίρες.

3. Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, έκδοση "Φιλόκυπρος", 1988, τόμος 9ος, σελ.299.

4) Δασοκομία (δές και ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 23)

Οι φτωχοί από τους παλιούς κατοίκους, που δεν μπορούσαν να αγοράσουν ζώα ή κτήματα και όσοι δεν ήθελαν να εργάζονται σε άλλων την περιουσία, ασχολούνταν με τα ξύλα. Οι άνδρες της οικογένειας έκοβαν και κουβαλούσαν τα καυσόξυλα στο σπίτι, ενώ οι γυναίκες αναλάμβαναν να τα μεταφέρουν την επόμενη μέρα στα πεδινά χωριά και κυρίως στο Λευκόνοικο, για πώληση. Τα ξύλα χρησιμοποιούσε παλιά ο κόσμος της περιοχής σαν καύσιμα στα σπίτια ή, κυρίως οι Γυψιώτες, στα καμίνια παραγωγής γύψου.

Η Σταυρού Τσιάπα από το Λευκόνοικο (τώρα σύζυγος του χωριανού μας Αδάμου Γιαννή Καραγιάννη) θυμάται ότι, όταν ήταν μικρή (1930-35) και πήγαιναν το πρωί στο όργωμα, προσπαθούσαν, για σκοπό χρονοδιαγράμματος, να συναντήσουν στα Τεννάρκα (τοποθεσία Λευκονοίκου) τους Μανδρίτες που κουβαλούσαν ξύλα.

Κατέβαιναν λοιπόν οι Μανδρίτες παρέα κάπου δέκα άτομα με τα ζώα τους φορτωμένα ξύλα για το Λευκόνοικο. Μεταξύ των Μανδριτών ήταν κάποτε και ο Κύριάκος Παντελή (Ττονή) φορτωμένος με ένα **απλάι** (όσο μια αγκαλιά) ξύλα ή ένα **βολίτζι**, να φαντάζει άγριος και να τον φοβούνται. Ήταν πολλοί που φορτώνονταν οι ίδιοι τα ξύλα, είτε γιατί δεν είχαν ζώα, είτε για μεγαλύτερη μεταφορά και απ' αυτό περισσότερα έσοδα.

Κύρια φυτά για καυσόξυλα ήταν οι σπαλαθκίες, οι αντρουκλιές και οι σχοινιές. Κάθε ζώο κουβαλούσε ένα **γομάρι** ξύλα, αποτελούμενο από τρία **απλάια**, φορτωμένα ένα αριστερά, ένα δεξιά και ένα στο κέντρο. Η αξία του **γομαρκού** ως το 1940 περίπου ήταν 6 ως 9 γρόσια ή μια κοφίνα άχυρο.

Αρκετά ξύλα καίγονταν σε καμίνια για να γίνουν κάρβουνα, τα οποία πωλούσαν και αυτά. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι για κάποια περίοδο το δάσος ήταν γεμάτο με τέτοια καμίνια.

Το 1940 ο Τάκης Σανταμάς, Βαροσιώτης, που ήλθε στο χωριό λόγω της εκκένωσης του Βαροσιού κατά τον πόλεμο, αγόραζε αφίλοκερδώς τα ξύλα από όσους ασχολούνταν με την ξυλεία και τα μάζευε σε κύβους των 4 γομαρκών στο σπίτι του Γιωρκή Σάββα. Εκεί έρχονταν οι **κάρσατζιες** (ιδιοκτήτες κάρων) να τα αγοράσουν.

Κάποια περίοδο ο Κασιούλας αγόραζε κάρβουνα, ξύλα και ζιούς. Τα έβαζε σε αποθήκη και έρχονταν οι καμηλάρηδες και τα αγόραζαν. Οι γκαμήλες μετέφεραν ξύλα ειδικά κομμένα γι' αυτές, που τα έλεγαν **καμηλόξυλα**.⁴

Ο Κκολής ήταν για λίγο καιρό καρβουνιάρης. Έκοβε ξύλα από το δάσος, κάποτε χωρίς άδεια, γι αυτό τον έστελλαν στο δικαστήριο, όπου του επέβαλλαν πρόστιμο ή ποινή φυλάκισης.

Το 1918 έγινε από το δασονομείο οργανωμένη εκκοπή πεύκων από τον Υφαρόβουνο.

Το 1933 ο Δημήτρης (Μούσκουρος) Κυριάκου από τα Άρδανα, μετά από προσφορά, ανέλαβε να κόψει καμένο δάσος στην περιοχή Μανδρών. Διέθετε εργάτες και με δικό του όχημα (δεκαθέσιο επιβατικό που μετατρεπόταν σε φορτηγό) μετέφερε την ξυλεία αλλού.

4. Καμηλόξυλα : Ξύλα κοντά ένα μέτρο (**σχίζες**) για φόρτωμα στις γκαμήλες. 80 κομμάτια αποτελούσαν φορτίο, μια **καμηλιά**.

Δέντρα επετρέπετο να κόψει κάποιος μόνο από το κτήμα του. Πριν κόψει όμως το δέντρο, έπρεπε πρώτα να κάμει αίτηση στο δασοφύλακα, να πάνε μαζί να του υποδείξει ποιο δέντρο θα του επέτρεπε να κόψει και να το σημαδέψει με σφραγίδα.

Ο δασοφύλακας είχε ειδικό σφυρί με τη μια άκρη σφραγίδα και την άλλη άκρη κουνιά. Αφού έξυνε με την κουνιά το φλοιό από τον κορμό, κτυπούσε στο γυμνό μέρος τη σφραγίδα και σημάδευε έτσι το δέντρο που επιτρεπόταν να κοπεί. Αν κάποιος συλλαμβάνετο με κορμό δέντρου χωρίς σφραγίδα οδηγείτο στο δικαστήριο.

Από το δάσος μπορούσαν να κόψουν μόνο θάμνους, όπως για παράδειγμα αντρουκλιά, σχοινιά ή σπαλαθκιά, πάλι όμως μετά από άδεια. Για να πάρει κάποιος άδεια, παλιά χρειαζόταν να πληρώσει φόρο στο κράτος, ο οποίος πληρωνόταν στο δασοφύλακα. Αυτό βέβαια ήταν κάπως πρόβλημα μια και ο δασοφύλακας μπορούσε να είναι σε περιπολία. Από την εποχή που ήταν κοινοτάρχης ο Νικόλας Ευθυμίου, μετά από εισήγηση στον αρχιδασονόμο, δίνεται το δικαίωμα στον κοινοτάρχη να εισπράττει με απόδειξη τους φόρους αυτούς. Την εποχή εκείνη κόστιζε η άδεια 4 σελίνια για φορτίο ξύλων σε κάρο ή 12 σελίνια για φορτίο σε αυτοκίνητο, ενώ ήταν δωρεάν όσες ποσότητες μεταφέρονταν με ζώα.

Μερικοί ασχολούνταν με την κοπή ειδικών ξύλων, με τα οποία κατασκεύαζαν οι ίδιοι καρέκλες (από αντρουκλιά) ή **βουκάνες** και **ζυούς** (από κορμούς πεύκων). Σ' αυτή την περίπτωση χρειαζόταν κάποια ειδικέυση. Πολύ καλοί ήταν κάποτε (1880) ο Γιάννος Παπάγιωρκου και ο "μαθητής" του Κουτσοχάμπης, που πελεκούσαν με το ξινάρι τέλειους ζυούς. Η τέχνη μεταβιβάσθηκε (από πατέρα σε παιδί) στους Νικόλα Μ. Ρούσου και Ανδρέα Νικόλα (το λεγόμενο Καρεκλά). Το πελέκημα των ξύλων γινόταν επί τόπου ή μεταφέρονταν πρώτα σε ίσιωμα, όπως για παράδειγμα στην περιοχή Πελεκανιά, που ονομάστηκε έτσι γι' αυτό το λόγο.

Αν κάποιος έκοβε χαρουπιά ή ελιά από το κτήμα του και ήθελε να πουλήσει τα ξύλα, έπρεπε να έχει **χαρτί** από τον κοινοτάρχη, να το δώσει στον **κάρατζι**.

Όταν ήταν κοινοτάρχης ο Κασιούλας και δασοφύλακες οι Κώστας Σιάκκας και Κουνάρης, ο Δασονόμος (Forester) Αντωνιάδης ζήτησε το νερό του Θκυόσμη για να κάμουν εκεί κοντά φυτώριο. Όμως ο τότε κοινοτάρχης δε δέχτηκε, γιατί στην περιοχή έβοσκαν αίγες και θα έπρεπε να τις απομακρύνουν, έτσι το φυτώριο έγινε στην Κορωνιά.

5) Μελισσοτροφία (δές καί ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 22)

Αρκετοί ήταν αυτοί που ασχολούνταν με την παραγωγή μελιού. Παλιά οι μέλισσες ζούσαν σε **τζυβέρτι**. Το τζυβέρτι είναι πηλίνο δοχείο, κυλινδρικό, διαμέτρου 25 περίπου εκατοστομέτρων και μήκους ενός μέτρου, που είχε μπροστά οπή - είσοδο διαμέτρου τριών εκατοστομέτρων και έκλειε στο πίσω μέρος με πηλίνο πάλι πώμα, που το **χΰλωναν** στο γύρο ώστε να κλείσει η σχισμή. Τα **τζυβέρτια** στοιβάζονταν πλαγιαστά σε σειρές, π.χ. τέσσερεις σειρές των πέντε ανά σειρά, και χυλώνονταν όλα μαζί, ώστε να φαίνονται σαν τοίχος με οπές. Συνήθως η στοιβη των τζυβερτιών αποτελούσε τον ένα τοίχο μικρού δωματίου, του "μελισσιώνα". Μερικοί μελισσιώνες φαίνονται στην αεροφωτογραφία του χωριού. (σελ. 65, 67, 255)

Αργότερα χρησιμοποιείται για τις μέλισσες η γνωστή κυψέλη. Μερικοί έχουν τις κυψέλες τους στο δάσος, ενώ δυο τρεις, τα τελευταία χρόνια, τις έχουν σε



Μελισσώνας.

ειδικό μεταφορέα. Με αυτό τον τρόπο μπορούν να τις μεταφέρουν την άνοιξη σε πορτοκαλεώνες της Αμμοχώστου για μέλι του ανθού.

Το μέλι των Μανδρών (του θυμαριού) θεωρείται από τους Βαροσιώτες σαν ένα από τα καλύτερα.

6) Εμπόριο

Από τους χωριανούς ο Μιλής ασχολήθηκε με τα τρόφιμα διατηρώντας κατάστημα για το σκοπό αυτό. Στην αρχή κατέβαινε στην πόλη για ψώνια δυο φορές τη βδομάδα και τις άλλες μέρες έτρεχε στα σπίτια να τα πουλήσει ή να εισπράξει αυτά που του χρωστούσαν. Για πληρωμή δεχόταν και εμπορευόταν αυγά, λάδι, σιτάρι. Τα τελευταία πριν την εισβολή χρόνια αγόραζε ελιές και καππάρι για ξιδά-τα που τα έκανε εξαγωγή.

Τελευταίος που ασχολείται μέχρι τον εκτοπισμό με φθαρτά στις Μάνδρες είναι ο Παναγής Χαμπή (Σιαμπουλλά).

Άλλος εμπορευόμενος Μανδρίτης ήταν ο Μιχάλης (Σιάηλας). Άρχισε το εμπόριο το 1940 αγοράζοντας τρίχες των αιγών τις οποίες πουλούσε σε κάποιο από την Κώμη Κεπίρ, για την κατασκευή **χαρarkών** (δοχεία κυκλικά για το σφίξιμο του πολτού των ελιών στα ελαιοτριβεία). Για την αγορά των τριχών περνούσε από όλα τα χωριά της περιοχής, πλήρωνε 2 γρόσια ή δυο ποτήρια για κάθε οκά τρίχες, ενώ ο ίδιος τις πουλούσε προς 12 γρόσια κάθε οκά. Το 1943 άρχισε να λειτουργεί **μπακάλικο** (κατάστημα οικιακών ειδών). Ταυτόχρονα εργαζόταν σαν πλανοδιοπώλης και με τηνπραμάτεια του σε γαϊδουράκι επισκέπτεται τα γύρω χωριά. Δεχόταν και αυτός σαν πληρωμή είδη ντόπιας παραγωγής π.χ. λάδι, σιτάρι, αυγά, κοτόπουλα. Δεχόταν ακόμη και δοχεία πογιάς των παπουτσιών, προς μεγάλη ευχαρίστηση των παιδιών, που του τα πουλούσαν και με τα λεφτά αγόραζαν γλυκά.

Για μία δεκαετία περίπου 1950-1960, ο Σιάηλας αγόραζε σφήκες για λογαριασμό του Γεωργικού Τμήματος. Μια χρονιά καταφέρνει να μαζέψει τόσους πολλούς, που τον βάζουν στο περιοδικό τους.

7) Άλλες εργασίες

Μερικοί ασχολούνταν με παραγωγή ασβέστη ή γύψου. Ασβεστοκάμινα λειτούργουσαν σε διάφορες περιοχές, ιδιαίτερα όμως στον Ύψαρόβουνο.

Αρκετοί που δεν είχαν κτήματα και κατ' επέκταση ούτε δέντρα, μετά τη συλλογή του καρπού από τον ιδιοκτήτη, γυρόφερναν τα δένδρα για **πογκλόγια** (καρπό που για διάφορους λόγους δε μάζεψε ο ιδιοκτήτης από το δέντρο π.χ. γιατί ήταν σε δύσκολη θέση).

Το 1965 μερικοί Μανδρίτες γίνονται μέτοχοι σε λατομείο (τσιακκιλομηχανή) στο δάσος Καντάρας ('Αρδανα). Άλλοι Μανδρίτες εργάζονται εκεί με επιστάτη τον Τάκη Ζορπά.

Ο Χαμπής Χ"Παναγής την περίοδο 1938-46 ήταν **κάρατζις**. Αγόρασε ένα κάρο με 5 λίρες. Αγόραζε τότε ξύλα πρὸς 1/2 σελίνι το **γομάρι**, φόρτωνε 5-6 γομάρκα και τα πουλούσε αλλού. Πήγαινε ως το Βαρόσι. Στην Πηγή πουλούσε τα ξύλα πιο ακριβά, ενώ κάποτε υποχρεωτικά έφτανε μέχρι την Κοντέα ή τη Λύση, όπου τα πουλούσε πιο φτηνά, μέσο όρο 1 σελίνι το γομάρι.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου του 1940 -46 οι στρατιωτικές αρχές των Άγγλων άνοιγαν δρόμους διά μέσου των χωραφιών για στρατιωτικούς λόγους. Κατά την ίδια περίοδο πλήρωναν όσους μάζευαν χώμα σε ανοικτούς χώρους, ώστε να σχηματίζονται βουναλάκια - εμπόδια, πάλι για στρατιωτικούς σκοπούς.

Κατά τη διάρκεια της θητείας του Νικόλα Ευθυμίου σαν κοινοτάρχη, σε συνεργασία με το διοικητήριο (αρχιεπιστάτης Παπαλεοντίου) διατίθετο κάθε χρόνο, λίγο πριν τις γιορτές, κάποιο χρηματικό ποσό 60 - 100 λιρών για βελτιώσεις των δρόμων (επικάλυψη με χαβάρα, καθάρισμα αυλακιών). Ο κύριος όμως σκοπός της πιο πάνω ενέργειας ήταν να δοθεί ευκαιρία σε άνεργους κατοίκους να έχουν λίγα λεφτά εισόδημα να για περάσουν τις γιορτές.

Επειδή η εξεύρεση εργασίας ήταν πάντα δύσκολη, πολλοί ξενιτεύτηκαν στην Αμμόχωστο, σε άλλα χωριά ή ακόμα και στο εξωτερικό. Τα τελευταία όμως χρόνια με τη δρομολόγηση λεωφορείου, αρκετοί κάτοικοι βολεύτηκαν με δουλειά στην πόλη, ενώ είχαν τη διαμονή τους στο χωριό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ

1) Καφεενεία

Στα καφεενεία σύχναζαν μόνο άνδρες και περνούσαν τις ώρες τους βασικά με χαρτοπαίγνιο, όμως συζητούσαν και τα προβλήματα που είχαν με τις εργασίες τους, τα κοινοτικά τους θέματα ή διάβαζαν την εφημερίδα τους.

Τα παλιά χρόνια μέρος της νύχτας το περνούσαν ακούοντας παραμύθια από τους "ειδικούς". Ένας καλός παραμυθάς ήταν ο Γεώργιος Κουτσογιάννη. Μπορούσε να κρατά γύρω του για ώρες τους ακροατές, που τον κερνούσαν συνεχώς τσιγάρο, για να μη φύγει πριν τελειώσει το παραμύθι. Σε πολλές περιπτώσεις το παραμύθι κρατούσε για μέρες και η διήγηση γινόταν σε συνέχειες.

Κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα 1955-59, επειδή ραδιόφωνα υπήρχαν σε λίγα μόνο σπίτια, το ραδιόφωνο του καφεενείου ήταν η κύρια πηγή άμεσης ενημέρωσης.

Για αρκετή περίοδο το καφεενείο ήταν και παντοπωλείο. Έτσι, με την πρόφαση ότι ήθελαν να ψωνίσουν, σύχναζαν εκεί για λίγη ώρα και γυναίκες.

Το καφεενείο, ιδιαίτερα τις Κυριακές και κυρίως αυτό του Ττόουλου, ήταν η ταβέρνα των Μανδριτών αλλά και των ξένων. Ξακουστή ήταν η διασκέδαση που γινόταν στο καφεενείο του Ττόουλου, με κρέας στη γραδέλλα να ψήνεται από τους ίδιους τους πελάτες δίπλα από το τραπέζι, αλλά και από το σερβίρισμα του ξακουστού επίσης "οφτού του Μιλή". Το **οφτό** του Μιλή Χαμπή (Κασιούλα) ήταν κρέας ψημένο σε πήλινα δοχεία, "κλέφτικο", σε δικό του φούρνο δίπλα από το καφεενείο.

Από τα παλιά ήταν θεσμός η διασκέδαση στο καφεενείο και μάλιστα με μεζέ ή ακόμη και κρασί, που μπορούσαν να φέρουν από το σπίτι τους. Το φαγοπότι δεν είχε χρονικά όρια, μπορούσε δε να διαρκέσει και δυο τρεις μέρες.

2) Διασκεδάσεις

Εκτός των διασκεδάσεων που γίνονταν στα καφεενεία οι Μανδρίτες από μόνοι τους ή με άλλους ξένους διασκεδάζαν και στο ύπαιθρο. Ο Χ"Παναής, για παράδειγμα, καλούσε φίλους του από την Ακανθού και διασκεδάζαν για μέρες (μέχρι και οκτώ μερόνυχτα) στο Θκυόσμη, κάτω από τα πεύκα. Στη διασκέδαση έπιναν κρασί, έτρωγαν **οφτό** και, αν αυτή διαρκούσε πολύ, έπαιρναν και κανένα ύπνο κατά βούληση.

Διασκεδάσεις γίνονταν συχνά τα τελευταία χρόνια στο Λούμα. Αρχικά χώρος διασκέδασης ήταν ο δασικός σταθμός της περιοχής. Λίγα χρόνια όμως πριν τον εκτοπισμό το δασονομείο τακτοποίησε ειδικό για το σκοπό αυτό χώρο, δίπλα από τη βρύση του νερού των Λουμάτων, λίγο πιο κάτω από το σταθμό. Ο χώρος εφοδιάστηκε με ψηταριές, τραπέζια, καθίσματα ρεμβασμού και με υπάλληλο που τον πρόσεχε, πυροφύλακα, όπως για παράδειγμα το Χαμπή (Γονιό).

Μια διασκέδαση μπορούσε να αρχίσει ή και να εξελιχθεί απρογραμματίστα. Το πιο κάτω περιστατικό είναι ένα παράδειγμα.

Ο Μιχάλης Ευθυμίου πήγε μια μέρα στην Πλουσιά να μπολιάσει χαρουπιές κάποιου Τούρκου. Εκεί πρόσεξαν οι δυο τους βοσκό, που άναψε πιο πάνω φωτιά. Αποφάσισαν να ελέγξουν τι κάνει ο βοσκός. Όταν πλησίασαν κοντά του, τον

βρήκαν να κάνει σούβλα κλειψιμό ρίφι. Ο Τούρκος έστειλε τότε το βοσκό να πάει στο σπίτι του στο Αϊντρονικούι, με εντολή να φέρει κρασί και, αν δε βρει στο σπίτι, να πάει στα 'Αρδανα να φέρει από εκεί.

Στο μεταξύ τον Τούρκο αναζητούσε ένας Έλληνας από το Τρίκωμο. Ήλθε σταλμένος για να τους βρει στο χωράφι, όμως τους βρήκε στον ποταμό να κάνουν σούβλα.

Σε λίγο ήλθε και το κρασί. Το φαγοπότι τέλειωσε πολύ αργότερα, όταν πια έλειψε το ρίφι από τη σούβλα.

3) Πανηγύρια

α) Το πανηγύρι του Αγίου Μάμα

Η εκκλησία των Μανδρών είναι αφιερωμένη στον Άγιο Μάμα, προστάτη των βοσκών. Επειδή ο Άγιος Μάμας γιορτάζει στις 2 Σεπτεμβρίου, την ημέρα αυτή γίνεται και το πανηγύρι.

Για το πανηγύρι τους οι κάτοικοι άρχιζαν την προετοιμασία λίγες μέρες πιο πριν. Όλα τα σπίτια ασπρίζονταν, οι αυλές και οι δρόμοι καθαρίζονταν με τη μεγαλύτερη λεπτομέρεια και ετοιμάζονταν οι χώροι φιλοξενίας.

Πριν χρόνια στο πανηγύρι έρχονταν πολλοί από τα γύρω χωριά με τα γαϊδούρια τους από την προηγούμενη μέρα και φιλοξενούνταν από τους Μανδρίτες. Τα ζώα τους τα άφηναν στα αλώνια, που γέμιζαν με αυτά. Επειδή δε πολλοί Μανδρίτες κοιμούνταν τότε στα αλώνια, όπου ήταν η σοδειά τους, εκεί κοιμόνταν και οι ξένοι.

Πολλοίπραματευτάδες είχαν από πριν απλωμένη τηνπραμάτεια τους σε πάγκους στο δρόμο δίπλα από την εκκλησία. Από αυτούς ο πιο αγαπητός για τους μικρούς ήταν για κάποια περίοδο ο Πίπης από το Τρίκωμο, του οποίου η υποδοχή



Στις «καλύφες» κατά το πανηγύρι του χωριού.

και μόνο ήταν μεγάλο πανηγύρι. Ερχόταν με το κάρο του και τα παιδιά τον υποδέχονταν κάτω από την είσοδο του χωριού και από εκείνη τη στιγμή τον συνόδευαν με αστεία και χαρές μέχρι την ώρα που θα έφευγε.

Μπροστά από τα καφενεία ήταν ήδη στημένες **καλύφες**, με σχοινιές που μοσχοβολούσαν, για να καθήσει ο κόσμος να αλληλοκεραστεί και να παρακολουθήσει την κίνηση.

Κάθε σπίτι έχει τους ξένους του, στους οποίους θα κάνει το τραπέζι ή και θα τους φιλοξενήσει για ύπνο, αν ήλθαν από την προηγούμενη μέρα.

β) Πανηγύρια σε άλλα χωριά

Τα πανηγύρια στα γειτονικά χωριά ή ακόμα και σε πιο μακρινά, μέχρι και τον Απόστολο Ανδρέα, ήταν ευκαιρία για το Μανδρίτη να ξεδώσει. Πριν την εμφάνιση των αυτοκινήτων, η μεταφορά γινόταν με τα ζώα και διαρκούσε κάποτε μερικές μέρες. Έτσι οργανώνονταν πρώτα ομάδες, στόλιζαν τα ζώα τους και κινούσαν όλοι μαζί με τραγούδια και πειράγματα για το πανηγύρι.

Από τα διάφορα πανηγύρια, ιδιαίτερα σημαντικά ήταν του Σωτήρος στην Ακανθού, των Τριών Παιθικών στη Σύγκραση και της Παναγίας στην Καντάρια.

4) Κυνήγι

Η περιοχή γύρω από το χωριό ήταν πλουσιότατη σε κυνήγι, μόνιμο και εποχιακό, όπως για παράδειγμα, λαγοί, πέρδικες, φάσσες, μπεκάτσες, τρυγόνια κ.ά.

Τα παλιά χρόνια το κυνήγι ήταν ανάγκη διατροφής. Έτσι κυνηγούσαν όποτε ήθελαν να φαν κάτι.

Το κυνήγι γινόταν για πολλά χρόνια με διάφορους τρόπους:

α) Τους λαγούς κυνηγούσαν στο **μετερίζι**. Το μετερίζι ήταν μέθοδος κατά την οποία κάθονταν το απόγευμα ή την αυγή στο δρόμο του λαγού ή καρτερούσαν το λαγό στα αλώνια, όταν αυτός πήγαινε να φάει **κόντυλα** (πολύ χοντρό άχυρο) ή ακόμα τον περίμεναν στην **τζυλίστρα** του, το χώρο που συνήθιζε να κυλιέται στο χώμα. Επειδή τα όπλα τότε ήταν **καψουλάρηδες**, γέμιζαν δηλαδή από μπρος, αν με την πρώτη ντουφεκιά δε κτυπούσαν το λαγό, έπρεπε πια να ψάξουν για άλλο και αυτό δεν ήταν πρόβλημα γιατί είχε πολλούς.

Οι παλιοί κυνηγοί ενδιαφέρονταν μόνο για λαγό που "γέμιζε τη **θούρκα**". Όμως, παρ' όλο που οι λαγοί ήταν πολλοί, ο κάθε κυνηγός πήγαινε για 4-5 μόνο.

β) Περδίκια κυνηγούσαν σε **κλούθες**, κρυμμένοι πίσω από κλαδιά, κοντά σε νερό. Εκεί με μια ντουφεκιά μπορούσαν να ρίξουν και πέντε πουλιά, γιατί περίμεναν πρώτα να μαζευτούν πολλά μαζί και μετά να πυροβολήσουν.

Ο Νικόλας Ευθυμίου πήγαινε μέχρι το 1925 με το όπλο του πατέρα του σε "κλούβα" για περδίκια στα Μαυροκρέμματα.

γ) Το απόγευμα κυνηγούσαν στο **τζοίθκιασμα** (όταν τα πουλιά μαζεύονται κάπου για να κοιμηθούν), οπότε και πάλι μαζεμένα πάνω σε δέντρο μπορούσαν να σκοτώσουν με μια ντουφεκιά πολλά. Αναφέρεται και αλλού η περίπτωση του Κκολή, που σκότωσε οκτώ με μια ντουφεκιά.

Επειδή το θήραμα ήταν τόσο πολύ και το κυνήγι γινόταν από λίγους, τα πουλιά έμπαιναν σχεδόν στα σπίτια, γι' αυτό και το κυνήγι γινόταν κοντά στο χωριό.

δ) Όταν εμφανίστηκε ο **οπισθογεμής**, δηλαδή όπλο που γέμιζε από πίσω, άλλαξε και ο τρόπος κυνηγιού, που γινόταν πια **του φτέρου** δηλαδή παγανιά. Από

τώρα αρχίζει και η αντίστροφη μέτρηση για την πανίδα. Οι χωριανοί κυνηγοί πληθαίνουν και οι ξένοι έρχονται από πολύ μακριά, μια και η περιοχή γίνεται ξακουστή για το κυνήγι της. Με το σύστημα της παγανιάς κυριολεκτικά σκουπίζεται ο χώρος.

ε) Το λαθροκυνήγι των λαγών με **θηλιές** και με προβολείς τα βράδια οδηγεί σε γρήγορη εξαφάνισή τους. Κατά την περίοδο του αγώνα 1955-60 όταν η οργάνωση μάζεψε τα κυνηγετικά όπλα και απαγορεύτηκε το κυνήγι, το θήραμα ενισχύεται τόσο που και πάλι οι πέρδικες φτάνουν μέχρι τα σπίτια του χωριού. Φυσικά μετά την ανεξαρτησία αρχίζει και πάλι έντονο κυνήγι με τα επακόλουθά του.

στ) Μερικοί ασχολούνταν με ξώβεργα για το κυνήγι της τζίκλας και του μελισσοφάγου.

ζ) Το κυνήγι δεν ήταν μόνο απασχόληση των νέων και των μεγάλων. Τα παιδιά είχαν δικούς τους τρόπους κυνηγιού. Ο πιο συνηθισμένος ήταν να πιάσουν στρούφους στη φωλιά τους. Οι στρούφοι φώλιαζαν στις χαραμάδες των τοίχων των σπιτιών, που ήταν κατασκευασμένοι με πέτρες ή πλιθάρια, ή στις χαραμάδες κάτω από τα κεραμίδια. Επιστράτευαν για το σκοπό αυτό μια σκάλα από τη γειτονιά, ανέβαινε ένας μέχρι τη φωλιά και, μια και το παιδικό χέρι ήταν λεπτό, το έβαζε μέσα και μάζευε ό,τι έβρισκε. Φυσικά υπήρχε ο κίνδυνος να βρει στη φωλιά φίδι, όμως αυτό ποιος το λογάριαζε.

Άλλος τρόπος με τον οποίο κυνηγούσαν τα παιδιά ήταν οι **τσάκρες**, παγίδες κατασκευασμένες από τους ίδιους με χοντρό σύρμα, σε θέση - σκανδάλη της οποίας έβαζαν σπόρους για να ελκύσουν τα πουλιά που θα πιάνονταν στην προσπάθειά τους να φαν τους σπόρους.

Σχετικά με το κυνήγι στις Μάνδρες είναι και τα εξής:

Καλός κυνηγότοπος ήταν η περιοχή στο μοναστήρι του Τοχνιού ή προς το Πλατάνι μετά την Αγία Ειρήνη.

Το 1920 ο Νικόλας (Κκολής) Κουτσόφτα, 15 χρονών τότε, δεν είχε δικό του όπλο, όμως δανειζόταν από γνωστούς του ένα μονάρι και πήγαινε για δυο τρεις λαγούς. Το θήραμα το πουλούσε 1 σελίνι κάθε λαγό και με τα λεφτά ξοφλούσε τα χρέη που είχε στο καφενείο ή άλλες μικροϋποχρεώσεις. Συχνά τον έστελλε ο Μιχάλης (Χάηλος) Μοσφίλη να φέρει κυνήγι να φαν και οι δυο. Σε περίπτωση που τον συνελάμβανε η αστυνομία, θα του έβαζαν πρόστιμο 10 σελίνια ή λίγες μέρες φυλακή, χωρίς να κάνουν κατάσχεση το όπλο του που ήταν και "άβουλλο", δηλαδή χωρίς άδεια.

Το 1930 περίπου ο Πολύς Ευθυμίου (18 χρονών) έδωσε το ποδήλατό του στο Νικόλα (Κκολή), για να του δώσει αυτός τον **καψουλάρη**.

Ξένοι κυνηγοί ερχόντουσαν στην αρχή από το Λευκόνοικο και τη Γύψου με γαϊδούρια, για να κυνηγήσουν στις Μάνδρες. Από αυτούς το 1920 μερικοί ήταν φίλοι των Σαουρή Καλιά, Σωτήρη Στυλιανού και άλλων.

Μετά, όταν έγιναν οι δρόμοι, ερχόντουσαν Άγγλοι με αυτοκίνητο. Πρώτοι ήλθαν, λίγο μετά το 1940, δύο Άγγλοι ανώτεροι υπάλληλοι του διοικητηρίου Αμμοχώστου, ενδιαφερόμενοι για μπεκάτσες. Οι Άγγλοι αυτοί περνώντας από τη Γύψου είδαν πολύ κυνήγι προς πώληση στου Γιώρκου Μίτα. Ρώτησαν εκεί από πού προήλθε το κυνήγι και τους είπαν ότι το έφερε ο Κουτσόφτας από τις Μάνδρες.

Λίγες μέρες μετά το πιο πάνω περιστατικό, ο διοικητής δημοσίων έργων 'Άλεν Μακλόκλαν, αδελφότεχνος του Τζέπση από το Τρίκωμο, και άλλος ένας (Άγγλοι και οι δύο), ήλθαν στο χωριό, ζήτησαν τον Κουτσόφτα για οδηγό και δυο άλλους για **βουρκάρηδες** (βοηθούς), για να πάνε κυνήγι. Πράγματι πήγαν μέχρι τον κυρ Βασίλη, με σκοπό να παίξουν 20 μπεκάτσες. Όταν δε πέτυχαν τον προκαθορισμένο αριθμό μπεκάτσων, που το πέτυχαν γρήγορα και εύκολα, δε δέχτηκαν να παίξουν περισσότερες. Την επομένη ήλθαν οι ίδιοι, συνοδευόμενοι από τον Τζέπση, με στόχο 14 μπεκάτσες και μερικά περδίκια.

Τους δύο προαναφερθέντες ακολούθησαν πολλοί άλλοι ανώτεροι κυβερνητικοί. Ιδιαίτερα οι πρώτοι συνέχισαν να κυνηγούν, με οδηγό το Νικόλα Κουτσόφτα, δυο βουρκάρηδες και ζωο για τις προμήθειες μέχρι το 1955, οπότε σταμάτησαν φοβούμενοι από τον αγώνα.

Από την ανεξαρτησία και μετά γίνονται ευκολίες στην εισαγωγή όπλων και την έκδοση άδειας κυνηγίου, με αποτέλεσμα να πληθύνουν οι κυνηγοί στην περιοχή, Μανδρίτες και ξένοι, το δε κυνήγι θεωρείται πια σπορ.

4.1) Μάζεμα καραόλων και χόρτων

Όπως γράψαμε και αλλού, τα παλιά χρόνια οι Μανδρίτες είχαν ανάγκη, για λόγους διατροφής, ό,τι προσέφερε η φύση. Μεταξύ των άλλων λοιπόν μάζευαν και καραόλους για φαγητό. Αργότερα, όταν η διατροφή ικανοποιείτο με άλλα κυρίως υλικά, το μάζεμα των καραόλων γινόταν περισσότερο σαν σπορ.

Τους καραόλους μάζευαν το Μάρτη, τα βράδια, στην περιοχή Τοχνιού. Σε ορισμένους χώρους υπήρχαν τόσοι πολλοί, που σε μια ώρα μπορούσαν να μαζέψουν 10 -15 κιλά. Έτυχε μάλιστα περίπτωση, που τους βρήκαν να τρέχουν σε χέρσο οργωμένο γυμνό χωράφι.

Ανάλογη με τους καραόλους ήταν και η συνήθεια πολλών Μανδριτών να μαζεύουν, ανάλογα με την εποχή, χόρτα όπως τα αγρέλια και οι χωστές.



Περίπατος προς το Λαντί. Στο βάθος ο «Βουνός».

Παλλίκαροι ή παλλικαράες λέγονταν οι μεγάλοι καραόλοι από τους Μανδρίτες (δες 'Ανθιμος Πανάρετος, Λαογραφική Κύπρος, τόμος Β', σελ. 53)

5) Άλλα.

α) Περίπατοι

Καθημερινά και όταν ο καιρός το επέτρεπε, θαμώνες των δύο καφενείων πήγαιναν, σε ομάδες των δύο τριών ή και περισσότερων, περίπατο κυρίως στο δρόμο προς το Πλατάνι.

Σε τέτοια περίπτωση ο περίπατος γινόταν από ανάγκη για ξεμούδιασμα ή για ιδιαίτερες "ψιλοκουβέντες" μεταξύ των μελών της ομάδας. Δεν υπήρχε καθορισμένη χρονική περίοδος που μπορούσε να γίνει ο περίπατος, αν και γινόταν ιδιαίτερα τα καλοκαιρινά απογεύματα, ούτε και καθορισμένη απόσταση, παρόλο που έφταναν συνήθως μέχρι και το Λαντί.

Τις Κυριακές λάμβαναν μέρος στον περίπατο και γυναίκες.

β) Μαθητικές εκδρομές

Μαθητικές εκδρομές δε γίνονταν συχνά. Πριν την εμφάνιση των αυτοκινήτων περιοριζόνταν σε περιπάτους σε περιοχή κάπου γύρω από το χωριό. Όταν ο δάσκαλος έπαιρνε περίπατο τους μαθητές, καλούσε και ένα δυο γνωστούς του χωριανούς για συντροφιά και για να κάνουν σούβλα. Πολλές φορές πήγαιναν στην Αγία Ειρήνη, ιδιοκτησία του Σαλιχουθκιού (Τούρκου από το Πλατάνι).

Όταν πια ο κόσμος κυκλοφορούσε με οχήματα, γίνονταν και εκδρομές σε μακρινούς τόπους.



Σχολική εκδρομή στην Αγία Ειρήνη το 1946. Δάσκαλος: Γ. Κυριακίδης.

γ) Θεατρικές παραστάσεις

Τις μέρες των εορτών, θρησκευτικών ή εθνικών, το σχολείο ή οι τοπικές οργανώσεις οργάνωναν θεατρικές παραστάσεις με ανάλογο περιεχόμενο. Τις παραστάσεις αυτές παρακολουθούσε όλο το χωριό, ήταν δε σημαντικό γεγονός.

δ) Αθλητικές εκδηλώσεις

Κατά καιρούς δημιουργούνταν ομάδες ποδοσφαίρου με νέους του χωριού, που έπαιζαν μεταξύ τους ή λάμβαναν μέρος σε περιφερειακά πρωταθλήματα. Γίνονταν επίσης ομάδες πετόσφαιρας, που έπαιζαν στην αυλή του παλαιού σχολείου στο κέντρο του χωριού.

6) Παιχνίδια

Τα παιδιά στις Μάνδρες, όπως και όλα τα άλλα παιδιά, δεν είχαν τα σημερινά γνωστά μέσα απασχόλησης και ψυχαγωγίας. Το χρόνο τους, μετά το σχολείο ή όταν τα έστελλαν να **γλέπουν τα θούθκια** στη βοσκή, έπρεπε να τον περνούν με τον απλούστερο δυνατό τρόπο ή με αντικείμενα δικής τους κατασκευής, γνωστά από παλαιότερους ή ακόμα και άλλα, νέα αλλά απλά δικής τους έμπνευσης.

Ένα παιχνίδι μπορούσε να γίνει οπουδήποτε. Στο δρόμο, στο αλώνι, στο χωράφι, μέσα στα σπερμένα, στην **κουτσίερη**, πάνω στα δέντρα, μέσα στις ποταμοστές, κοντά στο σπίτι ή και δυο τρία χιλιόμετρα έξω από το χωριό.

Το κάθε τι μπορούσε να μετατραπεί σε παιχνίδι, γι' αυτό οποιαδήποτε απόπειρα καταγραφής των παιχνιδιών αυτών δε θα ήταν ολοκληρωμένη. Όμως πρέπει να γίνει μια τέτοια προσπάθεια και έτσι καταγράφονται τα πιο κάτω παιχνίδια:

Καττόμουγια

Σκεπάζουν τα μάτια ενός παιδιού. Αφού μετά τον περιστρέψουν, για να αποπροσανατολιστεί, τον αφήνουν να προσπαθεί να βρει και αγγίξει άλλο από τα παιδιά της παρέας, που είναι γύρω και φωνασκούν, ενώ ταυτόχρονα μετακινούνται. Όταν καταφέρει να αγγίξει κάποιον, εκείνος θα πάρει τη θέση του.

Χωστό στα αλώνια

Είναι το γνωστό κρυφτό. Παιζόταν στο χώρο των αλωνιών με τις θημωνιές ή ανάμεσα στους θάμνους, ακόμα και μέσα στις κουκκίες και τα σπαρτά.

Λιγκρί

Σε δύο πέτρες στερεώνεται μικρό κομμάτι ξύλο. Με άλλο κάπως μακρύ ξύλο κτυπιέται το μικρό ξύλο προς τα πάνω και πριν προλάβει να πέσει, κτυπιέται ξανά να πάει μακριά. Ακολουθώς λέγοντας "μιάτσας, θκυότσας, τρίτσας" δηλαδή ένα, δύο, τρία, με τρεις προσπάθειες, ενώ είναι χάρω, κτυπιέται το μικρό ξύλο να πάει ακόμα μακρύτερα. Κερδίζει όποιος πάρει το ξύλο μακρύτερα.

Λουτσίες

Παίζεται με δύο άτομα. Ανοίγονται στο έδαφος έξι λακκάκια μεγέθους ημί-κλειστης παλάμης, σε δύο σειρές των τριών. Χρειάζονται 36 όμοια μικρά αντικείμενα. Παλιά τα πιο βολικά ήταν **κοτσιρόγια** (περιττώματα των αιγών), γιατί είναι μικρά, σφαιρικά και αφθονούσαν στο χωράφι, όπου γινόταν το παιχνίδι. Αργότερα σαν τέτοια χρησιμοποιούσαν καρπούς του ευκάλυπτου, κόνναρα, ελιοκόκκο-να, κ.ά. Τα 36 κομματάκια διαμοιράζονται ανά έξι στα έξι λακκάκια.

Το παιχνίδι αρχίζει ως εξής. Ο πρώτος παίρνει το περιεχόμενο ενός από τα τρία λακκάκια που έχει μπροστά του και το διαμοιράζει στα άλλα, αρχίζοντας από το γειτονικό, ανά ένα. Αν το περιεχόμενο του τελευταίου λακκακιού γίνει ζυγός αριθμός, το κερδίζει ο ίδιος που κάνει τη διανομή, διαφορετικά το περιεχόμενο κερδίζει ο αντίπαλος. Το παιχνίδι συνεχίζεται με το δεύτερο, που κάνει ό,τι και ο

πρώτος. Τελειώνει όταν κερδηθούν όλα τα κομματάκια. Κερδίζει αυτός που μάζεψε τα περισσότερα κομματάκια.

Πέντε πέτρες

Παίζεται με πέντε μικρές πέτρες, μεγέθους φουντουκιού και είναι παιχνίδι δεξιοτεχνίας. Ο κάθε παίχτης, με τη σειρά, σκορπίζει τις πέτρες στο έδαφος. Μετά πετώντας κάθε φορά μια από τις πέντε πέτρες ψηλά, πρέπει να καταφέρει να μαζέψει ανά μία, δύο, τρεις ή και τις τέσσερις υπόλοιπες πέτρες και αυτήν που είναι ακόμα στον αέρα. Το παιχνίδι συνεχίζεται και με άλλα ακόμα κόλπα, που συμφωνούνται από τα παιδιά.

Αντρί

α) Απλό: Παίζεται με δύο άτομα.

Σχηματίζεται στο έδαφος με χαβαρόπετρα (κιμωλία) τετράγωνο με τις δύο διαγώνιες και τις δύο διάμεσες γραμμές του, οπότε δημιουργούνται εννέα θέσεις, σημεία συνάντησης γραμμών. Κάθε παίχτης χρησιμοποιεί τρία μικρά αντικείμενα κάπως σφαιρικά και διαφορετικά για τον καθένα τους. Τοποθετούν, εναλλακτικά και από ένα κάθε φορά, τα αντικείμενά τους σε μια από τις εννέα θέσεις, με σκοπό να σχηματίσουν σειρά των τριών. Μετά την τοποθέτηση των αντικειμένων, αρχίζει, πάλι με τη σειρά και εναλλακτικά, η μετακίνηση ενός κάθε φορά αντικειμένου, σε ελεύθερη γειτονική θέση με σκοπό να σχηματιστεί σειρά τριών όμοιων. Κερδίζει όποιος επιτύχει πρώτος το σκοπό.

β) Διπλό: Όπως το απλό με τη διαφορά ότι σχηματίζονται δύο, αντί ενός, ομόκεντρα τετράγωνα.

Βασιλέας - βεζύρης - ψωμάς - κλέφτης

Παίζεται με το κόκκαλο (Talus) που συνδέει τα δυο κύρια οστά στο πίσω πόδι αίγας ή προβάτου. Το οστό αυτό έχει μέγεθος περίπου 1Χ2Χ3 εκατοστόμετρα, σχεδόν παραλληλεπίπεδο. Οι πλευρές του οστού αντιπροσωπεύουν στο παιχνίδι:

- το βασιλέα, η μια (1Χ3) πλευρά που είναι κάπως κυρτή,
- το βεζύρη, η άλλη (1Χ3) πλευρά που είναι κάπως κοίλη,
- τον ψωμά, η μια (2Χ3) πλευρά που είναι κυρτή - τον κλέφτη, η δεύτερη (2Χ3) πλευρά που είναι κοίλη.

Κάθε παίχτης πετά στο έδαφος το κόκκαλο. Αν το κόκκαλο καθήσει με πάνω επιφάνεια:

- το βασιλέα, τότε ο παίχτης γίνεται αρχηγός και θα διατάζει το βεζύρη.
- το βεζύρη, τότε ο παίχτης γίνεται εκτελεστικό όργανο του βασιλέα.
- τον κλέφτη, τότε ο παίχτης τιμωρείται από το βεζύρη με διαταγή του βασιλέα.
- τον ψωμά, τότε δε συμβαίνει τίποτε.

Παιχνίδι με κουμπιά του πουκάμισου

Μάζευαν κουμπιά και τα **κιττούσαν**, δηλαδή τα κτυπούσαν δυνατά με το δάκτυλο, ενώ ήταν στο έδαφος, ώσπου να πέσουν σε μικρό **λούκκο**, που άνοιγαν γι' αυτό το σκοπό. Μετά που έβαζαν με τον τρόπο αυτό όλα τα κουμπιά στο λούκκο, τους φυσούσαν για να βγουν έξω. Όσα έβγαιναν τα κέρδιζε ο παίχτης, ενώ όσα έμεναν στο λούκκο τα κέρδιζε ο αντίπαλος.

Το αξιοσημείωτο στο παιχνίδι είναι ότι, φυσικά, τα κουμπιά τα έκοβαν από τα πουκάμισά τους, με βέβαιο το ξύλο από τη μητέρα, ή τα έκλεβαν από ξένα πουκάμισα. Υπήρξε περίπτωση που έγινε ολόκληρη επιχείρηση για να κλαπούν κουμπιά, ώστε να συνεχίσει το παιχνίδι.

Σκατούλλικα

Στοιβάζονται με τη μια πάνω στην άλλη μερικές πέτρες μεγέθους κεφαλής. Ένας παίχτης αναλαμβάνει να προσέχει το σωρό με τις πέτρες. Οι υπόλοιποι παίκτες, από προκαθορισμένη απόσταση και με τη σειρά, θα δοκιμάσουν να χαλάσουν το σωρό και να σκορπιστούν οι πέτρες, πετώντας δική τους πέτρα προς το μέρος του. Όταν κάποιος καταφέρει να χαλάσει το σωρό, πρέπει να τρέξει να πάρει την πέτρα του και να επιστρέψει στη θέση του, προτού στοιβάσει ο φύλακας τις δικές του. Ο φύλακας αντίθετα προσπαθεί να στοιβάσει τις πέτρες του και μετά να συλλάβει τον παίκτη που τις χάλασε, πριν εκείνος φτάσει στη θέση του, για να τον αντικαταστήσει.

Συτζιά

Χρειάζεται σχοινί στερεωμένο σε παλλούκι, που είναι καλά μπηγμένο στο έδαφος. Κάπου κοντά στο παλλούκι, τοποθετημένο στο έδαφος, υπάρχει μέρος κλαδιού συκιάς που αντιπροσωπεύει τα "σύκα". Κύριος του παιχνιδιού είναι ο φρουρός των "σύκων", ένας από τους παίκτες. Ο φρουρός κρατά με το ένα χέρι την ελεύθερη άκρη του σχοινιού, ώστε να του περιορίζει την έκταση δράσης, ενώ στο άλλο χέρι κρατά ρούχο σαν όπλο άμυνας, για όποιο τολμήσει να πλησιάσει. Οι υπόλοιποι τριγύρω κάμνουν συνδυασμένες επιθέσεις με σκοπό να κλέψουν τα "σύκα". Όποιος, στην προσπάθειά του αυτή, δεχτεί κτύπημα με το ρούχο του φρουρού χάνει στο παιχνίδι, ενώ εκείνος που κατορθώνει να κλέψει τα σύκα, γίνεται αμέσως ο νέος φρουρός.

Πετροπόλεμος

Δύο παιδιά στέκονται το ένα απέναντι στο άλλο και πετροβολούνται. Παλιά, σε περίπτωση που πληγωνόταν κάποιος, σταματούσαν το αίμα με τοποθέτηση αποξηραμένων απορριμμάτων ζύου ή με επί τόπου ούρηση πάνω στην πληγή ή με τη χρήση βότανου.

Πουλιά του Ππάσση

Παίζεται με τουλάχιστο τρία παιδιά. Το ένα, η "μάνα", έχει το ένα πίσω από το άλλο σε ουρά τα υπόλοιπα, που είναι τα "πουλιά". Απέναντι από τη "μάνα" στέκει ένα παιδί που αντιπροσωπεύει τον "κλόκκαρο", αρπαχτικό πουλί. Ο κλόκκαρος τρέχει αριστερά - δεξιά προσπαθώντας να αγγίξει το τελευταίο πουλί στην ουρά. Η μάνα ακολουθεί τον κλόκκαρο στις κινήσεις του και προσπαθεί να τον αντικόψει έχοντας τα χέρια της ανοικτά και φωνάζοντας "Ξια Ξια". Καθώς τρέχει η μάνα ακολουθεί και η ουρά αριστερά δεξιά, όμως με κάποια καθυστέρηση του τέλους της ουράς, οπότε μπορεί ο κλόκκαρος να καταφέρει να αγγίξει τον τελευταίο, ο οποίος τότε θα αναλάβει σαν κλόκκαρος.

Μίρμιλλος

Λαμβάνουν μέρος θεωρητικά όσοι θέλουν, πρακτικά μέχρι έξι - επτά. Οι παίκτες στέκουν κάπως κυκλικά. Ένας παίχτης προτάσσει πρώτος το χέρι του με τα δάκτυλα κλειστά και τον αντίχειρα τεντωμένο προς τα πάνω. Δεύτερος παίχτης

προτάσσει το δικό του χέρι και πιάνει τον τεντωμένο αντίχειρα του πρώτου με τα τέσσερα δάκτυλα, ενώ αφήνει το δικό του αντίχειρα τεντωμένο προς τα πάνω. Ακολουθούν με τον ίδιο τρόπο και οι υπόλοιποι παίχτες. Μπορούν δε να χρησιμοποιηθούν ανάκατα και τα δύο χέρια. Με τον τρόπο αυτό στοιβάζονται τα χέρια το ένα πάνω από το άλλο. Ο τελευταίος παίχτης αφήνει το ένα χέρι ελεύθερο. Με το δείκτη του ελεύθερου αυτού χεριού κτυπά τον ελεύθερο τεντωμένο αντίχειρα στη στήλη των χεριών λέγοντας:

"μίρμιλλο μίρμιλλο

πέσ' αλτί = (Τούρκικο: που σημαίνει πέντε έξι)

άτσ εκουατί = (από το Τούρκικο: άτσ ελί τουτ κουλέ

πιάσ τον ..(όνομα) που σημαίνει άνοιξε χέρι πιάσε αυτί)

που τ' αυτί"

Μετά τα λόγια αυτά ο παίχτης, που του κτυπούσαν τον αντίχειρα, θα ελευθερώσει το χέρι του και θα πάρει με αυτό το αυτί του ονομασθέντα στο δίστιχο. Το παιχνίδι συνεχίζεται μέχρι και το τελευταίο χέρι να πάρει ένα αυτί, οπότε πια τελειώνει, για ν' αρχίσει ίσως από την αρχή.

Κιρκιλλί

Παίζεται με τρία τουλάχιστο άτομα. Ένας παίχτης ακουμπά στον τοίχο και δεύτερος σκύβει, ώστε να ακουμπά με το κεφάλι στην κοιλιά του πρώτου. Ένας δυο ακόμα, ανάλογα με το πόσοι είναι οι παίχτες, σκύβουν πίσω από το δεύτερο, ο ένας πίσω από τον άλλο. Οι υπόλοιποι παίχτες με τη σειρά τρέχουν, πηδούν και κάθονται στη ράχη αυτών που είναι σκυφτοί, όσο πιο κοντά μπορούν στον όρθιο που ακουμπά στον τοίχο. Μετά λένε:

"αυκά αυκά καθαρισμένα

μέσ' το λάκκο κρεμασμένα

αππήησεν ο κάμηλος

τζί έμ' άφηκεν ούτ' ένα.

Πουλιά μου κρί."

και κατεβαίνουν, για να συνεχίσει το παιχνίδι.

Κρομμυερή

Παίζεται με δύο άτομα. Ο ένας πιάνει τον άλλο και από τα δύο αυτιά και λέγοντας τα πιο κάτω λόγια, του τα τραβά έτσι ώστε να κουνά το κεφάλι του, ανάλογα και με τα λόγια, αριστερά, δεξιά, πάνω ή κάτω. Τα λόγια είναι:

"Άμα πας στην κρομμυερή, πρώτα θωρείς ποτζεί, θωρείς ποά. Άμα δεις κανένα, κάτσε κάτω. Άμα εν δεις κανένα, τράβα τζί έφκαλε κρομμύθκια, τράβα τζί έφκαλε κρομμύθκια."

Αυκά αυκά γοράζω

Παίζεται με πολλούς χωρίς περιορισμό. Όλοι οι παίχτες κάθονται χάμω σε κύκλο. Ένας κρατώντας στο χέρι μαντίλι κάνει κύκλους πίσω και γύρω από την ομάδα λέγοντας επαναληπτικά:

"αυκά αυκά γοράζω

πατώ τζαί ξηπουλιάζω

πουλώ τα, πουλώ τα

του θκιου μου του κολόκα

που κάμνει κολοκούθκια

τζαί τρων τα κοπελλούθκια"

Σε κάποια στιγμή, πρέπει να μην τον αντιληφθούν πότε, θα ρίξει το μαντίλι πίσω από κάποιον. 'Αν καταφέρει να συμπληρώσει τον κύκλο χωρίς να το αντιληφθεί αυτός που έχει πίσω του το μαντίλι, θα το πάρει ξανά και θα τον κτυπά με αυτό μέχρι να σηκωθεί το θύμα, να κάνει τον κύκλο της ομάδας και να καθήσει ξανά στη θέση του, οπότε συνεχίζει για το επόμενο θύμα. Αν όμως το αντιληφθεί αυτός που του έρριξαν το μαντίλι, σηκώνεται γρήγορα, το παίρνει και κυνηγά μ' αυτό τον παίκτη που του το έρριξε, μέχρι να φτάσει και καθήσει στην άδεια θέση που άφησε το παρολίγο θύμα. Αυτός που κρατά το μαντίλι, θα γίνει πια ο νέος αναζητητής θυμάτων κάνοντας κύκλους και λέγοντας τα πιο πάνω λόγια.

Τσουλήθρες

'Ετοιμες μεταλλικές ή πλαστικές κατασκευές σαν τσουλήθρες δεν υπήρχαν παλιά. 'Όμως οι πλαγιές των λόφων ή οι πλευρές των ποταμών ήταν άφθονες και πρόσφορες, ιδιαίτερα όπου είχε προηγηθεί διάβρωση του εδάφους. Επειδή το τσουλήμα στο χώμα είχε συνήθως σαν αποτέλεσμα να σχιστούν κάποια ρούχα, μετά το παιχνίδι, στο σπίτι, ακολουθούσαν αρκετές ξυλιές από τη μητέρα.

Ζίζιρος

'Ενας από τους παίκτες κλείνει με το ένα χέρι τα μάτια του, για να μη βλέπει τι κάνουν οι άλλοι και βάζει στην πλάτη του ανοικτή την παλάμη του άλλου χεριού. Οι υπόλοιποι παίκτες στέκουν πίσω από τον πρώτο. 'Ενας από όλους αυτούς κτυπά την ανοικτή παλάμη του πρώτου και αμέσως όλοι μαζί αρχίζουν να προσποιούνται το ζίζιρο λέγοντας "ζζζζζ" και έχοντας το δείκτη του χεριού τεντωμένο προς τα πάνω. Ο παίκτης, που είχε τα μάτια κλειστά, είναι υπόχρεος να μαντέψει ποιος τον κτύπησε. Αν βρει αυτόν που τον κτύπησε, τότε αλλάζουν θέση, διαφορετικά ετοιμάζεται να δεχτεί άλλο κτύπημα.

Αθάσια

Παίζοταν εκτός από τα παιδιά και από τα **κοπέλια**, κυρίως κατά τις μέρες της πρωτοχρονιάς. Στη βάση ενός τοίχου κατασκεύαζαν κοίλωμα, όσο η χούφτα περιπού. 'Ενας παίκτης αναλάμβανε σαν υπεύθυνος, να στέκει δίπλα στο κοίλωμα. 'Άλλος παίκτης πετούσε αθάσια από καθορισμένη απόσταση, με στόχο να μπουν στο κοίλωμα. Ο αριθμός τον αθasiών που πετούσαν ήταν προαιρετικός, αρκεί να τα πετούσαν όλα μαζί. 'Αν ο αριθμός των αθasiών που έμπαιναν στο κοίλωμα ήταν "ζυγός", πλήρωνε ο υπεύθυνος τον παίκτη με άλλα τόσα, διαφορετικά, όσα ήταν μέσα έμεναν στον υπεύθυνο.

Παιχνίδια με παλιούς τροχούς των αυτοκινήτων.

Στα παιχνίδια αυτά έμπαιναν διάφοροι στόχοι, π.χ.

α) ποιος θα κυλήσει τον τροχό πιο γρήγορα σε ορισμένη απόσταση.

β) κυλούσαν τους τροχούς από αντίθετες θέσεις και τους άφηναν να συγκρουστούν.

γ) κυλώντας τους σε κατήφορο, ποιος ο τροχός θα πάει μόνος του πιο μακριά. Σ' αυτή την περίπτωση το πρόβλημα ήταν να φέρουν τους τροχούς πίσω, μια και αυτοί διάνυαν κατηφόρα εκατοντάδων μέτρων.

Το ίδιο παιχνίδι οι παλαιότεροι το έπαιζαν με τις βραχιόλες των βαρελιών που είχαν κρασί, που τις κυλούσαν μέχρι τον 'Άγιο Ιάκωβο.

Παπαούρα

Το Μάρτη, στα φρέσκα φύλλα του φυτού της αγκινάρας μαζεύονται μικρά σκαθάρια, κόκκινα με βούλες μαύρες, γνωστά σαν "παπαούρες". Τα παιδιά έβαζαν στο χέρι ένα από αυτά, το υποχρέωναν να κινείται και του φώναζαν:

"παπαούρα..ούρα

πιάσ' τα ρούχα σου τζαι βούρα".

7) Κατασκευές - παιχνίδια

Πούπες

Ομοιώματα ανθρώπων κατασκευασμένα με ρούχο και παραγεμισμένα με ρούχο ή άχυρο.

Αουρία

Κατασκευάζεται με ξηρό βλαστό από λαμπάδι (για μικρό μέγεθος) ή αναγρήκα (για μεγάλο μέγεθος) και σκληρό χαρτόνι.

Ένας ολόκληρος βλαστός χρησιμοποιείται σαν στήριγμα της φτερωτής. Η φτερωτή γίνεται με άλλο μικρό κομμάτι βλαστού, στις δύο άκρες του οποίου θα στερεωθούν ανά ένα δύο κομμάτια χαρτόνι. Γι' αυτό σχίζεται πρώτα κατά μήκος στις δύο άκρες το κομμάτι του βλαστού και μετά στερεώνονται σ' αυτό τα χαρτόνια περασμένα ανά ένα στις σχισμές. Στο κέντρο της φτερωτής υπάρχει οπή, για να στηριχθεί αυτή σε άξονα κάθετο στο στήριγμα, έτσι ώστε να περιστρέφεται. Αν τύχει να φυσά αέρας έχει καλώς, διαφορετικά ο καθένας με την αουρία του υπερυψωμένη πρέπει να τρέχει πάνω κάτω για να είναι αυτή σε λειτουργία.

Πιστόλα

α) Κατασκευή

Κατασκευάζοταν με βλαστό "αροάμνης" δηλαδή ροδοδάφνης. Ο βλαστός ξεφλουδίζεται εύκολα, όταν είναι κάπως τρυφερός ή το φυτό καλά ποτισμένο. Με τέτοιο λοιπόν βλαστό γίνεται η κατασκευή της πιστόλας ως εξής. Κόβεται βλαστός εντελώς ίσιος, μήκους περίπου 30 εκατοστομέτρων. Χαράζεται ο φλοιός κάθετα στο μήκος του βλαστού, ώστε ο βλαστός να χωρίζεται σε δύο μέρη, με το ένα κοντό μήκους 10 περίπου εκατοστομέτρων. Στο μακρύ μέρος περιστρέφεται πολύ προσεκτικά ο φλοιός, ώστε να αποκολληθεί από το εσωτερικό στερεό μέρος, χωρίς να πάθει ζημιά. Μετά την αποκόλλησή του αφαιρείται ο φλοιός αυτός με τράβηγμα κατά μήκος, για να αποτελέσει από τώρα και στο εξής ένα κύλινδρο. Το υπόλοιπο μέρος θα είναι το έμβολο, που κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού θα κινείται μέσα στον κύλινδρο. Από την άκρη του εμβόλου κόβεται μικρό κομμάτι μήκους ενός εκατοστομέτρου το οποίο αποτελεί το βλήμμα.

β) Παιχνίδι

Ενώ το έμβολο είναι ελάχιστα μέσα στον κύλινδρο, τοποθετείται στην άλλη άκρη του κύλινδρου το βλήμμα. Με απότομη κίνηση του εμβόλου προς τα μπρος, πιέζεται ο αέρας μέσα στον κύλινδρο και εκτοξεύεται το βλήμμα, ακολουθούμενο από μικρό ξηρό κρότο. Για καλύτερη λειτουργία κάθε λίγο βρέχεται το έμβολο. Αποτελεί η κατασκευή αυτή ένα "όπλο" για τα παιδιά.

Πιτσίκλα

α) Κατασκευή

Κόβεται βλαστός καλαμιού, μήκους όσο η απόσταση μεταξύ δυο γειτονικών κόμβων και έτσι ώστε να μένει στο τμήμα ο ένας κόμβος. Ο κόμβος αυτός τρυ-

πιέται στη μέση περίπου. Σε κυλινδρικό ξύλο, που είναι λίγο μακρύτερο και λεπτότερο του εσωτερικού του καλαμιού, τυλίγεται ύφασμα, ώστε το σύνολο να αποτελεί έμβολο μέσα στο καλάμι.

β) Παιχνίδι

Λειτουργεί όπως τη σύριγγα των γιατρών. Η κατασκευή συνοδεύεται με κουβά που περιέχει νερό. Τα παιδιά γέμιζαν την **πιτσίκλα** με νερό από τον κουβά αναρροφώντας, με σκοπό να το εκτινάξουν και να καταβρέξουν, **πιτσικλιάσουν**, κάποιον.

8) Παλέματα

Τα παλέματα, επίσημα και ανεπίσημα, φαίνεται ότι ήταν συνήθεια για μερικούς από τους Μανδρίτες. Είναι γνωστοί αρκετοί Μανδρίτες σαν παλαιστές και γνωστές επίσης πολλές από τις πάλες τους. Μερικά παραδείγματα είναι και τα πιο κάτω:

Πολύ γνωστός παλαιστής ήταν ο Παπάπολυς. Γράφει λοιπόν για τη συνάντησή του με τον Παπάπουλο ο Σουηδός αρχαιολόγος Einar Gjerstad στο βιβλίο του "Ages and Days in Cyprus":

"Δε θα ξεχάσω την πρώτη συνάντησή μου με τον ιερέα Παπα Πολύβιο. Στεκόταν στην είσοδο του σπιτιού του, ψηλός, ωραίος, εντυπωσιακής όψης άνθρωπος, με μαλλιά να κρέμονται κάτω, πάνω από τους ώμους του, σε σγουρές πλεξούδες. Ξαφνικά έγειρε πίσω το κεφάλι, βρόντησε τις γροθιές του πάνω στον νευρώδη σαν ταύρου λαιμό, μέχρι που το πρόσωπό του να τρέμει και το δασύ γένι να πιναχθεί. Αυτός ήταν σίγουρα ο τρόπος του να δώσει διέξοδο σε μια δυναμική και ακαταμάχητη επιθυμία για φυσική δραστηριότητα....Τότε πέρασε τα μπράτσα του γύρω μου σε μια παλαιστική λαβή ..." Μου είπαν ότι είσαι ο παπάς ο παλαιστής", του είπα εγώ, μόλις βρήκα την ανάσα μου. "Αυτή είναι η αλήθεια..." απάντησε. "Υπάρχουν μερικοί βίαιοι φίλοι σ' αυτό το χωριό και ένας από αυτούς, ο Γιαννής, καυχιόταν ότι ήταν ο δυνατότερος άνδρας της Κύπρου. Τον ρώτησα αν ήθελε να παλέψει μαζί μου. Ναι ήθελε, έτσι συμφωνήσαμε να συναντηθούμε το απόγευμα της επόμενης μέρας. Λοιπόν, μόλις έφτασε ο Γιαννής τον κοίταξα. Απλώς τον κοίταξα. Ωστόσο φοβήθηκε τόσο που έτρεξε μακριά" ... (σελ. 60)

Εκτός του Παπάπουλου πάλευε και ο Τελεβάντος με άλλους χωριανούς. Ο Χαμπής Χ"Παναγή ύστερα από συνεχείς προκλήσεις παλιώνει και νικά τον Κωστέα. Παλέματα έγιναν από Μανδρίτες και εκτός χωριού, για παράδειγμα :

- Ο Χάμπος (Κκάφας) πάλεψε στον 'Αγιο Ιάκωβο με τον Τούρκο Καβλαρί από την Επτακώμη. Νίκησε ο Τούρκος.
- Ο Σΐόουλος, γέρος το 1920, ήταν ακόμα πολύ γεροδεμένος, όταν πήγε με άλλους στο πανηγύρι της ελιάς στην 'Εγκωμη. Εκεί στην πλατεία του χωριού, ένας ψαράς έβαζε κάθε μέρα "μια κλωστή" ψάρι στοίχημα, να το πάρει δωρεάν όποιος τον νικήσει. Μα πάντα νικούσε. Φώναξαν λοιπόν το Σΐόουλο να παλαίψει μαζί του. Άλλο που δεν ήθελε αυτός. Όμως στην αρχή προσποιόταν πως ήταν άρρωστος και άκεφος, για να ξεθαρρέψει ο ψαράς. Τελικά τον "έπεισαν". Με την πρώτη λαβή πέταξε ο Σΐόουλος τον άλλο στο έδαφος. Έτρεξαν αμέσως όλοι να του προσφέρουν δώρα.



Ο Παπάπολυς. (Φωτογραφία του 1929 από το μουσείο Medelhavsmuseet STOCKHOLM).

9) Παραμύθια

Λέγονταν και μεταξύ των μεγάλων, μεταξύ των ανδρών στο καφενείο, μεταξύ των γυναικών στο κόψιμο του φιδέ ή στη βούφα και από τους μεγάλους προς τα παιδιά κοντά στην τσιμινιά.

Ένα πολύ αγαπητό παραμύθι ήταν "ο Τυρίμος", που αφορούσε ένα παλληκαρά. Επηρεασμένος από το παραμύθι αυτό ο Χ"Παναής έδωσε στο γιο του Χαμπή το παρατσούκλι "Τυρίμος".

Στο καφενείο μερικά παραμύθια τα διάβαζαν και σε συνέχειες, για παράδειγμα τον "Κρικέλλα", έτσι που προκαλούσαν αμείωτο και καθημερινό το ενδιαφέρον, όπως έχουμε σήμερα στην τηλεόραση τις σαπουνόπερες.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ

1) Καθάρισμα

Πρωί - πρωί καθάριζαν με τη **σάρκ**α το μέρος του δρόμου μπροστά από το σπίτι. Έτσι, και επειδή ο δρόμος ήταν από χαβάρα, φάνταζε πεντακάθαρος, λευκός. Το ίδιο γινόταν με τις αυλές και φυσικά με το σπίτι.

Στα παλιά σπίτια που είχαν δάπεδο χωματένιο, μετά το σκούπισμα, το καλοκαίρι, ράντιζαν το δάπεδο για δροσιά, για να μη σηκώνονται σκόνες μα και για ομορφιά. Το ράντισμα γινόταν με δοχείο που είχε κάνουλα και έτσι που να σχηματίζονται διάφορα σχέδια. Το σχέδιο ήταν πάντα ένα καλλιτέχνημα, που όμως σε λίγες ώρες χανόταν με την εξάτμιση του νερού.

2) Μαγείρεμα

Το μαγείρεμα γινόταν παλιά στη **νισκιά**, στο δωμάτιο με τη **τοιμινιά** ή στον ηλιακό ή ακόμα και στην αυλή. Χρησιμοποιούσαν, για **πρόσαμμα** το θρουμπί και σαν καύσιμο κλαδιά θάμνων (σχοινιά, αντρουκλιά) ή δέντρων (χαρουπιά, ελιά).

Αργότερα το μαγείρεμα γινόταν με το "πύραυνο", μηχανή που λειτουργούσε με πετρέλαιο και τελικά μαγείρευαν με τις γνωστές σύγχρονες μηχανές.

Συμπλήρωμα του μαγειρέματος ήταν το φούρνισμα. Καθημερινά από την αυλή, όπου ήταν και ο φούρνος, σε κάποια σπίτια έβγαινε καπνός. Ο καπνός ήταν και το μήνυμα για τις γειτόνισσες, ότι είναι ώρα να φέρουν και τα δικά τους ψωμιά. Γιατί το άναμμα ενός φούρνου εξυπηρετούσε συνήθως όλη τη γειτονιά. Φυσικά το φούρνισμα γινόταν με τη σειρά από όλες τις γυναίκες.



«Η Σάρκ»

3) Το "κόψιμο" του φιδέ

Τις μέρες ή και ώρες που οι οικοκυρές δεν είχαν γεωργική απασχόληση, με συνεννόηση μεταξύ τους, ετοίμαζε η κάθε μια το ζυμάρι της, έπαιρνε το πανέρι της και μαζεύονταν όλες οι γειτόνισσες σε ένα σπίτι ή στην άκρη του δρόμου, να "κόψουν" μακαρόνια ή φιδέ. Κάθονταν σχεδόν κυκλικά, με το πανέρι πάνω στους μηρούς και τα χέρια να εργάζονται συνέχεια. Φυσικά δε δούλευαν τα χέρια μόνο, μα και η γλώσσα μαζί. Ήταν από τις λίγες περιπτώσεις που θα ανακοίνωναν το



Κόψιμο των «ροσανάτων» μακαρονιών.

κάθε τι. Επίσης κουτσομπόλευαν, τραγουδούσαν, γελούσαν ή ακόμα και έκλαιαν για κάποιο τραγικό συμβάν.

4) Το πλύσιμο των ρούχων

Η διαδικασία άρχιζε με το ξέπλυμα που γινόταν με νερό μόνο, στο σπίτι ή στην Ταππούρα (περιοχή του ποταμού από το Λακκούι προς το Καλάμι, που είχε **λάντες** πάνω σε πέτρες και νερό τρεχούμενο). Στη συνέχεια χρησιμοποιούσαν πάλι μόνο νερό αλλά και **ταππούρημα**, δηλαδή κτύπημα των βρεγμένων ρούχων με ξύλο πλατύ, το **φασούτι**.

Σε δεύτερη φάση, στο σπίτι, έβαζαν τα ρούχα σε κοφίνα. Στό κάτω μέρος έβαζαν πρώτα τα μαύρα φουστάνια, ενδιάμεσα τα πουκάμισα που ήταν σκούρα και από πάνω τα άσπρα ρούχα (εσώρουχα). Πάνω από τα ρούχα τοποθετούσαν το "σταχτοπάννι" (σε τέσσερα φύλλα, κομμάτια παλιάς βράκας από βαμβακερό, που έμοιαζαν με τη συνεχή χρήση με το σημερινό τζιν). Τέλος, πάνω στο σταχτοπάννι απλωνόταν ο σταχτός, καθαρισμένος από κομμάτια κάρβουνου με κοσκίνισμα. Σαν καλύτερης ποιότητας εθεωρείτο ο σταχτός της σχοινιάς ή της αροάμνης (ροδοδάφνης).

Αμέσως άρχιζε το ζέσταμα νερού σε **χαρτζί**, από το οποίο έπαιρναν νερό, σταδιακά και από την αρχή, γι' αυτό ήταν όλο και μεγαλύτερων θερμοκρασιών. Πάνω στη στάχτη λοιπόν έριχναν νερό, την πρώτη φορά κρύο, μετά χλιαρό, ζεστό και τέλος, τρεις φορές βραστό. Το νερό παρασύροντας ουσίες καθαρτικές από το σταχτό (π.χ. K_2CO_3) σχημάτιζε διάλυμα την **αλουσίθα**. Το διάλυμα περνούσε από τους πόρους των ρούχων και παρέσυρε τις ακαθαρσίες. Επειδή δε ήταν ισχυρό διαλυτικό, μπορούσε να προκαλέσει και αποχρωματισμό των ρούχων, γι' αυτό η διάταξή τους γινόταν όπως περιγράψαμε πιο πάνω. Εξηγείται επίσης έτσι και το τελικό χρώμα του σταχτόπαννου που αναφέρεται πιο πάνω.

Η τοποθέτηση των ρούχων στην κοφίνα και το βρέξιμό τους γινόταν το απόγευμα της μιας ημέρας και έμεναν έτσι για 12 περίπου ώρες μέχρι το πρωί της επομένης, οπότε γινόταν η τελική φάση. Πρωί πρωί λοιπόν άρχιζε η τελική διαδικασία. Στην αυλή υπήρχε μικρός λάκκος, βάθους κάπου μισό μέτρο και ανοίγματος ενός τετραγωνικού μέτρου. Πάνω από το στόμιό του τοποθετούσαν **βουκανοσανίδο** (σανίδι από χαλασμένη **βουκάνη**) και μέσα άπλωναν το σταχτοπάννι, ώστε να μην αφήνει τα χρώματα να πέφτουν από τα πλευρά. Δίπλα από το λάκκο σε δοχείο είχαν νερό βραστό.

Έβαζαν ένα κάθε φορά τα ρούχα πάνω στο σανίδι, τα σαπούνιζαν με σαπούνι πράσινο, τα **ταππουρούσαν** με το **φασούτι** και ξέπλυναν το καθένα, χρησιμοποιώντας το νερό, που μαζευόταν ήδη στο λάκκο από τα προηγούμενα. Η διαδικασία αυτή επαναλαμβανόταν μια ακόμα φορά. Το πλύσιμο τέλειωνε ύστερα από ένα ακόμα γύρο, όμως με τη χρήση αυτή τη φορά καθαρού νερού.

5) Ύφανση των ρούχων

Τα υφάσματα που χρησιμοποιούσαν παλιά, ήταν ύφανση της ίδιας της οικοκυράς. Για το λόγο αυτό κάθε οικοκυρά διέθετε τη δική της **βούχα** ή **αρκαστήρι**,

μέχρι το 1940 περίπου, οπότε σταδιακά λιγότευαν όσες ασχολούνταν με το θέμα αυτό.

Η διαδικασία της ύφανσης άρχιζε με την αγορά ή την κατασκευή του νήματος. Για την κατασκευή του νήματος, παρήγαγαν οι ίδιοι το απαιτούμενο βαμβάκι. Μετά το φύτεμα του βαμβακιού και το μάζεμα του καρπού, πάλι από τους ίδιους, ακολουθούσε το **δόξεμα** του καρπού, ο διαχωρισμός του σε **τουλούπες**, μικρές ποσότητες όσο μια χούφτα περίπου, το κλώσιμο με το αδράχτι ή με το **σαμμούτι** στο **γουλάππι** και το **λένισμα** στον **απίλικτρο**. Επόμενη διαδικασία ήταν το βάψιμο μιας ποσότητας του νήματος, κυρίως σε χρώμα μαύρο, που γινόταν σε ειδικούς βαφείς.

Το νήμα χρησιμοποιούσαν για δυο σκοπούς:

α) Γινόταν με αυτό το **σύρμα**. Σύρμα ήταν το σύνολο των μεγάλου μήκους κλωστών που ήταν τοποθετημένες πάνω στη βούχα. Το σύρμα λοιπόν ετοιμαζόταν ως εξής:

α1) Για να είναι το νήμα πιο στερεό και να μην ξεφτίζει και κόβεται από την κίνηση των κτενιών, έπρεπε να **ψυχιάστεί**. Για το σκοπό αυτό ζύμωναν αλεύρι και γίνονταν μ' αυτό **σακόπιπτες** που μισοψήνονταν. Όσες ετοιμάζονταν, τοποθετούνταν για μερικά δευτερόλεπτα σε νερό, για να βραχούν και ακολουθώς φυλάγονταν στη βούρνα που ζύμωναν τα ψωμιά και σκεπάζονταν. Όταν ήταν όλες πια έτοιμες, ζυμώνονταν ξανά και αραιώνονταν με νερό, ώστε να γίνουν χυλός, η **ψυχή**. Μέσα στη ψυχή έβαζαν το νήμα, δέκα κομμάτια κάθε φορά, και το ανακάτευαν καλά, ώστε να βραχεί κάθε μέρος κάθε κλωστής. Το **ψύχισμα** τελείωνε με ξέσφιγμα των νημάτων.

α2) Το νήμα ετοποθετείτο στην ανέμη και γινόταν το **κάννισμα**, δηλαδή τύλιγαν το νήμα με τη βοήθεια του **γουλαιπιού**, πάνω σε **καννιά**. Τα "καννιά", ήταν κύλινδροι από καλάμι διαμέτρου δυο και μήκους είκοσι περίπου εκατοστομέτρων.

α3) 20 κανιά θα τοποθετούνταν στην **πιάστρα**, επίμηκες ξύλο που έχει μεγάλες σπόντες για στήριξη των καννιών.

α4) Σ' έναν τοίχο κάρφωναν παλλούκια σε δύο κατακόρυφες σειρές. Κάθε σειρά αποτελείτο από ορισμένο αριθμό παλλουκιών, ανάλογα με το μήκος του πανιού που θα υφαίνετο, όπως επίσης ορισμένη ήταν και η απόσταση των δυο σειρών παλλουκιών μεταξύ τους.

Δίνεται πιο κάτω ένα παράδειγμα τιμών, κατάλληλων για να υφανθεί 1 **ττόππι** πανί, δηλαδή 20 πήχες. Αν η **κόρτα**, (η απόσταση μεταξύ των σειρών των παλλουκιών) είναι 5 πήχες, χρειάζονται 4 κόρτες για το ένα ττόππι, δηλαδή τέσσερα παλλούκια, δύο σε κάθε σειρά.

Είναι όλα πια έτοιμα για να "σύρουν το νήμα". Αφού δεθούν οι άκρες των είκοσι κλωστών στο πρώτο παλλούκι, η δέσμη των κλωστών συρόμενη θα περαστεί διαδοχικά και εναλλακτικά από τα παλλούκια των δύο σειρών για να συμπληρωθεί έτσι ένας γύρος, και πάλι από την αρχή, χωρίς διακοπή, για άλλους γύρους.

Νοούμενου ότι υπάρχουν κτένια από 7 ως 15 **χηλύτζια** και επειδή κάθε χηλύτζι αποτελείται από 80 κλωστές, με τα 20 κανιά στην πιάστρα χρειάζονται 4 γύροι στα παλλούκια για κάθε χηλύτζι, ώστε για κτένι π.χ. των 10 χηλυτζιών, που χωρεί 800 κλωστές, πρέπει να γίνουν 40 γύροι.

α5) Όταν τέλειωνε το σύρμα, το νήμα αφαιρείτο από τα παλλούκια και μαζεύονταν σε **θρουαλί**, που είναι θήλιασμα σε μορφή αλυσίδας.

β) Για το **μακούτζι**

Με το νήμα στην ανέμη και τη βοήθεια του γουλαππιού γινόταν το **μασούρισμα**, δηλαδή το τύλιγμα του νήματος πάνω στα **μασούρκα**. Τα μασούρκα είναι πάλι καλαμένιοι κύλινδροι μικρότερων διαστάσεων από τα **καννιά**, π.χ. διαμέτρου ενός και μήκους πέντε περίπου εκατοστών.

Το μασούρισμα γινόταν με διάφορους τρόπους:

- Για γρήγορο και άνετο **φάμμα**, το νήμα μασουρίζεται όπως είναι.
- Για να είναι γυαλιστό το πανί που υφαίνεται, το νήμα μουσκεύεται σε ζεστό νερό, που έχει μέσα λίγο σαπούνι, όταν θα μασουριστεί και υφαίνεται πάλι μουσκεμένο. Αυτή η μέθοδος εφαρμόζονταν π.χ. για τα μάλλινα υφαντά και τα υφαντά που χρησιμοποιούσαν για τις **ζιμπούνες**.
- Αν το νήμα είναι από μετάξι, πρέπει να είναι βρεγμένο όταν μασουρίζεται και μετά τα μασούρια φυλάγονται στο νερό, ώστε όταν υφαίνεται το νήμα να είναι πάλι βρεγμένο.

6) Παραγωγή μεταξιού

Ήταν δουλειά της οικοκυράς και γινόταν στο σπίτι. Την κατάλληλη εποχή η οικοκυρά αγόραζε σπόρο, προς 1/2 σελίνι την ποσότητα, που χωρούσε σε δακτυλήθρα. Στις 25 Μαρτίου, γιορτή της Παναγίας, η γυναίκα έβαζε στον κόρφο της το σπόρο για να ζεσταίνεται, τον έπαιρνε μαζί της στην εκκλησία και τον άφηνε στον κόρφο της για δυο τρεις μέρες να **ξηπουλιάσει**. Σε τρεις μέρες χρησιμοποιεί ό,τι ξηπουλιάσει και τον υπόλοιπο σπόρο αχρηστεύει.

Τις πρώτες δυο τρεις μέρες μετά το **ξηπούλιασμα**, ο σκώληκας εκτρέφεται με φύλλα αγριοσυκαμιάς ή φύλλα του βάτου, που είναι λεπτά και μαλακά. Από την όγδοη μέρα **νηστεύει**, δηλαδή σταματά να τρώει, για τρεις μέρες. Μετά τη νηστεία συνεχίζει να τρώει, φύλλα συκαμιάς πια, για οκτώ μέρες και νηστεύει άλλες τρεις μέρες. Ακολουθούν άλλες οκτώ μέρες με φαί και τρεις μέρες νηστεία και ξανά άλλες οκτώ μέρες με φαί και τρεις μέρες νηστεία.

Τέλος στις οκτώ μέρες που ακολουθούν, τρώει με απότομη αύξηση του μεγέθους του και με το τέλος της περιόδου πάει για **κλάωμα**, δηλαδή ανεβαίνει σε κλαδιά για να σχηματίσει το κουβούκι του, το "καρύδι", στο οποίο θα κλειστεί. Για το κλάωμα χρησιμοποιούνταν κλαδιά από κυπαρίσσι, πεύκο, θρουμπί, σουμάτζι ή χαρουπιά.

Το κλάωμα διαρκεί πέντε ως έξι μέρες. Την έκτη λοιπόν μέρα το καρύδι είναι έτοιμο με το μεταξοσκώληκα κλειστό μέσα. Μετά τα καρύδια απλώνονται στον ήλιο για μια ως δυο ώρες, ώστε να πεθάνει η **πουμπουρία**, το έντομο που σχηματίστηκε μέσα. Το έντομο πρέπει να πεθάνει, για να μη βγει τρυπώντας το καρύδι, γιατί τότε δε δίνεται συνεχής η κλωστή.

Σε περίπτωση που έβρισκαν τρυπημένα καρύδια τα χρησιμοποιούσαν για το **κουκκούλλι**. Για να γίνει το κουκκούλλι χρησιμοποιούσαν επίσης τους **κουκκουλλάρηδες**, καρύδια τα οποία είναι πιο μεγάλα από τα άλλα, γιατί κλείστηκαν μέσα δυο σκώληκες μαζί. Αφού λοιπόν διάλεγαν τα τρύπια καρύδια και τους κουκκουλλάρηδες, τα υπόλοιπα τα μετέφεραν στην Ακανθού για να βγάλουν το μετάξι.

Τα έντομα που έβγαιναν από τα καρύδια, "πουμπουρίες", γονιμοποιούνταν αμέσως. Μερικοί έκλειναν τα έντομα αυτά σε δοχείο, στο κάτω μέρος του οποίου άπλωναν ένα ρούχο. Σε λίγες μέρες οι πουμπουρίες γεννούσαν τα αυγά τους πάνω στο ρούχο, το οποίο οι γυναίκες φύλαγαν μαζί με τα αυγά για τον επόμενο χρόνο. Παλιά το κράτος απαγόρευε την παραγωγή, έστω και για ιδία χρήση, αυτών των αυγών.

Κατασκευή κουκκουλιού:

Τα καρύδια τοποθετούνταν σε βραστή **αλουσίθα**, ώστε να μαλακώσουν. Από την αλουσίθα μεταφέρονταν σε στάχτη για ν' αφρουγιάσει το μετάξι. Το μετάξι αφαιρείτο από το καρύδι τυλιγόμενο σε κουτάλι. Μετά το έκλωθαν με το αδράχτι. Η κλωστή που έβγαине με αυτό τον τρόπο ήταν χρώματος διαφορετικού από εκείνη που έβγαζε ο μεταξάς, εθεωρείτο πιο όμορφη και λεγόταν **κουκκούλλι**.

Κουκκουλλάρικα λέγονται τα σεντόνια και πουκάμισα που υφαίνονται με τέτοια κλωστή.

7) Ο ύπνος

Οι φτωχοί παλιά κοιμούνταν σε ψαθί, στο πάτωμα, που ήταν χωματένο και σκεπάζονταν με τη βράκα τους. Τα παιδιά τα σκέπαζαν με τους σάκκους των μεγάλων. Όσοι κρατούσαν λίγα λεφτά, είχαν **τάβλες**. Αυτές ήταν κατασκευασμένες με ξύλινα πόδια, πάνω στα οποία άπλωναν σανίδια. Στην τάβλα τα παιδιά κοιμούνταν δύο ή τρία μαζί. Πολύ λίγα ζευγάρια είχαν κρεβάτια με σκελετό σιδερένιο "κωμοδρομήσιμο", με το στρώμα όμως πάνω σε σανίδια. Το καλοκαίρι πολλοί κοιμόντουσαν στ' αλώνια, όταν πρόσεχαν τη σοδειά, ή στα δώματα των σπιτιών, όπου ήταν δροσιά, πάνω στο ψαθί.

Αργότερα ακολούθησαν οι **καρκόλες**, σιδερένια κρεβάτια, με στρώμα από μαλλί ή βαμβάκι, και διακοσμητικά την **πορκέρα** και το **σκλουθέρι**. Για τα παιδιά είχαν τις "καρκολούες", απλά σιδερένια κρεβάτια με στρώμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΖΩΗ

Στις γεωργικές εργασίες λάμβαναν μέρος όλα τα μέλη της οικογένειας, άνδρες, γυναίκες και παιδιά από τη μικρή ηλικία των 6-7 χρονών. Ο Νικόλας Ευθυμίου θυμάται ότι, όταν έγινε 11 χρονών το 1915, μόλις πρόλαβε να φοιτήσει τον πρώτο μήνα της 5ης Δημοτικού και μετά ανέλαβε το όργωμα των χωραφιών. Το 1920, και ενώ ήταν μόλις 9 χρονών, ο Χαμπής Χ"Παναγή εγκαταλείπει το σχολείο και προσπαθεί να μάθει να οργώνει. Η Δέσποινα Σώτηρου, μικρή ακόμα το 1925, βοηθά τον πατέρα της στο όργωμα, τη σπορά και το θερισμό ακόμα, ο οποίος γινόταν με τη φασούλα ή και με τα χέρια.

1) Στο σπίτι

α) Προετοιμασίες το πρωί

Ο ύπνος του γεωργού ήταν λιγοστός. Η εργασία άρχιζε από τις πρώτες πρωινές ώρες. Γύρω στις δύο το πρωί άρχιζε το τάισμα των ζώων. 'Ηθελαν ένα **κόσκινο** άχυρο και για **κούτσισμα** ρόβι ή χαβέττα (φάβα) ή κριθάρι. Το κούτσισμα γινόταν κάθε ώρα, τρεις με τέσσερις φορές, ως το ξημέρωμα. Ταυτόχρονα με το τάισμα γινόταν και το πότισμα των ζώων, δυο τρεις φορές. Ο Νικόλας (Κκολής), 16 χρονών το 1920, εργαζόταν στου Χ"Παναή. Κοιμόταν στο στάβλο με τα ζώα, για να μπορεί να τα φροντίζει όλη νύχτα.

Το ρόβι που χρειάζονταν για το κούτσισμα, το άλεθαν στο **χέρομυλο**, με την πρώτη ευκαιρία, ενδιάμεσα των άλλων εργασιών. Ρόβι έσπερναν στα **δίολα** όλοι οι γεωργοί για τροφή των ζώων, αλλά και για να **πνάσει** το χωράφι (αμειψισπορά).

Το άχυρο έπρεπε να είναι περιποιημένο, σησμένο και αρβαλισμένο, δηλαδή περασμένο από το **αρκό** και το **αρθάλι** για να χωρίσουν οι ακαθαρσίες.

Μέχρι να φαν τα ζώα, γινόταν το καθάρισμα του στάβλου. Πριν ξεκινήσουν για το χωράφι, έτρωγαν λίγο ψωμί, καπύρα στα κάρβουνα ή **κατσούρα** (φέτα ψωμιού τηγανητή) και ελιές ή και χαλλούμι ή σμιθικά, φαγητό που χρειάζονταν για να αντέξουν το περπάτημα.

Κατά τις τέσσερις το πρωί έφευγαν για το χωράφι, στο οποίο θα έφταναν πριν ξημερώσει. Την εποχή που τα ζώα έτρωγαν χορτάρι **φαρρά**, οι γεωργοί έπρεπε να πάρουν πρώτα τα ζώα στο χωράφι και μετά δίπλα εκεί, κοντά σε φωτιά για να ζεσταίνονται, **μπούκκωναν** και οι ίδιοι, ενώ περίμεναν τα ζώα να φάνε. Για να βρίσκουν χόρτο να βόσκουν τα ζώα, άφηναν επίτηδες μερικά χωράφια ακαλλιέργητα, ώστε να βλαστήσουν τα χόρτα.

β) Επιστροφή στο σπίτι

Η επιστροφή γινόταν κοντά στο **θάωμα** (κλείσιμο) του καφενέ. Σαν έφταναν στο σπίτι, έπρεπε πρώτα να περιποιηθούν τα ζώα, να ετοιμαστεί η τροφή τους, ώστε να είναι έτοιμη για την επομένη και να γίνουν και όσες άλλες δουλειές ήταν απαραίτητες. Για την προετοιμασία της τροφής των ζώων έπρεπε να αλεστεί το ρόβι, να **ρυζιαστεί** (ελαφρύ βρέξιμο με νερό και τρίψιμο με τις παλάμες) ο παμπακόσπορος και να ανακατωθούν τα δυο για να αποτελέσουν το **κούτσισμα**.

2) Το όργωμα

Μέχρι την εμφάνιση των αυτοκίνητων μηχανών, μηχανή για το όργωμα ήταν το ξυλάλετρο, που το έσυραν βόδια ή μουλάρια ή σε συνεργασία βόδι και γάιδαρος, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του γεωργού.

Ένα χωράφι έπρεπε να οργωθεί τρεις με τέσσερις φορές για να είναι έτοιμο για σπορά. Οργώματα γίνονταν λοιπόν τον Οκτώβρη, το Γενάρη - Φεβράρη, το Μάρτη και τον Απρίλη.

Τον Οκτώβρη γινόταν το πρώτο όργωμα, το "ξήλωμα", ύστερα από τις πρώτες βροχές και αφού είχε μόλις βλαστήσει το αγριόχορτο, ώστε, όχι μόνο να καταστραφεί το αγριόχορτο, αλλά και να σχηματιστούν αυλάκια με σκοπό να συκρατήσουν λίγο νερό της βροχής.

Οι Αδάμος Καραγιάννη και Σάββας Μοσφίλη, συνήθιζαν να πηγαίνουν για το ξήλωμα με το ξυλάλετρό τους το βράδυ, μετά το κλείσιμο του καφενέ και να οργώνουν μέχρι το χάραμα. Το προτιμούσαν έτσι, γιατί τη νύχτα ήταν δροσιά. Εξ άλλου δεν είχαν ανάγκη το φως, μια και το ξήλωμα μπορούσε να γίνει όπως όπως.

Το δεύτερο και τρίτο όργωμα, των περιόδων Γενάρη-Φεβράρη και Μάρτη, σκοπό είχε την καταστροφή των αγριόχορτων, μια και δεν υπήρχαν φάρμακα για την εξάλειψή τους, για δυο λόγους. Από τη μια να μην εξαντλήσουν το χωράφι με την ανάπτυξή τους και από την άλλη να μην προλάβουν να ωριμάσουν και αφήσουν στο χωράφι σπόρο.

Σε χωράφια όπου βλαστούσαν ορισμένα είδη χόρτων, όπως π.χ. ο αρκάστης ή άλλα μεγάλα χόρτα, κάθε λίγη απόσταση στο όργωμα γέμιζε η βάση του αλέτρου με αυτά, τόσο που δεν το άφηναν να μπει στη γη. Έτσι, για να μπορέσουν να συνεχίσουν, έπρεπε να σταματήσουν, να βγάλουν το αλέτρι από το αυλάκι και να το καθαρίσουν με τον **κάτσουνα** ή έπρεπε να προπορεύεται άλλος και να καθαρίζει με τα χέρια ή τη φασούλα τα χόρτα. Ένα παράδειγμα είναι το εξής:

Στα Γουππάρκα ο Μιχάλης Ευθυμίου έχει χωράφι από το οποίο περνά ποταμός. Πριν χρόνια, βλαστούσαν μέσα διάφορα χόρτα όπως αρκάστης, κόνυζοι, σκλοινίτζια και άλλα. Όταν μια φορά αποφάσισαν με τον αδελφό του να το οργώσουν, επειδή βρήκαν πως ήταν αδύνατο να το πετύχουν με το ξυλάλετρο, δανείστηκαν μονόουνο σιεράλετρο¹ από το Μεχμεταλά από τον Άγιο Ιάκωβο. Παρ' όλο που το σιεράλετρο ήταν εξέλιξη, εντούτοις είχαν και με αυτό δυσκολία και έτσι χρησιμοποίησαν τσάππα, για να καθαρίσουν πρώτα τα χόρτα.

Το όργωμα άρχιζε με το χάραμα και τελειωνε λίγο πριν το σούρουπο, για να προλάβουν να επιστρέψουν στο σπίτι πριν να νυχτώσει. Η ταχύτητα οργώματος ήταν ανάλογη με τα ζώα που είχε ο καθένας. Όργωναν περίπου μια σκάλα την ημέρα με ξυλάλετρο ή τρεις σκάλες με το δίνο σιεράλετρο.

Για σκοπούς σύγκρισης δίνονται επίσης τα πιο κάτω στοιχεία. Ο Νικόλας (Κκολής) όργωσε κάπου 20 σκάλες σε περίπου 20 τόσες μέρες, με αποτέλεσμα να παράξει 15-20 **κιλά** ρόβι, που χρειαζόταν για να τρέφει τα βόδια.

Το όργωμα είχε τις δικές του δυσκολίες, που είχαν σχέση με το χωράφι, αλλά και με τα ζώα. Ένα περιστατικό που συνέβηκε στο Νικόλα Ευθυμίου και τον αδελφό του Μιχάλη έχει σχέση με την ιδιοτροπία ενός βοδιού, που προς το τέλος μιας μέρας αρνήθηκε να οργώνει. Για να τελειώσει λοιπόν το όργωμα **χαράγισαν** το άλλο βόδι, **ζέχτηκε** και ο Νικόλας (έβαλε το ζυγό στο στήθος του) και έτσι τελείωσε το όργωμα και έγινε και το **σαράκλισμα**.

1. Το σιεράλετρο **ζέγνεται** στα ζώα με **ζυάρι**, που είναι μικρότερο του **ζυού** που χρησιμοποιούν για το ξυλάλετρο, έτσι που να υποχρεώνει το βόδι να κινείται στο αυλάκι.

Το **σαράκλιομα** ήταν η εργασία κατά την οποία έσπαζαν τους βόλους του χώματος μετά το όργωμα. Η εργασία αυτή γίνεται με όργανο το **σάρακλο**, συνήθως κορμός δέντρου, που το έσερναν ζώα τοποθετημένο στη γη έτσι ώστε να είναι κάθετο στην πορεία τους. Πολλές φορές για καλύτερο αποτέλεσμα, αλλά και για να μην κουράζεται, πάνω στο σάρακλο έστεκε και ο γεωργός.

3) Το θέρος

Ο θερισμός ήταν η πιο επίπονη εργασία του γεωργού, πριν τη χρήση των σύγχρονων θεριστικών μηχανών. Γινόταν με τη φασούλα ή ακόμα και με τα χέρια, με το κορμί σκυφτό και με τον ήλιο στη ράχη, στην πιο καυερή του φάση. Ο Κκολής βοηθούσε κάποτε σαν νεροφόρος στο θέρος. Θυμάται λοιπόν που πήγαινε να φέρει νερό από τη Μέλια και μόλις προλάβαινε να ικανοποιεί τους θεριστές.

Χρειάζονταν για το θερισμό πολλά χέρια και επειδή αυτή την εποχή όλοι τα είχαν ανάγκη, επιστράτευαν τη μέθοδο της συνεργασίας, δηλαδή, σήμερα τα δικά μου, αύριο τα δικά σου.

Ο θερισμός γινόταν ως εξής. Από την άκρη του χωραφιού πιάνουν **αντάτζι**, αρχή. Ο καλύτερος προπορεύεται, **πρωταρκάτης** και καθορίζει το δρομολόγιο αλλά και την ταχύτητα θερισμού. Ο δεύτερος στη σειρά λέγεται **κκιαγιός** και ο τελευταίος **ραάρης**. Με τον ένα δίπλα στον άλλο, καλύπτουν στην πορεία τους μια στενή λωρίδα μπροστά τους και λίγο στα πλάγια τους, από τη μια άκρη του χωραφιού ως την άλλη. Όταν φτάσουν στην άλλη άκρη, επιστρέφουν ξανά από την αρχή.

Σε περίπτωση που θα φτάσει πρώτος στην άλλη άκρη, άλλος από τον πρωταρκάτη, τότε καβαλλικεύει τον πρωταρκάτη, με απαίτηση να τον πάρει στην αρχή και φυσικά είναι αυτό ευκαιρία για χαρές και γέλια. Στο χωράφι, για διάλειμμα, κάποιοι αναλαμβάνουν να τραγουδήσουν για άλλους, μερακλήδες, οι οποίοι θέλουν να χορέψουν το "χορό του δρεπανιού", ενώ γύρω στέκουν και παρακολουθούν οι **αγκαλιαρκές**.

Αγκαλιαρκές είναι οι εργάτες που ακολουθούν τους θεριστές, μαζεύουν τις "αγκάλες" και τις δένουν ανά δύο σε δεμάτι. Ο θεριστής στην πορεία του κόβει και κρατά σε δέσμη τα στάχυα, ώσπου να την αγκαλιάζουν τα δάκτυλά του, άρα να μπορεί να την κρατά ολόκληρη και μετά να τα αφήσει χάμω. Μια τόση δέσμη από στάχυα λέγεται **αγκάλη**.

Στο τέλος του θερισμού ετοιμαζόταν μικρό δεμάτι, που το πετούσαν ψηλά και το κτυπούσαν με τα δρεπάνια να το κάμουν μικρά κομμάτια, ενώ ταυτόχρονα έλεγαν "χίλια μόκια τζαι το τρίτο χώρκα".

Ταυτόχρονα με το θερισμό γινόταν η μεταφορά των δεματιών στο αλώνι, όπου θα ακολουθούσε το αλώνισμα.

3.1) Το μάζεμα του ροφκιού (*Vicia Ervillia*)

Ρόβι λέγεται το φυτό του οποίου το ομώνυμο σπέρμα είναι μαύρο σφαιρικό και μικρό, διαμέτρου δυο περίπου χιλιοστομέτρων. Το σπέρμα χρησιμοποιούσαν σαν κύριο **κούτσισμα** στην τροφή των ζώων, γιατί περικλείει πολλή ενέργεια.

Το φυτό μάζευαν όποτε υπήρχε νυκτερινή **νοθκιά** (υγρασία). Φυσικά για να δημιουργηθεί νυκτερινή υγρασία, έπρεπε να μη φυσά βόρειος άνεμος. Η νοθκιά ήταν απαραίτητη, γιατί έκανε το φυτό να είναι μαλακό όταν το πιάνουν, μια και το



μάζεμα γινόταν με τα χέρια. 'Αρχιζαν γι' αυτό πολύ πρωί, πριν ακόμη χαράξει το φως και συνέχιζαν το μάζεμα, όσο το φυτό δε στέγγωνε από τον ήλιο. Ξερίζωναν λοιπόν με τα χέρια το φυτό και επειδή ήταν χαμηλό, εργάζονταν σκυφτοί. 'Όταν γέμιζε η χούφτα με ξεριζωμένα φυτά, σχηματιζόταν μια δέσμη, μικρό δεμάτι. Τις δέσμες αυτές έλεγαν **μαϊκία**.

4) Το αλώνισμα

Αλώνια υπήρχαν δίπλα από τα σπίτια. π.χ. Βόρεια του σπιτιού του Χαμπή Ευθυμίου, νότια του σπιτιού του Αδάμου Χαμπή (Κκάφα), νότια του σπιτιού του Χρίστου Καραγιάννη και στο Ξεροϋρι.

Μετά τη μεταφορά των δεματιών στο αλώνι έπρεπε να σκορπιστούν τα στάχυα, οπότε έτσι σκορπισμένα λέγονταν **κλάκια**. Ο αποχωρισμός του σπέρματος από το βλαστό δηλ. το αλώνισμα, γινόταν με τη **βουκάνη**.

Το αλώνισμα γινόταν αδιάκοπα, κάποτε επί 24ώρου βάσης με εναλλαγή ζώων και αλωνιστή. Το απλωμένο υλικό, που λέγεται πια **μάλωμα**, έπρεπε κάθε μέρα να ανακατωθεί, να το **στρέψουν**, ώστε τα κάτω να βγουν πάνω. Το ανακάτεμα γινόταν με τα **τσιαπτάλια** ή **διχάλια**, ξύλινα εργαλεία σαν μεγάλα πηρούνια. Σήμερα κατασκευάζονται όμοια εργαλεία με σίδηρο και λέγονται **σιεροχάλια**.

'Όταν τέλειωνε το αλώνισμα, το περισσότερο μάλωμα μαζευόταν με τη βοήθεια της **σισταρκάς** σε σωρό, που είχε σχήμα στενόμακρο και γι' αυτό λεγόταν **θέρκα**. Η λεπτομέρεια του μαζέματος γινόταν με τα φτυάρια και τις σκούπες σε άλλο σωρό, που περιείχε και πολλά χώματα και λεγόταν **χωματερή**.

Ο διαχωρισμός του σπόρου από το άχυρο γινόταν με **ανέμισμα**. Για να κάμουν το ανέμισμα περίμεναν να φυσήσει νότιος άνεμος, γιατί ήταν πάντα ασθενής. Κατά το ανέμισμα πετούσαν ψηλά το μάλωμα με το **φερνάτζι** (εργαλείο, σαν μεγάλο ξύλινο πιρούνι με τέσσερα πλατιά χαλιά), ώστε να παρασύρει δίπλα το άχυρο ο άνεμος και να πέσει πίσω στο σωρό καθαρός ο σπόρος. Ανέμισμα γινόταν και με το **ξυλόφτζυαρο**, ξύλινο εργαλείο σαν φτυάρι πιό μακρύ.

Ο διαχωρισμός του σπόρου που υπήρχε στη χωματερή γινόταν πάλι όταν φυσούσε αέρας, όμως κάπως διαφορετικά. Σε αυτή την περίπτωση το μάλωμα το **παρνανέμιζαν**, το έριχναν δηλαδή στον αέρα, από ψηλά με **κόσκινο**. Ο σπόρος, που μαζευόταν από το καθάρισμα της **χωματερής**, εθεωρείτο πιο καλός για σπορά, γιατί ήταν πάντα πιο γεμάτος. 'Ηταν αυτός που με το ανακάτωμα του μάλωματος έμενε από κάτω.

Μετά το διαχωρισμό του από το άχυρο, ο σπόρος μαζευόταν σε σωρό. Στο σωρό σχημάτιζαν σταυρό με **θέρκες**, δηλαδή στενόμακρα ξύλα και με το φτυάρι έριχναν σπόρο πάνω από τις βέρκες, σταυρωτά για ευλογία, λέγοντας "Χριστός".

Τις πιο πάνω διαδικασίες ακολουθούσε το **αρβάλισμα**, με σκοπό να διαχωρίσουν από το σπόρο ξένα κομματάκια, που δεν έφυγαν με τον άνεμο. Χρησιμοποιούσαν για το σκοπό αυτό το **αρβάλι**. Πριν αρχίσει το αρβάλισμα της σοδειάς, οι γυναίκες έβρισκαν πέτρα πλακουτσωτή, σχημάτιζαν πάνω της με το χέρι το σταυρό και την έβαζαν κάτω στο χώμα, ενώ οι ίδιες έπαιρναν θέση γύρω της και άρχιζε το αρβάλισμα.

Κατά τη διάρκεια όλων των πιο πάνω διαδικασιών έπρεπε, οπωσδήποτε, να μείνει κάποιος στο αλώνι το βράδυ, για τη φύλαξη της σοδειάς.



Αρβάλι, Πατούρι, Αρκό (από δέρμα)
Αρκό, Πατούρι (μεταλλικά)



Τατσιά

Κόσκινο

Επί Τουρκοκρατίας, αλλά και επί Αγγλοκρατίας μέχρι το 1925, ο κάθε παραγωγός πλήρωνε φόρους στην κυβέρνηση σε είδος το ένα δέκατο της παραγωγής, τη **δεκατία**. Για το λόγο αυτό, το ανέμισμα παρακολουθούσε ο **κορτζής** ή ο **κκιλετζής**, αντιπρόσωπος του κράτους, φοροσυλλέκτης της "δεκατίας". Αυτός, στο τέλος του ανεμίσματος, **θούλλωνε**, δηλαδή έβαζε σημάδια, στο σωρό του σπόρου. Το σημάδεμα γινόταν με **θούλλα**, που ήταν ξύλο διαστάσεων 10 επί 30 εκατοστομέτρων με χαραγμένα γράμματα. Με το θούλλωμα διασφαλιζόταν η κλοπή σε βάρος του κράτους. Το σημάδεμα της σοδειάς γινόταν σε κάθε στάδιο επεξεργασίας της από την αρχή ως το τέλος, δηλαδή και μετά το **αρθάλισμα**. Ο σωρός φυλαγόταν στο αλώνι με ευθύνη του ιδιοκτήτη μέχρι να έλθει ο **μείμouρης** να εισπράξει το δέκατο της παραγωγής.

Το τελευταίο λοιπόν στάδιο γινόταν στην παρουσία του μείμouρη που είχε βοηθούς τους προαναφερθέντες, κορτζή και κκιλετζή. Γινόταν πρώτα ο έλεγχος της θούλλας στο σωρό. Αν είχε χαλάσει, ήταν σημάδι κλεψιάς. Αν τα σημάδια ήταν εντάξει, άρχιζε το μέτρημα. Ο κορτζής άρχιζε το μέτρημα της παραγωγής, αφού πρώτα έλεγε, για να ευλογηθεί η παραγωγή, "χίλια μόκια τζαι το τρίτο χώρκα".

Το μέτρημα γινόταν με την **αμπούστα**, δοχείο ορισμένης χωρητικότητας. Κάθε φορά έπρεπε να γεμίσει εντελώς το δοχείο και το περίσσευμα να αφαιρεθεί με ξύλο που εκινείτο στα χείλη του δοχείου. Για κάθε εννέα αμπούστες που έπαιρνε ο γεωργός έπρεπε να βάλει σε χωριστό σάκκο και μια του κράτους. Η ποσότητα που έπαιρνε το κράτος αποτελούσε έτσι τη **δεκατία**,² δηλαδή το ένα δέκατο της παραγωγής.

Οι σάκκοι του κράτους κλείονταν και σφραγιζόνταν στο τέλος της διαδικασίας με κερί, και μεταφέρονταν από το γεωργό ή με την ευθύνη του ιδίου, στις αποθήκες, στο Μπογάζι. (δές καί ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 12)

5) Μάζεμα χαρουπιών

Από νωρίς αρχίζει η προετοιμασία για το μάζεμα των χαρουπιών. Πρώτα πρέπει ο γεωργός να εξασφαλίσει τα απαραίτητα εργαλεία. Το σημαντικότερο εργαλείο είναι οι **θέρκες**, ξύλινα κοντάρια, μακριά, λεπτά, δυνατά και ελαφριά, από σπιρατζιά, κυπαρίσσι ή πεύκο. Με τις βέρκες κτυπιούνται τα χαρούπια στο κοτσάνι τους, για να κόβονται και να πέφτουν από το δέντρο. Άλλο εργαλείο είναι τα δοχεία, που είναι κοφίνες κατασκευασμένες με "λειά" (βλαστός σχοινιάς). Στις κοφίνες μαζεύονται αρχικά τα χαρούπια. Άλλα δοχεία είναι τα σακκιά, στα οποία βάζουν τα χαρούπια για τη μεταφορά τους. Τέτοια δοχεία ήταν παλιά τα **σατσί** ή **δισάτσια**, μεγάλες σακκούλες. Στα παλιά χρόνια τα σατσί ανήκαν στο γεωργό, αργότερα όμως δανείζονταν για το σκοπό αυτό σακκούλες από τη Συ-νεργατική.

Το μάζεμα των χαρουπιών είναι υπόθεση στην οποία θα λάβουν μέρος όλα τα μέλη της οικογένειας, όλων των ηλικιών, ιδιαίτερα τα παιδιά, μια και γίνεται σε περίοδο που τα σχολεία είναι κλειστά για το καλοκαίρι. Επειδή χρειάζονται πολλά χέρια, κάθε ένας προσπαθεί να εξασφαλίσει εργάτες από άλλα χωριά, κυρίως από τον Άγιο Ιάκωβο, συνήθως άτομα φιλικά.

2. Η δεκατία σε παραγωγή όπως π.χ. τα φρούτα ενός δέντρου γινόταν κατ' εκτίμηση του φοροσυλλέκτη.

Η έναρξη του μαζέματος είναι υπό τον έλεγχο του κράτους. Έτσι αρχίζει το μαζέμα των χαρουπιών μετά που το κράτος θα εκδώσει ανακοίνωση, "άδεια", για να διασφαλισθεί ότι μαζεύονται τα χαρούπια, όταν είναι πια ώριμα. Η άδεια αρχίζει γύρω στις 20 με 23 Αυγούστου και είναι πάντα Δευτέρα. Το μεγαλύτερο μέρος της δουλειάς τελειώνει σε μία βδομάδα, με μεγάλη ταχύτητα, για να προλάβουν το "παναύρι" του Αγίου Μάμα, γιορτή του χωριού στις 2 Σεπτεμβρίου.

Λίγο πριν το χάραμα, η ομάδα θα κινηθεί από το σπίτι για το χωράφι, ώστε να είναι εκεί με το πρώτο φως. Παίρνουν πρόχειρα **μπούκκωμα**, πρωινό φαγητό και αρχίζει αμέσως η δουλειά. Οι μικρότεροι ανεβαίνουν πάνω στο δέντρο, για να κόψουν τα χαρούπια, που είναι πολύ ψηλά ή εκείνα που είναι στο εσωτερικό του δέντρου, και άλλοι μένουν κάτω στην περιφέρεια. Για να κοπούν τα χαρούπια τα κτυπούν με τις βέργες στο κοτσάνι τους κοντά στο βλαστό. Έτσι σπάζει το κοτσάνι και τα χαρούπια πέφτουν κάτω στο έδαφος. Από μακριά ακούει κανείς το ξηρό κρότο των κτυπημάτων ξύλου με ξύλο, όταν οι βέργες κτυπούν ξυστά τα κλαδιά, με σκοπό να βρουν τα κοτσάνια των χαρουπιών. Ακούει επίσης, σαν βροχή, τα κτυπήματα στο έδαφος των χαρουπιών που πέφτουν.



Κόψιμο χαρουπιών

Όταν πέσουν όλα τα χαρούπια, μια ομάδα προχωρά και αρχίζει δουλειά στο επόμενο δέντρο, ενώ άλλη μένει να μαζέψει τα χαρούπια που είναι πια κάτω. Τα παλιά χρόνια τα χαρούπια μαζεύονταν με τα χέρια, σχεδόν ένα ένα ή και διαλέγονταν μέσα από τυχόν χαμόκλαδα που υπάρχουν κάτω ή δίπλα από το δέντρο. Τα τελευταία χρόνια το μαζέμα γίνεται πιο εύκολα με τη χρήση μεγάλων ρούχων, που απλώνονται κάτω από το δέντρο πριν να ρίξουν τα χαρούπια.

Έτσι ή αλλιώς τα χαρούπια μπαίνουν σε κοφίνες και αμέσως μετά σε σακκιά. Για να χωρέσουν περισσότερα χαρούπια στα σακκιά, δύο άτομα αναλαμβάνουν να τα **σατσίασουν** με τον εξής τρόπο. Ανασηκώνουν μαζί το σακκί κρατώντας το

από το στόμιο και κτυπούν με τρόπο τον πάτο του στο έδαφος ή κτυπούν τον καρπό μέσα στη σακκούλα με τη βάση ξύλου χονδρού σαν ρόπαλο, που το κινούν κατακόρυφα.

Η δουλειά συνεχίζεται μέχρι το απόγευμα και η ομάδα επιστρέφει στο σπίτι λίγο πριν βραδυάσει.

Τα παλιά χρόνια μεταφέρονταν τα σακκιά με γαϊδούρια στο σπίτι και τα άδειαζαν στην αυλή ή και σε μια κάμαρη του σπιτιού, μέχρι να μαζευτούν όλα. Αργότερα, καμηλάρηδες μετέφεραν τα χαρούπια από το σπίτι σε αποθήκη στην Ακανθού. Για το σκοπό αυτό ο γεωργός έπρεπε να **σατσίσει** τα χαρούπια σε μεγάλες σακούλες, τα **χαράρκα**, που ανήκαν στον καμηλάρη. Κάθε ζώο μετέφερε δυο χαράρκα κάθε φορά. Ο καμηλάρης πληρωνόταν 3 σελίνια για κάθε καντάρι που μετέφερε, ενώ ο γεωργός εισέπραττε από την αποθήκη 10 σελίνια για κάθε καντάρι. (καντάρι = 180 οκάδες = 225 κιλά).

Με την εμφάνιση των τρακτέρ, τα χαρούπια μεταφέρονται από το χωράφι στο χωριό με **καρρότσα** που τραβά τρακτέρ και τα παραλαμβάνει η Συνεργατική. Ζυγίζονται επί τόπου και στοιβάζονται σε ένα μεγάλο σωρό, σε ανοικτούς χώρους π.χ. στην αυλή του Γ. Κουτσογιάννη απέναντι από την εκκλησία ή στο χωράφι της εκκλησίας νότια του σπιτιού του Κυριάκου Κουδέλλα.

Για πολλές μέρες η μυρωδιά των στοιβαγμένων χαρουπιών θα καλύπτει το χωριό, ο δε σωρός θα είναι τόπος συγκέντρωσης των παιδιών για διάφορα παιχνίδια (κρυφτό, πόλεμο, τρεχάλα), ώσπου να φορτωθούν αυτά σε φορτηγά και να μεταφερθούν στην αποθήκη στο Μπογάζι.

6) Το μάζεμα των ελιών

Το μάζεμα των ελιών αρχίζει μετά από ανακοίνωση που θα εκδώσει η κυβέρνηση και αρχίζει περίπου στις 17 Σεπτεμβρίου. Εργαλείο απαραίτητο ήταν παλιά, αντί σκάλας, ο **σκαλαβάτης**. Ο σκαλαβάτης είναι ψηλός κορμός πεύκου, από τον οποίο αποκόπηκαν τα κλαδιά 15 περίπου εκατοστόμετρα έξω από τον κορμό, ώστε το τμήμα που μένει στον κορμό να χρησιμοποιείται σαν σκαλοπάτι. Άλλοι στα κλαδιά, μέσα στο δέντρο, άλλοι στο εξωτερικό μέρος της ελιάς πάνω στον σκαλαβάτη, κόβουν με τα χέρια τον καρπό και τον ρίχνουν στο έδαφος.

Παλιά όταν θα είχε πια κοπεί όλος ο καρπός, άρχιζε το μάζεμά του από χάμω με τα χέρια, για να μπει προσωρινά σε καλάθι και μετά σε σακκιά. Από το 1930 περίπου απλώθουν ρούχο κάτω από το δέντρο, ώστε να πέφτει πάνω ο καρπός και έτσι να μαζεύεται εύκολα. Επειδή με τον τρόπο αυτό μαζεύονται μαζί με τον καρπό και πολλά φύλλα, με την πρώτη ευκαιρία, όταν φυσήξει άνεμος, η σοδειά **παρανεμίζεται**. Κατά τη διαδικασία αυτή ο καρπός ανακατεμένος με τα φύλλα ρίχνεται από ψηλά, ώστε ο άνεμος να παρασύρει και απομακρύνει τα φύλλα, ενώ κάτω πέφτει καθαρός από αυτά ο καρπός.

Τα σακκιά μεταφέρονται στο σπίτι το βράδυ κατά την επιστροφή και αδειάζονται στο πάτωμα. Για να μην σαπίσουν οι ελιές όχι μόνο απλώνονται, αλλά και συχνά ανακατεύονται μέχρι να μεταφερθούν στο μύλο. Ελιόμυλοι υπήρχαν από πολύ παλιά στο χωριό.

Σε σύγκριση με το μάζεμα των χαρουπιών, το μάζεμα των ελιών διαρκεί πολύ περισσότερο, μέχρι και τρεις μήνες.

Κάθε λίγες μέρες, όταν μαζευόταν αρκετή ποσότητα καρπού, έπρεπε να βγει το λάδι. Οι ελιές πλένονταν και αλέθονταν σε μύλο με λιθάρια. Τις λιωμένες

ελιές έλεγαν "ζυμάρι". Το ζυμάρι τοποθετούσαν σε **ζεμπίλια** και τα ζεμπίλια στοιβάζονταν στην πρέσα του πιεστηρίου.

Το πρώτο σφίξιμο ήταν απλό. Το λάδι έτρεχε καθαρότατο από τα ζεμπίλια, μαζευτόταν στη λεκάνη του πιεστηρίου και από εκεί στο δοχείο του ιδιοκτήτη.

Σαν άρχιζε να τρέχει το πρώτο λάδι στο δοχείο του παραγωγού, κορυφωνόταν και η αγωνία του να ελέγξει την ποιότητα του λαδιού του. Άπλωνε το χέρι στο λάδι που έτρεχε, έβρεχε τα δάκτυλα και το γεύονταν. Όταν θεωρούσε την ποιότητα καλή γινόταν μέσα του πανηγύρι, έλαμπε το πρόσωπό του και όλη η κούραση μεμιάς χανόταν. Και σαν έβλεπε τα δοχεία του να γεμίζουν το ένα μετά το άλλο, πάλευε να κρύψει τη χαρά του και έκρυβε και κανένα δοχείο μη τον ματιάσουν οι παρευρισκόμενοι.

Πριν το δεύτερο σφίξιμο ένα ένα τα ζεμπίλια ξεστοιβάζονταν, λυγίζονταν να αραιώσει το ζυμάρι, βρέχονταν με ζεματιστό νερό και στοιβάζονταν ξανά. Με το δεύτερο σφίξιμο έβγαινε υγρό θολό, που το μάζευαν σε δοχείο όμοιο με πιθάρι, τη **βούττα**. Στο δοχείο αυτό, σε λίγο, επέπλεε το λάδι που το μάζευε ο ιδιοκτήτης με τις χούφτες και το έβαζε σε δικό του δοχείο. Στη βούττα έμενε τελικά υγρό σκούρου καφέ χρώματος, γνωστό σαν **πόσι**, από το οποίο σε εργοστάσιο έκαναν σαπούνια, τα τότε γνωστά σαν πράσινα.

Στο σπίτι, ο καλός παραγωγός έβαζε το λάδι του πρώτα σε χαρτζί για λίγες μέρες για να "κάτσει η ζούρα", κατακαθίσει δηλαδή οποιοδήποτε ξένο υλικό. Το λάδι φυλαγόταν τελικά σε πιθάρια σε σκοτεινό μέρος του σπιτιού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΥΚΛΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

1) Η Γέννηση

Για τη γέννα οι Μανδρίτες ζητούσαν παλιά τη βοήθεια **μαμμούς** Τουρκάλας από τον Άγιο Ιάκωβο. Αργότερα έμαθαν τον τρόπο και εκτελούσαν χρέη μάρμης συγχωριανές, όπως η Κυριακού σύζυγος του Σιόουλου, η Κέττα, η Μαρία (Κουρούπα) Μιχάλη (Παμπήσση) και η Μαρίτσα Γεωργίου Κουτσόφτα, που αργότερα εργάστηκε στην κυβέρνηση. Σε αρκετές περιπτώσεις έφερναν μάρμη από το Τρίκωμο, κυρίως την Τοξού. Οι Μανδρίτισσες γεννούσαν στο σπίτι τους.

Η γέννα γινόταν ενώ η γυναίκα καθόταν στο **σελλί**, καρέκλα χωρίς τόνο, το οποίο φρόντιζε να φέρει ο σύζυγος από το σπίτι της μάρμης όταν πήγαινε να τη φωνάξει.

Η **λεχούσα**, (λεχώνα) έμενε στο σπίτι με το βρέφος για 6-8 μέρες, ώσπου να "εκκλησιάσουν" το βρέφος. Οι πολύ φτωχές όμως γυναίκες από την επομένη της γέννας συνέχιζαν τις δουλειές τους.

Στην πρώτη γέννα μιας γυναίκας έφτιαχναν σταυρούς με κλωστή κόκκινη και τους έβαζαν στην πόρτα και στα παράθυρα, ενώ στις επόμενες γέννες οι σταυροί γίνονταν με κλωστή άσπρη. Οι σταυροί αυτοί ήταν σημάδι της γέννησης και προειδοποίηση ότι δεν επιτρεπόταν η είσοδος σε γυναίκες που δεν ήταν "καθαρές".

Τη λεχώνα πρόσεχαν συνεχώς για τρεις μέρες, ώστε να μη μείνει μόνη. Την τρίτη μέρα ερχόταν η μάρμη και έβαζε σε πιάτο σιτάρι, μαυρόκοκκο και βαμβακόσπορο. Κρατώντας το πιάτο αυτό, περιδιάβαινε τους χώρους που θα χρησιμοποιούσε η λεχώνα και χάρασσε με ψαλίδι σταυρούς πάνω σε όλους τους τοίχους αυτών των χώρων, για να προστατεύουν τη λεχώνα. Το ψαλίδι φυλαγόταν μετά κάτω από το προσκέφαλο του βρέφους, ανοικτό σε σχήμα σταυρού, για σαράντα μέρες.

Το ίδιο το βρέφος δεν επιτρεπόταν να μείνει μόνο του για οκτώ μέρες, ώσπου να το πάρουν στην εκκλησία (να το εκκλησιάσουν), γιατί πίστευαν ότι μπορούσε να το αλλάξουν με άλλο οι **καλές γεναίτζιες**.

Πλάθονταν **λεχουζούθκια**, δηλαδή κουλουράκια που κόβονταν σε μικρά κομμάτια σχήματος κύβου και με πλευρά δυο εκατοστομέτρων. Τα έψηναν στο φούρνο, τα περνούσαν σε κλωστές και τα έδινε η λεχούσα σαν δώρο, στη γυναίκα που θα της έπαιρνε φαγητό. Οι γυναίκες, γειτόνισσες, φίλες ή συγγενείς, έπρεπε να πάρουν φαγητό στη λεχώνα, συνήθως κοτόπουλο σούπα και κρασί, που ήταν καλοφαγία για την παλιά εποχή.

Το καθάρισμα της λεχώνας γινόταν επίσημα δύο φορές, την όγδοη και τεσσαρακοστή μέρα μετά τη γέννα, με τρόπο που λεγόταν "θέρμος" ή "βράστη". Γνωστές γυναίκες της λεχώνας πήγαιναν στο σπίτι της, άναβαν φωτιά και έβαζαν πάνω μεγάλο **χαρτζί** με αρκετό νερό. Στο νερό έβαζαν διάφορα φύλλα φυτών που θεωρούνταν βότανα ή μυρωδάτα όπως π.χ. κυπαρίσσι, πεύκο, χαχομηλιά, μερσίσι κ.ά. Όταν έβραζε το νερό με τα φύλλα, κατέβαζαν το χαρτζί, έβαζαν από πάνω σανίδι και τη λεχώνα να καθίσει στο σανίδι. Σκέπαζαν με σεντόνι όλα αυτά, έτσι που να καλύπτεται η λεχώνα με τους ατμούς για αρκετή ώρα, να ιδρώσει και να καθαριστεί. Μετά την έβαζαν στο κρεβάτι μέχρι την επομένη.

Περιποίηση του βρέφους:

Γινόταν κάθε φορά που άλλαζαν τα πανάκια ή έλουζαν το μωρό. Αφού πρώτα έλουζαν το βρέφος, του έβαζαν "μυρωδικό" που ήταν μείγμα αλεσμένων φύλλων μερσινιάς, αποξηραμμένων στον ήλιο ή το φούρνο, κοπανισμένο κουτσοπόδι και λάδι. Ακολουθούσε το **τουλούππιασμα**, δηλαδή το περιτύλιγμα του μωρού με ρούχα. Σκοπός του τουλουππιάσματος ήταν, όπως πίστευαν, η υποχρέωση των οστών να αναπτυχθούν ίσια και να αποκτήσει έτσι το παιδί ωραία κορμοστασιά. Για το τουλούππιασμα χρησιμοποιούσαν τα εξής υφάσματα:

α) **πικωλί**, πανί που έπαιζε το ρόλο των σημερινών πάμπερς, τετράγωνο με διαστάσεις 40 X 40 εκατοστομέτρων περίπου.

β) δυο σεντονάκια.

γ) **τουλουππίστρα**, λωρίδα πανιού, με διαστάσεις περίπου 1 1/2 μέτρο μήκος και 15 εκατοστόμετρα πλάτος.

Άπλωναν λοιπόν κάθετα την τουλουππίστρα, άπλωναν από πάνω της το ένα πάνω στο άλλο, τα δυο σεντονάκια και στο μέσο τους από πάνω τοποθετούσαν το πικωλί, διπλωμένο διαγώνια ώστε να σχηματίζει τρίγωνο. Πάνω από το πικωλί έβαζαν το βρέφος. Έχοντας τα άκρα του βρέφους τεντωμένα σε στάση προσοχής, ένωναν τις δύο άκρες του πικολιού, φέρνοντάς τις από αριστερά και δεξιά, με την τρίτη άκρη του πικωλιού που έφερναν μέσα από τα σκέλια του βρέφους. Τύλιγαν το βρέφος πρώτα μέσα στο πρώτο σεντονάκι και μετά στο δεύτερο έτσι που να μένει έξω μόνο το κεφάλι. Τέλος περιτύλιγαν από πάνω ως κάτω την τουλουππίστρα, έτσι που το μωρό έμοιαζε με μούμια.

Επιστέγασμα της περιποίησης του μωρού ήταν το χόλιασμα των ματιών του. Όταν δε, θα το έβαζαν στην κούνια, έκαναν με το χέρι το σχήμα του σταυρού στο μέτωπό του, για να το προστατεύει ο Χριστός.

2) Η Βάπτιση

Η βάπτιση του παιδιού γινόταν λίγους μήνες αργότερα από τη γέννησή του, σε στενό οικογενειακό κύκλο.

Στα παλιά χρόνια, που στο μυστήριο του γάμου έμπαιναν μόνο ένας κουμπάρος και μια κουμέρα, ήταν συνήθεια ο κουμπάρος να βαφτίζει το πρώτο παιδί του ανδρογύνου και η κουμέρα το δεύτερο, εκτός αν για κάποιο λόγο δεν μπορούσαν.

Μόλις γεννιόταν το παιδί, ο μέλλων **τατάς** (νονός) ή **νούννα** (νονά) πήγαιναν επίσκεψη στο σπίτι του νεογέννητου με τα πρώτα δώρα τους, που ήταν συνήθως ένα κοτόπουλο και μια μπουκάλια κονιάκ ή ό,τι άλλο είχαν διαθέσιμο.

Όταν το παιδί γινόταν 40 ημερών, οριζόταν και η ημερομηνία των βαπτισιών, που έπρεπε να ήταν όσο πιο σύντομα μπορούσαν και οι δυο οικογένειες. Επειδή σχεδόν όλες οι γυναίκες έπαιρναν μαζί τους τα βρέφη τους στη δουλειά έξω στα χωράφια, ήθελαν να τα έχουν βαπτισμένα από πολύ μικρά, για να μην κινδυνεύουν, αν πάθουν κάτι κακό, να πεθάνουν αβάπτιστα.

Αν συνέβαινε ν' αρρωστήσει σοβαρά το βρέφος ή να πάθει κάτι κακό ξαφνικά και έκριναν ότι ήταν ετοιμοθάνατο, όποιος βρισκόταν εκεί κοντά αναλάμβανε να το βαπτίσει στον αέρα, λέγοντας: "Βαπτίζεται ο δούλος (ή η δούλη) του θεού, εις το όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Αμήν." Αυτό γίνεται και σήμερα και λέγεται "αεροβάφτισμα". Άν τελικά το παιδί επιζήσει, δεν επιτρέπεται να βαπτιστεί ξανά στην εκκλησία κανονικά.

Η κανονική βάφτιση γινόταν στην εκκλησία, όπως γίνεται και σήμερα. Φυσικά, τα παλιά χρόνια κουβαλούσαν το ζεστό νερό, που θα χρειαζόνταν για τη βάφτιση, με **κούζα** στην εκκλησία. Επίσης, ο παπάς, όταν τέλειωνε τη βάφτιση, έπρεπε να συνοδεύσει τον τατά ή τη νούννα στο σπίτι του βρέφους, όπου και θα παρέδιδε το νεοβάφτιστο στη μητέρα του, που είχε μείνει στο σπίτι και περίμενε. Η μητέρα έκανε τρεις μετάνοιες μπροστά στον παπά κι εκείνος πριν της παραδώσει το μωρό της έλεγε:

"Λάβε μήτηρ το παιδί σου, βαφτισμένο μυρωμένο καθώς μαρτυρούν οι άγγελοι άνωθεν και οι άνθρωποι κάτωθεν. Να το **γλέπεις**, να το **σκέπεις** που λάκκον, που **κρεμμόν** τζαι που φωθκιάν. Ό,τι κάμεις με το παιδί σου τζι ο Θεός με τη ψυχή σου ως εφτά χρόνια."

3) Το λόγιασμα και ο αρραβώνας:

Το λόγιασμα ήταν η προφορική αποδοχή, βασικά των γονέων, για τη συνένωση με γάμο δύο νέων σε ζευγάρι. Η διαδικασία άρχιζε με το προξενιό. Ένας συγγενής του γαμπρού πλησίαζε τους γονείς της νύφης και έκαμνε τις βολιδοσκοπήσεις και την πρόταση. Αν η πρόταση ήταν δεκτή, ένα βράδυ ο γαμπρός με τους γονείς του πήγαινε στο σπίτι της νύφης να τη ζητήσουν. Παλιά ο γαμπρός έφερνε μαζί του ένα κολότζι κρασί. Την απόφαση θα την έπαιρναν οι γονείς και η νύφη δεν είχε λόγο να αρνηθεί. Εκεί αποφασιζόταν και τότε **θα σταυρώσουν τα σημάκια**, δηλαδή να γίνει ο αρραβώνας. Ακολουθούσε τραπέζι με τους γονείς και τα παιδιά.

Ο αρραβώνας γινόταν στο σπίτι της νύφης μια Κυριακή, όπως είχε προσυμφωνηθεί. Ο γαμπρός θα είχε αγορασμένα δύο μαντήλια της κεφαλής κόκκινα και τις αρραβώνες, ενώ η νύφη τρία μαντηλάκια. Τα μαντήλια, τα μαντηλάκια και οι αρραβώνες, έμπαιναν σε δίσκο πάνω στο τραπέζι για το μυστήριο που θα έκαμνε ο ιερέας. Ακολουθούσε και πάλι τραπέζι με τους παρευρισκόμενους.

Ο γαμπρός αναλάμβανε να ετοιμάσει το σπίτι στο οποίο θα στεγαζόταν το νέο ζευγάρι μετά το γάμο. Ως τότε ο καθένας έμενε στο πατρικό του σπίτι.

4) Ο Γάμος

Ενώ το λόγιασμα ήταν καθαρά οικογενειακή υπόθεση, ο γάμος ήταν γεγονός που αφορούσε όλο το χωριό. Αν λάβουμε υπ' όψη ότι σαν γεγονός μπορούσε να συμβεί σχετικά σπάνια στα παλιά χρόνια, έπρεπε τότε και να το ζήσουν έντονα μα και μακρόχρονα. Διαρκούσε λοιπόν πέντε συνεχείς μέρες, εκτός των προετοιμασιών.

4.1) Προετοιμασίες

Του γάμου προηγούντο ετοιμασίες διάφορων αναγκαίων όπως:

α) Το πλύσιμο των μαλλιών και των σεντονιών.

Τα μαλλιά ήταν προβατίσια και απαραίτητα για να **γεμώσουν**, να κατασκευάσουν δηλαδή με αυτά το στρώμα του ανδρογύνου. Το πλύμμα αναλάμβαναν γυναίκες του περιβάλλοντος των μελλονύμφων, γινόταν δε στα ποτάμια όταν είχαν νερό, διαφορετικά στη θάλασσα.

Τα σεντόνια χρειάζονταν να απλωθούν πάνω στο στρώμα κατά την τελετή που "γέμωναν" το κρεβάτι. Έπρεπε για το λόγο αυτό να είναι καλοπλυμένα και

καλοσιδερωμένα, δουλειά που αναλάμβαναν και πάλι γυναίκες του προαναφερθέντος περιβάλλοντος. Μετά το σιδέρωμα, τα σεντόνια φυλάγονταν διπλωμένα, στοιβαγμένα μέσα σε **πανέρκα** και σκεπασμένα με μαντήλια κόκκινα, ως την ώρα της τελετής.

β) Η κατασκευή των **γρυσταρκών** για το κάλεσμα. Για την κατασκευή των γρυσταρκών προσκαλεσμένες ήταν όλες οι χωριανές. Φυσικά βοηθούσαν κυρίως συγγενείς, φίλες και γειτόνισσες. Επειδή κατασκεύαζαν μέχρι και χίλιες γρυσταρκές, η δουλειά άρχιζε πολύ πρωί και συνεχιζόταν ως αργά τη νύχτα, ώσπου να τελειώσουν.

γ) Ετοιμασία του σπιτιού του ανδρογύνου. Αυτή η δουλειά γινόταν απαραίτητα την Πέμπτη πριν το γάμο. Αρχικά μεταφέρονταν τα **προιτζιά**, οικιακά αντικείμενα, από το πατρικό στο νέο σπίτι και ακολούθως στόλιζαν με αυτά το σπίτι των μελλονύμφων.

δ) Κάλεσμα. Το κάλεσμα γινόταν από σπίτι σε σπίτι. Σαν προσκλητήριο έδιναν σε όλα τα σπίτια **γρυσταρκά**, όμως ιδιαίτερα στους συγγενείς και φίλους έδιναν επιπρόσθετα και ένα κερί.

4.2) Ο Γάμος

Αν ο γαμπρός ήταν από άλλο χωριό, άρχιζε το γλέντι στο σπίτι της νύφης από το Σάββατο, και το γαμπρό υποδέχονταν την Κυριακή ερχόμενο από το χωριό του. Το μυστήριο γινόταν στο χωριό της νύφης. Μετά το μυστήριο έφευγαν συνήθως για το χωριό του γαμπρού για εγκατάσταση, όπου και συνεχιζόταν το γλέντι.

Αν η νύφη ήταν από άλλο χωριό, το γλέντι άρχιζε στο σπίτι του γαμπρού την Κυριακή. Την Κυριακή λοιπόν το πρωί συνόδευαν το γαμπρό στο χωριό της νύφης, όπου γινόταν το μυστήριο και επέστρεφαν το απόγευμα με το ανδρόγυνο, για να συνεχιστεί και πάλι το γλέντι μέχρι την Τετάρτη. Για να φέρουν τη νύφη, πήγαινε με το γαμπρό σαν συνοδεία σχεδόν όλο το χωριό, καβάλα στα γαϊδούρια. Για τη μεταφορά του ανδρογύνου χρησιμοποιούσαν πάντα μούλα.

Πιο λεπτομερειακά και χρονολογικά οι διαδικασίες του γάμου ήταν περίπου οι πιο κάτω:

Σάββατο

Το μεσημέρι οι κουμέρες περνούσαν από όλα τα σπίτια του χωριού, να καλέσουν στο "γέμισμα" του κρεβατιού. Το κάλεσμα γινόταν με τη **μερρέχα**, ειδικό δοχείο που περιείχε μυρωδικό, με την οποία έριχναν ροδόσταγμα στο χέρι του ατόμου που καλούσαν.

Το απόγευμα ο γαμπρός, με τη συνοδεία του κουμπάρου, περνούσε από όλα τα σπίτια και προσκαλούσε στο γάμο, προσφέροντας κρασί και **κουκκουρούι** για να **τσυλλήσουν την πινιά**.

Ο γάμος άρχιζε το απόγευμα του Σαββάτου. Στο σπίτι της νύφης "γέμωσαν το κρεβάτι", δηλαδή ετοίμαζαν το στρώμα του ανδρογύνου, με τη συνοδεία του βιολιού και του λαγούτου, με χορούς και τραγούδια, όπως πιο κάτω:

Άπλωναν πρώτα κάτω στο πάτωμα ένα ψαθί και πάνω από αυτό το "κρεββατόντυμα". Το κρεββατόντυμα ήταν ειδικό ύφασμα, χοντρό, που γινόταν με **σύρμα** κατά ομάδες από νήμα κλωστό και ττίρα, και υφαινόταν με νήμα κλωστό.

Πάνω από το κρεββατόντυμα άπλωναν τα μαλλιά και ξανά από πάνω τους το κρεββατόντυμα. Έραβαν, το ένα με το άλλο, τα δύο κομμάτια του κρεββατοντύματος στο γύρο και έτσι έκλειαν μέσα τα μαλλιά για να σχηματιστεί το στρώμα.

Στις τέσσερεις γωνίες του στρώματος έραβαν τέσσερεις σταυρούς καμωμένους από κορδέλα κόκκινη, τραγουδώντας:

*Βάρτε τους τέσσερις σταυρούς
στα τέσσερα καντούνια
να ππέφτ' η νύφη τζι ο γαμπρός
σαν τα φιλικουτούνια*

Πρέπει να αναφέρουμε ότι, από την αρχή της διαδικασίας, κάθε ενέργεια συνοδεύταν με τραγούδι, που είχε αντίστοιχο νόημα.

Στη συνέχεια της διαδικασίας τρεις γυναίκες, κάθε μια με τη σειρά, "χόρευαν τα σεντόνια", δηλαδή χόρευαν κρατώντας στα χέρια **πανέρι** μέσα στο οποίο ήταν τα σεντόνια σκεπασμένα με κόκκινο μαντήλι.

Από τα σεντόνια αυτά τα δύο πρώτα ξεδιπλώνονταν σε σχήμα λωρίδας και απλώνονταν διαγώνια, ώστε να σχηματίζεται Χ, που αντιπροσώπευε το σταυρό. Τα υπόλοιπα σεντόνια απλώνονταν το ένα πάνω στο άλλο, αργά, για να μπορούν οι κοπέλες να βλέπουν την ποιότητα μα και την τέχνη, με την οποία η νύφη τα είχε υφάνει. Σίγουρα η εντύπωση που σχημάτιζαν, θα ήταν ένα από τα θέματα του κουτσομπολιού που ακολουθούσε μετά το γάμο.

Μόλις τελείωναν το άπλωμα των σεντονιών, έβαζαν μαντήλι στο κέντρο του και κάποιος της παρέας καλούσε τραγουδιστά τον κόσμο να **πλουμίσει**, δηλαδή να δώσει μικρό συνήθως χρηματικό δώρο. Το **πλούμισμα** ήταν διπλό. Έριχναν μερικά λεφτά στο κρεβάτι, δώρο για το ανδρόγυνο και μερικά για τους οργανοπαίχτες σε πιάτο τοποθετημένο πάνω σε καρέκλα μπροστά τους.

Απαραίτητα, μετά το πλούμισμα, έπρεπε να κυλήσουν πάνω στο στρώμα μικρό παιδί, κατά προτίμηση αγοράκι, με την ευχή σύντομα να ακολουθήσει το παιδί του ανδρόγυνου.

Τελικά τύλιγαν το στρώμα μαζί με τα σεντόνια, το έδεναν με **λιμιστήρα**, λεπτό αγοραστικό σχοινί, το έβαζαν στον ώμο και το χόρευαν τρεις άνδρες, ένας ένας με τη σειρά. Ήταν πια το στρώμα εντελώς έτοιμο και το μετέφεραν στο σπίτι των μελλονύμφων. Το άτομο που έκανε τη μεταφορά έπαιρνε τη λιμιστήρα δική του, σαν δώρο.

Στο μεταξύ το γλέντι συνεχιζόταν στο σπίτι της νύφης για όλο το βράδυ με φαγοπότι, χορούς και τραγούδια.

Κυριακή

Την Κυριακή το πρωί στο σπίτι της νύφης συνεχιζόταν το γλέντι. Επιστέγασμα του γλεντιού εδώ ήταν το "στόλισμα της νύφης", που γινόταν με τη συνοδεία του βιολού, με τραγούδια και **τσίιατπιστά**. Η νύφη σε κάποιο στάδιο έκλαιε, στενοχωρημένη τάχα που φεύγει από το πατρικό σπίτι.

Όταν πήγαιναν να φέρουν νύφη από άλλο χωριό, ο γαμπρός και η συνοδεία του, έπρεπε, πριν μπουν στο χωριό, να κάτσουν να προγευματίσουν (**μπούκκωμα**) πρώτα και μετά να ρίξουν ντουφεκιές, για να έλθουν να τους υποδεχτούν. Όταν παντρεύτηκε ο Γιώρκος του Κυπρή, έφερε νύφη από την Ακανθού, και ο Κκολής θυμάται που πήγε μαζί τους και έρριχνε τις **σίεπεθκιές**, δηλαδή ντουφεκιές. Μετά που έμπαιναν στο χωριό, πήγαιναν στην εκκλησία για το μυστήριο. Όταν θα τε-

λείωνε το μυστήριο, έπρεπε να βγουν πεζοί από το χωριό για να φύγουν , διαφορετικά ντόπιοι έπιαναν τα χαλινάρια της μούλας του ανδρογύνου και ζητούσαν λεφτά για κρασί. Σε μια τέτοια περίπτωση μπορούσε να γίνει καυγάς. Τέτοια περίπτωση είναι και η πιο κάτω, όπως την περιγράφει ο Ν. Κληρίδης:¹

"Κάτοικοι του Αγίου Νικολάου, συνοδεύοντας το γαμπρό, πήγαν στις Μάνδρες για τον γάμο. Δε σταμάτησαν έξω από το χωριό σύμφωνα με το έθιμο. Προχώρησαν καβάλα στο σπίτι της νύφης, και οι χωριανοί της νύφης (οι κάτοικοι των Μανδρών) δε ζήτησαν εφαρμογή του εθίμου. Ο γάμος έγινε χωρίς κανένα επεισόδιο.

Μετά από λίγες μέρες γαμπρός από τις Μάνδρες θα πήγαινε στον 'Αι Νικόλα, το χωριό της νύφης. Οι Μανδρίτες συνόδεψαν το γαμπρό τους ως τον 'Αι Νικόλα, του οποίου οι κάτοικοι ζήτησαν να ξεπεζέψουν οι Μανδρίτες έξω από το χωριό, και να προχωρήσουν πεζοί στο σπίτι της νύφης. Οι Μανδρίτες δε δέχτηκαν, και η συμπλοκή ήταν αναπόφευκτη, γιατί οι κάτοικοι του 'Αι Νικόλα το θεωρούσαν μεγάλη προσβολή να μπούνε στο χωριό τους καβαλλάρηδες οι Μανδρίτες, αδιάφορο αν αυτοί στον προηγούμενο γάμο δεν εμπόδισαν τους Αϊνικολίτες να μπούνε καβάλα στο χωριό τους, ως το σπίτι της νύφης. Η συμπλοκή ωστόσο αποφεύχθηκε με την εξής συμφωνία: Τα παλληκάρια του 'Αι Νικόλα που ήρθαν να ξεπεζέψουνε το γαμπρό των Μανδρών και τη συνοδεία του, να παλέψουν τα παλληκάρια των Μανδρών που συνόδευαν το γαμπρό. Αν νικήσουν, να ξεπεζέψει η συνοδεία του γαμπρού, και να προχωρήσουν όλοι πεζοί στο σπίτι της νύφης. Αν όμως νικήσουν οι Μανδρίτες, να προχωρήσουν καβάλα στο χωριό, χωρίς κανένα εμπόδιο.

Η πάλη άρχισε κι οι Μανδρίτες νίκησαν, έτσι προχώρησαν καβάλα με βιολιά και με τραγούδια στο σπίτι της νύφης" (σελ. 38).

'Ένα άλλο επεισόδιο είναι το πιο κάτω:

Περί το 1900 ο Συμεός Νικόλα (Κκόλα) παντρεύτηκε την Ελένη Θεοδόση από τον 'Αγιο Νικόλα Λευκονοίκου. Την Κυριακή του γάμου το πρωί η συνοδεία του γαμπρού έφτασε στην είσοδο του Αγίου Νικόλα και κάθησαν να **μπουκκώσουν**, περιμένοντας την υποδοχή των 'Αι Νικολητών. Πράγματι ήλθαν κάποιοι, τους παράλαβαν και τους οδήγησαν στο σπίτι της νύφης, όπου γινόταν η ετοιμασία της. Πήγαν στην εκκλησία, έγινε το μυστήριο και ακολούθησε γλέντι με βιολιά και λαγούτα. Ήλθε τέλος η ώρα να αναχωρήσει το ανδρογόνο με τη συνοδεία τους για τις Μάνδρες. Ο γαμπρός καβάλα στη μούλα με τη νύφη, οδηγούνταν από τους Ευθύμιο Νικόλα (αδελφό του γαμπρού) και Γιαννή (Ττανά) Παφίτη (κουμπάρο του γαμπρού, σύγαμπρο του Ευθύμιου), που κρατούσαν τη μούλα από το χαλινάρι, όπως απαιτούσε το έθιμο και κινούνταν πεζοί προς την έξοδο του χωριού. Εκεί, όπως συνηθιζόταν, στάθηκαν στο δρόμο της ακολουθίας ντόπιοι και ζητούσαν από τους νεόνυμφους λεφτά "να πουν κρασί". Η ακολουθία δε δέχτηκε κάτι τέτοιο και όταν έγινε προσπάθεια να τους πάρουν τα χαλινάρια, φωνάζει ο Ευθύμιος "ίντα σε θέλω, ρε σύγαμπρε", οπότε με ένα σπρώξιμο του Γιαννή οι άλλοι έπεσαν κάτω. Με όλη τη συνοδεία καβάλα στα ζώα τους η πομπή συνέχισε για τις Μάνδρες.

1. Παλιά Κυπριακά έθιμα, περιοδικό Times of Cyprus, τόμος Α' τεύχος 2, (30/6/57).

Η Δέσποινα Χαμπή περιγράφει την υποδοχή της νύφης όπως γινόταν όταν ήταν μικρή (κατά το 1925) ως εξής:

Αν η νύφη ερχόταν από τη βόρεια είσοδο του χωριού, πρώτη υποδοχή γινόταν από τα παιδιά στην περιοχή Κοτσώνη, ενώ οι μεγάλοι την περίμεναν στην είσοδο του χωριού. Οι μεγάλοι υποδέχονταν τη νύφη με ντουφεκιές. Η νύφη ερχόταν καβάλα σε μούλα ντυμένη στα άσπρα και είχε στο κεφάλι δαντέλα στερεωμένη με **ττέλι** (σύρμα). Στην είσοδο του χωριού η νύφη κατέβαινε από τη μούλα, για να συνεχίσει πεζή.

Ο γαμπρός ερχόταν καβάλα σε μούλα, της οποίας τα χαλινάρια κρατούσαν από δεξιά και αριστερά τιμητική συνοδεία ή και για προστασία δυο παλληκάρια - φίλοι του γαμπρού. Η συνοδεία έπρεπε να ξεπεζέψει στην είσοδο του χωριού, όπου τους περίμενε πλήθος κατοίκων και όλοι μαζί πεζοί με βιολιά και λαγούτα, τραγούδια και χαρές θα έμπαιναν στο χωριό.

Αργότερα, όταν πια η μεταφορά γινόταν με αυτοκίνητα, η νύφη ή ο γαμπρός έρχονταν από τη νότια είσοδο του χωριού. Τα παιδιά εντόπιζαν το αυτοκίνητο πριν ακόμα μπει στον Άγιο Ιάκωβο και όταν επιβεβαιωνόταν με την έξοδό του από εκεί, έτρεχαν να κτυπήσουν την καμπάνα. Η κωδονοκρουσία διαρκούσε ώσπου να φτάσει η νύφη στην εκκλησία.

Στο μυστήριο

Παλιά κουμπάροι στο μυστήριο του γάμου ήταν μόνο δύο, ένας από κάθε φύλο. Όταν ο παπάς έψαλλε το "Ήσαϊα χόρευε" και έκαιμε το γύρο με το ανδρόγυνο, φίλοι του ζευγαριού πετούσαν στο ζευγάρι βαμβακόσπορο ανακατεμένο με σιτάρι, μαυρόκοκκο, μικρά κουλλουράκια διαμέτρου ενός εκατοστομέτρου και κέρματα. Γινόταν τότε πανζουρλισμός από τα παιδιά, που έπεφταν στα πόδια του παπά και των άλλων να μαζέψουν τα κέρματα.

Μετά το μυστήριο οι νεόνυμφοι πήγαιναν στο σπίτι τους. Κατά την είσοδο του ανδρόγυνου στην αυλή του σπιτιού ρίχνονταν πυροβολισμοί. Μετά την είσοδο στην αυλή, και πριν να μπουν οι νεόνυμφοι στο σπίτι, ο γαμπρός έσπαζε πρώτα με γροθιά ένα ρόδι στο **ανώγλιο**, οριζόντιο δοκάρι που κρατά το κτίσμα πάνω από τον οριζόντιο παραστατό της πόρτας. Επίσης εκεί έσφαζε με το ξινάρι μια όρνιθα κόκκινη, ενώ την πατούσε με το πόδι του. Την όρνιθα αυτή έπρεπε να την μαγειρέψουν για να φαν οι νεόνυμφοι το πρωί.

Όλο το βράδυ υπήρχε φαγοπότη, μουσική βιολιού και χορός.

Δευτέρα

Τη Δευτέρα γινόταν το τραπέζι των κουμπάρων. Τα έξοδα αναλαμβάνονταν από τον κουμπάρο και την κουμέρα. Από το απόγευμα ο γαμπρός με τον κουμπάρο έπρεπε να περάσουν από σπίτι σε σπίτι, να καλέσουν τους χωριανούς στο γάμο και το τραπέζι. Το βράδυ οι νεόνυμφοι χόρευαν ειδικά με τους κουμπάρους. Κατά τη διάρκεια του χορού έπρεπε οι καλεσμένοι να **πλουμίσουν** το ανδρόγυνο, βάζοντας τους λεφτά στο χέρι. Ο χουβαρτάς έβαζε, "κολλούσε", το σελίνι του στο μέτωπο του γαμπρού.

Τρίτη

Την Τρίτη τα έξοδα του γάμου γίνονταν από το χωριό κατά τον εξής τρόπο. Το πρωί της μέρας αυτής, ο γαμπρός με τη βοήθεια του κουμπάρου περνούσε από όλα τα σπίτια του χωριού και μάζευε κοτόπουλα, χαλλούμια ή ό,τι άλλο φαγώσιμο ήθελαν να τους δώσουν. Τα κοτόπουλα δένονταν στα πόδια και τα κρε-

μούσαν σε βέργα που κρατούσαν δυο βοηθοί. Για να κρεμάσουν τα κοτόπουλα περνούσαν τη βέργα από τα δεμένα πόδια τους. Μετά το μεσημέρι, έρχονταν στο σπίτι γυναίκες συγγενείς ή φίλες των νεονύμφων και βοηθούσαν να ετοιμαστούν τα φαγητά. Πρώτα λοιπόν οι γυναίκες, με τη συνοδεία του βιολιού και του λαγούτου και με τραγούδια, θα "κόψουν" τα μακαρόνια. Με τα μακαρόνια αυτά και τα άλλα υλικά που μάζεψε το πρωί ο γαμπρός, γίνονται τα φαγητά. Κυρίως μαγειρεύεται σούπα με τα μακαρόνια και τα κοτόπουλα.

Το βράδυ γινόταν το μεγαλύτερο φαγοπότι του γάμου, γιατί μαζεύονταν όλοι οι χωριανοί, μια και θα έτρωγαν από ό,τι πρόσφεραν το πρωί.

Την Τρίτη το βράδυ επίσης, μέχρι το 1945, "εκάμναν τους Μαύρους". Δηλαδή, μερικοί από την παρέα άλειφαν το πρόσωπό τους με αιθάλη, **μούζην**, ώστε να φαίνονται μαύροι, ντύνονταν με ρούχα παλιά, σχισμένα και μπαλωμένα, κρέμαζαν στο λαιμό **κούνους** (κουδούνια των ζώων), έβαζαν κάτω από τα ρούχα τους και άλλα ρούχα, ώστε να σχηματίζεται καμπούρα ή να φαίνονται έγκυοι, ή έβαζαν πάνω τους **κουβελιές** (δέρμα προβάτου με το τρίχωμά του πάνω) και κρατούσαν κοντάρια. Με όλη αυτή τη μεταμφίεση θορυβούσαν ή έκαναν διάφορες τρέλλες, όπως για παράδειγμα τούμπες και πειράγματα. Η εμφάνιση τους ήταν το μήνυμα ότι, το γλέντι και ο γάμος τέλειωσαν για τους χωριανούς.

Τετάρτη

Την Τετάρτη "χαλούσαν τις **νισκιές**". Το μεσημέρι της Τετάρτης, μαζεύονταν οι οικογένειες των νεονύμφων και οι μουσικοί για φαγοπότι οικογενειακό. Προσφερόταν φαγητό από κρέας με πατάτες ή κολοκάσι.

Την επόμενη Κυριακή γινόταν ο «αντίγαμος», δηλαδή οικογενειακό φαγοπότι.

4.3) Διάφορα σχετικά με το γάμο.

Σε κάθε γάμο ήταν απαραίτητα τα μουσικά όργανα, κυρίως βιολί, λαγούτο ή **ταμπουτσία** (κόσκινο), που αντικαθιστούσε το λαγούτο στη συνοδεία του βιολιού. Τα όργανα χειρίζονταν διαλεχτοί οργανοπαίχτες. Ξακουστοί βιολάρηδες, που ήλθαν στις Μάνδρες, ήταν ο Αρτέμης και ο Αναστάσης από τα Άρδανα, ο Χαπέσιης από τον Άγιο Αμβρόσιο και από το Πατρίκι ο Στραόσιαλος. Ικανότατος Μανδρίτης στην ταμπουτσία ήταν ο Ττονής.

Γάμος χωρίς χορό δεν μπορούσε να γίνει. Μεταξύ των Μανδριτών υπήρχαν πάντα καλοί χορευτές, άνδρες και γυναίκες.

Μεταξύ των διαφόρων Κυπριακών χορών ήταν και ο χορός του μαχαιριού, αντίστοιχος του χορού του δρεπανιού. Ο χορός αυτός ήταν απλή αναπαράσταση σφαξίματος ζώου. Ο ένας από τους δυο χορευτές αντιπροσώπευε το σφακτό και ο άλλος το σφαγέα. Στην αρχή και ενώ χορεύει, ο σφαγέας κάνει με το χέρι, που κρατά το μαχαίρι, κινήσεις στο σχήμα του σταυρού μπροστά στο σφακτό. Στη συνέχεια προσποιείται ότι τον σφάζει, τον φουσκώνει με αέρα και τον γδέρνει, πάντα χορεύοντας. Ταυτόχρονα ο άλλος, το σφακτό, προσποιείται αντίστοιχα ότι σφαδάζει και τεντώνει σιγά σιγά τα άκρα τη στιγμή που υποτίθεται ότι φουσκώνει. Ο χορός τελειώνει με πανηγυριστικές κινήσεις του σφαγέα, ένδειξη της επιτυχίας του. Ανάλογα με τις ικανότητες του ζευγαριού σφαγέας - σφακτό, προκαλούνται σ' αυτούς που παρακολουθούν πολλά γέλια.

Σε περίπτωση που το σπίτι του ανδρογύνου δε βόλεψε, το γλέντι γινόταν σε γειτονικό φιλικό ή συγγενικό σπίτι. Για παράδειγμα, ο γάμος του Κώστα Κουτσόφτα με την Ελένη έγινε στο σπίτι του γείτονα Μιχάλη Ευθυμίου.

Επί τουρκοκρατίας στο γάμο έπρεπε να παρευρίσκεται αστυνομικός, φυσικά Τούρκος, που συνήθως δημιουργούσε προβλήματα. Το παρακάτω είναι ένα παράδειγμα. Στο γάμο του Κουτσοχάμπη (1880) ειδοποιήθηκε η αστυνομία για το γεγονός και έστειλαν Τούρκο αστυνομικό από το σταθμό Αγίου Θεοδώρου. Ο αστυνομικός αυτός, αφού έφαγε και ήπια αρκετά, άρχισε διάφορες ιδιοτροπίες μέχρι του σημείου να θέλει να φέρουν το κρεβάτι του ανδρογύνου να **τζυλιστεί** (ξάπλωμα με τα πόδια πάνω) το άλογό του πάνω σ' αυτό. Φώναξαν το Γιάννο, που ήταν γαμπρός του νιόγαμπρου και του ανάφεραν την απαίτηση του Τούρκου. Αποφάσισαν να δείρουν τον αστυνομικό και να τον διώξουν, όπως και έγινε. Λίγες μέρες μετά ήλθαν από το σταθμό άλλοι αστυνομικοί και αναζητούσαν τον Τούρκο, γιατί πήγε η μούλα στο σταθμό χωρίς τον αναβάτη. Φαίνεται ότι, όπως ήταν μεθυσμένος, κατασκοτώθηκε στο δάσος της Πλουσιάς, από το οποίο έπρεπε να περάσει και το οποίο ήταν τότε πυκνό σαν ζούγκλα.

5) Ιατρική περίθαλψη

Η ιατρική περίθαλψη πάντα ήταν προβληματική, γιατί δεν έτυχε ποτέ να υπάρχει Μανδρίτης γιατρός ούτε και βόλευε ο αριθμός των κατοίκων να μένει εκεί άλλος γιατρός. Πάντα ο άρρωστος, τουλάχιστο για άμεση εξυπηρέτηση, έπρεπε να φέρει γιατρό από αλλού ή να πάει ο ίδιος στο γιατρό. Σε περίπτωση που η ασθένεια το επέτρεπε μπορούσε να περιμένει την ευκαιρία να έλθει ο γιατρός για κάτι άλλο στο χωριό ή το γιατρό που περιόδευε. Αναφέρονται ενδεικτικά πιο κάτω μερικές περιπτώσεις.

Κατά το 1920 υπήρχε επιδημία μαλάριας. Το χωριό επισκεπτόταν σε τέτοια περίπτωση κυβερνητικός γιατρός και άφηνε μια μπουκάλα κινόνο στο δάσκαλο. Ο δάσκαλος φύλαγε το φάρμακο και έδινε από αυτό, σε όποιο μαθητή αρρωστούσε, να πιει λίγο στο ποτήρι. Οι χωριανοί έφτιαχναν αφέψημα από το φυτό "Γένια του Γέρου" για τον ίδιο σκοπό.

Κατά την ίδια πιο πάνω περίοδο οι άρρωστοι πήγαιναν στον ιδιώτη γιατρό Μισιέλη Παπαπέτρου στο Λευκόνοικο ή στον Κλεάνθη Κραμβή στην Ακανθού. Σε δύσκολες περιπτώσεις έστελλαν κάποιο να φέρει το γιατρό στο χωριό. Ο Μιχάλης Ευθυμίου θυμάται δύο τέτοιες χαρακτηριστικές περιπτώσεις, τις εξής:

(α) Σε μια περίπτωση που ήταν άρρωστος ο αδελφός του, πήγε πεζός στην Ακανθού μέσα στα χιόνια (είχαν ύψος ως 1 μέτρο) για να φέρει το γιατρό. Ο γιατρός ήλθε με άλογο δικό του από το μονοπάτι, ενώ ο ίδιος πεζός ήλθε σπίτι πιο γρήγορα από συντόμι. Μετά την εξέταση του αρρώστου επέστρεψαν γιατρός και συνοδός στην Ακανθού για τα φάρμακα. Ήταν δηλαδή ανάγκη να γίνει η διαδρομή δυο φορές, μια για το γιατρό και μια για τα φάρμακα.

(β) Σε άλλη περίπτωση και ενώ ήταν βράδυ, τον φώναξε ο πατέρας του και του είπε. "Να πάρεις το **μνούχο** (γάιδaros στειρωμένος για να είναι **ίλαρος**) και να πας στο Λευκόνοικο. Το ζώο θα σε οδηγήσει στο χάνι, όπου θα ζητήσεις το γιατρό". Έτσι και έγινε. Στο Λευκόνοικο βρήκε αμαξά, που τους έφερε στο χωριό, εξέτασε ο γιατρός τον άρρωστο και πήγαν μαζί πίσω, για να φέρει φάρμακα.

Στην ανάγκη, αν το έκρινε ο γιατρός, θα ερχόταν αρκετές φορές μέχρι να αποθεραπευτεί ο άρρωστος. Αυτό σήμαινε πολλά έξοδα, ήταν δε γι' αυτό μεγάλο οικονομικό φορτίο για την εποχή εκείνη, που δεν είχαν αρκετά λεφτά.

Άλλος γιατρός που ζητούσαν οι Μανδρίτες ήταν ο γιατρός Φίλιππος Ιακωβίδης στο Τρίκωμο.

Πριν το 1943 διάφοροι χωριανοί εκτελούσαν χρέη οδοντογιατρού. Παλιά ο Γιώρκος(Τσαγγάρης) και ο Ευθύμιος Νικόλα και αργότερα, μέχρι το 1943, τελευταίος ο Μιχάλης Ευθυμίου. Η θεραπεία ήταν μία και μοναδική. Το δόντι που πονούσε έπρεπε να βγει. Ιατρικό εργαλείο ήταν μια οδοντιατρική τανάλια, αγωμένη μια και ήταν φυλαγμένη μαζί με άλλα οικιακά ή γεωργικά εργαλεία. Κατά την εξαγωγή του δοντιού δε λαμβανόταν καμιά μολυσματική προφύλαξη. Για να βγάλουν τα δόντια τους έρχονταν άρρωστοι και από τα γειτονικά χωριά, κάποτε δε και μερικοί Τούρκοι.

Στην περίπτωση που ο ασθενής ήταν παιδί, για να το ανακουφίσουν, του έλεγαν να πετάξει το βγαλμένο δόντι στο δώμα και να πει:

"διδώ σου δόντι κοκκαλένο
να μου δώκεις σιερένο".

Από το 1950 περίπου και μετά, έρχεται κάθε οκτώ μέρες, σαν κυβερνητικός επισκέπτης, γιατρός από το Τρίκωμο. Με αυτή την ιδιότητα ήλθαν στις Μάνδρες κατά καιρούς οι Λαγούδης, Φραγκίδης και μέχρι τον εκτοπισμό ο Παύλος.



Δευτέρα της Καθαρής στα Λούματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΕΠΕΤΕΙΑΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

1) Πρωτοχρονιά

Για την πρωτοχρονιά έπλαθαν κουλούρια λίγες μέρες πιο μπροστά. Για τον Άγιο Βασίλη ετοίμαζαν πίττα σησαμένη και κόλλυφα και τα έβαζαν την παραμονή στο τραπέζι μαζί με κρασί και το **πουντζί** (πορτοφόλι) του νοικοκύρη. Πίστευαν πως στο πέρασμά του ο Άγιος, όταν φάει και πιει από την παραγωγή, θα ευλογήσει το πορτοφόλι για πολλά έσοδα.

Το πρωί μετά την εκκλησία, τα παιδιά περνούσαν από τους θείους και ιδιαίτερα τους παππούδες, να φιλήσουν το χέρι τους και να πάρουν **πουλουστρένα**, δηλαδή χρηματικό δώρο, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του δότη, αλλά και τη συμπάθειά του προς το δέκτη.

Το βράδυ μπροστά στη **νισκιά**, κάτω από τη **τσιμινιά**, με φύλλα ελιάς στο χέρι, έπαιζαν το "Αη Βασίλη βασιλιά...", ρίχνοντας ο καθένας με τη σειρά φύλλο ελιάς στα αναμμένα κάρβουνα.

2) Τα Φώτα

Μετά τον εσπερινό των Φώτων, οι κοπέλες έφερναν στο σπίτι φλόγα από τα καντήλια της εκκλησίας. Επειδή συνήθως φυσούσε αέρας και το κερί θα έσβηνε στο δρόμο, μετέφεραν τη φλόγα με την αναγρήκα, που την κουνούσαν μάλιστα για να μη σβήσει. Με τη φλόγα αυτή άναβαν τη λάμπα για να βλέπουν, όμως ιδιαίτερα ετοίμαζαν **χολλάν** για ναβάλουν στα μάτια τους οι κοπέλλες την επομένη, μέρα των Φώτων, όταν θα παν στην εκκλησία.

Τη μέρα των Φώτων μετά την εκκλησία, πρώτη φροντίδα μόλις έφταναν στο σπίτι, ήταν να **κουτσίσουν** τροφή των **δουθκιών**. Πίστευαν ότι, σ' αυτή την περίπτωση, τα βόδια έτρωγαν, μιλούσαν μεταξύ τους και έλεγαν "φάτε να φάμεν που τους κόπους μας".

3) Σήκωση

Το βράδυ της σήκωσης μαζεύονταν συγγενείς, φίλοι ή γείτονες σε σπίτια μεγάλα, κουβαλώντας κάθε οικογένεια και το φαγητό της. Επειδή παλιά είχαν στο σπίτι μόνο δυο τρεις καρέκλες, έστρωναν ψαθιά χάμω και κάθονταν σ' αυτά σταυροπόδι. Άπλωναν πάνω στα ψαθιά τα φαγητά τους και ακολουθούσε διασκέδαση με άφθονο κρασί. Για το κρασί χρησιμοποιούσαν ένα ποτήρι, που έκανε από τον ένα στον άλλο το γύρο της παρέας. Τρώγοντας τραγουδούσαν και χόρευαν με τη συνοδεία των κτυπημάτων στο **κόσκινο**, που ήταν το μοναδικό μουσικό όργανο, έπαιζαν δε και διάφορα παιχνίδια.

Ένα από τα παιχνίδια ήταν το εξής. Στην άκρη καλαμιού κρεμούσαν με μακριά κλωστή αυγό, που το άλειφαν με γιαούρτι. Το αυγό κουνούσαν κοντά στο στόμα των συνδαιτυμόνων με τη σειρά. Το άτομο που είχε μπροστά του το αυγό προσπαθούσε να το δαγκώσει χωρίς τη βοήθεια των χεριών. Στην προσπάθεια αυτή του καθενός το αυγό κυλούσε γύρω από το στόμα και άλειφε το πρόσωπο με γιαούρτι προκαλώντας το γέλιο στους υπόλοιπους.

Οι νεαροί γύριζαν τα σπίτια ντυμένοι κυρίως με γυναικεία ρούχα κι έχοντας το πρόσωπο καλυμμένο με ρούχο (μάσκες). Οι παρευρισκόμενοι προσπαθούσαν

να ανακαλύψουν τους επισκέπτες, ενώ αυτοί έκαναν διάφορες τρέλες παρενοχλήσεις και ο οικοδεσπότης τους κερνούσε.

4) Πάσχα (Λαμπρή)

Το Σάββατο του Λαζάρου δύο μαθητές του δημοτικού σχολείου αναλάμβαναν να περάσουν από όλα τα σπίτια του χωριού και να πουν το «Λάζαρο». Ο ένας φορούσε γιφλάντες περασμένες με τα άνθη του φυτού λάζαρος, που είναι μαργαρίτες κίτρινες, έτσι που σαν σύνολο είχε κίτρινο χρώμα, το χρώμα του νεκρού και αντιπροσώπευε το Λάζαρο. Ο άλλος ήταν ο τραγουδιστής και αντιπροσώπευε το Χριστό.

Σε κάθε σπίτι ο τραγουδιστής απάγγελλε ή τραγουδούσε τη σχετική ιστορία με το θάνατο του Λαζάρου και την ανάστασή του με διαταγή του Χριστού. Ο "Λάζαρος" στην αρχή κείται στο έδαφος και προσποιείται το νεκρό. Τη στιγμή που ο "Χριστός" τον διατάζει σηκώνεται και περπατεί. Στο τέλος της παράστασης οι νοικοκυραίοι φίλευαν τα παιδιά με τρόφιμα ή λεφτά, που δίνονταν μετά σε άπορους χωριανούς.

Τις νύχτες της Αγίας Εβδομάδας ήταν συνήθεια να κρατούν στην εκκλησία αναμμένο κερί.

Την εβδομάδα των παθών του Χριστού το μεγαλύτερο πάθος των παιδιών ήταν οι φλαούνες. Για λίγες μέρες όλο το χωριό μοσχοβολούσε από τη μυρωδιά του ψημένου τυριού και των μπαχαρικών των φλαούνων, που έβγαине από τους φούρνους. Το πρόβλημα λοιπόν ήταν ότι μέσα σ' αυτές τις έντονες μυρωδιές, επειδή νήστευαν, δεν μπορούσαν να ικανοποιήσουν το κέντρισμα της όρεξής τους. Για το πάθος τους όμως αυτό τα παιδιά είχαν μια ικανοποίηση. Να μπουν στο φούρνο, μετά που θα είχε πια κρυώσει, να μαζέψουν τα παξιμάδια.

Μέσα στις διάφορες προετοιμασίες ήταν και το βάψιμο των αυγών. Από αρκετές μέρες πριν τα αυγά φυλάγονταν, ώστε να μαζευτεί ικανοποιητικός αριθμός για την οικογένεια. Τα παλιά χρόνια που δεν υπήρχαν ακόμα οι γνωστές σήμερα βαφές των αυγών, κάθε σπιτικό ετοίμαζε τη δική του βαφή από άνθη ή φύλλα διάφορων φυτών. Κόκκινη από πέταλα πετεινών, κίτρινη από πέταλα λαζάρων, πράσινη από τα φύλλα και διάφορα άλλα χρώματα από ανάμειξη των προαναφερθέντων.

Λίγες μέρες πριν την Ανάσταση τα παιδιά συναγωνίζονταν σε ομάδες, ποιοι θα φέρουν στην αυλή της εκκλησίας τα περισσότερα ή μεγαλύτερα ξύλα. Πολλά από τα ξύλα τα μάζευαν από το δάσος, στην ανάγκη όμως έκλεβαν και μερικά από την αυλή του σπιτιού τους. Τα ξύλα στοιβάζονταν σε μεγάλο σωρό και τα άναβαν με το πρώτο κτύπημα της καμπάνας της Ανάστασης.

Το βράδυ λοιπόν της ανάστασης στις 11 μ.μ. ανάβουν τη **λαμπρατζιά** και αρχίζει να κτυπά η καμπάνα. Η καμπάνα κτυπά συνεχώς, γιατί κάθε άνδρας που μπαίνει στην αυλή της εκκλησίας, πρώτα θα κτυπήσει την καμπάνα και αφού πάρεi για λίγο θέση πλάι στη λαμπρατζιά, μετά θα μπει στην εκκλησία. Το κτύπημα της καμπάνας γίνεται από τους Μανδρίτες σαν διαγωνισμός, γιατί πρέπει με κάθε τράβηγμα του σχοινιού να κτυπήσει **τριπλοφάτσι**, ντάννταν ντάν, και αυτό θέλει λίγη τέχνη.

Επειδή οι χωριανοί συνήθιζαν να κοιμούνται λίγο, πριν πάνε για την Ανάσταση, ώστε να μπορούν να μεταλάβουν, για την περίπτωση που μπορεί να αποκοιμήθηκε κάποιος, τον φώναζαν οι γείτονες πριν ξεκινήσουν για την εκκλησία.

Στις 12 μ.μ. έπρεπε όλοι να είναι παρόντες μέσα στην εκκλησία για τον "καλόν λόο". Από το 'Αγιο Φως άναβαν τις λαμπάδες και τις έπαιρναν αναμμένες στο σπίτι. Με την αιθάλη της φλόγας έκαναν το σημάδι του σταυρού στην είσοδο του σπιτιού, άναβαν τη λάμπα τους και τη λάμπα στο δωμάτιο των ζώων για ευλογία.

Την Κυριακή και τη Δευτέρα μετά τον εσπερινό της αγάπης, γίνονταν παιχνίδια όπως, τριάπηθκια, τριζοῦρα, ποταμός, καβάτζι, ζίζιρος, συτζιά.

Μεταξύ των πιο πάνω εκδηλώσεων περιλαμβανόταν και αγώνας δρόμου με γαιδάρους, "γαουροδρομία". Στον αγώνα λάμβαναν μέρος όσοι ήθελαν. Η εκκίνηση δινόταν στις Θκυο Τερατσίές, νότια του χωριού στο δρόμο προς τον 'Αγιο Ιάκωβο και τερμάτιζαν στην είσοδο της εκκλησίας.

Οι κοπέλες κρέμαζαν **σούσες**, στίς οπόιες ανέβαιναν τρεις ή τέσσερις. Οι δύο, μια αριστερά και μια δεξιά, έστεκαν όρθιες στα **κόττα** (σπρώξιμο) και οι άλλες ήταν καθιστές στο σανίδι. Ενώ κουνιούνταν, τραγουδούσαν, ώστε να τις ακούσουν τα κοπέλια και να έλθουν να λάβουν μέρος.

Από το 1940 κάτοικοι της Αμμοχώστου, που φιλοξενούνταν στις Μάνδρες, έφεραν νέα παιχνίδια, όπως "σακκουλλοδρομίες", με τους παίχτες να τρέχουν πηδώντας μέσα σε σακούλες, για να φτάσουν στο τέρμα, ή αυγοδρομίες, όπου έτρεχαν για το τέρμα κρατώντας στο στόμα κουτάλι, που είχε μέσα αυγό.

5) Πρωτομαγιά

Την πρωτομαγιά φτιάχνονται στεφάνια από μερσίι και λουλούδια και κρεμάζονται πάνω από την πόρτα. (δες φώτογραφία σελ. 87)

6) Του 'Αη Γιαννιού

Τη μέρα της γιορτής του 'Αη Γιάννη άναβαν φωτιές, πηδούσαν από πάνω και τραγουδούσαν:

ψύλλοι ψύλλοι φύετε
τζι ε τον 'Αη Γιάννην πόρκεται
με την γεροματσούκαν του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ

1) Ταφή παιδιού

Όταν έθαβαν παιδί, δεν έτρωγαν εκείνη την ημέρα και αν ήταν Σάββατο, δεν έπιναν ούτε νερό μετά την κηδεία. Έλεγαν δε το εξής τραγούδι:

Ανάθεμα τημ μάνα μου
που έφαν τομ Μαν αγγούριν
τζι έφασεν τζαι γρουσόμηλον
τζι έκαμεν με μαμμούριν

Για την ταφή έφτιαχναν κουλούρια στρογγυλά και έστελλαν μικρούς στα σπίτια, να τα δώσουν σε παιδιά να φαν και να μακαρίσουν το νεκρό.

2) "Καλές γεναίτζιες"

Ο Αναστάσης (Μπέης) είχε μικρό παιδί, που αρρώστησε άγνωστο με τι. Έλεγαν λοιπόν τότε, ότι το άλλαξαν "**οι καλές γεναίτζιες**". Για θεραπεία έκαναν τότε το εξής. Πήγαιναν σε επτά σπίτια και μάζευαν αλεύρι, με το οποίο έφτιαχναν κουλλούρι στρογγυλό. Το κουλούρι αυτό το τοποθετούσαν σε σταυροδρόμι να το πάρουν "**οι καλές γεναίτζιες**", σαν εξαγορά, ώστε να θεραπευτεί το παιδί. Όσον αφορά το παιδί που αναφέρεται πιο πάνω δε θεραπεύτηκε, αλλά πέθανε.

3) Θεραπείες.

α) Το παρακάτω ήταν μια περίπτωση. Η Μαρία (σύζυγος Νικόλα (Κκολή) Κουτσόφτα) είχε παιδί που έγινε δυο χρονών και ακόμη δεν περπάτησε. Με το παιδί λοιπόν τοποθετημένο σε κοφίνα πήγαν σε επτά σπίτια να "**δικονίσουν**" (να ζητήσουν κάτι δωρεάν). Μετά βρήκαν κατηφόρα και άφησαν την κοφίνα με το παιδί μέσα, να κυλήσει με την ευχή να περπατήσει το παιδί.

β) Όταν γίνονταν πιωδείς οι αμυγδαλές, έλεγαν ότι "**έππεσεν το γλωσσίν**" και πήγαιναν σε "**ειδικό**", όπως για παράδειγμα στη Χριστινού Ππουζή, να τους θεραπεύσει. Ο "**γιατρός**" έβαζε τον αντίχειρα στο στόμα του αρρώστου και πίεζε το πιώδες μέρος, ώστε να φύγει το πύο. Έλεγαν τότε ότι "**εσήκωσεν του το γλωσσίν**".

γ) Σε μικροτραύματα έβαζαν αποξηραμμένα κόπρανά γαιδάρων **κοτσιρογάουρα**, όπως τα έβρισκαν χάμω στο έδαφος ή επί τόπου ουρούσαν πάνω στην πληγή.

4) Γητέματα

α) Γήτεμα του μελιού

Όταν πονούσε κάποιος τις αμυγδαλές, "**το γλωσσίν**", πήγαινε στον "**ειδικό**", που του έφτιαχνε "**φάρμακο**" από μέλι με τον εξής τρόπο.

Έβαζε μέλι σε κουτάλι και έστεκε έτσι, ώστε να βλέπει τη δύση. Κάνοντας με το χέρι το σχήμα του σταυρού πάνω από το κουτάλι, έλεγε τρεις φορές τα πιο κάτω λόγια:

Όπως τρέχει ο ήλιος
όπως τρέχουν τ' άστρα
όπως τρέχει το φεγγάρι

έτσι να τρέξει το κακό που πάνω στον..... (το όνομα του αρρώστου)

Έδινε τότε στον άρρωστο το κουτάλι με το "φάρμακο", που το έπαιρνε στο σπίτι του και το στερέωνε στον εξωτερικό τοίχο του σπιτιού του. Το κουτάλι με το φάρμακο στερέωναν στον τοίχο οριζόντια, βάζοντας το χέρι του κουταλιού σε μια από τις χαραμάδες μεταξύ των πλιθαριών του τοίχου, για "να δει τ' άστρα".

Κάθε πρωί, για τρεις μέρες, έδιναν στον άρρωστο λίγο από το μέλι - "φάρμακο".

β) Γήτεμα του βου

Τα βόδια κατά το αλώνισμα έτρωγαν κριθάρι από το **μάλωμα** και φούσκωναν τόσο, που τους προκαλούσε πόνο. Σε περίπτωση λοιπόν που είχε πόνο ένα βόδι, φώναζαν το γνώστη της γητειάς.

β1) Περιγραφή από τους Αδάμο Χ"Παναγή και Αδάμο Καραγιάννη. Ειδικός δε για τη γητειά αυτή ήταν πριν χρόνια, ο Γιαννής (Καραγιάννης) Αδάμου. Αυτός κρατώντας κομμάτι ξύλου στερατζιάς, έλεγε πρώτα το παρακάτω:

Έπεψेम με η μάνα μου
να γλέπω βούθκια τζ'άλογα
τζ'αι βούθκια βουαλένα
στης Μαγδαληνής τον κήπο.
Έππεσεν ο βους μου ο μαύρος, ο ταύρος
τζ'επαιδεύκετουν.
Χέλεις χόρτον έφαεν, χέλεις βοτανόχορτον τζ'αι κλαίω τζ'ονομάζω
τζ'αι του θεού φωνάζω.
Επερνούσεν ο Χριστός τζ'αι είπεν:
Να πας στο όρος των ελαιών
έχει τρεις βέρκες στερατζιά
ούτε την πάνω να κόψεις ούτε την κάτω
να κόψεις την μεσατζιή.
Να σταυρώσεις τον βου στην τζ'ύμπη τζ'αι στην τζ'οιλιά
τρεις βολές τζ'αι ννα του περάσει.

Μετά έκανε το σχήμα του σταυρού με το ξύλο μια στην "τζ'ύμπη" (σβέρκο) και μια στην κοιλιά, τρεις φορές λέγοντας.

Σταύρωσ' τον βου στην τζ'ύμπη,
σταύρωσ' τον βου στην τζ'οιλιά. (τρεις φορές)
Τζ'αι πάσα κακόν.

β2) Άλλη έκδοση του γητέματος του βου, όπως τη θυμάται η Δέσπω Κουτσογιάννη από τη γιαγιά της Μαρικκού είναι:

– Είχα ένα βου μαύρον ταύρον
τον καλύτερό μου ταύρον
τζ'αι μπήκε μες τον κήπο της Γεσθημανής.
Θέλεις χόρτον έφαε, θέλεις μιδίμιν έφαε
έππεσε χαμαί τζ'αι τζ'ίφετουν.
Έπιασα το δρόμο δερμώντας τζ'αι κλαμώντας
τζ'αι το Θεόν παρακαλώντας.
Έμπλασεν τον ο αφέντης ο Γριστός
τζ'αι λέει τζ'αι λαλεί του :

-Τι έχεις φρένιμο παιδί τζαι κλαίεις τζαι θρηνίσκεις
 τζαι τα δέντρα μαρανίσκεις;
 – Είχα ένα βου μαύρον ταύρον
 τον καλύτερό μου ταύρο
 τζαι μπήκε μες τον κήπο της Γεσθημανής.
 Θέλεις χόρτον έφασε, θέλεις μιδίμιν έφασε
 έππεσε χαμαί τζαι τζίφετουν.
 – Έφκα εις το όρος των ελαιών
 τζείττε τζείττε του βουνού
 τζαντίπερα του ποταμού
 έχει τρεις μούτττες στερατζιά.
 Με την ποτζεί κόψε με την ποδά
 κόψε την μεσατζή.
 Δος του βου στο τζέρρατο
 dos του βου στην τζύμπη.
 – Σήκου βου μου τζαι πήαινε στα μαθημένα σου.
 Ο Ιησούς Γριστός γιατρός
 τζαι μεν τα λόγια μου

γ) Γήτεμα του πόνου των αντέρων

Αγαθός ο νοικοτζύρης, πονηρή η νοικοτζυρά
 άρτον εμαίρευκεν φακόν επαρασιόνωννεν
 πέντε ελιές εις το σκουτέλλιν
 τζαι ψουμίν κορτίν καμένον, τζiai σεντόνιν κλιμακένον, τζiai προσκέφαλον πετρένον
 του φτωχού το καλοήριν
 Έφκα πόνε των αντέρων
 τζι ο Γριστός σε κατατρέχει
 με την πόαν με τη χέραν
 με την αρκυρήν μαχάιραν
 Ο Ιησούς Χριστός γιατρός τζαι μεν τα λόγια μου

Κατά την παράδοση ο Χριστός πήγε σε ένα σπίτι μεταμφιεσμένος σε καλόγηρο. Η (πονηρή) οικοδέσποινα τον άφησε στην αυλή.

Σε όλη τη διάρκεια της γητειάς τον άρρωστο σταύρωναν με μαυρομάνικο μαχαίρι.

5) Ξημμάκισμα

Για μερικούς από τους χωριανούς πιστευόταν ότι μπορούσαν να **μμαθκιάσουν**, δηλαδή, όταν εκείνοι θαυμάσουν κάτι, αυτό θα πάθει κακό. Πίστευαν επίσης ότι, αν κάτι δεν ήταν εντάξει, πιθανόν να το είχαν "μμαθκιάσει". Σε τέτοια περίπτωση ζητούσαν τη βοήθεια του ειδικού. Ο ειδικός, κρατώντας φύλλα ελιάς ευλογημένα στην εκκλησία και καπνιστήρι, έλεγε τα εξής:

Η Παναγία Δέσποινα, εσηκώστην το πρωίν
 ενίφτην τζι εχολιάστην τζι εσταυροτζιεφαλιάστην.
 Χρυσήν κλωστούλλαν έρεξεν τζαι στο θρονίν της έκατσεν
 τζι εφτά ροάνια νήμαν έκαμεν τζι ο ήλιος εν ανέτειλεν.
 Έρεσσε η σίγλα η μίγλα
 η αναρκοδοντού, μαλλουροποού, δυσοβρυού,¹
 τζ είπεν της:

1. Συνήθως ακολουθούν και διάφορα άλλα χαρακτηριστικά που θεωρούνται τέτοια των ανθρώπων που "πιάννει το μάτι τους".

Ἰντα ὥραν εσπκώστεις τζι εχολιάστεις τζι εσταυροτζιεφαλιάστεις
χρυσήν κλωστούλλαν έρεξες τζαι στο θρονί σου έκατσες
τζι εφτά ροάνια νήμαν έκαμες τζι ο ήλιος εν ανέτειλεν.
Τζαι καλόν της εμίλησεν τζαι κακόν της εγύρισεν
την τζιεφαλήν της πόνησεν τζι έππεσεν τζι επαιδεύκετον
τ' όνομα του γιου της έκραζεν.

– Μάνα ίντα χείς τζαι κράζεις.

– Γωρνόν πωρνόν σηκώννουμε, νίφκουμαι τζαι χολιάζουμε
τζαι σταυροτζιεφαλιάζουμε.

Χρυσήν κλωστούλλαν έρεξα τζαι στο θρονίν μου έκατσα
τζι εφτά ροάνια νήμαν έκαμα τζι ο ήλιος εν ανέτειλεν.

Έρεσσεν η σίγλα η μίγλα

η αναρκοδοντού, μαλλουροποού, δυσσοβρουού,

τζι είπεν μου:

Ἰντα ὥραν εσπκώστεις τζι εχολιάστεις τζι εσταυροτζιεφαλιάστεις
χρυσήν κλωστούλλαν έρεξες τζαι στο θρονί σου έκατσες
τζι εφτά ροάνια νήμαν έκαμες τζι ο ήλιος εν ανέτειλεν.
Τζαι καλόν της εμίλησα τζαι κακόν μου εγύρισεν
την τζιεφαλήν μου πόνησα τζι έππεσα τζι επαιδεύκουμαι.

– Να πας στο όρος των ελαιών, να κόψεις τρία φύλλα ελιάς

τζαι να καπνίσεις στο όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος.

Μετά τα πιο πάνω λόγια έκαμνε το σχήμα του σταυρού πάνω από το καπνιστήρι, έβαζε μέσα τα φύλλα και κάπνιζε αυτόν που υπέφερε από βάσκανο.

6) Έφκαρμαν του φόου

Όταν ένα παιδί ξαφνιαζόταν από κάτι και από τότε του έμενε κάποιος φόβος, έπρεπε να του "φκάλουν τον φόον του". Η Χ"Μαριάννα Χαμπή εθεωρείτο ειδική σ' αυτό. Για να φκάλουν τον φόον ενός παιδιού το έβαζαν να κάθεται σε μια καρέκλα. Η "ειδική" τοποθετούσε στο κεφάλι του παιδιού λεκάνη, που είχε μέσα νερό, ενώ με το ένα χέρι κρατούσε σε δοχείο μόλυβδο τηγμένο. Αφού πρώτα έλεγε κάποια λόγια, έριχνε στο νερό το τηγμένο μέταλλο. Ο ήχος που κάνει τότε το νερό, όταν ζεσταίνεται απότομα από το καυτό μέταλλο, υποτίθεται ότι κάνει το παιδί να χάσει τους φόβους του. Εξ άλλου, από τα σχήματα που θα πάρει το μέταλλο με την απότομη στερεοποίησή του, η "ειδική" κάνει διάγνωση της αιτίας που προκάλεσε το φόβο.

7) "Μάρτης"

Την πρώτη μέρα του Μάρτη οι γυναίκες φτιάχνουν βραχιόλι με χρωματιστή κλωστή και το βάζουν στο χέρι του παιδιού. Το βραχιόλι αυτό το λένε "μάρτη" και υποτίθεται ότι θα προστατεύει το παιδί από τον καυτό ανοιξιάτικο ήλιο και έτσι δε θα μαυρίσει. Ο μάρτης μένει στο χέρι του παιδιού μέχρι την Ανάσταση, οπότε καίγεται στη λαμπρατζιά, πριν την είσοδο στην εκκλησία για τον καλό λόγο.

8) Για τα αρχαία

Το 1939 Σουηδοί αρχαιολόγοι έκαναν ανασκαφές στην περιοχή Σκουταρού της περιοχής Κακοτρύ. Μόλις βρήκαν αρχαία αντικείμενα αντιλήφθηκαν κάποιες

αντιδράσεις από τους κατοίκους της περιοχής. Αναφέρει λοιπόν ο αρχηγός της αποστολής αυτής E. Gjerstad (1980):²

"Από μεγάλη τύχη σε λίγα λεπτά αποκαλύψαμε χρυσό θησαυρό νεκροταφείου. Μας αντιμετώπισαν σαν μάγους και υπέροχους. Ένας γέροντας ασπρομάλλης ήλθε και μας ρώτησε γιατί μαζεύαμε τόσα πολλά κομματάκια πήλινα και τα βάζαμε με τόση προσοχή σε κιβώτια. Του εξήγησα. Μουρμούρισε και είπε στους εργάτες : "Ξέρετε τί νομίζω; Όταν πάνε σπίτι θα κάνουν χρυσάφι από αυτά τα σπασμένα κομματάκια. Είναι μάγοι. Αλλά τι ξέρουμε εμείς οι αμαθείς. Νομίζουμε ότι αυτά είναι άχρηστα κομματάκια δοχείων, αλλά περικλείουν μυστικές δυνάμεις για τις οποίες αυτοί διάβασαν στα βιβλία τους. Μόνο ένας σοφός καταλαβαίνει τι διαβάζει και μόνο ένας σοφός ξέρει να διαβάζει τα μυστικά όημάδια."

Οι φήμες για μας άπλωσαν γρήγορα στην περιοχή και ο κόσμος ερχόταν ομαδικά να δει το θαύμα. Δημιουργήθηκε επιδημία χρυσού. Ένας άνδρας μας φώναξε ιδιαιτέρως και μας ψιθύρισε εναγώνια ότι γνωρίζει ένα μέρος, όπου υπάρχει κρυμμένος θησαυρός και ότι αυτός ο θησαυρός είναι τόσο μεγάλος, που μπορούσε με αυτό να ζήσει ολόκληρη η Κύπρος για επτά χρόνια. Ρώτησε πόσα θα του προσφέραμε για να μας δείξει τον τόπο. Εμείς με τη σειρά μας ρωτήσαμε γιατί δεν έσκαψε ο ίδιος για το θησαυρό. Μας χαμογέλασε, σαν να μας έλεγε "δε με ξεγελάτε, όσο βλάκες και παιδαριώδεις και αν προσποιείστε πως είστε" και μας εξήγησε ότι, παρ' όλο που ήξερε τον τόπο, μόνο εκείνος που ξέρει τις μαγικές λέξεις, μπορεί πράγματι να βρει το θησαυρό.

Άρρωστοι και ανάπηροι έρχονταν και μας ζητούσαν να τους θεραπεύσουμε. Οι τυφλοί μας ζητούσαν να τους φέρουμε πίσω το φως τους. Τόση ήταν η δύναμη του χρυσού. Ήταν άχρηστη η δήλωσή μας ότι δεν ήταν της δύναμής μας να τους βοηθήσουμε. Απλά δε μας πίστευαν, αλλά πίστευαν όλο και περισσότερο στις μαγικές μας δυνάμεις. Όποιος μπορεί να κάνει χρυσάφι από αρχαία δοχεία μπορεί να κάνει ότι επιθυμεί."

Καταλήγοντας γράφει, "άν κάποιος αξίζει να σωθεί από την πίστη του, είναι αυτοί οι απλοί άνθρωποι με τα απόλυτα πιστεύω." (σελ. 62 - 63)

9) Άλλα

α) Τρίδυμα κατσίκια

Όταν μια αίγα γεννούσε τρία κατσικάκια, τότε έσφαζαν το ένα και το έθαβαν στην είσοδο της μάντρας.

β) Χρυσό κούνι

Όταν ένας κτηνοτρόφος αποκτούσε περισσότερα από χίλια ζώα, φορούσε στο προπορευόμενο ζώο, **πρωτοτζιεφαλή** ή **προλάτα**, χρυσό κούνι. Έτσι ο Νικόλας (Κκόλας) όταν χίλιασε τις αίγες του, φόρεσε χρυσό κούνι στην αίγα, που προπορευόταν των άλλων κατά τη μετακίνηση του κοπαδιού, σύμφωνα με το έθιμο.

γ) Πάντρεμα ενός δέντρου. Δες στο ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ, σελ. 2, παρ. 8

2. "Ages and Days in Cyprus", by Einar Gjerstad, Goteborg, 1980

ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ

1) Φιλοξενία

Το 1940, κατά τη διάρκεια του παγκόσμιου πολέμου, πολλοί κάτοικοι της Αμμοχώστου έφυγαν και διέμεναν προσωρινά αλλού. Αρκετοί από αυτούς ήλθαν και έμεναν στο χωριό σε διάφορα σπίτια. Η παραμονή τους στις Μάνδρες τους έμεινε αξέχαστη, τόσο που μετά την επιστροφή τους στην Αμμόχωστο όχι μόνο συνέχισαν τις επαφές τους με τους Μανδρίτες, αλλά και ενίσχυσαν τους δεσμούς τους με διάφορες συνεργασίες.

Οι Μανδρίτες χαρακτηρίζονται λοιπόν σαν φιλόξενοι. Μεταξύ των άλλων κερνούν τους ξένους ομαδικά στο καφενείο. Επειδή δε τα πιο πολλά κεραστικά είναι συνήθως λοκκούμια, ο ξένος χρειάζεται σακκουλάκι να τα μεταφέρει. Οι Μανδρίτες είναι πρόθυμοι να πάρουν τους ξένους, ακόμα και άγνωστους, στο σπίτι για φαγητό, πρόθυμοι επίσης και να τους κοιμίσουν εκεί.

Το 1929 μια Σουηδική αποστολή κάνει ανασκαφές στην περιοχή Μέλια. Φιλοξενούνται από τον Παπάπολυ και αναφέρουν σχετικά:

"Μέναμε με τον παπά στις Μάνδρες. Δε θα ξεχάσω ποτέ την πρώτη μου συνάντηση με αυτό τον ιερέα, τον Παπα Πολύβιο... Τα μάτια του ήταν λαμπερά και σκληρά, αλλά σαν ερχόταν κοντά μου, μπόρεσα να δω, πως η ματιά του μαλάκωνε και τα μάτια του έπαιρναν φιλικό λαμπύρισμα..... και με φίλησε και στα δυο μάγουλα. "Καλωσόρισες στο σπίτι μου", μου γέλασε.....και συνέχισε, "σ' αυτό το χωριό δε χρειάζεται να φοβάσαι από τους ρουφιάνους. Είστε υπό την προστασία μου, είστε φίλοι μου". (σελ. 60)

Η φιλόξενη στάση των Μανδριτών αναφέρθηκε και σε άλλα κεφάλαια π.χ. για αρρώστιες, στον αγώνα, για το κυνήγι.

2) Σχέσεις με τους Τούρκους

Οι Μάνδρες είναι χωριό με κατοίκους εξ ολοκλήρου Έλληνες. Από τις τρεις κατευθύνσεις, ανατολικά, νότια και δυτικά περιβάλλεται με τρία χωριά, που έχουν κατοίκους εξ ολοκλήρου Τούρκους. Οι σχέσεις των Μανδριτών με τους γείτονες ή άλλους Τούρκους δε διέφεραν καθόλου, σε σύγκριση με τις σχέσεις τους με τους Έλληνες κατοίκους άλλων χωριών. Έτσι μπορούμε να διαπιστώσουμε περιπτώσεις καλών σχέσεων μα και περιπτώσεις κακών τέτοιων, που θεωρούνται όμως σαν φυσιολογικές. Φυσικά οι κάποιες ιδιαίτερες θρησκευτικές ή εθνικές διαφορές προκαλούσαν καχυποψίες, φόβους ή λόγους για να έρχονται σε αντίθεση. Γίνεται προσπάθεια πιο κάτω να περιγραφούν μερικές τέτοιες περιπτώσεις καλών και κακών σχέσεων.

2.1) Μερικοί Τούρκοι από τον Άγιο Ιάκωβο έκοψαν και έκλειψαν δέντρα - **θολίτζια** από ένα κτήμα του Μιχάλη Ευθυμίου. Ο Μιχάλης μαζί με τον αστυνομικό Μιχαήλ όμπασιη του σταθμού Τρικώμου, έφτασαν στη Σίντα αναζητώντας τα ξύλα. Εκεί συνάντησαν τυχαία το Νεβζάτ, ένα γνωστό του αστυνομικού, πρώην συ-

1. Ages and Days in Cyprus, by Einar Gjerstad, Paul Astroms, Goteborg 1980.



Φαγητό μετά την εργασία (Σε πρώτο πλάνο 3 Τουρκάλλες από τον Άγιο Ιάκωβο. Η μητέρα Κιουλουζάρ και οι κόρες της, από τις οποίες η μικρή η Χατιτζιέ ήταν δασκάλα. Πίσω η Δ. Χ"Παναγή με τη νύφη της Κατίνα).

νάδελφο και τώρα καφετζιή. Μαζί οι τρεις τους βρήκαν τα ξύλα στο σπίτι μιας Τουρκάλας. Εκεί ο ιδιοκτήτης έκλεισε την υπόθεση, χωρίς να γίνει μήνυση της Τουρκάλας.

Κατά τη διάρκεια του αγώνα 1955-59 συνελήφθησαν χωριανοί από Άγγλους και οδηγήθηκαν στο σταθμό Αμμοχώστου. Όταν πήγε εκεί ο Μιχάλης Ευθυμίου, με τη συνοδεία του Σάββα Μοσφίλη να δει το γαμπρό του Χριστόδουλο, τους δέχτηκε ο Νεβζάτ, ο οποίος στο μεταξύ έγινε επικουρικός, εξεταστής - βασανιστής γνωστός σαν "νάμπερ ουάν" (= ο ανώτερος). Αναγνώρισε ο Νεβζάτ το Μιχάλη και βοήθησε να γίνει συνάντηση με τους κρατούμενους, κάτι που εθεωρείτο απίθανο.

2.2) Στα παλιά σπίτια των Μανδριτών υπήρχε κάμαρη, **σώσπιτο**, χωρίς παράθυρο ή αρσέρα και με είσοδο μόνο μέσα από το σπίτι, ώστε ήταν κατασκότεινη. Εκεί μέσα έκρυβαν τις κόρες τους σε περιπτώσεις επιδρομής των Τούρκων. Σπίτια με σώσπιτο διασώθηκαν π.χ. των Γεώργιου Χρυσοστόμου, Μιχάλη (Μίσιελου) Νικόλα (Καφετζιή).

2.3) Η Χριστινού, σύζυγος του Γιαννή (Ππουζή) Χ"Παπα, ήταν από τα Άρδα-να και είχε μια αδελφή. Σε μια περίοδο του θεισμού έφεραν την αδελφή της Χριστινούς να τους βοηθήσει. Μια μέρα, σαν θέριζαν κοντά στο Μισοΰψαρι, ήλθαν κρυφά Τούρκοι από τον Υψαρόβουνο, άρπαξαν την αδελφή της Χριστινούς και έτρεξαν να φύγουν. Ο Γιαννής κουβαλούσε μαζί του όπλο για προστασία. Πήρε λοιπόν το όπλο, έτρεξε, πρόλαβε τους Τούρκους και γλύτωσε την κοπέλα.

2.4) Το 1935 ένας Τούρκος, ο Μουσταφάς από το Ψυλλάτο, ερχόταν στο χωριό και πωλούσε διάφορα **πωρικά** όπως κουφέτες, κούζο, χαλουβά κ.ά. Τη χρονιά αυτή υπήρχε μεγάλη έλλειψη χόρτου και άχυρου στο χωριό. Έτσι όλοι κατέβαιναν να βρουν άχυρο στο Λευκόνιο, που η παραγωγή ήταν πολύ μεγαλύτερη

και είχαν πάντα στα σπίτια φυλαγμένο πολύ. Μια μέρα πήγε για το σκοπό αυτό και ο Ευθύμιος Νικόλα με το γιο του. Αφού πέρασαν από πολλά σπίτια γνωστών, φίλων και συγγενών, χωρίς να καταφέρουν να αγοράσουν έστω και ελάχιστο (γιατί το φύλαγαν να ανεβεί η τιμή), συνάντησαν το Μουσταφά. Ο Μουσταφά μόλις άκουσε το σκοπό τους τους κάλεσε να πάνε μαζί του στο Ψυλλάτο, όπου τους οδήγησε στο σπίτι του. Παρ' όλο που οι Τούρκοι απαιτούσαν από τους επισκέπτες να κτυπούν το ξωπόρτι για να ακούν οι Τουρκάλες και να κρύβονται, αυτοί μπήκαν χωρίς να κτυπήσουν, γιατί δεν το δέχθηκε ο Μουσταφά, μια και τους θεωρούσε πολύ φίλους. Ζήτησαν λοιπόν οι δικοί μας να αγοράσουν δυο σακκιά άχυρο. Με όλη του τη χαρά εκείνος, όχι μόνο τους γέμισε τα δυο σακκιά, αλλά απαίτησε να φέρουν και τα **δισάτσια** από τα ζώα τους τα οποία γέμισε επίσης, ενώ δε δέχτηκε να πληρωθεί.

2.5) Τον καιρό της Τουρκοκρατίας ο Νικόλας (Κκόλας) Μιχάλη πήγαινε μια μέρα στην Κυθρέα να αλέσει σιτάρι, που το κουβαλούσε με γαϊδούρι. Κοντά στο Τζιάδος τον πλησίασε Τούρκος οπλοφόρος και τον διέταξε να κατεβάσει το φορτίο από το ζώο, να καβαλλικήψει εκείνος και να τον οδηγήσει ο Κκόλας στην 'Ασσια.

Μη μπορώντας να κάνει διαφορετικά ο Κκόλας ξεφόρτωσε το ζώο και το έφερε κοντά σε πέτρα να καβαλλικήψει ο Τούρκος. Εκείνος έδωσε το όπλο του να το κρατά ο Κκόλας, ώστε να μπορέσει να ανεβεί στο ζώο. Όταν πήρε ο Κκόλας το όπλο στα χέρια του, πυροβόλησε τον Τούρκο, τον έκρυψε εκεί κοντά και όταν πέρασαν άλλοι τον βοήθησαν να φορτώσει.

Όταν τελικά τέλειωσε τη δουλειά και γύρισε στο σπίτι του, έφερε μαζί και το όπλο του Τούρκου. Το όπλο αυτό ήταν κυνηγετικό, εμπροσθογεμές, με κάννη η οποία από τη μέση και πίσω ήταν εξαγωνική. Το έδωσε ο Κκόλας στο γιο του Ευθύμιο και το χρησιμοποιούσε για λίγο καιρό ο εγγονός του Νικόλας για κυνήγι. Στο όπλο είχαν δώσει το όνομα "φονιάς". Αργότερα ο Ευθύμιος το πουλλήσε, πριν ακόμη μεγαλώσουν τα παιδιά του.

2.6) Ο Παπάγιωρκος είχε κοπάδι από αίγες και βοσκό **μισταρκό** (βοηθό), που του τις πρόσεχε στα χωράφια. Μια μέρα, το 1870, ήλθε τρεχτός ο βοσκός και ανέφερε στον ιερέα ότι Τούρκοι από το Πλατάνι ήλθαν και "έκοψαν" (ξεχώρισαν και πήραν μαζί τους) αρκετές αίγες από το κοπάδι. Ο Γιάννος, γιος του παπά, πήρε το όπλο του και έτρεξε ξωπίσω τους. Μόλις πλησίασε τους κλέφτες, ένας από αυτούς τον πυροβόλησε και τον έριξε κάτω. Τότε ο άλλος προέτρεψε τον πρώτο "κόψε την κκελλέ του γκισούρη", να πλησιάσει δηλαδή και να του κόψει το κεφάλι. Όμως ο Γιάννος κατάφερε να πυροβολήσει και να σκοτώσει τον ένα Τούρκο, οπότε ο άλλος έφυγε τρεχτός στο Πλατάνι, να φέρει ενισχύσεις.

Πράγματι ήλθαν αρκετοί από το Πλατάνι στον Άγιο Ιάκωβο και ζήτησαν από το Μίραλη, που ήταν ισχυρός παράγοντας της περιοχής, να πάνε μαζί με άλλους κατοίκους του Αγίου Ιακώβου να κάψουν τις Μάνδρες. Ο Μίραλης έστειλε πρώτα κατάσκοπο να πλησιάσει το σπίτι του ιερέα, "αν ακούσει κλάματα σημαίνει ότι πέθανε ο Γιάννος" και αναλόγως να πράξουν. Ο κατάσκοπος δεν άκουσε τίποτε και αποφάσισαν να περιμένουν.

Την επομένη το πρωί ο ιερέας κατέβηκε στο σπίτι του Μίραλη να κουβεντιάσουν το θέμα. Πρότεινε τότε ο Μίραλης στον ιερέα:

α) να του φέρει δυο **κούμνες** (μεγάλα πήλινα δοχεία) μια γεμάτη με χαλούμια και μια γεμάτη με μέλι, για να καλοπιάνουν με αυτά τους δικαστές. Για τον ίδιο,

σαν μεσολαβητή, να φέρει το "βου τον μέλισσο" και να τον δέσει στα **τερτζιέλια**² στην αυλή του για τη μεσιτεία που θα έκανε.

β) Ο Γιάννος κρυφά και γρήγορα να πάει στο "Κονσουλάτο", αστυνομικό σταθμό, στην Κοντέα και να παραδοθεί.

Έτσι και έγινε. Φυσικά ο Γιάννος φυλακίστηκε για το γεγονός αυτό, αλλά μόνο δυο χρόνια. Όσον αφορά το όπλο του Γιάννου, δε χάθηκε, αλλά τελευταίος κάτοχος, ήταν ο Γιαννής του Σιόουλου.

2.7) Όταν ο πιο πάνω Γιάννος καθάρισε γη στην περιοχή Παλλούρα στον Υψαρόβουνο, ήλθε ο Τούρκος Όμερος και άρχισε να την οργώνει. Καυγάδισαν και χρειάστηκε η επέμβαση του Μίραλη για να λυθεί το πρόβλημα.

2.8) Γύρω στο 1925 οι Μανδρίτες, πολύ φτωχοί τότε, δούλευαν σε Τούρκους στον Άγιο Ιάκωβο. Σε μια τέτοια περίπτωση ο Νικόλας (Κκολής) μαζί με άλλους 20 Μανδρίτες δούλευαν για τον Τελή Μουσταφά. Ο Μουσταφάς ήλθε πλούσιος από το Ψυλλάτο, αγόρασε γη και τα πήγαινε κόντρα με τον επίσης Τούρκο Μεχεμεταλά. Έβαζε λοιπόν τους εργάτες του και τους Μανδρίτες να φωνάζουν όλοι μαζί "έεεεε", να "σπάσει" ο Μεχεμεταλάς. Ας σημειωθεί εδώ ότι, επειδή στον Άγιο Ιάκωβο δεν είχε νερό, ο Κκολής δούλευε νεροφόρος και κουβαλούσε νερό από λάκκο στη Μέλια.

2.9) Για μια περίοδο ο Χαλήλ Ιμπραήμ από το Πλατάνι δούλευε οδηγός στις Μάνδρες και έμενε εδώ με το γιο του Χακκή. Ένα βράδυ κάθισαν να φαν στο καφενείο, όμως δεν είχαν ψωμί. Ήταν εκεί ο Μιχάλης, που πρόσεξε την κατάσταση και έστειλε το Χακκή να πάει στο σπίτι να φέρει ψωμί. Τυχαία δεν ήταν κανείς στο σπίτι εκτός από τη σκύλα του σπιτιού. Μπήκε ο Χακκή στην αυλή, φώναξε και σαν δεν πήρε απάντηση στράφηκε να φύγει. Ήρεμα η σκύλα έβαλε το στόμα της γύρω από τον καρπό του Χακκή και αφού αυτός ακινητοποιήθηκε, κάθισε εκείνη στα πίσω της πόδια και έμειναν και οι δύο ακίνητοι. Όταν προσπαθούσε ο Χακκή να προχωρήσει, η σκύλα έσφιγγε το χέρι και όταν αυτός ηρεμούσε, η σκύλα χαλάρωνε. Αφού πέρασε λίγη ώρα και δε φαινόταν ο Χακκή, αποφάσισε ο Μιχάλης να πάει να δει τι συμβαίνει. Πήγε λοιπόν στο σπίτι και βρήκε τη σκύλα να κρατά το Χακκή από το χέρι. Αυτή μόλις είδε τον ιδιοκτήτη ελευθέρωσε τον κρατούμενο. Κοίταξαν το χέρι του και δε φαινόταν ούτε σημάδι. Τελικά οι δυο Τούρκοι έφαγαν και ψωμί δωρεάν.

2.10) Το 1912 ζούσε ο Μιχάλης Κουτσόφτας, άνθρωπος με περιουσία πολλή, όπως κτήματα, **ζεுகάρι** (δηλαδή ζώα για το όργωμα) και κοπάδι. Παρόλο που είχε και **μισταρκό**, επειδή ήταν πολύ δουλευτής, όλη μέρα καθάριζε χαλίτικα να τα κάνει χωράφια. Πολλά βράδυα, παρόλο που ήταν παντρεμένος, έμενε και κοιμόταν στον Άγιο Ιάκωβο, επειδή ήταν κοντά στο χώρο που εργαζόταν και έκανε πολλή παρέα με Τούρκους.

Μια βραδιά τον έπεισαν οι Τούρκοι φίλοι του να πάει μαζί τους για κλεψιά στον Υψαρόβουνο. Μαζί με την παρέα αυτή ήταν και άλλος ένας Μανδρίτης. Εκεί που πήγαν, άγνωστο για ποιο λόγο, οι Τούρκοι κτύπησαν το Μιχάλη και τον πέταξαν στη νότια πλευρά του βουνού που είναι γκρεμός απότομος, το Φούντος. Ο άλλος Μανδρίτης κατάφερε να φύγει, χωρίς να πει όμως σε κανένα τίποτε.

2. Πάνω από τις **πάγνες** των ζώων, στον τοίχο, είχαν στερεωμένα δοκάρια που έφεραν κυκλικά μεταλλικά εξαρτήματα, **τερτζιέλια**, για να δένουν πάνω τα ζώα.

Την άλλη μέρα το πρωί οι Τούρκοι πήγαν πίσω στο χώρο που άφησαν το Μιχάλη, για να δουν τι έγινε. Βρήκαν το Μιχάλη ζωντανό ακόμα, όμως ανήμπορο. Άρχισε τότε να τους παρακαλεί να τον βοηθήσουν, μια και ήταν φίλοι. Αυτοί όμως τον σκότωσαν και τον έριξαν σε σπήλιο. Ο σπήλιος, ανοικτός προς τα κάτω, έμοιαζε με λάκκο με μικρό στόμιο (υπάρχουν πολλοί τέτοιοι στον Υψαρόβουνο). Έκλεισαν τέλος το στόμιο του σπήλιου με θρουμπί, το οποίο ανανέωναν κάθε μέρα, για να είναι φρέσκο.

Το γεγονός αυτό έγινε γνωστό στον Τούρκο Ιμραημού. Δυο τρεις μέρες μετά το γεγονός παντρευόταν ο Νικόλας (Καφετζής) και στο γάμο βγήκε να χορέψει η γυναίκα του Μιχάλη, μη ξέροντας τίποτα και χωρίς να αναζητήσει το σύζυγό της, μια και συνήθιζε να λείπει για λίγες μέρες στον Άγιο Ιάκωβο.

Σαν την είδε το Ιμραημού να χορεύει μονολόγησε. "Κατερίνα, Κατερίνα, γύρεψε τον άντρα σου τζαι άφης τους χορούς". Τον άκουσαν όμως άλλοι, που ήταν κοντά και με την κουβέντα τους ομολόγησε ότι ήξερε πως σκότωσαν τον άνδρα της Κατερίνας. Για να βρουν το σκοτωμένο έψαχναν οκτώ μέρες. Όταν τελικά τον βρήκαν, τον φόρτωσαν σε **συρίζα** και τον έφεραν στις Μάνδρες για ταφή. Πάλι άγνωστο γιατί, δεν ενδιαφέρθηκε η αστυνομία για το γεγονός αυτό.

2.11) Από τις ευχάριστες συναναστροφές αξίζει να αναφέρουμε ιδιαίτερα το ότι σε όλους σχεδόν τους γάμους των Μανδριτών ήταν καλεσμένοι και Τούρκοι, όπως επίσης σε γάμους Τούρκων ήταν καλεσμένοι Μανδρίτες. Φυσικά στο γάμο έπρεπε, εκτός από το φαγοπότι, να χορέψουν και τους αντίστοιχους χορούς.

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Mandres
Mandres

Maivpay bi 12 yebp. 96
Expiolate
Ropie Diouanti i' Approximate

to support schools under the education law 1895—

Ἡ ἐνορία σου παραμένει ἀλλὰ
τοὺς χυλὸν Μαίτρας ἐπαρκοῦμεν
ὅτι διὰ τὸ εὐσεβεῖς εἶναι
= νὰ μετὰ τὰ ἐντολόμενα ἔργα.

1^η Το γυρίσιον χρηστὴν εἰσέλκε ± 17.0.0 ἐν
τοῦ βοσίου ὅπου ἐξυβίσθη διὰ τὸ νερὸν.
2^η Σφύριον δὲν ἔχοντες καλὰ ἔργον.

Προς το παρόν η μέση βελτίωση
 η εφ' όσον η μέση αλλαγή εννοείται.
 Δύο μετ' ούς εισαγωγών -

My dear George
Mauldous

Γεωργιος Λαββα
αδελφος & καραγιανν.



15. $\frac{4}{3} \frac{46}{96}$

Πιο πάνω φαίνεται η απαντητική επιστολή της κοινοτικής αρχής. Στην πάνω αριστερή γωνιά της επιστολής το σημείωμα του κυβερνητικού υπαλλήλου.

Από το κρατικό αρχείο, SA1 1896

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΜΟΡΦΩΣΗ

Οι παράγοντες που καθορίζουν το μορφωτικό επίπεδο ενός συνόλου είναι γνωστοί. Χωρίς καμιά αμφιβολία πρωταρχικός παράγοντας είναι το σχολείο. Τα περισσότερα προηγούμενα χρόνια, που δεν υπήρχαν τα σημερινά γνωστά μας μέσα πληροφορικής, το σχολείο ήταν ο μοναδικός παράγοντας μόρφωσης, ιδιαίτερα σε μια κοινότητα όπως των Μανδρών με τους λίγους κατοίκους και την κάποια απόσταση από τις πόλεις.

Πριν το 1923 οι δάσκαλοι πληρώνονταν, όπου υπηρετούσαν, με χρήματα από την κοινότητα σαν σύνολο και με κάτι περισσότερο από τους γονείς όσων παιδιών φοιτούσαν. Στις Μάνδρες, επειδή δεν είχαν όλοι οι γονείς τα απαραίτητα αυτά χρήματα, δεν μπορούσε η κοινότητα να εξασφαλίζει κάθε χρόνο δάσκαλο. Σε περίπτωση που δεν έβρισκαν δάσκαλο για τα παιδιά, αναλάμβανε ο ιερέας να τα διδάξει κάπως με τα λίγα γράμματα που ίσως ήξερε, τουλάχιστο σε θέματα εκκλησιαστικά. Σε μερικές περιπτώσεις πάλι ο δάσκαλος που έβρισκαν ήταν "φτηνός", δηλαδή γέρος ή με κάποια προβλήματα, οπότε τα αποτελέσματα ήταν ασήμαντα.

Για οικονομικούς λοιπόν λόγους αρκετά παιδιά δε φοιτούσαν στο σχολείο καθόλου, ενώ τα περισσότερα φοιτούσαν μόνο τα πρώτα δύο τρία χρόνια. Ελάχιστα κατάφεραν να τελειώσουν το σχολείο. Αντίθετα, παιδιά πλούσιων Μανδριτών φοιτούσαν σε σχολεία άλλων χωριών που θεωρούνταν καλύτερα. Έτσι, για παράδειγμα, οι Παναγής Χριστοφή, Γιαννής Γ. Μοσφίλη, Γιώργος Κουτσογιάννης, Χ"Παναγής Χ"Χάμπου φοίτησαν στην Ακανθού, ο Κυριάκος Αδάμου φοίτησε στα Άρδανα και ο Ευθύμιος Νικόλα φοίτησε στη Μηλιά και στον Άγιο Νικόλαο.

Μετά το 1923 οι δάσκαλοι ήταν μισθωτοί της κυβέρνησης και διορίζονταν από αυτή, οπότε η φοίτηση γινόταν χωρίς πολλά έξοδα από τους γονείς. Τώρα πια φοιτούν σχεδόν όλα τα παιδιά και για όλες τις τάξεις.

Παρά το οικονομικό αυτό ξαλάφρωμα, οι γονείς εξακολουθούσαν να αντιμετωπίζουν άλλα οικονομικά προβλήματα και έτσι ο αντίκτυπος επηρέαζε πάλι τα παιδιά. Ένα παράδειγμα του αντίκτυπου της οικονομικής δυσκολίας των γονέων είναι και το εξής: Το 1930 όταν ήταν στην πέμπτη τάξη ο Ανδρέας (Καρεκλάς), επειδή δεν κρατούσε ο πατέρας του λεφτά, βγήκε από το σχολείο για ένα χρόνο και πήγε να εργαστεί στο τσιφλικί του "Παπούτσα" Χαηλή στην Πλουσιά, για να ενισχύσει οικονομικά τον πατέρα του. Ο μισθός ήταν τότε πέντε σελίνια το μήνα, με επί πλέον το φαγητό και κανένα ζευγάρι ποδίνες σαν δώρο.



Ο Σιάλης παίρνει σημειώσεις για το χωριό από τον Καδίουλα.

Άλλος παράγοντας μόρφωσης, άμεσα ή έμμεσα, ήταν και η εκκλησία. Όπως αναφέρθηκε προηγούμενα, ήταν αρκετές οι περιπτώσεις που οι ιερείς αναλάμβαναν το ρόλο του δασκάλου. Μα και η παρακολούθηση των λειτουργιών, τις οποίες πολλοί μάθαιναν καλά, ήταν μια μόρφωση. Τα παλιά χρόνια μάλιστα, σαν μέρος της εκπαίδευσής τους, οι μαθητές λάμβαναν μέρος στη λειτουργία της εκκλησίας. Έτσι, για παράδειγμα, μαθητές μεγάλης τάξης διάβαζαν τον Απόστολο στεκόμενοι στη μέση της εκκλησίας. Μερικοί από αυτούς που θυμούνται είναι οι Γιαννής Σιαλή και Αδάμος Καραγιάννη. Η παρακολούθηση της λειτουργίας ήταν τότε υποχρεωτική και υπήρχε μαθητής υπεύθυνος για να ελέγχει τις παρουσίες. Ο βαθμός του ενδιαφέροντος των μαθητών στο θέμα αυτό επηρέαζε και τότε το δάσκαλο. Από τους δασκάλους π.χ. ο Παύλος ήταν ψάλτης και πολύ καλός.

Το πλήθος των μαθητών ήταν επίσης ένας παράγοντας. Οι Μανδρίτες μαθητές ήταν πάντα λιγοστοί, γιατί και οι κάτοικοι ήταν λίγοι. Ο μικρός αριθμός των μαθητών δεν ευνοούσε χωριστά τμήματα για τις διάφορες τάξεις. Έτσι στον ίδιο χώρο και από ένα δάσκαλο, γίνονταν τα μαθήματα για όλους. Το 1923 οι Μανδρίτες μαθητές του Παντέλη Παντελίδη ήταν όλοι τους περίπου 25, όμως, κατά τους ισχυρισμούς του ίδιου, πολύ φιλομαθείς. Για τους λιγοστούς "κακούς" μαθητές, το "ξύλο" με τη βέργα που προμήθευαν οι ίδιοι, θα διόρθωνε κάπως την κατάσταση. (Δες και στο ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ, σελ. 3, παρ. 9)

Οι δραστηριότητες των μαθητών για μάθηση περιορίζονταν υποχρεωτικά στο σχολείο, γιατί όταν σχολάναν ασχολούνταν με δουλειές της οικογένειας. Ακόμα



Η Α+Β τάξη το 1954 με το δάσκαλο Χ. Καλή.

και το πρωί, πριν πάνε στο σχολείο, έπρεπε να κάμουν και κάποιες δουλειές. Για παράδειγμα, έβγαζαν πέτρες από το χωράφι ή φρόντιζαν τα ζώα κ.ά. Το πρωί, από πολύ νωρίς, η δουλειά συνεχιζόταν εντατικά μέχρι να ακούσουν τα παιδιά την καμπάνα, που ήταν το ρολόι ή το κάλεσμα για το σχολείο. Οι δάσκαλοι έμεναν συνήθως σε σπίτι, που μίσθωνε η κοινότητα, δίπλα από το σχολείο και ανήκε στην εκκλησία ή αν ήταν οικογενειάρχες, ενοικίαζαν σπίτι. Αυτός ήταν θετικός παράγοντας, γιατί τα παιδιά ήταν κάτω από ολοήμερη επιτήρηση του δασκάλου.

Μερικοί Μανδρίτες ασχολούνταν ιδιαίτερα με τα γράμματα, με την άποψη ότι ενδιαφέρονταν να αγοράσουν ή να δανειστούν από άλλους βιβλία, τα οποία διάβαζαν οι ίδιοι ή τα διάβαζαν σε άλλους στο καφενείο. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι από νωρίς οι Μανδρίτες έδωσαν σημασία στα γράμματα και όταν η οικονομική τους κατάσταση το επέτρεψε, μπήκαν και σε ανώτερες σχολές. Έτσι: Εκτός των περιπτώσεων που προαναφέρθηκαν, το 1920 ο Μιχάλης Ευθυμίου παρακολουθεί στο Τρίκωμο μαθήματα Αγγλικής γλώσσας. Λίγο αργότερα πρωτοπορούν σε γυμνάσιο και ανώτερο οι Γιώργος Ν. Καραγιάννη, Σάββας Γ. Καραγιάννη, Ελένη Μοσφίλη, και Σπυρούλα Ευθυμίου, για να ακολουθήσουν πολλοί άλλοι σε γυμνάσια στο Λευκόνοικο, στο Τρίκωμο, στην Αμμόχωστο και σε ανώτερα της Κύπρου και του εξωτερικού. (Δες και στο ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ, σελ. 4, παρ. 10)

Πριν την εισβολή των Τούρκων το 1974, φοιτούσαν στο γυμνάσιο τόσοι μαθητές, ώστε γέμιζε λεωφορείο με επιβάτες - μαθητές για το γυμνάσιο Τρικώμου μόνο. Εκτός από αυτούς αρκετοί άλλοι έμεναν και φοιτούσαν σε γυμνάσιο στην Αμμόχωστο ή το Λευκόνοικο.

Οι Μανδρίτες με τη μόρφωσή τους κατάφεραν να κατακτήσουν, παρά το μικρό τους αριθμό, θέσεις στην κοινωνία του τόπου μας όπως Δικαστή, Αρχιμανδρίτη, Αστυνόμου, ανώτερη διευθυντική θέση στην τράπεζα, καθηγητή Πανεπιστημίου στο εξωτερικό, καθηγητή, δασκάλου κ.ά.

Από τις μορφωτικές δραστηριότητες μπορούμε να αναφέρουμε μερικές, τις εξής:

Από τα έργα του δασκάλου Παντέλη κατά το 1924, ήταν και παραστάσεις θεάτρου με μαθητές. Το θέμα ήταν συνήθως εθνικού περιεχομένου. Μια από τις παραστάσεις αυτές ήλθαν και παρακολούθησαν εξέχουσες προσωπικότητες από την Ακανθού. Μεταξύ αυτών και ο γιατρός Κραμβής.

Τις μέρες των εορτών, θρησκευτικών ή εθνικών, το σχολείο ή οι τοπικές οργανώσεις οργάνωναν θεατρικές παραστάσεις με ανάλογο περιεχόμενο. Τις παραστάσεις αυτές παρακολουθούσε όλο το χωριό, ήταν δε σημαντικό γεγονός.

Γύρω στο 1945, όταν ήταν κοινοτάρχης ο Γεώργιος Σάββα, έγινε προσπάθεια από μερικούς χωριανούς να γίνει μορφωτικός σύλλογος με αρχές κομμουνισμού. Έδειξαν για το θέμα αυτό ενδιαφέρον κάπου τριάντα άτομα, όμως δεν μπόρεσαν να οργανωθούν, γιατί έβαλαν άλλοι εμπόδια μέσω της διοίκησης.



Ο Γιώργος Γιαννάτζιη αστυνομικός, γύρω στα 1900.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΠΟ ΤΗ ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

1) Παροιμίες - Γνωμικά

– Ο Μάης είναι μήνας με μεγάλες μέρες. Παλιά οι άνθρωποι εργάζονταν περισσότερο αυτή την εποχή και έτσι έτρωγαν και πιο πολλές φορές, μέχρι και πέντε κατά τη διάρκεια της ημέρας. Νοούμενου ότι το φαγητό περιλάμβανε πολύ ψωμί, το ξόδευαν γρήγορα, γι'αυτό έλεγαν:

<i>ο Μας ο πεντοφάς</i>	ο Μάης κατά τον οποίο τρώνε πέντε φορές
<i>ο ψωμοκαταλύτης</i>	είναι αιτία να ξοδεύεται το ψωμί

– Ο Μάης είναι μήνας που οι πιθανότητες να κρουολογήσει κάποιος είναι πολύ λίγες. Όταν λοιπόν ένας ήθελε να καταραστεί κάποιον έλεγε:

<i>την κατάρα μου νά 'χείς</i>	να έχεις την κατάρα μου
<i>τζαι τον Μαν να ριάς</i>	και να κρυώνεις το Μάη

– Ο Μάρτης είναι μήνας χωρίς συννεφιάς και επειδή ο ήλιος είναι ακόμα χαμηλά, η έκθεση κάποιου στον ήλιο του προκαλεί μαύρισμα. Επειδή τα παλιά χρόνια τις γυναίκες τις ήθελαν άσπρες, έλεγαν:

<i>από χεί κόρην όμορφην</i>	'Όποιος έχει όμορφη κόρη
<i>το Μάρτην εν την δείχνει</i>	το Μάρτη την έχει κρυμμένη

– Πριν χρόνια, όταν ακόμα η ιατρική δεν είχε τα σημερινά αποτελέσματα, οι ασθένειες ήταν πολύ μεταδοτικές. Θεωρούσαν λοιπόν βέβαιο ότι, αν αρρωστήσει ο γείτονας κάποιου, θα αρρωστήσει και ο ίδιος, ώστε έπρεπε να φροντίσει για φάρμακα.

<i>αντάν ψωρκάσει ο γείτοσ σου</i>	όταν αρρωστήσει ο γείτονάς σου
<i>τζι εσου βοτάνι γύρευκε</i>	φρόντισε κι εσύ για φάρμακα

– Σε χώρους όπου ο κόσμος ήταν λιγοστός, ο καθένας ενδιαφερόταν για τους γύρω του, έτσι ο γείτονας ήταν σε πολλά θέματα ρυθμιστικός παράγοντας τόσο, που έλεγαν:

<i>α' θέλει ο γείτοσ σου</i>	αν θέλει ο γείτονάς σου
<i>παντρεύεις το παιδί σου</i>	μπορείς να παντρεύεις το παιδί σου

– Επίσης

*ο κακός γρόνος πάει
μα ο κακός γείτοσ έμ' πάει*

– Οι γεωργοί φύτευαν διάφορα **μποστανικά** για οικογενειακή κατανάλωση, γι' αυτό και η παραγωγή ήταν λιγοστή. Κάποτε όμως τύχαινε να τους τα κλέψουν, ενώ ήταν ακόμη άγουρα, γι' αυτό έλεγαν:

*ο αωρατής έφαεν
τζ' ο τελειωτής έν έφαεν*

που σημαίνει ότι εκείνος που τα τρώγει άγουρα πρόλαβε να φάει, ενώ εκείνος που τα περιμένει να ωριμάσουν δεν πρόλαβε.

– Ο καλός γεωργός φρόντιζε να έχει **ζευκάρι** (ζευγάρι βόδια), αρσενικό και θηλυκό, ώστε να του κάνουν δαμάλια και να τα μεγαλώνει ο ίδιος. Τότε θα τα εκπαίδευε όπως ήθελε και θα ήταν πιο υπάκουα σ' αυτόν και πιο ήμερα. Έλεγαν λοιπόν:

*Βούιν που την βουελιά σου
τζ'αι παίν που την καρκιά σου.*

Δυο σχετικά παραδείγματα είναι και τα πιο κάτω:

Η Δέσποινα Χ"Παναγή, όταν ήταν μικρή, δεν ήθελε να πηγαίνει στο χωράφι πεζή, γι' αυτό έβαλε στόχο της και μέρεψε ταυρί που την κουβαλούσε, μετά δε που μεγάλωσε, το φόρτωναν διάφορα αναγκαία για το χωράφι.

Ο Μιχάλης Ευθυμίου εκπαίδευσε βόδι να κρατά σωστά τη γραμμή κατά το όργωμα χωρίς καθοδήγηση, τόσο καλά, που ο ίδιος ακολουθούσε σπέρνοντας. Όταν το είδε ο γείτονας, με λίγη δόση ζήλειας του είπε: "Εμαθές το γράμματα".

– Όταν οι φτωχοί δεν είχαν φαγητό, για παρηγοριά έλεγαν μεταξύ τους:

*ο άρκος έφ'αν τζ'ι έβρασεν
ο φτωχός έφ'αν τζ'ι ερίασεν
ο άρκος εποξύλωσεν
τζ'ι ο φτωχός εγλύτωσεν*

δηλαδή, ο πλούσιος έφαγε τόσο καλά που ζεστάθηκε, ενώ ο φτωχός έφαγε τόσο λίγο που κρύωσε. Όμως ο πλούσιος πέθανε, ενώ ο φτωχός όχι.

– Τη μεγάλη περίοδο των χρόνων που ο άνθρωπος χρησιμοποιούσε τα ξύλα για παραγωγή ενέργειας, κανένα σπιτικό δεν μπορούσε να λειτουργήσει χωρίς αυτά. Υπήρχαν όμως άτομα, που είτε από αμέλεια είτε από τεμπελιά, δε φρόντιζαν να εφοδιαστούν έγκαιρα με ξύλα. Έτρεχαν λοιπόν να "δανειστούν" από άλλους, συνήθως καλόβολους ανθρώπους. Κατά την παράδοση, μια τέτοια καλόβολη γυναίκα ήταν κάποτε η παπαδιά. Ο παπάς δεν προλάβαινε να φέρνει ξύλα στο σπίτι. Η παπαδιά έλεγε σε όποιο της ζητούσε "πιάσε μάνα μου όσα θέλεις" και τα ξόδευε. Πολλές φορές της εξήγησε ο παπάς πόσο δύσκολο ήταν να κουβαλά τα ξύλα, όμως η παπαδιά δεν άκουε. Σκέφτηκε λοιπόν ο παπάς και την πήρε μια μέρα να τον βοηθήσει να φέρουν ξύλα. Κατάκοπη ακόμα την επόμενη μέρα η παπαδιά δέχτηκε την επίσκεψη της γειτόνισσας που, όταν της ζήτησε ξύλα, της απάντησε "εν έχει μάνα μου. Τούτα εν της παπαθικιάς τα ξύλα".

– Η αξία της γεωργικής παραγωγής εκτιμάται ως εξής:

Κάποιος που είχε χρυσό αμάξι, μιλώντας με ένα **ρεσπέρη** (γεωργό) τον ρώτησε πόσο εκτιμά το αμάξι του. Ο ρεσπέρης τότε του απάντησε:

*"αν κάμει ο Μάρτης θκυο νερά
τζιούλλος ο Απρίλλης ένα
τζ'αι δόξει τζ'αι του Μα
τζ'αι μιλλοψιχαΐσει
αξίζει το γρουσάμαξο
τζ'αι τον αμαξηλάτη",*

δηλαδή με λίγες βροχές το Μάρτη, λιγότερες τον Απρίλη και λίγες σταγόνες το Μάη, η γεωργική παραγωγή έχει περισσότερη αξία όχι μόνο από αυτή του χρυσού αμαξιού, αλλά και την αξία του οδηγού επιπρόσθετα.

– *Α που πεινά, ψουμιά χωρεί* (χωρεί αντί θωρεί)
τζ'ι απού λιμάσσει, πίττες

δηλ. όποιος πεινά οραματίζεται ψωμιά, εκείνος όμως που πεινά πολύ και βιάζεται άρα να φάει γρήγορα, οραματίζεται πίττες, γιατί οι πίττες μπορούν να γίνουν από το αλεύρι σε λίγα λεπτά.

– Ο γεωργός έκασεν να φάει
τζί οψίμισεν ο σπόρος

δηλ. την εποχή της σποράς η εργασία δε χωρεί καθυστέρηση, ούτε όσο να φάει ο γεωργός.

– Όποιος μισά τα κάρταμα | κάρταμα = φυτό που μοιάζει με
στα γένια του βλαστούσι | μαϊντανό και είναι ορεκτικό.

δηλ. ό,τι δε μας αρέσει το βρίσκουμε μπροστά μας.

– Κάποια φορά την περίοδο των αλωνισμάτων ετοιμάστηκε ο **σωρός** και περίμεναν να φυσήσει νότιος άνεμος, για να **παρανεμίσουν** το σιτάρι. Μεταξύ των άλλων περίμενε τον άνεμο και η οικογένεια Χ"Λιάση. Ενώ λοιπόν περίμεναν, η Φωτεινή, σύζυγος του Χ"Λιάση, πήγε στην περιοχή Τζιεφαλές στην Ακανθού, να φέρει **αππίθκια** (άγρια αχλάδια), αλλά άργησε. Στο μεταξύ, μέχρι να επιστρέψει, φύσηξε νότιος άνεμος και άρχισαν εντατικά τη δουλειά. Όταν επέστρεψε η Φωτεινή, φώναξε στο γιο της "έλα Νικολή μου να φάεις αππίθκια" και πήρε την απάντηση "εξαπόλυσε το σωρό τζί επής εις τ' αππίθκια ;". Από τότε οι Μανδρίτες έλεγαν για όποιον έκανε άλλα από αυτά που έπρεπε: "*εξαπόλυσε τον σωρό τζί επήεν εις τ' αππίθκια*".

– Φαίνεται ότι οι παλιοί το Σάββατο εργάζονταν μόνο τη μισή μέρα, γιατί όταν ένας ερχόταν να βοηθήσει αλλά δεν εργαζόταν κανονικά ή έφευγε νωρίς, έλεγαν:

*"Μια φορά που ήρταν να μας **τανήσουν**, ευρέθην η μέρα Σάββατο"*.

– Οι παπαδιές μετά τη γιορτή των Φώτων ήταν ιδιαίτερα ευτυχείς και χαρούμενες, μια και τέλειωνε η περίοδος των νηστειών. Όταν λοιπόν ήθελαν να ευχηθούν σε κάποιο να είναι ευτυχισμένος του έλεγαν:

"να χαίρεσαι σαν χαίρουνται
οι παπαθιές τα Φώτα".

– Όταν μια κοπέλλα ήταν όμορφη ή αν ήθελαν να την χαρακτηρίσουν σαν όμορφη έλεγαν:

*"ασπρόπιττα του **τζυθερκιού**, τζαι **τσιίπα** του γαλάτου"*

– Ο Γιάννος ήταν γεωργός με πολλή παραγωγή σε αντίθεση με το Γιάλλιτση, του οποίου η παραγωγή ήταν λιγοστή. Μια μέρα ο Γιάλλιτσης πήγε γρήγορα στο χωράφι του και όταν αργότερα περνούσε ο Γιάννος, θέλησε να τον ειρωνευτεί, ότι άργησε για τη δουλειά, άρα δε θα έχει καλά αποτελέσματα λέγοντάς του "πάεις γλήορα". Ο Γιάννος τότε απάντησε "η **μπάρρα** τα χωρίζει" εννοώντας το εξής. Τη γεωργική παραγωγή τη μετρούσαν με την **αμπούστα**. Για να μην υπερεκχειλίζει το δοχείο, έριχναν το περίσσειμα χρησιμοποιώντας την **μπάρρα**, ένα κομμάτι ξύλο. Εκείνος που χρησιμοποιούσε περισσότερο την μπάρρα είχε περισσότερη παραγωγή, ήταν δηλαδή ένα κριτήριο.

– Αν κάποιος, για δικό του συμφέρον, έκανε πως δεν καταλάβαινε τι του έλεγαν ή τι γινόταν, έλεγαν:

παίζει τον **μίρμιλλο** (ο μίρμιλλος είναι παιχνίδι)

– Για όποιον έκανε πως δεν άκουε τι του έλεγαν, έλεγαν:

"ετσούλλωσεν τ' αυτιά του"

όπως το λένε και για το γαϊδούρι, όταν γυρίζει τα αυτιά του προς τα πίσω και ακουμπά το άνοιγμά τους πάνω στο κεφάλι του, για να μην ακούει.

– Όταν κάποιος έκανε πολύ θόρυβο, έλεγαν "ο ζιζιρος της μερίκας" και εννοούσαν ότι θορυβούσε, όπως ένα είδος τζιτζικιού, που μαζεύεται σε μεγάλο αριθμό στο φυτό μερίκα και συνεχώς κάνει το γνωστό θόρυβο.

– Σε περίπτωση που αρρωστούσε βόδι έλεγαν, "έφαεν **καττουθκιάν** τζι αρρώστησε", υποψιαζόμενοι ότι το κριθάρι που έδιναν σαν τροφή είχε μέσα περιττώματα γάτου. Οι γάτοι συνήθιζαν να αφήνουν τα περιττώματά τους μέσα στο σωρό του κριθαριού.

– Ανάμεσα στις δύσκολες εργασίες ήταν και το φόρτωμα των σακκιών στα ζώα. Σπάνια γινόταν αυτό από ένα άτομο, ώστε θα λέγαμε ότι πάντα γινόταν με τη συνεργασία δύο. Και στην περίπτωση ακόμα που αναλάμβαναν δύο το φόρτωμα, χρειαζόταν κάποια τεχνική, που αγ δεν την ήξεραν και οι δυο ή αν δε συντονίζονταν, πάλι το φόρτωμα ήταν δύσκολο. Η τεχνική στηριζόταν στα εξής. Οι φορτωτές στέκονταν, έχοντας το σακί ανάμεσά τους και βλέποντας προς το ζώο. Κρατώντας μεταξύ τους ανά ένα με τα δυο γειτονικά χέρια, αγκάλιαζαν το σακί από πίσω. Με τα άλλα δυο χέρια έπιαναν τις δυο κάτω γωνίες του σακκιού. Και το σημαντικότερο, πριν σηκώσουν τ'α σακί, το έσπρωχναν και το κρατούσαν έτσι με το **νώμο**, δηλαδή τον ώμο τους. Από τη μέθοδο αυτή της συνεργασίας βγήκε η φράση "νώμο τζαι νώμο" που σήμαινε την αλληλοβοήθεια.

Ο Κώστας Τσαγγάρης λοιπόν, όταν εργαζόταν μόνος με το γαϊδούρι του, του έλεγε "νώμο τζαι νώμο, γαούρι μου, να νεώσουμε τα παιθκιά μας", εννοώντας ότι θα κατάφερναν με τη συνεργασία οι δυο τους, να κερδηθούν τα απαραίτητα, για να μεγαλώσει τα παιδιά του.

– Τα χρόνια που οι γεωργοί φρόντιζαν τη σοδειά τους στ' αλώνια, χρειάζονταν τον απαλό νότιο άνεμο για να χωρίσουν το σιτάρι από το άχυρο, ενώ όταν φυσούσε βόρειος δυνατός άνεμος υποχρεωτικά σταματούσαν, γιατί προκαλούσε ζημιές. Για το λόγο αυτό οι γεωργοί άναβαν κεριά στους Αγίους να τους βοηθήσουν. Όταν λοιπόν ο άνεμος ήταν ευνοϊκός, οι εργάτες δούλευαν κανονικά. Όταν όμως κουράζονταν και ήθελαν να ξεκουραστούν, έλεγαν:

‘Αη Γιώρκη τζι ‘Αη ‘Λία
άνεμον τζαι συντιλία

| ‘Αγιε Γεώργιε και ‘Αγιε Ηλία
| ας φυσήξει άνεμος να έλθει η
| συντέλεια του κόσμου

εννοώντας φυσικά ο άνεμος που θα φυσήξει να είναι τόσο δυνατός, που να μην τους επιτρέπει να συνεχίσουν τη δουλειά τους και επομένως να ξεκουραστούν.

‘Αλλες παροιμίες

- Πε μου τη συντροφικιά σου
να σου πω την αδρωπιά σου
- Κάμε φίλο καλό
να γινείς καλλύττερός του
- Όποιος νεκατώννεται με τα πίτερα
τρων τον οι όρνιχες
- Το πουλλίν το μουττάτο
ο θεός ημπρομουττά το
- Έλα παππού μου
να σου δείξω τ' αμπέλια σου
- Ψουμιά εν έχουμεν
τζαι ρεπάνια γερεύκουμιν

- Απόν είδε βουνά τζ'αι κάστρο
είδεν τον φούρνον τζ'ι εποθαμμάστη
- Μιτσής μιτσής παντρεύτου
για μιτσής καλοηρεύτου
- Μιάλο βούκκο βάλε
τζ'αι μιάλο λόον μέμ' πεις
- Μεν νεελάσεις
τζ'ι εν να νεελαστείς
- Το βολίτζ'ιν πούχ'εις μέσ' το μμάπι σου εν το χωρείς
τζ'αι το δικό μ' αχ'ερούιν χωρείς το (χωρείς αντί θωρείς)
- Κάθε πέτρα
στον τόπον της ε' βαρετή
- Απόν ακούει του γονιού
παραγωνιάς τζ'οιμάται
- Έφαν ο παππούς λεμόνι
τζ'ι εμούθκιασεν τ' αγγόνι

2) Αινίγματα

- Εφτά καλές γειτόνισσες
οι τέσσερις ζυμώννουν
οι θκυο δοξάζουν τον θεό
τζ' η μια παντά τες μούγιες
(Ο γάιδαρος με τα τέσσερα πόδια, τα δυο αυτιά και την ουρά του)
- Βόδι δεν είναι
κέρατα έχει
γάδαρος δεν είναι
σαμάρι φορεί
(το σαλιγκάρι)
- Πέντε δέκα κουβαλούν
τριανταθκυό τσαλαπατούν
ο όφης κατεβάζει
τζ'ι ο φτωχός ηξιπουντζιάζει
(το φαγητό)
- Ένα βαρέλλι γεμάτο τσαππούκια
(το στόμα)
- Τετρακόσια δράμια λάχανα
πό'ναν ππαράν η οκά
πόσους ππαράες πιάννουμεν
- Γεια σου βοσκέ πρωτοβοσκέ των εκατόν προβάτων
Εν είμαι βοσκός πρωτοβοσκός των εκατόν προβάτων
αν είχα όσα έχω τζ'αι τα μισά από 'χω
τζ'αι πέντε τζ'αι πεήντα
είχ'εν νά 'μουν βοσκός πρωτοβοσκός των εκατόν προβάτων
(30)

- Μακρύς μακρύς καλόηρος τζ'αι πίττα η τζιεφαλή του
(φουρνόφτζυαρο)
- Ψηλός ψηλός καλόηρος τζ'αι κόκκαλα εν έχ'ει
(καπνός)
- Κότσινος πύργος πράσινα τζιάμια
αράπηες χορεύουν μέσα στα φυλλοκάρκια
(καρπούζι)

3) Λογοπαίγνιο

Εψές ο ψύλλος έψαλλεν
τζ'η φτείρα καλονάρκαν
τζ'έναν φτωχόν καλοηρίν
αντίερον εδάκκαν
τ' αντίερον στην εκκλησιάν
η εκκλησιά θέλει τζιερίν
το τζιερί στη μέλισσαν
η μέλισσα θέλει φτερόν
το φτερόν εις τον ατόν
ο ατός θέλει λέσιν
το λέσιν στο βοσκόν
ο βοσκός θέλει φιλίν
το φιλίν εις την κοπέλλαν
η κοπέλλα θέλει σκάρπες
οι σκάρπες στον σκαρπάρην
ο σκαρπάρης θέλει τρίχαν
η τρίχα 'ν εις το σόϊρο
ο σόϊρος θέλει κλιττάριν
το κλιττάρι στο γεωργό
ο γεωργός θέλει νερό
το νερό στον ποταμό
ο ποταμός θέλει καθάρισμα
τζ'η κκελλέ του θέλει σπάσμαν.

4) Τραγούδια

- Το 1925 παντρευόταν ο Γιαννής του Φίλιππου. Στο γάμο αυτό ο Μιχάλης Ευθυμίου σχολίασε την τότε μόδα ως εξής:

Χορούν φουστάνια του ταχάμ (χορούν αντί φορούν)
τα 'μμάδκια τους χολιάζουν
χορούν τζ'αι κλάτσες σίαμουέ
τζ'ι αν δεμ πιστεύεις, δίκλα δε
με το κριάς τους μοιάζουν

- Την ημέρα που παντρευόταν ο Κώστας Κουτσόφτα, ο Παύλος (Παυλικκάς) Πάντελα "έκλεψε" (απήγαγε) τη Μαρία Χριστοφή (Γρίστοφα) Αδάμου, ενώ βρισκόταν στο χωράφι. Το βράδυ στο γάμο και πριν ακόμα το μάθει κανένας, ο Παναγής Σταύρου, φίλος του Παύλου, έκαμε την εξής ανακοίνωση:

Εμάθετε 'ντα γίνηκεν
σήμερον μέσ' στα όρη

ο Παυλικκός εμ' πόκλειψεν
του Γρίστοφα την κόρην.

– Κάποιος Τούρκος Ισούφ ήταν αστυνομικός από τον Άγιο Θεόδωρο Καρπασίας και περιπολούσε στις Μάνδρες. Μια χηράτη χωριανή ήθελε τότε το Λιασή Χαμπή Κουτσοχάμπη, που ήταν ελεύθερος και του έκανε τα γλυκά μάτια. Ο Ισούφ θεώρησε καλό να τη συμβουλευτεί, γι' αυτό μια μέρα πέρασε από τη γειτονιά της και της φώναξε "έε χηράτη". "Όρισε", του απαντά. Και εκείνος της λέει, "να χαίρεσαι σαν χαίρουνται οι παπαθικίες" και συνεχίζει:

αδκιαχόρευτα δουλεύεις
τζ'αι του κάκου πολεμάς
τζ'αι το ψάριν που ψαρεύεις
έννενν τρόπος να το φας .

– Ο Δημήτρης (Σημητράς) Μιχαήλ Ρούσου ήταν μια μέρα εργάτης κάπου και κάθισαν να φαν. Επειδή τότε τέτοιες ευκαιρίες δεν ήταν συχνές είπε:

άννοιξε γέρημη τζ'οιλιά
δώκε γυρόν της ράχης
τώρα πουν ξένα τα ψουμιά
τζ'αι βάλε μέσα νά 'χεις.

– Ο Γιαννής Αδάμου τραγούδησε στο γάμο της Κατίνας του Πολύ, για τη μέλλουσα τότε γυναίκα του, που κατοικούσε δίπλα από τα σπίτια της νύφης:

δακά' στην κάτω γειτονιά
έχω τζ'αι 'γιώ να ρίσω
έχω ψιντρήν βασιλιτζιά
τζ'ήρτα να την ποτίσω.

– Η Βασιλού Καραγιάννη έλεγε σε όλους δίστιχα. Για καλωσόρισμα έλεγε:

πού ήσουν τζ'αι εγύριζες
ατέ μου τον από σου
τζ'αι μονογιέ της μάνας σου
τζ'αι καλονήωτός σου;

ή

πού ήσουν τζ'αι εγύριζες
ατέ μου φτερωτέ μου
τζ'αι μονογιέ της μάνας σου
τζ'αι μαυρομούστατζιέ μου;

ή

καλώς τον καλωσόρισεν
το πρόσωπον π' αγάπουν
τζ'αι που πεθύμουν να το δω
στες στράτες που περπάτουν.

Άλλα τραγούδια:

– Να πάεις νύμφη στο καλό
τζ'αι να καλοπεράσεις
την μάνα που σε γέννησε
να μεν την ηξιάσεις.

- Να βκω πάνω στον ουρανόν
να διπλωθώ να κάτσω
να πιάσω πένναν τζ'αι χαρτίν
τα κάλλη σου να γράψω.
- 'Αρρωστος ήμουν βαρετά, πό' ναν πλευρό ππεμένος
τζ'ι ήρτεν η μαυρομμάτα μου, πού 'μουν ερωτευμένος
τζ'ι έδωκε μ' ένα γιατρικό
τζ'ι επέρασε μου το κακόν
τζ'ι εβρέχηκα γιαμμένος.
- Ετσάκκισα το δόντι μου μ' ένα μικρό ρεβύθι
χαρά στ' αμμάθκια του γαμπρού
που θικιάλεξαν τη νύφη.
- Εχτές στην κάτω γειτονιάν εφούρνιζε μια ρούσα
εβούρουν την μέσ' την αυλήν
για να της πάρω 'ναν φιλίν
τζ'ι έφηκεν τα τζ'ι εκρούσαν .
- 'Άλλα ν τα μμάθκια του λαού
τζ'ι άλλα του κουκκουφκιάου
τζ'ι άλλα τα μμάθκια τ' αλουπού
που κάμνει πάου πάου.
- Μάνα μου μεν χουμίζεσαι
του χουμισιού δεν είσαι
ένα χωρκόν καχούμαστέν
τζ'αι ξέρω σε ποιος είσαι.
- Πού πάεις πότσα γυάλλενη
με τ' ασημένιον χ'έρι
που κρυανίσκεις το νερόν
πωρνόν τζ'αι μεσομέριν;
- Η ξενιθκειά με νέωσεν
τζ'αι τα ψουμιά τα ξένα
τζ'ι έκαμα νιότην περισσήν
να καταλιώ για σένα.
- Να 'μουν αντίν της βούχας σου
κλωστή του μακουτζιού σου
πουν να τυλίεις το παννίν
να ντζ'ίζω του βυζιού σου
- Παραλλαγή του τραγουδιού "Πορτοκαλιά του Καραβά"
Στο μ ποταμό τα ρούχα μου
στη χώραν τ' άρματά μου
τζ'αι στον ωραίον Καραβά
η αγαπητικιά μου.

Πορτοκαλιά του Καραβά
μαντορινιά του Γιάφφα
απόψε τα μεσάνυχτα
τ' αγκάλια σου να τά 'χα.

Πορτοκαλιά του Καραβά
μαντορινιά του Γιάφφα
τα θκυο βυζιά του κόρφου σου
στα χέρκα μου να τά 'χα.

Πορτοκαλιά του Καραβά
σ' αφήννω καληνύχτα
Αποσπερίς σε γλέντησα
ε θα 'ρτω άλλην νύχτα.

5) Ονόματα - τοπωνύμια

α) Οι περισσότερες γυναίκες μετά το γάμο τους γίνονταν γνωστές με το όνομα ή το "παρτσούκλι" του συζύγου. π.χ.

Τη σύζυγο του:	φώναζαν:
Χ"Προκόπη	Χ"Προκοπού
Φοίβου	Φοιβού
Αναστάση (Μπέη)	Μπεού
Αντώνη (Καραντώνη)	Καραντωνού
Νικόλα (Κκολή)	Κκολού
Αδάμου (Κόκκου)	Κοκκού
Ευθύμιου (Φτύμιου)	Φτυμιάνα
Ανδρέα ('Ικκου)	'Ικκαίνα
Κουτσόφτα	Κουτσοφτού

β) Μερικά τοπωνύμια των Μανδρών, όπως καταγράφηκαν από το Χριστό-δουλο Κουτσογιάννη που ασχολήθηκε παλιά μ' αυτά, είναι τα πιο κάτω:

Βυζατζιά	: Το χώμα είναι σφικτό και γεμάτο πέτρες μεγέθους αυ- γού, "βυζιάτζιες".
Αποθαμμένοι	: Εκεί βρέθηκαν μνήματα.
Λιωτός (ελιωτός)	: Έχει πάρα πολλές ελιές. Πολλές από αυτές είναι πολύ παλιές από την εποχή των Φράγκων με περιφέρεια κορ- μού 8-9 μέτρα. Τέτοιοι κορμοί έχουν κουφάλες και είναι χωρισμένοι σε 4-5 μέρη, έτσι που σε μερικούς χωρεί βό- δι.
Γαλανιές ή Βαλανιές	: Υπάρχουν εκεί βαλανιδιές.
Λαντί	: Παλιά υπήρχε εκεί μικρή λάντα, όπου πότιζαν τις αίγες τους.
Αρκόσυκο	: Υπήρχε μεγάλη αγριοσυκιά.
Γουπιάρκα	: Κουιάδα με μικρά μέρη κλειστά γύρω γύρω (γούππες).
Μαυοκρέμμα	: Έχει μαύρους γκρεμούς.
Λατσία	: Υπήρχαν πηγάδια ξέβαθα που ξεχειλούσαν και το καλο- καίρι.
Μαζερή	: Τόπος γεμάτος με μαζί.
Υψαρόβουνος	: Βουνό με πέτρωμα από το οποίο κάνουν γύψο.
Χαχομηλίτης	: Χώρος γεμάτος χαχομηλιές.

Παγκέρα	: Η ψηλότερη κορφή.
Κατουροπόταμος	: Τμήμα ποταμού στο οποίο οι παλιοί σύχναζαν για ξαλάφρωμα.
Πικρονερό	: Τα περισσότερα καλοκαίρια έτρεχε υφάλμυρο (πικρό) νερό.
Πικροί	: Το νερό εκεί είναι πικρό.
Καμίνα	: Άναβαν εκεί καμίνια.
Σκλοινικού	: Ρυάκι με αροδάφνες και σκλοινίτζια.
Καππαρόβουνος	: Βουνό με πολλές καππαριές.
Καπνερή	: Έκαμαν εκεί καμίνια για την παραγωγή κάρβουνου.
Κότσινες	: Κοκκινογή.

6) Μύθοι

α) Συμβουλή Ευθύμιου προς εγγόνι:

Ήταν κάποτε ένα πλουσιόπαιδο. Όποτε πήγαινε στο καφενείο κερνούσε όλους όσους έβρισκε εκεί και όσους έρχονταν μετά. Οι χωριανοί, όταν αντιλήφθηκαν την καλοσύνη του νέου, άρχισαν να τον εκμεταλλεύονται ζητώντας του κι άλλα κεραστικά ή δανεικά και αγύριστα. Φυσικά όταν φαινόταν από το δρόμο έτρεχαν να τον προϋπαντήσουν, τον καλοκρατούσαν και του έκαναν το φίλο.

Σαν είδε ο πατέρας του πώς ξόδευε τα λεφτά, του φώναξε και του είπε: "Παιδί μου, θα έπρεπε να προσέχεις λίγο πώς ξοδεύεις τα λεφτά σου. Όμως αφού έτσι θέλεις, όταν έλθει η ώρα που δε θα έχεις άλλα πια και οι φίλοι σου δε θα σε ξέρουν και θα θέλεις να φύγεις από αυτή τη ζωή, σε παρακαλώ να κρεμαστείς από τον **τέρτζιελλο** της μεσινής καμάρας του **ηλιακού** μας".

Πέρασαν λίγα χρόνια, ο γέρο πατέρας πέθανε και τα λεφτά του νέου τέλειωσαν. Όταν πήγε την πρώτη μέρα στο καφενείο χωρίς λεφτά και δεν κέρασε κανένα, οι φίλοι καμώθηκαν πως είχαν δουλειά και έφυγαν χωρίς να τον κέρασει κανένας. Την άλλη μέρα μόλις μπήκε στο καφενείο, έστρεψαν όλοι το κεφάλι αλλού και έκαμαν πως δεν τον είδαν. Πέρασαν έτσι λίγες μέρες με τους φίλους να τον αποφεύγουν, οπότε πια συνειδητοποίησε πως όλοι τον φίλευαν πριν, μόνο επειδή κρατούσε λεφτά.

Μη έχοντας λεφτά και κανένα να τον φιλέψει, απελπίστηκε και αποφάσισε να κάμει ό,τι του είπε ο πατέρας του. Πήγε λοιπόν στο σπίτι πέρασε σκονιά από τον **τέρτζιελλο** της μεσινής καμάρας, ανέβηκε σε μια καρέκλα, πέρασε τη θηλιά στο λαιμό του και κλώτσησε την καρέκλα να πέσει. Σαν βρέθηκε στο κενό κρεμασμένος, βγήκε ο **τέρτζιελλος**, έπεσε στο έδαφος και μαζί πάνω στο κεφάλι του χιλιάδες χρυσές λίρες, που ήταν κρυμμένες πίσω από τον **τέρτζιελλο**.

Κατάλαβε τότε ότι ο πατέρας του ήξερε τι θα πάθαινε με τον τρόπο που ζούσε και του ετοίμασε μια ακόμα ευκαιρία για καλύτερη ζωή.

β) Μια φορά πριμ πολλούς τζαιρούς έναν καράβι ήτουν πανέτοιμο να ξεκινήσει για ταξίδι. Εμαχούνταν τζ' εμαχούνταν, μα το καράβιν εν εξεκίναν. Ύστερα που πολλήν σκέψη λαλεί ο καπετάνιος, "ασκοπάτε τζι αν έβρετε θκυο συννύφησες μαζί, θκιώξετε τη μια. Έτσι τζι έγινεν. Μόλις εκατέβηκεν η μια, το καράβιν εξεκίνησεν.

7) Παραδόσεις

α) Στο βόρειο μέρος του μοναστηριού του Τοχνιού υπάρχει ένα αιωνόβιο, γιγάντιο κυπαρίσσι, "ο τεπάρισσος", με περιφέρεια κορμού κάπου πέντε μέτρα και ύψος περίπου τριάντα μέτρα.

Για το κυπαρίσσι αυτό υπάρχει η εξής παράδοση, την οποία μετέδωσε ο χωριανός μας Γεώργιος Σάββα στον ερευνητή Α. Πανάρετο.¹

"Κάποτε μερικοί ξυλοκόποι προσπάθησαν να κόψουν το κυπαρίσσι. Με τα πρώτα κτυπήματα ακούστηκε τρομερός γογγυσμός και από τις πληγές που δημιούργησαν τα τσεκούρια έτρεχε αίμα πολύ. Φοβήθηκαν τότε οι ξυλοκόποι και τρέχοντας έφυγαν, εγκαταλείποντας κάθε προσπάθεια να κόψουν το κυπαρίσσι. Από τότε, και χάρη σ' αυτή την παράδοση, κανένας δεν προσπάθησε ξανά να το κόψει", (σελ. 30-32).

β) Βουναρούι της Κουκκουλλούς : Η παράδοση λέει ότι οι κάτοικοι εκεί φοβούμενοι τους Σαρακηνούς έκρυψαν ένα χαρτζί γεμάτο χρυσαφικά κάτω από μια χονδρή αγριελιά. Άλλη παράδοση λέει ότι εκεί υπάρχει αρχαία στέρνα με συμπυκνωμένη ξηρή κουμανδαρία.



Ο τεπάρισσος (κυπάρισσος) και το μοναστήρι του Τοχνιού. Πιο πίσω η Πλουσιά.

1. Άνθιμου Πανάρετου, "Δεντρολατρεία", Λευκωσία 1969.

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ

ΤΕΧΝΕΣ



Γούφα
Φωτογραφία του 1930, από το αρχείο του μουσείου Medelhavsmuseet Stockholm

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Η αρχιτεκτονική των σπιτιών παρουσιάζει μια εξέλιξη με το χρόνο, έτσι που να έχουμε τελικά πέντε τύπους οικοδομών:

1) Τα πρώτα σπίτια ήταν με μία μόνο μεγάλη κάμαρη, κτισμένα με πέτρες δεμένες μεταξύ τους με άχυροπηλό. (δες φωτογραφία στη σελ. 68) Η σκεπή τους ήταν κατασκευασμένη με **βολίτζια** από κυπαρίσσι στο κάτω μέρος, **άστες** (σχίζες από ξύλο) ή **μάλες** (μεγάλα κλαδιά με φύλλωμα) από κυπαρίσσι ή αροδάφνη πάνω από τα βολίτζια, πάνω από αυτά στρωμένα κλαδιά από μερσίνι, και στο πάνω μέρος επικάλυψη με πηλό από κοννόχωμα ανακατεμένο με άχυρο. Στο **δίχωρο** η σκεπή στηριζόταν σε τρεις συνεχόμενες **νευκές** από ξύλο κυπαρισσιού και αυτές στηρίζονταν σε δυο στύλλους επίσης από κυπαρίσσι.

Στην άκρη της σκεπής ολόγυρα ήταν τα **κρομόκια**, δηλαδή μέρος της σκεπής που στηριζόταν σε μάρμαρο και εξέιχε του τοίχου, με σκοπό να προστατεύει κάπως τους τοίχους από τη βροχή.

Η πρόσοψη της οικοδομής ήταν στα νότιά της, όπου και η αυλή. Επειδή ο τόπος είναι κατηφορικός προς το νότο, η νότια θέση της αυλής βολεύει περισσότερο, διότι έτσι είναι πιο χαμηλά από την οικοδομή. Στην πρόσοψή της η οικοδομή είχε **ηλιακό** που στηριζόταν σε δυο στύλλους. Η νότια θέση του ηλιακού ήταν επίσης βολική, γιατί έτσι ο ηλιακός δέχεται περισσότερο ήλιο το χειμώνα, που χαμηλώνει προς το νότο.

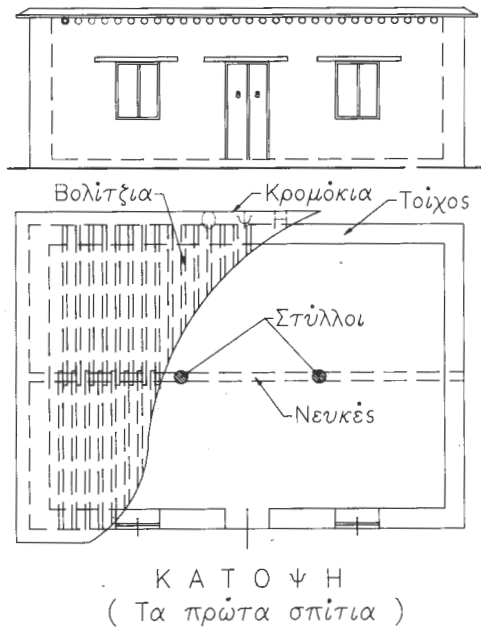
Σε μερικά σπίτια υπήρχε μικρό δωμάτιο, το **σώσπιτο**, προσκολλημένο στο κύριο μέρος, το οποίο είχε πόρτα, που άνοιγε μέσα στη μεγάλη κάμαρη χωρίς κανένα άλλο άνοιγμα, όπως π.χ. παράθυρο ή **αρσέρα**.

Εσωτερικά το πάτωμα ήταν από υλικό παρόμοιο με εκείνο της σκεπής.

Μέσα στο σπίτι υπήρχαν, εκτός των άλλων, **πεζούλα** στη μια γωνιά για τραπέζι ή κρεβάτι και σε άλλη γωνιά η **νισκιά** με τη **τσιμινιά**. Στο χώρο αυτό έμεναν οι άνθρωποι και τα πολύ παλιά χρόνια είχαν και ζώα. Ζώα που έμεναν στον ίδιο χώρο με τους ανθρώπους ήταν αγελάδες ή γαϊδούρια και θεωρούνταν τό πολυτιμότερο από τα υπάρχοντά τους. Αργότερα για τα ζώα κτίζεται χωριστά **στάθλας**, που είχε σε δυο γειτονικές γωνιές **πάγνη** στην κάθε μια τους, με άχυρο για να τρων τα ζώα και ενδιάμεσα αυτών των δυο, πάνω σε **παράπαγνο**, όσο περίπου ένας καναπές επί πλέον άχυρο.

Σπίτια με δύο στύλλους είναι γνωστά:

α) μερικά που τα χάλασαν πριν τον εκτοπισμό.



- απλά : των Ρούσου (πίσω από του Καφετζή) και Γεραδάμου
- με σώσπιτο : των Νικόλα (Νικολάτζη) και Αδάμου (Τζύρκα)

β) μερικά τα οποία υπάρχουν τροποποιημένα σε τύπο που περιγράφεται παρακάτω.

- απλά : των Κκόλα (Χάμπου) και Κκήμητρου
- με σώσπιτο : του Κασιούλα

γ) μερικά που στέκουν μέχρι την εισβολή της Ψύλλας και του Κουτσοφτή

2) Ο επόμενος τύπος βασίζεται στον προηγούμενο με τροποποιήσεις.

Η μεγάλη κάμαρη θα χωριστεί με τοίχο σε δύο, με κύριο σκοπό να ξεχωρίσουν τα ζώα από τους ανθρώπους. Τα δύο τρίτα λειτουργούν σαν **δίχωρο** και είναι για τους ανθρώπους, ενώ το ένα τρίτο, το **μακρινάρι** είναι για τα ζώα ή αποθήκη. Αποθηκεύεται βασικά άχυρο, δηλαδή τροφή των ζώων.

Η στήριξη της στέγης γίνεται με ένα στύλλο και δυο νευκές. Στο νέο σχέδιο το δεύτερο στύλλο του προηγούμενου αντικαθιστά ο διαχωριστικός τοίχος, τη δε τρίτη νευκή η διαφορετική κατεύθυνση των βολιτζιών στο μακρινάρι.

Το μακρινάρι μπορεί να είναι **σώσπιτο** ή να χωριστεί σε δύο, ώστε ένα μέρος του να αποτελέσει "σώσπιτο" και το άλλο να έχει εξωτερική είσοδο.

Σε πολλά σπίτια μέρος του δωματίου έχει μεταξύ του πατώματος και της στέγης ενδιάμεσο χώρισμα - πάτωμα, ώστε σχηματίζεται **σέντε**, χώρος για τη φύλαξη σοδειάς ή ό,τι άλλων αντικειμένων.

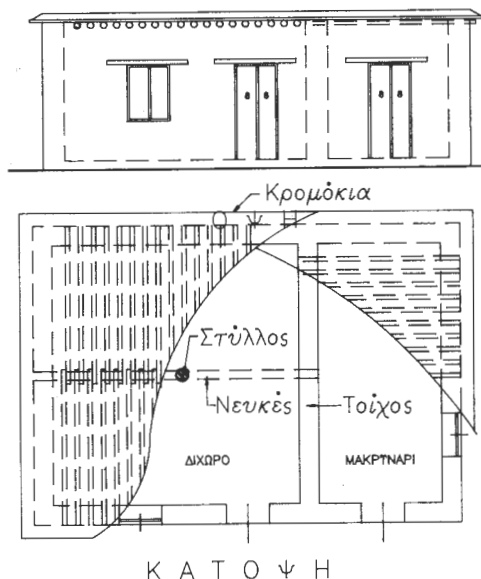
Ο τοίχος κτίζεται ως το ένα μέτρο ύψος με πέτρες και από εκεί και πάνω με πλιθάρι. (δες φωτ. σελ. 68)

Στα πρώτα σπίτια γινόταν **χύλωμα** του τοίχου εσωτερικά ή και εξωτερικά με **ασπρόι**, χαβαρόχωμα (ασβεστόχωμα) ζυμωμένο με **άγνη** (λεπτοκομμένο άχυρο).

Σε σπίτια που κτίστηκαν αργότερα ή και σε υπάρχοντα σπίτια γίνεται εσωτερικό επίχρισμα του τοίχου με ασβεστοπηλό ή γύψο. Κάθε λίγο χρόνο ο τοίχος ασπρίζεται εσωτερικά και εξωτερικά, ανάλογα με το επίχρισμα που υπάρχει, με ασβέστη ή γύψο. Το απαραίτητο υλικό παρήγαγαν οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι από ορυκτό της περιοχής με τη βοήθεια καμινιών. Καμίνια στήνονταν στο Μισοΰφαρι, στον Κακοτρά, στο Σπήλιο του Τσαγγάρη και τα τροφοδοτούσαν με ορυκτό από εκεί.

Για μια περίοδο η ανακαίνιση παλαιών σπιτιών με επίχρισμα στους τοίχους γινόταν ομαδικά και σε συνεργασία μεταξύ ενδιαφερομένων. Έτσι, για το επίχρισμα των τοίχων των σπιτιών τους, τα παιδιά του Ευθύμιου Νικόλα χρειάστηκε να πυρώσουν ορυκτό υλικό σε πέντε καμίνια.

Στα περισσότερα σπίτια υπάρχει και **ανωούι**, κάμαρα κτισμένη πάνω από τις άλλες κάμαρες, στο οποίο ανέβαιναν στις περισσότερες περιπτώσεις, με εξωτερική σκάλα.





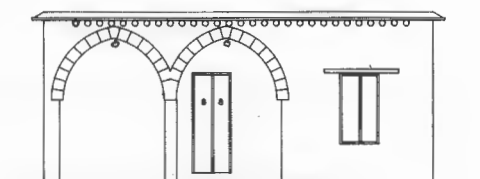
Φωτογραφία του 1930. Σπίτια με ανώι.

Το σπίτι της Κανούς είναι **δίχωρο** με ένα στύλλο.

Το σπίτι του Κυπρή Γ. Καλιά, αργότερα σπίτι του Γιώρκου Κυπρή, που είναι δίπλα από το σπίτι της Κανούς, είναι δίχωρο με ένα στύλλο. Έχει ηλιακό που στηρίζεται σε νευκά. Στον ηλιακό είναι η **νισκιά** με τη **τσιμινιά**. Δίπλα είναι ο στάβλος με το άχυρο και τα ζώα.

Τα σπίτια του Τάκη Ζορπά, που αγόρασε από το Νικόλα Ευθυμίου, είχε ο Πολύς, παππούς του Νικόλα και είναι συγκρότημα με δύο μέρη. Το βόρειο μέρος ήταν πρώτα δίχωρο με ένα στύλλο και δίπλα είχε μακρυνάρι με μια πόρτα μόνο. Το μέρος αυτό χαλάστηκε και κτίστηκε νέο σπίτι με δίσωρα που έχουν καμάρες. Το νότιο μέρος του παλιού συγκροτήματος, που λειτουργούσε για κάποιο διάστημα σαν ελιόμυλος, υπάρχει ακόμα και έχει κάμαρη με ένα στύλλο.

3) Από το 1910 ο νέος τύπος ήταν βασικά ο ίδιος με τον προηγούμενο, με τροποποίηση που αφορά τη στήριξη. Αντί του στύλλου χρησιμοποιείται η κολόνα και αντί των νευκών η καμάρα. Το



Ο Ψ Η



Κ Α Τ Ο Ψ Η



Το σπίτι του Νικόλα Καφετζή.



Τα σπίτια του Σωτήρη Κυπρή (Γιαννή Σιάηλα)

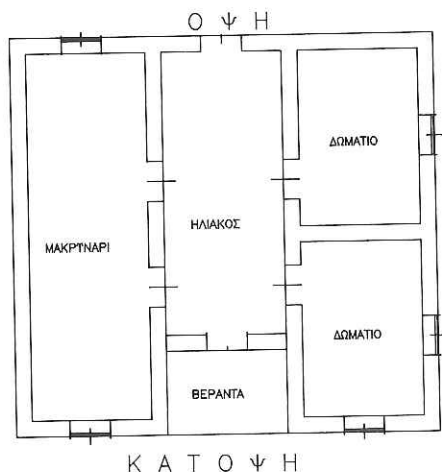
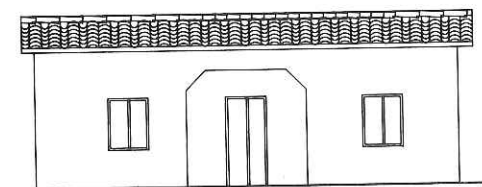
δίχωρο με τον ένα στύλλο αντικαθιστάται από δίχωρο, που έχει μια εσωτερική καμάρα και ο ηλιακός δύο συνεχόμενων δίχωρων έχει τρεις καμάρες. Για μεγαλύτερα σπίτια μπορούν να γίνουν περισσότερα από ένα συνεχόμενα δίχωρα.

Σε σπίτια του προηγούμενου τύπου γίνεται ανακαίνιση με τροποποίηση της στήριξης π.χ. Στο σπίτι του Νικόλα (Καφετζή) προστέθηκαν μετά οι καμάρες.

Τροποποιήσεις - ανακαινίσεις γίνονται και σε σπίτια του νέου τύπου, με τη μετατροπή μέρους του ηλιακού (συνήθως όσο μια καμάρα) σε κλειστό χώρο. Ο νέος κλειστός χώρος είναι συνήθως συνέχεια του σώσπιτου. Π.χ. στο σπίτι του Μιχάλη Ευθυμίου έγινε κουζίνα ένα μέρος του ηλιακού, μεγέθους μιας καμάρας, ενώ στο μέρος που έδωσε της κόρης του Κατίνας έγιναν τρία δωμάτια στη θέση του ηλιακού. Στο σπίτι του Νικόλα Ευθυμίου ηλιακός δυο καμάρων κλείστηκε, ένα μέρος σε **ουτζιάκκι** του καφενείου και σε βοηθητικό δωμάτιο το άλλο.



Τα σπίτια του Πασχάλη Μοσφίλη μετά την Τουρκική εισβολή. (Φωτογραφία Σωματείου «Αγ. Μάμας» Μανδρών)



Σε πολλά σπίτια στη στέγη τοποθετούνται κεραμίδια χολετρωτά που αγόραζαν από το Πραστιό.

Στο πάτωμα τοποθετούνται μάρμαρα της περιοχής. Μάρμαρα έκοβε στον Ύψαρο ο Ιμπραήμης από τον Άγιο Ιάκωβο.

Τελευταίο σπίτι με αυτό τον τύπο κτίστηκε το 1940 το σπίτι του Γιωρκή (Γιωρκιτζίκης) Μοσφίλη.

4) Από το 1923 παρουσιάζεται ο επόμενος τύπος, τα **πόρτια**, εντελώς διαφορετικός από τους προηγούμενους. Καταργούνται οι καμάρες, γίνεται εσωτερικός διαχωρισμός, η σκεπή είναι με δυο κλίσεις και καλύπτεται με κεραμίδια χολετρωτά. Έχει περίγραμμα περίπου τετράγωνο και χωρίζεται σε τρία μέρη. Το κεντρικό και τα δυο πλαϊνά μέρη.

Το κεντρικό μέρος χωρίζεται πάλι σε άλλα δύο. Το μικρότερο από τα δυο, είναι σκεπαστή βεράντα προς το δρόμο, όπου και η είσοδος στο σπίτι. Το με-

γαλύτερο μέρος, ο **ηλιακός**, λειτουργεί σαν το σημερινό χώλ, δηλαδή έχει αριστερά και δεξιά εισόδους προς άλλα δωμάτια. Στον ηλιακό επίσης, απέναντι από την είσοδο του σπιτιού, είναι η έξοδος του στην αυλή.

Πρώτος κτίζει σπίτι με αυτό τον τύπο ο Λούτσιος Κασιούλα το 1923 και ακολουθεί ο Κώστας Κασιούλα το 1938. Σήμερα το συναντούμε να κυριαρχεί στο χώρο από το παλιό σχολείο και κάτω μέχρι τη νότια είσοδο.

5) Από το 1963, με πρώτη την Κατίνα Πολύ, κτίζονται σπίτια σημερινού τύπου, δηλαδή με τοίχους από τούβλα και τaráτσα από μπετόν. Συναντούμε σπίτια με αυτό τον τύπο ανάκατα με τα υπόλοιπα σπίτια, κυρίως όμως στη νότια είσοδο του χωριού.

Σημειώνεται εδώ ότι μέχρι το 1910 το χωριό ήταν κτισμένο ως το παλιό σχολείο.



Τα σπίτια του Αριστοτέλη Τελεβάντου. (πόρτια)



Τα σπίτια του Χαμητή Χ"Παναγή. (πόρτια)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙΚΟΔΟΜΟΙ ΚΑΙ ΥΛΙΚΑ

1) Οικοδόμοι

Ένας από τους βασικούς οικοδόμους του χωριού ήταν ο Τελεβάντος (1878) από τη Λάπηθο. Ήλθε στις Μάνδρες το 1893 σαν βοηθός κάποιου Κάρκα από την Κυθρέα, ο οποίος έκτιζε στις Μάνδρες και σε πολλά άλλα χωριά της περιοχής. Ο Τελεβάντος έκτισε σπίτια, μικρά γεφύρια, δόμες. Κατασκεύασε το μεγάλο λιθάρι του μύλου της εκκλησίας και άλλα μικρότερα π.χ. του μύλου του Σιαλή. Το 1928 έφερε το γιο του τον Αριστοτέλη σαν βοηθό, τον οποίο τελικά πάντρεψε με τη Δέσποινα Πασχάλη Μοσφίλη. Ο Αριστοτέλης πάλι, αρχικά με τον πατέρα του και αργότερα σαν "μάστρος" (μάστορας), έκτισε πολλά σπίτια στο χωριό και στη γύρω περιοχή.

Μερικά από τα σπίτια που έκτισε ο Αριστοτέλης είναι τα σπίτια του Μιχάλη Ευθυμίου το 1936, του Σωτήρη Κυπρή το 1936 και του Γρίστοφα. Έκτισε καμάρες στα σπίτια των Γιωρκή Χάηλου και Χριστόδουλου (Ττόουλου) Σίουλου.

Μεταξύ των νεότερων Μανδριτών οικοδόμων ήταν οι Προκόπης Χρυσοστόμου, Νικόλας Κυριάκου, Κυριάκος Κουδέλλα, Βάσος Γιαννή.

2) Οικοδομικά υλικά

Για να κτίσει το σπίτι του ο Αριστοτέλης, χρησιμοποίησε πέτρες από σκληρή χαβάρα, τις οποίες έκοψε με το **μαρτέλλι** σε σχήμα παραλληλεπίπεδο στο Ξερούρι. Τις πέτρες μετέφεραν με τα γαϊδούρια οι Πιπίος, Κκαράός και Πέτσας προς ένα γρόσι κάθε φορτίο. Οι τοίχοι του σπιτιού έγιναν ολόκληροι με πέτρα.

Σε πολλά σπίτια οι τοίχοι κτίζονταν με θεμελιό, μέχρι και ένα μέτρο ύψος από πέτρα, και ο υπόλοιπος τοίχος με πλιθάρια.

Το πλιθάρι κατασκευάζεται με πηλό σε σχήμα παραλληλεπίπεδο, διαστάσεων περίπου 30 X 45 X 5 εκατοστόμετρα. Στον πηλό δίδεται το σχήμα αυτό, όταν τοποθετηθεί σε **πλιπτοκόπο**, ξύλινο παραλληλεπίπεδο τελάρο χωρισμένο εσωτερικά σε μικρότερα, για δύο ή τέσσερα πλιθάρια.

Ο πηλός κατασκευάζεται με χώμα ποιότητας "κόννου", αργιλώδες, στο οποίο ανακατεύονται άχυρο ή **κόντυλα** και νερό.

Για καλύτερη σύνδεση των υλικών, μετά το ανακάτεμά τους, γίνεται ζύμωμα του μείγματος με τα πόδια (εργασία απόλαυση για τα παιδιά) και αφήνεται το μείγμα για μια μέρα "να ψηθεί". Την επομένη επαναλαμβάνεται το ανακάτεμα και το ζύμωμα, ώσπου να γίνει τέλεια η μείξη, δηλαδή να μην υπάρχουν κουβαράκια χώμα.

Το κατάλληλο χώμα έφερναν από **ζαφτό** (χώρο τον οποίο έσκαβαν) που υπάρχει στο Λαντί και δίπλα στο δρόμο προς το Λαντί, αμέσως μετά το Βουνάρουν του Ττανά.

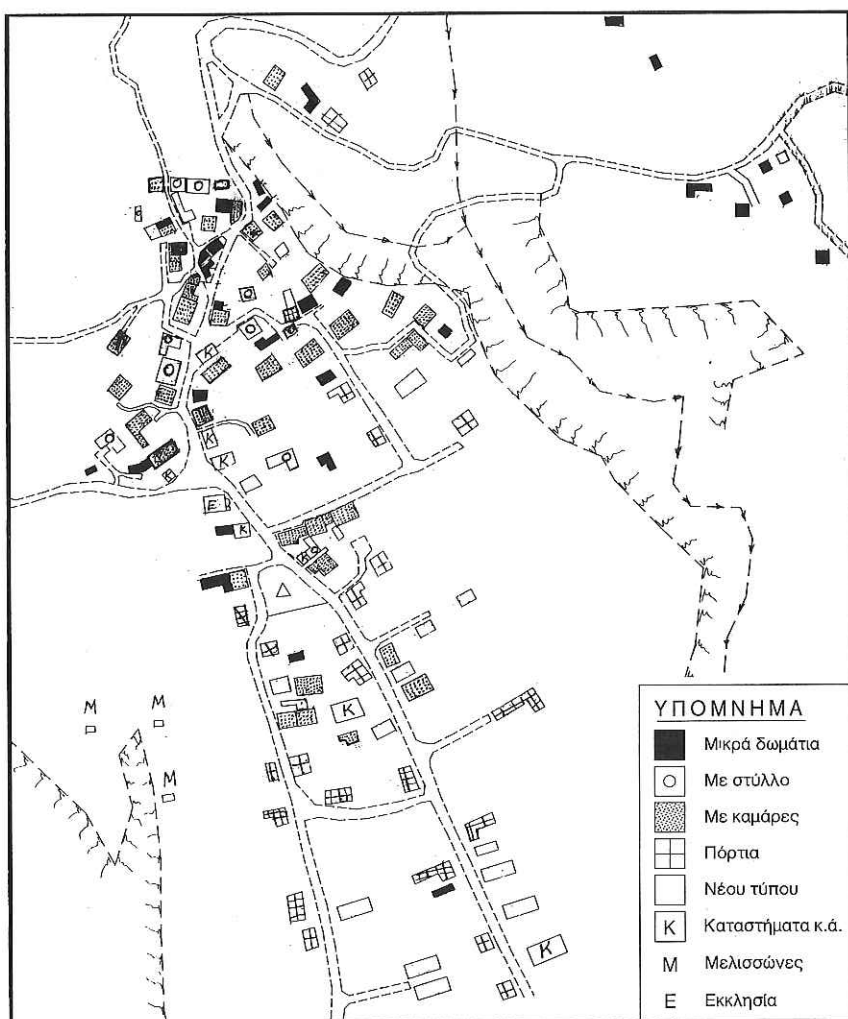
Κατά το κτίσμά τους τα πλιθάρια δένονται μεταξύ τους με πηλό, ίδιο με αυτό που κατασκευάζονται.

Η μέθοδος κατασκευής και δόμησης του πλιθαριού είναι αντιγραφική αυτής, με την οποία κτίζει το χελιδόνι τη φωλιά του. Τα χελιδόνια παίρνουν από λιμνού-

λες μικρά μπαλάκια πηλό, τα οποία τοποθετούν σε σειρές και δένουν μεταξύ τους μπηγόντάς τους, όσο αυτά είναι ακόμα υγρά - μαλακά, πολύ μικρά ξυλαράκια.

Τα "δώματα", δηλαδή το πάνω μέρος της σκεπής, ήταν κατασκευασμένα με πηλό από χώμα κοννώδες, όπως αυτό με το οποίο έφτιαχναν τα πλιθάρια. Κάθε λίγα χρόνια έπρεπε να χλώνεται το δώμα με πηλό ίδιας ποιότητας και κατασκευής, για να κλείουν τυχόν χαραμάδες. Επειδή χρειαζόταν να μεταφέρουν χώμα τακτικά, κάθε σπιτικό είχε για την εργασία αυτή ειδικό δοχείο, τη συρίζα. Η συρίζα είναι κατασκευή με δυο κοφίνια μπλεκτά που ενώνονταν μεταξύ τους κατά το μπλέξιμό τους και την κουβαλούσε γαϊδούρι.

Δομικά υλικά στα σπίτια των Μανδρών ήταν επίσης η άμμος και το τσακίλι, που τα έφερναν από τους ποταμούς της γύρω περιοχής ή από τη θάλασσα.



Χάρτης κατανομής τύπων σπιτιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΕΛΑΙΟΤΡΙΒΕΙΑ

Από τους αρχαίους χρόνους οι κάτοικοι της περιοχής εκμεταλλεύονταν τις ελιές. Επειδή οπωσδήποτε όχι μόνο τις μάζευαν αλλά και τις επεξεργάζονταν, τα ελαιοτριβεία και ελαιοπιεστήρια ήταν απαραίτητα. Γι'αυτό:

α) Συναντούμε απομεινάρια ελαιοτριβείων και ελαιοπιεστηρίων σε διάφορες θέσεις γύρω από το χωριό π.χ. στο Καμίνι, στο Βουνάρι της Κουκκουλλούς, στο Τοχνί, στα Σκουτέλια και στα Πετρερά.

Από τα ευρήματα φαίνεται ότι από τα αρχαία χρόνια το λιώσιμο του καρπού της ελιάς γινόταν με μεγάλους πέτρινους τροχούς **λιχάρκα**, που περιφέρονταν μέσα σε δοχείο, το **σκουτέλλι**. Ο λιωμένος καρπός πιεζόταν με **πρέσα**.

Παλιά όλα τα μέρη της πρέσας ήταν από ξύλο, ακόμα και η τεράστια βίδα, το **ροάνι**, που κινεί τη μια πλευρά της πρέσας. Μέρη της πρέσας ήταν:

- η βάση - πλάκα, από κορμό δέντρου ή από πέτρα **τενιό**
- τα **δίστηλλα**, δύο κατακόρυφα ξύλινα δοκάρια
- η **χαζίρα**, οριζόντιο δοκάρι στηριζόμενο στα δίστηλλα, με τρύπα στο μέσο για να περνά και βιδώνει το ροάνι.
- το **ροάνι**, μεγάλη ξύλινη βίδα με τρύπα στο κάτω άκρο, για να περνά η μανέλλα. Στο κάτω της μέρος ακουμπά σε ξύλινη κινητή πλάκα.
- η **μανέλλα**, ξύλινο λεπτό και κοντό δοκάρι για να περιστρέφει το ροάνι.

Η βάση του πιεστηρίου στο Τοχνί υπάρχει ακόμα και είναι τμήμα από κορμό δέντρου μεγάλης διαμέτρου.

β) Το 1910 λειτουργούσαν δυο ελαιοτριβεία. Ιδιοκτήτης του ενός ήταν ο Μιχαήλ (Σιαλής) Γιαννή και το είχε κτισμένο στην αυλή του. Η πρέσα του ήταν ξύλινη με δυο στύλους. Για το μύλο αυτό κατασκεύασε ο Τελεβάντος δυο λιθάρια, με πέτρα που διάλεξε στην περιοχή των χρυσομηλιών στο Καλάμι. Ο μύλος ξηλώθηκε, όταν παντρεύτηκε ο Γιαννής Σιαλή, για να τροποποιηθούν οι χώροι του σε κάμαρες του σπιτιού.

Το δεύτερο ελαιοτριβείο ανήκε στην εκκλησία του Αγίου Μάμα και ήταν κτισμένο σε κτήμα της εκκλησίας, δίπλα στο σπίτι του Ρούσου. Για τη λειτουργία του ελαιοτριβείου αυτού ο κάθε πελάτης έβαζε τα δικά του ζώα να γυρίζουν το μύλο. Στην αρχή ο μύλος ήταν με μια πέτρα, λιθάρι διαμέτρου περίπου ενός μέτρου. Αργότερα, το 1922, ο Τελεβάντος σμίλεψε στην περιοχή Θκυο Τερατσίες βόρεια του χωριού, λιθάρι διαμέτρου περίπου ενάμιση μέτρου. Για το σμίλημα της μυλόπετρας έστελλε καθημερινά άνθρωπο στο Τρίκωμο να διορθώνει τα εργαλεία, **κουσπιά**, που χαλούσαν την προηγούμενη μέρα. Η μεταφορά του λιθαριού άρχισε με κύλημά του μέσα στον ποταμό Ποταμόλακκο, μέχρι το σπίτι του Κώστα



Λιθάρι ελιόμυλου στο Καμίνι. (Σ. Χατζησάββα «Καταβολές», 1991, σελ. 105).

Κατσικίδη. Ακολούθησε η πολύ ανηφορική μεταφορά του μέχρι το σημερινό δρόμο, στην οποία έλαβαν μέρος όλοι οι κάτοικοι του χωριού, μικροί, μεγάλοι, άνδρες και γυναίκες. Τέλος κύλησε με τη βοήθεια "τιμονιού" (κομμάτι ξύλου που είχε στις δυο άκρες δεμένα σχοινιά) μέχρι το ελαιοτριβείο. Επειδή το νέο λιθάρι ήταν μεγάλο, χρειαζόταν δυνατό ζώο να το γυρίζει, έτσι η εκκλησία αγόρασε μούλα και εργοδόησε άτομο να την οδηγεί και να τη φροντίζει.

γ) Το 1928 ο Ευθύμιος Νικόλα έφερε ελαιοτριβείο από την Ακανθού. Ο μύλος του είχε μια μυλόπετρα, το πιεστήριο ήταν σιδερένιο και έφερε τη σφραγίδα του κατασκευαστή, "Βασιλειάδους εν Πειραιεί", κάποιου Βασιλειάδη από τον Πειραιά, ήταν δηλαδή Ελληνικό. Η πίεση στο πιεστήριο επιτυγχάνετο με μοχλό μεταλλικό, όπως το τιμόνι ποδηλάτου, που το περιέστρεφαν ένα τέταρτο του κύκλου περίπου, μια αριστερά και μια δεξιά.

Μετά ολιγόχρονη λειτουργία του πιο πάνω ελαιοτριβείου, αγοράστηκαν για το μύλο δυο λιθάρια Γαλλικά, για αντικατάσταση του ενός, ώστε το λιώσιμο των ελιών να γίνεται καλύτερα. Για την τοποθέτηση των λιθαριών αυτών ζητήθηκαν οι υπηρεσίες ειδικού τεχνίτη από την Περιστερωνοπηγή, ο οποίος όμως ζήτησε πέντε λίρες, ποσό που θεωρήθηκε υπερβολικό για την εποχή, και έτσι ανέλαβε ο πρωτότοκος Νικόλας να τα τοποθετήσει, γεγονός που πέτυχε.

Οι λιωμένες ελιές τοποθετούνταν μέσα σε **ζεμπίλια**. Τα ζεμπίλια ήταν δοχεία μπλεκτά από τρίχες αίγας, που όταν τα γέμιζαν αποκτούσαν πάχος πέντε περίπου εκατοστόμετρων και τοποθετούνταν το ένα πάνω στο άλλο, σε στήλη, στο πιεστήριο. Τα ζεμπίλια με τη συνεχή χρήση μάζευαν λάδι, που εστερεοποιείτο και γι' αυτό έπρεπε να πλένονται τακτικά. Το πλύσιμο γινόταν στη θάλασσα, όπου τα κτυπούσαν πάνω στους βράχους, ώστε να φύγει η λίγδα. Κάθε Κυριακή λοιπόν έπρεπε να μεταφερθούν από τα παιδιά του ιδιοκτήτη στη Χάραφτη του Τρικώμου για το πλύσιμό τους, που ήταν η δυσκολότερη διαδικασία. Σε τυχερές όμως περιπτώσεις μάζευαν και κανένα χταπόδι που έβγαινε στα ρηχά.

Ό,τι απέμενε μετά την πίεση και αφαίρεση του λαδιού, τα **ζίθανα**, αγόραζαν εταιρείες και παρασκεύαζαν σαπούνια, γνωστά σαν "πράσινα" από το χρώμα που είχαν.

δ) Αργότερα η Συνεργατική του χωριού λειτούργησε πιο σύγχρονο ελαιοτριβείο.



Λιθάρι ελιόμυλου στην Πλουσιά. (Σ. Χατζησάββα «Καταβολές», 1991, Σελ. 105).

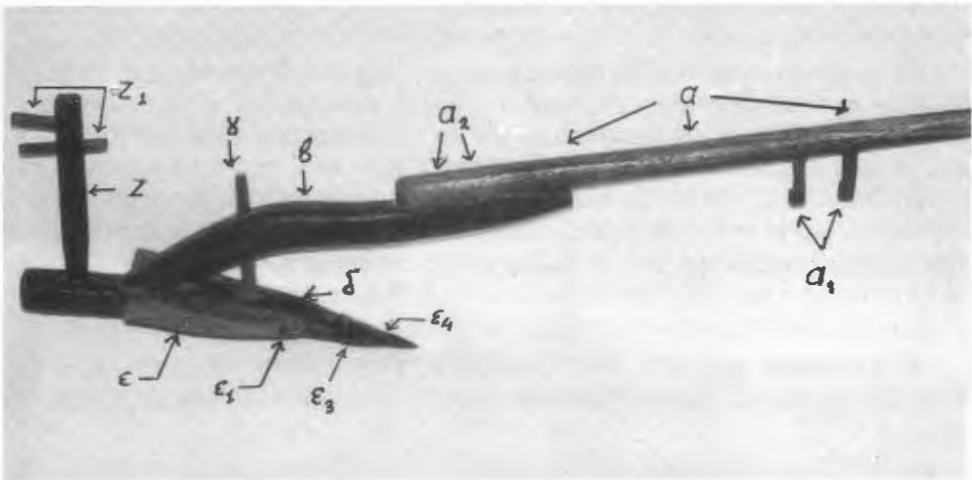
ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

1) Γεωργικά εργαλεία και μηχανές

1.1) Ξυλάλετρο (το)

Ήταν το βασικότερο όργανο για το όργωμα των χωραφιών μέχρι το 1950 περίπου. Μέρη του Ξυλάλετρου ήταν:

- | | |
|-------------------------------|----------------------------------|
| α) αμμάτισμα (το) | ε) φτερά (τα) |
| α1) κορωνίθκια (τα) | ε1) φτερίτζιες (οι) (σιδερένιες) |
| α2) πουρκοί (οι) (σιδερένιοι) | ε2) μεσίτης (ο) |
| β) βούλα (η) | ε3) νιάστρα (η) |
| γ) σπαθερή (η) | ε4) νι (το) |
| γ1) σταυρίν (το) (σιδερένιο) | ζ) πισινός (ο) |
| δ) ποδάρι (το) | ζ1) χέρκα (τα) |



Το Ξυλάλετρο.

Κατασκευαζόταν με ξύλο διαφόρων ποιοτήτων ως εξής :

Το αμμάτισμα από κυπαρίσσι.

Ο πισινός από αοραθκιά ή χαρουπιά ή ελιά.

Τα φτερά από αγριοελιά.

Η βούλα και το ποδάρι από αγριοχαρουπιά ή αγορασμένο περνάρι.

Η σπαθερή από αγριοχαρουπιά ή αγριοελιά.

Το αμμάτισμα, η σπαθερή και ο πισινός έπρεπε να είναι σε ένα επίπεδο, διαφορετικά δε γινόταν καλό όργωμα.

Για βαθύτερο όργωμα, μπορούσε να χαμηλώσει η μύτη με την προσθήκη σφήνας, που συνήθως ήταν **καλλίτζι**. Τη σφήνα τοποθετούσαν στην προς τα μπρος θέση της περιοχής επαφής - ένωσης του αμματίσματος με τη βούλα. Αν τοποθετούσαν τη σφήνα στο προς τα πίσω μέρος της επαφής, είχαν αντίθετα αποτελέσματα.

Η μεταφορά του αλετριού από το σπίτι στο χωράφι και πίσω, γινόταν στηρίζοντάς το πάνω στο ζυό, έτσι ώστε αυτός να είναι ανάμεσα στο ποδάρι, τη σπαθερή και τη βούλα. Το αλέτρι έπρεπε να κρέμεται ανάποδα και το αμμάτισμα να αγγίζει με την κάτω του πλευρά τη γη.

1.2) Σισταρκά (η)

Υπήρχαν δύο ειδών σισταρκές:

α) Κατασκευή με σανίδια μήκους περίπου ενός μέτρου ενωμένα το ένα πλάι στο άλλο, ώστε να σχηματίζουν επίπεδο πλάτους ενός μέτρου περίπου. Πίσω, και στα δυο πλευρά του επιπέδου, ήταν στερεωμένοι δυο πάσσαλοι, οι **πισινόι**, για να κρατά ο γεωργός το σύνολο όρθιο. Στο κάτω μέρος μπροστά έβαζαν δυο γάντζους. Από κάθε γάντζο άρχιζε ένα σχοινί, που δενόταν στο ζυό πάνω στα ζώα, για να τραβούν την κατασκευή τα ζώα.

Η σισταρκά αυτή χρησιμοποιείτο για να μαζεύουν σε σωρό το **μάλωμα**, δηλαδή τα αλεσμένα με τη **βουκάνη** δεμάτια. Κατά τη χρήση της ένα άτομο την κρατά όρθια, κρατώντας την από τους δυο πισινούς, ενώ δεύτερο άτομο, που οδηγεί και τα ζώα, πατά στα δυο σχοινιά κοντά στους γάντζους, για να την κρατά σε επαφή με το έδαφος. Ήταν όργανο αντίστοιχο με το υνί της σημερινής μπουλτόζας.

β) Κατασκευή με κύριο μέρος ένα παλιό βουκανοσάνιδο στο οποίο έβαζαν τρύπα στη μέση. Το βουκανοσάνιδο ήταν ξύλο με διαστάσεις περίπου 40 εκατοστόμετρα πλάτος, ενάμιση μέτρο μήκος και πέντε εκατοστόμετρα πάχος. Από την τρύπα περνούσαν **αμμάτισμα** (δες ξυλάλετρο), ώστε να εξέχει πίσω κάπου 30 εκατοστόμετρα και που έχει στο τέλος του **πισινό**. Συρόταν από ζώο, όπως το ξυλάλετρο. Χρησιμοποιείτο όπως τους εκσκαφείς για τη μεταφορά χώματος κατά το ίσιωμα των χωραφιών.

1.3) Ζυός (ο)

Αντικείμενο ζεύξης του αλετριού σε δυο ζώα. Κατασκευαζόταν με ξύλο από πεύκο. Τα μέρη του ήταν:

- | | |
|-----------------|----------------------|
| α) τζύμπες (οι) | γ) ζεύλες (οι) |
| β) χαράγια (τα) | δ) ζευλοράμματα (τα) |

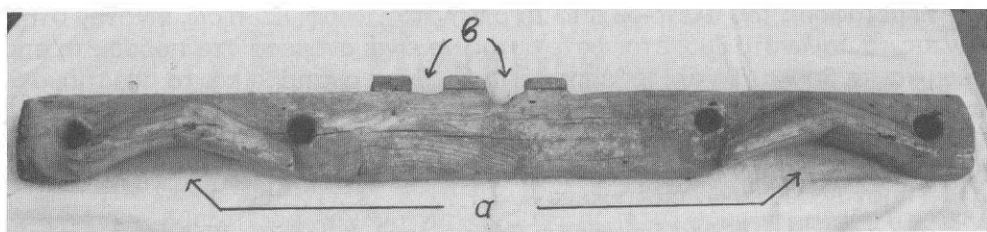
1.4) Ζευλοράμματα (τα)

Πλεκτά σχοινιά από τρίχες αίγας που είχαν στην άκρη, για ομορφιά, **θλόκους** από χρωματιστά ρούχα.

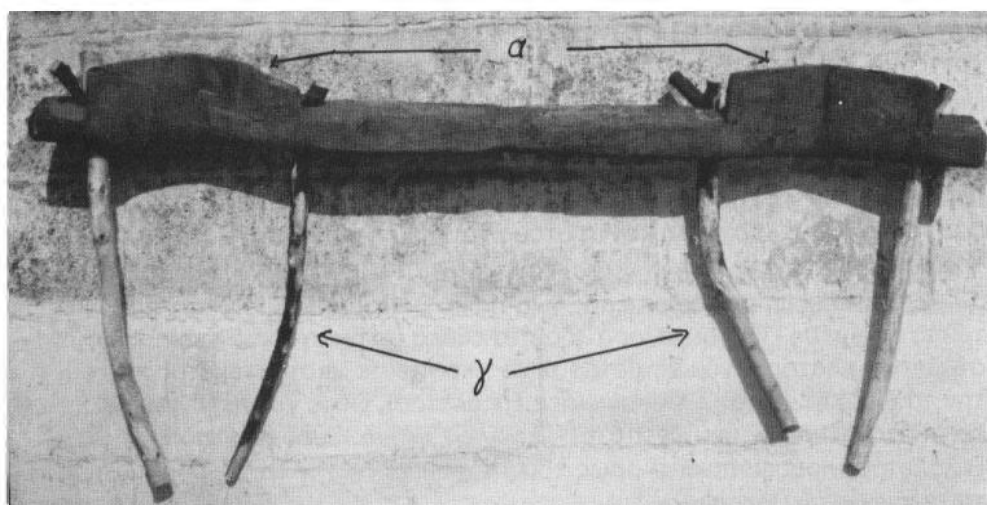
1.5) Λουρικός (ο)

Κατασκευή από δέρμα βοδιού ή για καλύτερη ποιότητα από δέρμα γαϊδάρου. Το δέρμα έκοβαν σε λωρίδες που τις έμπλεκαν μεταξύ τους όπως τις μπλεξούδες στα μαλλιά. Στη μια άκρη σχημάτιζαν θηλιά, ενώ κοντά στην άλλη άκρη άνοιγαν τρύπα, για να περάσει από μέσα το **λουρικόξυλο**.

Τον χρησιμοποιούσαν για το δέσιμο του αλετριού στο **ζυό**, ως εξής. Τοποθετούσαν την άκρη του αμμάτισματος του αλετριού έτσι ώστε τα **κορωνίθκια** να είναι κάτω από το ζυό. Αν η θηλιά του λουρικού ήταν πάνω από το δεξί **χαράγι**, τότε ο λουρικός περνούσε, από τα μπρος του ζυού, κάτω από το αμμάτισμα μεταξύ των κορωνιθκιών και πάλι από τα μπρος του ζυού περνούσε από το αριστερό χαράγι από πάνω και προς τα πίσω του ζυού. Στη συνέχεια, στην πίσω όμως τώρα πλευρά του ζυού, περνούσε πάλι κάτω από το αμμάτισμα μεταξύ των κορωνιθκιών για



Ο Ζυός (Κάτοψη)



Ο Ζυός (Πρόσοψη)

να φτάσει τέλος η άκρη του λουρικού τη θηλειά του. Η άκρη του λουρικού περνούσε μέσα από τη θηλειά του και, για να μη μπορεί να βγει πίσω, άνοιγαν σε βολική θέση τρύπα στο λουρικό, από την οποία περνούσαν ξύλο, το **λουρικόξυλο**.

Αν κατά τη στήριξη ο λουρικός ήταν χαλαρός ή σφικτά δεμένος επηρέαζε το όργωμα. Έτσι με χαλαρό δέσιμο η μύτη του υνιού του αλετριού χαμηλώνει, **τξ'ιεντρώνει** και γίνεται βαθύτερο όργωμα, ενώ για επιπόλαιο όργωμα έπρεπε το αλέτρι να **ψαρύνει**, δηλαδή να ανασηκωθεί η μύτη, ώστε το δέσιμο να γίνει λιγότερο χαλαρό.

Σε περίπτωση που γινόταν όργωμα μαλακών χωραφιών, η στήριξη του αλετριού γινόταν στο δεύτερο από την άκρη κορωνί και έτσι η μύτη του υνιού ανασηκωνόταν. Αντίθετα για βαθύ όργωμα έπρεπε να χαμηλώσει η μύτη και η στήριξη γινόταν στο πρώτο από την άκρη κορωνί.

Σε περίπτωση που το ένα ζώο (βόδι) ήταν πιο δυνατό από το άλλο, τότε του φόρτωναν περισσότερο μερίδιο μετακινώντας τη στήριξη του αλετριού στο πλησιέστερο προς το ζώο χαράγι, **χαράγιασμα του βου**.

1.6) Κάτσουνας (ο)

Είναι χονδρό κυλινδρικό ξύλο, από στυρατζιά ή κυπαρίσσι ή αγριοχαρουπιά, με **ξιουφάρα**, σιδερένια λεπτή κατασκευή σε σχήμα ορθογώνιου γάντζου στην άκρη. Χρησιμοποιείτο για το ξύσιμο του πηλού από το αλέτρι και ιδιαίτερα από το

υνί ή σαν κλειδί για το ξεβίδωμα των **πουρκών** που ενώνουν το **αμμάτισμα** με τη **θούλα**, όποτε χρειαζόταν ρύθμιση του αλετριού.

1.7) Κατσούνι (το)

Κατσούνι είναι κομμάτι κλαδιού κυλινδρικό σαν παλούκι, που έχει στην άκρη του μέρος από παρακλάδι, ώστε να σχηματίζει γάντζο. Χρησίμευε σαν γάντζος.

1.8) Πισσορόγι (το)

Για να υποχρεώσουν οι βοσκοί τα ρίφια να **ποκόψουν**, δηλαδή να σταματήσουν να βυζάνουν γάλα από τη μητέρα τους, τύλιγαν τις ρόγες των μαστών της μάνας αίγας με ειδική κατασκευή από ύφασμα, τρίχες και πίσσα.

Η κατασκευή αυτή γινόταν με ύφασμα κομμένο σε σχήμα κορδέλας, την οποία άλειφαν με πίσσα από πεύκο για να κολλά. Σε μια θέση του υφάσματος κολλούσαν πάλι με την πίσσα τρίχες της αίγας, έτσι ώστε να προεξέχουν. Την κορδέλα αυτή περιτύλιγαν στη ρόγα των μαστών της αίγας, με τις τρίχες πάλι να προεξέχουν. Όταν δοκίμαζε το ρίφι να βυζάξει, το τσιμπούσαν οι τρίχες και αυτό ενοχλείτο και έφευγε.

Την πίσσα του πεύκου μάζευαν οι βοσκοί με τον εξής τρόπο: Έβρισκαν πεύκο κάπως πλαγιστό και χάραζαν την προς τα πάνω επιφάνεια του κορμού, ώστε να σχηματιστεί αυλάκι. Όταν έβγαине η πίσσα, κυλούσε μέσα στο αυλάκι προς τη βάση του κορμού, όπου σχημάτιζαν από πριν μικρό βαθούλωμα, για να μαζεύεται η πίσσα. Όταν τύχαινε να περάσουν από εκεί, σήκωναν όση πίσσα έβρισκαν μαζεμένη.

Στο βουνό, βορειοανατολικά του χωριού, υπάρχει περιοχή με το όνομα "Πεύκος της πίσσας" γιατί υπήρχε εκεί πεύκος από τον οποίο μάζευαν πίσσα.

2) Χρειώδη του σπιτιού

2.1) Καρέκλα

Τελευταίος Μανδρίτης **τσαεράς** ή "καρεκλάς", δηλαδή κατασκευαστής καρεκλών, είναι ο Ανδρέας (Καρεκλάς) Νικολή. Άρχισε να ασχολείται με την κατασκευή καρεκλών το 1940, αφού μαθήτευσε κοντά στον πατέρα του και το θείο του Βουκανάρη. Σαν εργαλεία είχε ξινάρι, σβανά, ρουκάνι και σκεπάρνι.

Για να εφοδιαστεί με ξύλα, πήγαινε μαζί με ένα δυο άλλους χωριανούς στο βουνό, μέχρι και τα Βουρνιά στην Καντάρα. Έκοβαν "τσαερόξυλα" (καρεκλόξυλα), που ήταν επιλεγμένα κλαδιά αντρουκλιάς. Μαζί τους είχαν την άδεια του δασοφύλακα ή τον ίδιο το δασοφύλακα. Στον ίδιο τόπο που έκοβαν τα ξύλα, τα **καψάλιζαν** (κάψιμο του φλοιού) και τα σφράγιζε ο δασοφύλακας. Στον δασοφύλακα πλήρωναν, σαν φόρο για το κράτος, 1 γρόσι για ξύλα μιας καρέκλας. Φόρτωναν τα ξύλα στα γαϊδούρια και τα έφερναν στο σπίτι.



Ο Ανδρέας «Καρεκλάς».

Ο Ανδρέας άρχιζε την κατασκευή των καρεκλών από τα χαράματα και τη συνέχιζε μέχρι να "κρεμμάσει στο παλούκι 6 καρέκλες", έστω και αν χρειαζόταν να δουλέψει και βράδυ με φως από τη λάμπα του πετρελαίου.

Το κάθισμα της καρέκλας γινόταν με **τόνο**, λεπτό σχοινί καμωμένο από το φυτό Φλούι, το οποίο κατασκεύαζαν Τουρκάλες στον Άγιο Ιάκωβο και αγόραζε προς 1.5 γρόσι ποσότητα για μια καρέκλα. Τις καρέκλες πωλούσε προς 8 γρόσια τη μια, αφού πρώτα σφραγίζονταν από το δασοφύλακα, σημάδι ότι πληρώθηκε ο φόρος τους.

2.2) Ασκούπα (η)

Κάθισμα που είχαν κοντά στη **νισκιά** (τζάκι), κυρίως για παιδιά. Ήταν κατασκευασμένο από **πετσιά** (δέρμα με τις τρίχες πάνω) κατσικιού, παραγεμισμένο με ρούχα ή άχυρο .

2.3) Κουελιά (η)

Ήταν κομμάτι από το δέρμα προβάτου μαζί με το μαλλί. Αντικείμενο αντίστοιχο των σημερινών χαλιών, το οποίο όμως τοποθετούσαν συνήθως πάνω από το **σάμα** (σαμάρι) του γαϊδουριού, για να κάθονται στα μαλακά.

2.4) Τραπέζι για παιδιά

Παλιά δεν είχαν τραπέζια στο σπίτι ή και όταν είχαν, έβαζαν το φαΐ για τα παιδιά σε πανέρι, που το είχαν πάνω σε ειδική καρέκλα, χωρίς κούμπιστρο ή πάνω σε κοινή καρέκλα, αλλά τοποθετημένη σε θέση πλαγιαστή. (δες φωτ. σελ. 92)

3) Κατασκευές ατομικής χρήσης

3.1) Χολλά (η)

Σκόνη άνθρακα (καπνιά ή μούζη) που παράγεται από λάδι όταν καίγεται ή ακόμη καλύτερα από φύλλο καρυδιού όταν καίγεται. Μαζευόταν πάνω σε υνί που το έβαζαν πάνω από τη φλόγα. Φυλαγόταν σε κομμάτι από καλάμι (από το κάτω μέρος του καλαμιού εκεί που αρχίζει το ρίζωμα και έχει το σχήμα βάζου). Το καλάμι ήταν κομμένο στο πάνω μέρος φάρσα και είχε στο πλευρό τρύπα για να κρεμάζεται. Από το καλάμι μπορούσαν να πάρουν λίγη ποσότητα χολλάς με στενόμακρο ξυλαράκι.

3.2) Τσαγγαροποιΐνα (η)

Υπόδημα που κατασκευαζόταν από ειδικό, τον **τσαγγάρη**, με δέρμα τράγου και είχε σόλα κατασκευασμένη με εισαγόμενο δέρμα.

Κάποτε που ήταν κακοχρονιά και δεν είχε ούτε δέρματα, ο Σάββας Δημήτρη (Κκήμητρου) κατασκεύασε για τα παιδιά του ποδίνες με δέρμα σκύλλου και αποδείχτηκε πολύ ανθεκτικό.

3.3) Τριχιά (η)

Ήταν κατασκευή αντίστοιχη του σημερινού σχοινιού. Κατασκευαζόταν από τις τρίχες των αιγών ως εξής:

Πρώτα κατασκεύαζαν κλωστές. Τις τρίχες των αιγών έκλωθαν σε κάπως χοντρή κλωστή, όπως κλώθεται το βαμβάκι ή το μαλλί, αλλά χρησιμοποιώντας τον **αγρακτά**, είδος αδρακτιού. Δύο ή τρεις κλωστές μαζί τις έκλωθαν σε πιο χονδρή κλωστή με **κατσούνι**, ξύλινο γάντζο. Στην άκρη του κατσουνιού έδεναν τις κλω-

στές και τις έκλωθαν μ' αυτό, κυλώντας το πάνω στο μηρό του ποδιού, με την παλάμη του αντίστοιχου χεριού. Αφού έκλωθαν έτσι ένα τμήμα των κλωστών, το κλωσμένο τμήμα τύλιγαν πάνω στο κατσούνι.

Η τριχιά γινόταν από τρεις χονδρές κλωστές τις οποίες έκλωθαν μαζί. Χρειαζόταν τώρα η συνεργασία τριών ατόμων. Κάθε άτομο κρατούσε ένα κατσούνι που είχε τυλιγμένη κλωστή. Έδεναν και οι τρεις την άκρη της κλωστής τους σε κοινό σημείο, κάπως ψηλά. Τα τρία άτομα στέκονταν κυκλικά, ξετύλιγαν από λίγη κλωστή και έδιναν ο ένας στον άλλο από δεξιά προς τα αριστερά τα κατσούνια τους, ώστε αυτά κινούνταν κυκλικά και οι κλωστές τους κλώθονταν. Στερέωναν το κλωσμένο μέρος ψηλά, ξετύλιγαν άλλο κομμάτι κλωστής από το κατσούνι και η εργασία συνεχιζόταν.

Η τριχιά χρησιμοποιόταν γενικά για δέσιμο, όπως το σχοινί ή π.χ. σαν **ποινοράμματα** για να δένουν τις ποδίνες τους, αλλά και για **μουτταρκές** ή **πέικλο** για να δένουν τα ζώα.

3.4) Αγρακτάς (ο)

Είδος αδρακτιού που χρησιμοποιούσαν για να κλώθουν χοντρές κλωστές από τρίχες προβάτου ή αίγας. Είναι καμωμένο από δυο κομμάτια ξύλου, διαμέ-



Η Δέσποινα Μ. Ευθυμίου χειρίζεται τον αγρακτά.

τρου δύο και μήκους είκοσι περίπου εκατοστομέτρων. Στερεώνονται κάθετα μεταξύ τους, με τρύπα στο κέντρο. Από την τρύπα περνά κάθετα στα άλλα τρίτο, λεπτότερο κομμάτι ξύλου, που λειτουργεί σαν άξονας.

4) Διάφορα

4.1) Βούχες (Γούφες-Βούφες) (οι)

Κατασκευασμένοι λάκκοι στη γη, που χρησιμοποιούσαν για τη φύλαξη σιταριού. Επέλεγαν έδαφος μάλλον κοννώδες (αργιλώδες - υδατοστεγανό) και το έσκαβαν σε βάθος περί τα δύο μέτρα, με τρόπο που να ανοίγει όσο βαθαίνει, ώστε να πάρει σχήμα κολουρου κώνου, με διάμετρο μισού περίπου μέτρου στην είσοδο και δύο μέτρων στη βάση.

Κάθε χρόνο, πριν τη φύλαξη της σοδειάς, **πύρωναν** το χώρο ανάβοντας μέσα ξύλα. Με αυτό τον τρόπο επετύγχαναν το στέγνωμα και την αποστείρωση του εδάφους. Επίσης με το πρώτο πύρωμα τα χώματα του τοιχώματος σχημάτιζαν υλικό σκληρό, όπως περίπου των πήλινων αγγείων.

Όταν φύλαγαν τη σοδειά, κάλυπταν την είσοδο με πέτρα επίπεδη σαν πλάκα, σκέπαζαν το χώρισμα στην επαφή πέτρας - γης με πηλό **χύλωμα**, και άνοιγαν αυλάκι ολόγυρα της εισόδου, για να μαζεύει και απομακρύνει τα νερά της βροχής.

Στα δυτικά του χωριού, κοντά στα σπίτια, υπάρχει περιοχή με το όνομα Βούφες. Περί το 1914 ο Ευθύμιος Νικόλα μαζί με τα παιδιά του καθάρισαν το χώρο από αορατιές, πεύκα, σχοιινιές, σπαλαθιές κ.ά., **μόλωσαν** (γέμισαν με χώμα) πέντε τέτοιες βούχες και μετάρτηψαν το χώρο σε χωράφι.

Στα ανατολικά του χώρου αυτού υπήρχε αλωνούι, ώστε να είναι κοντά στις αποθήκες. Αργότερα όμως οργώθηκε και το αλωνούι, ο δε Μιχάλης Ευθυμίου έκτισε εδώ τον μελισσιώνα του.

4.2) Βούχα (η) (γούφα, βούφα), (αρκαστήρι ή αργαλειός)

Μηχανή κατασκευής υφαντών. Ήταν κατασκευασμένη ως εξής:

Στο έδαφος σκάβεται λάκκος (γούφα), σχεδόν τετράγωνος, με πλευρές ένα επί ένα μέτρο και βάθος μισό μέτρο. Στο έδαφος, κοντά στις τέσσερις γωνιές του λάκκου, φυτεύονται τέσσερις στύλλοι ξύλινοι, διαμέτρου πέντε εκατοστομέτρων περίπου. Οι στύλλοι αυτοί ενώνονται στο πάνω μέρος ανά δύο, αριστερά και δεξιά, με οριζόντιο ξύλο που έχει **χαρακτά**, τρία χαραγμένα σκαλάκια. Πάνω στα δύο οριζόντια ξύλα στερεώνεται κάθετα άλλο οριζόντιο ξύλο, στο οποίο θα στηριχτούν τα καρκά, το χτένι κ.λ.π. Σε κάποια απόσταση μπροστά από το λάκκο, φυτεύονται στο έδαφος δυο μικροί ξύλινοι στύλλοι, που έχουν τρύπα από την οποία περνά οριζόντιο ξύλο σε ύψος λίγων εκατοστομέτρων από το έδαφος, το πισάντι. Πάνω από τη θέση του καθίσματος, στερεώνεται στα **βολίτζια** οριζόντιο ξύλο, η **κάτζιη**. Το κάθισμα είναι μια σακκούλα απλωμένη στο έδαφος.

Παλιά υπήρχαν βούφες σε όλα τα σπίτια των Μανδρών. Γύρω στο 1925 η Κατερίνα, σύζυγος του Ευθυμίου, παράγγειλε και της κατασκεύασαν το πρώτο **αρκαστήρι** στις Μάνδρες. Με τον καιρό καταστρέφονται οι βούχες από τους Μανδρίτες και τη θέση τους παίρνει, όχι πάντα, το αρκαστήρι.

4.3) Καμίνι (το)

Κατασκευή με σκοπό την παρασκευή κάρβουνων. Πρώτα έπρεπε να βρεθούν τα ξύλα. Για το σκοπό αυτό εργάζονταν συνήθως δύο άτομα μαζί, όπου ήθελαν,

μέσα στο δάσος, για δυο τρεις μήνες στον ίδιο τόπο. Εκεί ξέθαβαν **κουζούλες** (αρχή του ριζώματος) σχοινιάς, τόσες όσες να ετοιμάσουν ένα καμίνι.

Ετοιμάζαν μετά το καμίνι ως εξής: Καθόριζαν κυκλικό χώρο και στο κέντρο του έβαζαν θρουμπιά, κλαδιά και ό,τι άλλο εύφλεκτο υλικό. Τις κουζούλες έκαναν στη συνέχεια σωρό γύρω από το εύφλεκτο υλικό, προσέχοντας να μην το σκεπάσουν. Έτσι στο κέντρο του σωρού σχηματιζόταν τρύπα από κάτω ως απάνω με το εύφλεκτο υλικό στον πάτο της τρύπας. Μετά περιτριγύριζαν το σωρό στο κάτω του μέρος με πέτρες, έτσι που άφηναν στην ένωσή τους χαραμάδες, για να αερίζεται το εσωτερικό του σωρού. Ακολούθως σκέπαζαν το υπόλοιπο μέρος του σωρού με ανήθους του πεύκου, σαν σεντόνι. Τους ανήθους σκέπαζαν από πάνω με χώμα, το οποίο έπαιρναν απ' εκεί που έσκαβαν για να βγάλουν τις κουζούλες.

Στη συνέχεια άναβαν το καμίνι ρίχνοντας φωτιά στο εύφλεκτο υλικό από το πάνω μέρος της τρύπας. Μόλις άναβαν τα ξύλα έκλειαν και την τρύπα από πάνω. Η φωτιά απλωνόταν αργά από κάτω προς τα πάνω και από μέσα προς τα έξω. Μόλις έβγαине φλόγα από τις πέτρες ήταν φανερό ότι άναψαν πια όλα τα ξύλα. Έφευγαν τότε τις πέτρες και έβαζαν στη θέση τους χώμα, ώστε να κλείσει ο σωρός αεροστεγώς και να σβήσει η φωτιά. Την επομένη χαλούσαν το σωρό και διάλεγαν τα κάρβουνα. Αν είχε ακόμα μερικά αναμμένα, τα έσβηναν με χώμα.

Η διαδικασία αυτή κρατούσε δυο μέρες περίπου. Όσο ήταν σε ενέργεια το καμίνι έμεναν κοντά και το πρόσεχαν, ενώ ταυτόχρονα έβγαζαν άλλες κουζούλες και ετοιμάζαν άλλο σωρό.

4.4) Καμάρα (η)

Το σχέδιο της καμάρας είναι το ίδιο μια και ο κτίστης ήταν βασικά ο ίδιος. Πρώτος ήταν ο Κάργας, ακολούθησε ο μαθητής του Τελεβάντος και τέλος ο γιος και μαθητής του Τελεβάντου, ο Αριστοτέλης. Το σχέδιο είναι γνωστό σαν "θκυο μινρέλια". **Μουρέλλο** είναι νήμα σταθερού μήκους, του οποίου η μια άκρη



Τα σπία του Χριστόδουλου Γ. Σιόουλου.

είναι σε σταθερή θέση και η άλλη άκρη καθορίζει, όταν είναι το νήμα τεντωμένο, την άκρη της καμάρας, που διαγράφει τόξο.

Το κτίσιμο της καμάρας γίνεται ως εξής: Μετρούν την απόσταση των δυο κολώνων π.χ. ψ , οπότε το κάθε μουρέλλο θα έχει μήκος $\chi=3\psi/5$. Στερεώνουν σανίδι μεταξύ των δυο κολώνων και βάζουν δυο καρφιά σε απόσταση $\omega=2\psi/5$ από κάθε άκρη. Τα δυο αυτά καρφιά είναι οι σταθερές θέσεις των δύο μουρέλλων.

Το μουρέλλο με τη δεξιά σταθερή θέση διαγράφει τόξο, αρχίζοντας από την αριστερή κολώνα προς τα πάνω, ενώ το μουρέλλο με την αριστερά σταθερή θέση διαγράφει τόξο από τη δεξιά κολώνα προς τα πάνω. Σε κάποιο σημείο συναντώνται τα δύο μουρέλλα. Στο σημείο αυτό, που είναι το ψηλότερο της καμάρας, στερεώνεται ο **τέρτζιελλος**.

Σίγουρα το σχέδιο αυτό εφαρμόστηκε και σε άλλες περιοχές, γιατί ο μεν Κάργας έκτιζε και σε άλλες περιοχές, ο δε Τελεβάντος είχε μαθητές και από αλλού π.χ. από το Τρίκωμο.

5) Ρουχισμός

5.1) Είδη ένδυσης

α) Οι άντρες φορούσαν:

- Εσωτερικά, στο κάτω μέρος εσώβρακο μακρύ ως κάτω από τα γόνατα και στο πάνω μέρος, μόνο το χειμώνα, πουκάμισο.
- Εξωτερικά, **ζιμπούνα** στο πάνω μέρος και στο κάτω μέρος **βράκα**.

Τελευταίος από τους ζώντες που εγκατέλειψε τη βράκα, είναι ο Αδάμος Καραγιάννη, ο οποίος και σαν γραμματέας της Συνεργατικής το 1950 πήγαινε στα γραφεία της πόλης με τη βράκα, αποτελώντας θέαμα αξιοπερίεργο με τα έγγραφα στο χέρι.

β) Οι γυναίκες φορούσαν:

- Εσωτερικά, στο κάτω μέρος **βράκα** που έφτανε μέχρι τον αστράγαλο και ολόσωμο μεσοφόρι με μανίκια, μακρύ όπως το φουστάνι.
- Εξωτερικά, φουστάνι που αποτελείτο από φούστα στο κάτω μέρος, η οποία στηριζόταν στο πάνω μέρος με γυναικείο ζιμπούνι. Το ζιμπούνι είχε σχήμα έτσι, που να στηρίζονται και τα στήθη. Πάνω από το ζιμπούνι φορούσαν σάκκο.

Το κεφάλι σκέπαζαν (**εσκωνούνταν**), με **κουρούκλα**, αραιούφασμένο λεπτό μαντήλι, που ήταν άσπρο και το αγόραζαν.

Τις Κυριακές στην εκκλησία και σε άλλες επίσημες στιγμές έβαζαν φορεσιά από ύφασμα της βούφας.

γ) Οι γριές φορούσαν:

- Ό,τι και οι άλλες γυναίκες.
- Επί πλέον, ζώνονταν **φουτά** πάνω από τη φούστα. Ο φουτάς ήταν ρούχο μαύρο σε σχήμα ορθογώνιο από δυο **πετσιά**. Το φουτά ζώνονταν από τη μέση και κάτω από πίσω προς τα μπρος και έδεναν τις δυο πάνω άκρες σε κόμπο, έτσι



Ο Χ' Παναής (1961).



Η Κατερίνα Ευθυμίου με κυριακάτικα.



Η Δέσποινα Μιχάλη φορεί φουστάνι με ζιμπούνι.

που να μένει μπροστά άνοιγμα σε σχήμα Λ.

- Το **σκώμα** ήταν **μαντός**, δηλαδή πυκνούφασμένο παχύ μαντήλι που ήταν μαύρο. Ο επίσημος μαντός είχε στο γύρο **κλόσια**, δέσμες από κλωστές, και στη γωνιά "κλαδί", κεντημένο σχέδιο, ένα είδος που το έλεγαν "μηλιά". Ο μαντός ήταν αγοραστικός.

δ) Τα παιδιά φορούσαν και αυτά ό,τι και οι μεγάλοι, με μικρές διαφορές, π.χ. το ζιμπούνι των παιδιών κούμπωνε πίσω.

ε) Όλοι φορούσαν στα πόδια **τσαγγαροποίνες**, δηλαδή χειροποίητες μπότες από δέρμα αίγας. Τις τσαγγαροποίνες αντικαθιστούσαν τα παπούτσια κατά τις γιορτές και την Κυριακή για την εκκλησία. Τσαγγαροποίνες και παπούτσια φοριούνταν πάντα χωρίς κάλτσες.



Οι αδελφές Μαρία (Μαριέττα) και Ελένη με τα παιδιά τους (1930).



Μανδρίτες με ενδυμασίες του 1930. (Από το μουσείο Medelhavsmuseet STOCKHOLM)

Το ένα ζευγάρι τσαγγαροποιώνων ήταν πολυτέλεια ακόμα και για τους **έχοντες** (πλούσιους) της εποχής εκείνης. Για το λόγο αυτό, όταν βρέχονταν το χειμώνα κατά τη διάρκεια της δουλειάς στο χωράφι, τους έκαναν πρόχειρο στέγνωμα. Το στέγνωμα των τσαγγαροποιώνων γινόταν εξωτερικά, όταν τις έβαζαν κοντά στη φωτιά και εσωτερικά με αναμμένα κάρβουνα, που τα έβαζαν μέσα και τις κουνούσαν ώστε να μη καούν από αυτά.

5.2) Υφάσματα

Όλα σχεδόν τα ενδύματα ράβονταν με πανί που ύφαιναν οι γυναίκες στις βούφες και ήταν βαμβακερά. Για τα περισσότερα υφάσματα αγόραζαν το νήμα, που ήταν κάπως λεπτό. Το ύφασμα όμως με το οποίο έραβαν τις βράκες, το ετοίμαζαν με νήμα που έκλωθαν με το χέρι, οπότε ήταν κάπως πιο χοντρό.

α) Κατασκευή νήματος

Πρώτα δόξευαν το βαμβάκι και μετά το έγνεθαν σε νήμα. Το γνέψιμο γινόταν με το **αδράχτι** ή το **γουλάππι**. Με το αδράχτι έγνεθαν συνήθως όταν ήταν εκτός σπιτιού π.χ. όταν πρόσεχαν τα βόδια στη βοσκή. Με το γουλάππι, οπότε η δουλειά γινόταν και πιο γρήγορα, ασχολούνταν στο σπίτι.

Το γνέψιμο με το γουλάππι γινόταν ως εξής. Με το ένα χέρι γύριζαν το γουλάππι, που έβαζε σε περιστροφή το **ροάνι**. Το ροάνι ήταν άξονας μεταλλικός, πά-

νω στον οποίο βρισκόταν το καρούλι. Στο καρούλι ήταν στερεωμένη η αρχή του βαμβακιού, το οποίο κρατούσαν με το άλλο χέρι και το **λίμιζαν** (άφηναν με τα δυο δάκτυλα να φεύγει λίγο λίγο) κατά μήκος του **ροανιού**. Με την περιστροφή του ροανιού στρίφεται και το νήμα και με το λίκισμα αποκτά γρήγορα μήκος περίπου ως ένα μέτρο. Όταν γινόταν τόσο μακρύ το νήμα, το έφερναν κάθετα στο ροάνι έτσι, που να τυλίγεται στο καρούλι και να σχηματίζει τελικά κουβάρι, το **σαμμούτι**. Ο χρόνος σχηματισμού του σαμμουτιού ήταν ενδεικτικός της γρηγοράδας, γι' αυτό σε περίπτωση καθυστέρησης σε μια δουλειά έλεγαν:

*ένα γρόνο τζι ένα μήνα
έκαμα 'να σαμμούτι νήμα*

Μέρος του νήματος έστελλαν για βαφή με χρώμα μαύρο, ώστε στο υφαντό να δίνεται διχρωμία. Έτσι τα εσώρουχα ήταν λευκά, τα πουκάμισα λευκά με γραμμές μαύρες, η **ζιμπούνα** μαύρη με γραμμές άσπρες και ο **φουτάς** ολόμαυρος.

β) Σχέδια ύφανσης

Το σχέδιο ύφανσης ήταν γνωστό γενικά σαν **Ξόμπλι**. Συνήθως ήταν αποτέλεσμα συνδυασμού άσπρου με μαύρο νήμα. Το άσπρο ήταν το φυσικό χρώμα του νήματος και το μαύρο ήταν νήμα χρωματισμένο. Στα μεταξωτά ήταν συνδυασμός άσπρου νήματος με μετάξι ή και μετάξι χονδρό σε συνδυασμό με μετάξι λεπτό.

Διάφορα Ξόμπλια ήταν:

β.1) Το **αξινάστραφο**

με κλωστή από νήμα. Το **σύρμα** σε αναλογία 4 άσπρο, 2 μαύρο, 1 άσπρο, 1 μαύρο, 1 άσπρο, 1 μαύρο και η ύφανση απλή άσπρη.

β.2) Η γνωστή **αλατζιά**

με κλωστή από νήμα. Το σύρμα σε αναλογία 6 άσπρο, 6 μαύρο και η ύφανση με την ίδια αναλογία όπως το σύρμα.

β.3) Σχέδιο για τις γριές

με κλωστή από νήμα. Το σύρμα σε αναλογία 3 μαύρο, 2 άσπρο και η ύφανση απλή άσπρη.

β.4) Ανδρικό καθημερινό

με κλωστή από νήμα. Το σύρμα σε αναλογία 4 μαύρο, 18 άσπρο και η ύφανση απλή άσπρη.

β.5) Ανδρικό Κυριακής

με κλωστή από νήμα. Το σύρμα σε αναλογία 2 μαύρο, 18 άσπρο και η ύφανση απλή άσπρη.

β.6) Ανδρικό επίσημο

με σύρμα από νήμα κλωστρού άσπρο υφασμένο με μετάξι.

β.7) Ζιμπούνα καθημερινή

με κλωστή από νήμα. Το σύρμα σε αναλογία 3 άσπρο, 18 μαύρο υφασμένο με μαύρο.

γ) Χρήση υφάσματος

γ.1) Για να ραφτεί μια βράκα χρειάζονταν δεκαοκτώ πήχες υφάσμα των οκτώ **πετσιών**, από χοντρό νήμα. Ένα **πετσι** είναι όσο το πλάτος του υφάσματος της βούφας.

- γ.2) Το ζιμπούνι ήταν ραμμένο όπως το πουκάμισο, αλλά φοδραρισμένο εσωτερικά με ύφασμα από μεταχειρισμένο ρούχο. Οι ραφές του ζιμπουνιού σκεπάζονταν με γαϊτάνι για να μη φαίνονται, έτσι ώστε να το φορούν και από την ανάποδη.
- γ.3) Στη γυναικεία βράκα που φορούσαν μεν εσωτερικά, αλλά φαινόταν μικρό μέρος, εκείνο που σκέπαζε τον αστράγαλο, χρησιμοποιούσαν υφαντό με σύρμα σε αναλογία 1 ττίρα, 8 νήμα, **ταϊστό**. Στην επίσημη βράκα που φορούσαν τις Κυριακές και γιορτές, το κάτω μπρος μέρος που φαινόταν, ήταν με ύφασμα μεταξωτό.



Ενδυμασίες του 1931.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΑΞΙΕΣ

α) Αντιστοιχίσεις - μέτρα:

1 σελίνι	= 9 γρόσια
1 κκίλό	= 2 αμπούστες
	= 32 χιλιόγραμμα ρόβι
	= 26 χιλιόγραμμα σιτάρι
	= 21 χιλιόγραμμα κριθάρι Μανδρών
	= 19 χιλιόγραμμα κριθάρι Μεσσαορίας
1 καντάρι	= 180 οκάδες = 230 χιλιόγραμμα
1 μόδιο	= 130 - 160 οκάδες = 160 - 200 χιλιόγραμμα

β) Αξίες

Από τον Κτηματικό κώδικα Αρχιεπισκοπής βρήκαμε τις αξίες διαφόρων υλικών κατά τη χρονιά 1858, που αναφέρθηκαν στην καταγραφή περιουσίας Τοχνιού. (γρ.= γρόσι, οκά = 5/4 κιλά)

ελιές	10 γρ./οκά
μέλι	6 γρ./οκά
κριθάρι	40 γρ./μόδιο (=1γρ./3οκάδες)
σιτάρι	120 γρ./μόδιο (=1γρ./οκά)
άχυρο	10 γρ./σακί
κουδέλλα	40 γρ.
αίγα	30 γρ.
γαϊδούρι	12 ετών, 150 γρ.
γαϊδουρόμυλος	700γρ.

Η αξία των υλικών και της εργασίας για την περίοδο 1925 - 1940 ήταν περίπου σταθερή ως ακολούθως:

1 σκάλα γης = 1/2 - 1 λίρα
Δεντρά σε χωράφι, 5 σελίνια το ένα

Μεροκάματο	= 1 σελίνι
	= 1,25 χιλιόγραμμα κρέας
	= 1,25 χιλιόγραμμα μέλι
	= 1,25 χιλιόγραμμα χαλλούμι
Μεροκάματο κτίστη	= 12 γρόσια
Μεροκάματο καπάλι	= 8 γρόσια (σε προσφορές)
Μεροκάματο πουρκού (βοηθού)	= 2.5 γρόσια
Βόδι	= 5 ως 8 λίρες
Ταυρί	= 12 ως 15 λίρες

Χρονολογικά καταγράφονται τα πιο κάτω:

- 1920 Ο Κκολής 16 ετών, δούλευε "για ένα κομμάτι ψωμί". Πληρωνόταν 5 λίρες το χρόνο και μια "αλλαγή" ρούχα (δηλαδή ένα σύνολο από βράκα, πουκάμισο, ζιμπούνα, ποδίνες).
- 1925 Η εκκλησία πλήρωνε το βοσκό της, (Γιαννής (Ττανάς) και Σπύρος Μιχαήλ (Γιαλλίτση)), 10 λίρες το χρόνο και ήταν υπόχρεοι να βάζουν τις γυναίκες τους να κάμνουν τα χαλλούμια από το γάλα.

- 1925 μπεκάτσα 6 γρόσια
περδίκι 7 γρόσια
λαγός 1 σελίνι
καλό μεροκάματο 1 1/2 σελίνι
άδεια κυνηγιού 10 σελίνια
- 1928 Ο Αριστοτέλης (14 ετών) έπαιρνε 1/2 σελίνι μεροκάματο, με επί πλέον το φαγητό από τον εργοδότη.
Ο Τελεβάντος (μάστρος) έπαιρνε μεροκάματο 1.5 με 2 σελίνια.
4 γρόσια το κιλό το κρέας
- 1930 Μια οικογένεια παράγει δυο καντάρκα χαρούπια που πωλεί προς 5 σελίνια το καντάρι.
Ο καφές κοστίζει 1/2 γρόσι
1 γομάρι ξύλα = 6 ως 9 γρόσια
= 1 κοφίνα άχυρο
= 1 ψωμί
= 1.25 χιλιόγραμμα αλεύρι
= 1 ρέγγα
- 1932 Ο Γεώργιος Σάββα εργάστηκε για ένα χρόνο στο μάστρο του αντί 7 1/2 λιρών, με επί πλέον διαμονή και διατροφή. Στον ένα χρόνο ξόδεψε 2 σελίνια για τα εξής:
Στο καφενείο για καφέ προς μια εικοσάρα (1/2 γρόσι)
για κεριά στην εκκλησία προς μια εικοσάρα τα δυο
και για κούρεμα προς 1 γρόσι κάθε φορά.
- 1935 Με ένα καμίνι ετοιμάζαν κάπου 100 οκάδες κάρβουνα. Επειδή τα πωλούσαν τότε προς 1/2 γρόσι η οκά, μάζευαν 5 σελίνια. Για τόσα κάρβουνα χρειάζονταν κάπου δυο μέρες να κόψουν τα ξύλα, δυο μέρες να προσέχουν το καμίνι και μια μέρα να τα πωλήσουν, δηλαδή έπαιρναν 1 σελίνι μεροκάματο.
- 1940 Ο κλαδευτής έπαιρνε 4 σελίνια την ημέρα και οι βοηθοί 3 σελίνια. Οι Άγγλοι πληρώνουν για κατασκευή στρατιωτικών δρόμων στο Λευκόνειο 30 γρόσια το μεροκάματο. Τον ίδιο χρόνο ο Αριστοτέλης παντρεύτηκε και κρατούσε 10 λίρες, που εθεωρείτο μεγάλο ποσό.
- 1942 Ο Ανδρέας Λούκα έβαλε το κριθάρι της παραγωγής του στην τράπεζα και πήρε 21 λίρες. Από αυτές έδωσε 13 λίρες να αγοράσει σιεράλετρο. Ο Αριστοτέλης, σαν καλός κτίστης, είχε μεροκάματο 5 σελίνια.
- 44-48 Σαν κοινοτάρχης ο Γεώργιος Σάββα είχε έσοδα από τη συμπλήρωση των πιστοποιητικών για την πώληση των ζώων, 1 γρόσι για κάθε ζώο.
- 1950 Το γάλα " Βλάχας" πωλείται προς 1 σελίνι το ένα.
- 1965 Ο οδηγός εκσκαφέα είχε μισθό 9 λίρες τη βδομάδα, ενώ ο εργάτης 6-7 λίρες τη βδομάδα.

Για τις αξίες και συναλλαγές αναφέρονται επίσης τα πιο κάτω:

Οι αγορές **θερσιέ** (επί πιστώσει) ήταν παλιά ιδιαίτερα συνηθισμένο φαινόμενο. Για παράδειγμα, για μια αίγα βάρους 50 κιλών περίπου, που πωλήθηκε προς 0.5 σελίνι το κιλό, εισπράχθηκαν επί τόπου μόνο 10 σελίνια.

Όταν πήγαινε κάποιος και δούλευε για λίγες μέρες σε κάποιον, μπορούσε να παίρνει από το σπίτι του εργοδότη διάφορα τρόφιμα, έτσι στο τέλος από το λογαριασμό αφαιρούσαν από τα μεροκάματα το κόστος των υλικών.

Πριν το 1937 οι κάτοικοι για τις ανάγκες τους κατάφευγαν σε τοκογλύφους στο Τρίκωμο, για δάνεια. Ο τόκος ήταν 12%, όμως οι προφάσεις των δανειστών, με σκοπό να κατάσχουν την περιουσία των δανειζομένων, ήταν πολλές. Και όταν ακόμα οι δανειστές μάζευαν με τα **κάρα** τους τη σοδειά των δανειζομένων, δεν τους δέχονταν παρά μετά από μήνα να κλείσουν το συμβόλαιο, για να "τρέχουν" οι τόκοι. Έτσι ήταν αρκετοί που έχασαν περιουσίες, γιατί βρέθηκαν στην ανάγκη να δανειστούν. Μέσα σε τέτοιες λοιπόν συνθήκες ιδρύεται το 1937 η Συνεργατική Τράπεζα στις Μάνδρες, χωρίς ουσιαστικές καταθέσεις, με όλες όμως τις καλές διαθέσεις για δανεισμό. Ιδρυτικά μέλη ήταν κάπου δέκα Μανδρίτες, πρώτος δε γραμματέας ο Γιαννής Μιχάλη (Σΐαλη). Χώρο στέγασης είχαν το ανώι του σπιτιού του γραμματέα. Το 1947 αναλαμβάνει γραμματέας ο Αδάμος Καραγιάννη.

Αργότερα ιδρύθηκε Συνεργατικό Παντοπωλείο και Συνεργατική Παραγωγών, που διαθέτει δικά της γεωργικά μηχανήματα (τράκτορ, αλωνιστική, αλευρομηχανή, ελαιοτριβείο) με γραμματέα και πάλι τον Αδάμο Καραγιάννη.



Το παλιό σχολείο στο κέντρο του χωριού. Στο βάθος η Αλωνιά (Φωτ. σωματείου Αγ. Μάμας Μανδρών Αμμόχωστου)

ΜΕΡΟΣ ΕΝΝΑΤΟ

ΕΙΣΒΟΛΗ - ΕΚΤΟΠΙΣΜΟΣ

ΕΙΣΒΟΛΗ – ΕΚΤΟΠΙΣΜΟΣ

1) Εισβολή

Το βράδυ της προηγούμενης μέρας από εκείνη της εισβολής, ήλθε αστυνομία και μάζεψε για επιστράτευση μερικούς νέους έφεδρους. Το πρωί όλοι οι έφεδροι κατέβηκαν στο Τρίκωμο, που ήταν το κέντρο επιστράτευσης για την περιοχή. Πήγαν εκεί μερικοί με δικά τους αυτοκίνητα και οι περισσότεροι με τα φορτηγά του χωριού.

Ένας από τους Μανδρίτες, ο Γιαννάκης Μιχάλη (Παρπέρη) Κουτσόφτα ήταν έφεδρος στο 181 τάγμα πεδινού πυροβολικού στο Τρίκωμο. Από την πρώτη μέρα η μονάδα του μεταφέρθηκε στην περιοχή Σιχαρί- Δίκωμο. Στις 22 του μηνός περικυκλώθηκαν από Τούρκους και κτυπήθηκαν πολύ. Ετοιμάστηκαν για υποχώρηση, οπότε ο ίδιος πληγώθηκε στο πόδι, ενώ άλλοι συμμαχητές του συνελήφθησαν αιχμάλωτοι. Εκεί τον είδαν για τελευταία φορά. Από τότε αγνοείται.

Στο χωριό ορίστηκαν δυο σκοπιές και επανδρώθηκαν από τους μη στρατευθέντες, μια στη νότια και μια στη δυτική είσοδο του χωριού. Οι σκοπιές έγιναν για να ελέγχουν μήπως έλθουν Τούρκοι από τα γειτονικά χωριά.

Η τηλεφωνική επικοινωνία διακόπηκε, γινόταν όμως κάποια επικοινωνία με ασύρματο, ο οποίος εγκαταστάθηκε στο οίκημα της ΠΕΚ και ήταν υπό την ευθύνη του Αδάμου Καραγιάννη.

Η συγκοινωνία γινόταν από το βόρειο δρόμο, που περνά από τα Λούματα και τα Άρδανα. Κατά τη διάρκεια της εισβολής επισκέφθηκε το χωριό ο Μεχεμέτης από τον Άγιο Ιάκωβο. Ο Μεχεμέτης, παρά τη συμβουλή των σκοπών να μην μπει στο χωριό, μήπως του επιτεθεί κάποιος, πήγε στο καφενείο, όπου τον δέχτηκαν χωρίς να τον ενοχλήσουν. Κάτω από τέτοιες συνθήκες πέρασαν οι μέρες ως τη δεύτερη εισβολή.

2) Προσφυγοποίηση

Στις 14 Αυγούστου, και αφού ήδη έσπασε η γραμμή της Μιας Μηλιάς, μερικοί χωριανοί έφυγαν, πάλι από το βόρειο δρόμο μέσω Αρδάνων, ενώ οι πολλοί έμειναν με την ελπίδα να προστατευθούν, σε περίπτωση ανάγκης, από τους Τούρκους των γύρω χωριών που θεωρούνταν φίλοι.

3) Εγκλωβισμός - κατοχή - εκτοπισμός

Την εξέλιξη του εγκλωβισμού, της κατοχής και εκτοπισμού του πληθυσμού που έμεινε στο χωριό, περιγράφει σε επιστολή του ο κοινοτάρχης του χωριού, Αδάμος Καραγιάννη. Την επιστολή αυτή έστειλε ο Αδάμος στην κόρη του Μαρία. Το κείμενο της επιστολής παρατίθεται πιο κάτω:

"14/8/74 3μ.μ. με θέλουν στον ασύρματο. Στο κέντρο του χωριού είναι μαζεμένοι οι χωριανοί έτοιμοι να φύγουν. Δεν μπόρεσα να επικοινωνήσω με τον ασύρματο, έτσι πήγα με τον Τάκη Ζορπά στα Άρδανα και βρήκα τον υπεύθυνο του ασυρμάτου. Μου είπαν εκεί ότι όλα τα χωριά εκκενώνονται και αν θέλουμε να φύγουμε κι εμείς. Στην επιστροφή βρήκα άλλους να φεύγουν με αυτοκίνητα και άλλους να πηγαίνουν με τράκτορ στα Χερομύλια, για προστασία από τους βομβαρδισμούς.

15/8 Ο Χαμπής Σιάηλα επέστρεψε από το Παραλίμνι, για να μεταφέρει μερικούς μικρούς. Σαν έφευγε, στο Τρίκωμο, τους έβαλλαν Τούρκοι και έτσι ήλθαν

πίσω στο χωριό. Στο μεταξύ ακούγεται πανδαιμόνιο από τα άρματα μάχης που πλησίαζαν το Τρίκωμο. Βγάλαμε τα κοπάδια έξω στα χωράφια και είδαμε άρματα που πλησίασαν τον 'Αγιο Ιάκωβο και έμειναν εκεί απ' έξω.

16/8 Τούρκοι στρατιώτες από τον 'Αγιο Ιάκωβο βρήκαν τον Πασχάλη. Του είπαν να με φωνάξει να έλθω στο καφενείο και θα έλθει ο Τζεμαλής (Κκεμάλ Καραχασάν) κοινοτάρχης, να κουβεντιάσουμε. Κατά τις 10 το πρωί ήλθαν 2 στρατιώτες μαζί με τον Κκεμάλ, τον Μεχεμέτη κ.ά. 'Εγιναν χειραφίες και ασπασμοί.

Μίλησε ο Κκεμάλ και είπε "ό,τι έγινε έγινε, να μη φοβούμαστε τίποτε, γιατί το χωριό μας δεν πείραξε κανένα Τούρκικο χωριό. Να βάλουμε στα υψώματα πανιά άσπρα, ώστε αν έλθουν γιουρούκκηδες να μην προβούν σε βία. Ο ίδιος θα έρχεται στο χωριό με καλή διάθεση. Να μη φοβούμαστε, εκτός αν ο στρατός ανακαλύψει όπλα ή στρατιώτες".

17/8 Οι Τούρκοι μας έφεραν τούρκικες σημαίες να βάλουμε στο καφενείο και στο σχολείο. Ζήτησαν να σβηστούν τα συνθήματα και να φύγουν, όπου υπάρχουν, φωτογραφίες του Διγενή. 'Εγινε καταγραφή αιγοπροβάτων και μας είπαν να πηγαίνουμε στις δουλειές μας, αλλά όχι μακριά. Τούρκοι ερχόντουσαν στο χωριό μια με δυο φορές την ημέρα.

20/8 10 μ.μ. ήλθε στρατός από το Πλατάνι στο καφενείο. Ζήτησαν μέσω Τουρκοκύπριου διερμηνέα, το μουχτάρη ή άλλη αρχή. Πλησίασα και ο αξιωματικός μου ζήτησε να μαζευτούν όλοι στο καφενείο για καταγραφή και ο στρατός να κάμει έρευνα στα σπίτια. Ενώ είπαν να πάει ένας μαζί τους, για την περίπτωση να υπάρχουν σπίτια κλειδωμένα, άρχισαν τις έρευνες χωρίς να περιμένουν. Από μερικά πρόσωπα πήραν λεφτά και ρολόγια. Καταλάβαμε ότι έψαχναν για χρυσά μάλλον παρά για όπλα. 'Εγινε μεγάλη ακαταστασία. Εκάμαν την καταγραφή μας και μας είπαν "να μη φοβάστε γιατί το χωριό δεν έχει τίποτε εις βάρος του". Από εμάς έγιναν παράπονα για τα χρήματα που πήραν οι στρατιώτες. Ο αξιωματικός ζήτησε από τους στρατιώτες και του έδωσαν 53 λίρες, που ήταν όμως λιγότερα από όσα πήραν. 'Αρχισαν να φεύγουν, όταν διάλεξαν 30 νέους και τους έβαλαν σε αυτοκίνητα, που ήλθαν εκείνη την ώρα. Μέχρι το απόγευμα άφησαν 20 απο τους συλληφθέντες, οι οποίοι ήλθαν στο χωριό.¹ Για τους υπόλοιπους που κρατήθηκαν, πήγαν δυο χωριανοί στον 'Αγιο Ιάκωβο² και βρήκαν αξιωματικό που επικοινωνήσε να μάθει τι γίνεται. Ο αξιωματικός υποσχέθηκε ότι όλα θα παν καλά.

Την επομένη, κατά τις 9 π.μ., ο ίδιος ο διοικητής Πλατανιού έφερε τους κρατούμενους, μαζί με υποσχέσεις συνεργασίας.

22/8 'Εφεραν στο χωριό μας 57 άτομα από τα 'Αρδανα διότι, όπως δικαιολογήθηκαν, Αρδανίτες έλαβαν μέρος σε λεηλασίες στον 'Αγιο Ανδρόνικο.

27/8 Κατά το μεσημέρι ήλθε άτομο, μέλος του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού. Μου έδωσε κατάλογο των κατοίκων που ήμαστε εκεί, 159 άτομα. Το απόγευμα ήλθαν τουρκικά μεταγωγικά αυτοκίνητα και μας είπαν να μας πάρουν στη Γύψου

1. Σύμφωνα με τον Γεώργιο Κουδέλλα, τους συλληφθέντες πήραν στο Πλατάνι και τους έβαλαν σε μικρό δωμάτιο. Το απόγευμα ξεχώρισαν 5-6 άτομα και τα πήραν στο Λευκόνοικο, ενώ τους υπόλοιπους συνόδεψαν ως έξω και τους άφησαν μόνους.

2. Ο Χαμπής Χ"Παναγή αναφέρει ότι ήταν αυτός που πήγε, μαζί με τους Αδάμο Χαμπή (Κκάφα) και Μιλή Χαμπή (Κασιούλα).

για μια δυο μέρες, για να κάνουν εντατικές έρευνες. Εγώ ήμουν στο χωράφι, δεν τους πρόλαβα και έφυγαν. Μείναμε στο χωριό εγώ και άλλοι έξι.

Το πρωί ήλθε ένας στρατιώτης με έναν πολίτη και με ζήτησαν. Μου είπαν να περιμένω να έλθει ο Κκεμάλης. Πιο ύστερα ήλθαν πάλι ένας αστυνομικός με έναν πολίτη, εγώ μάζεψα τους γέρους και μας πήραν μέσω Αγίου Ανδρονίκου, Αγίου Ιακώβου και Λαπάθους στη Γύψου.

Στη Γύψου μας έδωσαν σπίτια, για να μένουν 15-29 άτομα στο καθένα. Οι Γυψιώτες ήταν λίγοι.

1/9 Μας ζήτησαν να συγκεντρωθούμε. Ήλθαν ανώτεροι αξιωματικοί και διάλεξαν 32 νέους και τους πήραν μαζί τους. Πιο ύστερα απολύθηκαν δυο από αυτούς και μας είπαν ότι οι Τούρκοι κράτησαν στο Τζιάδος από την ομάδα τους οκτώ άτομα, από τα οποία οι πέντε ήταν Μανδρίτες. Οι Μανδρίτες που κρατήθηκαν στο Τζιάδος ήταν οι Πασχάλης Μοσφίλη 53 ετών, Φοίβος Καραγιάννη 46 ετών, Γεώργιος Χριστοδούλου 40 ετών, Γιαννής Αδάμου Καραγιάννη 28 ετών και Σωτήρης Χαμπή Χ"Παναγή 26 ετών. Οι άνδρες έμεναν στο σχολείο της Γύψου, ενώ οι γυναίκες σε κατοικίες εκεί γύρω. Έκαναν ανάκριση στους νέους."

Οι πέντε Μανδρίτες που αναφέρει ο Αδάμος Καραγιάννη, ότι κρατήθηκαν στο Τζιάδος, αγνοούνται μέχρι σήμερα. Αγνοούμενος είναι ο επίσης χωριανός μας Γιαννάκης Αντρέα Μαύρου, ο οποίος υπηρετούσε στο 336 Τ.Π. και θεάθηκε για τελευταία φορά στις 16.8.1974, στην περιοχή Αγίου Παύλου, Λευκωσίας.

Για την κατοχή και τον εκτοπισμό υπάρχουν και άλλες πληροφορίες. Μερικές από αυτές περιγράφονται και στο βιβλίο του Π. Παπαδημήτρη "Εισβολή", όπως τόμος Γ', 1979, σελ. 63-71:

Τις μέρες του εγκλωβισμού ξέκοψαν στο χωριό τέσσερις στρατιώτες ξένοι. Από αυτούς ο ένας λέγεται Δημήτρης Δημητρίου και είναι από τον Πομό και ο άλλος Μάριος Κώστα Χαραλάμπους από τη Λάρνακα. Τους στρατιώτες αυτούς ανάλαβε ο Ανδρέας Λούκα και τους έκρυψε αρχικά στο σπίτι του και τελικά σε μια σπηλιά στον Καππαρόβουνο, όπου και τους τροφοδοτούσε.

Στις 27/8 ήλθε μέλος του Ερυθρού Σταυρού συνοδευόμενο από Τούρκο, που μιλούσε άπταιστα Ελληνικά. Σύμφωνα με κάποιες πληροφορίες, ο Πασκαλής Μοσφίλη νόμισε τον ένα για Έλληνα, του ανέφερε για στρατιώτες και εκείνος του είπε "πρόσεχε, γιατί είμαι Τούρκος".

Κατά τη διάρκεια της κατοχής ο Λούτσιος Κασιούλα που ήταν εγκλωβισμένος, ήταν άρρωστος. Παρά τις αιτήσεις δεν του δόθηκε ιατρική βοήθεια. Επειδή όμως έσπασε και το πόδι του, αφέθηκε ελεύθερος πριν από τους άλλους. Λίγες μέρες μετά πέθανε ο Λούτσιος με τον καημό του γυρισμού.

Από τότε για δεκαεννιά ολόκληρα χρόνια η εισβολή και κατοχή συνεχίζονται, εμποδίζοντας τους νόμιμους κατοίκους των Μανδρών να γυρίσουν πίσω στα σπίτια και τις περιουσίες τους. Μα ξέρουν ότι, όπως λέει και ο ποιητής Πέτρος Σόφας:

*Το χώμα δε μοιράζεται, δε δίνεται πεσκέσι
κι αν ξένα χέρια το κρατούν, με τον καιρό θ' αδειάσουν
γιατί είναι οι ρίζες του βαθιά μεσ' τη σπηλιά του χρόνου
κι έχει προζύμι τους νεκρούς, φουσκώνει και στοιχειώνει.*

ΟΙ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟΙ ΤΩΝ ΜΑΝΔΡΩΝ

[δες και ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 48]



Πασχάλης Μοσφίλη



Φοίβος Καραγιάννης



Γεώργιος Χριστοδούλου



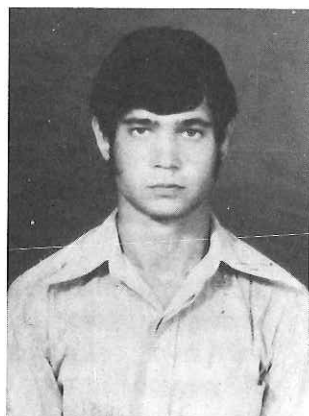
Σωτήρης Χατζηπαναγή



Γιαννής Α. Καραγιάννης



Γιαννάκης Αντρέα Μαύρου



Γιαννάκης Μ. Κουτσόφτας

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

A

- αγγαρκά, η : υποχρεωτική, χωρίς αμοιβή εργασία των ανδρών που ήταν πάνω από δεκαοκτώ χρονών
- αγκάλη, η : δέσμη από στάχια τόση όση να χωρεί στην αγκάλη
- αγκαλιαρκές, οι : εργάτριες που μαζεύουν τις "αγκάλες"
- άγνη, η : λεπτοκομμένο άχυρο
- αγρακτάς, ο : μεγάλο αδράκτι
- αζάες, οι : μέλη χωριτικής αρχής
- ακάμωτο, το : ακαλλιέργητο χωράφι
- αλατζιά, η : είδος υφάσματος
- αλλαή, η : ομάδα ενδυμάτων που φοριούνται μαζί
- αλουσίβα, η : διάλυμα αλάτων στάχτης
- αλωνόβεργα, η : μακριά ξύλινη ράβδος που χρησιμοποιούσαν στα αλώνια για κέντρισμα των βοδιών
- αμμάτισμα, το : μέρος ξυλάλετρου
- αμπούστα, η: ογκομετρικό δοχείο = 20.5 λίτρα=1/2 κκιλό. Είναι κυλινδρικό με διάμετρο 33cm και ύψος 24cm
- αναρή, η : κυπριακό άπαχο τυρί
- ανεμίζω : διαχωρίζω με τον άνεμο
- αντάτζι, το : λωρίδα σπατού, που εργαζόταν ομάδα θεριστών
- αντίγαμος, ο : το γλέντι, που γινόταν την επόμενη του γάμου Κυριακή
- αντρί, το : παιχνίδι
- άνυδρο, το : χωρίς να ποτίζεται
- ανώγλιο, το : οριζόντια ξύλινα δοκάρια, που κρατούσαν το κτίσμα πάνω από την πόρτα
- ανώι, το : το μέρος του σπιτιού πάνω από το ισόγειο
- αξινάστραφο, το : είδος ύφανσης
- αουριά, η : παιχνίδι, φτερωτή που τη γυρίζει ο άνεμος
- απίλικτρος, ο : ραβδί μήκους ενός μέτρου με μικρά κομμάτια ξύλου, ανά ένα, κάθετα στα δυο άκρα, όργανο περιτύλιξης του νήματος
- απλάι, το : δέσμη(όσο μια αγκαλιά) ξύλων
- αππίθκια, τα : αχλάδια
- αρβάλι,το (για κριθάρι) : δοχείο διαχωρισμού ακαθαρσιών από το κριθάρι
- αρβάλι, το (για σιτάρι) : όπως του κριθαριού αλλά με μικρότερες τρύπες
- αρβαλίζω : διαχωρίζω υλικά με το αρβάλι
- αρκάπια, τα : άγρια αχλάδια
- αρκαστήρι, το : αργαλειός στερεωμένος σε πόδια
- αρκό, το : όπως το αρβάλι του σιταριού αλλά με μικρότερες τρύπες, για να χωρίσει το άχυρο ή το σιτάρι από το χώμα
- ασπρογή, η ή ασπρόι, το : δεσ χαβαρόχωμα
- αρσέρα, η : άνοιγμα ψηλά στον τοίχο κυρίως για αερισμό
- ασκούπα, η : κάθισμα κατασκευασμένο από ολόσωμο δέρμα κατσικιού γεμισμένο με άχυρο
- άστες, οι : στενόμακρες σχίζες ξύλου αοραθικής ή βλαστοί αροδάφνης, που έβαζαν πάνω από τα βολίτζια στην κατασκευή της στέγης
- αυκολιά, η : μεγάλο αυλάκι στη μια πλευρά του ποταμού

B

βάτεμα, το : σεξουαλική πράξη των ζώων

βάττα, η : πήλινο δοχείο νερού

βάωμα, το : κλείσιμο

βερεσιέ, το : πωλήσεις ή αγορές με πίστωση

βέρκα, η : σωρός σιταριού που είχε σχήμα στενόμακρο

βλόκκος, ο : διακοσμητική δέσμη από κλωστές ή λωρίδες υφάσματος

βολοκοπώ : σπάζω τους βόλους στο χωράφι μετά το όργωμα

βολίτζι, το : κορμός δέντρου για τη στήριξη της στέγης

βούθκια, τα : βόδια

βουκάνη, η : όργανο αλωνίσματος

βουκανοσάνιδο, το : σανίδι από βουκάνη

βούλα, η : μέρος ξυλάλετρου

βούλλα, η : σφραγίδα

βούρκα, η: δερμάτινη σάκκα, κάπως κυλινδρική, για μεταφορά κυρίως φαγητού από τους βοσκούς και γεωργούς

βουρκάρης, ο : ο άνθρωπος που μεταφέρει τη βούρκα, ο βοηθός στο κυνήγι

βούρνα, η : γούρνα ξύλινη

βουρώ : τρέχω

βουτζέντρα, η : κοντή ξύλινη ράβδος με κεντρί στην άκρη, για κέντρισμα των βοδιών

βούττα, η : πήλινο δοχείο μεγάλο σαν χαρτζί, για να βάζουν για λίγο το λάδι

βούχα (γούφα), η : υπόγεια αποθήκη σιτηρών

βούχα (γούφα, βούφα), η : αργαλειός στερεωμένος στο έδαφος

βράκα, η: ένδυμα του κάτω μέρους του σώματος. Το ανδρικό φοριέται απ' έξω και είναι μαύρο, το γυναικείο φοριέται κάτω από το φουστάνι και φτάνει μέχρι τον αστράγαλο.

βραμός, ο : περίφραξη με κλαδιά θάμνων που έχουν αγκάθια ή με τα ίδια τα φυτά (π.χ. με μαζουλιές)

βραχτή, η : περιφραγμένο περιβόλι δίπλα από το σπίτι

βρουλλί, το : θήλιασμα σε μορφή αλυσίδας

Γ

γεματικό, το : βλαστός νιολιφκιών για το δέσιμο των δεματιών.

γητεύκω : λέγω ευχές ταυτόχρονα με κάποιες πράξεις, για θεραπεία

γλέπω : προσέχω

γομάρι, το : φορτίο (ένα γομάρι ξύλα, αποτελούμενο από τρία "απλάια")

γουλάππι, το : όργανο περιτύλιξης του νήματος

γρούτα, η : φαγητό

γρυσταρκά, η : είδος κουλουριού

Δ

δεκατία, η : φόρος όσο το ένα δέκατο της παραγωγής

δήμμα, το : δέσιμο (δήμμα της καρέκλας = κατασκευή του καθίσματός της με "τόνο")

δήμμα, το: πέτρινο ανάχωμα (δόμη) κάθετα στη ροή του ποταμού, πίσω από το οποίο μάζεuan χώμα για ισοπέδωση.

δικονών : επαιτώ, ζητιανεύω

δίολο το, το : χωράφι οργωμένο δυο φορές

δισάτσι, το : διπλό σακί
δίστηλλα, τα : δύο ξύλινοι στήλοι, μέρος πιεστηρίου
δίχάλι, το : ξύλινο εργαλείο σαν μεγάλο πιρούνι με δυο χαλιά
δίχωρο, το : διπλή κάμαρη
δόξεμα, το : επεξεργασία βαμβακιού για να αραιώσει, κατά την οποία κτυπιέται με την πάλλουσα χορδή οργάνου, "δοξάρι", σαν τόξο.

Ε

έμπα : μπες
έφκα : βγες

Ζ

ζαφτό, το : χώρος από τον οποίο έβγαζαν χώμα
ζεμπίλι, το: πλεγμένο από φύλλα του φυτού "κάννες" δοχείο σαν πανέρι ημίκλειστο από πάνω, για συμπίεση καρπού στα παλιά ξύλινα χειροκίνητα ελαιοπιεστήρια
ζευκάρι, το : το όργωμα
ζευκάρι, το : δύο ζώα (κυρίως βόδια) για το όργωμα
ζεύλες, οι : εξαρτήματα του ζυού
ζευλοράμματα, τα : σχοινιά δεμένα στις ζεύλες
ζίβανα, τα : το υπόλοιπο του καρπού στο ελαιοτριβείο
ζιμπούνα, η: ανδρικό ένδυμα όπως το γιλέκο, αλλά με μανίκια.
ζιμπούνι: γυναικείο ένδυμα όπως το γιλέκο, ενωμένο με τη φούστα
ζυός, ο : όργανο ζεύξης ζώων

Η

ηλιακός, ο : σκεπαστή βεράντα που την βλέπει ο ήλιος

Ι

ίλαρος, ο: ήρεμος, νηφάλιος, ήσυχος

Κ

καλές γεναίτζιες, οι : κακές μάγισσες
καλλίτζι, το : πέταλο ζώου
καλύφη, η : σκεπή από σχοινιές σε στύλους, για σκιά
καματερό, το (νερό): ποιότητα αλουσίβας
καματερό, το : το σύνολο των μεταξοσκώληκων
καμματόβεργα, η : οδηγός των βοδιών κατά το όργωμα (δες κάτσουνας)
καμηλιά, η : 80 κομμάτια ξύλα, ένα φορτίο για τη γκαμήλα
καμηλόξυλα, τα : ξύλα κοντά ένα μέτρο για να τα μεταφέρουν γκαμήλες
καννί, το : τμήμα καλαμιού, μήκους 15cm και διαμέτρου 2cm
κάννισμα, το : περιτύλιξη νήματος σε καννί
καντάρι, το : μονάδα βάρους= 180 οκάδες
καπάλι, το : αδιάκοπα
καραόλος, ο : ο σαλίγκαρος
καρκά, τα : μέρος του αργαλειού
καρκόλα, η : αιδερένιο κρεβάτι
κάρατζιης, ο : ο οδηγός κάρου

κάρο, το : ξύλινο αμάξι, που σύρεται από ζώα, για μεταφορά προϊόντων
 κασιανίζω : στεγνώνω και ροδοκοκκινίζω κάτι
 καταστήνω : βράζω κάτι μέχρι να απορροφηθεί ή εξατμιστεί το νερό του
 κάτζη, η : οριζόντιο ξύλο στα βολίτζια, μέρος αργαλειού
 κάτσουνας, ο : βέργα με γάντζο στην άκρη
 κατσούνι, το : γάντζος
 κατσούρα, η : φέτα ψωμιού τηγανητή
 καττίκκι, το : φαγώσιμο σαν μεζές
 καττόμουγια, η : παιχνίδι
 καττουθιά, η : τα περιττώματα του γάτου
 καυκαρούα, η : άγρια αγκινάρα
 καψουλάρης, ο : όπλο, που γεμίζει από μπρος και προστίθεται πίσω καψούλι
 κερκιλλί, το : παιχνίδι
 κιττώ : εκτινάσσω κάτι, κτυπώντας το με το δάκτυλο
 κκιαγιάς, ο : δεύτερος στη σειρά θεριστής
 κκιλετζής, ο : φοροσυλλέκτης επί Τουρκοκρατίας, μετρούσε με το κκιλό.
 κκιλό, το : μονάδα όγκου = 2 "αμπούστες" = 41 λίτρα
 κλάκια, τα : τα στάχια σκορπισμένα
 κλαώννω : ανεβαίνω σε κλαδιά και κάνω τη φωλιά μου
 κλόσια, τα : διακοσμητικές δέσμες κλωστών
 κλούβα, η : τρόπος κυνήγιου κατά τον οποίο κρύβονταν πίσω από σπημένα κλαδιά δέντρων
 κοκκόνα, η : σπέρμα, κουκούτσι
 κολοκάς, ο : από φύλλα φοινικιάς ή καννών πλεκτό σφαιρικό δοχείο μεγέθους κολοκυθίου για μεταφορά ελιών
 κολότζι, το : αποξηραμένο κολοκύθι, καθαρισμένο και επικαλυμμένο εσωτερικά με πίσσα. Χρησιμοποιείτο σαν δοχείο νερού ή κρασιού.
 κόλυμπος, ο : λιμνούλα νερού
 κόντυλα, τα : κοτσάνια από το βλαστό σιτηρών
 κοντύλι, το : ποσό χρημάτων για κάποιο σκοπό
 κοπέλλι, το : ο έφηβος (κόπελλος, ο : ο νέος)
 κοπελλούι, το : παιδί (κοπελλούθκια, τα)
 κορατζήσω : να αγκιστρωθώ (κορακώ , αγκιστρώνομαι)
 κορονίθκια, τα : μέρος ξυλάλετρου
 κόρτα, η : κλωστή ορισμένης απόστασης
 κορτζής, ο : φοροσυλλέκτης παραγωγής επί Τουρκοκρατίας
 κορύπα, η : πήλινο δοχείο νερού
 κόσκίνο, το: ανοικτό μικρού βάθους κυκλικό δοχείο με ξύλινο περίγυρο και πάτο από δέρμα κατσίκας
 κοτσίοζούμι, το : φαγητό (κουκκιά ή φάβα βρασμένα μέχρι να πολτοποιηθούν)
 κοτσιρογάουρα, τα : κόπρανα γαϊδάρων
 κοτσιρόγια, τα : περιττώματα των αιγών
 κόττα, τα : θέση στη "σούσα", όπου έστεκαν αυτοί που έσπρωχναν
 κουβελιά, η : δέρμα προβάτου με το τρίχωμά του πάνω, σαν χαλί
 κούζα, η : μεγάλο πήλινο δοχείο με στενό στόμιο, για νερό
 κουζούλα, η : η αρχή του ριζώματος δέντρου ή θάμνου
 κουκκουλλάρης, ο : το καρύδι του μεταξοσκώληκα στο οποίο κλείστηκαν δυο σκώληκες και είναι μεγάλο

κουκκουλλάρικο, το : ύφασμα από "κουκκούλλι"
 κουκκούλλι, το : το καρύδι του μεταξοσκώληκα μετά που το έψηναν. Αποτελείται από
 τρία φύλλα (σαν κρεμμύδι) διαφορετικού χρώματος
 κουκκούλλι, το : η κλωστή που βγαίνει από το καρύδι κουκκούλλι
 κουκκουρούι, το : παξιμάδι
 κούμνα, η : μεγάλο πήλινο δοχείο με ανοικτό στόμιο στην οποία φύλαγαν τρόφιμα, κυ-
 ρίως χαλλούμια και παστά.
 κούνι, το : κουδούνι μέτριου μεγέθους από λαμαρίνα, που κρέμαζαν στο λαιμό ζώου
 κουρούκλα, η : κάλυμμα της κεφαλής από λεπτό ύφασμα συνήθως άσπρο ή μαύρο
 κουσπιά, τα : μικρές αξίνες για σμίλεμα πέτρας
 κουτσίερή, η : φυτεία κουκκιών
 κούτσισμα, το : άρτυμα στο φαί των ζώων, συνήθως ρόβι ή βαμβακόσπορος
 κουτσούλλα, η : απλό κόψιμο της άκρης του αυτιού
 κοφίνα, η: πλεκτό από λωρίδες καλαμιού ή από λεπτούς βλαστούς μερσινιάς, μεγάλο δο-
 χείο
 κρατόνι, το : οριζόντιο αυλάκι στο βουνό για συγκράτηση νερού
 κρεμμός, ο : γκρεμμός
 κρομμιερή, η : φυτεία κρεμμυδιών
 κρομμύθκια, τα : κρεμμύδια
 κρομόκια, τα : το κάτω μέρος της άκρης της στέγης που προεξέχει του τοίχου. Ήταν
 από ξύλο σαν γάντζος ή μάρμαρο

Λ

λάκκος, ο : πηγάδι (λακκούι, το : μικρό κοίλωμα)
 λαμπρατζιά, η : μεγάλη φωτιά
 λάντα, η : λακκούβα με νερό
 λαπόρτο, το : καταγγελία
 λενιώ : τυλίγω το νήμα στον απίλικτρο
 λεχουζούθκια, τα : είδος παξιμαδιού για δώρο στα γεννητούρια
 λεχούσα, η : λεχώνα
 λιματεύκω : καλώ με σφύριγμα τα ζώα
 λιγκρί, το : παιχνίδι
 λιμίζω : αφήνω το μαλλί να φεύγει από το χέρι μου λίγο λίγο με τη βοήθεια των δακτύλων
 λιμιστήρα, η : λεπτό αγοραστικό σχοινί
 λιχάρι, το : (λιθάρι) πέτρινος τροχός που γυρίζει και αλέθει τις ελιές ή μεγάλη πέτρα
 λούκκος, ο : κοίλωμα εδάφους
 λουρικόξυλο, το : ξύλο που έβαζαν στο λουρικό
 λουρικός, ο : σχοινί από πλεκτό δέρμα βοδιού, με το οποίο έδεναν το αλέτρι στο ζυό
 λουτσιές, οι : παιχνίδι

Μ

μαϊκια, τα : μικρές δέσμες ξεριζωμένων φυτών
 μακούτζι, το : όργανο αργαλειού
 μακρυνάρι, το : στενόμακρη κάμαρη
 μάλη, η : μεγάλο κλαδί δέντρου
 μάλωμα, το : το απλωμένο υλικό από ξηλωμένα δεμάτια
 μαμού, η : μαία

μαμμούρι, το : χάλια
 μανέλλα, η : μοχλός περιστροφής
 μάντρα, η : στάνη
 μαντζιλίκκι, το : δομικό υποστήριγμα
 μαντός, ο : κάλυμμα της κεφαλής από χοντρό μαύρο ύφασμα
 μαρτέλλι, το : μεταλλικό εργαλείο, για επεξεργασία πέτρας
 μασράτζι, το : ξύλινη κυλινδρική ράβδος μήκους ενός μέτρου, εργαλείο μαγειρικής
 μασούρι, το : τμήμα καλαμιού, μήκους 5 cm και διαμέτρου 1/2 cm
 μασούρισμα, το : περιτύλιξη νήματος σε μασούρι
 μαχαλλεπί, το : δροσιστικό σαν κρέμα κατασκεύασμα από άμυλο
 μειμούρης, ο : φοροσυλλέκτης παραγωγής επί Τουρκοκρατίας
 μελίσσώνας, ο : σπιτάκι του οποίου η μια πλευρά ήταν από τζυβέρτια
 μερράς, ο : περιοχή
 μερρέχα, η : ειδικό δοχείο (παλιά υάλινο με σχέδια) που περιέχει μυρωδικό
 μετερίζι, το : είδος ενέδρας στο κυνήγι
 μίλλα, η : λίπος
 μιλλόπιττα, η : πίττα που περιέχει χοιρινό λίπος
 μίρμιλλος, ο : παιχνίδι
 μισταρκός, ο : μισθωτός μόνιμος
 μμαθκιάζω : βλέπω με βάσκανο μάτι κάποιον και αυτός παθαίνει κάτι κακό
 μνούχος, ο : ζώο που το έχουν στερήσει
 μόδιο, το : μονάδα βάρους = 130 - 160 οκάδες
 μολώννω : γεμίζω λακκούβα με χώμα
 μουέλλι, το : μέρος του τροχού του κάρου
 μούζη, η : αιθάλη, καπνιά
 μουρέλλο, το : σχοινί χάραξης κυκλικού τόξου, οδηγός κατασκευής καμάρας
 μουτταρκά, η : κατασκευή από σχοινί ή δέρμα, που έβαζαν στην κεφαλή ζώου για να το κρατούν
 μούττη, η : μύτη, άκρη
 μουττόσχισμα, το : σχίσμα κατά μήκος του αυτιού για σημάδι
 μουχτάρης, ο : κοινοτάρχης
 μπακάλικο, το : κατάσταση τροφίμων και άλλων οικιακών
 μπάρρα, η : στενόμακρο, παραλληλεπίπεδο κομμάτι ξύλου
 μπαπή, η : ζύμη ψωμιού ζυμωμένη με προζύμι
 μποσάνι, το : μικρή φυτεία κυρίως καρπουζιών ή πεπονιών
 μπούκκωμα, το : πρόγευμα

N

νεσταίννω : μυρίζω ωραία
 νευκά, η : δοκός
 νισκιά, η : τρίπλευρη κατασκευή μέσα στην οποία άναβαν φωτιά, για μαγείρεμα
 νοθκιά, η : πρωινή υγρασία στα φύλλα των φυτών και στο έδαφος
 νορός, ο : (ή τυρόγαλο) υγρό υπόλειμμα από την κατασκευή των χαλλουμιών, τυριών.
 Χρησιμοποιείται για τη συντήρηση των χαλλουμιών ή σαν τροφή των γουρουνιών
 νούννα, η : νονά

Ξ

Ξεροπήνα, τα : λοκμάδες
Ξηγώνιασμα, το : καθάρισμα των γωνιακών θέσεων μιας κάμαρης
Ξηπόρτι, το : έξω πόρτα, είσοδος αυλής
Ξηπουλιάζω : κάνω το πουλί να βγει από το αυγό
Ξιουφάρα, η : βέργα με μεταλλικό έλασμα στην άκρη
Ξόμπλι, το : σχέδιο ύφανσης
Ξορτζιάζω : Ξεριζώνω κάθε μη χρήσιμο και καθαρίζω τον χώρο για να γίνει καλλιεργήσιμος
Ξυλόφτζυαρο, το : ξύλινο γεωργικό εργαλείο σαν φτυάρι
Ξωτζοιμούμαι : κοιμούμαι εκτός σπιτιού.

Ο

ορμαντζής, ο : δασοφύλακας χαμηλών δασών
ουτζιάκκι, το : χώρος όπου έψηναν τον καφέ στο καφενείο
οφτό, το : φαγητό, κυρίως από κρέας, ψημένο στο φούρνο
όχτος, ο : η άκρη του χωραφιού στην οποία στοίβασαν λίγο χώμα ή πέτρες

Π

πάγκος, ο : εκτεταμένο ανάχωμα, για συγκράτηση του νερού
πάγνη, η : κτίσμα σαν γούρνα, όπου έβαζαν το φαί στα ζώα
πανέρι, το : ανοικτό δοχείο πλεκτό με βλαστούς σιταριού
παρανεμίζω: διαχωρίζω ρίχνοντας στον αέρα από ψηλά με κόσκινο
παράπαγνο, το : μεγάλη πάγνη δίπλα από την πάγνη του ζώου, όπου φύλαγαν τροφή των ζώων, για άμεση ανάγκη
παρπέρης, ο : κουρέας
πασπάλλα, η : αλευρόσκηνη που παράπεφτε κατά την επεξεργασία του αλευριού παστά, τα : διατηρημένα σε λίπος ειδικά τηγανισμένα κομματάκια χοιρινού κρέατος
πατούρι, το : όπως το αρκό αλλά με μικρότερες τρύπες, για καθαρισμό του σησαμιού
πέικλο, το : δέσιμο στα πόδια του ζώου
περβόλι, το : περιβόλι
περβολούθκια, τα : μικρά περιβόλια
πετσι, το : ύφασμα πλάτους όσο το βγάζει η βούχα (μονάδα μέτρησης)
πετσι, το : δέρμα
πεζούλα, η : παραλληλεπίπεδο κτίσμα, για κρεβάτι ή τραπέζι
πιάστρα, η : δοκάρι στο οποίο στήριζαν τα καννιά για να σήρουν το νήμα
πιθκιάβλι, το : φλογέρα κατασκευασμένη από καλάμι
πικωλί, το : ύφασμα αντί του σημερινού "πάμπερ"
πίννα, η : είσοδος του αέρα στο πιθκιάβλι
πισία, η : γλυκό, τηγανισμένο λεπτό φύλλο ζύμης, αλειμμένο με μέλι
πισινός, ο : μέρος ξυλάετρου
πισσορόγιασμα, το : η περιτύλιξη της θηλής του μαστού των ζώων
πισσορόι, το : κατασκευή που τοποθετείται στη θηλή του μαστού του ζώου
πιστόλα, η : παιχνίδι, όπλο
πισώκοκκα, τα : τομή στο προς τα πίσω πλάι του αυτιού ζώου για σημάδι
πιτσίκλα, η : παιχνίδι που καταβρέχει με νερό
πιτσικλιάζω : βρέχω με πεταγμένες σταγόνες νερού

πνάζω : ξεκουράζομαι
 πλιττάρι, το : δομικό κατασκεύασμα από πηλό, πλίνθος
 πλιττοκόπος, ο : καλούπι για κατασκευή πλιτταριών (πλιθαριών)
 πλουμίζω : δίνω μικρό συνήθως χρηματικό ποσό σε ένδειξη τιμής
 ποά : απ' εδώ
 ποάρι, το : μέρος ξυλάετρου
 πογκλόγια, τα : καρπός που μένει στο δέντρο μετά το κύριο μάζεμα
 ποϊνόραμμα, το : λεπτό σχοινί από τρίχες αίγας για το δέσιμο της ποδίνας (μπότας)
 ποκόφκω : σταματώ να βυζαίνω
 ποκόφκω (πρόστιμο) : υπολογίζω (πόσο θα πληρώσει)
 πορίζι, το : παραφυάδα
 πορκέρα, η : κουρτίνα (στα παράθυρα αλλά και στις πόρτες)
 πόρτια, τα : τύπος σπιτιών
 πόσι, το : υγρό από την επεξεργασία των ελιών μετά το διαχωρισμό του λαδιού
 πόστα : ταχυδρομείο
 πόστατζις, ο : ταχυδρόμος
 ποτζιεί : απ' εκεί
 ποτζιεφαλάες, οι : μεγάλα κομμάτια σπέρματος σιταριού
 πουλουστρένα, η : χρηματικό δώρο της πρωτοχρονιάς
 πουμπάρι, το : φαγητό
 πουμπουρία, η : το έντομο του μεταξοσκώληκα
 πουντζί, το : πορτοφόλι ρούχινο ή μπλεκτό σακκουλάκι, που κλείει με κορδόνι και χωρεί εκατό ριάλια
 πουρέκκια, τα : είδος γλυκού
 πουρκεύκω : βοηθώ με δευτερεύουσα δουλειά
 πουρκός, ο : βοηθός σε μια εργασία ή μεταλλικό αντικείμενο σύνδεσης δυο άλλων
 ππάτσια, η : επιπρόσθετο κομμάτι
 ππιριλλί, το : βόλος
 προιτζιά, τα : τα αντικείμενα της προίκας
 πρόκοκκα, τα : τομή στο προς τα μπρος πλάι αυτιού ζώου για σημάδι
 πρόσαμμα, το : φυτικό υλικό που βοηθά στο άναμμα της φωτιάς
 πρωτοτζιεφαλή, η (ή προλάτα) : το προπορευόμενο ζώο,
 πρωταρκάτης, ο : ο καλύτερος εργάτης που προπορεύεται των άλλων
 πύραυνο, το : μηχανή που λειτουργούσε με πετρέλαιο
 πυρώνω : θερμαίνω σε πολύ ψηλή θερμοκρασία
 πωρικά, τα : λιχουδιές

P

ράαρης, ο : ο τελευταίος στη σειρά θεριστής
 ρεντικά, τα : πολλές μικρές φυτείες λαχανικών
 ρεσπέρης, ο : γεωργός
 ριάλια, τα : νομίσματα
 ροανάτα, τα : μακαρόνια τρυπητά
 ροάνι, το : βίδα μέρος πιεστηρίου
 ροάνι, το : μέρος του γουλαππιού
 ρυζιάζω : ελαφρύ βρέξιμο του σπόρου με νερό και τρίψιμό του με τις παλάμες
 ρουσώματα, τα : ρυάκια

Σ

σακόπιττες, οι : φαγητό, πίττες ψημένες στο σάτζι
σαμμούι, το : ορισμένη ποσότητα τυλιγμένου νήματος
σαράκλισμα, το : σπάσιμο των βόλων χρώματος με το σάρακλο , μετά το όργωμα
σάρακλο, το: γεωργικό εργαλείο, κορμός δέντρου που τον έσυραν ζώα, για το σπάσιμο των βόλων
σαρκά, η : είδος σκούπας από μαζί ή σαψυσιά ή θρουμπί
σαρούι, το : μικρή σκούπα από σκλινίτζια για καθάρισμα των γωνιών
σάτζι, το : ανοικτό μεταλλικό δοχείο για ψήσιμο χωρίς λάδι
σατσιά, τα : σακκιά
σατσιάζω : βάζω πυκνά στο σακί
σελλί, το : καρέκλα χωρίς κάθισμα, για να γεννούν οι γυναίκες
σέντε, το : μεσοπάτωμα
σήζεται : διαχωρίζεται με το κούνημα δοχείου με τρύπες
σίεπεθκιές, οι : ντουφεκιές
σιεροχάλι, το : σιδερένιο γεωργικό εργαλείο, σαν μεγάλο πιρούνι
σικλί, το : κουβαδάκι
σιμιθκιά, η : φαγητό
σισταρκά, η : φορείο από δύο ή τρία δοκάρια σε σχήμα Λ που το έσυραν ζώα για μεταφορά υλικών
σισταρκά, η : γεωργικό εργαλείο για το μάζεμα του μαλώματος σε σωρό
σισταρκά, η : εργαλείο για μετακίνηση χρώματος
σκαλαβάτης, ο : κορμός δέντρου που χρησιμοποιείτο αντί σκάλας
σκαμνούι, το : ξύλινο μικρό κάθισμα
σκατούλλικα, τα : παιχνίδι
σ'επαστές, οι : φαγώσιμο, παρασκεύασμα από κολοκύθι
σκληυβέρι, το : διακοσμητικό ύφασμα απλωμένο σε κάποιο ύψος πάνω από τα παλιά κρεβάτια. Μπορούσε να επικαλύψει το κρεβάτι για προστασία από τα κουνούπια
σκουτέλλι, το : πέτρινη βάση ελαιοτριβείου, σαν μεγάλο πιάτο
σκώννουμαι : βάζω κουρούκλα στην κεφαλή (σκώμα, το : η κάλυψη της κεφαλής με κουρούκλα)
σούσα, η : κούνια κρεμμαστή
σπαρκώνω : υπεργεμίζω
στιάθκια, τα : το στεγασμένο μέρος της στάνης
στρατούρι, το : σέλλα γαϊδάρου από ειδικό παχύ ρούχο
στρέφω : ανακατεύω ώστε τα κάτω να βγουν πάνω
συρίζα, η : πλεκτό από κάννες μεταφορικό μέσο φορτωμένο σε ζώο
σύρμα, το : το ομαδικό τράβηγμα των κλωστών από τα κανιά για να γίνει το "σύρμα"
σύρμα, το : το σύνολο των μεγάλου μήκους κλωστών που ήταν τοποθετημένες πάνω στη βούχα
σχίζα, η : στενόμακρη λωρίδα ξύλου, συνήθως αοραθκιάς
σχόιννοι, οι : καρπός σχοινιάς
σχοιννόπιττα, η : φαγητό
σώσπιτο, το : κάμαρη σπιτιού χωρίς παράθυρα με εσωτερική είσοδο

Τ

τάβλα, η : ξύλινο κρεβάτι σαν τραπέζι
ταβλί, το : ξύλινο τραπέζι

ταϊστό, το : είδος υφάσματος
 ταμπουτσιά, η : μεγάλο κόσκινο
 τανώ : βοηθώ
 τατάς, ο : νονός
 τατσιά, η : δοχείο διαχωρισμού αλευριού από τα πίτουρα. Πάτος από αραιούφασμένο με-
 τάξι
 τενιοί, οι : πέτρες σκληρές και μαύρες
 τερατσόμελο, το : σιρόπι από χαρούπια
 τερτζιελλούθκια, τα : φαγητό, ζυμαρικό
 τερτζιέλλι, το : κυκλικό χερούλι
 τέρτζιελλος, ο : κυκλικό σπήριγμα στη γωνιά της καμάρας
 τζεντρώων : προτάσσω κεντρί, βλαστώ ή χαμηλώνω τη μύτη του αλετριού
 τζοίθκιασμα, το : το μάζεμα κάπου των πουλιών για να κοιμηθούν
 τζυβέρτι, το : πηλινό κυλινδρικό δοχείο στο οποίο έμεναν μέλισσες
 τζυλιούμαι : ξαπλώνω και τρίβω τη ράχη στο έδαφος με τα πόδια πάνω, γυρνώντας αρι-
 στερά και δεξιά
 τζυλίστρα, η : ο τόπος που τζυλιούνται ορισμένα ζώα, π.χ. ο γάιδαρος
 τζύμπη, η : το σβέρκο του ζώου
 τζύρης, ο : πατέρας
 τιτσιρία, η : χοιρινό λίπος κομμένο σε κύβους και τηγανισμένο
 τιτσιριόπιττα, η : πίττα με τιτσιρίες
 τόνος, ο : φυτική κατασκευή σαν σχοινί
 τουλούππα, η : μικρή ποσότητα βαμβακιού, όσο να χωρεί στη χούφτα
 τουλούππιασμα, το : ειδικό περιτύλιγμα του μωρού με ρούχα.
 τουλουππίστρα, η : ύφασμα για ειδική περιτύλιξη βρέφους
 τουμάτσια, τα : φαγητό
 τουρκόπουλλος, ο : αγροφύλακας
 τράχωνας : πλάτωμα εδάφους
 τρί, το : φαγητό, ζυμαρικό
 τριάπιθκια, τα : παιχνίδι, πήδημα τριπλούν
 τριζοῦρα, η : παιχνίδι, κορμός δέντρου που στηρίζεται σε κατακόρυφο στύλλο έτσι που
 να περιστρέφεται
 τριπλοφάτσι, το : τριπλό κτύπημα
 τριχιά, η : σχοινί με τρίχες κατσίκας
 τσαγγάρης, ο : ο κατασκευαστής μπότας από δέρμα
 τσαγγαροποιίνα, η : χειροποίητη μπότα από δέρμα
 τσαεράς, ο : κατασκευαστής καρέκλας (τσαέρα, η καρέκλα)
 τσακρά : βγάζει κρότο, σπάζει
 τσάκρα, η : είδος παγίδας
 τσ'ιακκίλι, το : χαλίκι
 τσιάρτα, η : λεκάνη φαγητού
 τσιαττάλι, το : ξύλινο διχάλι
 τσιαττίζω : συναγωνίζομαι
 τσιορβάς, ο : φαγητό
 τσιβίτζι, το : παράσιτο ζώων
 τσιλλώ : πιέζω
 τσιμινιά, η : το μέρος της καπνοδόχου μέσα στο σπίτι
 τσίππα, η : λίπος γάλακτος που επιπλέει στο γάλα

τταβάς, ο : κρέας ψημένο στο φούρνο με πατάτες, κρεμμύδι και ντομάτα
τταμπουρώ : κτυπώ με πλατύ ξύλο
ττέλι, το : σύρμα
ττενεκκές, ο : μεταλλικό δοχείο
ττόπι, το : 20 πήχεις ύφασμα

Φ

φάμμα, το : ύφανση
φαούτι, το : πλατύ ξύλο που χρησιμοποιούσαν να πλένουν με κτυπήματα τα ρούχα
φαρράς, ο : χορτάρι κριθαριού
φαρραλλίκκι, το : σπερμένη έκταση φαρρά
φερνάτζι, το : εργαλείο σαν μεγάλο ξύλινο πιρούνι
φουτάς, ο : ρούχο με το οποίο τυλίγονταν οι γριές
φτανό, το : έδαφος μικρού πάχους που δεν ευδοκιμεί
φτείρα, η : ψείρα
φόος, ο : φόβος
φούντος, το : γκρεμμός απότομος

Χ

χαβάρα, η : δες χαβαρόχωμα
χαβαρόχωμα, το : ασβεστολιθικό πέτρωμα (ή ασπρογή)
χαβέττα, η : φάβα
χαζίρα, η : μέρος πιεστηρίου
χαλλούμι, το : κυπριακό τυρί
χαραγιάζω : μετακινώ σε άλλη θέση τη στήριξη στο ζυό
χαράι, το : χάραξη στο ζυό, για να μην αφήνει το δέσιμο να γλυστρά
χαράρκα, τα : δοχεία κυκλικά για το σφίξιμο του πολτού των ελιών στα νεότερα ελαιο-
πιεστήρια
χαράρκα, τα : μεγάλες σακκούλες που φόρτωναν τις γκαμήλες
χαρτζί, το : το μεγαλύτερο μαγειρικό δοχείο
χέρόμυλος, ο : μικρός μύλος, χειροκίνητος
χηλύτζι, το : ομάδα ογδόντα κλωστών
χολέτρα, η : αυλάκι στη στέγη
χολλά, η : αιθάλη για βάψιμο των ματιών
χτιν, το : γουδί
χυλάτζι, το : είδος καρπού, λοβός
χυλώνω : απλώνω ψηλό
χωματερή, η : σωρός σιταριού που περιείχε και πολλά χώματα
χώρκα, τα : χωριστά

Ψ

ψαρύνω : ανασηκώνω τη μύτη του αλετριού
ψυχή, η : χυλός αλευριού
ψυχιάζω : επεξεργάζομαι το νήμα με χυλό αλευριού

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Καταγράφονται ονόματα ανθρώπων (εκτός του καταλόγου των οικογενειών), τοποθεσιών, ζωντανών οργανισμών, κατασκευών, παιχνιδιών και τροφών που αναφέρονται στο κείμενο.

A

- Αβρόσσυλλα 32
Αγγελική Καραγιάννη 156
Αγία Ειρήνη 22, 103, 182, 184
Αγία Μαρίνα 109
Αγία Παρασκευή 84, 105
Άγιος Αμβρόσιος 155, 215
Άγιος Ανδρόνικος (εκκλησία) 84
Άγιος Ανδρόνικος (Αϊντρονικού) (χωριό) 19, 180, 278
Άγιος Αντρόνικος (τοποθεσία) 33, 40
Άγιος Γεώργιος Μέλιας 80
Άγιος Γεώργιος Σπαθαρικού 80, 112
Άγιος Γεώργιος Τσερέ 109, 112
Άγιος Ηλίας 157
Άγιος Θεόδωρος Καρπασίας 172, 216, 242
Άγιος Θκυόφιλος 24, 68, 84, 169
Άγιος Ιάκωβος 19, 29, 35, 42, 87, 105, 113, 191, 208, 226, 228, 229, 262, 278
Άγιος Μάμας 74, 87, 180, 205, 256
Άγιος Νικόλας (τοποθεσία) 32
Άγιος Νικόλας (χωριό) 213, 233
Άγιος Σάββας 109
Άγιος Σέργιος 174
Αγρακτάς 263
Αγρελιά 32, 183
Αγρελιά άγρια 32
Αγριοελιά 258
Αγριοπέζουνο 44
Αδάμος Καραγιάννη 147, 156, 199, 222, 234, 266, 273, 277, 279
Αδάμος Κυριάκου (Τζύρκα) 48, 250
Αδάμος Χ"Παναγή 88, 105, 222
Αδάμος (Γεραδάμος) Χ"Πολύ 112, 250
Αδάμος Χαμπή (Κκάφα) 278
Αθάσια (παιχνίδι) 189
Αθασιά 32
Ακανθού 19, 24, 42, 70, 71, 74, 82, 181, 212, 215, 233, 236, 257
Άλεν Μακλόκλαν 183
Αλέξης 66
Αλεπού (ζώο) 38
Αλουπός (φυτό) 32, 48
Αλωνιά (φυτό) 32
Αλωνιά (τοποθεσία) 274
Αμμόχωστος 58, 177, 226, 235
Αμπέλι του Ππουζή 171
Αναγρήκα 32, 34, 40, 218
Αναστάσης (Μπέης) 221
Αναστάσης από Άρδανα 215
Ανδρέας Αδάμου Χ"Παναγή 149
Ανδρέας Δημητρίου Λούκα 163
Ανδρέας Κάμηλος 165
Ανδρέας Κυριάκου (Τζύρκα) 112
Ανδρέας Λούκα 272, 279
Ανδρέας Νικόλα (Καφετζή) 86, 112
Ανδρέας (Καρεκλάς) Νικολή 75, 80, 84, 112, 154, 156, 176, 233, 261
Ανδρέας Παναγή Γιαννή 163
Ανδρέας (Σιόφερος) Πάντελα 71
Ανδρέας Στυλιανού Μιχαήλ 163
Ανδρέας Σώτηρου 150
Ανθούσα Νικόλα Ευθυμίου 156
Αντζουλόβατος 33
Αντριανού (Κανού) Γιαννή Παφίτη 77, 251
αντρί 174, 186
Αντρουκιά 33, 175, 193
Αντρούκλιαστος (ο) 33
Αντώνης Καραγιάννη 88, 172
Αντώνης Κατσούρης 147
Αντώνης Παπαδόπουλος 154
Αντωνιάδης (δασονόμος) 176
Αοραθκιά 33, 48, 258
Αουρία 190
Αποθαμμένοι 48, 244
Απόστολος Βαρνάβας 75
Αππιθκιά 238
Άρδανα 19, 82, 155, 157, 190, 233, 215, 277, 278
Αριστοτέλης Τελεβάντος 253, 254, 265, 272
Αρκάδρωπος 44
Αρκάππης 33
Αρκάστης 33
Αρκοελιά 33
Αρκολουβάνα 33
Αρκομάραθος 33
Αρκομολόχα 33
Αρκοραδίτζι 33
Αρκοσήσαμο 33
Αρκοσιφούναρον 34
Αρκοσταφία 34
Αρκόσυκο 24, 244
Αρκοτερατσία 34, 38
Αρκοτζινάρα 34
Αροάμνα (αροδάφνη) 34, 249
Αρτέμης από Άρδανα 215

Αρχάγγελος (Αρκάντιελος) (εκκλησία) 84
Αρχάγγελος (τοποθεσία) 104, 109
Ασκούπα 262
Ασπρόγια 101, 102
Αυκά αυκά γοράζω 188

B

Βασιλέας - βεζύρης - ψωμάς - κλέφτης 186
Βασίλης Αντωνίου (δασοφ.) 26
Βασιλού Καραγιάννη 242
Βάσος Γιαννή 254
Βάσος Παπαδημήτρη 148
Βασούλα Γιαννή 156
Βάτος 34
Βλουί 35
Βοσκός 35
Βούναρος 22
Βουναρού της Κουκουλλούς 87, 101, 105, 171, 246, 256
Βουναρούιν του Ττανά 254
Βουνός 24, 38, 183
Βουόχορτο 35
Βούχα (αργαλειός) 264
Βούχες (Γούφες-Βούφες) 264
Βροντομέρινα 22
Βυζατζιά 244
Βυζιά του κάττου 35

Γ

Γαλακτινή 22, 41, 44, 49, 76, 101, 102, 105, 170
Γαλανιά (Βαλανιδιά) 35
Γαλανιές ή Βαλανιές 35, 244
Γάλα της Κατσέλλας 35
Γάλα του Λαού 35
Γαλατούνα 35
Γαουράγκαττο 35
Γαουρόγρουμπος 35
Γεννάδιος Χωρεπίσκοπος Σαλαμίνας 75
Γεράκα 44
Γεράνι 85
Γεώργιος Αντώνη Τσαγγάρη από Λευκόνοικο 26
Γεώργιος Αραούζος 75
Γεώργιος Γιαννάτζη 235
Γεώργιος (Γιωρκατσάς) Γιάννου Παπάγιωρκη 147
Γεώργιος (Κύρος) Δημήτρη 153
Γεώργιος (Τσαγγάρης) Δημήτρη 88, 217
Γεώργιος Καλιάς 113
Γεώργιος Κουδέλλα 278
Γεώργιος Κουτσογιάννη 88, 179, 206, 233
Γεώργιος Κουτσόφτα 113, 157
Γεώργιος (Γονιός) Κουτσοχάμη 153

Γεώργιος Κυπρή 113, 212, 251
Γεώργιος Μίτα από τη Γύψου 182
Γεώργιος (Κκελόκαλλας) Μιχάλη 113
Γεώργιος (Γιωρκιτζίκης) Μιχάλη (Χάηλου) 253, 254
Γεώργιος Νικόλα Καραγιάννη 235
Γεώργιος Παπαδημήτρη 147, 148
Γεώργιος Παπαδόπουλος (ή "Τσάρος") 70
Γεώργιος (Σκαρπάρης) Σάββα 88, 147, 150, 156, 175, 235, 246, 272
Γεώργιος (Κοκκωνής) Χ"Καραγιάννη 86, 147
Γεώργιος Χριστοδούλου (Ττόουλου) 279, 280
Γεώργιος (Σσηκούι) Χρυσοστόμου 86, 150, 227
Γεώργιος Χ. Παφίτη 163
Γιάγκος Μιχάλη (Τσιαήλη) 86, 147
Γιαννής (πτηνό) 44
Γιαννάκης Ανδρέα Μαύρου 279, 280
Γιαννάκης Αντώνη Καραγιάννη 163
Γιαννάκης Μιχάλη (Παρπέρη) Κουτσόφτα 72, 277
Γιαννής (Πέτσας) Αδάμου 78
Γιαννής (Καραγιάννης) Αδάμου 41, 222
Γιαννής Αδάμου Καραγιάννη 242, 279, 280
Γιαννής (Ττανάς) Γεωργίου Παφίτη 37
Γιαννής (Γιαννούρας) Γιωρκή (Μοσφίλη) 73, 174, 233
Γιαννής Μιχάλη (Σίαήλα) Γιαννή 88, 252
Γιαννής Μιχάλη (Σιαλή) Ππουζή 83, 234, 256, 273
Γιαννής (Ττανάς) Παφίτη 213, 271
Γιαννής Σίουλου 229
Γιαννής Φιλίππου 102, 241
Γιαννής (Πεύκος) Χ. Κασιούλα 73, 112
Γιάννος Παπάγιωρκου 75, 170, 176, 216, 228, 238
Γιανούλα Γεωργίου (Τσίρη) 83
Γιαπαύλης Κκελόκαλλας 58
Γληφώνιν 35
Γλίντος 35
Γλιστιρία 35
Γλωσσόβουα 36
Γουπιάρκα 33, 35, 39, 48, 49, 244
Γουπιιά 37
Γρηγόρης Αυξεντίου 154, 155
Γριστάγκαττο 36
Γρουμπί (θρουμπί) 36, 90, 111, 170, 193, 230, 265
Γρούτα 90, 96
Γύπας 44
Γυψιώτικα 43
Γύψου 80, 82, 83, 175, 182, 278, 279

Δ

Δακκαννομούττας 48
Δακκαννούρα 44

Δάκρυα της Παναγίας 36
 Δάσος Καντάρας 19, 27
 Δεννάρκα της Μούττης 22
 Δεντρό 38
 Δέσποινα Αριστοτέλη 254
 Δέσποινα Μιχάλη Ευθυμίου -Χ"Παναγή 43,
 77, 112, 156, 158, 237, 263, 267
 Δέσποινα Χαμπή -Σωτήρη 170, 198, 214
 Δέσπω Κουτσογιάννη 222
 Δημήτρης Δημητρίου από Πομό 279
 Δημήτρης (Μούσκουρος) Κυριάκου 71, 175
 Δημήτρης Λούκα 70, 150, 165
 Δημήτρης (Κουδέλλας) Μιχάλη 81
 Δημήτρης (Λίτρας) Μιχάλη 113
 Δημήτρης Μ. Κουτσόφτα 153
 Δημήτρης (Σήμητράς) Μιχαήλ Ρούσου 242
 Δημήτρης (Πιπίος) Χαμπή 153, 254
 Δήμματα 103
 Δήμος Σάββα 88
 Διονύσιος Ιερομόναχος 80
 Διπλόμουττα 170
 Δίκωμο 277

E

Έγκωμη 191
 Einar Gjerstad 103, 191, 225
 Ελένη Γ. Μοσφίλη 149
 Ελένη Θεοδόση-Συμεού 213
 Ελένη Κατσικίδη 74
 Ελένη Κυπρή Σωτήρη 149
 Ελένη Π. Μοσφίλη 235
 Ελένη Πολύ Ευθυμίου 158
 Ελένη Σταύρου 113
 Ελένη Χ"Παναγή 74, 267
 Ελευθέριος (Ττούρος) 113
 Ελιά 36, 193, 206, 218, 223, 256, 258, 271
 Ελιόπιττα (σακόπιττα) 94
 Εμεπτέ Χαλήλ 78
 ΕΟΚΑ 29, 31
 Ευγένιος Ζερβίδης 154
 Ευθύμιος (Μίμης) Μιχάλη Ευθυμίου 165
 Ευθύμιος Νικόλα Ευθυμίου 154
 Ευθύμιος Νικόλα (Κκόλα) Μιχάλη 26, 68, 75,
 Ηράκλης Χατηράκλης 172
 76, 84, 86, 87, 147, 169, 213, 217, 228, 233,
 245, 257, 264
 Ευθύμιος Χατζεθυμίου 85

Z

Ζαχαρίας Σιαλής 161
 Ζευγαλάτης 44
 Ζευλοράμματα 259
 Ζίζιρος 189, 220

Ζυός (αντικείμενο) 259, 260
 Ζυός (τοποθεσία) 22, 47, 74

H

Ηράκλης Χατηράκλης 172

Θ

Θάσος Σοφοκλέους (Σώζος) 154, 155, 165
 Θεμιστοκλής Δέρβη 26
 Θεοδώρα Σιάηλου 156
 Θερκοπούλι 45
 Θκυόσσης 27, 176, 179
 Θκυό Τερατσίές 43, 256
 Θουπί 45

I

Ιμπραήμης από Άγιο Ιάκωβο 230, 253
 Ισοφ (αστυνομικός) 242

K

καβάτζι (παιχνίδι) 220
 Καβούρι 49
 Καϊκανάς 91, 96
 Κακοτρύς 32, 49, 101, 103, 106, 250
 Κακοφίλοι 22, 33, 169
 Καλάμι 43, 66, 68, 109, 256
 Καλιάες 112, 136
 Καλοήρι 22, 83
 Καμάρα 265
 Καμίνι (κατασκευή) 264, 272
 Καμίνι (τοποθεσία) 84, 87, 104, 105, 245, 256
 Καντάρα 70, 83, 85, 181, 261
 Καπνερή 43, 83, 173, 245
 Καπνιά 36
 Καππαρκά 36, 90, 177
 Καππαρόβουνος 33, 34, 77, 245, 279
 Καραβάς 243
 Καρακάξα 45
 Καραμαλλού 24, 25, 38
 Καραόλος (σαλιγκάρι) 48, 90, 183
 Κάργας από την Κυθρέα 254, 265, 266
 καρέκλα 261
 Καρταμίλλα 36
 Κατερίνα Ευθυμίου 264, 267
 Κατερίνα Κατσικίδη 80
 Κατίνα Μ. Ευθυμίου - Κουτσογιάννη 86, 156,
 252
 Κατίνα Πολύ 156, 157, 242, 253
 Κατίνα Χριστοδούλου (Ττόουλου) 156
 Κατούρης 36
 Κατουροπόταμος 245
 Κατσικορώνα (Κούκος) 45

Κατσούνας (τοποθεσία) 109
 Κάτσουνας 260
 Κατσούνι 261
 Κατσόχοιρος 48
 Καττόμουγια (παιχνίδι) 185
 Κατωμηλιά 109
 Καφές 96
 Καφαλοτράχωνας 31, 105, 171
 Κέττα 208
 Κιρκιλί 188
 Κίσσα 45
 Κίτσης (αερογάμης) 45
 Κκήμητροι 130
 Κλεάνθης Κραμβή 215
 Κλέφτικο 95
 Κλόκκαρος 45
 Κολιός 45
 Κολλιτσία 36
 Κόλυμπος του Κούτα 43, 49
 Κόνιζος 36
 Κοντέα 178, 229
 Κοράζινος 46
 Κορυπάδες 105
 Κορωνιά 31, 176
 Κότσινες 245
 Κοτσίοζούμι 96
 Κοτσινόλιχαρος 22
 Κοτσινόνουρος 46
 Κοτσινόπάμπουφος 46
 Κοτσώνης 24, 43, 214
 Κουελιά 262
 Κουκκουφκιάς 46
 Κούκος ή Πετεινός 37, 219
 Κουνάρης (δασοφύλακας) 176
 Κουντούρα 37
 Κουρκουτάς 48
 Κουρτουριά 37
 Κουτσογιάννηες 112, 144
 Κουτσογιάννης 66
 κουτσοπόιν 37, 41, 209
 Κουτσουμπάλια 37
 Κουτσοχάμπης 68, 176, 216
 Κραμβής (γιατρός) 235
 Κρομμυερή 188
 Κύπρος Σωτήρη Κυπρή 149
 κύρ Βασίλης 183
 Κυριάκος Αδάμου 233
 Κυριάκος (Τζιονής) Γιαννή Φίλιππου 88, 163
 Κυριάκος Κουδέλλα 254
 Κυριάκος Παντελή (Ττονή) 175
 Κυριάκος Παττίχα 159
 Κυριάκος Παύλου 154, 157
 Κυριάκος Χοίρας από Λευκόνοικο 26
 Κυριακού Πασχάλη Μοσφίλη 156

Κυριακού Χριστόδουλου (Σίουλου) 208
 Κώμη Κεπίρ 177
 Κώστας Ιωάννου (Νικήτας) 155, 165
 Κώστας Κουτσόφτα 29, 85, 102, 149, 156, 157, 215, 241
 Κώστας Σιάκκας 176
 Κώστας Τσαγγάρη 153, 239

Λ

Λαγός 48, 181, 182, 272
 Λαγούδης (γιατρός) 217
 Λάξης 22, 80
 Λακκοβούναρα 42, 80
 Λαμπάι 37
 Λαντί 170, 183, 184, 244, 254
 Λάπαθος 80
 Λάρνακα 78
 Λατσία 244
 Λατσία Λευκωσίας 24
 Λαψάνα 37, 90
 Λειβάδι 34, 37
 Λεμονόστρουφος 46
 Λευκόνοικο
 109, 169, 175, 182, 216, 227, 235, 272
 Λεωνίδας Θεμιστοκλή 71
 Λιασής Χαμπή Κουτσοχάμπη 242
 Λιγκρί 174, 185
 Λιθάρκα 173
 Λιλλιπήρι 37
 Λιμνιά 71
 Λινοχώρι (Λινοχωρκός) 105
 Λιορκός 46
 Λιχάρι της Βρύσης 22
 Λιχάρι της Μέσης 22
 Λιωτός 41, 43, 171, 244
 Λοῖζος Ιωάννη (δασοφ.) 85
 Λουβιθκιά κόκκινη (η) 37, 38, 111
 Λούκας Κουτσόφτα 153
 Λούμα 22, 31, 101, 105, 161, 179
 Λουππατζοίτης 37
 Λουρικός 259
 Λουρκά 70
 Λουτσιές 174, 185
 Λούταιος Χαμπή (Κασιούλα) 147, 253, 279
 Λύκος 38
 Λύση 178

Μ

Μαζερή 244
 Μαζί 36, 38
 Μαζουλιά 170
 Μακάριος Β' Αρχιεπίσκοπος 75
 Μανιτάρι 38

Μαννουθιά 38
 Μαντολαψάνα 38
 Μαρία Αδάμου Καραγιάννη 277
 Μαρία (Κουρούπα) Μιχάλη (Παμπήσση) 206
 Μαρία Νικόλα (Κκολή) 221
 Μαρία (Μαριέττα) Π. Μοσφίλη 267
 Μαρία Χριστοφή (Γρίστοφα) Αδάμου 241
 Μάριος Κώστα Χαραλάμπους από Λάρνακα 279
 Μαρίτσα Γεωργίου Κουτσόφτα 206
 Μαρικκού Γεωργίου Κουτσογιάννη 222
 Μαρμαρίνες 39, 113
 Ματσικόριο 38
 Μαυρόκαλλος 38, 90, 110
 Μαυροκρέμμα 22, 181, 244
 Μαυρολίχαρος 22
 Μαυρομμάτι 46
 Μαυρόπουλλος 39, 46
 Μαυρότζικλα 46
 Μαχαιράς 38
 Μέλια 27, 32, 33, 37, 101, 103, 105, 109, 200, 229
 Μελισιάτος 38
 Μελισσοφάος 47, 182
 Μελισσόχορτο 38
 Μερικά 39
 Μερσινιά 39, 208, 209, 220, 249
 Μετής 170
 Μεχεμεταλάς 199, 229
 Μεχεμέτης από τον Άγιο Ιάκωβο 277, 278
 Μηλιά 233
 Μητέρα 35, 39
 Μιλής Χαμπή (Κασιούλα) 27, 37, 88, 89, 90, 177, 179, 278
 Μιλλόπιττες 95
 Μίραλης 228
 Μίρμιλλος 187, 238
 Μισιέλης Παπαπέτρου 216
 Μισούψαρι 22, 32, 38, 84, 250
 Μιχαήλ (Σιαλής) Γιαννή (Ππουζή) 87, 147, 256, 254
 Μιχαήλ (Γεροτσάγγαρος) Χριστοφή 147
 Μιχάλης (Μίσιελος) Νικόλα (Καφετζή) 227
 Μιχάλης (Γιαλλίτσης) 238
 Μιχάλης (Σιάηλας) Γιαννή 88, 147, 150, 154, 156, 158, 159, 163, 177
 Μιχάλης (Κοτσοφτής) Δημήτρη 170, 173, 229
 Μιχάλης Ευθυμίου 27, 29, 68, 70, 78, 109, 150, 156, 157, 158, 165, 179, 199, 215, 217, 226, 227, 235, 237, 241, 252, 254
 Μιχάλης Καραγιάννη 156
 Μιχάλης (Χάηλος) Μοσφίλη 182
 Μιχάλης (Παρπέρης) Νικόλα Κουτσόφτα 72, 86, 88, 156
 Μιχάλης Κώστα Κουτσόφτα 153
 Μολόχα 39, 90

Μονέθκια 43
 Μοσφιλή 39
 Μπεκάτσα 47, 181, 182, 183, 272
 Μπογάζι 204, 206
 Μουγιαννού 47
 Μουζουρέθκια 112, 130
 Μουσά Μουσταφά 161
 Μουσταφάς από το Ψυλλάτο 227, 228
 Μουττάρι του Μαζουλερού 24
 Μούττη της Γαλακτινής 77, 104

N

Νεβζάτ (αστυνομικός) 226, 227
 Νερό του Παπαδημήτρη 22, 25
 Νερό του Τσελεφού 80
 Νικόλας (Καφετζής) Γεωργίου (Κοκκωνή) 85, 86, 147, 230, 252
 Νικόλας Ευθυμίου 70, 84, 85, 87, 147, 156, 176, 178, 181, 198, 199, 252
 Νικόλας Κυριάκου Μ.(Τσιαήλη) 72, 156, 159, 161, 165, 250, 254
 Νικόλας (Κκόλας) Μιχάλη 113, 173, 225, 228
 Νικόλας (Κκολής) Μιχάλη (Κουτσόφτα) 70, 74, 81, 86, 147, 157, 160, 170, 175, 181, 182, 183, 198, 199, 200, 212, 229, 271
 Νικόλας Μ. Ρούσου 176
 Νίκος Αγγελίδη 162
 Νιολίφκια 39
 Ντέβιτσον 70, 71
 Ντζιόχχος 39
 Ντίαρ 161
 Ντόναλτ 70
 Νυχτερίδα 47
 Νυχτοκόρακας 42, 47

Ξ

Ξεροπήνα (λοκμάδες) 96
 Ξερούρι 35, 39, 76, 112, 173, 200, 254
 Ξινιάτος 39
 Ξιννίττα 39
 Ξιουφάρα 39
 Ξυλάετρο 258

O

Όλυμπος 31
 Όμερος από Άγιο Ιάκωβο 229
 Ορτύκι 47

Π

Παγκέρα 245
 Παλιάμπελα 171
 Παλλούρα 170, 229

Παλλούρα (Κονναρκά) 39
 Παμπήσες 112, 137
 Παναγία Γαλακτινή 82
 Παναγία Δοχνίου ή Τοχνιού ή Τοχνιώτισσα 78, 107
 Παναγής Γιαχάλη από Τρίκωμο 90
 Παναγής Σταύρου 153, 241
 Παναγής Χαμπή (Σιαμπουλλά) 86, 88, 89, 90, 177
 Παναγής Χήρα (Πέσης) 159
 Παναγής Χριστοδούλου (Ττόουλου) 156
 Παναγής Χριστοφή (Κατσικίδης) 148; 233
 Παναγιώτης Αντώνη (Καραντώνη) 88
 Παντέλης Παντελίδης 26, 73, 74, 91, 148, 234, 235
 Παπάγιωρκος 148, 228
 Παπαδημήτρης 148
 Παπαλεοντίου (αρχιεπιστάτης) 178
 Παπαούρα 190
 Παπα Πολύβιος 74, 82, 103, 148, 191, 226
 Πατίρα 48
 Παπούτσα 39
 Παραδείσι 112, 148
 Πάρπας Μένουκος 81
 Πατσαλίδης Ανδρέας 29
 Πάσχα 39
 Πασχάλης Μοσφίλη 147, 156, 165, 252, 278, 279, 280
 Παυλάκης Παύλου 154
 Παύλος (γιατρός) 217
 Παύλος (δάσκαλος) 234
 Παύλος (Παυλικός) Πάντελα 241
 Paul Astrom 103
 Πάφος 29
 Πελεκανιά 24, 68, 176
 Πενταδάκτυλος 19
 Πέντε πέτρες 186
 Περβολούθκια 35, 169
 Περικλοκάι 40
 Περτικοκαύλι 40
 Περτίτζι 33, 34, 47, 181, 183, 272
 Πεταολή 38, 43, 49, 113
 Πετραγουρκά 40
 Πέτρα Μακρία 27
 Πετρανάγρηκος 40
 Πετρερά 47, 87, 105, 256
 Πετροπόλεμος 187
 Πέτρος Αναγνώστου 80
 Πέτρος Παττίχης από Λευκόνοικο 88
 Πετροχελίνο 47
 Πεύκος 38, 40, 208, 259, 261, 265
 Πεύκος της Πίσσας 155, 261
 Πηγή 178
 Πηλός 93
 Πιθαράς 27, 80

Πικροί 245
 Πικρονερό 245
 Πικρούθκια 170
 Πισσορόγι 261
 Πιστόλα 190
 Πιτσίκλα 190
 Πλάκες 43, 74
 Πλατάνι 19, 228, 278
 Πλαταί του Θκυόσμη 24
 Πλουσιά 27, 31, 33, 80, 102, 104, 109, 161, 169, 171, 179, 216, 233, 246
 Πολυόνατος 40
 Πολύς Γ. Παφίτη 72, 150
 Πολύς Ευθυμίου 68, 71, 155, 157, 158, 161, 163, 165, 170, 182
 Πολύς Χ"Παπαχαράλαμπου 169
 Πομενέτριχος (Ριζόνι) 40
 ποτάμι Ανωγίων 22
 ποτάμι Βροντομερσινίων 22
 ποτάμι Πλουσίας 22
 Ποταμόλακκος 22, 44
 ποταμός του Καλαμιού 49
 ποταμός των Γουπιών 22, 34
 ποταμός (παιχνίδι) 220
 Πουλιά του Ππάσιη 187
 Πουλουςτρένες 40
 Πουμπάρι 95
 Πουπούξιος 47
 Πουρέκκια 91, 96
 Πουρκούρι 90, 93
 Πιριλλές 40
 Πραστιό 253
 Πρέντης 24
 Προβατάρης 40
 Προκκολήες 113, 144
 Προκκολής (Δημήτρης) 112
 Προκόπης Χρυσοστόμου 163, 254

P

Ραβιόλες 90
 Ράχη της Τζυλίστρας 22
 Ραχίδια 80
 Ρε Αλέξης 109
 Ρόβι 40, 200
 Ριζόνι 40, 90
 Ρούσες 112, 144, 169
 Ρούσος 66, 250

Σ

Σάββας Γ. Καραγιάννη 235
 Σάββας Δημήτρη (Κκήμητρου) 147, 153, 262
 Σάββας (Σαούρας) Μοσφίλη 149, 154, 156, 199, 227
 Σακόπιττες 195

Σάλιχος (Τούρκος) από τη Σύγκραση 82
 Σαμπάτης 22, 41, 75, 102, 104, 105
 Σαουράτες 132
 Σαουρές Καλιά 182
 Σαψυσιά 41
 Σγαρτίλι (αγκαθοπούλι) 47
 Ξελεντρούνα 48
 Σίντα 226
 Σιμιθιά 90, 95
 Σιμιλλούι (Λάζαρος) 41, 219
 Σισταρκά 259
 Σιχαρί 277
 Σκαλαπούνταρος 41
 Σκάλες 24
 Σκατούλλικα 187
 Σκλοινοκούι 41, 245
 Σκλινίτζι 41, 42
 Σκορτάλλι 41
 Σκουράττα 41
 Σκουταρού 103
 Σκουτέλια 104, 256
 Σκουτέλλι 105
 Σουμάτζι 41
 Σπαλαθκιά (Μαζουλιά) 41, 109, 110, 175
 Σπαλαθόβουνο 27, 31, 41
 Σπήλιος του Γέρου 105
 Σπήλιος του Τσαγγάρη 250
 Σπίνος 47
 Σπουρτούλλα 41
 Σπυρούλα Νικόλα Ευθυμίου 156, 235
 Σπύρος Μιχαήλ (Γιαλλίτση) 271
 Στράππος Α.158
 Σταυράκης Ζάκου 160, 165
 Σταυροκάριο 41
 Σταύρος Παύλου 84
 Σταυρού Τσιάπα - Καραγιάννη 175
 Σταυρού Χριστοφή (Κατακίδη) 43
 Στερατζιά 41, 222, 223, 260
 Στραόσιαλος από Πατρίκι 215
 Στρατουρόχορτο (το) 42
 Στρούφος 47, 182
 Στυλιανός Λένας (Ψαρός) 155, 165
 Σύγκραση 112, 181
 Συμεός Νικόλα (Κκόλα) 42, 213
 Συτζιά 42, 187
 Συτζιά (παιχνίδι) 220
 Συνεργατική Μανδρών 87, 88, 206, 257, 266, 273
 Σχιοινιά 38, 42, 90, 170, 175, 193, 265
 Σχιοιννόπιττες 94
 Σχίστρα 25
 Σωκράτης Φιλίππου από Τρίκωμο 26
 Σωτήρης Ανδρέα Λούκα 84
 Σωτήρης Δημήτρη Ρούσου 153
 Σωτήρης Κυπρή 112, 254

Σωτήρης (Σώτηρος) Στυλιανού Χ"Παπα 113, 150, 182
 Σωτήρης Χαμπή Χ"Παναγή 279, 280

Τ

Τάκης Ζορπάς 85, 87, 172, 178, 251, 277
 Τάκης Λούτσιος 156
 Τάκης Σανταμάς 175
 Τελεβάντος 77, 191, 254, 256, 265, 266, 272
 Τελή Μουσταφά 229
 Τεπαρισσόβουνο 33
 Τεπαρίσι (κυπαρίσι) 42, 208, 249, 258, 260
 Τεπάρισσος 81, 246
 Τερατσιά (χαρουπιά) 42, 193, 258
 Τερατσόμελο 94, 97
 Τερτζελλούθκια 90, 94
 Τζιάδος 228, 279
 Τζεμαλής (Κεμαλ Καραχασάν) 278, 279
 Τζέπησης από το Τρίκωμο 183
 Τζεργάτης 25, 29, 33, 34, 58
 Τζίκλα 33, 39, 47, 48, 182
 Τιτσιριόπιττες 95
 Τιτσικά 43
 Τιτσιροβούναρος 25
 Τοξού από Τρίκωμο 208
 Τοχνί 25, 29, 42, 47, 76, 87, 112, 148, 169, 171, 182, 183, 246, 256, 271
 Τουμάτσια 90, 94
 Τούμπαρος του Χογλατζιού 22
 Τραχώνια 38, 113
 Τρι 94
 τριάπηθκια 220
 Τριζάρα 48
 τριζούρα 220
 Τρίκωμο 68, 82, 85, 90, 174, 206, 216, 226, 235, 256, 257, 266, 273, 277
 Τριμθκιά 42, 90
 Τριόλια 42
 Τρισατσία 43, 90
 Τρισκάλι του Τοχνιού 33, 34
 Τριχιά 262
 Τρουλλία 48
 Τρυγόνι 48, 181
 Τρυονότζικλα 48
 Τρυπημένη 77
 Τσαγαροποινα 262
 Τσάκρα (Καρταμίλλα) 43
 Τσάκρα (Στρουθί) 43, 90
 Τσακροπούλι 48
 Τσακρόστρουφος 48
 Τσάμπουνος 43, 90
 Τσίορβάς 90, 95
 Τσουλήθρες 189
 Τσουννα 43

Τταβάς 95
Τταπούρα 169, 194
Ττούρηες 141

Υ

Υφαρόβουνος 19, 22, 27, 29, 31, 32, 38, 42,
43, 45, 47, 58, 93, 169, 175, 178, 229,
244, 253

Φ

Φάβα 172
Φάνος Αγαμέμνονος 165
Φάσσα 48, 93, 181
Φτερικούι 43
Φιδές 93, 192, 193
Φίλιππος Ιακωβίδης 215
Φκια του Λαού 43
Φλαμούδι 19, 27, 77, 85
Φλουρέντζος Φιλίππου 104
Φλωρκός 48
Φοίβος Καραγιάννη 88, 158, 279, 280
Φονιάς 22, 25, 31, 84
Φούντος 229
Φραγκίδης (γιατρός) 217
Φωτεινή Χ"Λιάση 238
Φώτης Παπαφώτη 154, 155, 158, 161, 165

Χ

Χ"Δημήτρης Χ"Πολύ 112
Χ"Ελένη Χ"Σάββα 42
Χ"Καραγιάννης Χ"Πολύ 112
Χ"Λιάσης 112, 113, 142
Χ"Λιάσης 66, 169
Χ"Μαριάννα Χαμπή 224
Χ"Νικόλας Μιχαήλ από Άρδανα 80
Χ"Παναγής Χ"Χάμπου 76, 170, 179, 233, 266
Χ"Παπαχαράλαμπος Χ"Πολύ 112, 148, 171
Χ"Πολύες 112, 113, 118
Χ"Πολύς 75
Χ"Πποινού 112
Χ"Σάββας Χριστοφή (Κατσικίδη) 38, 75, 154,
155, 156
Χ"Χάμπος Σαουρή (Σαουρά) 86
Χ"Χριστίνα (Ττίνα) 91
Χαλαβάνα 43
Χαλεύκα 70
Χαλήλ Ιμπραήμ από Πλατάνι 71, 72, 229
Χαλουβάς 91, 96

Χαμπής (Κκάφας) Αδάμου 170, 191
Χαμπής (Γονιού) Γεωργίου 179, 70
Χαμπής Ευθυμίου 86, 109, 113, 147, 156, 165
Χαμπής (Ππίριλλος) Μ. (Κουτσόφτα) 153
Χαμπής (Σιαμπουλλάς) Μ. (Γιαλλίτση) 112
Χαμπής (Κασιούλας) Χ"Δημήτρη 75, 84, 147,
175, 176
Χαμπής Χ"Παναγή 171, 178, 191, 192, 198,
253, 278
Χαμπής Σίαηλα 277
Χαπέσσης από Άγιο Αμβρόσιο 215
Χαράλαμπος (Χαμπής) Καμπούρης (Ππόλος)
155, 165
Χαράλαμπος (Ττίγγυρος) Σπύρου 153
Χαχομηλιά 43, 96, 110, 208
Χαχομηλίτης 43, 244
Χέλι 49
Χελώνα 49
Χελιόνι 48
Χερομούλια 43, 170, 171, 277
Χηρατέθκια 112, 113, 126
Χολλά 262
Χόρτο της κουφής (το) 44
Χριστινού Γιαννή (Ππουζή) 221, 227
Χριστοφής (Γρίστοφας) Αδάμου 153
Χριστοφής (Ττόφκας) 113
Χριστοφής Μιχαήλ Τσαγκάρη 173
Χριστόδουλος (Κκαράος) Παύλου 153, 254
Χριστόδουλος Καλλή 234
Χριστόδουλος (Σζιόουλος) Γιαννή 102, 103,
104, 191
Χριστόδουλος (Ττόουλος) Γιαννάτζη 81, 86,
154, 156, 179
Χριστόδουλος (Ττόουλος) Γ. Χ. (Σζιόουλου)
113, 160, 254, 265
Χριστόδουλος Κουτσογιάννης 81, 85, 149,
156, 163, 227, 244
Χρίστος Σάββα Περαιτικός 163
Χρυσούππι 80
Χρυστάλλα Σάββα Μοσφίλη 156
Χρυσόστομος (Σσήτζης) 153
Χωράφκια 41
Χωραφούθκια του Μετή 171
Χωστή 44, 90, 93, 183
Χωστό 185

Ψ

Ψυλλάτο 228
Ψωμιά της Πέρτικας 44

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1) Βιβλιογραφία

- "A Complete Gazetteer of Cyprus, Towns and Villages of Cyprus and their toponyms", Κυπριακή Δημοκρατία, Λευκωσία 1987.
- Αρχείο Αρχιεπισκοπής, Βιβλίο ΛΑ., 1884
- Astrom P. "Excavations at Kalopsida and Ayios Iakovos in Cyprus", Studies in Mediterranean Archeology, Lund 1966.
- Γρίβα- Διγενή, Γ. "Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959", Αθήναι 1961.
- Γρίβα - Διγενή Γ. "Χρονικόν Αγώνος 1955 - 1959", Λευκωσία 1972.
- Georgiades, C. "Flowers of Cyprus, Plants of Medicine", Nicosia 1987.
- Georgiades, C. "Flowers of Cyprus, Vol. II, Plants of Medicine", Nicosia 1987.
- Georgiades, C. "Nature of Cyprus, Environment - Flora - Fauna", Nicosia 1989.
- Gjerstad E., "Ages and Days in Cyprus", Paul Astrom, Gothenburg 1980.
- Gjerstad E., "Sekler Och Dagar, Med Svenskarna Pa Cypern 1927 - 1931", Albert Bonnier, Stockholm 1933.
- Gjerstad E., Lindros J., Sjogvist E., Westholm A., "The Swedish Cyprus Expedition, Finds and Results of excavations in Cyprus 1927-1931, Vol. I Text", Stockholm 1934.
- "Inventory of Cyprus Museum", Τμήμα Αρχαιοτήτων
- J. M. E. Took, "Birds of Cyprus", Nicosia 1992
- Κληρίδη Ν. "Χωριά και Πολιτείες της Κύπρου", Λευκωσία 1961.
- Κτηματικός Κώδικας Αρχιεπισκοπής, έτους ΑΨΠ
- Κυπριανού Αρχιμανδρίτου, "Ιστορία Χρονολογική της νήσου Κύπρου", 1788.
- Κυριαζή Ν. Γ. "Τα μοναστήρια της Κύπρου", 1950.
- Κυριαζή Ν. Γ. "Τα χωριά της Κύπρου", Λάρνακα, 1952.
- Λεύκωμα Κρατητηρίων και Πολιτικών Κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959
- Μαχλουζαρίδης Π. "Κύπρος 1940-60, Ημερολόγιο των εξελίξεων", Λευκωσία 1985.
- "Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια", έκδοση "Φιλόκυπρος", 1988, Τόμος 9ος, Τόμος 13ος.
- Πανάρετου Α. "Η Χλωρίδα του Τόπου μας", έκδοση Παγκύπριας Ένωσης Γεωπόνων, Λευκωσία 1981.
- Πανάρετου Α. "Κυπριακή Γεωργική Λαογραφία", έκδοση Σ. Κ. Τράπεζα, Λευκωσία 1967.
- Πανάρετου Α. "Δεντρολατρεία", έκδοση Φιλοδασικού Συνδέσμου, Λευκωσία 1969.
- Παπαδημήτρη Π. "Εισβολή", τόμος Γ', Λευκωσία 1979.
- Παπαφώτη Φ., "Η Καρπασία στον Αγώνα της ΕΟΚΑ, Τόμος Ι", Λεμεσός 1993.
- Σοφοκλέους Θ. "Πόθος Ελευθερίας, αναδρομή στον αγώνα 1955-1959", Λευκωσία 1989.
- Stylianou A and J. A. "The History of the Cartography of Cyprus", 1980.
- Τμήμα Αρχαιοτήτων, Βιβλίο αντικειμένων Επιφανειακής Αρχαιολογικής Επισκόπησης.
- "Χάρτες και Άτλαντες", έκδοση Πολιτιστικού Ιδρύματος της Τράπεζας Κύπρου.
- Χατζησάββα Σ. "Καταβολές", έκδοση Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου και Τμήματος Αρχαιοτήτων, Λευκωσία 1991.
- Περιοδικό Times of Cyprus, τόμος Α, τεύχος 2, 1957

Χάρτες :

- "Geological map of the central Kyrenia range (sheet 3)", Geological Survey Department, Government of Cyprus, 1966.
- "Hydrogeological map of Cyprus, Geological Survey Department, 1970

2) Υπηρεσίες:

- Μετεωρολογική Υπηρεσία, Υπουργείο Γεωργίας και Φυσικών Πόρων
- Τμήμα Αρχαιοτήτων, Υπουργείο Συγκοινωνιών και Έργων

Τμήμα Γεωλογικής Επισκόπησης, Υπουργείο Γεωργίας και Φυσικών Πόρων
Τμήμα Δασών, Υπουργείο Γεωργίας και Φυσικών Πόρων
Τμήμα Κτηματολογίου και Χωρομετρίας, Υπουργείο Εσωτερικών
3) Ιερά Αρχιεπισκοπή Κύπρου

4) Σωματείο "Άγιος Μάμας Μανδρών Αμμοχώστου"

5) The Museum of Mediterranean and Near Eastern Antiquities, Stockholm

6) Πληροφορίες ή και φωτογραφίες έδωσαν οι πιο κάτω (Στην παρένθεση είναι η χρονολογία γέννησής τους) :

Αδάμος Καραγιάννη, γεωργοκτηνοτρόφος, κοινοτάρχης, γραμματέας Συνεργατικής (1915)
Αδάμος Χ"Παναγή, γεωργοκτηνοτρόφος, τσαγγάρης (1918)
Ανδρέας (Καρεκλάς) Νικολή, καρεκλάς (1919)
Ανδρέας Λούκα, γεωργός (1924)
Ανδρέας Μιχάλη Καραγιάννη, εστιάτορας (1949)
Αντιγόνη Αδάμου Κυριάκου, οικοκυρά
Αριστοτέλης Τελεβάντου, οικοδόμος (1914)
Γιαννούλα Γιωρκή Μοσφίλη, οικοκυρά (1945)
Γεώργιος Αραούζος, τελετάρχης Αρχιεπισκοπής
Γεώργιος Σάββα, σκαρπάρης, κοινοτάρχης, δασοφύλακας (1912)
Γεώργιος Παπαδημήτρη, γεωργός, κοινοτάρχης (1927)
Δέσποινα Αδάμου Χ"Παναγή οικοκυρά, γεωργοκτηνοτρόφος (1918)
Δέσποινα Μιχάλη Ευθυμίου οικοκυρά, γεωργός (1911)
Δέσποινα Αριστοτέλη Τελεβάντου, οικοκυρά, γεωργός (1921)
Δέσποινα Χαμπή Χ"Παναγή οικοκυρά, γεωργοκτηνοτρόφος (1913)
Δέσπω Κουτσογιάννη - Σαζεϊδη, πολιτικός μηχανικός (1959)
Δημήτρης Λούκα, υπάλληλος Υγειονομείου, Δασονομείου (1917)
Κατίνα Χριστόδουλου Κουτσογιάννη, οικοκυρά (1938)
Μάρθα Δημήτρη Λούκα, οικοκυρά (1917)
Μαρία Ανδρέα (Καρεκλά) Νικολή, οικοκυρά (1924)
Μαρία Κυπρή Γ. Καλιά, κτηνοτρόφος (1902)
Μιχάλης Ευθυμίου, γεωργός, δασοφύλακας (1908)
Μιχάλης (Σιάηλας) Γιαννή, έμπορος, κοινοτάρχης, θηροφύλακας (1917)
Νικόλας Ευθυμίου, γεωργός, καφετζής, κοινοτάρχης (1904)
Νικόλας (Κκολής) Κουτσόφτας, γεωργός, αγροφύλακας (1904)
Παναγιώτα Γεωργίου Κουτσογιάννη, οικοκυρά (1942)
Παναγιώτης Α. Χατζηπαναγή, εκπαιδευτικός (1950)
Παντέλης Παντελίδης, εκπαιδευτικός (1900)
Πασχάλης Τελεβάντος, τεχνικός μηχανικός (1941)
Paul Astrom, καθηγητής - αρχαιολόγος
Πολύβιος Ευθυμίου, αυτοκινητοδηγός (1918)
Προκόπης Χρυσοστόμου, οικοδόμος (1937)
Σάββας Καραγιάννη, εκπαιδευτικός (1924)
Σταυρού Τσιάπα- Καραγιάννη, οικοκυρά, γεωργοκτηνοτρόφος (1919)
Τάκης Ζορπάς, επιστάτης, καφετζής (1936)
Χαμπής Χ"Παναγή, γεωργός (1912)
Χριστίνα (Νίνα) Προκόπη Χρυσοστόμου, οικοκυρά (1942)
Χριστόδουλος Κουτσογιάννη, εκπαιδευτικός (1936)

Φωτογραφίες έδωσαν επίσης οι:

Γιαννής Μιχάλη (Σιάηλα)
Νίκος Ανδρέα (Καρεκλά)

Τυπώθηκε στα
Τυπογραφεία - Λιθογραφεία
«ΘΕΟΠΡΕΣ» Ατδ.,
Μενάνδρου 6ε, Τηλ. 444940
Λευκωσία

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ

1. Σελ. 19 : Αναφορές για τη θέση των Μανδρών στην περιοχή από :

- G.D. Hogarth, στο Devia Cypria, 1889
- G. Jeffery, στο Historic Monuments of Cyprus, 1918
- R. Gunnis, στο Historic Cyprus, 1936
- Η Αγγλική αποικιακή Κυβέρνηση, επίσημα το 1881, με την πρώτη της απογραφή κατατάσσει το χωριό στη Μεσαορία, όπως στην Τουρκοκρατία. Ο Ύπατος Αρμοστής της Κύπρου, στην ετήσια έκθεση του προς τον Υπουργό Αποικιών στο Λονδίνο για το 1887, περιλαμβάνει το χωριό (χάρτης 1887) στην Καρπασία. (φωτ.5, σελ 56)
Στην Καρπασία κατατάσσεται κατά την απογραφή του 1946
- Στην Καρπασία κατατάσσεται κατά την απογραφή του 1973 από την Κυπριακή Δημοκρατία.
- Ο Γ. Καρούζης κατατάσσει το χωριό, σε χάρτη, στη Γεωγραφική Περιφέρεια "Πενταδακτύλου"

2. Σελ. 78 : Μονή Τοχνίου.

Τα κατ' αυτό και εις χρόνους παρακμής του, πληροφορούμεθα από τον Κτηματικό Κώδικα της αρχιεπισκοπής (1008 – 1016). Εις σελ. 1008 αναφέρονται τα ιερά σκεύη και γενικώς τα της εκκλησίας. Τα εν οσπητίω οικιακά και γεωργικά, μετά 10 ζώων, 100 πρόβατα και κατσίκια (σ. 1009). Περβόλια, περβολοχώραφα και εληαίς ρίζες 173 (σ.1010). Εις σ. 1011 αναγράφονται άλλαι ελαίαι και κερατζαίς, ως και τα εν τω Μετοχίω αγ. Γεωργίου Σπαθαρικού. Εις σ. 1012 αναγράφεται δωρεά Πετρή τινος κατα το απηγ', τα χωράφια εκείσε, και εις γην του Λαπάθου. Τα εν Μετιχίω Ύψων (Γύψου) εις σ. 1013 διάφορα πράγματα και 120 σκάλες χωράφια εις τα οποία (σ.1014) προστίθενται σκάλες 42. Κατά το 1794 δωρεά του Χ' Γεώργη Μιχαήλ και της συζύγου του Χριστίνης από χωρίον Τρίκωμον. Εις την σ. 1.15 τελευτήσαντος του επιστάτου του ιερού μοναστηρίου Τοχνίου, Άνθιμου ιερομονάχου κατά το 1857, μηνί Σεπτεμβρίω, έγινεν ακριβής καταγραφή των όσα παρέλαβε γετεκίων ο ειρησάμενος άνθιμος, ότι εσυστήθη επιστάτης και κατεφάνη οφειλέτης του μοναστηρίου εις τα ακόλουθα κονδήλια τα οποία, εκτιμηθέντα εις την σημερινήν αξίαν των, φέρουσι το κάτωθεν ποσόν. Καθώς εκτιμηθείσα και η εναπολειφθείσα ιδία του περιουσία ελογαριάσθη, απέναντι των όσα καθυστερεί από τα γετέκια ο αποθανών, όστις μένει ακόμη οφειλέτης του μοναστηριού, κατά την παρά πόδας σημείωσιν :

Τα ελλειπόντα Γετέκια του μοναστηρίου, γρ. 150 οκάδες έλαιον προς 10 γρόσια 1500.

50 οκάδες μέλι προς 6 γρ 300, 5 μόδιο κριθή προς 40 γρ 200, 8 μόδια σίτος προς 120γρ 960
15 αίγες προς 30 γρ 450. 50 σακιά άχυρον προς 10 γρ 500. Σύνολο γρόσια 4210

Τα της περιουσίας του ιδίου Οικονόμου : Γαδουρόμυλος 4 ετών γρ. 700. 25 κουδέλλαις προς 40 γρ. 1000. Ένα γαιδούρι ετών 12 γρ 150. 1 δισάκι μέτριον 35. 1 ταγάρι ομοίως 35. Σύνολον 1920
Αφαιρουμένων των 10 κουδέλλων δοθεισών εις την Μαρίαν κληρονόμον αδελφήν του αποθανόντος γρ 400, μένουν 1520. Μένει να χρεωστή προς εξίσωσιν του άνωθεν 2690.

Εγώ δε η αδελφή του μακαρίτη Μαρία Μάρτυρες Χατζηκυριάκος Πιεροίδης, Γεώργιος Κραμβής. «Ν. Γ. Κυριαζη, Τα Μοναστήρια εν Κύπρω, 1950, λήμμα 159, σ 152-153»

3. Σελ. 78: Άλλες αναφορές για τη Μονή Τοχνιού :

- Το καθολικό της Μονής Παναγίας Τοχνιού στις Μάνδρες Αμμοχώστου είναι μικρός τρουλλαίος ναός στον τύπο του συνεπτυγμένου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού. Σήμερα ο ναός διατηρεί σπαράγματα τοιχογραφιών που χρονολογούνται στο α' μισό του 16^{ου} αιώνα. Στην κόγχη της Προθέσεως στο Ιερό Βήμα του ναού, διατηρείται τοιχογραφία με την Άκρα Ταπείνωση, ενώ στο τύμπανο του τρουλλού διατηρείται σπάραγμα με έναν Άγγελο και ένα εξαπτέρυγο. Στα βορειοδυτικά του ναού υπάρχει τυφλό τόξο, όπου στο μέτωπό του απεικονίζεται το Άγιο Κεράμιον, ενώ στα εσωράχια του τυφλού τόξου, δυτικά, αδιάγνωστος άγιος, και ανατολικά, εξίτηλη γυναικεία μορφή (πιθανόν οι άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη).

- Θεόδωρου Παπαδόπουλου, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ, BYZANTINH ΚΥΠΡΟΣ, τόμος Γ', Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία 2005, σελ 517, σημ 393

(Νικόλαου Γκιολέ, Βυζαντινή Ναοδομία, 128-9)

Το τρίλοβο παράθυρο με ισοϋψείς λοβούς αποτελεί τον πιο σύνθετο τύπο φωτιστικού ανοίγματος που εφαρμόστηκε αποκλειστικά στην ασίδα λίγων Κυπριακών μνημείων (π.χ. Αγ. Ιλαρίων Κάρμι, Παναγία Τρικώμου, Παναγία Άρακος, μονή Τοχνίου) και παραπέμπει στη διάρθρωση των παλαιοχριστιανικών ασίδων..

- Αντρος Παυλίδης, Ιστορία της Νήσου Κύπρου, τόμοι 1-4, Φιλόκυπρος, 1992, τόμος 2^{ος}, σ. 326
Το μοναστήρι της Παναγίας του Τοχνίου ... μονόκλιτη με τρούλο, θεωρείται κτίσμα του 12^{ου} αιώνα. Αρχικά ήταν ολόκληρη τοιχογραφημένη. Τίποτα γνωστό για την ίδρυση και ιστορία του.
- Αντρος Παυλίδης, Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, Ιστορία Χρονολογική της Νήσου Κύπρου (1788), Φιλόκυπρος, 1997, σελ 588
Μοναστήρια εις επαρχίαν Αρχιεπισκοπής, ... και Τοχνίου.

4. Σελ. 103: Ανασκαφή στην περιοχή Δήμμα :

Κυκλικό δάπεδο με διάμετρο 10 μέτρων περίπου, με ένα μόνο τοίχο που διαχωρίζει το δάπεδο σε δύο ίσα μέρη. Στο ανατολικό μισό ήλθαν στο φως δυο κυκλικές βάσεις κτιστών πεσσών. στο κέντρο του δυτικού μέρους ανευρέθη πήλινη λεκάνη που μοιάζει με μπανιέρα. γύρω από τη λεκάνη ανευρέθη πληθώρα πολύτιμων αναθημάτων, ανάμεσα στα οποία και θυμιατήρια που επιβεβαιώνουν το χαρακτήρα του μνημείου σαν ιερού, το οποίο εκαλύπτετο ίσως με στέγη από κλαδιά. Ανάμεσα στα αναθήματα υπήρχε χρυσό Δακτυλίδι με εμπέστητη τη δέλτο του Φαραώ Θούτμοση ΙΙΙ (1479-1424 π.Χ.) περιδέραιο με ψηφίδες σε σχήμα ροδιού και φοινικιού και στη θέση περιάπτου Βαβυλωνιακός σφραγιδοκύλινδρος από αιματίτη με χρυσά καλύμματα στα άκρα... Ζεύγος χρυσών ενωτίων... Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία.

«Καρπασία, Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συνεδρίου, Λεμεσός, Ιανουάριος 2010, σελ 41».

5. Σελ. 70: Επιδιόρθωση αυλακιών

Στις 12 Αυγούστου του 1896 αρχίζει διαπραγμάτευση με την κυβέρνηση με σκοπό τη χρηματοδότηση έργου επισκευής των αυλακιών των νερών της βροχής κατά μήκος του δρόμου που ενώνει τις Μάνδρες με τον Άγιο Ιάκωβο. Ο δρόμος είναι ο μοναδικός που ενώνει το χωριό με τις γύρω κοινότητες και την Αμμόχωστο. Οι κάτοικοι ισχυρίζονται ότι το νερό της βροχής καθιστά τον δρόμο αδιάβατο τον χειμώνα. Το κόστος υπολογίζεται κάπου £40-.

Στις 24 Σεπτεμβρίου οι κάτοικοι απαντούν στην κυβέρνηση ότι διαφορετικά, αν το έργο θα γίνει με λεφτά αποκλειστικά δικά τους, δεν έχουν τίποτε άλλο να πουν. (Κρατικό αρχείο, 1742/1896)

6. Σελ. 171: Για την Πλουσιά

Εκ Βαρωσίων : Ήρχισεν εις μεγάλην κλίμακα η εκκοπή καυσοξύλων εις το δάσος «Πλουσιά» υπό του δασονομικού τμήματος τα οποία μεταφέρονται δι΄ ιστιοφόρων πλοίων εις τον λιμένα Αμμοχώστου.

«Εφημερίδα ΚΗΡΥΞ, 18/8/1916»

7. Σελ 48: Για τους καραόλους

Ο Γεώργιος Σάββα από τις Μάνδρες ανέφερε ότι οι Μανδρίτες τους καραόλους μεγάλου μεγέθους ονομάζουν "παλλίκαρους" ή "παλληκαράες".

«Κοινά κατά τόπους ονόματα καραόλων, Άνθιμος Πανάρετος, Λαογραφική Κύπρος, τόμος Β΄ σελ. 53»

8. Σελ. 225 : Πάντρεμα της λεμονιάς

Όταν ένα δέντρο δεν καρποφορούσε το πάντρευναν. Φώναζαν δηλαδή τον βιολάρη και αυτός καθόταν κοντά στο δέντρο και έπαιζε βιολί ενώ άλλοι τραγουδούσαν, όπως στους γάμους. Τα παιδιά της γειτονιάς χόρευαν και στο τέλος τα κερνούσαν κουφέτα. Λέγεται ότι μετά το 'πάντρεμα' το δέντρο καρποφορούσε.

9. Σελ. 148, 234: Κατάλογος δασκάλων, μισθού, πλήθους μαθητών και παρουσιών μαθητών

Ο μισθός (ετήσιος) των δασκάλων αρχικά ήταν κυρίως από την κοινότητα και επιχορηγημένος από την κυβέρνηση, όμως από το 1923-24 προερχόταν αποκλειστικά από την κυβέρνηση.

Οι παρουσίες των μαθητών καταγράφονται σε δύο ετήσιες επισκέψεις του επιθεωρητή. Κατά τη δεύτερη επίσκεψη η παρουσία των μαθητών φαίνεται μειωμένη λόγω του ότι είναι περίοδος γεωργικών ασχολιών κατά τις οποίες οι μαθητές απουσιάζουν για να βοηθήσουν τους γονείς τους στα χωράφια. (Στοιχεία από το Κρατικό αρχείο)

Σχολική χρονιά	Ονοματεπώνυμο δασκάλου	Μισθ. κοιν.£	Κυβερ επιχ £	Αγόρ.	Κορ.	Παρόν 1 ^η /2 ^η
1907-08						
1908-09	Χριστόδουλος Οικονομίδης	20	8	22		
1909-10	Χριστόφορος Παπαμιχαήλ	24	4.20	27	1	
1910-11	Αδαν Παπαδόπουλος	19	6	25	5	
1911-12	Αναστάσιος Γ. Αναστασιάδης	20	6	22	2	
1912-13	-----					
1913-14	Απόστολος Κυριακίδης	18	6.20	24	5	23/22
1914-15	Καλλιόπη Μελανίδου	19	6.20	20	10	29/20
1915-16	Καλλιόπη Μελανίδου	19	6.20	15	15	26/18
1916-17	Αναστάσιος Χτζ Αναστασιάδης	24	4	18	9	22/19
1917-18	Γεώργιος Μιχαηλίδης	23	8	15	7	
1918-19	Γεώργιος Μιχαηλίδης	32	8	19	9	25/21
1919-20	Γεώργιος Μιχαηλίδης	37	8.20	18	12	29/21
1920-21	Γεώργιος Μιχαηλίδης	60	10	19	11	25/19
1921-22	Γεώργιος Μιχαηλίδης	60	10	20	12	30/27
1922-23	Χρίστος Οικονομίδης	53	10	21	10	
1923-24	Παντελής Παντελίδης		65	25	13	
1924-25	Παντελής Παντελίδης		65	27	14	34
1925-26	Παντελής Παντελίδης		65	26	17	42/40
1926-27	Χριστόδουλος Κουρέας Παύλος Χτζ Δημητρίου		60 65	31	17	42/31
1927-28	Παύλος Χτζ Δημητρίου		65	26	11	28/27
1928-29	Νικόλαος Θεοδοσιάδης		65	25	12	34/21
1929-30	Χρίστος Τριγώνης		65	28	10	
1930-31	-----					
1931-32	Χρίστος Τριγώνης		76	25	11	31/33
1932-33	Χρίστος Τριγώνης		79	32	11	40
1933-34	Χρίστος Τριγώνης		82	31	11	35/15
1934-35	Δημήτριος Παπαδόπουλος		76	30	12	37/28
1935-36	Κωνσταντίνος Σφίκας		50	24	11	
1936-37	Κωνσταντίνος Σφίκας		50	31	15	46
1937-38	Ανδρέας Κωνσταντίνου			34	16	
1938-39	Θεόδ. Ορφανίδης			33	16	
1939-40	Θεόδ. Ορφανίδης			31	18	
1940-41	Ηλίας Κυθρεώτης			29	17	
1941-42	Ηλίας Κυθρεώτης			29	18	
1942-43	Κώστας Χριστοδούλου			29	14	
1943-44	Χριστάκης Στυλιανόπουλος			33	15	
1944-45	Χριστάκης Γεωργίου			30	16	

1945-46	Κυριακίδης Γεωργίου			34	18	
1946-47	Γ. Συγκαλλέττης			32	12	
1947-48	Σάββας Κ. Σάββα			32	16	
1948-49	Σάββας Κ. Σάββα			29	20	
1949-50	Σάββας Κ. Σάββα			30	20	
1950-51	Σάββας Κ. Σάββα					
1951-52	Σάββας Κ. Σάββα			27	20	
1952-53	Θεοδόσιος Ψάριας			25	24	
1953-54	Καλλής Χριστόδουλος			29	25	
1954-55	Καλλής Χριστόδουλος			35	26	
1955-56	Μιχάλης Συμεωνίδης, Καλλής Χριστόδουλος			39	30	
1956-57	Μιχάλης Συμεωνίδης, Καλλής Χριστόδουλος			41	33	
1957-58	Μιχάλης Συμεωνίδης, Χριστόδουλος Κουτσογιάννης			37	30	
1958-59	Μιχάλης Συμεωνίδης, Χριστόδουλος Κουτσογιάννης, Αναστάσιος Αναστασιάδης			39	26	
1959-60	Σωτήρης Πρωτοπαπάς, Χριστόδουλος Κουτσογιάννης			44	27	
1960-61	Σωτήρης Πρωτοπαπάς, Χριστόδουλος Κουτσογιάννης			49	26	
1961-62	Σωτήρης Πρωτοπαπάς, Ανδρέας Χατζηπαναγής			45	29	
1962-63	Σωτήρης Πρωτοπαπάς, Ανδρέας Χατζηπαναγής			42	31	
1963-64	Σωτήρης Πρωτοπαπάς, Ανδρέας Χατζηπαναγής			37	30	
1964-65	Ανδρέας Χατζηπαναγής, Μιχαήλ Καϊλίδης			33	33	
1965-66	Σάββας Μοσφίλης, Ελένη Μοσφίλη			30	36	
1966-67	Σάββας Μοσφίλης, Ελένη Μοσφίλη			27	31	
1967-68	Σάββας Μοσφίλης, Ελένη Μοσφίλη			29	32	
1968-69	Σάββας Μοσφίλης, Ελένη Μοσφίλη			29	31	
1969-70	Σάββας Μοσφίλης, Ελένη Μοσφίλη			30	31	
1970-71	Σάββας Μοσφίλης, Ελένη Μοσφίλη			32	34	
1971-72	Κύπρος Κυπριανού, Ελένη Γεωργίου			32	30	
1972-73	Κύπρος Κυπριανού, Ελένη Γεωργίου			34	30	
1973-74	Κύπρος Κυπριανού, Ελένη Γεωργίου			33	22	

10. Σελ. 235: Μαντρίτες του Γυμνασίου Αμμοχώστου (μέχρι το 1955)

Πληροφορίες από το βιβλίο «Ιστορία της Μέσης Εκπαίδευσης Αμμοχώστου 1191-1955, Ελληνικό Γυμνάσιο Αμμοχώστου, Β΄ έκδοση, Σύλλογος αποφοίτων ΕΓΑ, Λευκωσία 2005»

α) Απόφοιτοι του σχολείου (μέχρι το 1955)

Σχολική χρονιά	Ονοματεπώνυμο	Επάγγελμα πατέρα
1952-53	Κασιούλας Ι. Χαράλαμπος	ποιμήν
	Ευθυμίου Ν. Σπυρούλα	καφεπώλης
1953-54	Κουτσογιάννης Χριστόδουλος	ξυλουργός
1954-55	Ευθυμίου Ν. Ευθύμιος	καφεπώλης

β) Μαθητές κατά σχολική χρονιά και τάξη

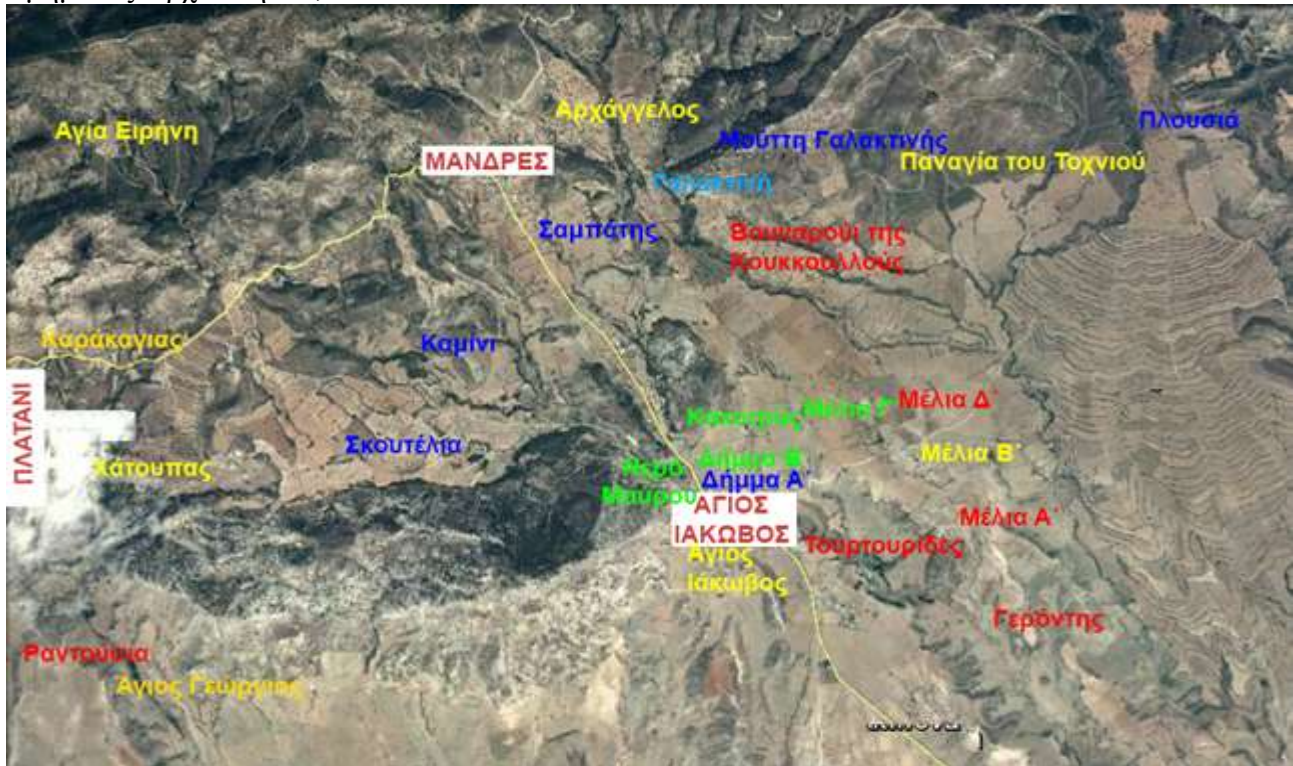
Σ. χ. /Τάξη	Α΄	Β΄	Γ΄	Δ΄	Ε΄	ΣΤ΄	Σύνολο
1952-53	2	-	-	1	1	2	6
1953-54	-	-	-	-	1	1	2
1954-55	-	-	-	1	-	-	1

Οι πληροφορίες προέρχονται (όπου δεν αναφέρεται) από δύο βασικά πηγές
 α) Τα κατάστιχα της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (στο αρχείο και τη βιβλιοθήκη της)
 β) Την εφημερίδα The Cyprus Gazette επί Αγγλοκρατίας (ετών 1878 - 1960) στον ιστότοπο http://www.moec.gov.cy/kypriaki_vivliothiki/kyvernitikes_ekdoseis.html

1: Για σελ. 101 ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Α) Ιστορικό κατοίκησης της περιοχής Μανδρών, με βάση τα αρχαιολογικά ευρήματα.

Πηγή : Σοφοκλής Χατζησάββας, ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ I, Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου και Τμήματος Αρχαιοτήτων, Λευκωσία 1991



A1) Τα παλαιότερα ευρήματα, την 1^η περίοδο, υπήρξαν πολύ κοντά στο σημερινό Άγιο Ιάκωβο, είναι νεκροταφεία και ανάγονται στη **Μέση Εποχή του χαλκού 1900 – 1650 πχ** Κακοτρύς και Νερό του Μαύρου, νεκροταφεία.

Στην ίδια περιοχή, την ίδια περίοδο με το προηγούμενο **Μέση Εποχή του χαλκού 1900 – 1650 πχ** και λίγο μετά **Ύστερη Εποχή του χαλκού 1650 – 1050 πχ**, Δήμμα Β' (ιερό) και Μελία Γ' (νεκροταφείο).

A2) Κατά την 2^η περίοδο, φαίνεται μετακίνηση ανατολικότερα με εξάπλωση προς τα βόρεια και τα νότια, με ευρήματα νεκροταφείων αλλά και οικισμών.

Γεωμετρική – Αρχαϊκή Εποχή 1050 – 750 πχ (Κυπρογεωμετρική εποχή)

Ραντούσια, οικισμός και νεκροταφείο (250x150μ)

Βουναρούδι της Κουκκουλλούς, νεκροταφείο (Αρχαϊκής – Ρωμαϊκής εποχής)

Μελία Δ', νεκροταφείο

Μελία Α', συνοικισμός (Κυπρογεωμετρικής και Ρωμαϊκής εποχής)

Τούρτουριδες και Γερώντης, νεκροταφεία.

A3) Κατά την 3^η περίοδο παρατηρείται μετακίνηση βορειοδυτικά και βόρεια της αρχικής ή της προηγούμενης, με ευρήματα ιερών, νεκροταφείων και περισσότερων οικισμών.

Κλασική Εποχή 475 – 325 πχ και Ελληνιστική Εποχή 325 – 50 πχ, Γαλακτινή, ιερό **Ελληνιστική Εποχή 325 – 50 πχ**, Μούττη της Γαλακτινής, ιερό

Ελληνιστική Εποχή 325 – 50 πχ και Ρωμαϊκή Εποχή 50πχ – 395 μχ

Σκουτέλια, οικισμός και νεκροταφείο

Καμίνι και Βουναρούδι της Κουκκουλλούς, οικισμοί και ελαιοπιεστήριο

Σαμπάτης, οικισμός και ιερό

Πλουσιά, οικισμός και νεκροταφείο

Δήμμα Α', οικισμός (200x150μέτρα)

Τουρτουρίδες, νεκροταφείο

Ρωμαϊκή Εποχή 50πχ – 395 μχ

Μέλια Α', οικισμός (Κυπρογεωμετρικής και Ρωμαϊκής εποχής)

A4) Κατά την τέταρτη περίοδο γίνεται εξάπλωση περιμετρικά και τα ευρήματα είναι οικισμοί (φέουδα) με κατάλοιπα χριστιανικών εκκλησιών.

Χάτουπας, οικισμός (Πρωτοβυζαντινή εποχή)

Αγία Ειρήνη, Αρχάγγελος, Άγιος Ιάκωβος (150x90μέτρα), Μέλια Β', (500x400μέτρα)
οικισμοί με εκκλησία

Παναγία του Τοχνιού, μοναστήρι 14^{ου} αιώνα

Μεσαιωνική

Άγιος Γεώργιος (Τσερέ), οικισμός με εκκλησία

Καράκαγιας, οικισμός (200x150μ)

Συμπεράσματα :

Μέλια

Σε σύγκριση με τις άλλες περιοχές, εδώ φαίνεται μια μεγαλύτερη διαχρονικότητα, με : Μέλια Γ΄, νεκροταφείο 1900 – 1050πχ. Μέλια Α΄, οικισμός 1050πχ – 395μχ. Μέλια Δ΄, νεκροταφείο 1050 – 750πχ. Μέλια Β΄ οικισμός 395 – 1191μχ. Φαίνεται μια μετακίνηση, αρχικά λίγο νότια δυτικά, επάνοδος πίσω αλλά ανατολικότερα και ξανά μετακίνηση νότια, αλλά όχι όσο η προηγούμενη.

Γαλακτηνή

Δύο ιερά από τα οποία, αυτό στη Μούπη, ελάχιστα νεότερο.

Β) Χάρτες στους οποίους φαίνεται η κατοίκηση της περιοχής (1542 – 1881).

Καταργάφονται : η Πλουσιά Plusia, η Μέλια Miglia, η Μάνδρα Mandra, ο Άγ. Γεώργιος S. zorgi (Τσερέ;), ο Άγιος Ιάκωβος S. Acous.

Tou Leonida Attar 1542

1600 Abraham Ortelius



1649 Joan I. Gotofred



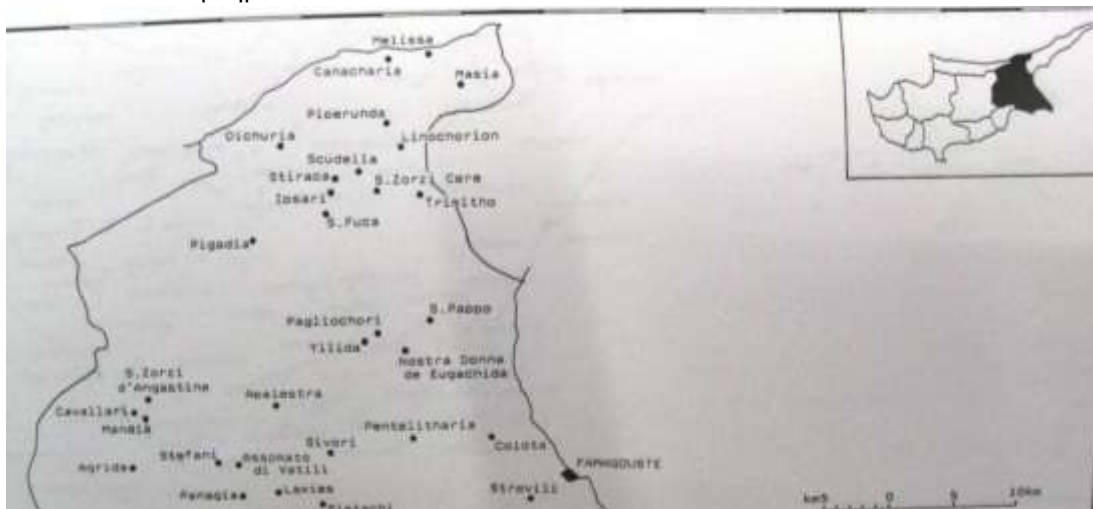
1705 Gerard Valk



Χάρτης μέρους της Κύπρου (το μαύρο τμήμα του χάρτη της Κύπρου) για το 1550.

Τίτλος : «Μεσαορία» οικισμοί που χάθηκαν

Από τη μελέτη του G. Grivaud 'Villages désertés à Chypre', στο έργο του Θεόδωρου Παπαδόπουλου 'Μελέται και υπομνήματα'.



Στο πάνω μέρος του χάρτη φαίνονται : (η) Πιπερούντα Piperunda, (το) Λινοχωριόν Linochorion, (τα) Σκουτέλια Scudella, (ο) Αγ. Γεώργιος Τσερέ S. Zorzi Cere, (η) Στιρακα Stiraca, (οι) Υψαροι Ipsari. Στο χάρτη αυτό δε φαίνονται πουθενά οι Μάνδρες.

Γ) Γραπτά κείμενα

Από τα κατάστιχα της Αρχιεπισκοπής Κύπρου από το 1744 ως το 1865

Τα δεδομένα από το αρχείο Αρχιεπισκοπής φανερώνουν ότι αρχικά καταγράφεται κυρίως η 'μάνδρα του αλέξη' και αργότερα περισσότερο η 'μάνδρα', ενώ έχουν ανάκατα και ταυτόχρονα αναφορά και στα δύο.

1744, 1754, 'μάνδρα αλέξη'

1773 'μάνδρα αλέξη', 'μάνδρα' και τοπωνύμιο

1790, 1795 'μάνδρα' και 'μάνδρα αλέξη'

1820, 1825, 1830, 1832 'μάνδρα αλέξη'

1822 κάθε χρόνο ως το 1856 'μάνδρα', 'της μάνδρας', 'των μάνδρων'

1862 'Μάνδρες Αλέξη'

1865 'των Μάνδρων'

2: Για σελ 117 ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣΆτομα που εντοπίστηκαν σε έγγραφα

Με κόκκινο όσοι είναι γνωστοί και καταγεγραμμένοι στις οικογένειες (οικ.) στο βιβλίο.

Χωρίς χρώμα όσοι δεν είναι γνωστοί, ούτε καταγεγραμμένοι, αλλά (μάλλον) μέλη οικογενειών στο βιβλίο. Με πράσινο όσοι δεν είναι γνωστοί.

Σημαντικό το όνομα Αλέξης, μάλλον απόγονος του Αλέξη που σχετίζεται με το όνομα του χωριού.

α) **Σωτήρης, Μηχαήλης, Αούστα, Μάρκος** [Κατάστιχο XLII (1733 - 1760), (βιβλ. 3) Κώδιξ Κτηματικός στον οποίο καταγράφονται τα κινητά και ακίνητα των εκκλησιών, σελ i39]

β) **Σωτήρης, Λούτσιος, Αούστα, Βασιλού, Χ' Γεώργιος** [Μέγας κτηματικός κώδικας, βιβλίο 8, 1773 -1780.

γ) **Μάρκος Ανθέας** (γεν. περίπου 1750) [Κατάστιχο II (1214 = 1799). Μοναστήρια, ονόματα μοναχών και χωρικών που έχουν σχέση με Αρχιεπισκοπή (Μάνδρες Αλέξη, για το Τοχνί)]

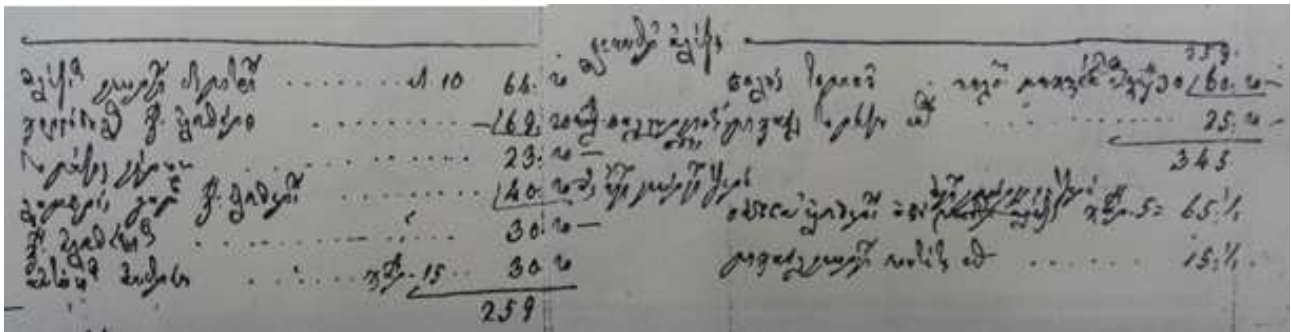
δ) **Σταβρής** (γεν. 1769), [Δες 'μοναχοί στη μονή Αγ. Νικόλα Δαυλού', «Κώμη Κεπήρ», σελ. 85-86, 93]

ε) **Αναστάσιος (Βαρνάβα)** (γεν. περίπου 1780)

και **Βαρνάβας Αναστασίου** (γεν. 1811) [δες εδώ, Μανδρίτης στο Παλαίκυθρο]

στ) στο κατάστιχο VI (1825)

στ1) σελ 256, με θέμα κεφαλικός (djizya ή kharaj), Για Μάνδρες Αλέξη



Αλέξιος Γιωργή Δημητρίου

Χριστόδουλος Χατζη Ελευθέρη (οικ.8.)

Λογίζος (Γιωργή)

Λαμπρής γαμβρός Χατζη Ελευθερίου (οικ.8.) (από Άγιο Γεώργιο Τσερέ)

Χατζη Ελευθέριος (οικ. 8. Ττούρης)(1830)

Πολύς Τουμασή (οικ. 1.)(1815)

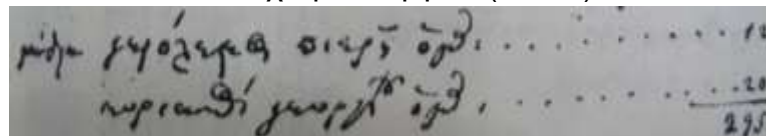
Μιχαήλ Τουμάζου (οικ 1)

Αντώνιος Ανδρέου

Γερόλεμος Πιερί

Κυριακός Γεωργίου

στ2) σελ 263, για Μάνδρα



ζ) Καταγραφή αρρένων κατά το 1862 (με τη σειρά και αρίθμηση καταγραφής τους)

Ο αριθμός δίπλα στο όνομα εκφράζει την ηλικία του ατόμου και τα παιδιά του (αγόρια)

01. Χ' Πωλή Τουμάζο 72, Αδάμος 20

02. Δημήτρης Χ' Πωλή 27

03. Γιαννής Χ' Πωλή 37, Γεωργής 3, Αδάμος 2

04. Γεώργιος Γεωργίου 57, Σάββας 27, Γιαννής 21

05. Χαράλαμπος Χ' Πωλή 44, Στυλιανός 16, Νικολής;; 19, Πολύς 11, Γιαννής 7,

Μιχαήλης 5

06. Λογίζης;; 66, Γιωργής 15

07. Σάββας Λευθέρη 72, Λούκας;; 31, Γεωργής 27

08. Χριστοδουλής Λευθέρη 79, Γρήστης;; 9

09. Λευθέρης Χριστοδουλή 32

10. Γιωργής Μιχαήλη 34, Μιχαήλης 5

11. Δημήτρης Μιχαήλη 31

12. Νικόλας; Μιχαήλη 27, Μιχαήλης 2

13. Χριστοφής Γιώργος 47, Γιώργος Χριστοφή 20, Μιχαΐλης 18, Δημήτρης 15
 14. Σάββας Γιωργή 42, Γιωργής 14, Χαραλαμπής 5, Παναγής;; 8, Χριστοφής 1
 15. Λούκας Γεώργης 52, Γεωργής 15, Δημήτρης 8
 16. Ηλίας Μιχαΐλη 52, Χαραλάμπης 5
 17. Δημήτρης Μιχαΐλη 42, Μιχαΐλης 14, Νικόλας 2
 18. Γιαννής Χ' Μιχαΐλη 47, Μιχαΐλης 8

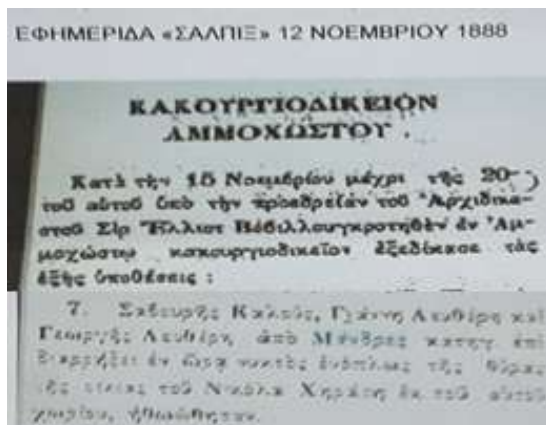
η) Από εφημερίδα του 1888

Σαβουρής Καλούς (= Σαουρής Γιωρκή Καλιά, οικ. 41)

Γιαννής Λευθήρη (= Γιαννάτζης Ττούρος οικ. 81)

Γεωργής Λευθήρη (= Τσιάρρης Ττούρος οικ. 82)

Νικόλας (=Κκόλας) Μιχαήλ Χηράτη (οικ. 211)



Με τα πιο πάνω δεδομένα ο κατάλογος των οικογενειών στο βιβλίο πρέπει να τροποποιηθεί ως εξής : (με κόκκινο το έτος γέννησης)

Η οικογένεια (1) Χ' Πολύς και η οικογένεια (2) Χηρατέθκια ενοποιούνται σε μία (Α) οικογένεια του Τουμάζου. Τα παιδιά του Τουμάζου είναι ο Χ' Πολύς, ο Μιχαήλ και μια κόρη η οποία μάλλον παντρεύτηκε τον Χριστοφή Γιωργή (Ττόφια) (22) αφού έμενε στην αυλή των πιο πάνω και τα παιδιά τους τον φώναζαν θείο.

Α) Τουμασής 1765	
A1) Πολύς Τουμασή 1790 (οικ. 1) Χ' Πολύς	
A11) Δημήτρης Χ' Πολύ 1835 Χ' Δημήτρης	
A12) Χαράλαμπος Χ' Πολύ 1818 Χ' Παπας	
Στυλιανός 1846	
Νικολής 1843 Οπόρτης	
Πολύς 1851	
Γιαννής 1855 Ππουζής	
Μιχαΐλης 1857 Γιαλλίτσης	
A13) Γιαννής Χ' Πολύ 1825 Χ' Καραγιάννης	
Γεωργής 1859 Κοκκωνής	
Αδάμος 1860 Ττόπος	
A14) Αδάμος 1842 Γεραδάμος	
A2) Μιχαήλ Τουμάζου 1800 (οικ.21) Χηράτη	
A21 Γώργης Μιχαΐλη 1828 Κκελόκαλλας	
Μιχαΐλης 1857	
A22 Δημήτρης Μιχαΐλη 1831 Λίτρας	
A23 Νικόλας Μιχαΐλη 1835 Κκόλας	
Μιχαΐλης 1860	
A3) κόρη 1815 με σύζυγο το Ττόφια (Χριστοφή Γεωργή μούζουρο) (22) 1815	

Η οικογένεια (3) Μουζουρέθκια, τροποποιείται ως εξής

Μούζουρος είναι ίσως Δημήτρης, και γιος του ο Γεώργιος (Καμπούρης) με παιδιά τους, Αλέξη, Λούκα (Γερόλουκα) (31), Χριστοφή (Ττόφια) (22), Σάββα (Σαουρά) (32)

3) Γεώργιος (Καμπούρης) Δημήτρη ;;(Μούζουρου) 1775 οικ3
30 Αλέξης 1805;;;
31 Λούκας Γεωργή 1810 οικ 31 Γερόλουκας

Γεωργής 1847 Δημήτρης 1854 Κκίμητρος
Χριστοφής Γιωργή 1815 οικ 22 Ττόφιας Γιώργος Χριστοφή 1842 Πιπέρης Μιχαΐλης 1844 Γεροτσάγγαρος Δημήτρης 1847
32 Σάββας Γιωργή 1820 οικ 32 Σαουρτάς Γιωργής 1848 Χαραλαμπής 1857 Παναγής ;; 1854 Χριστοφής 1861

Ο Γεώργιος (1775) δεν είναι στους φορολογούμενους (1825). Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να πέθανε μεταξύ του 1820 (Σάββας) και του 1824, οπότε η περιουσία του πήγε στο μεγαλύτερο του παιδί τον Αλέξη (20 ως 25 ετών).

Η οικογένεια (7) τροποποιείται ως εξής : Ο Παπάγιωρκος είναι ο Γεώργιος Γεωργίου

7 Γεώργιος Γεωργίου (Παπάγιωρκος) 1805 Σάββας 1835 έφυγε ή πέθανε ;; (71) Γιαννής 1841 (Γιάννος)
--

Η οικογένεια (8) Ττούρης τροποποιείται ως εξής : Αρχηγός της οικογένειας είναι ο Χατζη Ελευθέριος, με παιδιά τους, Χριστοδουλή, Σάββα και μια κόρη παντρεμένη με τον Λαμπρή στον Άγιο Γεώργιο Τσερέ. Τα παιδιά του Σάββα μάλλον βρήκαν νύφη σε άλλο μέρος και έτσι δε φαίνεται συνέχιση της οικογένειας στις Μάνδρες. Από τα παιδιά του Χριστοδουλή, ο Χρίστος μάλλον έφυγε και έμεινε μόνο ο Λευθήρης Χριστοδουλή (Ττούρος), αρχηγός της οικογένειας (8).

α8) Χατζη Ελευθέριος 1755
α81) Χριστοδουλής Λευθήρη 1783 α811 Λευθήρης Χριστοδουλή 1830 (οικ. 8) Ττούρος α812 Χρίστος ; εγγονός; 1853
α82) Σάββας Λευθήρη 1790 (στον άγιο Γεώργιο Τσερέ) Λούκας ;; 1831 Γεωργής 1835
α83) κόρη + Λαμπρής γαμβρός Χατζη Ελευθερίου 1780 (στον) Άγιο Γεώργιο Τσερέ

Οι Χ΄΄Λιάσες, Κουτσογιάννες και Προκκολές αποκτούν αρχηγό τον Μιχαΐλη Γεωργίου

9) Μιχαΐλης Γεωργίου κουτέτη 1780 (οικ 9)
91 Ηλίας Μιχαΐλη 1810 Χ΄΄Λιάσης Χαραλαμπής 1857
92 Γιαννής Χ΄΄ Μιχαΐλη 1815 Κουτσογιάννης Μιχαΐλης 1854
93 Δημήτρης Μιχαΐλη 1820 Μιχαΐλης 1848 Νικόλας 1860

Δε μπορέσαμε να εντάξουμε τους πιο κάτω

Λογιζής ;; (Γιωργή) 1796 Γιωργής 1847 Αντώνιος Ανδρέου
--

4: Για σελ. 32 ΧΛΩΡΙΔΑ

Η χλωρίδα των Μανδρών όπως καταγράφεται στο βιβλίο κατά την έκδοσή του και κάτω από τις συνθήκες που απαριθμήθηκε αυτή (από μνήμης λιγοστών ατόμων με περιορισμένη μόρφωση) καλύπτει ένα πολύ μικρό πλήθος των ειδών που φυτρώνουν εκεί. Πρόσφατα ειδήμονες επισκέφτηκαν κάποιους χώρους των Μανδρών και κατέγραψαν, όχι όλα τα είδη, αλλά όσα θεώρησαν πολύ σημαντικά. Κύριοι ερευνητές είναι ο κκ. Γεώργιος Χατζηκυριάκος και Χαράλαμπος Χριστοδούλου και Hand. Παραθέτω πιο κάτω μερικά.

A) Το πιο κάτω φυτό εντοπίστηκε μόνο στην Κύπρο (μέχρι σήμερα μόνο στον Υσαρόβουνο) ώστε κατατάχθηκε σαν ενδημικό. Βρέθηκε και ονομάστηκε από τον Γεώργιο Χατζηκυριάκου. Αναγνωρίστηκε και κατοχυρώθηκε παγκόσμια. Ευχαριστώ τον Γεώργιο Χατζηκυριάκου για την προσωπική ενημέρωσή μου και την παραχώρηση των φωτογραφιών για το σκοπό αυτό.

LAMIACEAE *Teucrium salaminium* Hadjik. & Hand

Νεοευρεθέν ενδημικό είδος στην Κύπρο.

Χαμηλός θάμνος ύψους 15-40 cm, με όρθιους ή ημιόρθιους βλαστούς.

Ανθίζει από τον Μάη ως τον Σεπτέμβρη. Με βάση τα κριτήρια της Διεθνούς Ένωσης για τη διατήρηση της Φύσης κατατάσσεται στα εύρωτα και βλαστά σε ένα μόνο χώρο που δεν ξεπερνά τα 20 km².

Βρέθηκε πρόσφατα (2007) στο Δάσος του Υσαρόβουνου (σε υψόμετρο 265μ) 2.5 km νοτιοδυτικά των Μανδρών, μεταξύ των φρύγανων και των πεύκων από τον Γεώργιο Χατζηκυριάκου.



B) Τα ακόλουθα επτά φυτά είναι καταγεγραμμένα στις :

Supplementary notes to the flora of Cyprus VI. Willdenowia, Botanic Garden and Botanical Museum Berlin

B1) SAPINDACEAE***Dodonaea viscosa* (L.) Jacq.**

Υπάρχει στην Αγία Ειρήνη 3 km Δυτικά των Μανδρών, σε δάσος πεύκων και υψόμετρο 350 m.

Πολύ πυκνός πληθυσμός, καλά βλαστημένος σε έκταση περίπου 5 εκταρίων. Γ. Χατζηκυριάκου.

Σημ. Συγγραφέα : Στο χωριό υπήρχαν φυτεμένες σαν φρακτικό στο σπίτι του Κώστα Κουτσόφτα.

B2) *SCROPHULARIACEAE****Chaenorhinum rubrifolium*** (DC.) Fourr.

Φυτό κινδυνεύον με εξάπλωση πέραν της Μεσογείου.

Μονοετής, λεπτοφυής πόα, ύψους 6-30cm. Στο δάσος Υπαρόβουνου στις Μάνδρες, σε υψόμετρο 270m. Γ. Χατζηκυριάκου & R. Hand.

B3) *DIPSACACEAE****Lomelosia brachiata*** (Sm.) Greuter & Burdet [Syn.: *Scabiosa brachiata* Sm.]

Φυτό ανεπαρκώς γνωστό.

Μονοετής, όρθια πόα, ύψους 5-30cm, φυτό της Ανατολικής Μεσογείου.

Στο δάσος Υπαρόβουνου στις Μάνδρες, με ποώδη βλάστηση κάτω από τα πεύκα. Υψόμετρο 200– 250 m. Γ. Χατζηκυριάκου, Hand, Χριστοδούλου.

B4) *CARYOPHYLLACEAE****Gypsophila linearifolia*** (Fisch. & C. A. Mey.) Boiss.

Κρισίμως κινδυνεύον φυτό με εξάπλωση πέραν της Μεσογείου. Μονοετής πόα, ύψους 3-25cm.

Στο δάσος Υπαρόβουνου στις Μάνδρες, σε υψόμετρο 270m.
Γ. Χατζηκυριάκου.



B5) *ILLECEBRACEAE****Herniaria hemistemon*** J. Gay

Πολυετής, κατακείμενη, πόα. Φυτό της Μεσογείου.

Στο Δάσος Υψαρόβουνου, 1.5 km ΔΝΔ του Αγίου Ιακώβου, σε υψόμετρο 270 m. Χριστοδούλου, Γ. Χατζηκυριάκου & R. Hand.

B6) *APIACEAE****Bupleurum sintenisii*** Huter

Υπάρχει και στον Υψαρόβουνου, 1.5 km ΔΝΔ του Αγίου Ιακώβου, σε υψόμετρο 270 m. Hand, Χ. Σ. Χριστοδούλου & Γ. Χατζηκυριάκου, Χριστοφίδης.

B7) *CAMPANULACEAE****Campanula fastigiata*** Dufour ex A. DC.

Τα εξαιρετικά μικρά φυτά (τα πλείστα πιο χαμηλά από 2 cm) δεν ανιχνεύονται εύκολα.

Ανθίζουν τον Μάη.

Στο δάσος Υψαρόβουνου 1.5 km ΔΝΔ του Αγίου Ιακώβου. Hand, Χριστοδούλου & Χατζηκυριάκου.

Γ) Τα πιο κάτω τρία φυτά είναι καταγεγραμμένα στο βιβλίο :
 Τ. Τσιντίδης, Χ. Σ. Χριστοδούλου, Π. Δεληπέτρου, Κ. Γεωργίου
 ΤΟ ΚΟΚΚΙΝΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΧΛΩΡΙΔΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ
 ΦΙΛΟΔΑΣΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΚΥΠΡΟΥ
 ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2007

Γ1) OLEACEAE **Phillyrea latifolia** L.

Αειθαλής θάμνος ή μικρό
 δέντρο, ύψους 2-4 μέτρων.
 Βρέθηκε μόνο μεταξύ
 Πιπερούντας και Όλυμπου,
 (πάνω από την Ακανθού).
 Εύτρωτο, φυτό της Μεσογείου.



© Χ. Σ. Χριστοδούλου

Γ2) LAMIACEAE **Phlomis brevibracteata** Turrill

Αραιόκλαδος θάμνος ύψους 1,5μέτρα. Βρέθηκε σε 12 άλλες θέσεις και στις Μάνδρες.
 Θεωρείται φυτό εύτρωτο, σε μικρό πληθυσμό με συνεχή μείωση, με τα περισσότερα φυτά του
 πληθυσμού να είναι ώριμα φυτά. Είναι ενδημικό.



© Χ. Σ. Χριστοδούλου



© Χ. Σ. Χριστοδούλου

Γ3) CAPRIFOLIACEAE *Viburnum tinus* L. ssp. *tinus* (Βιβούρνο)

Αειθαλής θάμνος, ύψους μέχρι 7μέτρα. Εντοπίστηκε μεταξύ του δασικού σταθμού των Λουμάτων και της κορυφής του Όλυμπου και κοντά στον Άγιο Αμβρόσιο Κερύνειας, με μικρό αριθμό ατόμων. Εύτρωτο, φυτό της Μεσογείου.



© Χ. Σ. Χριστοδούλου



© Χ. Σ. Χριστοδούλου

5 : Για σελ. 204 ΔΕΚΑΤΙΑ ή Δεκάτη

Δεκατία ή Δεκάτη είναι μέθοδος φορολόγησης της παραγωγής. Κατά τη μέθοδο αυτή ο παραγωγός πλήρωνε σαν φόρο στη διοίκηση το ένα δέκατο της αξίας της παραγωγής (σε χρήματα) ή παράδιδε στη διοίκηση το ένα δέκατο αυτής τούτης της παραγωγής (σε είδος).

Η μέθοδος αυτή δεν είναι απλή αλλά χαρακτηρίζεται από αρκετές διαφοροποιήσεις ανάλογα με το είδος της παραγωγής και των συνθηκών, όπως θα δούμε σε αρκετές περιπτώσεις που αναφέρονται πιο κάτω.

Με την ανάληψη της διοίκησης της Κύπρου το 1878 από τους Άγγλους, αρχικά έκαναν τις διαπιστώσεις τους όπως :

Δηλώνουν για τους Κύπριους.

«Οι Κύπριοι αποφεύγουν τα έσοδα του κράτους που προέρχονται από το φόρο, με απαλλαγή τους από το στρατιωτικό φόρο, επιλέγοντας να είναι Τούρκοι και αποκτώντας μωαμεθανικό όνομα.

Αυτοί καλούντο «**Λινοβάμβακοι**». Αν τέτοια επιλογή ήταν παρατραβηγμένη σε σχέση με τη συνείδηση τους και αυτή του Ελληνικού ιερατείου, τότε αποκτούσαν ξένη υπηκοότητα και ένας Τούρκος κυβερνήτης δε θα τολμούσε να αντιταχθεί με το διάταγμα του Προξενικού Σώματος.

Τώρα η αξία της απαλλαγής είναι μόνο 2σελίνια και έξη d και το προξενικό τέλος πρέπει να γίνει πιο κάτω από αυτό ή ο αποφεύγον θα επιστρέψει στην εθνότητα του πατέρα και θα γίνει Κύπριος.

Η αποφυγή του φόρου για τα πρόβατα γινόταν με οδήγηση του κοπαδιού σε απομακρυσμένους λόφους και με πληρωμή από τους βοσκούς δικαιώματος σε μοναστήρια, λιγότερου από αυτό που θα είχε να πληρώσει στην κυβέρνηση. Η απόπειρα της κυβέρνησης να ανατρέψει την κληρική είσπραξη βάζει όλη την εκκλησία σε διάταξη μάχης εναντίον των τουρκικών αρχών.»

Την ευθύνη της φορολόγησης έχει το Central Medjliss Idaré (Central Administrative Council) δηλαδή το Κεντρικό Διοικητικό Συμβούλιο, που για ορισμένα θέματα αναθέτει την ευθύνη στα Διοικητικά Συμβούλια των Επαρχιών (District) ή των περιοχών των επαρχιών (Nahieh), ακόμα και στους κατά τόπους υπαλλήλους. (6/7/81, εφ75, σελ 109).

Οι παραγωγές που πλήρωναν Δεκατία καθορίζονταν με νομοθεσίες ή με διατάγματα που εκδίδονταν κάθε χρόνο. Η Δεκατία πληρωνόταν είτε γενικά ανεξάρτητα της χρήσης της παραγωγής, είτε μόνο κατά την εξαγωγή της.

Για παράδειγμα, οι πιο κάτω παραγωγές πλήρωναν Δεκατία κατά την εξαγωγή τους.

Βελανίδια, αμύγδαλα, μήλα, βερίκοκα, παντζάρια, καλάμια, κεράσια, ρεβίθια, dates, metlars, σκόρδα, ground apples, ideh, φακές, Levana,, ριζάρι, maho αραβόσιτος, μούσμουλα, πεπόνια, κεχρί, ξηροί καρποί, ροδάκινα, αχλάδια, δαμάσκηνα, κολοκύθια, κυδώνια, καλάμια, λαχανικά (όλα που δεν αναφέρονται πιο πάνω), καρύδια. Τα προϊόντα αυτά είναι ελεύθερα Δεκατίας όταν καταναλώνονται μέσα στο νησί. Αφαιρείται επίσης η Δεκατία στα χαρούπια που καταναλώνονται στο νησί. (20 Ιουλίου 1880).

Τις επόμενες χρονιές, στα προϊόντα που πληρώνεται Δεκατία κατά την εξαγωγή, προστίθεται ο γλυκάνισος, ενώ από τα λαχανικά εξαιρούνται τώρα της Δεκατίας κατά την εξαγωγή : τα είδη φασολιών, το κολοκάσι, όλα τα είδη κρεμμυδιών, σπόροι κρεμμυδιού και όλα τα είδη πατάτας, τα οποία όμως πληρώνουν Δεκατία κατά την παραγωγή.

Στη συνέχεια, τα πιο κάτω προστίθενται σε όσα πιο πάνω εξαιρούνται της Δεκατίας κατά την παραγωγή : cummin κύμινο;, ρούδι (σουμάκι). Επίσης δενδρύλλια ή νεαρά δέντρα βερικοκιές που χρησιμοποιούνται ή πωλούνται για φύτεμα, hassilik, πράσινο κριθάρι. (11/απρ/1881 και 8/6/1882, εφ86, σελ 198)

Δεκατία για οπωροφόρα δέντρα

Επί Οθωμανικής διακυβέρνησης η παραγωγή από τα δέντρα υπόκειται σε δεκατία.

Τον επόμενο χρόνο της ανάλυσης της διοίκησης από τους Άγγλους, αρχικά κατατίθεται προσχέδιο νόμου για «εξαίρεση από τη Δεκατία των οπωροφόρων δέντρων». (Φεβράρης 1888, σελ 1109). Λεπτομέρειες αναφέρονται στη μετάφραση του νομοσχεδίου για «εξαίρεση από τη Δεκατία των οπωροφόρων δέντρων» (10/2/1888, supplement, σελ 1119), όπως :

1. Οι καρποί όλων των δέντρων εκτός των χαρουπιών και των ελιών, από τώρα εξαιρούνται της δεκατίας, όμως φρέσκοι καρποί κατά την εξαγωγή τους πληρώνουν δεκατία, 10% στην τιμή που έχουν στην αγορά.

2. Τα ελαιόδεντρα που από τώρα εμβολιάζονται ή εγκεντρίζονται θα εξαιρούνται Δεκατίας για περίοδο δέκα χρόνων από την επιτυχή επέμβαση.

Ένα χρόνο μετά κατατίθεται νέο νομοσχέδιο, για «ανταλλαγή της Δεκατίας στα οπωροφόρα δέντρα με σταθερή ετήσια πληρωμή με χρήματα». (11/Ιαν/1889, εφ 276, σελ 1257). Η ερμηνεία νέου νομοσχεδίου (11/Ιαν/1889, Supplement, σελ 1259) προβλέπει ότι :

1. Στο νόμο, 'δέντρο' σημαίνει κάθε είδος δέντρου του οποίου η παραγωγή υπόκειται σε πληρωμή δεκατίας πριν την 4^η Ιουνίου 1878, με εξαίρεση τις χαρουπιές, τα αμπέλια, το βαμβάκι και τις ελιές.

2. Ο επίτροπος μπορεί να διατάζει με δημοσίευση, για όλα τα οπωροφόρα δέντρα σε κάθε περιοχή, για καθορισμένο χρηματικό ποσό πληρωμής.

Η μέτρηση της Δεκατίας γίνεται με κανονισμούς όπως αυτός που ορίζει τον τρόπο και τον τόπο υπολογισμού της Δεκατίας για κάποιες καλλιέργειες : 18/απρ./1881, Εφ69, σελ84

1. Στα αλώνια με πραγματική μέτρηση για :

Σιτάρι, κριθάρι, βρώμη, βίκος ().

2. Με εκτίμηση όπως καθορίζεται στα 11 και 12 του διατάγματος V του 1881 για :

Πορτοκάλια, λεμόνια, κίτρα και λοιπά. Φασόλια. Σύκα και ρόδια. Σταφύλια. Ελιές. Λινάρι και κάνναβης. Λάδι, σησάμι, μετάξι.

3. Είτε με ζύγιση είτε με εκτίμηση ανάλογα με τις συνθήκες για :

Κρεμμύδια και σπόρο τους. Πατάτες, κολοκάσι, βαμβάκι.

4. Όταν προκύπτει διαφορά λόγω εκτίμησης, η παραγωγή θα ζυγίζεται ή μετράται, αν είναι δυνατόν, με σκοπό να διαπιστώνεται η ακριβής αξία.

5. Ο χρόνος κατά τον οποίο θα προκύπτει η αξία θα καθορίζεται από τον Medjliss Idare (όπως καθορίζεται στο 2 του διατάγματος V του 1881) ως εξής :

{πιο κάτω γίνεται αναφορά σε : Είδος (χρόνος / ποσότητα προϊόντος)}

- Μετάξι (Απρίλης / βάρος)

- Κουκούλια μεταξοσκώληκα (Ιούλης / βάρος)

- Σιτάρι, κριθάρι, βρώμη (όχι αργότερα της 15^{ης} Σεπτεμβρίου / κκιλό)

- Βίκος (Σεπτέμβρης / κκιλό)

- Πορτοκάλια και άλλα (Νοέμβρης / αριθμός)

- Σταφύλια, σύκα, ελιές, λάδι, σησάμι, βαμβάκι, καπνός, πατάτες κολοκάσι, φασόλια (Νοέμβρης / βάρος)

- Χαρούπια (κάθε μήνα / βάρος)

Η τιμή της Δεκατίας σε χρήματα, επηρεαζόταν από την αξία του προϊόντος στην αγορά, κατ' επέκταση από την ποιότητά του και αυτή από την περιοχή της παραγωγής. Η τιμή καθοριζόταν επίσης για κάθε χρόνο και σε ορισμένες περιπτώσεις κατά περιοχές. Θα δούμε πιο κάτω μερικά παραδείγματα, για το μετάξι και τα κουκούλια του μεταξοσκώληκα, για τα έτη 1883 και 1884. (Οι τιμές σε λίρες, σελίνια και κυπριακές πιάστρες)

- Τιμές για Δεκατία στο μετάξι, ανά περιοχή, ανά οκά, (1^η και 2^η ποιότητα)
 α) 6/8/1883, εφ113, σελ334, β) 2/8/1884, εφ138, σελ449

	1st Quality.				2nd Quality.		
	£	s.	c.p.		£	s.	c.p.
Nicosia	1	11	1	per oke	1	6	1 per oke.
Larnaca	1	7	7	„	1	5	0 „
Limassol	1	6	0	„	(for all qualities)		
Famagusta—							
Famagusta }	1	5	0	„	1	0	0 per oke.
and Messaria }							
Carpas	1	8	0	„	1	2	0 „
Papho	1	10	0	„	1	5	0 „
Kyrenia	1	2	0	„	(for all qualities)		

District,	1st Quality.				2nd Quality.		
	£	s.	c.p.		£	s.	c.p.
Nicosia	£1	10	5	per oke	£1	5	5
Larnaca	1	7	7	„	1	5	0
Limassol	£1	5	0	for all qualities			
Famagusta	1	2	0	„	0	18	0
Papho	1	6	0	„	1	2	0
Kyrenia	£1	2	2	for all qualities			

- Τιμές για Δεκατία στα κουκούλια του μεταξοσκώληκα, ανά περιοχή, ανά οκά, (1^η και 2^η ποιότητα) (οι τιμές σε σελίνια) (8/9/1883, σελ340)

(No. 8.)
THE TITHE ORDINANCE, 1881.
THE following prices for **Tithe** on Silk Cocoons for the current year, as fixed and confirmed by the Central Medjliss Idarè, are published for general information :—

	1st quality.	2nd quality.
	7/- per oke	4/- per oke
Kyrenia District	7/-	4/-
Papho „	8/-	4/-
Limassol „	8/-	4/-
Larnaca „	9/-	4/-
Nicosia „	8/-	6/-
Famagusta,,	11/-	8/-

- Για σκοπούς σύγκρισης παραθέτουμε τιμές για Δεκατία και για το έτος 1886
 α) για μετάξι, ανά οκά για τρεις ποιότητες (31/7/1886 σελ 816)
 β) για κουκούλια ανά οκά (25/9/86, εφ210, σελ862)

THE following prices for **tithe** on Silk Wound in the Island of Cyprus for the year 1886 have been fixed by the District Medjliss Idarès :—

	1st quality	2nd quality	3rd quality
	per oke.	per oke.	per oke.
	£ s. c.p.	£ s. c.p.	£ s. c.p.
Nicosia . .	1 7 7	1 2 2	—
Larnaca . .	1 5 5	1 0 0	—
Limassol . .	1 5 0	—	—
Famagusta .	1 8 0	1 2 0	—
Papho . .	1 10 0	1 8 0	1 4 0
Kyrenia . .	1 2 2	—	—

By His Excellency's Command,

FALK. WARREN,

Chief Secretary to Government.

Troódos,
 31st July, 1886.

HIS EXCELLENCY THE HIGH COMMISSIONER directs it to be notified for general information that the following prices have been fixed for **tithe** on Silk Cocoons for the year 1886 :—

	1st quality	2nd quality	3rd quality
	per oke	per oke	per oke
	s. c.p.	s. c.p.	s. c.p.
Nicosia	9 0	7 0	3 0
Larnaca	8 0	3 4½	—
Limassol	8 0	5 0	—
Famagusta	5 5	4 0	—
Papho	8 4½	7 4½	4 4½
Kyrenia	7 0	3 4½	—

By His Excellency's Command,

FALK. WARREN,

Chief Secretary to Government.

Troódos,
 10th September, 1886.

- Τιμές για Δεκατία, στα χαρούπια, σε σελίνια ανά καντάρι (=180 οκάδες)
(29/8/1885, σελ665)

TITHE ON CAROUBS.

IT is notified for general information that the following prices have been fixed for the tithe on Caroubs for the month of July, 1885 :—

Nicosia District, 13/- per cantar.	
Larnaca „ 15/- „	
Limassol „ 16/- „	
Famagusta „ 12/- „	
Papho „ 12/- „	
Kyrenia „ 12/4½ c.p. „	

- Τιμές για δεκατία στα δημητριακά (σιτάρι, κριθάρι, βίκος, βρώμη), ανά περιοχή, ανά κκιλό, (σε κυπριακές πιάστρες)

α) για το έτος 1884 (18/10/1884, εφ 144, σελ 469)

[No. 8.]

THE following prices for tithe on Cereals fixed by the Central Medjliss Idarè are published for general information :—

	Wheat. c.p.	Barley. c.p.	Vetches. c.p.	Oats. c.p.
Nicosia District—				
Deyrmanlik Nahieh per Lilo.	21	11	19	11
Dagh „ „	21½	12	19	12
Morphou „ „	22	12	19	12
Lefka „ „	23	14	19	14
Larnaca District	22½	12	22	12
Limassol District.....	24½	14	24½	12
Famagusta District—				
Messaoria Nahieh „	22½	12½	21	15
Famagusta „ „	22½	12½	21	15
Rhizo Carpas (Eastern division)	21	11	21	15
Remainder of the Nahieh except following vil-				
lages (a)	22½	12½	21	15
(a) Akanthou	23	12½	21	15
(a) Phlamoudhi				
(a) Davlos				
Papho District	22	12	20	9
Kyrenia District	22	12	18	—

β) για το 1886 (6/11/1886, εφ215, σελ882)

HIS EXCELLENCY THE HIGH COMMISSIONER has been pleased to direct the publication for general information of the following statement of the prices fixed for tithe on Cereals in the various Districts of Cyprus for 1886.

By His Excellency's Command,
FALK. WARREN,
Chief Secretary to Government.

Nicosia,
23rd October, 1886.

	Wheat. per kilo. c.p.	Barley. per kilo. c.p.	Vetches. per kilo. c.p.	Oats. per kilo. c.p.
Nicosia District :—				
Deyrmenlik Nahieh	29	14	27½	14
Dagh and Morphou Nahieh	29	14	28	14
Lefka Nahieh.....	30	18	28	18
Larnaca District :—				
1st Group.....	30	15	28	14
2nd „	28	14	28	14
3rd „	27	13	28	14
4th „	24	12	28	14

Limassol District :—

1st Group.....	36	21	30	12
2nd „	32	20	30	12
3rd „	30	18	30	12
4th „	30	16	30	12
Famagusta : Whole District...	—	—	28	10
Messaria Nahieh (with 18 villages of Famagusta Nahieh)	27½	12½	—	—
Famagusta Nahieh (except the above 18 vil-	27½	13	—	—
lages)				
Carpas, North.....	23½	10½	—	—
„ South (except Davlos, Akanthou and Flamoudi)	26	12	—	—
Davlos				
Akanthou	29	13	—	—
Flamoudi				
Papho District	32	15	26	10
Kyrenia District	30	14	28½	—

Πληρωμή Δεκατίας σε είδος.

Η Δεκατία σε όλες τις καλλιέργειες και άλλες παραγωγές, γίνεται με χρήματα.

Από το 1888 ορίζεται ότι για την παραγωγή των σπαρτών και άλλων παραγωγών η Δεκατία θα λαμβάνεται σε χρήματα και όχι σε είδος, εκτός αν ο Επίτροπος του Συμβουλίου αποφασίζει διαφορετικά πριν τον Απρίλη. (1888, Σελ. 1148)

Για το 1888 η Δεκατία για τα : σιτάρι, κριθάρι, βίκος, βρώμη, κατ' εξαίρεση στο ναχί του Καρπασιού της επαρχίας Αμμοχώστου, εκτός των χωριών Ακανθού, Δαυλός, Φλαμούδι, θα παρθεί σε είδος. (31/Μαρτη/1888).

Η Δεκατία σε είδος, στα πιο πάνω είδη, επεκτείνεται από το επόμενο έτος σε ολόκληρη την Κύπρο με ετήσια διατάγματα.

Δεκατία σε είδος πληρώνουν κάποιες ελιές καλλιεργούμενες στην Κερύνεια (στο δάσος Καμπίλι, Piccathania, ..). (1889 σελ 1483)

Από το 1917 στα πιο πάνω είδη παραγωγής προστίθενται : η σίκαλη, η φαβέττα, ο βίκος. Πληρωμή Δεκατίας σε είδος πληρώνεται (με όσα βρήκα) μέχρι το 1923.

Παράδοση της Δεκατίας σε είδος, γίνεται από τον ιδιοκτήτη σε καθορισμένες αποθήκες,

Για το ναχί του Καρπασιού της επαρχίας Αμμοχώστου, για παράδειγμα.

α) Το 1888, η παράδοση της Δεκατίας για τα : σιτάρι, κριθάρι, βίκος, βρώμη,

(εκτός των χωριών Ακανθού, Δαυλός, Φλαμούδι) θα γίνει πριν την 30^η Σεπτεμβρίου 1888, από τον ιδιοκτήτη, στην Κυβερνητική αποθήκη γι' αυτό το σκοπό, στην Κόμα του Γιαλού. (18/Μαη/1888)

β) Το 1889, η Δεκατία για τα σιτάρι, κριθάρι, βίκο και βρώμη, να πληρωθεί σε είδος και να παραδοθεί όχι αργότερα της 30/Σεπ/1889 στις Κυβερνητικές αποθήκες ...

για το ναχί Καρπασιού (εκτός των χωριών Άγ. Ιάκωβος, Μάνδρες, Τρίκωμο) στην Κόμα του Γιαλού ... και για τις Μάνδρες στον Άγιο Σέργιο. (17/Μαη/1889, εφ286, σελ 1386)

Έσοδα από τη Δεκατία σε είδος.

Μέρος των ειδών που παραλάμβαναν σαν Δεκατία εξαγόταν και μέρος πωλούνταν στους ντόπιους. Πιο κάτω μία ανακοίνωση για πώληση μέρους της Δεκατίας σε σιτηρά. (15/5/1891)

SALE OF GRAIN.

THE Government of Cyprus offers for sale the following **tithe** grain of this year's harvest, all of which will be placed in store between June and November next :—

	NICOSIA.			LARNACA.			LIMASSOL.			FAMAGUSTA.			PAPHO.		
	Store.....	Port	Karavostasi.	Larnaca.	Limassol.	Famagusta.	Chelones.	Gastria.	Papho.	Latzi.	TOTAL.				
Wheat (kilés=English bushels)	23,300			39,720	14,500	54,996	8,173	24,210	16,500	8,500	189,599				
Barley	26,500			42,768	17,000	45,691	3,680	16,090	24,500	7,000	183,179				
Vetches	1,200			5,941	1,000	12,801	668	2,964	1,900	700	27,174				
Oats	1,000			1,895	950	786	23	135	7,000	3,000	14,789				

Η Αγγλική διοίκηση εξασφάλισε με νομοσχέδιο και τη Δεκατία που θα χανόταν σε περίπτωση κακόβουλης καταστροφής ιδιωτικών δέντρων και φυτειών. (20/3/1891, σελ 1742).

Όπως βλέπουμε πιο κάτω στην πρώτη παράγραφο, σε τέτοια περίπτωση, 'μπαίνει επιβάρυνση σε όλους τους φορολογούμενους της κοινότητας στα όρια της οποίας έγινε η ζημιά'.

"TO PREVENT THE INJURY OR DESTRUCTION OF TREES, PLANTATIONS AND IRRIGATION WORKS AND APPARATUS BY PERSONS UNKNOWN."

(Proposed by Mr. LIASSIDES.)

Be it enacted by His Excellency the High Commissioner and Commander-in-Chief of the Island of Cyprus, with the advice and consent of the Legislative Council thereof, as follows :—

1. From and after the passing of this Law, any damage caused by the injury or destruction done by persons unknown to trees or plantations situate on private lands or to irrigation works or apparatus connected therewith shall be a charge upon the whole of the taxpayers inhabitants of the village within the confines of which such damage has been caused.

2. Any person being the owner or occupier of trees, plantations, irrigation works or apparatus, to which an injury or destruction has been done by persons unknown who desires to obtain compensation under this Law must,

- (i.) Forthwith report to the Village Commission the injury or destruction done as aforesaid and call upon such Commission to appoint experts for the assessment of the damage and to give him, after such assessment is made, a certificate describing in detail both the injury and destruction done and the assessed amount of damage caused thereby;
- (ii.) Within fifteen days from the receipt of such certificate, file in the District Court having jurisdiction in the village,

Νόμος για φύλακες (επιπλέον φορολογία). (19/2/1892, σελ 1932)

Για την επίβλεψη της παραγωγής γίνεται πρόβλεψη για φύλακες, τα έξοδα των οποίων πληρώνει «η παραγωγή», επί πλέον της Δεκάτης.

- 1% στην αξία της παραγωγής
- $\frac{3}{4}$ πιάστρες για κάθε πρόβατο
- $3\frac{3}{4}$ πιάστρες για κάθε γίδα

THE FIELD WATCHMEN LAW, 1891.

UNDER the power and authority in him vested by "The Field Watchmen Law, 1891," His Excellency the High Commissioner is pleased to appoint the following days to be the days from and after which the duties and taxes mentioned in Clause 16 of the said Law shall be levied and taken in the several Districts of Nicosia, Larnaca, Limassol, Famagusta, Papho and Kyrenia, namely:—

The charge of one per cent. on the value of all titheable produce, other than silk and carobs, over and above the ordinary tithe	} From and after the 1st day of April, 1892.
--	--

The charge of one per cent. on the value of silk, over and above the ordinary tithe	} From and after the 1st day of July, 1892.
--	---

The charge of one per cent. on the value of carobs, over and above the ordinary tithe	} From and after the 1st day of August, 1892.
--	---

The excise duty of one per cent. <i>ad valorem</i> , in respect of all wines and spirits, in addition to the excise duty hitherto levied and taken	} From and after the 1st day of April, 1892.
--	--

The export duty of one per cent. <i>ad valorem</i> , in respect of all raisins exported from the Island, in addition to the export duty hitherto levied	} From and after the 1st day of July, 1892.
---	---

The extra tax on sheep, in addition to the tax hitherto levied and taken..	} From and after the 1st day of March, 1892.
--	--

The extra tax on goats, in addition to the tax now levied and taken.....	} From and after the 1st day of March, 1892.
--	--

The High Commissioner is, further, pleased to appoint the 1st day of April, 1892, to be the day on which the remaining Clauses of the said Law shall come into operation in the said Districts.

By His Excellency's Command,
HARRY THOMPSON,

Nicosia,
10th February, 1892.

Μερικά άλλα σχετικά με τη Δεκατία παραδείγματα:

- Νομοσχέδιο για Δεκατία στο Λινάρι (εκτός αυτού της εξαγωγής). (1891, Sup. σελ 1721)
- Διάταγμα για Δεκατία στο γλυκάνισσο, να πληρωθεί τον Δεκ. και τον Γεν. (6/3/1891 σελ 1726)
- Νομοσχέδιο για καλλιέργεια καπνού. Η καλλιέργεια δε φορολογείται. (8/4/1892, Sup. σελ 1979)
- Νόμος για καλλιέργεια βαμβακιού.
- 1kilés=1English bushels (βατσέλι = λεκανίτσα)

Για το σκοπό της Δεκατίας οι Μάνδρες ανήκαν στο Ναχί του Καρπασιού (Carpas Nahieh). Για τις Μάνδρες επίσης ο τόπος παράδοσης της δεκατίας σε είδος ήταν :

- Το 1888, στην Κόμα Γιαλού
- Το 1889, στον Άγιο Σέργιο.
- Το 1891 και 1892, 'στις νέες αποθήκες κοντά στη θάλασσα, στα Γαστριά'.
(15/5/1891, σελ 1775 και 27/5/1892, σελ 2024)
- Από το 1893 ως το 1908, στο Καλάμι κοντά στη θάλασσα, (Νεράες) Ακανθού.
- Από το 1909 ως το 1923, στις αποθήκες, κοντά στη θάλασσα, στο Πογάζι.

6 : Για σελ. 19 και 108 ΘΕΣΗ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

(δες πρώτα 'Ιστορικό κατοίκησης της περιοχής μανδρών' στην αρχή του συμπληρώματος) Επί Αγγλοκρατίας αρχικά (1880) εμφανίζεται στην εφημερίδα της Κυβέρνησης με το όνομα Mandralexi, (15/Μαρτίου 1880, εφημερίδα αρ. 47, σελ. 52) ενώ αμέσως μετά (1883) καθιερώνεται σαν Mandraes και τελικά Mandres. (31/Μαρτίου/1883, εφημερίδα αρ. 104, σελ. 393).

Σαν διοικητική θέση μεταφέρεται μεταξύ δύο περιοχών (nahieh)(nahiye = Δήμος τουρκ). Αρχικά κατατάσσεται στην Μεσαορία (Mesaoria) ως τις 30 Μαρτίου 1880. Στη συνέχεια, για μικρή περίοδο (30/3/1880 ως 31/12/1905) στην περιοχή Καρπασιού (Carpas) (15/Μαρτίου/1880, εφημερίδα αρ. 47, σελ. 52). Από την 1/1/1906 κατατάσσεται ξανά στη Μεσαορία.

.. από 1/1/1906 ... τα ακόλουθα χωριά θα είναι μέρος του Ναχί της Μεσαορίας .. Ακανθού, Μάνδρες, Άγιος Ιάκωβος. (15/Δεκ./1905, σελ. 5762) Παρόλα αυτά όμως όσο αφορά το θέμα της Δεκατίας συνεχίζει να υπάγεται στην περιοχή Καραπασιού (δες Δεκατία).

(No. 7881.)
BY THE HIGH COMMISSIONER.
A PROCLAMATION.
C. A. KING-HARMAN,
High Commissioner.
WHEREAS by "The Administrative Divisions Ordinance, 1878," and by the amendment thereto contained in the "Ordinances of 1878, Amendment Ordinance" (No. III. of 1880), the High Commissioner was empowered, by Proclamation, amongst other things, to proclaim any part of any Nahieh within the Island as part of or within any other Nahieh.
Now therefore, I, Charles Anthony King-Harman, Knight Commander of the Most Distinguished Order of Saint Michael and Saint George, His Majesty's High Commissioner in and over the Island of Cyprus, by virtue of the power and authority vested in me by the

said Ordinances and of every other power and authority enabling me in that behalf do hereby proclaim and order that from and after the first day of January, 1906, the following re-distribution of Villages shall take place between the Nahiehs of the Carpass and the Mesoria.

The following three villages heretofore reckoned in the Nahieh of Carpass in the District of Famagusta shall form part of the Nahieh of Mesoria in the District of Famagusta, that is to say:—

Akanthou.

Mandres.

Ay. Jacovo.

Given at Nicosia this fifth day of December, one thousand nine hundred and five.

GOD SAVE THE KING.

(C.S. 3481/1905.)

Σε κατάλογο του 1903 με τις πόλεις και τα χωριά αναφέρεται :

.. από το ναχί του Καρπασιού ... Μάνδρες ... απόσταση από το περιφερειακό δικαστήριο 19 μίλια. (1/Ιαν/1903, σελ 71)

Για σκοπούς δικαιοσύνης η Κύπρος χωρίζεται αρχικά σε 15 περιοχές (31/Μαρτίου/1883, εφημερίδα αρ. 104, σελ. 393) και αργότερα (9/Νοεμβρ/1923, εφημερίδα αρ. 1610, σελ.

517) σε 14 περιοχές, όπου θα λειτουργού δικαστήρια. Το χωριό μας υπάγεται στην περιοχή 2 με έδρα το Λευκόνοικο.

Από το 1883 μέχρι το 1930 διεξάγονται εκλογές για ανάδειξη μελών που θα υπηρετούν το Νομοθετικό Συμβούλιο (Legislative Council). Το χωριό Μάνδρες υπάγεται στην 2^η εκλογική περιφέρεια, του Λευκονοϊκού. Το ίδιο ισχύει και για το Μοναστήρι του Τοχνιού (Tochni).

Το 1908 διεξάγονται εκλογές του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου. Το χωριό Μάνδρες υπάγεται στη περιφέρεια Μεσαορίας με εκλογικό κέντρο την Βατιλή. Οι Γενικοί Αντιπρόσωποι εδώ είναι οκτώ (8) [5 λαϊκοί και 3 κληρικοί]. Οι ειδικοί αντιπρόσωποι είναι 100 και οι Μάνδρες με ένα (1). (25/Μάη/1908, σελ6520)

7: Για σελ. 73 ΣΧΟΛΕΙΑ

Για σχολικά θέματα δύο πληροφορίες :

α) Με βάση τον νόμο εκπαίδευσης του 1905, σχολεία Ελλήνων Χριστιανών που αιτήθηκαν στην κυβέρνηση για να λειτουργήσουν τη σχολική χρονιά 1908 – 09, από την περιοχή (Ναχί) Μεσαορίας και οι Μάνδρες. (έγγραφο C.S. 1152/08) (15/Μάη/1908, σελ. 6495)

β) Με βάση τους νόμους εκπαίδευσης των ετών 1933 ως 1936 για τα δημοτικά σχολεία .. σχολικά κτήρια .. θα χορηγηθούν ... Ορθόδοξα Χριστιανικά ... Μάνδρες .. για επισκευές και αποχωρητήρια. (9/Οκτ./1936, εφημερίδα αρ. 2543, σελ. 693)

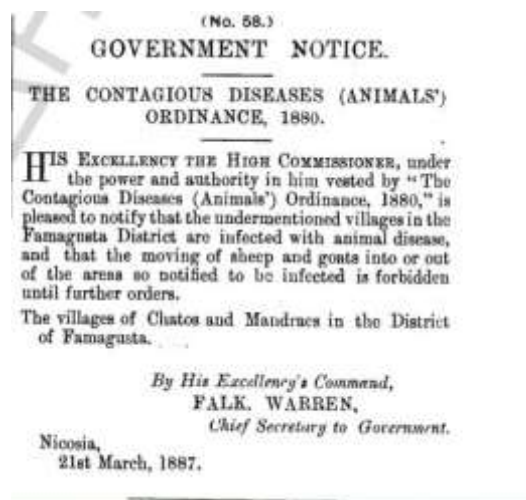
8 : Για σελ. 85 ΘΕΜΑΤΑ ΥΓΕΙΑΣ

Μεταδοτικές ασθένειες (ζώα)

Τοποθεσίες μολυσμένες με ασθένειες ζώων (πρόβατα και γίδια) ... Μάνδρες. (21/Μαρ./1887, εφημερίδα 226, σελ. 940)

Τοποθεσίες αφαιρεθείσες από την επιτήρηση .. Μάνδρες (2/Ιουν./1887, σελ.978)

Οδηγία με βάση τον νόμο για μεταδοτικές ασθένειες (σπ65). Όλα τα πρόβατα και γίδια, θα πρέπει να εμβολιάζονται με το εμβόλιο του άνθρακα. (4/Απρ./1957, σελ.164)



Επιδημία μηνιγγίτιδας (Cerebro-Spiral Meningitis)

το 1908-1909. Σε αναφορά για το ξέσπασμα της επιδημίας αναφέρεται : Από την στιγμή της εμφάνισης στο Καρπάσι τον Δεκέμβριο του 1908 ως την παύση της σαν επιδημίας τον Μάη του 1909, συνέβησαν 1153 περιστατικά από τα οποία ήσαν μοιραία τα 600 (δηλαδή 52% σε σύγκριση με το Εδιμβούργο που ήταν 70%). Στις Μάνδρες κανένας θάνατος και κανένα κρούσμα. (1909, σελ6930).

- 1934, μαλάρια. Με βάση τον νόμο 'Δημόσια Υγεία Αντι – μαλάρια του 1924', διάταγμα στις 2/Νοεμβ/1934, για εφαρμογή του στα χωριά του καταλόγου, ... στο ναχι Καρπασιού ... Μάνδρες. (9/Νοεμ/1934, σελ 751)

- Κανονισμοί Υγείας του Χωριού Μάνδρες, έτους 1944, με βάση τον νόμο 'Δημόσια Υγεία (χωριών) των ετών 1936 ως 1937'. (21/Δεκ/1944, εφημερ3154, σελ281) (δες SUPPLEMENT No 3 σελ 291)

9 : Για σελ. 66, 69, 84 ΔΑΝΕΙΑ

Το χωριό έκανε κατά καιρούς, επί Αγγλοκρατίας, δάνεια για διάφορους σκοπούς. Καταγράφονται πιο κάτω μερικά, όπως αναφέρονται στην Κυβερνητική εφημερίδα. Σημ. οι αριθμοί αντιστοιχούν με τη σειρά, σε λίρες, σελίνια, κυπριακές πιάστρες.

Ισοτιμίες : 1λίρα = 20 σελίνια, 1σελίνο = 9 κυπριακές πιάστρες

- 1895, δάνειο στο χωριό που θα εξοφληθεί σε δύο χρόνια με επιτόκιο 4% για αρδευτικές εργασίες, από την Αγροτική Τράπεζα. Για παροχή νερού (φάκελος 706/94)

δάνειο	31/μαρτ./1894	30-0-0	(1895, σελ.2856)
υπόλοιπο	1/απρ./1895	30-0-0	
πληρωθέν κατά το	1895-96	15-0-0	
υπόλοιπο στις 31/μαρ./1896		15-0-0	(13/νοεμ/1896, εφημ531, σελ3189)
	1/απρ./1896	15-00-0	(29/οκτ/1897, σελ3490)
πληρωθέν κατά το	1896-97	11-18-8	(απόδειξη) (29/οκτ/1897, σελ3491)
υπόλοιπο στις 31/μαρ./1897		3-01-1	
	πληρωθέν	0-17-2	(απόδειξη 26/νοεμ./1897, σελ3505)
υπόλοιπο στις 30/σεπ./97		2-03-8	(26/νοεμ./1897, σελ3504)
	πληρωθέν (μισό έτος)	2-03-8	
	Υπόλοιπο	0-00-0	(10/ιουν./1898, εφημ.597)

- Έκθεση στις 12/Αυγ/1896 με θέμα : Επισκευή του οχετού (αυλακιού) μεταξύ Μανδρών και Αγίου Ιακώβου. Λέχθηκε ότι ο δρόμος γίνεται αδιάβατος τον χειμώνα. Λέχθηκε ότι κατεβαίνει νερό περίπου 20 μύλων κατά τον χειμώνα. Είναι ο μοναδικός δρόμος που συνδέει όλα τα χωριά ολόγυρα με την Αμμόχωστο. Υπολογίζουν το κόστος στις 40λίρες. Στη συνάντηση στις 24 Σεπτεμβρίου είπαν ότι διαφορετικά αν το όλο έργο θα είναι με δικά τους έξοδα, δεν έχουν τίποτα άλλο να πουν. (φάκελος 1742/1896)

- 1906, δάνειο εγκριθέν από τους Επιτρόπους Δανείου για 40-0-0 με ετήσιο επιτόκιο 5% για παροχή νερού. (19/οκτ/1906, σελ6022)

δάνειο	...	40-00-0
πληρωμή	...	00-00-0
υπόλοιπο στις 31/μαρ./1907	...	40-00-0 (4/οκτ./1907, σελ6294)
πληρωμή	...	12-13-8
υπόλοιπο στις 31/μαρ./1908	...	27-06-1 (26/ιουν./1908, σελ6565)
πληρωμή	...	13-06-4
υπόλοιπο στις 31/μαρ./1909	...	13-19-6 (4/φεβ/1910, σελ6993)
πληρωμή	...	13-19-6
υπόλοιπο στις 31/μαρ./1910	...	00-00-0 (5/αυγ/1910, σελ7150)

- 1911 Δάνειο εγκριθέν από τους Επιτρόπους Δανείου για 50-0-0 με ετήσιο επιτόκιο 4% για παροχή νερού. (φάκελος C.S. 1057/1910) (20/Ιαν/1911, σελ7276)

δάνειο	...	50-00-0
πληρωμή	...	00-00-0
υπόλοιπο στις 31/μαρ./1911	...	50-00-0 (7/ιουν/1912, σελ7800)
πληρωμή	...	16-00-3
υπόλοιπο στις 31/μαρ./1912	...	33-19-6 23/μαη/1912, σελ7775)
πληρωμή	...	16-13-1
υπόλοιπο στις 31/μαρ./1913	...	17-06-5 (1913,σελ8175)
πληρωμή	...	17-06-5
υπόλοιπο στις 31/μαρ./1914	...	00-00-0 (5/ιουν/1914, σελ8561)

- Δάνειο 120λινών, κατά το 1937, με βάση τους νόμους των ετών 1897 ως 1933 για Δημόσια Δάνεια. Το δάνειο γίνεται από τους Επιτρόπους Δανείων στη Χωρητική Κοινότητα Μανδρών. (22/οκτ/1937, σελ487)

- Δάνειο για νεκροταφείο το 1949. Τη χρονιά 1902 καταγράφεται κατάλογος με τα χωριά που έχουν νεκροταφείο. Το χωριό μας δεν περιέχεται στον κατάλογο. Όμως τη χρονιά 1950 καταγράφεται δάνειο επταετές με επιτόκιο 4% και λήξη το 1956, για νεκροταφείο.

δάνειο κατά το 1949 ... 250-00-0 (6/απρ/1950, σελ140)

υπόλοιπο στις 31/12/1949 ... 250-00-0

δότηση ... 31-13-0

υπόλοιπο στις 31/12/1950 ... 218-07-0 (1951, σελ181)

υπόλοιπο στις 01/01/1953 ... 151-04-0

πληρώθηκε ... 35-12-1

υπόλοιπο στις 31/12/1953 ... 115-11-8 (11/Ιουν/1954, εφημ3763, σελ289)

- Δάνειο 1150λινών κατά το 1954, με βάση τον νόμο cap 247 και τον νόμο 18 του 1951 για Δημόσια Δάνεια. Δάνεια που εκδίδονται κατά το χρονικό τέταρτο που λήγει στις 30/σεπ/1954. Παρέχεται στην επιτροπή Προμήθειας Νερού του χωριού για καλυτέρευση της προμήθειας του νερού. (21/οκτ/1954, εφημ3787, σελ482)

10 : Για σελ. 150 Μαίες

- Εξετάσεις για μαίες στις (21/Δεκ/1943)

Πέρασαν τις θεωρητικές εξετάσεις για έκδοση πιστοποιητικού ότι έχουν την απαιτούμενη πρακτική εκπαίδευση ώστε να είναι εκλέξιμες για πιστοποιητικό ικανότητας, ... Μαρία Κουτσόφτα από τις Μάνδρες. (6/Ιαν/1944, σελ4)

- Νόμοι των ετών 1932 και 1936 για μαίες.

Μαίες που εμφανίζονται στο μητρώο την 1^η /Ιαν/1946, δημοσιεύθηκαν σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 10.

Μαρία Κουτσόφτα από Μάνδρες (πιστοποιητικό ικανότητας, 27/9/1944) (1947, σελ64)

11 : Για σελ 85 Ταχυδρομείο.

Η ταχυδρομική υπηρεσία φαίνεται να οργανώνεται καλύτερα το 1923. Στην Αμμόχωστο εκτός των άλλων γίνεται καθημερινή (εκτός Κυριακής) μεταφορά μεταξύ Αμμοχώστου και Τρικώμου, προς τις δύο κατευθύνσεις, με ταχυδρομική άμαξα ή αμάξι. Επίσης δύο φορές την εβδομάδα γίνεται διαδρομή 'Τρίκωμο – Άγιος Ιάκωβος' με μούλα, που περιλαμβάνει τα χωριά Άγιος Ηλίας, Γεράνι, Άρδανα, Τοψιούκιογιου, Μάνδρες.

Για το σκοπό αυτό προκηρύσσονται προσφορές κάθε χρόνο (τον Σεπτέμβρη ή Οκτώβρη) για τον επόμενο χρόνο (από το 1923 ως το 1930) (12/Σεπ/1924, σελ279)

30	FAMAGUSTA DISTRICT.	Direct	Three times weekly in each direction, by mule or on foot
31	Famagusta-Trikomo ..	Direct	Daily, excluding Sundays, in each direction by mailcoach or cart
32	Trikomo-Ayios Iakovos	Ayios Elias, Yerani, Ardana, Topji Keuy and Mandres ..	Twice weekly, by mule

12 : Για σελ. 22, 176 Συνεργατικές εταιρείες στις Μάνδρες

- Νόμος Συνεργατικών Πιστωτικών Εταιρειών ετών 1914 ως 1937.

Εγγραφή «Συνεργατική Πιστωτική Εταιρεία Μανδρών» με ημερομηνία 30/Αυγούστου 1939. (φάκελος Μ.Ρ. 1065/1939) (1/Σεπ/1939, σελ523)

No. 676. The Co-operative Credit Societies Laws, 1914 to 1937.

REGISTRATION.

The following Co-operative Credit Society and the Bye-laws thereof have been duly registered under the provisions of the above Laws :—

“Mandres (Famagusta District) Co-operative Credit Society.”

Dated 30th August, 1939.

B. J. SURRIDGE,

Registrar, Co-operative Credit Societies.

(M.P. 1065/39.)

- Νόμος Συνεργατικών Εταιρειών ετών 1939 και 1946.

Εγγραφή «Συνεργατική Μανδριτών Παραγωγών Λαδιού Λτδ» στις 22/Δεκεμβρίου 1947. (φάκελος Μ.Ρ. 416/43) (1947, σελ496)

No. 953.

The Co-operative Societies Laws, 1939 and 1946.

REGISTRATION.

The following Co-operative Society and the bye-laws thereof have been duly registered under the provisions of the above Laws :—

“Mandres (Famagusta District) Oil Producers' Co-operative Society, Limited”.

Dated : 22nd December, 1947.

R. N. HENRY,

(M.P. 416/43.) Registrar, Co-operative Societies.

- Νόμος Συνεργατικών Εταιρειών ετών 1939 και 1946.

Εγγραφή «Συνεργατικό Κοινοτικό Κατάστημα Μανδρών, Λτδ» στις 15/Φεβράρη/1951. (φάκελος Μ.Ρ. 416/1943/2) (1951, σελ74).

No. 158.

The Co-operative Societies Laws, 1939 and 1946.

REGISTRATION.

The following Co-operative Society and the bye-laws thereof have been duly registered under the provisions of the above Laws :—

“Mandres (Famagusta District) Co-operative Store Society, Limited.”

Dated : 15th February, 1951.

C. R. C. DONALD,

Acting Registrar, Co-operative Societies.

(M.P. 416/43/2.)

- Νόμος Συνεργατικών Εταιρειών, κεφ. 198

Εγγραφή «Συνεργατική Εταιρεία Μελισσοκομίας Μανδρών, Λτδ» την 1^η /Αυγούστου/1953. (φάκελος Μ.Ρ. 1363/53) (13/Αυγ/1953, σελ333)

- Νόμος Συνεργατικών Εταιρειών, κεφ. 198. Οδηγία εκκαθάρισης εταιρειών με βάση το άρθρο 41(2).

Η «Συνεργατική Εταιρεία Μελισσοκομίας Μανδρών, Λτδ» (24/Φεβ/1955, σελ77)

No. 200. The Co-operative Societies Law.

CAP. 198.

WINDING-UP ORDER.

Whereas an enquiry has been held under section 39 (1) of the Co-operative Societies Law (Cap. 198) into the constitution, working and financial condition of the following co-operative societies :—

Ardhana (Famagusta District) Bee-keeping Co-operative Society Limited.
Mandres (Famagusta District) Bee-keeping Co-operative Society Limited.
Galinoporni (Famagusta District) Bee-keeping Co-operative Society Limited.
Ovgoros (Famagusta District) Bee-keeping Co-operative Society Limited.

And whereas I am of the opinion that these Societies ought to be wound up :

Now, therefore, in exercise of the powers vested in me as Commissioner for Co-operative Development by section 41 (2) of the above Law, I do hereby order that these societies should be wound up.

Given under my hand at Nicosia, this 14th day of February, 1955.

M. R. KANAAN,

Acting Commissioner for Co-operative Development.
(M.P. 1243/51.)

13 : Για σελ. 169 Κανόνες ανακούφισης αγροτικών οφειλετών του 1940, (κανόνας 41)
Γενική ανακοίνωση προς οφειλέτες και πιστωτές για να υποβάλουν την δήλωση του
χρέους (άρθρο 15(1) του νόμου 12 του 1940)

Μανδρίτες, (για τα έτη 1941 και 1942)

- Αδάμος Χατζη Παναγή (Αρ. 706 & 707/1940) (23/Ιουλ/1941, σελ181)
- Μιχαήλ Γιαννί Χατζη Παπά (αρ. 1731/1940) (32/Ιουλ/1941, σελ187)
- Νικόλας Σ. Καραγιάννης (αρ. 1254/1940) (16/Οκτ./1940, σελ 258)
- Αναστάσης Γιαννή ΠαπαΓιώργη (αρ. 1434/1940) (4/Δεκ/1940, σελ287)
- Παπα Δημήτρης Γιωργή Τσαγκάρη (αρ. 3165/1941) (2/Ιουλ/1942, σελ 149)
- Ιωάννης Μιχαήλ Ιωννου (αρ. 3465/1941) (30/Ιουλ/1942, σελ 174)

14 : Για σελ. 27, 115 Διάταγμα για την οριοθέτηση των δασών του 1881.

- Ενστάσεις για : την Πλουσιά (Μάνδρες), Ασπρόβικλα, Kırāj, Μέλια, Υφαρόβουνο (Άγιος Ιάκωβος). (15/Σεπ./1893, εφημερίδα 419, σελ.2312)
- Ενστάσεις για Σπαλαθόβουνο (10/Νοβ./1893, εφημερίδα 423, σελ. 2336)
- Λήξη ενστάσεων για Σπαλαθόβουνο (8/Ιουν./1894, εφημερίδα 443, σελ. 2497)

14.1 Για σελ. 175 Χωριά προνομιούχα για συλλογή Στεγνών Καύσιμων από το κρατικό
δάσος. Εδώ συγκαταλέγονται και οι Μάνδρες. (3/Μαρ./1939, σελ.204)

14.2 Για σελ. 31 Νόμος που ικανοποιεί τη λήψη διαφόρων μέτρων σε περίπτωση Δασικής
Πυρκαγιάς. Χωριά που επηρεάζονται ... Μάνδρες ... (9/Μάη/1946)

15 : Για σελ. 113 Καταγραφή και εκτίμηση της ακίνητης περιουσίας

- Νόμος καταγραφής και εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας του 1907.
Άτομα που ορίσθαισαν από το Νομοθετικό Συμβούλιο να είναι εκτιμητές .. ο Φώτιος Χ΄΄
Σάββα από την Ακανθού ... για την Ακανθού, τις Μάνδρες, ..(15/Μαρτη/1912, σελ7692)
- Νόμος καταγραφής και εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας του 1913.
Άτομα που ορίσθαισαν από το Νομοθετικό Συμβούλιο να είναι εκτιμητές .. για τις
Μάνδρες, ο Μιχαήλ Ιωάννη Χ΄΄ Παπά. (φάκελος Μ.Ρ. 1129/09) (1915, σελ8910)

16 : Για σελ. 113 Δένδρα και κτήματα στο δάσος

- Με βάση το 'Νόμο Δασών του 1879', τμήματα του Οριοθετημένου Κρατικού Δάσους θα πάψουν να είναι δάσος υπό τον έλεγχο της Κυβέρνησης.

Ακολουθούν κατάλογοι με στοιχεία από τα οποία εδώ καταγράφονται μόνο μερικά που αφορούν τις Μάνδρες. (Ο αριθμός μετά το όνομα προστέθηκε από εμένα και εκφράζει τον αριθμό του ατόμου στις οικογένειες που καταγράφονται στο βιβλίο)

α) Με ισχύ από τις 4/1/1912, στο Δάσος Καντάρας (Μανδρών)

(26/Μαρτίου/1915, εφημερίδα 1161, σελ. 8853)

Δέντρα		Ιδιοκτήτης
ελιές	χαρουπιές	
4		Γιωργή Νικόλα (Ρουσιά ;)

β) Τα πιο κάτω δέντρα έχουν χρονολογία εγγραφής τα έτη 1920 και 1921.

(13/Μάη/1921, εφημερίδα 1478, σελ 195)

Στο Σπαλαθόβουνο

Δέντρα		Ιδιοκτήτης
ελιές	χαρουπιές	
	3	Γιωργή Νικόλα (Ρουσιάς) 2112
4		Μιχαήλ Κουτσογιάννη 921
2		Χαμπή Χατζηδημήτρη 93νεο3;
	18	Γιαννή Χατζη Παπαχαράλαμπου 112
	1	Τουμάζο Στυλιανού 1111
	2	Μιχαήλ Δημήτρη Κουτσοφτή 2121
	7	Χριστοφή Σαουρή 322
	1	Χατζη Παναγή Χατζηχάμπου 3231
2		Χαζτη Μαριού Χατζηδημήτρη 142
10		Μιχαήλ Χατζηδημήτρη Ρούσου 93νεο1
1	1	Χαζτη Χριστινού Χατζηδημήτρη 144
	1	Χαζτη Χριστινού Χατζηδημήτρη 144
1		Χατζη Μαριού Χατζηδημήτρη 142
2	2	Χαζτη Χριστινού Χατζηδημήτρη 144
	2	Ευθύμιος Νικόλα 2114
2		Χαζτη Χριστινού Χατζηδημήτρη 144

Στο Δάσος Καντάρ (Μανδρών)

Δέντρα		Ιδιοκτήτης
ελιές	χαρουπιές	
1		Χριστινού Γιωργή Κάλλα 45;;
4		Παυλή (1/2μερίδιο), Σωτήρη (1/2μερίδιο) Χατζηγιώργη Παυλικά
4		Συμεών Νικόλα 2113
2		Omer Dedé
1		Λενού Γ. Παπαγιώργη 716
1		Χαμπή Χατζηδημήτρη 141
1		Ευαλλού Παπαγιώργη 712
1		Θεκλού Παπαγιώργη 713
1		Προκόπη Παπαγιώργη 717
1		Αντωνή Παπαγιώργη 718
2		Γιωργή Παπαγιώργη 714
1		Ευαλλού Αντωνή 71β ;;
4		Αναστάση Γ. Παπαγιώργη 715
	2	Μιχαήλ Χριστοφή Τσαγκάρη 222
	1	Τοουλή Γιαννή Σιόουλου 61
6		Χαμπή Χατζη Λιασή 911
2		Γιωργή Νικόλα Ρουσιά 2112
7		Στυλιανός Χατζη Παπαχαράλαμπου 111
4		Σάββα Γιωργή Κάλλα 41
4		Κυπρή Γιωργή Κάλλα 42
3		Ευαλλού Γιαννή Παπαγιώργη 712
17		Μιχαήλ Κουτσογιάννη 921

No. 1478.]

FRIDAY, 13TH MAY, 1921.

No. 245

ORDER OF HIS EXCELLENCY THE HIGH COMMISSIONER IN COUNCIL.—No. 834.

MALCOLM STEVENSON,
High Commissioner.

IN exercise of the powers vested in him by the Forest Law, 1879, and otherwise, and with the advice of the Executive Council, His Excellency the High Commissioner is pleased to order and it is hereby ordered that from and after the date of this notification the following portions of the Delimited State Forest shall cease to be Forest under the control of the Government, that is to say:—

All those portions of Delimited State Forest as set out and described below:

No.	Forest	District	Area			Trees		Registration		Village	Name of Owner
			don.	evk.	sq. ft.	olive	ca-rob	No.	Date		
3200	Spalathovouno	"	—	—	—	—	3	871	4/10/20	Mandres	Yeorghi Nicola Rousha.
"	"	"	—	—	—	4	—	872	"	"	Michael Koutso Yanni.
"	"	"	—	—	—	2	—	873	"	"	Hambi Hji Dimitri.
"	"	"	—	—	—	—	18	874	"	"	Yanni Hji Papa Charalambo.
"	"	"	—	—	—	—	1	877	1/4/20	"	Toumazo Styliano.
3201	Kantara	F'gusta	—	—	—	1	—	865	1/4/20	Mandres	Christinou Yeorghi Kalla.
"	"	"	—	—	—	4	—	866	"	"	1/2 sh. Pavli. 1/2 sh. Sotiri,
"	"	"	—	—	—	—	—	—	"	"	Hji Yeorghi Pavlika.
"	"	"	—	—	—	4	—	853	"	"	Simeon Nicola.
"	"	"	—	—	—	2	—	854	"	"	Omer Dedé.
"	"	"	—	—	—	1	—	855	"	"	Lenou Y. Papa Yeorghi.
"	"	"	—	—	—	1	—	856	"	"	Hambi Hji Dimitri.
"	"	"	—	—	—	1	—	857	"	"	Evallou Y. Papa Yeorghi.
"	"	"	—	—	—	1	—	858	"	"	Theclou Y. Papa Yeorghi.
"	"	"	—	—	—	1	—	859	"	"	Procopi Y. Papa Yeorghi.
"	"	"	—	—	—	1	—	860	"	"	Antoni Y. Papa Yeorghi.
"	"	"	—	—	—	2	—	861	"	"	Yeorghi Y. Papa Yeorghi.
"	"	"	—	—	—	1	—	862	"	"	Evallou Antoni.
"	"	"	—	—	—	4	—	863	"	"	Anastassi Y. Papa Yeorghi.
3202	"	"	—	—	—	—	2	97	"	"	Michael Christofi Changari.
"	"	"	—	—	—	—	1	112	"	"	Togli Yanni Shogolos.
3203	"	"	—	—	—	6	—	110	"	"	Hambi Hji Liassi.
3204	"	"	—	—	—	2	—	851	"	"	Yeorghi Nicola Rousha.
"	"	"	—	—	—	7	—	862	"	"	Stylianos Hji Papa Chara-lambo.
3205	"	"	—	—	—	4	—	114	"	"	Savva Yeorghi Kalla.
"	"	"	—	—	—	4	—	115	"	"	Kypri Yeorghi Kalla.
"	"	"	—	—	—	3	—	113	"	"	Evallou Yanni Papa Yeorghi.
3206	"	"	—	—	—	17	—	864	"	"	Michael Koutso Yanni.
3207	Spalathovouno	"	—	—	—	—	2	870	"	"	Michael Dimitri Koutsofi.
3208	"	"	—	—	—	—	7	869	4/10/20	"	Christofi Saghour.
"	"	"	—	—	—	—	1	875	1/4/20	"	Hji Panayi Hji Hambou.
3209	"	"	—	—	—	2	—	518	4/10/20	"	Hji Maricou Hji Dimitri.
3210	"	"	—	—	—	10	—	890	"	"	Michael Hji Dimitri Rouso.
"	"	"	—	—	—	1	1	888	1/4/20	"	Hji Christinou Hji Dimitri.
"	"	"	—	—	—	—	1	878	"	"	do.
"	"	"	—	—	—	1	—	889	4/10/20	"	Hji Mariou Hji Dimitri.
"	"	"	—	—	—	2	2	1648	29/1/21	"	Hji Christinou Hji Dimitri.
"	"	"	—	—	—	—	2	876	1/4/20	"	Efthimos Nicola.
"	"	"	—	—	—	2	—	517	4/10/20	"	Hji Christina Hji Dimitri.

γ) Στο Σπαλαθόβουνο (27/Σεπ/1929, σελ 702)

Δέντρα		Ιδιοκτήτης
ελιές	χαρουπιές	
10		Νικόλας Μιχαήλ Ρούσου 9313

δ) Δάσος Καντάρας (Μανδρών) (15/Σεπ./1922, εφημερίδα 1541, σελ 479)

κτῆμα			Ιδιοκτήτης
don	evk	Πόδια ²	
	2	2704	Χαμπής Χατζη Λιασή 911

18 : Για σελ. 50 ΤΟΠΟΘΕΣΙΕΣ

{Μέγας κτηματικός κώδικας (βιβλίο 8) 1773 -1780} (με κόκκινο υπάρχουν ακόμα)

Άγ Γεώρ κάτζουνα

Αλωνούδι

Αππιδιά

Αργάκι

Βρύση του Μούζουρου **Λαντί;**

Γούρνες

Δασηνάριν

Ελεοφόριν ελεατού **Λιωτός**Ελλάδια **Ελληνοχώρι**Ζυγός **Ζυός**Κάτζουνας **κατσούνας****Κεφαλαίς****Κοντομέρσινα**Κρεμμαστή **Κρεμμαστοί**

Λακκίν

Λακκογούναρα **Λακκοβούναρα**

Λακκούδια (κοντά στον Αγ. Ιάκωβο)

Λατσιά

Μαζερέ (στην πλουσιά)

Μάνδρα αλέξη**Μέλια****Μοναστήρι**

Παλαιός μύλος

ΠαλαιοχώραφονΠαλιοπέρβολο **Περβόλια**

Περιβόλι αούσας

Περιολούδια

Πικρή **Πικροί****Πιπερούντα****Πλουσιά****Σαμπάτης**Σπίτι της βασηλούς **Σπίτια της Βασιλούς****Τρείς σκάλαις****Ύφαρος**Χιννερή **Σχοιννερή**

Χλιόν νερόν

στο φραμό του Σωτήρη,

στου Λούτσιου

στο πλευρόν του Φαιούσου

Σημ :

Α) Ο οικισμός αναφέρεται χωριστά με το όνομά του αλλά και μέσα στο χωρίον.

Β) Στη γραμμή 6 πριν τέλος γράφει

«από το παλαιόν τοχνήν έως εις το χώμα πλησίον του μοναστηρίου».

Γ) Η Πλουσιά αναφέρεται γενικά αλλά και χωρίζεται σε στα κάτω τοπωνύμια :

Κόκκινη **Κότσινες**

Νάσαρης

Λάκκος

Απλαγιά

Κατζούρης

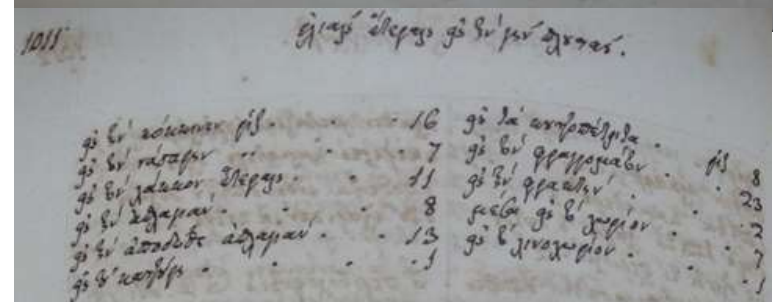
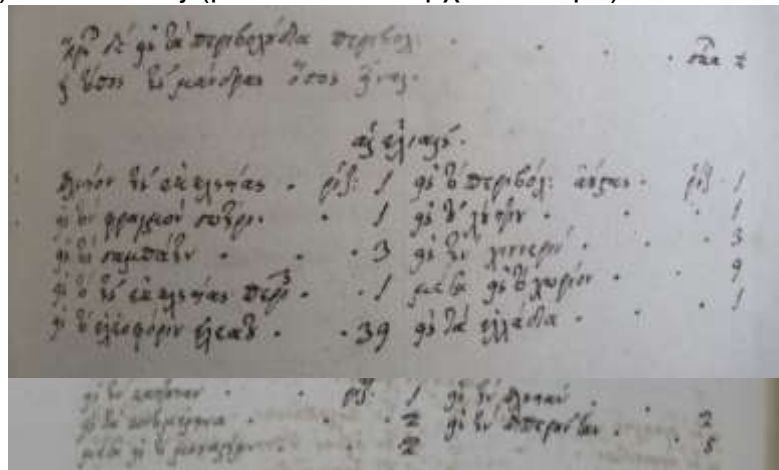
Κουνζοπέτρινα

Φραγγομάτος

Φρακτή

Λινοχώριον

μέσα εις το χωρίον



ΓΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑ [για σελίδα 74]

1) 1744. Κώδιξ Κτηματικός στον οποίο καταγράφονται τα κινητά και ακίνητα των εκκλησιών κατά τον 18^ο αιώνα (1733 – 1760) (Κατάστιχο XLII (βιβλίο 3)), σελ 139 Του κατηληκίου Μεσαορίας, Της Μάνδρας Αλέξη

Ιερόν ποτήριον με τα ακόλουθα 1
Ιερόν ευαγγέλιον εγγεκοσμημένον 1
Σταυρόν ασημένιον 1

Περιβόλια (σκάλες)

Σφαχτά κεφάλια 300

Ελιές εις :

πλησίον της εκκλησίας

τον φραμόν του περιβολιού του

Σωτήρη

το χωράφι του Μηχαήλη

την Χινερήν

το περιβόλι της εκκλησίας

το περιβόλι της Αούστας

τον Σαμπάτην

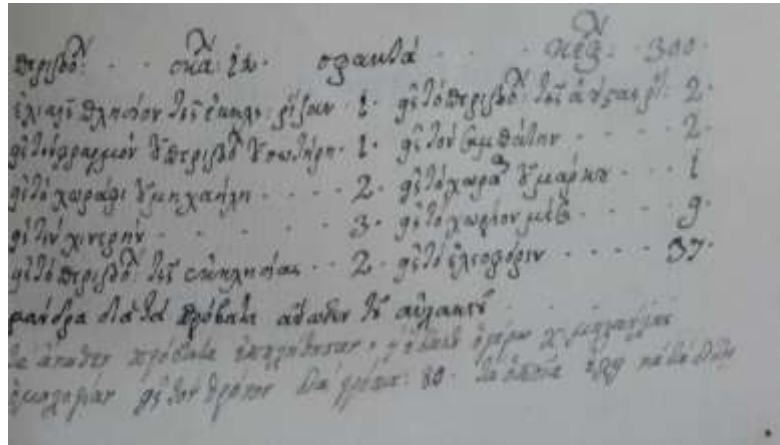
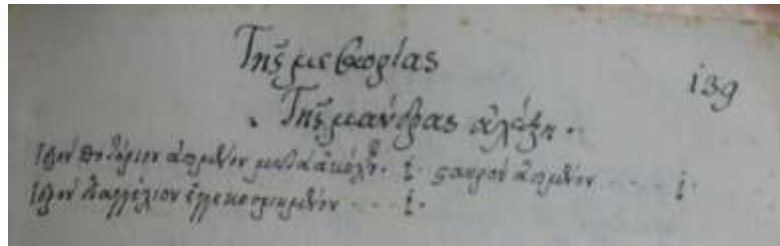
το χώμα του Μάρκου

το χωρίον μέσα

το ελεοφόριν

Τα άνωθεν πρόβατα επολήθησαν

και έδωσεν ο γέρω Χ΄ Μηχαήλης ομολογίαν εις τον θρόνον δια γρόσια 80 τα οποία έχει να τα δίδει

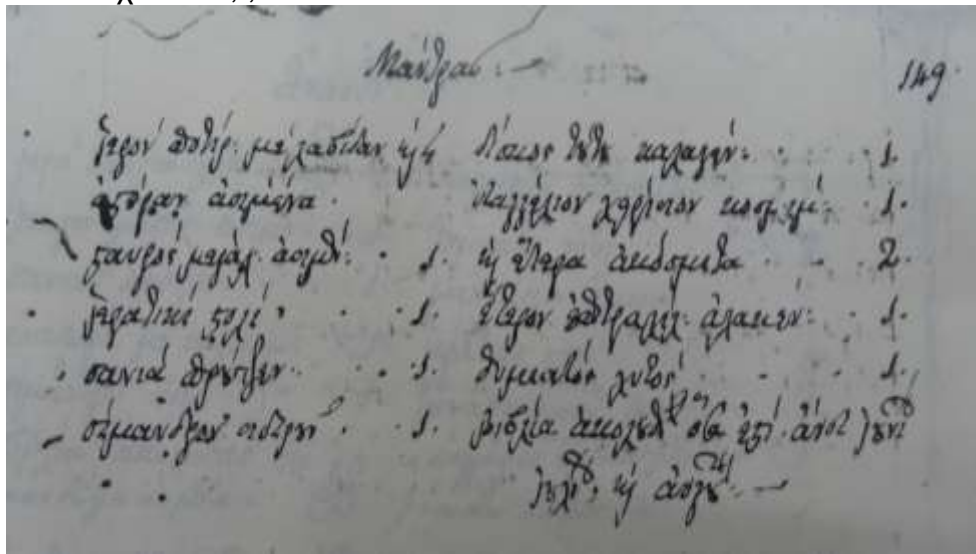


2) 1754 και 1756 (αφνδ και αφνστ), κατάστιχο XLIII σελ 236

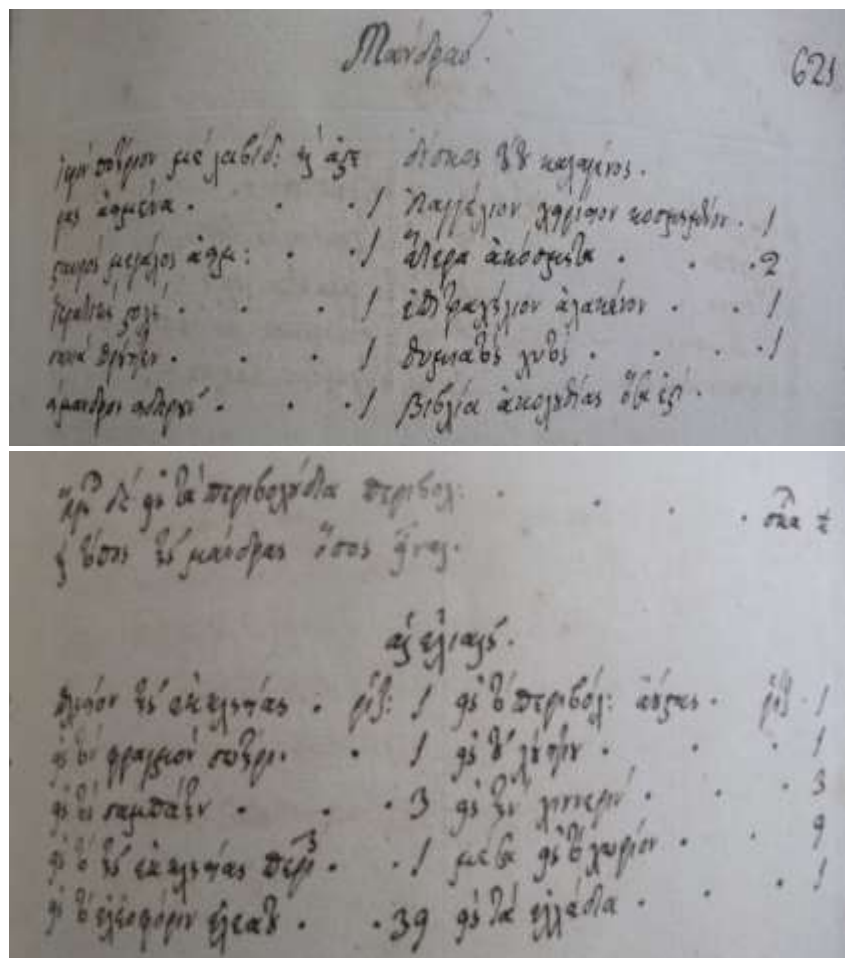
1744 Ιαννουάριος. Εξετάσθη και ελογαριάσθη ο της εκκλησίας επίτροπος χατζη κύρ Μιχαήλ και έδηξεν εσοδιαν εις οκτώ χρόνων επιτροπή. από του δίσκου και από το μαζούλιν των κτηνών 200. και αφαιρεθέντων των εξόδων τα οποία έδηξε κατά μέρος και των ετησίων κανονικών, ... πάνω του με τα παλαιά και με το μεταξύ 65 και στα παλαιών ομολ. Πάνω του Μάρκου 9, του Τουμαζή 39, του του Σωζομίου και του Λογιζή 26 και τα κτηνά ... του ρηθέντος χατχιή Μιχαήλ επίσκεψην. Όλα επιτρόπου και αύθης διωρισθέντος 1746 Ιαννουάριος Ελογαριάσθη αύθις και δύο χρόνων επιτροπής και έδηξεν έσοδα από δύο μαζούλι μεταξιού 4.50 από των κτηνών 29 και με τα παλαιά όπου ήτον πάνω του συμποσούντα 98.100 εξ ών έδωσεν ης κεριού ούλα 12 του παπα οπου τους εφημερ 4 δέσημον πινων βιβλίων 9 περιβολόφυτα δύο ετών 120 και βοσκιάτικον 1 κανονικά δύο 27.150 γη αγοράν 24 κατσικών 24 και αφαιρεθέντων από των εσόδων .. να δίδει έτι τη αγία εκκλησία 20.30 ... έτι και τα άνωθι χρεωλίμτια και λάδι φωτινόν οκ 14 και κτηνά όλα κεφάλια 150 εις τον Αντώνην φουμουλιάρικα. Επίτροπος και αύθις ο αυτός χατζη Μιχαήλης.



3) 1773 (αψογ) Εκκλησιαστική περιουσία, για 'Μάνδρες αλέξη' **δες και επόμενο**
Κατάστιχο XLVI, , σελ 149



4) 1780 Μέγας κτηματικός κώδικας (βιβλίο 8), σελ. 621 **δες βιβλίο στο μου σελ 74**
Περιέχει την κινητή και ακίνητη περιουσία των μονών και εκκλησιών (κατ' αλφαβητική σειρά) επί αιμνήστου Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου (1773 – 1780)
Μάνδρας



5) επί Χρυσάνθου 1767 – 1810, Μέγας Κώδιξ 1600 – 1910
Κατάλογος των κανονικών τριών ετών, Κατιλικίου Μεσαορίας
σελ 119 της μάνδρας ...10, (ακανθούς ...120, φλαμουδιού ...5, λαπάθους ...10)

Τοχνιού ... 100

σελ 121 της μάνδρας αλέξη ...20, (ακανθούς ...300)

σελ 123 της μάνδρας ...10, (φλαμουδιού ...20)

6) 1822 ως 1857, Κατάστιχο XXVIII (1821-1857) (βιβλίο βιβλθκ 28)

Έσοδα Αρχιεπισκοπής από κανονικά, ζητείες, γάμους, διαζύγια, μνημόσυνα, δίσκους

1822 της μάνδρας 10, του Τοχνιού 100 σελ 27, 29

μάνδρα, ο Αντώνης την Λενούν 10 σελ 33

1823 της μάνδρας 10, του τοχνιού 100 σελ 34, 36

1824 του τοχνιού 900 σελ 72

μάνδρα, ο Γιαννής την Κυριακούν 10 σελ 91

1825 μάνδρα 10 σελ 129

1826 ---

1827 μάνδρα 10, σελ 150, 151
από τοχνί 500

1828 μάνδρα 10, σελ 152

τοχνί 500 σελ 153

1929 μάνδρα 45 σελ 162

τοχνί 300 σελ 163

1830 των μάνδρων 10 σελ 174

Τοχνί 1300 σελ 178

1831 των μάνδρων 10 σελ 180

Πιερής – Ανδριανού;; 10 σελ 181

1832 των μάνδρων 10 σελ 183

1833 των μάνδρων 10 σελ 190

μάνδρες μνημόσυνο τον μιχαήλ 35 σελ 191

1834 μάνδρες 10 σελ 196

το της παρασκευούς 10 σελ 197

σάββας μαριού β 20 σελ 198

του τοχνιού 600 σελ 200, 201

1835 των μάνδρων 10 σελ 202

του τοχνιού 600 σελ 206

1836 των μάνδρων 10 σελ 208

1837 του τοχνιού 600 σελ 216

1839 του τοχνιού 600 σελ 222

1840 από μάνδραν (τα όσα λαμβάνω) 80 σελ 229

της μάνδρας 10 σελ 231

1841 της μάνδρας 10 σελ 238, 239

Τοχνί 300

Από μάνδρα 40, μάνδρας 60 (λειτουργικά)

1842 των μάνδρων 10 (κανονικά), μάνδρας 50 (ζητίες), μάνδρας 80 (λειτουργικά) σελ 243
Τοχνί 300

1843 των μάνδρων 10, μάνδρας 70, μάνδρας 80

Τοχνίν 300

1844 των μάνδρων 10, σελ 254

Μάνδρα, λιασής εκ της Μαρίας 100 (τυχερά)

Της μάνδρας 100 (λειτ)

1845 των μάνδρων 20 σελ 258

Μάνδρα λιασής χριστίαν 30
 Τοχνίν 430
 1846 των μάνδρων σελ 262

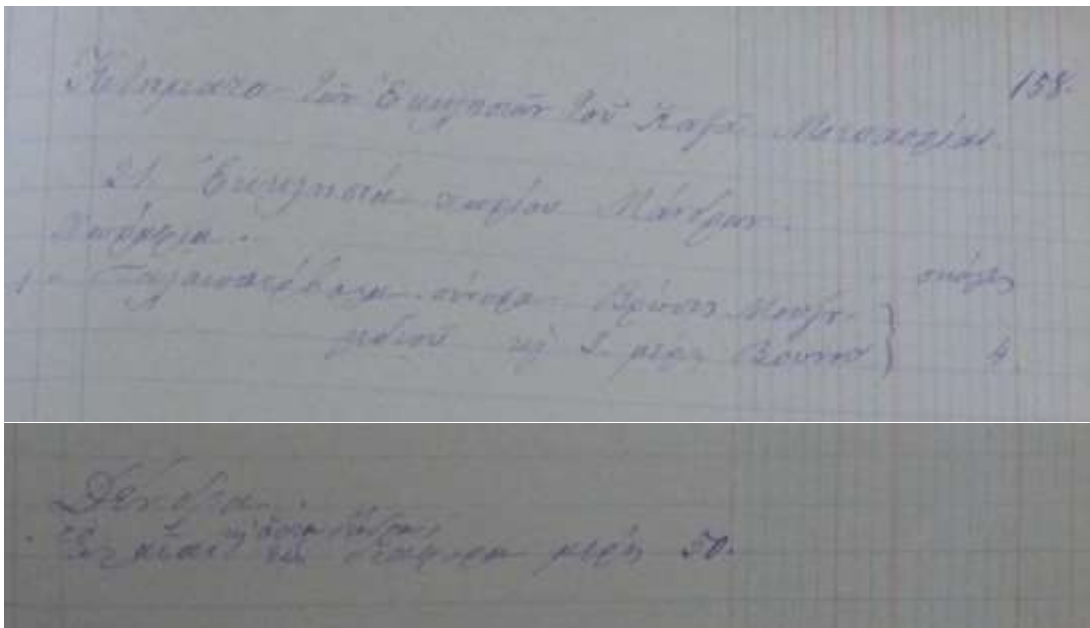
 ως 1856

7) 1865 Κτηματολογικός Μοναστηρίων Αρχιεπισκοπικού Θρόνου (βεβαιεί ο Κύπρου
 Σοφρώνιος 1865-1909) σελ 158

Κτήματα των εκκλησιών του καζά Μεσαορίας

Εκκλησία χωρίου Μανδρών

Χωράφια: Παλαιοπέρβολον, σύνορα Βρύσης Μουζουρουδιού και 3 μέρη Βουνού, σκάλες 4
 Δέντρα: Ελιές και άλλα δέντρα σε διάφορα μέρη, 50.



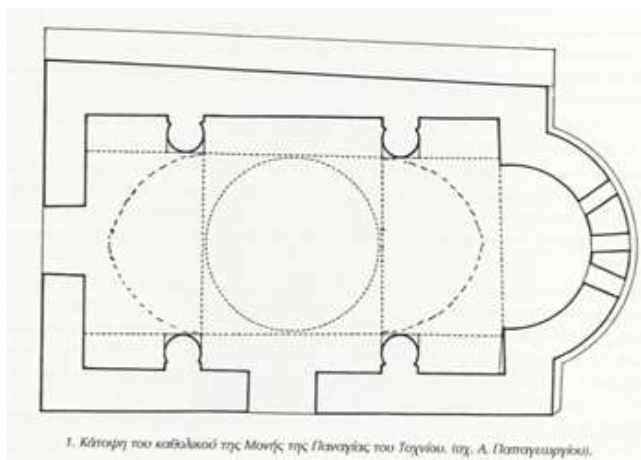
8/ 1830 κατάστιχο VII γράφει :
 1832 κατάστιχο VII γράφει :

17 : Για σελ. 78

ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΟΥ ΤΟΧΝΙΟΥ

Δεν είναι γνωστό πότε ιδρύθηκε η Μονή. Τα Μοναστηριακά κτίρια δεν είναι παλαιότερα από τον 17^ο – 18^ο αιώνα, όμως σ' αυτά έχουν χρησιμοποιηθεί αρχιτεκτονικά μέλη από την Πρωτοβυζαντινή και Μεσοβυζαντινή περίοδο, άγνωστης προέλευσης.

Το Καθολικό (ο ναός) ανήκει στον τύπο του συνεπτυγμένου σταυροειδούς με τρούλο. Οι παραστάδες που στηρίζουν τα τυφλά τόξα κατά μήκος του βόρειου και του νότιου τοίχου στο εσωτερικό του ναού δεν είναι ορθογωνικές όπως συνήθως στον τύπο αυτό, αλλά κυλινδρικές όπως στο ναό της Παναγίας στο Τρίκωμο και αλλού, που χρονολογούνται στον 12^ο αιώνα. Τα τόξα που στηρίζουν οι παραστάδες όπως και οι καμάρες του ναού είναι οξυκόρυφες, όπως στο ναό του Αντιφωνητή κοντά στην Καλογραία (ο οποίος έχει επίσης κυλινδρικές παραστάδες) που χρονολογείται τον 12^ο αιώνα.



Ο ναός έχει διαστάσεις 12,5x4,5μ. Η αψίδα έχει χορδή 2,8μ και βέλος 1,6μ. Ο ναός έχει δύο θύρες ανά μια στο εσωτερικό μέσο του νότιου και του δυτικού τοίχου. Ο τρούλος έχει τέσσερα μικρά παράθυρα, ένα σε κάθε σημείο του ορίζοντα, από τα οποία το ανατολικό και το δυτικό έχουν οριζόντια επικάλυψη αντί ημικυκλική. Η αψίδα έχει τρία μικρά παράθυρα προς την ανατολή.

Το τρίλοβο παράθυρο με ισοϋψείς λοβούς αποτελεί τον πιο σύνθετο τύπο φωτιστικού ανοίγματος που εφαρμόστηκε αποκλειστικά στην αψίδα λίγων Κυπριακών μνημείων (π.χ. Άγ. Ιλαρίων Κάρμι, Παναγία Τρικώμου, Παναγία Άρακος, μονή Τοχνίου) και παραπέμπει στη διάρθρωση των παλαιοχριστιανικών αψίδων¹.

Ο Διάκοσμος της Μονής της Παναγίας του Τοχνίου έγινε από ζωγράφο της Κυπριακής Σχολής ο οποίος είχε σαν πρότυπο την Κυπροαναγεννησιακή ζωγραφική κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας (1489-1571)².

Ελάχιστα έχουν σωθεί, από τα οποία σε καλή κατάσταση είναι το Άγιο Μανδήλιο.

Σήμερα ο ναός διατηρεί σπαράγματα τοιχογραφιών που χρονολογούνται στο α' μισό του 16^{ου} αιώνα. Στην κόγχη της Προθέσεως στο Ιερό Βήμα του ναού, διατηρείται τοιχογραφία με την Άκρα Ταπείνωση, ενώ στο τύμπανο του τρούλλου διατηρείται σπάραγμα με έναν Άγγελο και ένα εξαπτέρυγο. Στα βορειοδυτικά του ναού υπάρχει τυφλό τόξο, όπου στο μέτωπό του απεικονίζεται το Άγιο Κεράμιον, ενώ στα εσωράχια του τυφλού τόξου, δυτικά, αδιάγνωστος άγιος, και ανατολικά, εξίτηλη γυναικεία μορφή (πιθανόν οι άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη)³.

Το εικονοστάσιο ήταν ξυλόγλυπτο. Σύμφωνα με την ξυλόγλυπτη επιγραφή κάτω από την εικόνα της Παναγίας, έγινε με δαπάνη του ηγουμένου της Μονής, Διονυσίου, το 1751 και ήταν έργο του ξυλόγλυπτη Πέτρου Αναγνώστου. Τον ηγούμενο Διονύσιο αναφέρει και η ξυλόγλυπτη επιγραφή κάτω από την εικόνα του Χριστού.

(φωτο μουσείου)

1. Νικόλαου Γκιολέ, Βυζαντινή Ναοδομία, 128-9

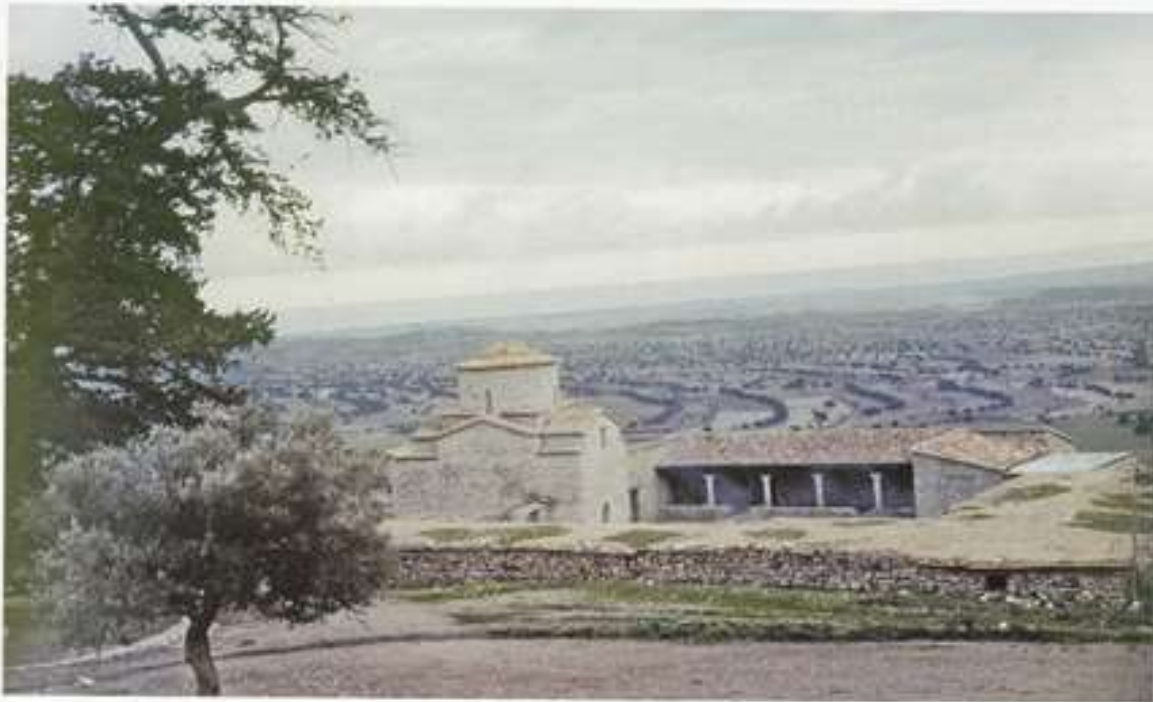
2. Ιωάννης Α. Ηλιάδης, Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ (1489-1571) ΚΑΙ Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΑΚΗΣ ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΑΣ, Λευκωσία 2012 http://media.visitcyprus.com/media/b2b_gr/Tourism_Services/Tourist_Guides/Seira_Vraxeon_Odigon_Xenagon_KOT_2.pdf

3. Θεόδωρου Παπαδόπουλου, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ, ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΥΠΡΟΣ, τόμος Γ', Τόρμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία 2005, σελ 517, σημ 393

Ελάχιστες αναφορές υπάρχουν για το μοναστήρι κατά τα χρόνια της Φραγκοκρατίας και Ενετοκρατίας. Αναφέρεται η Μονή στο υπόμνημα που υπέβαλε στις Βενετικές αρχές ανώνυμος στα τέλη του 15^{ου} αιώνα και που δημοσιεύθηκε από διαφορετικά χειρόγραφα από τους L. De Mas Latrie, στο έργο του *Histoire de Chypre sous le Princes de la Maison des Lusignans*, v. III, Paris 1855, p. 493 εξ. και τον N. Κυριαζή, *Η Κύπρος υπό τους Λουζινιανούς*, Κυπριακά Χρονικά, τ. II', 1937, σ. 50, 51 σε μετάφραση από χειρόγραφο που αντέγραψε ο Fr. Bunstron το 1533. Η Μονή αναφέρεται και από τον Αρχιμανδρίτη Κυπριανό σαν ένα από τα μοναστήρια που υπάγονται στην Αρχιεπισκοπική Περιφέρεια.

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΣΤΟ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΟ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

307



1. Η Μονή της Παναγίας του Τοχνίου από τα βόρεια, πριν από το 1974. (φωτ. Α. Παπαγεωργίου).



2. Βορειοανατολική άποψη του ναού της Μονής Τοχνίου. (φωτ. Τμήμα Αρχαιοτήτων).

Η Μονή πριν και μετά τη διόρθωση



Εσωτερικό της Μονής



Ο Ιησούς Χριστός



(φωτο από Αρχιεπισκοπή)



Το εικονοστάσι και τα Βημόθυρα (φωτο από Αρχιεπισκοπή)



Περιουσία του Μοναστηριού Τοχνηού

Σε δύο κατάστιχα τις ίδιες περιόδου βρήκαμε παρόμοιες καταγραφές

α) Κατάστιχο XLVI (1773 – 1845) (μάλλον πιο παλιό) στις σελίδες 175 ως 179.

β) Μέγας κτηματικός κώδικας (βιβλίο 8). Περιέχει την κινητή και ακίνητη περιουσία των μονών και εκκλησιών (κατ' αλφαβητική σειρά) επί αιμινήστου Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου (1773 – 1780). (Σελίδες 1008-1016)

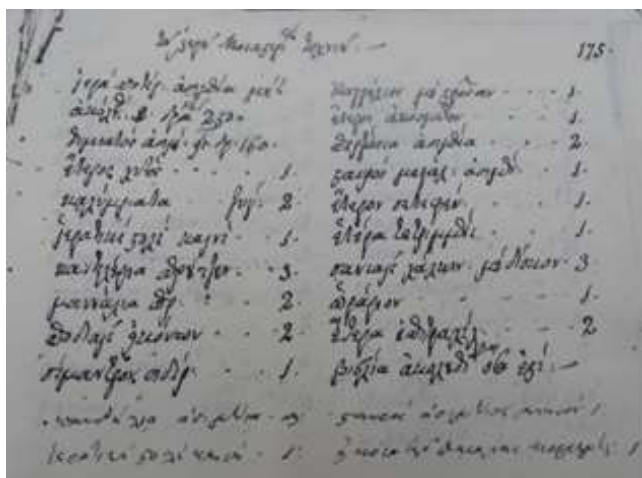
Η δεύτερη καταγραφή είναι βασικά αντιγραφή από την πρώτη με λίγες προσθήκες και πολύ λιγότερες αφαιρέσεις. Παραθέτουμε πιο κάτω την επαναλαμβανόμενη καταγραφή κανονικά, τις προσθήκες με γαλάζιο και τις αφαιρέσεις με πράσινο.

Παραθέτουμε επίσης τις φωτοτυπίες των σελίδων από τη δεύτερη καταγραφή επειδή είναι και λίγο πιο ευανάγνωστη, ενώ από την πρώτη καταγραφή παραθέτουμε μόνο ότι δεν υπάρχει στη δεύτερη.

Σελ 1008

Στο ναό :

Ιερά ποτήρια ασημένια με ακόλουθα δράμια 250, θυμιατός ασημένιος δρ 160, θυμιατός χυτός 1, καλύμματα 2ζεύγ., ιερατική στολή καινούργια 1, άλλη τετριμμένη 1, καντηλέρια μπρούντζινα 3, μαννάλια μπρούντζινα 2, ποδιές εικόνων 2, σήμαντρον σιδερένιο 1, ευαγγέλιο με στρώση 1, ευαγγέλιο ακόσμητο 1, περιζώνια ασημένια 2, σταυρός μεγάλος ασημένιος 1, άλλος σιδερένιος, σανιές χάλκινες με δίσκο 3, ωράριο 1, επιτραχήλια 2, βιβλία ακολουθίας όλα έξι. (δεν υπάρχουν τώρα : κανδήλια ασημένια, σταυρός ασημένιος 1, ιερατικές στολές 1, εικόνα της Παναγίας κοσμημένη 1).



Σελ 1009

Στο σπίτι :

Χαλκία μικρά μεγάλα 8,
 τηγάνια 6, σαγάνια 2,
 καππακλίτασιν 1, χουλιάρια
 ξύλινα 20, τυροτρίφτες 2,
 λίχνους 2, σκεπάρνια 2,
 στρουβέλια 2, μιστρίν 1,
 τσάππες 4, κλαδοκόπος 1,
 σκάφες μικρές μεγάλες 5,
 γουπποσάνιδα 4, σεντούκια
 κάρηνα 3, τσαέρες 6, τάσια
 του νερού 2, σκάλες
 σιδερένιες 1 ζεύγος, σακκιά
 5, ταγάρια 2, μαγύρισσες 5,
 σηνιά 2, σιδεροχουλιάρες, 2,
 πηρούνια 10, λεζένη για
 καφάσιν 1, σιδεροσουγλι 1,
 σκεπαρνιάν 1, σβανάς 1,
 μαρτέλλιν 1, λεγένη
 μεταξικής 1, ξινάρια 3,
 μάτσα 1, διαρτοσάνιδα 2,
 κόσκινα 4, ταύλες με ψαθιά
 6, τουφέκιν 1, καντάριν 1,
 χερόμυλοι 2, δυσάκκια 3,
 στρατούρια 5,
 Στρώματα 2, παπλώματα 2,
 σεντόνια 2 ζεύγ.,
 κάτσουνους 3, δρέπανον 1,
 βαρέλια βουτύρου 1,
 κούμνες 16, κουινάν 1,
 πυθάρια μεσέα 18, έτερα
 μεγάλα 3, τζάρες 3, σταμνιά
 3, κατσέλλες με δαμάλ. 4,
 μοσκινάρες 4, ταυριά 2,
 ονικά αρσενικά 4, ονικές με
 πουλάρ. 6, βορτόνια 2,
 μελίσια κομ. 10, πρόβατα κεφ. 100, κατσίκια 300.

Χαλκία μικρά μεγάλα	8	μαρτέλλιν	1
τηγάνια	6	ξινάρια	3
σαγάνια	2	μάτσα	1
καππακλίτασιν	1	διαρτοσάνιδα	2
χουλιάρια	20	κόςκινα	4
τυροτρίφτες	2	ταύλες με ψαθιά	6
λίχνους	2	τουφέκιν	1
σκεπάρνια	2	καντάριν	1
στρουβέλια	2	χερόμυλοι	2
μιστρίν	1	δυσάκκια	3
τσάππες	4	στρατούρια	5
κλαδοκόπος	1	Στρώματα	2
σκάφες μικρές μεγάλες	5	παπλώματα	2
γουπποσάνιδα	4	σεντόνια	2 ζεύγ.
σεντούκια	3	κάτσουνους	3
κάρηνα	3	δρέπανον	1
τσαέρες	6	βαρέλια βουτύρου	1
τάσια του νερού	2	κούμνες	16
σκάλες	2	κουινάν	1
σιδερένιες	1 ζεύγ.	πυθάρια μεσέα	18
σακκιά	5	έτερα μεγάλα	3
ταγάρια	2	τζάρες	3
μαγύρισσες	5	σταμνιά	3
σηνιά	2	κατσέλλες με δαμάλ.	4
σιδεροχουλιάρες	2	μοσκινάρες	4
πηρούνια	10	ταυριά	2
λεζένη για καφάσιν	1	ονικά αρσενικά	4
σιδεροσουγλι	1	ονικές με πουλάρ.	6
σκεπαρνιάν	1	βορτόνια	2
σβανάς	1	μελίσια κομ.	10
μαρτέλλιν	1	πρόβατα κεφ.	100
ξινάρια	3	κατσίκια	300
μάτσα	1		
διαρτοσάνιδα	2		
κόςκινα	4		
ταύλες με ψαθιά	6		
τουφέκιν	1		
καντάριν	1		
χερόμυλοι	2		
δυσάκκια	3		
στρατούρια	5		
Στρώματα	2		
παπλώματα	2		
σεντόνια	2 ζεύγ.		
κάτσουνους	3		
δρέπανον	1		
βαρέλια βουτύρου	1		
κούμνες	16		
κουινάν	1		
πυθάρια μεσέα	18		
έτερα μεγάλα	3		
τζάρες	3		
σταμνιά	3		
κατσέλλες με δαμάλ.	4		
μοσκινάρες	4		
ταυριά	2		
ονικά αρσενικά	4		
ονικές με πουλάρ.	6		
βορτόνια	2		
μελίσια κομ.	10		
πρόβατα κεφ.	100		
κατσίκια	300		

Σελ 1010

Τα περιβόλια και περβολοχώραφα κατά μέρος (σε σκάλες) εις :
Τον Άγιο Γεώργιο Σπαθαρικού έμφυτα 4, ταγίζι άλλες 6 και άφυτον 4.

Την Πιπερούνταν φυτευμένον και άφυτον 6, περβολόφ. 3, περβολόφ. 2.

Την Μέλια έμφυτον 1 και άφυτον 4.

Περβολοχώραφ εις τον Άγιον Γεώργιον Κάτσουνα 10, την Πλουσιάν 2, τα Κοντομέρσινα 2, ολοτρύγυρα του Μοναστηριού 4.

Χωράφιν εις την Μέλιαν 13.

Χωράφιν του κολόκα εις την γην της Σύγκρασης 10, την Κρεμμαστήν 3, κάτοθ. του Κάτσουνα 8.

Πρόσθετα, εις :

Την Πικρήν περβολότοπος με δοξαμένην 1, την Αππιδιάν 2, την Στράταν της Ύψους και Αγίου Ιακώβου βαμβακερόν 8, τον Παλαιόν Μύλον 7, τους Κεφαλούς περιβόλι με νερόν 8, τας Γούρνας 3, από τα Λακκούδια εως την Στράταν του Αγίου Ιακώβου 89, την Πλουσιάν λεγόμενον Μαζερή με νερόλακκον 80, τους Τουρτουρίδες 80, την Πιπερούντα γύρω του περβολιού 180, γύρω του περβολιού των Κεφαλών 220

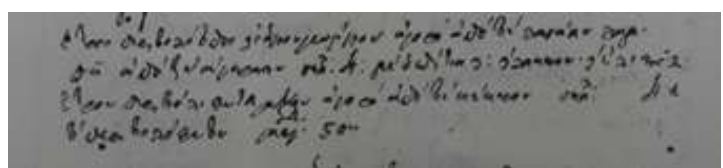
(Δεν υπάρχουν εδώ : Περβολότοπος αγορά από τον ... από σύγκρασην σκ4, με σπίτια 3, λάκκον, ελιές 2. Περιβόλι φυτεμένον αγορά από τον κίκκον σκ4, περβολόφυτον σκ50.)

Ελιές (ρίζες)

Εις τον Κάτσουνα 15, εις το Χλιόν

Νερόν 10, εις τον Ζυγόν 5, εις την στράταν των Κεφαλών 5, εις τες Τρεις Σκάλες 10, άνωθεν του Μοναστηριού 7, εις τους Πικρούς 2, άνωθεν τους Πικρούς 1, εις τα Λακκογούναρα 1, εις τα Κοντομέρσινα 2, εις τα Σπίτια της Βασιλούς 1, εις το Λακκίν 1, εις την Κρεμμαστήν 20, ολοτρύγυρα της Κρεμμαστής 10, εις το Αλωνούδιν 2, εις την Στράταν της Πλουσιάς 2, μέσα εις το Αργάκιν 2, εις την Μάντραν Αλέξη 10, εις τον Ύψαρον 2, εις το Δασινάριν 10, εις την άνω χώραν Φλαμουδιού 2, εις την Γούππαν Φλαμουδιού 5, μέσα εις το περιβόλι Μέλιας 2, κοντά του περιβολιού Σουλειμάν 1, από το παλαιόν Τοχνίν έως το χώμα Πλουσιάς και Μοναστηριού 30, εις το περιβόλι Πιπερούντας 5.

Πρόσθετα : Εις το Παλαιοχώραφον 1, εις τας δύο σκάλας της Αππιδιάς 1, εις τας Γούρνας μία κάτω μία πάνω 2, εις το σπίτι Χ' Γεωργίου 2, εις το πλευρόν του Φατούσου 6, έξω του περιβολιού Αλώνια του Μετοχίου σκάλες 3, αλώνια 3 όλην στράταν.



Σελ 1011

Ελιές εις την γήν της
Πλουσιάς (ρίζες) :
εις την Κόκκινην 16, εις
τα Κοντοπέτρινα 8, εις
τον Νάσαρην 7, εις τον
Φραγγομάτον 23, εις τον
Λάκκον 11, εις την
Φρακτήν 2, εις την
Απλαγιάν 8, εις την
αποδώθε Απλαγιάν 13,
μέσα εις το χωριόν 7, εις
το Λινοχωριόν 1, εις του
Κατσούρη 1.

Τερατσιές :

Εις τον Κάτσουαν 1, εις
την Πλουσιάν 2, εις τα
Κοντομέρσινα 2, εις την
Πιπερούντα 5, μέσα εις
το Μοναστήρι 2.

Τα εις το Μετόχι του

Αγίου Γεωργίου

Σπαθαρικού :

Χαλκούδι 1, τηγάνια 2,
μαγήρισσες 3, σαγάνια 2,
τσάππα 1, κλαδοκόπος
1, κόσπος 1, μάτσα 1,
δρεπάνια 3,
σεδεροχουλιάραν 1,
τυροτρίφτην 1, λύχνοι
σιδερένιοι 2, πιρούνια 6,
χουλιάρια ξύλινα 6,
ψαλίδι της κουράς 1,
κόσκινα 10, σεντούκι
κάρινον 1, σκάφες 2,
διαρτοσάνιδα 2,
γουπποσάνιδα 2,
πυθάρια 5, νιά 3,
δουκάνες 2, ζυγούς 2, άλετρα 2, άμαξα 1.

1011

Εις τὴν Κόκκινην 16, εις τὰ Κοντοπέτρινα 8, εις τὸν Νάσαρον 7, εις τὸν Φραγγομάτον 23, εις τὸν Λάκκον 11, εις τὴν Φρακτὴν 2, εις τὴν Απλαγιάν 8, εις τὴν ἀποδώθε Απλαγιάν 13, μέσα εἰς τὸ χωριὸν 7, εἰς τὸ Λινοχωριὸν 1, εἰς τοῦ Κατσούρη 1.

Τερατσιές :

Εἰς τὸν Κάτσουαν 1, εἰς τὴν Πλουσιάν 2, εἰς τὰ Κοντομέρσινα 2, εἰς τὴν Πιπερούντα 5, μέσα εἰς τὸ Μοναστήρι 2.

Τὰ εἰς τὸ Μετόχι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Σπαθαρικοῦ :

Χαλκούδι	1	τηγάνια	2
μαγήρισσες	3	σαγάνια	2
τσάππα	1	κλαδοκόπος	1
κόσπος	1	μάτσα	1
δρεπάνια	3	σεδεροχουλιάραν	1
τυροτρίφτην	1	λύχνοι σιδερένιοι	2
πιρούνια	6	χουλιάρια ξύλινα	6
ψαλίδι κουράς	1	κόσκινα	10
σεντούκι κάρινον	1	σκάφες	2
διαρτοσάνιδα	2	γουπποσάνιδα	2
πυθάρια	5	νιά	3
δουκάνες	2	ζυγούς	2
άλετρα	2	άμαξα	1

Σελ 1012

ζοτζάριν 1, τουλάπιν μεταξικής μέλεγεν 1, βορτόνιν αλακατιού 1, κκερετσές καματερού όλος, σπίτια του καματερού 5, τοποθεσία ενός σπιτιού διχώρου που εχάρισεν η κουτουρού, σπίτια χάρης του Σωτήρη με όλην τους την περιοχή 2, το περιβόλιν περασμένον όπισθεν, περβολόφυτον σκ4 M18

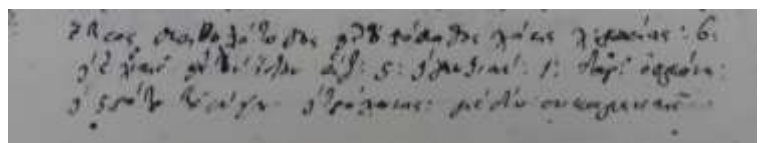
Πρόσθετα : αφιερώθει υπό του Πετρή του Κουμή χωράφι εις την γην Αγίου Γεωργίου Σπαθαρικού εις τόπον λεγόμενον Ρουσία σκ8 και άλλο χωράφι εις την ίδια γη εις τόπον λεγόμενον Ρουσία 10. Προσετέθει εν χωράφι υπό του οικονόμου Παπα Γεράσιμου εις την γην του Αγίου Γεωργίου Σπαθαρικού σκ8, ταράφιν από ανατολής στράτα από νότον του μέρη από δύσην του Σελειμάνη.

Τα εκεί χωράφια (σκάλες) εις : τον Άγκουλαν 4, την Κολοπάνναν 6, την Αμμουδιάν 6, την Οψιάν τόπος Τρικώμου 10, το ροθέσιν Τρικώμου 4, το Αλμυρίδην 6, την Κρίναν γην του Τρικώμου 4, περιβολότοπος κοντά του περιβολιού Τρικώμου 4.

Τα εις την γην του Λαπάθους : Περιβολότοπος με δύο λάκκους 10 και ελιές ριζ.5, έξω από αυτόν χωράφι 3 και κερατσιάν 1 και ελιάν 1, εις την Βαρκάν χωράφι σκ12, εις τες γονιές χωράφι 3, εις την Λαξιλάν Άγιου Γεώργιου σκ3, εις το δενδροπάλλουρον 3, εις την άλλην βαρκάν 14, άνωθεν Βαρκάς 4, εις το Μοσφίλην 3, εις τον τζαμόβουνον 4, εις τα Συγκρασίτικα 4, εις τον Δρόμον των Ξυλών 4, έτερον Στυλίστη Λάντα 3, εις την των Στύλλων όνομαζόμενον Ζαβολέμης 2.

Πρόσθετο : Αφιερώθη υπό του άνωθεν Πετρή χωράφι εις τες γονιές τράχωνα σκ4, και εις τον Βουνόν άλλο σκ4, αφιερώθη του ιδίου Πετρή άλλο εις την Τούμπα σκ3.

(δεν υπάρχει τώρα : έτερος περιβολότοπος εις το Λάπαθος χάρης χαμπίας σκ6 και ελιές ρίζες5, το ίδιον ρίζες 5, και ... 1, .. οσμάνη και στράτα των Ύψων και τράχωνας με δύο συκαμνιές).



Σελ. 1013

Τα εις το Μετόχι Ύψων (= Γύψου) :

Χαλκιά μικρά μεγάλα 3,
 τυγάνια 2, μαγύρισσαν 1,
 σιδηροχουλιάραν 1,
 τυροτρίφτην 1, τάσιν του
 νερού 1, σκεπάρνιν 1,
 πριόνιν 1, τσάππαν 1,
 κλαδοκόπον 1,
 σιδερόφτιaron 1, χερόμυλος
 1, σκάφη 1, διαρτοσάνιδον 1,
 πυθάρια 2, γουλάπιν
 παμπακού 1, σεντούκιν
 κάρηνον 1, νιά 2, ταγάριν με
 τα ακόλουθα 1, ταύλαν
 μεγάλη 1, αυλοτόπιν με
 σπίτια 7, λάκκος μπρος των
 σπιτιών.

Πρόβατα χάρης του Δημήτρη
 Μιντή κεφάλια 100, το
 φετηνό μαζούλι έως του
 Απόστόλου Βαρνάβα ειδικόν
 του και πλέον του
 Μοναστηριού. Επίσης χάρης
 του ιδίου μάντρα (για τα
 πάνω πρόβατα) σκ1 και
 άντικρυ μελισσώνας.

Τα χωράφια στη Γύψου
 (σκάλες) εις :

Το Αλωνοτόπι 2, τον
 Αντζουλόβατον 2, το
 πλοτρόν του Βουνού 2, τον
 Κάτω Δρόμον 7, τους
 Σηράτους 7, του Χ' Πετρή
 λεγόμενου 1, τα

Μουττολίβαδα 3, την Γούππαν 2, την Απλαγιάν 1, άλλο εις τα Μουττολίβαδα 2, τα
 Ποτήματα 4, τον Άγιον Ανδρέα 2, τα Αγκούλια 5, κοντά του Παπά Δημήτρη 5, την
 Χοιρόμαντραν 2, την Βαργιάν 2, την Παλλούραν 3, άλλο εκεί 1, τες Γούφες 1, το Λακκίν
 του Χ' Πετρή 4.



Σελ. 1014

(Τα χωράφια στη Γύψου) (σκάλες) εις :
τον Καλόγερον 3, την Στράταν του Πλάκου
2, τον Πλάκον 2, τον Κερνακομήτην 7, την
Κόκκινην 2, άνωθεν αυτής 2 και άλλο εκεί 4,
την του Στρογγυλού Στράταν 1, το Γουνάριν
του Γιάννη 2, την της Χώρας Στράταν 2,
άλλο εκεί 2, την Ελιάν 1, τες Βαργιές 3, τα
Ρηγιάτικα 2, την Ασπρογιάν 2, κάτωθεν
αυτής 1, τα Βιζακοβούνια 10, τον Έρκουλαν
4, τους Στράτους 2.

Πρόσθετα : Και άλλο χωράφι εις την γην του
Αγίου Γεωργίου υπό του οικονόμου
Παπαγεράσιμου, τaráφιν τούτου, του
Σελειμάνη, τaráφι του Μαυρουδή, τaráφι
του Κυριακού σκ4.

1794 :, αφιερώθησαν υπό του Χ''

Γεωργίου Μιχαήλ και της γυναίκός του
Χριστίνης από χωρίο Τρικώμου εις την γην
Τρικώμου χωράφια κατά μέρος : Ποτήματα
πλησίον Αυγολιάς και πλησίον Λουρέντου
και πλησίον Νικόλα σκ15, εις την Χάριφτη
πλησίον Χρυσorroγιατήσης και τουσάς και Λιασή Λάπρη σκ4, εις τα Κολύμπια Αυγολιάς
και Φλουρέντζου και Αντουλή και Αντώνη σκ8, ποτήματα πλησίον Δημήτρη και Ομέρι σκ2,
εις την Κρίνα πλησίον Γιασουμή και Χ'' Γιάννη και Αντώνη σκ5, εκεί εις την Κρίνα πλησίον
Αλή και Αντώνη και σπιτιών και Χρυσorroγιατήσης με φραμόν και δένδρα σκ4.

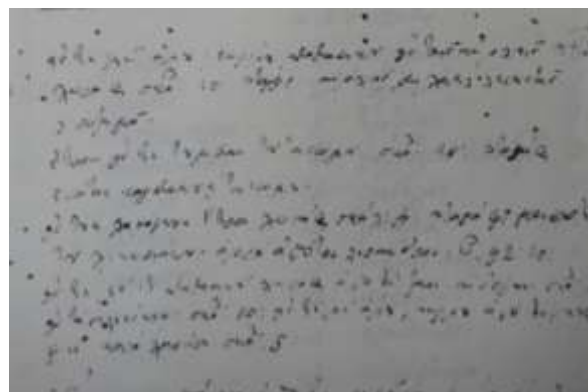
Στο κατάστιχο XLVI, στο κάτω μέρος των πιο
πάνω ακολουθεί πρόσθετο κείμενο που είναι
δυσανάγνωστο όπως φαίνεται στη φωτογραφία
δίπλα.

(εις την γην Αγίου Γεωργίου Σπαθαρικού .. της
Αυγολιάς χωράφι σκ20, αυγολιάς χωράφι ...
Την τούμπαν του ... σκ20. ... στράτας
καρπασίου και της κόμης.

Εις την χαράγενη; άλλο χωράφι σκ4. Χωράφι
... του Χ'' Αγορά από τον Λύσανδρο

.... Χωράφι από τον .. σκ1.

Εις τα σεληνίκια; σκ10. Καρά χασάνη σκ5.)



Στο τέλος καταγράφεται κατάσταση υποχρέωσης στο Μοναστήρι και συμφωνητικού που χρονολογείται κατά το 1858.

[illegible]

Χατζηκυριάκος Πιεροΐδης, Γεώργιος Κραμβής.

1865 (αωξε) Κτηματολογικός Μοναστηρίων Αρχιεπισκοπικού Θρόνου (βεβαιεί ο Κύπρου Σοφρώνιος 1865-1909)

Κτήματα των Μοναστηρίων του Καζα Μεσαορίας, Μοναστήριον Τοχνιού

Ὅσα εἰς χωρίον Γύψου :

Σελ 48 Χωράφια εις : Βαρκά 7, Αγκούλια 2, ομοίως 2, Άγιος Ανδρέας 2, Ποτήματα 5, Γούππα 2, Βυζακούδια 12, Χοιρόμανδρα 2, Τρίγκας 4, Αλωνοτόπια 1, ομοίως 1, Βουνός 2, Ραματάς 7, Βουνός 2, Έρκουλας 2, Κόκκινη 1, ομοίως 3, Σγαπτόν 1, Καλόγηρος 3, Βούφες 1, Πλάκες 3,

[illegible]

Σελ 49 (συνέχεια για Γύψου)

Ασπρογιφίς 4, Κόκκινη 2, Γουνάριν του Γιαννή 2, ομοίως 1, Βαρκές 4

Όσα εις χωρίον Τρικώμου :

Χάραβδη 4, Σωχώραφον 20, Αροδάφνη 3, Αναθρικερά 4, ομοίως 3, ομοίως 20, Ξάγωνα 2, Τούμπες 22, ομοίως 11, ομοίως 10, ομοίως 10, ομοίως 18, Κρίνας 3, ομοίως 10.

1. Σωχώραφον	20
2. Χάραβδη	4
3. Αροδάφνη	3
4. Αναθρικερά	4
5. Ομοίως	3
6. Ομοίως	20
7. Ομοίως	2
8. Ομοίως	10
9. Ομοίως	10
10. Ομοίως	18
11. Κρίνας	3
12. Ομοίως	10
13. Ομοίως	10
14. Ομοίως	10
15. Ομοίως	10
16. Ομοίως	10
17. Ομοίως	10
18. Ομοίως	10
19. Ομοίως	10
20. Ομοίως	10
21. Ομοίως	10
22. Ομοίως	10
23. Ομοίως	10
24. Ομοίως	10
25. Ομοίως	10
26. Ομοίως	10
27. Ομοίως	10
28. Ομοίως	10
29. Ομοίως	10
30. Ομοίως	10
31. Ομοίως	10
32. Ομοίως	10
33. Ομοίως	10
34. Ομοίως	10
35. Ομοίως	10
36. Ομοίως	10
37. Ομοίως	10
38. Ομοίως	10
39. Ομοίως	10
40. Ομοίως	10
41. Ομοίως	10
42. Ομοίως	10
43. Ομοίως	10
44. Ομοίως	10
45. Ομοίως	10
46. Ομοίως	10
47. Ομοίως	10
48. Ομοίως	10
49. Ομοίως	10
50. Ομοίως	10
51. Ομοίως	10
52. Ομοίως	10
53. Ομοίως	10
54. Ομοίως	10
55. Ομοίως	10
56. Ομοίως	10
57. Ομοίως	10
58. Ομοίως	10
59. Ομοίως	10
60. Ομοίως	10
61. Ομοίως	10
62. Ομοίως	10
63. Ομοίως	10
64. Ομοίως	10
65. Ομοίως	10
66. Ομοίως	10
67. Ομοίως	10
68. Ομοίως	10
69. Ομοίως	10
70. Ομοίως	10
71. Ομοίως	10
72. Ομοίως	10
73. Ομοίως	10
74. Ομοίως	10
75. Ομοίως	10
76. Ομοίως	10
77. Ομοίως	10
78. Ομοίως	10
79. Ομοίως	10
80. Ομοίως	10
81. Ομοίως	10
82. Ομοίως	10
83. Ομοίως	10
84. Ομοίως	10
85. Ομοίως	10
86. Ομοίως	10
87. Ομοίως	10
88. Ομοίως	10
89. Ομοίως	10
90. Ομοίως	10
91. Ομοίως	10
92. Ομοίως	10
93. Ομοίως	10
94. Ομοίως	10
95. Ομοίως	10
96. Ομοίως	10
97. Ομοίως	10
98. Ομοίως	10
99. Ομοίως	10
100. Ομοίως	10

Σελ 50 Όσα εις χωρίον Άγιον Γεώργιον :

Έξω περιβόλι 4, Έσω περιβόλι 10, Κατζάφης 5, Ζαός 8, Ποταμός 9, Αυγολιά 20, Χάρακας 14, Αρμυριδή 6, Μαζέριν 9, Κουζαφάς 5, Γούππες 4, Λυσίνα 4, Αγκούλας 4, Κολοπάννα 8, ομοίως 2, Χάραγκας (πισκοαήν) 6, Σύγκρασις (ρίζια) 20, Κολόκα 5.

Όσα εις χωρίον Λάπαθος :

Έξω Περιβόλια 15, Κουκκουλλάκια 2, Γωνιαίς 4, Ψομούλα;; 2, Βιζακόβουνος 6, ομοίως 12, ομοίως 10, Έξω Περιβόλια 6, Καλλικάς 2, Παλλούρα 2,

ΕΙΣ ΧΩΡΙΟΝ ΑΓΙΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟΝ	
1. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	228
2. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	4
3. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	16
4. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	6
5. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	8
6. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	9
7. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	20
8. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	16
9. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	6
10. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	4
11. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	3
12. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	2
13. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	2
14. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	4
15. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	8
16. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	2
17. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	1
18. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	70
19. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	8
ΕΙΣ ΧΩΡΙΟΝ ΛΑΠΑΘΟΣ	
1. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	15
2. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	2
3. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	4
4. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	2
5. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	2
6. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	12
7. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	16
8. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	6
9. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	2
10. Δουκίνα εις το Ποταμίσκιον	8

Σελ 51 Όσα περίξ του Μοναστηρίου :

Φρακτή 4, Παλαιοχώραφον (σύνορα Μοναστηρίου) 100, Κάτσουναν (ένθεν και ένθεν του δρόμου έως της Ασπρόβικλας) 50, Σπητούδι 130, Μέλια 20, Περιβόλι Πιπερούντα (όπισθεν του βουνού προς την Ακανθού) 12 (με κυπαρίσσους και άλλα δέντρα)
Σύνολο χωραφιών, σκάλες 1071.

Μερράς (όρια: Ζυγός, στράτα Πλουσιάς, λάκκος Πλουσιάς, Μελισσονιά πλησίον της Πλουσιάς)

Δέντρα διάφορα εντός της ίδιας γης του Μοναστηριού. Ελαίαι 272, τερατζιές 12

Ελαίαι εις Ακανθού, εις :

Στενόν Τραχωνίου, εις χωράφι Χ΄Σωτήρη Χ΄Κτωρή 7

Γλυφόν νερό, εις το χωράφι Χ΄Μηνά Χ΄Αντώνη 3

Τερατζόβιτλαν, εις το χωράφι Πιερή Χ΄Μχαήλ 10

Άγιον Ανδρέαν εις το χωράφι κληρονόμων Κλινάνθη Κραμβή 8

Άγιον Ανδρέαν εις το χωράφι

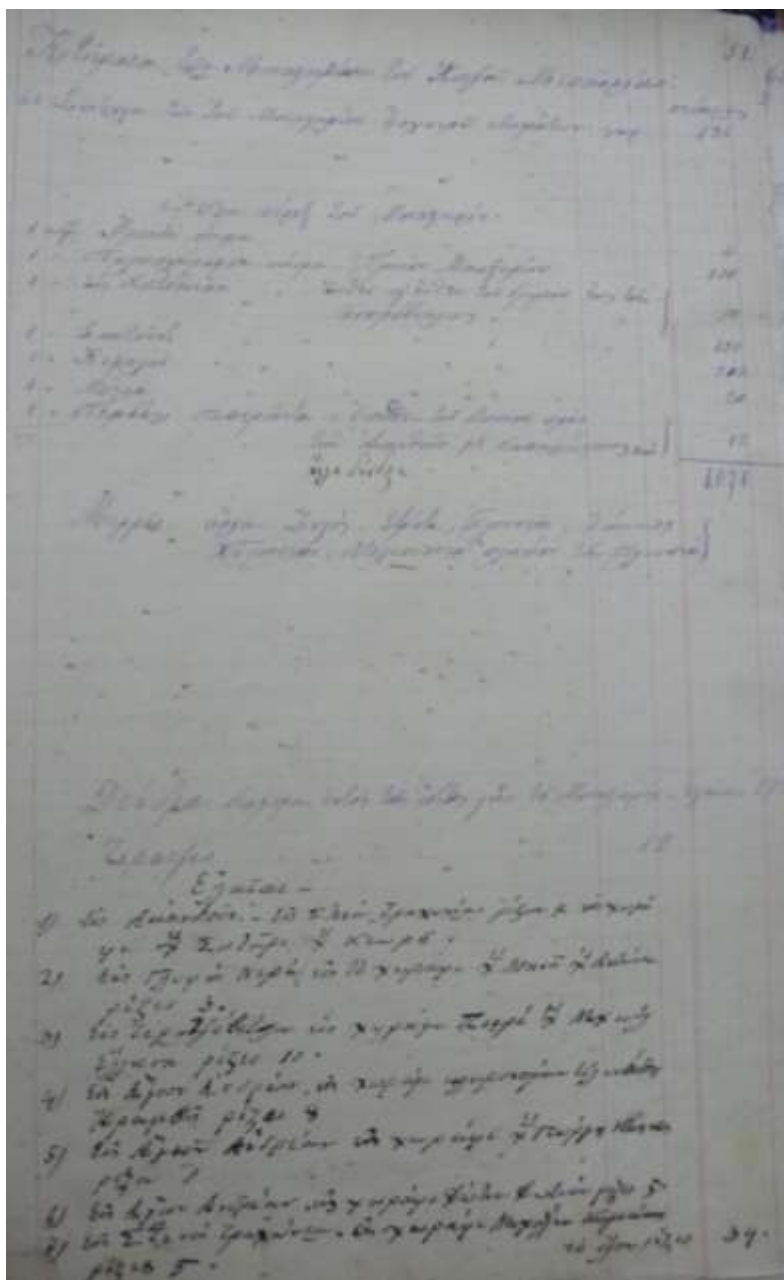
Χ΄Γιώργη Κώννες 1

Άγιον Ανδρέαν εις το χωράφι

Φώτη Φωτίου 5

Στενόν Τραχώνιο εις χωράφι

Μιχαήλ Κυριάκου 5



Σελ 52

Ελαίαι εις Ακανθού

εις Ελαιοποτάμους (εις διάφορα χωράφια) 10,

εις Καεφαλάς 10 (χωράφι Μοναστηρίου 5σκάλες)

Εις χωρίον Φλαμούδι

Ρίζες 5

Εις χωρίον Αρδανα

Εις χωράφι Μοναστηρίου δύο σκάλες, ρίζες 18

Το χωρίον Ελαίαι εις Ακανθού (ανήκειν)		
εις μεσοποταμίας ρίζες		
8) εις Ελαιοποτάμους ρίζες 10 εις διάφορα χωράφια		39
9) εις Καεφαλάς ρίζες 10 (χωράφι Μοναστηρίου 5σκάλες)		20
	είδη	59
— Φλαμούδι —		
1) εις χωρίον Φλαμούδι ρίζες 5		5
— Αρδανα —		
2) εις χωρίον Αρδανα ρίζες 18 εις χωράφι Μοναστηρίου δύο σκάλες		18

Άλλα στοιχεία για το Μοναστήρι

1) Στα έσοδα της Αρχιεπισκοπής από κανονικές ζητείες, γάμους, διαζύγια, δίσκους για τα έτη 1822, 1828, 1829, 1830 αντίστοιχα από το Τοχνί πήρε 200, 500, 300 και 1300 (γρόσια;) (Κατάστιχο XXVIII (1821-1857) σελίδες 27, 36, 153, 163, 178)

2) Στα έσοδα των Μοναστηριών για το Τοχνί καταγράφονται :

(Κατάστιχο LII (1867) σελ. 29)

1867-74 (έτη 8) 9861

και μετόχιον από 1875 έως 80 (έτη 6) 17500

εις Τονήν

1881 και 82 εις Σιναΐτην 3936

(σύνολο) 31297

3) Στα ονόματα μοναχών και χωρικών που έχουν σχέση με την Αρχιεπισκοπή, για τα Μοναστήρια, για 'του Τοχνιού'. Κατάστιχο II (1214 = 1799)

Του Τοχνιού

Γερόλεμος ιερομόναχος

Γερμανός ιερομόναχος

Άγ Γεώργιος Σπαθαρικού :

Γεώργιος Δεσποινού

Ανδρέας

Φώξη του Πιερή

Ακανθού : Μιχαήλ Φραντζέσκου

Μάνδρες αλέξη : Μάρκος Ανθέας

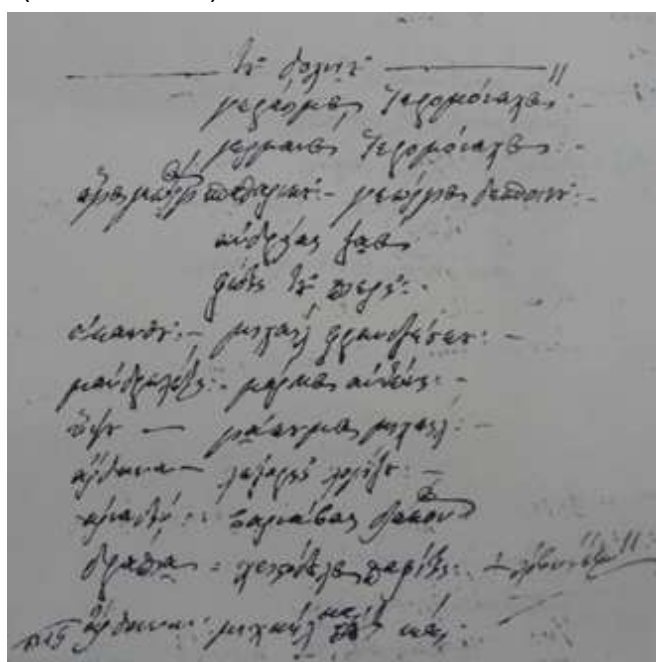
Γύψου : Γιάκουμος Μιχαήλ

Άρδανα : Λαζαρής Λοίζου

Αρναδί(;): Βαρνάβας Δράκου

..... : Χριστόδουλος παφίτης

Άρδανα : Μιχαήλ καλλικάς(;)



4) Οικοδομικές διορθώσεις έγιναν στο Τοχνί την περίοδο 1969 - 1973 από το Τμήμα Αρχαιοτήτων. Δες εκεί φωτογραφίες με αρ. 26 και 27 του 1969 και στο annual report για το 1970 στη σελ 11, το 1971 σελ.11, το 1973 σελ 16.

5) Τα βημόθυρα του Τοχνιού που επαναπατρίστηκαν από το Μόναχο υπάρχουν τώρα στο Μουσείο Μακαρίου III

6) Το μοναστήρι του Τοχνιού εμφανίζεται στους καταλόγους για τις εκλογές που έγιναν επί Αγγλοκρατίας τις χρονιές 1883 – 1930, για ανάδειξη μελών που θα υπηρετούν το Νομοθετικό Συμβούλιο, μαζί με τα χωριά και μοναστήρια.

Αγνοούμενοι [για σελ. 280]

† Κηδεία

Το Σάββατο 2 Φεβρουαρίου 2008 κηδεύουμε τους προσφιλείς

ΓΙΑΝΝΗ ΑΔΑΜΟΥ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ ΦΟΙΒΟ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ
(από τις Μάνδρες Αμμοχώστου)

ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟΥΣ από το 1974, των οποίων μετά από 33 χρόνια βρέθηκαν τα οστά στα κατεχόμενα σε ομαδικό τάφο και των οποίων εξακριβώθηκε η ταυτότητα με τη μέθοδο του DNA. Καλούμε όλους τιμούν τη μνήμη τους, όπως παρστούν στην Εξόδιο ακολουθία που θα τελεστεί στον ιερό ναό Αποστόλου Λουκά στον Άγιο Αθανάσιο στη Λεμεσό, το Σάββατο 2 Φεβρουαρίου 2008 και ώρα 12:00 μ. Της Εξοδίου ακολουθίας θα προστεί ο Πανεργάτορας Μητροπολίτης Κωνσταντίας - Αμμοχώστου Βασίλειος.

Οι τεθλιμμένοι:

Η σύζυγος: - Κυρία Ιωάννου Καραγιάννη.	Η σύζυγος: Παναγιώτα Φοίβου Καραγιάννη
Παιδιά: Αδάμος - Πάννα, Ελένη - Ηλίας Κερίρη,	Παιδιά: Γιαννάκης-Μάρω, Ανδρος-Βάσω,
Κώστας-Γεωργία, Μαρία	Δώρα-Θράσος Αριστοτέλους, Βάσος.
Τα εγγόνια, αδελφοί, αδελφές και λοιποί συγγενείς.	Τα εγγόνια, αδελφός και λοιποί συγγενείς.

Αντί στεφάνων παρακαλούμε να γίνουν εισφορές για την αποπεράτωση του ιερού ναού Αποστόλου Λουκά Αγίου Αθανασίου.

ΚΗΔΕΙΑ

Το Σάββατο 26 Ιανουαρίου 2008 κηδεύουμε τον προσφιλή σύζυγο, πατέρα, αδελφό και παππού

ΣΩΤΗΡΗ ΧΑΜΠΗ ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΗ
(από τις Μάνδρες Αμμοχώστου)

ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟ από το 1974, του οποίου μετά από 33 χρόνια βρέθηκαν τα οστά στα κατεχόμενα σε ομαδικό τάφο και εξακριβώθηκε η ταυτότητά του με τη μέθοδο του DNA. Καλούμε όλους τιμούν τη μνήμη του να παρστούν στην Εξόδιο ακολουθία που θα τελεστεί στον Ιερό Ναό Αγίας Μαρίνης και Αγίου Θεράποντος Αγγλισίων, το Σάββατο 26 Ιανουαρίου 2008 και ώρα 12.00 μ. Της Εξοδίου ακολουθίας θα προστεί ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κωνσταντίας κ. Βασίλειος.

Σύζυγος: Αρετή Χατζηπαναγή
Τέκνα: Πάμπος - Αλεξία Χατζηπαναγή
Πιέρης - Ελένη Χατζηπαναγή
Εγγόνια: Σωτήρης - Σωτήρης - Μαρία - Χρύσω
Αδελφή: Παναγιώτα Χρυσοχού και λοιποί συγγενείς

† Κηδεία

Κηδεύουμε τον πολυαγαπημένο μας σύζυγο, πατέρα, παππού και αδελφό

ΠΑΣΧΑΛΗ ΜΟΣΦΙΛΗ
(από τις Μάνδρες Αμμοχώστου)

ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟ από το 1974, του οποίου μετά από 33 χρόνια βρέθηκαν τα οστά στα κατεχόμενα σε ομαδικό τάφο και του οποίου εξακριβώθηκε η ταυτότητα με τη μέθοδο του DNA. Καλούμε όλους τιμούν τη μνήμη του όπως παρστούν στην Εξόδιο ακολουθία που θα τελεστεί στον ιερό ναό Αγίου Δημητρίου στις Βρυσηύλλες, σύριο Σάββατο 9 Φεβρουαρίου 2008, η ώρα 2:30 μ.μ. Της Εξοδίου ακολουθίας θα προστεί ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κωνσταντίας - Αμμοχώστου Βασίλειος.

Οι τεθλιμμένοι:

Η σύζυγος: Κυριακά Μοσφιλή
Τα παιδιά: Παναγιώτα - Φίλιππος Cotton
Μιχάλης - Βίκη Μοσφιλή, Μαρία - Σταύρος Βασιλείου
Στέλιος - Αντρούλο Μοσφιλή, Δέσπω - Παράσχος Δημητρίου
Γιώργος Μοσφιλή, Φωτούλα - Μορίνος Ιωσήφ
Τα εγγόνια, τα αδελφία και λοιποί συγγενείς
Αντί στεφάνων να γίνουν εισφορές για ορφανά παιδιά.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 3

Διαμορφωμένα οικογενειακά δέντρα μετά τη συμπλήρωση/διόρθωση των επικεφαλής των οικογενειών (δες ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ 2, σελ. 4-6)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (Α) Χηρατέθκια

Τουμασής Χηράτη (γεννήθηκε περίπου 1765)

- 1) Χ' Πολύς
- 2) Μιχαήλης
- 3) Κόρη + Χριστοφής (Ττόφκας) Γιωργή (Καμπούρη) Γ. (Μούζουρου) -33

Χωρίζονται σε τρεις οικογένειες : τους Χ' Πολήες, τους Κκόληες και τους Ττόφκες (από μητέρα)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (Α1) Χ' Πολήες

Α1 Χ' Πολύς Τουμάζος Χηράτη (Γεννήθηκε περί το 1790)
άγνωστη

- 1) Χ' Παπαχαράλαμπος (Χ' Παπας)
- 2) Αδάμος (Γεραδάμος)
- 3) Χ' Καραγιάννης
- 4) Χ' Δημήτρης

Α11 Χ' Παπαχαράλαμπος (Χ' Παπας) Χ' Πολύ (γ 1818)

Μαρία (από το Τρίκωμο)

- 1) Στυλιανός
- 2) Γιαννής (Ππουζής)
- 3) Πολύς
- 4) Μιχάλης (Γιαλλίτσος)
- 5) Νικολής (Οπόρτης) (στο Τρίκωμο) (γ 1843)

Α111 Στυλιανός Χ' Παπα Χ' Πολύ (γ 1846)

Δέσποινα Τουμασή (από Λευκόνικο)

- 1) Τουμασής (Τουμάτσας)
- 2) Σωτήρης (Σώτηρος)
- 3) Αναστάσης + Χρυσταλλού (από Στρόβολο, στη Λευκωσία)

Α1111 Τουμασής (Τουμάτσας) Στυλιανού Χ' Παπα

Στυλλού (από Τρυπημένη)

- 1) Δέσποινα (Πποινού) (Γιαννής Φίλιππου -7111)

Α1112 Σωτήρης (Σώτηρος) Στυλιανού Χ' Παπα (Γεννήθηκε το 1882)

'Αναστασία (από 'Αγ. Ανδρόνικο)

- 1) Δέσποινα (Πποινού) (Χαμπής Χ' Παναγή -32312)
- 2) Αθηνά (έφυγε)
- 3) Ανδρέας
- 4) Χάμπος (γ 1924) (Αγγλία)
- 5) Φωτεινή (Χρύσανθος Θεμιστοκλέους, στο Βαθύλακα)
- 6) Βαρνάβας

Α11123 Ανδρέας Σωτήρη (Σώτηρου)

α) Μαρία Δημήτρη (Πιτίου) 91162

- 1) Δημήτρης (Δερύνεια, παιδί Βαλεντίνος)
- β) στην Αγγλία

A11126 Βαρνάβας Σωτήρη Στυλιανού

Κυριακού Προκόπη (Σιεηττάνη) (από Λευκόνοικο)

- 1) Τασούλα (Χαμπής Μιχάλη (Σιάηλα - A131142)
- 2) Σωτήρης
- 3) Προκόπης
- 4) Μάριος
- 5) Δέσποινα

A112 Γιαννής (Ππουζής) Χ"Παπα Χ"Πολύ (γ 1855)

Χριστινού (από 'Αρδανα)

- 1) Μιχάλης (Σιαλής)

A1121 Μιχάλης (Σιαλής) Γιαννή (Ππουζή) Χ"Παπα

α) Ελένη Χριστοφή (Κατσικίτη) (322)

- 1) Γιαννής (γ 1910)
 - 2) Αντριανού (Λοιζής Μελά, στο Φλαμούδι)
 - 3) Χριστοφής (πέθανε νέος)
- β) Μαρία Χριστόφορου Γεωργίου (Πουτζιού) (από Φλαμούδι)
- 4) Οδυσσέας

A11211 Γιαννής Μιχάλη (Σιαλή) Γιαννή

Αντιγόνη Γιώρκου Μασούρα Λοιζή (από Φλαμούδι)

- 1) 'Ελλη + Ντίνος Κυριακίδη (Λευκωσία)
- 2) Μιχαλάκης (Αγγλία)
- 3) Γεώργιος (Μασούρας)
- 4) Μαρούλλα + Αδάμος Ιωάννου (Λευκωσία)

A11214 Οδυσσέας Μιχάλη (Σιαλή) Γιαννή

Μαρία Χριστοδούλου (Κκαράω) Παύλου (Π 1)

- 1) Χριστούλλα (στην Αγγλία)
- 2) Μιχαλάκης (Σιέλλος) (στην Αγγλία)
- 3) Γιαννής (Μάχας) (στην Αγγλία)
- 4) Εύα (στην Αγγλία)
- 5) Μάγδα (στην Αγγλία)

A113 Πολύς Χ"Παπα Χ"Πολύ (γ 1851)

α) Φωτεινή (από Λευκόνοικο)

- 1) Κατερίνα (Ευθύμιος Νικόλα Μιχάλη - A214)
 - 2) Βασιλού (Γιαννής (Ττανάς) Γ. Παφίτη - 621)
- β) Παναγιώτα (Πάτα) (από Ακανθού)
- 3) Φωτεινή (Χριστοφής στην Καλογραία)

A114 Μιχάλης (Γιαλλίτσης) Χ"Παπα "Πολύ (γ 1857)

Φουρέγγα Δημήτρη (Λίτρα) Μιχάλη (-A22)

- 1) Σπύρος
- 2) Στυλλής
- 3) Δημήτρης (Κουδέλλας)
- 4) Μαρία (Μιχάλης (Χάηλος) Γιωρκή Μοσφίλη - 3213)
- 5) Εύα (Βαλλού) (Χριστόδουλος (Ττόουλος) Γ. - 815)
- 6) Χαμπής (Σιαμπουλλάς)

A1141 Σπύρος Μιχάλη (Γιαλλίτση) Χ"Παπα

Αναστασία Χαμπή Χ" Αιάση (911)

- 1) Φλουρεντζού (Γιαλλούρα) (στο Φλαμούδι)
- 2) Μαρία (στο Δαυλό)
- 3) Μιχάλης (Μιχαηλάς)
- 4) Χαράλαμπος (Ττίγγιρος)
- 5) Παντελού (στο Δαυλό)
- 6) Χριστινού
- 7) Ηλίας (Λιασής)
- 8) Αντριάνου (στην Αγγλία)
- 9) Παρασκευού (στο Σπαθαρικό)

A11414 Χαράλαμπος (Ττίγγιρος) Σπύρου Μιχάλη (Γιαλλίτση)

Ροδού Πάντελα Μ. (Ρούσου) (9312)

- 1) Ελένη
- 2) Παντελής
- 3) Σπύρος
- 4) Αντρούλα
- 5) Τασούλα

A11417 Ηλίας (Λιασής) Μιχαήλ Χ"Παπά (στο Σπαθαρικό)

Ανδρέας, Ηλιάννα, Άρτεμη, Παναγιώτα, Στυλιανός, Χριστίνα

A1142 Στυλλής Μιχάλη (Γιαλλίτση) Χ"Παπα

Χρυσή Σαουρή Γ. Καλιά (41)

- 1) Μιχαήλης (στη Ξυλότυμπου)
- 2) Χριστινού (Κορού) (Δημήτρης Σάββα Δημ. -31134)
- 3) Αντρέας
- 4) Παναγιώτα (στην Εφτακώμη)

A11423 Ανδρέας Στυλλή Μιχάλη (Γιαλλίτση)

Άννα Παπαδημήτρη Τσαγγάρη (31111)

- 1) Στέλιος
- 2) Δημήτρης
- 3) Χρυσούλα
- 4) Ξενής
- 5) Παναγιώτης

A1143 Δημήτρης (Κουδέλλας) Μιχάλη (Γιαλλίτση) Χ"Παπα

Μαρία Κυπρή Γ. Καλιά (42)

- 1) Μιχάλης (Μυροφόρα Δημήτρη (Σιμητρά) -9311) (πήγαν στην Αμμόχωστο)
- 2) Κύπρος (Μαρία, στην Αμμόχωστο)
- 3) Θεωρού (Γιώρκος, στην Αμμόχωστο)
- 4) Αντρίκκου (Αντρέας από Άρδανα, στην Αμμ/στο)
- 5) Χαμπής (Μαρία Αναστάση Γιάννου, στο Τρίκωμο)
- 6) Γεώργιος (Κοκής)
- 7) Κατερίνα (αναγιωτή στου Αντρέα Ττυλλή, στην Αμμιστο)
- 8) Κυριάκος

A11436 Γεώργιος (Κοκής) Δημήτρη (Κουδέλλα) Μιχάλη (Γιαλλίτση)

Γιανούλα Γιωρκή Γ.Μοσφίλη (32143)

- 1) Δημήτρης
- 2) Ανδρέας
- 3) Μάριος

A11438 Κυριάκος Δημήτρη (Κουδέλλα) Μιχάλη (Γιαλλίτση)
Βασούλα Αδάμου Καραγιάννη (-A13221)
1) Σωτήρης
2) Μαρία
3) Ανδρούλα

A1146 Χαμπής (Σιαμπουλλάς) Μιχάλη (Γιαλλίτση) Χ"Παπα
α) Ελένη Φίλιππου Γιάννου (711)
1) Μιχάλης (στον 'Αγ. Νικόλα)
2) Παναής
3) Φιλιππής (έφυγε)
4) Γιώρκος (έφυγε)
β) Ελένη (από τα Πυρκά)

A11462 Παναγής Χαμπή (Σιαμπουλλά) Μιχάλη (Γιαλλίτση)
Χαρικλού Ελευθερίου (από Πυρκά)
1) Χαμπής
2) Ελευθέριος
3) Κυριάκος
4) Ελένη
5) Μιχάλης

A12 Αδάμος (Γεραδάμος) Χ"Πολύ (γ 1842)
α) Μαρκάρου Σαουρτά (32)
1) Μαρουλλού (Νικολής Τσαούσιης, στο Τρίκωμο)
β) Μαρίτσα {από Λευκόνικο)
2) Χρίστοφας
3) Παπάπολυς
4) Γιαννής (Πέτσας)
5) Χαμπής (Κκάφας)
6) Φωτεινή (Μιχαήλης-Πιτσιαήλης, στον Αγ.Ηλία)

A122 Χρίστοφας Αδάμου (Γεραδάμου) Χ"Πολύ
Φλουρεντζού Γιαννή (Γιαννούι) (από 'Αρδανα) (841)
1) Αδάμος (στη Λευκωσία)
2) Αντωνού (Λαμπρής, στο Γεράνι)
3) Μαρία (Παύλος Πάντελα Μ.(Ρούσου) -93121)
4) Φωτεινή (ελεύθερη)

A123 Παπάπολυς Αδάμου (Γεραδάμου) Χ"Πολύ
α) Μαρία Μιχαήλ Ρούσου (931)
1) Αδάμος (στη Φουκάσα)
β) Μαρίτσα Ππίριλλου (από Λευκόνικο)
2) Δημήτρης (Πίττας) (στην Αγγλία)

A125 Χαμπής (Κκάφας) Αδάμου (Γεραδάμου) Χ"Πολύ
Χρυστάλλα Μιχαήλ Ττόφκια (-332)
1) Κυριακού (Ζένιος, στη Ξυλότυμπου)
2) Αδάμος (Τσόκκος)
3) Μιχάλης (Χαηλής)
4) Θεωρού (Μιχάλης (Σιάηλας) Γιαννή -A13114)

A1252 Αδάμος (Τσόκκος) Χαμπή (Κκάφα) Αδάμου (Γεραδάμου)
Θεωρού Νικόλα (Καφετζιή) Χ"Καραγιάννη (-A1312)
1) Ηλίας (στο Λιοπέτρι)
2) Χρυστάλλα (Γιαννής Γιωρκή Γ. Μοσφίλη -321432)
3) Νίκος
4) Ανδρούλα (Γιαννής Μιχάλη (Παρπέρη) -A221412)

A12523 Νίκος Αδάμου (Τσόκκου) Χαμπή (Κκάφα)
Χρυστάλλα Αδάμου Γ. (Καραγιάννη) (-A13221)
1) Δώρα

A1253 Μιχάλης (Χαηλής) Χαμπή (Κκάφα) Αδάμου (Γεραδάμου)
Σωτήρα (από Πηγγή)
1) Χρυστάλλα
2) Ελένη
3) Χαμπής

A13 Χ"Καραγιάννης Χ"Πολύ (γ 1825)
Χ"Μαρόττα (από Φλαμούδι)
1) Γεώργιος (Κοκκωνής) (γ 1859)
2) Αδάμος (Ττόττος) (γ 1860)
3) Κατερίνα (Πελετές, στο Λευκόνοικο)
4) κορίτσι (στο Γεράνι)

A131 Γεώργιος (Κοκκωνής) Χ"Καραγιάννη Χ"Πολύ
Κατερίνα (Σιονού) Νικόλα (Κκόλα) Μιχάλη (-A21)
1) Γιαννής
2) Νικόλας (Καφετζιής)

A1311 Γιαννής Γεώργιου (Κοκκωνή) Χ"Καραγιάννη
α) Τρουτσού Γιώρκαλλου (Πιπέρη) (3311)
1) Κατερινού (Λούτσιος Χαμπή Χ"Δημήτρη -A1411)
β) Μαρία Σιάηλα (από 'Αγ. Ηλία)
2) Παναής
3) Ροδού (Χαμπής (Χάμπουρος) Δημήτρη -91161)
4) Μιχάλης (Σιάηλας)

A1312 Νικόλας (Καφετζιής) Γεώργιου (Κοκκωνή) Χ"Καραγιάννη
α) Ηλιού Χριστόδουλου (Σιόουλου) Γιαννή (61)
1) Θεανώ (Χρίστος Μιχαήλη (Πιτσιαήλη) από 'Αγ. Ηλία)
2) Θεωρού (Αδάμος (Τσόκκος) Χαμπή (Κκάφα) -A1252)
β) Μαρία Χάηλου Μαλλουππά (από Ακανθού)
3) Γιώρκος (Γιωρκαλλής) (Αμμ/στο)
4) Ουρανία (Τάκης Ματσούκα, στη Γύψου)
5) Μιχάλης (Μίσιελος)
γ) Θεοδώρα (από Περιστερωνοπηγή)
6) Ανδρέας (Μαυρής)

A13112 Παναγής Γιαννή Γεωργίου (Κοκκωνή)

Μυροφόρα Καρόνια (από Πηγή)

- 1) Ανδρέας
- 2) Μαρία
- 3) Γιαννής

A13114 Μιχάλης (Σιάηλας) Γιαννή Γεωργίου (Κοκκωνή)

Θεωροῦ Χαμπή (Κκάφα) Αδάμου (-A125)

- 1) Γιαννής
- 2) Χαμπής
- 3) Χριστάκης

A131141 Γιαννής Μιχάλη (Σιάηλα) Γιαννή

Βασούλα Σωτήρη Κυπρή (425)

- 1) Μιχάλης
- 2) Μαρία
- 3) Σωτήρης

A131142 Χαμπής Μιχάλη (Σιάηλα) Γιαννή

Τασούλα Βαρνάβα Σωτήρη (-A11126)

- 1) Μιχάλης
- 2) Σωτήρης

A13125 Μιχάλης (Μίσιελος) Νικόλα (Καφετζιή)

Αγγελική Μιχάλη (Χάηλου) (3213)

- 1) Νίκος
- 2) Ανδρέας
- 3) Μάριος
- 4) Θεοδώρα (Δώρα)
- 5) Κατερίνα
- 6) Παρασκευή
- 7) Γιώργος
- 8) Πανίκκος

A132 Αδάμος (Ττόττος) Χ"Καραγιάννη Χ"Πολύ

Αντωνού (από Γένακρα)

- 1) Χριστινού (στα 'Αρδανα)
- 2) Γιαννής (Καραγιάννης)
- 3) Ελένη (Χ"Παναγής Χ"Χάμπου -3231) (Γεννήθηκε το 1894)
- 4) Κυριάκος (Τζύρκας)
- 5) Μαρία (Μαριέττα) (Πασχάλης (Σπανός) Μοσφίλη -3215)

A1322 Γιαννής (Καραγιάννης) Αδάμου (Ττόττου) Χ"Καραγιάννη

Βασιλού Χριστοφή Κατσικίτη (322)

- 1) Αδάμος
- 2) Χρίστος
- 3) Χριστινού (Σωτήρης Κυπρή -425)
- 4) Αντωνής (Καραντώνης)
- 5) Σάββας (στην Αγγλία) (γ 1926)
- 6) Φοίβος

A1324 Κυριάκος (Τζύρκας) Αδάμου (Ττόττου) Χ"Καραγιάννη
Μαρία (Σιαρόττα) Μιχάλη (Τσιαήλη) (-A211)
1) Αδάμος
2) Ανδρέας
3) Ειρηνού

A13221 Αδάμος Γιαννή (Καραγιάννη) Αδάμου (Ττόττου)
Σταυρού Τσιάπα (από Λευκόνικο)
1) Βασούλλα (Κυριάκος Δημήτρη (Κουδέλλα) -A11438)
2) Γιαννής
3) Λοιζής
4) Παρασκευάς (Πάρης) (Αγγλία)
5) Χρυστάλλα (Νίκος Αδάμου Χαμπή (Κκάφα) -A12523)
6) Μαρία
7) Ανδρούλα
8) Δημήτρης

A132212 Γιαννής Αδάμου Γιαννή (Καραγιάννη)
Κλαίρη Κώστα Κουτσόφτα (-A2213)
1) Αδάμος
2) Ελένη
3) Κώστας
4) Μαρία

A132213 Λοιζής Αδάμου Γιαννή (Καραγιάννη)
Πόπη (από Πάφο)
1) Σταυρού

A13222 Χρίστος Γιαννή (Καραγιάννη) Αδάμου (Ττόττου)
Φωτού Σάββα Δημήτρη (Κκήμητρου) (3113)
1) Γιαννής
2) Σάββας
3) Βάσος
4) Ανδρέας

A13223 Αντωνής (Καραντώνης) Γιαννή (Καραγιάννη) Αδάμου (Ττόττου)
Κυριακού Γιαννή Χριστόδουλου (Σιόουλου) (614)
1) Γιαννής (στην Αγγλία)
2) Χριστάκης (στην Αγγλία)
3) Κωνσταντίνος (Ντίνος)
4) Βάσος
5) Πανίκος
6) Κατερίνα (Νίνα)
7) Ελευθερία (στην Αγγλία)

A13226 Φοίβος Γιαννή (Καραγιάννη) Αδάμου (Ττόττου)
Παναγιώτα (από Λευκόνικο)
1) Γιαννής
2) Άντρος
3) Δώρα
4) Βάσος

A13241 Αδάμος Κυριάκου (Τζύρκα) Αδάμου (Ττόττου)

Αντιγόνη Γιαννή Χριστοδούλου (Σιόουλου) (614)

- 1) Κυριάκος
- 2) Γιαννής
- 3) Παναγιώτης
- 4) Διγενής
- 5) Σωτήρης
- 6) Αντώνης
- 7) Ανδρέας

A13242 Ανδρέας Κυριάκου (Τζύρκα) Αδάμου (Ττόττου)

Αντριανού (Πεπού) Χριστοδούλου Γιαννάτζη (815)

- 1) Μαρία
- 2) Κυριάκος
- 3) Χριστόδουλος
- 4) Μιχάλης
- 5) Αδάμος
- 6) Εύα
- 7) Αντιγόνη
- 8) Σωτήρης

A14 Χ"Δημήτρης Χ"Πολύ (γ 1860)

Χ"Μηλιά Λούκα (Γερόλουκα) (31)

- 1) Χαμπής (Κασιούλας)
- 2) Μαριού (Σάββας Ραουνά, στα Γένακρα)
- 3) Βασιλού (στα 'Αρδανα) (γ 1880)
- 4) Χριστινού (στο Γεράνι)

A141 Χαμπής (Κασιούλας) Χ"Δημήτρη Χ"Πολύ

Εύα (Βαλλού) Γιάννου Παπάγιωρκου (71)

- 1) Λούτσιος
- 2) Γιαννης (Πεύκος)
- 3) Μιλής + Κκούλλα (από Πηγή)
- 4) Ολυμπιάδα (Πιερός Γιώρκου (Πουπουξιάρης), στη Γύψου)
- 5) Ελένη (Κώστας Μτχάλη (Κουτσοφτή) -A2213)

A1411 Λούτσιος Χαμπή (Κασιούλα) Χ"Δημήτρη

Κατερινού Γιαννή Γεώργιου (Κοκκωνή) (A1311)

- 1) Τάκης
- 2) Χρυστάλλα (Σάββας (Σαούρας) Μιχάλη (Χάηλου) -32134)
- 3) Γιαννής (Κασιανός) (στην Αμμόχωστο)

A1412 Γιαννής (Πεύκος) Χαμπή (Κασιούλα) Χ"Δημήτρη

α) Μαρίτσα Κώστα Χ"Σάββα (από Ακανθού)

- 1) Χαμπής (στην Αγγλία) (γ 1932)
 - 2) Αγγλαία + Παντελίδης (στη Λευκωσία)
- β) Μαρίτσα (από Πηγή)
- 3) Ελένη (Κυριάκος, στα 'Αρδανα)
 - 4) Δημήτρης (στην Αγ. Νάπα)

A14111 Τάκης Λούτσιου Χαμπή (Κασιούλα)

Παναγιωτού Βασίλη (από Πηγή)

- 1) Σωτήρης
- 2) Λουκία
- 3) Βάσος
- 4) Ανδρούλα
- 5) Χαράλαμπος

XX

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (A2) Κκόληες

A Τουμασής Χηράτη (γ 1765)

A2 Μιχαήλης Τουμάζος Χηράτη (γεννήθηκε περί το 1800)

άγνωστη

- 1) Νικόλας (Κκόλας) (1835)
- 2) Δημήτρης (Λίτρας) (1831)
- 3) Γιωρκής (Κκελόκαλλας) (1828)
- 4) Γιαπαύλης (έφυγε ή πέθανε πριν το 1862 χωρίς οικογένεια)

A21 Νικόλας (Κκόλας) Μιχαήλη

Ελένη Παπάγιωρκου (7)

- 1) Μιχαήλης (Τσιαήλης)
- 2) Γιώρκος (Ρουσιάς)
- 3) Συμεός
- 4) Ευθύμιος (1878)
- 5) Χριστινού (Γιακουμής, στο Φλαμούδι)
- 6) Κατερίνα (Σιονού) (Γιωρκής (Κοκκωνής) Χ"Καραγιάννη -A131)

A211 Μιχαήλης (Τσιαήλης) Νικόλα (Κκόλα) Μιχαήλη

α) Αντριάνου (από 'Αγ. Νικόλα)

- 1) Νικόλας (Κωμοδρόμος)
- 2) Κυριάκος (Τσιαήλης)

β) Κεττού Γιάγκου (από Καλογραία)

- 3) Γιάγκος
- 4) Μαρία (Σιαρόττα) (Κυριάκος (Τζύρκας) -A1324)

A2111 Νικόλας (Κωμοδρόμος) Μιχαήλη (Τσιαήλη) Νικόλα (Κκόλα)

Παναγιωτού Γιαννάτζη Ττούρου (81)

- 1) Γιαννής (στο Λευκόνοικο)
- 2) Αντριάνου (στο Λευκόνοικο)
- 3) Ελένη (στο Λευκόνοικο)
- 4) Μιχάλης (Σιαλής) (στο Λευκόνοικο)
- 5) Γιώρκος (Τσιάρρης) (στο Λευκόνοικο)

A2112 Κυριάκος Μιχαήλη (Τσιαήλη) Νικόλα (Κκόλα)

Κατερίνα (από Καλογραία)

(πήγαν και κατοίκησαν στον 'Αγ. Νικόλα)

1) Νικόλας (επέστρεψε στις Μάνδρες, δεξ -A21121)

2) Ανδριανού (επέστρεψε στις Μάνδρες, Γιωρκής (Γιωρκιτζίκης) -32132)

A21121 Νικόλας Κυριάκου Μιχαήλη (Τσιαήλη)

Φουρεγγού Σάββα Δ. (Κκήμητρου) (3113)

1) Σάββας

2) Κυριάκος (Κίκης)

A2113 Γιαγκος Μιχαήλη (Τσιαήλη) Νικόλα (Κκόλα)

Κουλλού (από Καλογραία)

1) Αντρέας (Ππόμπας) (έφυγε)

2) Ελένη (Αντρέας (Σιόφερος) Πάντελα -93124)

3) Πετρούλλα (Μίκης Χριστοδούλου (Ττόουλου) -8153)

4) Πετρή (έφυγε)

5) Μιχάλης (Μισιελής) (στο Φρέναρος)

6) Νίκος (Ζήτης) (έφυγε)

7) Χριστόδουλος (Πέκκος) (έφυγε)

8) Αλέξανδρος (Τσάντρος) (έφυγε)

A212 Γιώρκος (Ρουσιάς) Νικόλα (Κκόλα) Μιχαήλη

Μαρία (από Γένακρα)

1) Χριστινού (Ρούσα) (Χρυσόστομος (Σφήτζης) Προδρόμου -512)

2) Ελένη (Γιαννής Μ. Κουτσογιάννη 921)

και (Ελευθέριος Π.(Ττονή) -531)

3) Ευφροσύνη (Χαράλαμπος, στη Λευκωσία)

4) Γρηγόρης (στην Αγγλία)

A213 Συμεός Νικόλα (Κκόλα) Μιχαήλη

Ελένη Θεοδόση (από 'Αγ. Νικόλα)

1) Θεοδόσης (πέθανε νέος)

2) 'Αννα (Αναστάσης Ιωάννου, στο Τρίκωμο)

3) Νικόλας + Αφροδίτη (από Καστελόριζο, στην Αγγλία)

A214 Ευθύμιος Νικόλα (Κκόλα) Μιχαήλη (Γεννήθηκε το 1878)

Κατερίνα Πολύ Χ"Παπα (-A1131)

1) Νικόλας (Κκόλας) (γ 1904)

2) Μιχάλης (Μιχαήλης) (γ 1907)

3) Χαμπής + Μαριάννα Κασίκκη (από Τρίκωμο) (γ 1909)

4) Ελένη (Λενού) (Γεώργιος (Σκαρπάρης) Σάββα -31131) (γ 1915)

5) Πολύς (γ 1918)

A2141 Νικόλας (Κκόλας) Ευθυμίου Νικόλα (Κκόλα)

Ανθούσα Κυριάκου Κουμπάρη (από Λευκόνιοκο)

1) Κατίνα (Νίκος Παπάς, στο Λάπαθος)

(ο γιός της Χριστόδουλος (Τάκης) γεννήθηκε στις Μάνδρες)

2) Σπυρούλλα (Ελευθέριος Δημητρίου, στην Αμμόχωστο)

3) Ευθύμιος (Ελένη από Αμμόχωστο, στην Αμμόχωστο)

A2142 Μιχαήλης (Μιχαήλης) Ευθυμίου Νικόλα (Κκόλα)

Δέσποινα (Πποινού) Χ"Παναγή (3231)

1) Κατίνα (Χριστόδουλος Γεωργίου Κουτσογιάννη -92122)

2) Ευθύμιος (Μίμης) (Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ)

A2145 Πολύς Ευθυμίου Νικόλα (Κκόλα)

Ελένη (Ελεγκού) Σωτήρη (Πόλεου) (από 'Αγ. Γεώργιο Σπαθαρικού)

1) Κατίνα

2) Παναγιώτα (Μιχαλάκης Γεωργίου, στον 'Αγ. Μέμνονα)

3) Ευθυμούλλα (Παντελής Κολατσής, στην Αμμιστο)

4) Αντρέας (Καρπόζηλος) (Ελένη Χρ. Κατσικίτη, στην Αγγλία)

Τάκης Ζορπάς (από 'Αγιο Θεόδωρο)

A21451 Κατίνα Πολύ Ευθυμίου

1) Ελένη

2) Δέσπω

A22 Δημήτρης (Λίτρας) Μιχαήλη

Παρασκευού (από 'Αγ. Γεώργιο Σπαθαρικού)

1) Μιχαήλης (Κουτσοφτής)

2) Φουρέγγα (Μιχαήλης (Γιαλλίτσης) Χ"Παπα -A114)

3) Χ"Ηλιού (Χ"Κώστας, στην Ακανθού)

4) Μαριού (στον 'Αγ. Νικόλα)

5) 'Αννα (στον 'Αγ. Νικόλα)

6) Εύα (στα 'Αρδανα)

A221 Μιχαήλης (Κουτσοφτής) Δημήτρη (Λίτρα) Μιχαήλη

Κατερίνα Κωνσταντή (από 'Αρδανα)

1) Δημήτρης + Αθηνά (στην Αίγυπτο)

2) Γιώρκος

3) Κώστας

4) Νικόλας (Κκολής)

5) Λούκας

6) Χαμπής (Ππίρλλος)

7) Παντελού

A2212 Γιώρκος Μιχαήλη (Κουτσοφτή) Δημήτρη (Λίτρα)

Σωτήρα Μιχαήλη (Μιχάηλου) Κουτσογιάννη (921)

1) Μιχαήλης + Αθανασία (στην Αμμόχωστο)

2) Κατερίνα (Κορού)

3) Μαρίτσα (έφυγε)

4) Γιαννής (στη Βατυλή)

5) Γρηγόρης (Λουκία Ηλία, στον 'Αγ. Θεόδωρο) (γ 1928)

6) Δημήτρης (στην Αμμόχωστο)

7) Σωτήρης (στην Αγγλία) (γ 1933)

Γιώρκος (Παφίτης) Γαβριηλίδη (από Παναγιά)

A22122 Κατερίνα (Κορού) Γιώρκου Μ. (Κουτσαφτή)

1) Ανδρούλα

2) Χριστάκης

3) Σωτηρούλα

A2213 Κώστας Μιχαήλη (Κουτσοφτή) Δημήτρη (Λίτρα)

- α) Ζωίτσα Δημήτρη (Κύρου)
1) Μιχάλης (έφυγε)
2) Δημήτρη (στη Δερύνεια)
β) Ελένη Χαμπή (Κασιούλα) (-A141)
3) Ανδρέας + Μαργαρίτα (στο Λευκόνοικο)
4) Μαρούλλα (Γιαννής, στην Ταύρου)
5) Χαμπής + Μαρία Σωτήρη (στη Γύψου)
6) Κλαίρη (Γιαννής Αδάμου Καραγιάννη -A132212)

A2214 Νικόλας (Κκολής) Μιχαήλη (Κουτσοφτή) Δημήτρη

- Μαρία Νικολή Μιχάλη (Ρούσου) (9313)
1) Μιχάλης (Παρπέρης)
2) Χρυστάλλα (στην Αγγλία)
3) Δήμος (στην Αγγλία)
4) Κατερίνα (πέθανε μικρή)
5) Νίτσα (Παντελίτσα)
6) Κατερίνα (Νίνα) (Παναγής, από Καρπάσι)
7) Ανδρούλλα
8) Κωστής (στην Αγγλία)
9) Παύλος

A22141 Μιχάλης (Παρπέρης) Νικόλα (Κκολή) Μ. (Κουτσοφτή)

- Αντριαναύ Γιαννή Φίλιππου (7111)
1) Μαρία
2) Γιαννής
3) Δέσπω
4) Νίκη

A221412 Γιαννής Μιχάλη (Παρπέρη) Νικόλα (Κκολή)

- Αντρούλα Αδάμου Χαμπή (Κκάφα) (-A1252)
1) Γιαννάκης

Παναγής Πτωχόπουλος (από Καρπάσι)

A22146 Κατερίνα (Νίνα) Νικόλα (Κκολή) Μ. (Κουτσοφτή)

- 1) Φιλιώ

A22149 Παύλος Νικόλα (Κκολή) Μ. (Κουτσοφτή)

- Δέσπω Γιωρκή Γ. Μοσφίλη (32143)

A2215 Λούκας Μιχαήλη (Κουτσοφτή) Δημήτρη

Παυλαύ Νικολή Μ. (Ρούσου) (9313)

- 1) Μιχάλης (στην Αγγλία) (γ 1936)
2) Νίκος (στην Αγγλία)
3) Ειρηνού (στη Ν. Αφρική)
4) Χρυσταλλού (στη Ν. Αφρική)
5) Μαρία (στην Αγγλία)

A2216 Χαμπής (Ππίρυλλος) Μιχαήλη (Κουτσοφτή) Δημήτρη

Χρισπνού Πάντελα Μ. (Ρούσου) (9312) (γ 1916)

- 1) Παντελής (στην Αγγλία)
2) Μιχάλης (Μπόρας)
3) Ανδρέας (πέθανε νέος)
4) Δημήτρη (στις Η.Π.Α.)

A22162 Μιχάλης (Μπόρας) Χαμπή (Πίριλλου)
Γεωργία (Τούλα) Δημήτρη Λούκα (31122)
1) Μαρία (στην Αγγλία)

A23 Γιωρκής (Κκελόκαλλας) Μιχαήλη
Χριστίνα (Αλούπα) (απο Φλαμούδι)
1) Μαρία (ελεύθερη)
2) Παρασκευού
3) Ελένη (Ψύλλα) (Σταύρος Παύλου (Γερόπαυλου) -Π2)

Θωμάς (από Σύγκραση)

A232 Παρασκευού Γιωρκή (Κκελόκαλλα) Μιχαήλη
1) Χριστινού

Χριστόδουλος (Ττοουλιάς) Κωστή (από την Κυθρέα) (δες και 91113)

A2321 Χριστινού Θωμά
Αθανασία, Παρασκευού, Κωστής (στο Βαρώσι)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (3) Μουζουρέθκια

Δημήτρης Μούζουρος (Γεννήθηκε περί το 1780)
άγνωστη

- 3) Γιώρκος (Καμπούρης) (γ 1775)
- 0) Αλέξης (γ 1805)
- 1) Λούκας (Γερόλουκας) (γ 1810)
- 2) Σάββας (Σαουρτάς) (γ 1820)
- 3) Χριστοφής (Ττόφκιας) (γ 1815)

Χωρίζονται σε τρεις οικογένειες, τους Κκήμητρους και τους Σαουρτάες και τους Ττόφκιες.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (33) Ττόφκηες

33 Χριστοφής (Ττόφκιας) Γεώργιου (Καμπούρη) Δημήτρη (Μούζουρου) (γ 1815)

- Κόρη του Τουμασή Χηράτη (οικ. Α)
- 1) Γιώρκαλλος (Πιτέρης) (γ 1842)
 - 2) Μιχαήλης (Γεροτσάγγαρος) (γ 1844)
 - 3) Δημήτρης (έφυγε) (γ 1847)

331 Γιώρκαλλος (Πιτέρης) Χριστοφή (Ττόφκια) (γ 1842)

- άγνωστη (από Φλαμούδι)
- 1) Τρουτσού (Γιαννής Γεωργίου (Κοκκωνή) -A1311)
 - 2) Ελένη (Γιαννάτζις Ελευθερίου (Ττούρου) -81)

332 Μιχαήλης (Γεροτσάγγαρος) Χριστοφή (Ττόφκια) (γ 1844)

- Μαρία (Μαρού) (από Φλαμούδι)
- 1) Θεωρού (Κυπρής Γεωργίου Καλιά -42)
 - 2) Χρυσταλλού (Τταλλού) (Χαμπής (Κκάφας) Αδάμου -A125)
 - 3) Χριστοφής (Ττοφής) + Μαρία (Πουτζιού) (από Φλαμούδι)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (31) Κκήμητροι

31 Λούκας (Γερόλουκας) Γιωρκή (καμπούρη) Δημήτρη (Μούζουρου) (γ 1810)

- άγνωστη
- 0) Γιωρκής (γ 1848)
 - 1) Δημήτρης (Κκήμητρος) (γ 1854)
 - 2) Χ"Μηλιά (Χ"Δημήτρης Χ"Πολύ -A14)

311 Δημήτρης (Κκήμητρος) Λούκα (Γερόλουκα) (γ 1854)

Φλουρεντζού Πίτσιλλου (από Αγ. Νάπα)

- 1) Γιώρκος (Τσαγγάρης)
- 2) Λούκας
- 3) Σάββας (Καράσαββας)
- 4) Δεσποινού (Νεόφυτος στο Φλαμούδι)
- 5) Αντριανού (Φίλιππος Γιάννου -711)
- 6) Αννού (Γεώργιος (Γονιός) Χαμπή Χ"Λιάση -9111)

3111 Γιώρκος (Τσαγγάρης) Δημήτρη (Κκήμητρος)

Ελένη Βαγγέλη (από 'Αγ. Αμβρόσιο)

- 1) Παπαδημήτρη
- 2) Κώστας + Ελένη Μιχαήλ Σκαρπάρη (από 'Αρδανα, στην Αγγλία)
- 3) Κυριάκος + Μαρία (από Καλοπαναγιώτη, στην Λευκωσία)

31111 Παπαδημήτρη Γιώρκου (Τσαγγάρη)

Ξενού (από 'Αγ. Επιφάνη)

- 1) Γιώρκος (Κοκής)
- 2) Αντρικκού (Γεώργιος Χρυσοστόμου Προδρόμου -5123)
- 3) Ελένη (Ανδρέας Γεωργίου Κουτσογιάννη -92121)
- 4) Αννού (Ανδρέας Στυλλή Μιχαήλ (Γιαλλίτη) -A11423)
- 5) Σωτηρού (έφυγε)
- 6) Κυριάκος (έφυγε)
- 7) Βάσος

311111 Γιώρκος Παπαδημήτρη

Δέσποινα Ποταμού (από Σωτήρα)

- 1) Ξένια
- 2) Μαρία

3112 Λούκας Δημήτρη (Κκήμητρος)

Χριστίνα (από 'Αγ. Νικόλα)

- 1) Ελένη (Γιώρκος, στα 'Αρδανα) (γ 1920)
- 2) Δημήτρη
- 3) Ανδρέας

31122 Δημήτρη Λούκα Δ. (Κκήμητρος) (γ 1917)

Μάρθα Λεμέσιου (επέστρεψε από Λευκόνειο -8131)

- 1) Χριστίνα (Νίνα) (Προκόπης Χρυσοστόμου -5125)
- 2) Δώρος (Μαργαρίτα Αναστάση από Λιβάνια, στην Αγγλία)
- 3) Ανδρέας (έφυγε)
- 4) Λήδα (Νίκος Δρακούδης, στην Αγγλία)
- 5) Γεωργία (Τούλα) (Μιχάλης (Μπόρας) Χαμπή -A22162)
- 6) Νίκος
- 7) Πανίκος
- 8) Σωτηρού (Χριστάκης Χαμπή (Χάμπουρου) -911611)

31123 Ανδρέας Λούκα Δ. (Κκήμητρου)

Ελένη Παναγή Κατσικίτη (3222)

- 1) Σωτήρης
- 2) Κατερίνα
- 3) Χριστίνα
- 4) Παναγιώτα
- 5) Λουκία
- 6) Φωτούλα
- 7) Χρυστάλλα
- 8) Δημήτρης
- 9) Κώστας
- 10) Μιχάλης

3113 Σάββας (Καράσαββας) Δημήτρη (Κκήμητρου)

Αναστασία Ττούσιου (55)

- 1) Γιωρκής (Σκαρπάρης)
- 2) Φουρεγγού (Νικόλας Κυριάκου Μ. (Τσιαήλη) -A21121)
- 3) Φωτού (Χρίστος Γιαννή (Καραγιάννη) -A13222)
- 4) Δημήτρης
- 5) Αντρίκκου (Λεωνίδας Γιώρκου (Γιωρκατσά) -7148)

31131 Γιωρκής (Σκαρπάρης) Σάββα Δ. (Κκήμητρου)

Ελένη Ευθυμίου Νικόλα (-A214)

- 1) Σάββας
- 2) Τασούλα
- 3) Νίνα

31134 Δημήτρης Σάββα Δ. (Κκήμητρου)

Χριστίνα Στυλλή Μ. (Γιαλλίτση) (-A11422)

- 1) Χρυσούλα
- 2) Σάββας
- 3) Στέλιος

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Σαουρτάες

32 Σαουρής (Σαουρτάς) Γιώρκου (Καμπούρη) Μούζουρου (γ 1820)

Χ" Αντζιελού (από 'Αγ. Νικόλα) ή Χ"Ηλιού (από 'Αγ. Γεώργιο Τσερέ)

- 1) Γιώρκος (Μοσφίλης) (γ 1848)
- 2) Χριστοφής (Κατσικίτης) (γ 1861)
- 3) Χ"Χάμπος (γ 1857)
- 4) Μαρκάρου (Αδάμος (Γεραδάμος) Χ"Πολύ -A12)
- 5) κορίτσι (Χ"Κώστας στην Ακανθού)
- 6) Παναγής (;) (γ 1854)

321 Γιώρκος (Μοσφίλης) Σαουρή (Σαουρτά)

Δέσποινα (από Ακανθού)

- 1) Σαουρής + Κεττού (από 'Αγ. Νικόλα)
- 2) Μαρκάρου (πέθανε νέα)
- 3) Μιχάλης (Χάηλος)
- 4) Γιαννής (Γιαννούρας)
- 5) Πασχάλης (Σπανός)

3213 Μιχάλης (Χάηλος) Γιώρκου (Μοσφίλη) Σαουρή

Μαρία Μιχάλη (Γιαλλίτση) Χ"Παπα (-Α114)

- 1) Δέσποινα (Πποινού) (Δημήτρης, Άγ. Νικόλα)
- 2) Γιωρκής (Γιωρκιτζίκης)
- 3) Μαρκάρου (Θωμάς Ευαγγέλου, Φλαμούδι)
- 4) Σάββας (Σαούρας)
- 5) Πασκαλής
- 6) Ηλιού (έφυγε)
- 7) Χαμπής (έφυγε)
- 8) Ελλού (Λαμπρής Στυλιανού από Άγ. Ηλία, στην Αγγλία)
- 9) Αγγελική (Μιχάλης (Μίσιελος) Νικόλα(Καφετζή)-Α13125}

32132 Γιωρκής (Γιωρκιτζίκης) Μιχάλη (Χάηλου)

Ανδριανού Κυριάκου Μ. (Τσιαήλη) (-Α21122) (επέστρεψε από Άγ. Νικόλα)

- 1) Μιχάλης (Μισιελής) (στη Ξυλότυμπου)
- 2) Κυριάκος (στο Λιοπέτρι)
- 3) Πασχάλης (στην Αυστραλία)
- 4) Μαρία (στην Κάτω Δερύνεια)

32134 Σάββας (Σαούρας) Μιχάλη (Χάηλου) Γ. (Μοσφίλη)

Χρυστάλλα Λούτσιου Χαμπή (-Α1411)

- 1) Νίνα
- 2) Μαρούλα (Αναστάσης (Τάσος) Πολύ Γιαννή -62131)
- 3) Μιχάλης (Χάηλος)
- 4) Λούκας
- 5) Ελευθερία
- 6) Χαμπής
- 7) Δημήτρης
- 8) Δέσπω

32135 Πασκαλής Μιχάλη (Χάηλου) Γ. (Μοσφίλη)

Κυριακού Στυλλή (από Σύγκραση)

- 1) Παναγιώτα
- 2) Μιχάλης
- 3) Μαρία
- 4) Στυλλής
- 5) Γιώρκος
- 6) Δεσπούλα
- 7) Φωτούλα

3214 Γιαννής (Γιαννούρας) Γιώρκου (Μοσφίλη) Σαουρή

Τζυπρού Φλουρέντζου (από Λάπαθος)

- 1) Δέσποινα (Αδάμος Χ"Παναγή -32313)
- 2) Μαρκάρου (Πέτρος Εγγλέζου, στη Γύψου)
- 3) Γιωρκής (Τσιήρητης)
- 4) Ανδρέας + Λουλλού (στο Κάτω Βαρόσι)
- 5) Σάββας

32143 Γιωρκής (Τσιήρτης) Γιαννή (Γιαννούρα) Γ.(Μοσφίλη)

Ἄντρίκου Μαρτσούκα (από Γύψου)

- 1) Γιαννούλα (Γεώργιος Δημήτρη Κουδέλλα -A11436)
- 2) Γιαννής
- 3) Ανδρέας (στην Πάφο)
- 4) Μαρία (Ανδρέας, από Πατρίκι)
- 5) Γιασουμής
- 6) Γρηγόρης
- 7) Κυπρούλα
- 8) Νίκη
- 9) Δήμητρα
- 10) Δεσπούλα (Παυλὴς Νικόλα Κουτσόφτα - A22149)

321432 Γιαννής Γιωρκή (Τσιήρτη) Γιαννή

Χρυστάλλα Αδάμου (Τσόκκου) Χαμπή (Κκάφα) (-A1252)

- 1) Γεωργία
- 2) Δώρα

321435 Γιασουμής Γιωρκή (Τσιήρτη)

Ξενούλλα Γεωργίου (Ππίριλλου) Χρυσοστόμου (5123)

- 1) Γεώργιος
- 2) Ανδρέας

32145 Σάββας Γιαννή (Γιαννούρα) Γ.(Μοσφίλη)

Ελένη Μελή (από Παραλίμνι)

- 1) Κυπρούλα
- 2) Γιαννής
- 3) Σγαυράκης
- 4) Πανίκος

3215 Πασχάλης (Σπανός) Γιώρκου (Μοσφίλη) Σαουρή

Μαρία (Μαριέττα) Αδάμου Χ"Καραγιάννη (-A132)

- 1) Δέσποινα
- 2) Αντιγόνη (Ανδρέας (Μαύρος) Ιωάννου από Γένακρα, στην Αμμόχωστο)
Ο γιός τους Γιαννάκης γεννήθηκε στις Μάνδρες
- 3) Ελένη (Παναγιώτης Λοίζου, στην Αμμόχωστο)
- 4) Γιωρκούλλα (Σάββας, στην Αμμόχωστο)

Αριστοτέλης Τελεβάντος (από Λάπηθο)

32151 Δέσποινα Πασχάλη Γ.(Μοσφίλη)

- 1) Πασχάλης (στη Λευκωσία)
- 2) Νίτσα (στην Αμμόχωστο)
- 3) Μαρία
- 4) Αντώνης
- 5) Αγνή
- 6) Χαράλαμπος

322 Χριστοφής (Κατσικίτης) Σαουρή (Σαουρτά) (γ 1861)

Μαρία (από 'Αγ. Νικόλα)

- 1) Ελένη (Μιχάλης (Σιαλής) Γιαννή (Ππουζή) -A1121)
- 2) Παναής
- 3) Βασιλού (Γιαννής Αδάμου Χ"Καραγιάννη -A1322)
- 4) Χ"Σάββας
- 5) Μαγδαληνή (Γιώρκος Πιστόλας, στον 'Αγ. Ηλία)
- 6) Σταυρού (Λαμπρής, στα 'Αρδανα)
- 7) Γεώργιος (στην Αυστραλία)

3222 Παναής Χριστοφή (Κατσικίτη) Σαουρή (Σαουρτά)

α) Ελένη Τσιορβά (από Φλαμούδι)

β) Κατερίνα Κωνσταντή (από Γύψου)

- 1) Κωνσταντής (Κωσταντάς)
- 2) Ελένη (Ανδρέας Λούκα Δ. (Κκήμητρου) -31123)
- 3) Χριστοφής + Κούλα Στυλιανού (από 'Αγ. Ηλία, στην Αγγλία)
- γ) Χρυστάλλα (από Κυθρέα)

32221 Κωνσταντής (Κωσταντάς) Παναή Χ.(Κατσικίτη)

Ελένη Χριστοδούλου (Ττόουλου) Γιαννάτζη (815)

- 1) Νίνα
- 2) Παναής
- 3) Χριστόδουλος
- 4) Εύα
- 5) Γεώργιος
- 6) Σωτήρης
- 7) Ανδρέας

3224 Χ"Σάββας Χριστοφή (Κατσικίτη) Σαουρή (Σαουρτά)

Ελένη (από Ακανθού)

- 1) Μαρία (πέθανε μικρή)

323 Χ"Χάμπος Σαουρή (Σαουρτά) (γ 1857)

Χ"Πποινού (από Ακανθού)

- 1) Χ"Παναής

3231 Χ"Παναής Χ"Χάμπου Σαουρή (Σαουρτά) (γ 1888)

Ελένη Αδάμου Χ"Καραγιάννη (-A132)

- 1) Δέσποινα (Πποινού) (Μιχάλης Ευθυμίου Νικόλα -A2142)
- 2) Χαμπής (Τυρίμος)
- 3) Αδάμος (Κόκκος)

32312 Χαμπής (Τυρίμος) Χ"Παναή Χ"Χάμπου

Δέσποινα (Πποινού) Σωτήρη (Σώτηρου) Στυλιανού (-A1112)

- 1) Παναγιώτα (Ηλίας Χρυσόχορς, στην Πηγή)
- 2) Σωτήρης

323122 Σωτήρης Χαμπή Χ"Παναγή

Αρετή Πιερή (από Πηγή)

- 1) Χαράλαμπος
- 2) Πιερής

32313 Αδάμος (Κόκκος) Χ"Παναή Χ"Χάμπου

Δέσποινα (Πποινού) Γιαννή (Γιαννούρα) (3214)

- 1) Ανδρέας
- 2) Παναγιώτης (Πανίκος)

323131 Ανδρέας Αδάμου Χ"Παναγή

Κατίνα Χριστοδούλου (Ττόουλου) Γιαννή (6142)

- 1) Αδάμος
- 2) Παναγιώτα (Γιούλα)
- 3) Χριστάκης

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (4) Καλιές

4 Γιωρκής Καλιός (γ περί το 1840, στις Μάνδρες μετά το 1862)

Χ"Τταλλού ή Βαλλού (από 'Αρδανα)

- 1) Σαουρή
- 2) Κυπρή
- 3) Μαρία (Μιχάλης Κατσαρός, στο Τρίκωμο)
- 4) Ελένη (Κόρτας, στα 'Αρδανα)
- 5) Χριστινού (;)

41 Σαουρή Γιωρκή Καλιά

Χριστινού (Ττινού) Πέρικλου (από Λευκόνικο)

- 1) Γιώρκος (πέθανε νέος)
- 2) Χρυσή (Στυλλής Μιχαήλ Χ"Παπα -A1142)
- 3) Θεωρή

42 Κυπρή Γιωρκή Καλιά

α) Θεωρού Μιχάλη (Γεροτσάγγαρου) (-3321)

- 1) Γιώρκος
 - 2) Κατερινού (Σολωμής, στον 'Αγ. Νικόλα)
 - 3) Μιχάλης (στο Λευκόνικο)
 - 4) Μαρία (Δημήτρης (Κουδέλλας) Μιχάλη -A1143)
- β) Φωτού Χαμπή (Κουτσοχάμπη) Χ"Λιάση (911)
- 5) Σωτήρης
 - 6) Θεωρού (Μιχάλης Νικολή Ρούσου -9313/6)

413 Θεωρή Σαουρή Γ.Καλιά (γ 1900)

Αντριανού (Κανού) Γιαννή Παφίτη (621)

- 1) Χριστινού (στην Αγγλία)
- 2) Γιώρκος (στην Αγγλία)
- 3) Μαριού (στην Αγγλία)
- 4) Βασούλα (στην Αγγλία)

421 Γιώρκος Κυπρή Γ.Καλιά

Σαββού Χάηλου Μαλλουππά (από Ακανθού)

- 1) Μαρία (Φιλιππής Γιαννή Φίλιππου -71113)
- 2) Θεωρή
- 3) Παναγής (στην Ακανθού)
- 4) Κύπρος (στο Τρίκωμο)
- 5) Μιχάλης (στην Αμμόχωστο)

4212 Θεωρήs Γιώρκου Κυπρή
Άννα Αναστάση {Μπέη} (715)
1) Γιαννής
2) Γιώρκος

425 Σωτήρης Κυπρή Γ.Καλιά
Χριστινού Γιαννή Καραγιάννη (-Α1322)
1) Κύπρος
2) Βασούλα (Γιαννής Μιχάλη (Σιάηλα) -Α131141)
3) Γιαννής

4251 Κύπρος Σωτήρη Κυπρή
Ελένη Γιωρκή Δημήτρη (από Βαθύλακα)
1) Ανδρέας
2) Αγγελική

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (5) Παμπίσηs (από τον 'Αγ. Γεώργιο Σπαθαρικού)

5 Μιχάλης (Παμπίσηs) (Γεννήθηκε περί το 1840)
Αναστασία (από 'Αγ. Γεώργιο Σπαθαρικού)
1) Πρόδρομος (Μίλλενος)
2) Γιωρκής (Τσιερκέζος)
3) Παντελής (Ττονής)
4) Μαρία (Κουρούπα) (Κουτσοχάμπης Χ" Λιάση -911)
5) Κυριάκος (Ττούσιος)

51 Πρόδρομος (Μίλλενος) Μιχάλη (Παμπίση)
Κυριακού (Μιλλενού) (από 'Αγ. Θεόδωρο)
1) Αντωνής (στην Ακανθού)
2) Χρυσόστομος (Σσήτζις)
3) Μανόλης (στη Φουκάσα)
4) Μιχάλης (στον 'Αγ. Θεόδωρο)
5) Βασίλης (στη Φλάσου)

512 Χρυσόστομος (Σσήτζις) Προδρόμου (Μίλλενου)
Χριστινού (Ρούσα) Γιωρκή (Ρουσιά) (-Α2121)
1) Προδρομής (στη Σωτήρα)
2) Σοφία (στην Αμμόχωστο)
3) Γιώρκος (Σσηκούι)
4) Ελένη
5) Προκόπης
6) Μαρία (Μαριού) (Κυριάκος Γιαννή Φίλιππου -71115)

5123 Γιώρκος (Σσηκούι) Χρυσοστόμου (Σσήτζις)
Αντρικκού Παπαδημήτρη (31111)
1) Χρυσόστομος (Πέπης)
2) Ξενού (Γιασουμής Γιωρκή (Τσιήρη) -321435)
3) Χριστίνα

5125 Προκόπης Χρυσοστόμου (Σσήτζις)
Χριστίνα (Νίνα) Δημήτρη Λούκα (31122)
1) Μάρθα
2) Λένια
3) Χρύσω

52 Γιωρκής (Τσιερκέζος) Μιχάλη (Παμπίση)

Κούλλα (από 'Αγ. Νικόλα)

- 1) Μιχάλης
- 2) Δημήτρης (Τσίκουσις) (έφυγε)
- 3) Πέτρος (Κουφός) (έφυγε)
- 4) Ελένη (έφυγε)

521 Μιχάλης Γιωρκή (Τσιερκέζου) Μ.(Παμπίση)

Μαριαννού (από Τρίκωμο)

- 1) Γιωρκής + Χριστινού Αναστάση (Μπέη) (715) (στην Αμμόχωστο)

53 Παντελής (Ττονής) Μιχάλη (Παμπίση)

Εύα (Κούτα) Ελευθερίου (Ττούρου) (8)

- 1) Ελευθέριος
- 2) Μιχάλης (πέθανε νέος)
- 3) Γιωρκής (πέθανε)
- 4) Κυριάκος (πέθανε νέος)
- 5) Κωστέας (Στέλλα Δημήτρη Κουρκούτη, στο Τρίκωμο)
- 6) Αναστασία (Τρίαρος, στο Παραλίμνι)

531 Ελευθέριος Παντελή (Ττονή) Μ.(Παμπίση)

α) Ελένη Γιωρκή (Ρουσιά) (-Α2122)

- 1) Μαρία (ατην Κώμη Κεπίρ)
- β) Φλουρού (από το Τρίκωμο)

55 Κυριάκος (Ττούσιος) Μιχάλη (Παμπίση)

α) Φωτεινή (από 'Αρδανα)

- 1) Αναστασία (Στασού) (Σάββας Δημήτρη (Κκήμητρου) -3113)
- 2) Κατερίνα (Νεόφυτος, στο Φλαμούδι)
- 3) Ττουσιής (στα 'Αρδανα)
- β) παντρεύτηκε κάποια στα 'Αρδανα

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (6) Γιαννή**6 Γιαννής Χριστόδουλου (Γεννήθηκε περί το 1850)**

άγνωστη

- 1) Χριστόδουλος (Σιόουλος)
- 2) Αντριάνου (Κάνα)
- 3) Μαρία (έφυγε)

61 Χριστόδουλος (Σιόουλος) Γιαννή

Κυριακού (από Περιστερωνοπηγή)

- 1) Χαμπού (Χ"Νικόλας, στην Ακανθού)
- 2) Ηλιού (Νικόλας Γιωρκή Καραγιάννη -Α1312)
- 3) Αντωνού (Σωτήρης (Τσικέλλης) Παπάκυπρη, στο Λευκόνικο)
- 4) Γιαννής

614 Γιαννής Χριστόδουλου (Σιόουλου) Γιαννή

α) Κατερίνα Καστάνα (από Λευκόνικο)

- 1) Κυριακού (Αντωνής Γ. Καραγιάννη -Α13223)
- 2) Χριστόδουλος (Ττοουλατζιάκης)
- β) Παναγιωτού (από Πηγή)
- 3) Αντιγόνη (Αδάμος Κυριάκου (Τζύρκα) -Α13241)

6142 Χριστόδουλος (Τσοουλατζιάκης) Γιαννή Χ. (Σιόουλου)

Παναγιωτού Βαγγέλη (από Γύψου)

- 1) Κατίνα (Ανδρέας Αδάμου Χ"Παναγή -323131)
- 2) Γιαννής (Ανδρούλα Μελή, ατην Αμμόχωστο)
- 3) Βαγγέλης (Ολυμπία, στη Μηλιά)
- 4) Νίτσα (Σωτήρης Χαμπή (Γονιούι) -91112)
- 5) Κυριάκος

Γιώρκος Παφίτης (από Κάθηκα, Πάφο)

62 Αντριανού (Κάνα) Γιαννή

- 1) Γιαννής (Ττανάς)
- 2) Κυριάκος (στα Γένακρα) ή Παντελής (στο Γεράνι)
- 3) Μαρία (στο Λευκόνοικο)

621 Γιαννής (Ττανάς) Γιώρκου Παφίτη

Βασιλού Πολύ Χ"Παπα (Α113)

- 1) Αντριανού (Κανού) (Θεωρής Σαουρή Γ.Καλιά -413)
- 2) Φωτεινή
- 3) Πολύς (Πολούι)
- 4) Κατερινού (Χαμπής, στην Ξυλοτύμπου)
- 5) Γιώρκος (Φρόσω Βασίλη, στο Τρίκωμο)

Χαμπής (από Φλαμούδι)

6212 Φωτεινή Γιαννή (Ττανά)

- 1) Δημήτρης (στο Τρίκωμο)

62123 Πολύς (Πολούι) Γιαννή (Ττανά)

Εύα Αναστάση (Μπέη) Γιάννου (715)

- 1) Αναστάσης (Τάσος)
- 2) Γιαννής

62131 Αναστάσης (Τάσος) Πολύ Γ.(Ττανά)

Μαρούλα Σάββα Μοσφίλη (32134)

- 1) Εύα

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (7) Γιάννου

7 Παπάγιωρκος (Γεώργιος Γεωργίου) (από Παραδείσι) (Γεννήθηκε περί το 1805)

άγνωστη

- 1) Γιάννος (γ 1841)
- 2) Ελένη (Νικόλας (Κκόλας) Μιχάλη -Α21)
- 3) Σάββας

71 Γιάννος Παπάγιωρκου (γ 1841)

α) Ελένη Χ"Λιάση (91)

- 1) Φίλιππος
- 2) Εύα (Χαμπής (Κασιούλας) Χ"Δημήτρη -Α141)
- 3) Θεκλού (Παπακυριάκος, στα 'Αρδανα)

β) Εύα (από Περιστερωνοπηγή)

- 4) Γιώρκος (Γιωρκατσάς)
- 5) Αναστάσης (Μπέης)
- 6) Ελένη (Παπάπαυλος, στον 'Αγ. Ηλία)
- 7) Προκόπης
- 8) Αντώνης (Κατσούρης)

711 Φίλιππος Γιάννου Παπάγιωρκου

Αντριάνου Δημήτρη (Κκήμητρου) (3115)

- 1) Γιαννής
- 2) Ελένη (Χαμπής (Σιαμπουλλάς) Μιχάλη (Γιαλλίτση) -A1146)
- 3) Φουρεγγού (στην Ξυλότυμπου)
- 4) Χριστινού (Γιώρκος, στο Καλό Χωριό)
- 5) Μαρία (Σωτήρης Δημήτρη Ρούσου -93114)

7111 Γιαννής Φίλιππου Γιάννου

Πποινού Τουμασή Στυλιανού (1111)

- 1) Αντρίκκου (Μιχάλης (Παρπέρης) Νικόλα (Κκολή) -A22141)
- 2) Τουμασής {στην Αγγλία}
- 3) Φιλίππης
- 4) Βάσος
- 5) Κυριάκος (Τζιονής)
- 6) Σαβής
- 7) Αγγελική

71113 Φιλίππης Γιαννή Φίλιππου

Μαρία Γιώρκου Κυπρή (421)

- 1) Δέσπω
- 2) Σαβούλα
- 3) Γιαννής
- 4) Γιωρκούλα
- 5) Σωτήρης

71114 Βάσος Γιαννή Φίλιππου

Λούλλα (717)

- 1) Σωτηρούλα
- 2) Μαρία
- 3) Δέσπω
- 4) Προκοπία (Πόπη)
- 5) Αντρέας

71115 Κυριάκος (Τζιονής) Γιαννή Φίλιππου

Μαρία Χρυσοστόμου (Σσήτζη) (512)

- 1) Δέσπω
- 2) Χρυσόστομος
- 3) Χριστίνα
- 4) Ανδρέας

714 Γιώρκος (Γιωρκατσάς) Γιάννου Παπάγιωρκου (Γεννήθηκε το 1890)

α) Μαρριού Σιαλή Πελελέ (από Λευκόνιο)

- 1) Γιαννής (στην Αγγλία)
- β) Μυροφόρα Αντωνή (Μούλα) (από Λευκόνιο)
- 2) Κυριάκος (στον Αγρό)
- 3) Αντωνής (Κατσιάνης) (στην Ξυλότυμπου)
- 4) Φρίξος (στην Αγγλία)
- 5) Σάββας (στην Αγγλία)
- 6) Σωκράτης (στην Ξυλότυμπου)
- 7) Μαρία (Ανδρέας (Καρεκλάς) Νικολή -93135)
- 8) Λεωνίδα

7148 Λεωνίδας Γεώργκου (Γιωρκατσά)
Αντρικκού Σάββα Δημήτρη (3113)
1) Μυρούλα (Μυροφόρα)
2) Τασούλα
3) Γεωργία (Γιόλα)
4) Ανδρέας

715 Αναστάσης (Μπέης) Γιάννου Παπάγιωρκου
Μαρία (Παλλούρα) (από 'Αρδανα)
1) Χριστίνα (Γιώρκος Μιχάλη (Τσιερκέζου) - 521/1) (στην Αμμόχωστο)
2) Εύα (Πολύς Γιαννή Παφίτη -6213)
3) Αννού (Θεόδωρος Γιώρκου Κυπρή -4212)
4) Ελένη (στην Αμμόχωστο)

717 Προκόπης Γιάννου Παπάγιωρκου
Μαρία (από Πάπαθος)
1) Λούλλα (αδελφότεχνη της Μαρίας) (αναγιωτή) (Βάσος Γιαννή Φίλιππου -71114)

718 Αντωνής (Κατσούρης) Γιάννου Παπάγιωρκου
Μηλιανή Παζαρή (από Πηγή)
1) Εύα (πέθανε μικρή)
2) Γιαννής (στην Αμμόχωστο)
3) Παζαρή (στην Αμμόχωστο)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (8) Ττούρης

Χατζη Ελευθέριος (γ 1755)
1) Χριστοδουλή (γ 1783)
11) Λευθέρης (Ττούρος) (γ 1830)
12) Χρίστος (εγγόνι του Χριστοδουλή;;) (γ 1853)
2) Σάββας (γ 1790) (έφυγε στον Άγ. Γεώργιο Τσερέ) (γ 1790)
Παιδιά, Λούκας ;; (γ 1831), Γεωργής (γ 1835)
3) κόρη + Λαμπρή από Άγ. Γεώργιο Τσερέ) (γ 1780)

8 Λευθέρης (Ττούρος) Χριστοδουλή ΧατζηΕλευθέριου
Ππεσιέγκα
1) Γιαννάτζης
2) Γιώρκος (Τσιάρρης)
3) Εύα (Κούτα) (Παντελής (Ττονής) Μιχάλη (Παμπίσση) -53)
4) κορίτσι (Γιαννούι, στα 'Αρδανα) Σημ: η κόρη της Φλουρεντζού ήλθε και παντρεύτηκε στις Μάνδρες τον Χριστοφή Αδάμου (Γεραδάμου) Χ'Πολύ (-Α122).

81 Γιαννάτζης Ελευθερίου (Ττούρου)
Ελένη Γεώρκαλλου (Πιπέρη) (331)
1) Γιώρκος (στην Πέγεια Πάφου)
2) Αντωνού (Παναής, στο Τρίκωμο)
3) Θεωρού (Γιώρκος Λεμέσιος, στο Λευκόνικο)
Σημ: η κόρη της, Μάρθα, ήλθε και παντρεύτηκε το Δημήτρη Λούκα (31122)
4) Παναγιωτού (Νικόλας (Κωμοδρόμας) Μιχάλη -Α2111)
5) Χριστόδουλος (Ττόουλος)
6) Ελευθέριος (Λευτέρης) (έφυγε)
7) Σάββας (+ Σαβού στη Φουκάσα)

815 Χριστόδουλος (Ττόουλος) Γιαννάτζι Ε.(Ττούρου)

Εύα (Βαλλού) Μιχάλη (Γιαλλίτση) (-Α114)

- 1) Γιαννής (στη Λευκωσία)
- 2) Ελένη (Κωνσταντής Παναγή Χ.Κατσικίδη -32221)
- 3) Μίκης
- 4) Αντριάνου (Πεπού) (Ανδρέας Κυριάκου (Τζύρκα) -Α13242)
- 5) Γιώρκος
- 6) Παναής

8153 Μίκης Χριστόδουλου (Ττόουλου) Γιαννάτζι

Πετρούλλα Γιαγκου Μ.(Τσιαήλη) -Α2113)

- 1) Εύα
- 2) Γιαννούλα
- 3) Χριστούλα

8155 Γιώρκος Χριστόδουλου (Ττόουλου) Γιαννάτζι

Μαργαρίτα Χριστόδουλου Κούμα (από Γύψου)

- 1) Χριστόδουλος
- 2) Γιαννής
- 3) Εύα
- 4) Μιχάλης

82 Γιώρκος (Τσιάρρης) Ελευθερίου (Ττούρου)

α) άγνωστη

- 1) Ελευθέριος (έφυγε)
- β) Δεσποινού (από Τρυπημένη)
- 2) Χρίστος (έφυγε)
- 3) Κυριάκος (έφυγε στη Λετύμπου Πάφου)
- 4) Θεοπίστη (έφυγε)
- 5) Μερόπη (έφυγε)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ (9) Χ"Λιάσσης, Κουτσογιάννης, Ρούσσης (Προκκολήες)**9 Μιχαΐλης Γεωργίου (κουτέτη ή ρούσου) (Γεννήθηκε περί το 1780)**

- 1) Ηλίας (Χ" Λιάσης) (γ 1810)
- 2) Γιαννής (Κουτσογιάννης (γ 1815)
- 3) Δημήτρης (γ 1820)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Χ"Λιάσσης**91 Ηλίας (Χ"Λιάσης) Μιχαΐλη Γ. (ρούσου)**

Φωτεινή

- 1) Χαραλάμπης (Κουτσοχάμης)
- 2) Ελένη (Γιάννος Παπάγιωρκου -71)

911 Χαραλάμπης (Κουτσοχάμης) Χ"Λιάση

α) Λενού (από Άρδανα)

- 1) Γιωρκής (Γονιός)
- 2) Αντριάνου
- β) Μαρία (Κουρούπα) Μιχάλη (Παμπίσση -5)
- 3) Λιασής
- 4) Φωτού (Κυπρής Γιαννή Καλιά -42)
- 5) Αναστασία (Στασού) (Σπύρος Μιχαήλ (Γιαλλίτση) -Α1141)
- 6) Δημήτρης (Πιπίος)

- 7) Εύα (Βαλλού) (Χριστόδουλος (Κκαράος) Παύλου -Π 1)
- 8) Μόδεστος

9111 Γιωρκής (Γονιός) Χαμπή (Κουτσοχάμπη)

- Αννού Δημήτρη (Κκήμητρου) (311)
- 1) Φωτεινή (Ππάζος, στην Ακανθού)
 - 2) Χαμπής (Γονιούι)
 - 3) Αντριάνού

142

91112 Χαμπής (Γονιούι) Γιωρκή Χαμπή (Κουτσοχάμπη)

- Παναγιωτού Αντωνή (από Λάπαθος)
- 1) Γιανούλα (Αγγλία)
 - 2) Γιωρκούλα (Αγγλία)
 - 3) Σωτήρης + Νίτσα Χριστοδούλου (Ττόουλου) (6142)
 - 4) Αντιγόννη (Λευκωσία)
 - 5) Μαρούλα (Αγγλία)

Χριστόδουλος (Ττοουλιάς) Κωστή (από την Κυθρέα) (δες και Α2321)

91113 Αντριάνού Γιωρκή (Γονιού) (έφυγαν όλοι στην Αμμόχωστο)

- 1) Ελένη + Ανδρέας Θεοδοσιάδη
- 2) Άννα + Γεώργιος Παπαγεωργίου
- 3) Γεώργιος + Θέκλα
- 4) Ξένια + Αθανάσιος Βοριανίτης
- 5) Κώστας + Τασούλα
- 6) Παναγιώτης + Πετρούλα
- 7) Βάσος + Σούλα
- 8) Μάρω + Γιαννάκης Σέργη
- 9) Σώτος

9113 Λιασής Χαμπή (Κουτσοχάμπη)

- Ελένη (από Πηγή)
- 1) Χαμπής (στην Αμμόχωστο)

9116 Δημήτρης (Πιπίος) Χαμπή (Κουτσοχάμπη)

- Μυριάνθη Αντώρα (από Καλογραία)
- 1) Χαμπής (Χάμπουρος)
 - 2) Μαρία (Χαμπής Μελινιώτης, στην Αμμόχωστο)
 - 3) Νικολής (στη Δερύνεια)
 - 4) Ηλίας (στη Δερύνεια)
 - 5) Χριστίνα (Νίνα) (στην Αγγλία)
 - 6) Αντωνής (Αντώρας) (στη Λευκωσία)

91161 Χαμπής (Χάμπουρος) Δημήτρη (Πιπίου) Χαμπή

- α) Κατερίνα Μιχαήλη Σπύρου
- 1) Χριστάκης
 - 2) Δήμητρα
 - 3) Τασούλλα
 - 4) Παναγιώτα
 - 5) Ηλίας
 - 6) Μιχάλης
 - 7) Ανθούλλα
- β) Ροδού Γιαννή Γ.(Κοκκωνή) (-Α1311)
- 8) Μαρία

911611 Χριστάκης Χαμπή (Χάμπουρου) Δημήτρη (Πιπίου)
Σωτηρού Δημήτρη Λούκα (31122)
1) Δημήτρης

9118 Μόδεστος Χαμπή (Κουτσοχάμπη)
Μαρκαρού Δημήτρη (Σιημητρά) (9311) (γ 1914)
1) Μαρούλα (Κυριάκος, στην Αμμόχωστο)
2) Μάμας (Κυριακού, στην Πλατανιστάσα)
3) Ελευθέριος γεννήθηκε στην Πεντάγια (Αντριάνθη, στην Πλατανιστάσα)
4) Παναής (Καρατσιόλης) γεννήθηκε στην Πεντάγια, (έφυγε)
5) Χριστίνα (Ρίτα) γεννήθηκε στην Πεντάγια, (έφυγε)
6) Χαραλαμπού (έφυγε)
7) Γενοβέφα (έφυγε)
8) Σωτήρης γεννήθηκε στην Πεντάγια (Μαρία, στη Βοκολίδα)

143

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Κουτσογιάννης

92 Γιαννής (Κουτσογιάννης) Μιχαΐλη Γεωργίου (ρούσου) (1815)
άγνωστη
1) Μιχάλης (Μιχάηλος) (γ 1860)
2) Ελένη (Πατάτα) (στα 'Αρδανα)
3) Μαριού (στο Γεράνι)

921 Μιχάλης (Μιχάηλος) Κουτσογιάννη
Ελένη Γεωργίου (από Ακανθού)
1) Γιαννής + Ελένη Γιώρκου Ρουσιά (-Α212)
2) Γιώρκος
3) Φωτού (Νικόλας Χ"Χάμπου, στην Καλογραία)
4) Σωτήρα (Γιώρκος Μιχαήλ Κουτσόφτα -Α2212)

9212 Γιώρκος Μιχάλη (Μιχάηλου) Κουτσογιάννη
Μαρικκού Ττσουλή Σούρου (από Γύψου)
1) Ανδρέας
2) Χριστόδουλος
3) Παναγιώτα (Γιωτού) (Στέλιος Παντελή, στην Περιστερώνα)

92121 Ανδρέας Γεωργίου Μ. Κουτσογιάννη
Ελένη Παπαδημήτρη (31111)
1) Γιώργος
2) Δημήτρης
3) Σωτήρης
4) Πανίκος
5) Μάμας

92122 Χριστόδουλος Γεωργίου Μ. Κουτσογιάννη
Κατίνα Μιχαήλ Ευθυμίου (-Α2142)
1) Δέσπω
2) Γιώργος

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Προκκολές ή Ρούσσης

93 Δημήτρης Μιχαΐλη (ρούσου) Γεωργίου (γ 1820)
1) Μιχάλης (Ρούσος) (γ 1848)
2) Χ"Χριστίνα (Χ"Ττίνα) (στα 'Αρδανα)
3) Μάννα (στα 'Αρδανα)
4) Νικόλας (1860)

931 Μιχάλης (Ρούσος) Δημήτρη Μιχαήλ

Παυλού (από Λευκόνοικο)

- 1) Δημήτρης (Σιμηητράς)
- 2) Πάντελας
- 3) Νικολής
- 4) Μαρία (Παπάπολυς Αδάμου (Γεραδάμου) -A123)

144

9311 Δημήτρης (Σιμηητράς) Μιχάλη (Ρούσου) Δημήτρη

Παναγιώτα Γιαγκου (από Λευκόνοικο)

- 1) Μάμας (στην Αγγλία)
- 2) Μιχάλης (Ζακχαίος) (στην Αγγλία) (γ 1900)
- 3) Μαρκάρου (Μόδεστος Χαμπή (Κουτσοχάμπη) -9118)
- 4) Σωτήρης (Ππαλής)
- 5) Ελένη (στην Αμμόχωστο)
- 6) Μυροφόρα (Μιχάλης Δημήτρη (Κουδέλλα) -A1143/1)

93114 Σωτήρης (Ππαλής) Δημήτρη (Σιμηητρά) Μ.(Ρούσου)

Μαρία Φίλιππου Γιάννου (711)

- 1) Αντρικκού (στην Αγγλία)
- 2) Παναγιώτα (στην 'Αχνα)
- 3) Σαβού (στην Αμμόχωστο)
- 4) Δημήτρης (στην Αγγλία)
- 5) Νεόβη (στην Αγγλία)
- 6) Ελένη (Μενέλαος Αγγελή από Ξυλοτύμπου) (στη Λεμεσό)
- 7) Τούλα (στην Αμμόχωστο)

9312 Πάντελας Μιχάλη (Ρούσου) Νικολή (Προκκολή) (γ 1890)

Ελένη (Ελέγκα) Παύλου (Γερόπαυλου) (Π)

- 1) Παύλος
- 2) Χριστίνα (Ππιριλλού) (Χαμπής (Ππίριλλος) Μ(Κουτσόφτα) -A2216)
- 3) Ροδού (Χαμπής (Ττίγγιρος) Σπύρου -A11414)
- 4) Ανδρέας (Σιόφερος)
- 5) Φωτού (στο Καρπάσι)

93121 Παύλος Πάντελα Μιχάλη (Ρούσου)

Μαρία Χρίστοφα Αδάμου (Γεραδάμου) (-A122)

- 1) Ελένη (Λέλλα) +Κώστας Χριστοδούλου (π. Μάριος, Παύλος, Ανδρέας, Πανίκος)
- 2) Φωτούλα
- 3) Παντελίτσα + Φίλιππος Σαββίδης (π. Ελίζα)
- 4) Χριστάκης
- 5) Ευαγγελία
- 6) Πανίκος + Παναγιώτα Μαρτή (Σωτήρα) (π. Παύλος, Ευαγγελία, Γιαννάκης, Μαρία)
- 7) Φλώρα + Γιώργος Μαύρου (Αμμ/στος) (π. Δήμητρα, Χριστίνα)

93124 Ανδρέας (Σιόφερος) Πάντελα Μ.(Ρούσου)

Ελένη Γιαγκου Μιχάλη (-A2113)

- 1) Παντελίτσα (Νίτσα)
- 2) Λούλλα
- 3) Γιαννάκης
- 4) Αντώνης

9313 Νικολής Μιχάλη (Ρούσου) Δημήτρη

- α) Χρυσταλλού (Ττάλλα) Παύλου (Γερόπαυλου) (Π)
1) Μαρία (Νικόλας Μ. Κουτσόφτα -A2214)
2) Παυλού (Λούκας Μ. Κουτσόφτα -A2215)
3) Ελένη (Λιχάρα) (Γιαννής Κυριάκου, στο Τρίκωμο)
4) Κυριακού (στην Ξυλοτύμπου)
5) Ανδρέας (Καρεκλάς)
β) Αναστασία Κυπρή (από Φλαμούδι)
6) Μιχάλης + Θεωρού Κυπρή (42) (στην Αγγλία)

145

93135 Ανδρέας (Καρεκλάς) Νικολή Μ.(Ρούσου)

Μαρία Γιώρκου Γιάννου (714)

- 1) Νίκος
2) Όμηρος
3) Γιώργος
4) Παναγιώτης
5) Γιαννης

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (Κ) Κύρου

Κ Κύρος (πιθανόν Δημήτρης)

άγνωστη

- 1) Γιωρκής

Κ1 Γιωρκής Κύρου

Φωτεινή (από 'Αρδανα)

- 1) Δημήτρης (Κύρος)

Κ11 Δημήτρης (Κύρος) Γιωρκή Κύρου

Λουκού (από Πηγή)

- 1) Μηλιά (Φώτης, στην Πηγή)
2) Παναγιωτού (Νικόλας, στην Πηγή)
3) Γιώρκος (Κύρος) + 'Αννα (από Πυργά)
4) Ζωίτσα (Κώστας Μιχάλη Κουτσόφτα -A2213)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (Π) Παύλου (Γερόπαυλου)

'Ηλθαν πριν το 1900 από την Καλογραία και ενοικίασαν χωράφια στο μοναστήρι του Τοχνιού. 'Ηταν γεωργοί και διέθεταν και ζευκάρι δικό τους.

Π Παύλος (Γερόπαυλος)

άγνωστη

- 1) Χριστόδουλος (Κκαράός)
2) Σταύρος
3) Χρυστάλλα (Ττάλλα) ((α)Νικολής Μιχάλη (Ρούσου) -9313), (β) Παύλος Δουκανάρης από Λευκόνικο))
4) Ελένη (Ελέγκα) (Πάντελας Μιχάλη (Ρούσου) -9312)

Π1 Χριστόδουλος (Κκαράός) Παύλου (Γερόπαυλου)

Εύα (Βαλλού) Χαμπή (Κουτσονχάμπη) (911)

- 1) Μαρία (Οδυσσεάς Μιχάλη (Σιαλή) -A11214)
2) Αφροδίτη (Τάκης από Τρίκωμο) (στην Αγγλία)
3) Σωτηρού (Σωκράτης από Φινί) (Λμεσός)
4) Τάκης (στην Αγγλία)

Π2 Σταύρος Παύλου (Γερόπαυλου)

Ελένη (Ψύλλα) Γιωρκή (Κκελόκαλλα) (-Α23)

1) Παναής (στην Αγγλία) (γ 1920)

2) Αγαμέμνονας (Μέμνιος) (στην Αγγλία)

